

पण्डितवर्यश्रीमेरुविजयगणिगुम्फिताः

श्रीचतुर्विंशतिजिनानन्दस्तुतयः

स्वोपज्ञावच्चरिसमलङ्कृताः ।

श्रीसोमतिलकसूरिसूत्रितसाधारणजिनस्तुति-श्रीरविसागरमुनीशकृत-
श्रीगौतमस्तुति-पूर्वाचार्यप्रणीतश्रीपार्श्वनाथस्तव-श्रीजिनप्रभसूरिरचित-
श्रीअजितजिनस्तोत्ररूपपरिशिष्टचतुष्टयपरिष्कृताः ।

कापाडियेत्युपाह्वश्रीरसिकदासतनुजनुपा एम्. ए.

इत्युपाधिविभूषितेन हीरालालेन

गूर्जरभाषानुवादविवरणादिविभूषिताः संशोधिताश्च ।

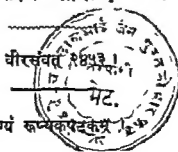
प्रकाशयित्री—

शाह वैणीचन्द्र सूरचन्द्रद्वारा श्रीआगमोदयसमितिः ।

मोहमग्यां 'चिन्तामण सखाराम देवळे' इत्यनेन मुंबईवैभवनासि मुद्रणालये प्रकाशकस्थ कृते मुद्रापितम् ।

प्रथमसंस्करणे प्रतयः १००० ।

विक्रमसंवत् १९८३]

[इ. सं. १९९७]

Printed by Chintaman Sakharan Deole, at the Bombay Vaidbhav
Press, Servants of India Society's Home, Sandhurst Road,
Girgaon, Bombay.

All rights are reserved by Prof H. R. Kapadia M. A., and the Secretary of S'ri Āgamodaya Samiti.

Published by Shāh Venichand Sarchand for S'ri Āgamodaya Samiti
at the office of Sheth Devchand Lalbhai Jain Pustakodhar Fund,
114/116, Javeri Bazar, Bombay.

પણ્ડિતવર્ય શ્રીમેરુવિજયગણિકૃત

ચતુર્વિંશતિજિનાનન્દસ્તુતિ.

સ્વોપજ્ઞ અવચૂરિ સહિત

તેમજ પરિશિષ્ટ તરીકે

શ્રીસોમતિલકસૂરિકૃત સાધારણજિનસ્તુતિ, શ્રીરવિસાગરમુનીશકૃત
શ્રીગૌતમસ્તુતિ, પૂર્વાચાર્યકૃત શ્રાપાર્શ્વનાથસ્તવ તથા
શ્રીજિનપ્રભસૂરિકૃત શ્રીઅજિતજિનસ્તોત્ર.

સંશોધન, લાપાન્તર તથા વિવેચન કરનાર

પ્રો. હીરાલાલ રસિકદાસ કાપડિયા, એમ. એ.,

ન્યાયકુમુભાંજલિ, સ્તુતિ-ચતુર્વિંશતિકા, ચતુર્વિંશતિકા વિગેરેના અનુવાદક.

પ્રસિદ્ધકર્તા

શાહ વેણીચંદ સૂરચંદ,

સેક્રેટરી, શ્રીમતી આગમોદય સમિતિ, ગુંનાઈ.

પ્રથમ આવૃત્તિ: પ્રત ૧૦૦૦.

[વિક્રમ સંવત ૧૯૮૩.]

વીર

સંવત ૨૪૫૩.

[ઈ. સ. ૧૯૨૭.]

મૂલ્ય રૂ. ૧૦-૦૦

સર્વ હક્ક શ્રીઆગમોદય સમિતિના સેક્રેટરી અને ભાષાન્તરકર્તા -

મોઁ હીરાલાલ રસિકદાસ કાપડિયાને આધીન છે.

શાહ વેણીચંદ સૂર્યંદે શ્રીમતી આગમોદય સમિતિ માટે

નં ૧૧૪/૧૧૬, જાવેરી બજાર મુબાઇની

શેઠ દેવચંદ લાલભાઈ જૈન પુસ્તકોદ્યોગ ફંડની

ઓફીસમાંથી પ્રસિદ્ધ કર્યું. -

સુદકઃ—ચિંતામણ સખારામ દેવળે, 'મુબાઈ વેબવ પ્રેસ' સર્વેન્ટ્સ ઓફ ઇન્ડિયા
સોસાયટી બિલ્ડીંગ, સેન્ટ્રલર્ટ રોડ, ગીરગામ, મુબાઈ.

શ્રીમદ્ મોહનલાલજી મહારાજશ્રીના શિષ્ય-રત્ન પંચાસ શ્રીહર્ષસુતિરાજના
શિષ્યવર્ધ જૈન જ્યોતિષ-શિક્ષ્ય-વિદ્યા-મહોદધિ જૈનાચાર્ય

શ્રીજયસૂરીશ્વરનો અભિપ્રાય.

અર્હમ્.

શ્રીમતી વ્યાગમોદય સમિતિ તરફથી પહિલત શ્રીમેરુવિજયગણિકૃત ચતુર્વિંશતિ-
જિનાનન્દસ્તુતિ નામના પુસ્તકના ફોર્મો મને શુદ્ધિ-પત્ર તૈયાર કરવાને માટે સુશ્રાવક શ્રીયુત
જીવણચંદ સાહેબચંદ ઝવેરી તરફથી અવાર નવાર મળતાં રહ્યાં છે. પરંતુ આ અન્યના
સંશોધનનું કાર્ય એવું સુન્દર રીતે કરવામાં આવ્યું છે કે શુદ્ધિ-પત્ર આપવા જેવી અશુદ્ધિઓ
એમાં દૃષ્ટિ-ગોચર થતી નથી. વિશેષમાં સંપાદનીય કાર્ય સુસંગઠનરૂપથી કરવામાં આવ્યું
છે એટલે આવા અપૂર્વ અન્ય-રત્નના પ્રકાશનથી અવશ્ય સાહિત્યની અભિવૃદ્ધિ થઈ છે.
આ અન્યમાં ખાસ ખૂબી તો એ છે કે મૂળ સ્લોકોના ઉપર સ્વોપજીવિવરણ હોવા ઉપરાંત
અન્ય, શબ્દાર્થ, સ્લોકાર્થ તથા સ્પષ્ટીકરણ પણ આપવામાં આવ્યાં છે. આથી કરીને
અન્યના મહત્ત્વમાં પણ ચોર વધારો થયો છે. આથી સંસ્કૃતના અભ્યાસીઓ આ અન્યનો
લાભ પૂર્ણ રીતે મેળવી શકશે એટલુંજ નહિ પરંતુ તેના અનવિજ્ઞો પણ લાભ લઈ શકશે.

વળી અન્તમાં જે અકારાદિકમ પૂર્વકનો શબ્દ-કોષ તેમજ સમાસ-વિગ્રહ આપવામાં
આવ્યા છે તેથી આ અન્યના અભ્યાસ કરનારા વિદ્યાર્થીઓને વિશેષ અનુકૂળતા પ્રાપ્ત થઈ છે.
આ અન્યની વળી એ પણ એક વિશિષ્ટતા છે કે વિવિધ છન્દઃશાસ્ત્રને આધારે ગણ તથા
વસંતતિલકા વૃત્તના સંબંધમાં સુરપષ્ટ માહિતી આપવામાં આવી છે. આ ઉપરાંત મૂળ
અન્યમાં જે જે દેવી-દેવતાની સ્તુતિ કરવામાં આવી છે તેનાં વર્ણનો પણ ધણીજ સરલતાથી
સમજાવવા પ્રયત્ન કરવામાં આવ્યો છે. વિશેષમાં આ અન્યના અંતમાં પરિશિષ્ટા આપી તેને
સમલંકૃત કરવામાં આવ્યો છે. વળી ભૂમિકામાં પણ વિવિધ વિષયો સુન્દર રીતે આ-
લેખવામાં આવ્યા છે.

આવા પ્રકારનું કાર્ય તો પહેલ વહેલુંજ આ સંસ્થા તરફથી પ્રકાશિત થયેલું જોવાય છે.
એથી આ પ્રસંગે એટલું તો મારે જરૂર હમરેવું પડશે કે આવા કાર્યથી સાહિત્યરેખા ઝળકી
નીકળે છે. વળી આથી જૈનેતર વિદ્વાનો પણ જૈન સાહિત્ય પ્રત્યે આકર્ષાય તેમ છે.

આ અન્ધને પ્રકાશમાં લાવવા માટે ખરેખર હું આ સંસ્થાના કાર્યવાહકને ધન્યવાદ આપું છું. સાથે સાથે આ પ્રમાણે અન્ય તૈયાર કરવા માટે ઓ. હીરાલાલ રસિકદાસ કાપડિયા એમ. એ. ને પણ ધન્યવાદ ઘટે છે. તેમનો પ્રયાસ ઘણોજ પ્રશંસનીય છે. મુંબઈમાં મેં ચાતુર્માસ કર્યું ત્યારે ઓ. કાપડિયા સાથે મને પરિચય થયો હતો. તેમનું થોડું ઘણું કાર્ય જોઈને તે વેળા તેમની કાર્ય કરવાની પદ્ધતિના સંબંધમાં મેં જે અતુમાન બાંધ્યું હતું તે આજે ખરું પડ્યું છે એ જાણી મને આનંદ થાય છે. તેમની લેખન-શૈલી એટલી બધી સરળ છે કે સામાન્ય ગુજરાતી બાપા જાણનાર હોય તે પણ આવા અન્ધનો લાભ સહેલાઈથી લઈ શકે. ખરેખર તેમની કાર્ય કરવાની પદ્ધતિ ઘણીજ ઊંડી છે. કાર્ય કરાવનાર જોઈએ. અસ્તુ. જૈન સાહિત્યની સર્વદા અભિવૃદ્ધિ હો.

નં. ૧૧૫ વેતાલપેઠ,
શ્રીદશાશીમાલી જૈન ધર્મશાળા,
પુના સિટી.
મીન એકાદશી, વીર સંવત્ ૨૪૫૪.

લી૦ આચાર્ય શ્રીજયસૂરીશ્વરજી મહારાજ
સાહેબની અનુજાથી
પ્રતાપમુનિ

ॐ नमः सिद्धम् ।

आमुष्

પંકિતવર્થ શ્રીમૈરૂવિજયકૃત ચતુર્વિંશતિજિનાનન્દસ્તુતિ ગ્રન્થ અવચૂરિસંહિત પહેલાં શેઠ દેવચંદ લાલભાઈ જૈન પુસ્તકોદ્ધાર ફંડ સંસ્થા તરફથી ગ્રન્થાંક ૨૩ મા તરીકે બહાર પાડવામાં આવ્યો હતો. તેના સંશોધક સ્વર્ગસ્થ પંન્યાસ શ્રીમણિવિજયગણિના શિષ્ય-રત્ન મુનિરાજ કુમુદવિજયજીએ તે ગ્રન્થમાં સંસ્કૃતમાં પ્રસ્તાવના વિ. સં. ૧૯૭૧ ના માગશર શુદ્ધ સાતમે લખી હતી જે ઉપયોગી હોવાથી અત્ર તે નીચે મુજબ આપી આપવામાં આવે છે. આ પ્રસ્તાવના ફરીથી છાપવાની રજા આપવા બદલ અમે સંસ્થાના કાર્યવાહકોને ધન્યવાદ આપીએ છીએ.

પૂજ્યપાદગુરુમ્યો નમઃ

પ્રસ્તાવના.

अस्य ग्रन्थस्य विचित्रयमकपदकाकित्यादिगुणयुक्तस्य पण्डितजनमनश्चमत्कारिणो रचयितारः श्रीपण्डितमेरुविजयमुनीश्वराः के कदा चावनीतलं पावयामासुरिति भीमासायां-एतत्पर्यवसाने “श्रीतपागच्छाधिपतिश्रीविजयसेनसूरीश्वरराज्ये सकलपण्डितोत्तमपण्डितश्रीआनन्द-विजयगणिचरणकमलचञ्चरीकायमाणेन पण्डितमेरुविजयगणिना विरचिता” इत्यवलोकनेन विजयसेनसूरिसमानकालीनत्वादानन्दविजयशिष्यत्वाच्च तत्परिपूरतिरुपजायते । श्रीविजयसेन-सत्तासमयश्च विक्रमसप्तदशशतके सुप्रसिद्ध एव, तेन पूज्यपादानां स एवेति निर्णयपथमवतरति । कविचक्रलामैरन्ये के ग्रन्था गुम्फिता इति न सम्पद्य जानीमहे ॥

ક્રિપયોજનકાઃ સ્તુતય્વ્યં ઇતિ જિજ્ઞાસાયાં તુ પ્રતિપાદિતમેવ આપ્યે તદવચૂર્ણૌ ચ ચૈત્યવન્દનાયા અજ્ઞત્વાત્ પોઢશ્વરે ‘ચરો ચુઈ’ ઇત્યત્ર ચતસ્રઃ સ્તુતયોઽન્ન સમ્પૂર્ણાં ચૂલિકારૂપા અધિકૃતતીર્થકૃત્ ૧ સપસ્તાર્હત્ ૨ પ્રવચન ૩ ભક્તદેવતાવિપયા ૪ દ્વાતવ્યા ઇત્યાદ્યનેન પ્રયોજનમાસામ્ ॥ કથયતિ મહામોહવિલસિતમતિકત્વેન મિથ્યાગ્રહગ્રહિત્વાત્ કશ્ચિત્ ‘તિસ્ર એવ સ્તુતયો ન ચતસ્રઃ, યસ્માત્ દેશવિરતસર્વવિરતયોરવિરતસમ્યગ્દષ્ટિદેવા ન સ્તુત્યર્હાં ઇતિ’ તન્ન, સર્વજ્ઞાગમોપનિષદ્વેદિપ્રગલ્ભપ્રગલ્ભાપતિમુનિજનતારતારાપતિસૂરીશ્વરશ્રીહરિભદ્ર-ચણ્પ્રમદિ-શોભન-મુનિપ્રમૃતિભિઃ ચત્સૃણામેવ ગુમ્ફિતત્વાત્, આપ્યેઽપિ ‘સરાજિજ્ઞ’ ઇતિ ચતુર્દશશ્વરેઽપિ શુદ્રોપદ્રવવિદ્રાવણાદિકારિત્વેન સમ્યગ્દષ્ટિદેવાનાં સ્મરણીયત્વેનાભિહિતતાત્, તથા ચ સ્તુતિભિદ્યતસ્યભિર્વન્દનં

દેવાનાં પ્રાચીનમિતિ નાપુક્તં તદ્વિધાનં શ્રીમતાં, સૂરિસત્તમવિહિતત્વેન દેવસ્થાપનાયાઃ પ્રતિક્રમણ-
સમયેऽપ્યવશ્યં કર્તવ્યત્વેન ન તત્રાપ્યનુચિતમેતદ્વીત્યા પ્રતિક્રમણસ્થાપનાયા અર્વાર્થ દેવવન્દનમ્ ॥

મગવદ્ગુણોત્કર્તિનરૂપત્વેન સ્તુતિસ્તોત્રયોઃ સમાનવિપયકત્વાત્ કઃ પ્રતિવિશેષ इत्यારે-
કાર્યાં ચૈત્યવન્દનાપર્યન્તે ભળ્યમાનં ચતુઃશ્લોકાદિરૂપં સ્તોત્રં, યાસ્તુ કાયોત્સર્ગાનન્તરં ભળ્યન્તે
તાઃ સ્તુતય इति રૂઢા इति ભાષ્યાવચ્છૂરિકાયામ્ । વિભર્ત્યયં ગ્રન્થોઽનાદિસંસારપરિભ્રમણાસાદિતાને-
કદુઃખસન્તતિસન્તપ્યમાનતાનુભવનાનાં તદ્વિધ્વંસનાનન્યસાધારણોપાયસાન્ધિત્સૂનાં જિનગુણસ્તુ-
તિપરાણાં મોક્ષમાર્ગેકવદ્ગુણાણાં સહૃદયહૃદયાનાં પ્રતિક્રમણાદિશુભાનુષ્ઠાનેઽપૂર્વાનન્દરસપોષકત્વં,
તસ્માદાવશ્યકમસ્ય મુદ્રણમિતિ શ્રેષ્ઠિદેવચન્દ્રલાભાઈસત્કજ્ઞાનદ્રવ્યકોશાન્મુદ્રાપિતત્ત્વયોર્વિજ્ઞાતિતમઃ
તદ્ધ્યક્ષેઃ । સમાસાદિતા 'નદીપાદ' સત્કપુસ્તકકોશાદસ્ય પ્રતિઃ યા પ્રાચીના નાત્યશુદ્ધા ચ,
તદનુસારેણ પૂજ્યપાદગુરુનિદેશેન સંશોધિતેઽસ્મિન્ ભવેદ્ યા કાચના શુદ્ધિઃ સા કૃપામાધાય
સંશોધનીયા ગુણગણધનૈઃ સૌજન્યવદ્ભિઃ इति પ્રાર્થ્ય વિરમતિ મુનિજનગુણમકરન્દમધુપઃ પૂજ્ય-
પાદગુરુવર્યશ્રીપંન્યાસમણિવિજયગણિચરણકમલોપાસકઃ કુમુદવિજયઃ 'પત્તન' નગરે વૈક્રમીય-
૧૯૭૧ સંવત્સરે માર્ગશીર્ષશુક્લસપ્તમ્યાં ભૌમવાસરે । શુભં ભવતુ ॥

આ પ્રસ્તાવનામાં અન્ય અને અન્યકાર વગેરે પરત્વે પ્રકાશ પાડવામાં આવ્યો છે તેથી
તેમજ શ્રીયુત હીરાલાલબાઈએ પણ એને અંગે વિસ્તાર સુક્ત ઉલ્લેખ કરેલો હોવાથી તત્સમ્યગ્-
હુમારે કાંઈ વિશેષ નિવેદન કરવાનું બાકી રહેતું નથી.

આ અમૂલ્ય અન્યનું તેમજ અંતમાં આપેલ ચાર પરિશિષ્ટોર્કું સંશોધનાદિક કાર્ય સુરતવા-
સ્તવ્ય, પરમ જૈનધર્માવલગ્ની, તેમજ શ્રીમદ્વિજયનાનન્દસૂરીશ્વર (આત્મારામજી મહારાજ)
અને તેમના સન્તાનીય મુનિશાજ શ્રીહર્ષવિજયને શુદ્ધ તરીકે પૂજનારા અને તેઓશ્રીના પાઠ-
સેવનથી જૈન ધર્મના તીવ્ર અતુરાગી બનેલા સ્વર્ગસ્થ રા. રસિકેદાસ વરજદાસ કોપડિયાના
જયેષ્ઠ પુત્ર મોક્ષેશ હીરાલાલ એમ. એ. દ્વારા કરાવવામાં આવ્યું છે.

સંસ્કૃતના અલ્પ અભ્યાસીઓને સુગમતા યદ્ય પડે તેટલા માટે અન્વય અને શબ્દાર્થ તેમજ
જ્ઞાનસિદ્ધાંતોથી અપરિચિત વર્ગથી જૈન પારિવાસિક શબ્દો વિગેરે સરલતાથી સમજી શકાય તેટલા
માટે સ્પષ્ટીકરણ બનતી કાળજી પૂર્વક તૈયાર કરાવ્યાં છે. આ ઉપરાંત વિદ્યાર્થીઓને આ અન્યને
અભ્યાસ કરવામાં વિશેષ અનુકૂળતા યદ્ય પડે એ હેતુથી શબ્દ-કોષ અને સમાસ-વિગ્રહ પણ
તૈયાર કરાવ્યાં છે

અમારા પ્રયાસની સફળતા પાઠક-વર્ગની પસંદગી ઉપર તેમજ આ અન્યના લેવાતા લાભ
ઉપર રહેલી હોવાથી આ સંગ્રહે વિશેષ નિવેદન કરવાનું બાકી રહેતું નથી પરંતુ જો આ પદ્ધતિ
વિશેષ ઉપયોગી માલૂમ પડશે તો ભવિષ્યમાં આવી પદ્ધતિથી બીજા અન્યો બહાર પાડવા અમારી
પ્રબળ ઇચ્છા છે.

આવા અન્યો સંબંધે કાંઈ ન્યૂનતા આદિ માલુમ પડે તેમજ બીજી કાંઈ વિશેષ માહિતી હાખલ કરવાની રહી ગયેલી જણાય તેમજ અન્ય પણ કોઈ સૂચના કરવાની યોગ્ય લાગે તે જો પાઠક-વર્ગ તરફથી અમને જણાવવામાં આવશે તો ભવિષ્યના અન્યોમાં તેવો સુધારો કરવા અવશ્ય બનતું કરીશું. વિશેષમાં આ અન્યમાં આપેલી અવચૂરિ ઉપરાંત અન્ય કોઈ ટીકા કે અવચૂરિની પ્રતિ જેમની પાસે હોય અગર ક્યાં છે તેની માહિતી હોય તે અમને જણાવવામાં આવશે તો તે પણ પ્રસિદ્ધ કરવા પ્રયત્ન સેવવામાં આવશે.

આ અન્ય તૈયાર કરાવવામાં જૈનાચાર્ય શ્રીમદ્વિજયવદ્ભક્તસૂરિની પ્રતિભા મુખ્ય આધાર લેવામાં આવ્યો છે. આ સૂરિવર્યે પ્રતિ મોકલી અમારા કાર્યમાં જે સહાયતા કરી છે તે બદલ તેઓના અમો અત્યંત કૃતજ્ઞ છીએ.

આગમોદ્ધારક વ્યાખ્યાપ્રજ્ઞ જૈનાચાર્ય શ્રીમદ્ગાનનન્દસાગરસૂરિ આ આગમોદ્ધય સમિતિના ઉત્પત્તિ સમયથીજ અપૂર્વ સાહાય્ય આપતા રહ્યા છે, તેજ મુજબ આ અન્ય પણ પ્રસિદ્ધ કરવામાં તેમણે જે સાહાય્ય આપી છે તે બદલ તેઓશ્રીનો અમે જેટલો ઉપકાર માનીયે તેટલો ઓછોજ છે.

સંશોધન કાર્યમાં મદદ કરવા માટે અનુયોગાચાર્ય શ્રીક્ષાંતિવિજય તેમજ મુનિરાજ ચતુર-વિજયજીના અને શુદ્ધિપત્રક માટે તૈયાર થયેલા ફોર્મો તપાસી જોવા બદલ જૈનાચાર્ય જયસૂરિ-જીના પણ અમે આભારી છીએ.

અમે સોળ વિદ્યા-દેવીઓ તેમજ ચોવીસ શાસન-દેવીઓ વિગેરેની પ્રતિકૃતિઓ ભગવાન શ્રીપાદલિપ્તસૂરીશ્વરપ્રણીત શ્રીનિર્વાણ-કલિકાના આધારે આલેખાવવા પ્રયત્ન સેવ્યો છે. એમાંથી જેટલી પ્રતિકૃતિઓ આ અન્યમાં આપવામાં આવી છે તેટલીનું એક સૂચી-પત્ર ૧૧ માં પૃષ્ઠ ઉપર આપ્યું છે. આ પ્રતિકૃતિઓ જૈનશાસનાનુસારી દેવ-દેવીઓની હોવાથી જૈનો તેઓ પ્રત્યે બહુમાન ધરાવે તેમજ તેમની આશાતના ન થવા કે તે સ્વાભાવિક છે; પરંતુ અન્ય મતાવલંબી-ઓને પણ અમારી એ વિસ્તૃત છે કે તેઓ પણ આ પ્રતિકૃતિઓ તરફ યોગ્ય સહભાવ ધારણ કરશે. જેથી ભવિષ્યમાં આવી પ્રતિકૃતિઓ પ્રસિદ્ધ કરતી વેલાએ અમારે સંકેત રાખવો પડશે નહિ, વિશેષમાં આ સમસ્ત પ્રતિકૃતિઓને લગતો સર્વ પ્રકારનો હક્ક અમોએ આપી ન રાખેલો છે એ તરફ પણ પાઠક-વર્ગનું અમે ધ્યાન ખેંચીએ છીએ.

મહાશિવરાત્રી સં. ૧૯૮૩.

હંસરાજ પ્રાગજી ભિલ્ડીયા,

ગીરગામ-મુંબાઈ.

જીવજીવંદ સાકરચંદ જવેરી,

માનદ સેક્રેટરી.

વિષયાનુક્રમણિકા

વિષય

પૃષ્ઠાંક

૧ અભિપ્રાય....	૫-૬
૨ આમુખ	૭-૮
૩ પ્રતિકૃતિઓનું સૂચી-પત્ર	૯ આ
૪ વિષય-સૂચી	૧૦-૧૨
૫ કિંચિદ્ વક્તવ્ય	૧૩-૧૫
૬ ભૂમિકા	૧૭-૫૨
૭ મૂળ કાવ્ય	૧-૨૪
૮ શ્રીચતુર્વિંશતિજિનાનન્દસ્તુતિ, ટીકા, અન્વય, શબ્દાર્થ, પ્રલોકાર્થ અને સ્પષ્ટીકરણ	૧-૧૬૯
૯ શબ્દ-કૌશલ	૧૭૧-૧૮૮
૧૦ પદાનુક્રમણી	૧૮૯-૧૯૦
૧૧ સ્પષ્ટીકરણમાં સાધનરૂપ અન્વયોની સૂચી	૧૯૧-૧૯૨
૧૨ સમાસ-વિગ્રહ	૧૯૩-૨૧૪
૧૩ શ્રીસોમતિલકસૂરિકૃત સાધારણ-જિન-સ્તુતિ, અવચૂરિ, અન્વય, શબ્દાર્થ, પદાર્થ	૨૧૫-૨૧૮
૧૪ શ્રીરવિસાગરમુનીશ્વરકૃત શ્રીગોતમસ્તુતિ અવચૂરિ વગેરે સમેત	૨૧૯-૨૨૪
૧૫ શ્રીપાર્થનાથસ્તવ	૨૨૫-૨૩૭
૧૬ શ્રીજિનપ્રભાસૂરિકૃત શ્રીઅજિતજિનસ્તોત્ર	૨૩૮-૨૬૩
૧૭ ઇન્દ્રવિશિષ્ટનાં પાઠાન્તરો	૨૬૪-૨૬૬

પ્રતિકૃતિઓનું સૂચી-પત્ર

અંક

પ્રતિકૃતિ

૧	ચક્રેશ્વરી (શાસન-દેવી)	
૨	અન્નિતબલા	” તથા મહાયજ્ઞ
૩	હરિતારિ	” ” ત્રિમુખ
૪	શાહિણી (વિદ્યા-દેવી)	
૫	કાલી	”
૬	શ્યામા (અચ્યુતા) (શાસન-દેવી)	તથા કુસુમ
૭	શાન્તા (શાસન-દેવી)	તથા માતંગ
૮	વર્જાકુશી (વિદ્યા-દેવી)	
૯	સુતારકા (શાસન-દેવી)	તથા અન્નિત
૧૦	અશોકા	” ” બ્રહ્મા
૧૧	માનવી	” ” મનુજ (હૃશ્વર)
૧૨	અણ્ડા (પ્રવરા)	” ” સુરકુમાર
૧૩	વિદિતા (વિજ્યા)	” ” વણ્ડુખ
૧૪	અકુશી	” ” પાતાલ
૧૫	મહાસિ (વિદ્યા-દેવી)	
૧૬	નિર્વાણી (શાસન-દેવી)	તથા ગરુડ
૧૭	બલા (અચ્યુતા)	” ” ગર્ધર્વ
૧૮	ચક્રધરા (વિદ્યા-દેવી)	
૧૯	ધરણ્ય-ત્રિયા (વેદોત્થા) (શાસન-દેવી)	તથા કુળેર
૨૦	ગૌરી (વિદ્યા-દેવી)	
૨૧	અંબિકા (શાસન-દેવી)	
૨૨	પદ્માવતી	” પાર્થ (વામન)
૨૩	ધૃત-દેવતા (સરસ્વતી)	
૨૪	ગૌતમસ્વામી	અમુખ ગણધરદેવો.

વિષય-સૂચી

વિષય

પાનાંક

શ્રીનાભિનન્દની સ્તુતિ	૧
[પદ્ય-મીમાંસા-આઠ ગણોની સમજ, તીર્થકર-વિચાર]		
સકલ જિનેશ્વરોનું સ્મરણ	૨
શ્રીસિદ્ધાન્તનું સ્વરૂપ	૩
શ્રીચક્રેશ્વરીને પ્રાર્થના	૪
[ચક્રેશ્વરી દેવીનું સ્વરૂપ]		
શ્રીઅજિતનાથનું સ્મરણ	૫
[અજિતનાથનાં ચરિત્રો]		
સમસ્ત જિનેશ્વરોને વિનતિ	૬
[આત્મ-વિચાર]		
પ્રવચનનો પરિચય	૭
શ્રીઅજિતભલા દેવીને વિજ્ઞાપિત	૮
[અજિતભલા દેવીનું સ્વરૂપ]		
શ્રીસંભવનાથને પ્રાર્થના	૯
[શ્રીસંભવનાથનાં ચરિત્રો]		
અનેક જિનેશ્વરોની સ્તુતિ	૧૦
[અજ્ઞાન અને તેથી થતી અવનતિ]		
શ્રીસિદ્ધાન્તનું સ્વરૂપ	૧૧
દુરિતારિ દેવીને વિનતી	૧૨
[દુરિતારિ દેવીનું સ્વરૂપ, દરિદ્રતા]		
શ્રીઅભિનન્દનનાથની સ્તુતિ	૧૩
[શ્રીઅભિનન્દન-ચરિત્ર]		
તીર્થકરોની સ્તુતિ	૧૪
જિન-મતની પ્રચંડા	૧૫
રોહિણી દેવીની સ્તુતિ	૧૬
[રોહિણી દેવીની સ્તુતિ કરવાનું કારણ, શ્રીરોહિણીનું સ્વરૂપ]		

વિષય

પાનાંક

શ્રીસુમતિનાથનો મહિમા...	...	૧૭
[સુમતિનાથ-ચરિત્ર]		
જિનેશ્વરોને પ્રાર્થના	૧૮
જિન-વાણીનું મહાદમ્ય	૧૯
મલી દેવીની સ્તુતિ	૨૦
[મલી દેવી, મલી દેવીનું સ્વરૂપ]		
શ્રીપદ્મપ્રભને પ્રાર્થના	૨૧
[શ્રીપદ્મપ્રભ-ચરિત્ર]		
જિન-સમુદાયની સ્તુતિ	૨૨
જિનાગમની સ્તુતિ	૨૩
શ્યામા દેવીની સ્તુતિ	૨૪
[શ્યામા દેવીનું સ્વરૂપ]		
શ્રીસુપાર્શ્વનાથની સેવાનું ફળ	૨૫
[સુપાર્શ્વનાથ-ચરિત્ર]		
જિનપતિઓને પ્રણામ	૨૬
પ્રવચનને પ્રણામ...	...	૨૭
[શું મુક્તિમાં મુખ છે ?]		
શાન્તા દેવીની સ્તુતિ	૨૮
[ઉપશમ, શાન્તા દેવીનું સ્વરૂપ]		
શ્રીચન્દ્રપ્રભ પ્રભુની પ્રાર્થના	૨૯
[શ્રીચન્દ્રપ્રભ-ચરિત્ર]		
તીર્થકર-વર્જને પ્રણામ	૩૦
[શત્રુ-વિચાર]		
જિન-વાણીની સ્તુતિ	૩૧
વન્દાકુશી દેવીની સ્તુતિ	૩૨
[વન્દાકુશી દેવીનું સ્વરૂપ]		
શ્રીસુવિધિનાથની સ્તુતિ	૩૩
[સુવિધિનાથ-ચરિત્ર]		

વિષય	પાનાંક
જિન-સમૂહની પ્રાર્થના ...	૩૪
જિન-વંચનનો વિચાર ...	૩૫
સુતારકા દેવીની સ્તુતિ ...	૩૬
[સુતારકા દેવીનું સ્વરૂપ]	
શ્રીશીતલનાથની સ્તુતિ ...	૩૭
[સિદ્ધિ]	
જિનેશ્વરનું ધ્યાન ...	૩૮
સિદ્ધાન્તની સ્તુતિ ...	૩૯
અશોકા દેવીની સ્તુતિ ...	૪૦
[અશોકા દેવીનું સ્વરૂપ]	
શ્રેયાંસનાથને નમસ્કાર ...	૪૧
[શ્રેયાંસનાથ-ચરિત્ર]	
આપત-સમુદાયની સ્તુતિ ...	૪૨
સિદ્ધાન્તનો પરિચય ...	૪૩
માનવી દેવીની સ્તુતિ ..	૪૪
[માનવી દેવીનું સ્વરૂપ]	
શ્રીવાસુપૂજ્યસ્વામીની સ્તુતિ ...	૪૫
[શ્રીવાસુપૂજ્ય-ચરિત્ર]	
જિન-શ્રેષ્ઠિનું ધ્યાન ...	૪૬
[ભગવાન એટલે શું ?, મોહ, જિનેશ્વરની વાણીનો પ્રભાવ]	
સર્વજ્ઞના શાસ્ત્રનો મહિમા ...	૪૭
[સર્વજ્ઞની સત્તા, શ્લોક-સમીક્ષા, શાસ્ત્ર-વિચાર]	
ચણ્ડા દેવીની સ્તુતિ ...	૪૮
[ચણ્ડા દેવીનું સ્વરૂપ]	
શ્રીવિમલનાથની સ્તુતિ ...	૪૯
[શ્રીવિમલનાથ-ચરિત્ર]	
તીર્થંકરોની સ્તુતિ ...	૫૦
પ્રવચનની પ્રશંસા ...	૫૧
વિદિતા દેવીની સ્તુતિ ...	૫૨
[વિદિતા દેવીનું સ્વરૂપ]	

વિષય	પાનાંક
શ્રીઅનન્તનાથને પ્રાર્થના ...	૫૩
[શ્રીઅનન્તનાથ-ચરિત્ર]	
તીર્થંકર-સમૂહને વિસૃપ્તિ ...	૫૪
સિદ્ધાન્તને વિનતિ ...	૫૫
અંકુશી દેવીને વિસૃપ્તિ ...	૫૬
[અંકુશી દેવીનું સ્વરૂપ]	
શ્રીધર્મનાથને પ્રણામ ...	૫૭
[ધર્મનાથ-ચરિત્ર, તીર્થંકરનું પુણ્ય, પ્રભુના નામનો પ્રભાવ]	
જિન-શ્રેષ્ઠિની સ્તુતિ ...	૫૮
[ચરણ-સદૃશતા]	
જિન-વાણીનો વિચાર ...	૫૯
પ્રસૃપ્તિ દેવીની સ્તુતિ ...	૬૦
[પ્રસૃપ્તિ દેવીનું સ્વરૂપ]	
શ્રીશાન્તિનાથની સ્તુતિ ...	૬૧
[શૃંગારાદિક રસો, શ્રીશાન્તિ- નાથનાં ચરિત્રો]	
જિનેશ્વરને પ્રાર્થના ...	૬૨
જિનાગમની અપૂર્વ મીઠાશ ...	૬૩
[ચરણ-સમાનતા]	
નિર્વાણી દેવીની સ્તુતિ ...	૬૪
[નિર્વાણી દેવીનું સ્વરૂપ]	
શ્રીકૃત્યુનાથની સ્તુતિ ...	૬૫
[શ્રીકૃત્યુનાથ-ચરિત્ર]	
તીર્થંકરોનું સ્મરણ ...	૬૬
[નરક, નારકીનું દુઃખ]	
જિન-વાણીની પ્રશંસા ...	૬૭
બલા દેવીની સ્તુતિ ...	૬૮
[બલા દેવીનું સ્વરૂપ]	
શ્રીઅરનાથની સેવા ...	૬૯
[અરનાથ-ચરિત્ર]	

વિષય	પાઠાંક
જિનેશ્વરાને વિસર્જિત ૭૦	
જિન-વાણીને પ્રાર્થના ૭૧	
ચક્રધરા દેવીની સ્તુતિ ૭૨	
[ચક્રધરા દેવીનું સ્વરૂપ]	
શ્રીમદ્દિલનાથની સ્તુતિ ૭૩	
[મદિલનાથ-ચરિત્ર, મધુ દેવ]	
સ્વાદ્વાદીઓની શ્રેણીની સ્તુતિ ૭૪	
જિન-વાણીરૂપી ચન્દ્રકાનો મહિમા ... ૭૫	
ધરણ્યપ્રિયા દેવીની સ્તુતિ ૭૬	
[ધરણ્યપ્રિયા દેવીનું સ્વરૂપ]	
શ્રીમુનિસુવતસ્વામીની સ્તુતિ ૭૭	
[શ્રીમુનિસુવત-ચરિત્ર]	
જિનેશ્વરાની સ્તુતિ ૭૮	
જિનાગમને મહાદેવની ઉપમા ૭૯	
[ત્રિપુર દેવ]	
ગૌરી દેવીની સ્તુતિ ૮૦	
[ગૌરી દેવીનું સ્વરૂપ]	
શ્રીનમિનાથની સ્તુતિ ૮૧	
[શ્રીનમિનાથ-ચરિત્ર]	
જિન-શ્રેણીનું સ્મરણ ૮૨	
મવચનનો વિજય ૮૩	
ઠાલી દેવીની સ્તુતિ ૮૪	
[ઠાલી દેવીનું સ્વરૂપ]	

વિષય	પાઠાંક
શ્રીનેમિનાથને પ્રણામ ૮૫	
[ગિરિનાર ગિરિ, તપશ્ચર્યા, વિષય- વિહંગના, રાજમતીનો સકારણ ત્યાગ, નેમિનાથ-ચરિત્ર]	
જિનેશ્વરાની સ્તુતિ ૮૬	
[જ્ઞાન-વિચાર, પરમેષ્ઠી]	
સિદ્ધાન્તની શોભા ૮૭	
[સમતા-વિચાર]	
અંબિકા દેવીની સ્તુતિ ૮૮	
[અંબા દેવીનું સ્વરૂપ]	
શ્રીપાર્શ્વનાથની સ્તુતિ ૮૯	
[શ્રીપાર્શ્વનાથનાં ચરિત્રો, શ્રીપાર્શ્વ ચક્રનું સ્વરૂપ]	
જિન-પંક્તિને પ્રાર્થના ૯૦	
જિન-વાણીનું સ્મરણ ૯૧	
પદ્માવતી દેવીની સ્તુતિ ૯૨	
[પદ્માવતી દેવીનું સ્વરૂપ]	
વીર પ્રભુની સ્તુતિ ૯૩	
[વીર-ચરિત્ર]	
જિન-શ્રેણીની સ્તુતિ ૯૪	
જિન-વાણીની સ્તુતિ ૯૫	
અંબિકા દેવીની સ્તુતિ ૯૬	

કિંચિદ્ વક્તવ્ય

‘શ્રીચતુવિંશતિજિનનાનન્દસ્તુતિ’ નામના આ કાવ્યનું પ્રથમ દર્શન તો મને ઇ. સ. ૧૯૧૫માં થયું હતું. પ્રસંગ એમ બન્યો હતો કે ઇ. સ. ૧૯૧૪ માં હું બી. એ. (B. A. Honours) ની પરીક્ષામાં ઉત્તીર્ણ થયો તે સમયે આ પરીક્ષામાં ઊંચે નંબરે પસાર થયેલા જૈન વિદ્યાર્થીને એન્ટિ દેવચંદ લાલભાઈ જૈન પુસ્તકોદ્ધાર ફંડ તરફથી સંસ્કૃતના ગ્રંથો ભેટ આપવામાં આવશે એમ જાહેર કરવામાં આવ્યું હતું. આ જાહેર ખબર વાંચીને મેં આ સંસ્થાના માનદ મન્ત્રી ઉપર અરજી કરી. તેના પરિણામ તરીકે અન્ય પુસ્તકોની સાથેસાથ આ કાવ્ય પણ મને ભેટ તરીકે મળ્યું. આને નિહાળતાં જ મને અતિશય આનન્દ થયો અને સ્વાભાવિક રીતે તેના અભ્યાસ કરવા માઈ મન લલચાયું. પરંતુ તે સમયે મારો સંસ્કૃતનો યથાયોગ્ય અભ્યાસ નહિ હોવાને લીધે આ કાવ્ય હું બરાબર સમજી શક્યો નહિ, એટલે મારા અભ્યાસને દૃઢીભૂત કરવાને અંગે તેનું લાષાંતર કરવાની વાત મારે પડતી મૂકવી પડી. ત્યારબાદ ઇ. સ. ૧૯૨૩માં શ્રીશોભન ઝુનીશ્વરકૃત સ્તુતિ-ચતુવિંશતિકાનું લાષાંતર કરતી વેળાએ આ કાવ્યનું મને સ્મરણ થઈ આવ્યું. બી. એ. ની પરીક્ષા પસાર કર્યા પછી અને ખાસ કરીને એમ. એ. ની પરીક્ષામાં ઉત્તીર્ણ થયા બાદ મેં સંસ્કૃતનો વિશેષતઃ અભ્યાસ કરવા માંડ્યો હતો. તેથી કરીને મેં આ કાવ્યનું લાષાંતર કરવા ફરીથી પ્રયાસ કરી એવો. આ પ્રયાસનું પરિણામરૂપ આ ગ્રંથ છે એમ સહજ સમજી શકાય તેમ છે એટલે તે વિષે ઉલ્લેખ કરવો હવે બાકી રહેતો નથી.

શ્રીમન્-ઋતુના પ્રખર તાપથી પીડિત થયેલા ધનિકો શીતળ ટેકરી તરફ પ્રયાણ કરે છે, તેમ મેં પણ જૈન સાહિત્યરૂપી શીતળ ટેકરીનો આશ્રય લીધો અને તેમાં મેં સાંસારિક તાપથી તપ્ત થયેલા મારા મનને આ કાવ્યરૂપી વાયુની લહરીથી શાંત કરવા પ્રયત્ન કર્યો. આ વાયુનો પ્રભાવ કંઈ ઓછો હતો. તેના લાભ અન્યને પણ મળવો જોઈએ, તેની ખૂબીથી સંસ્કૃતના અલ્પ-અભ્યાસી જનોને પણ પરિચિત કરવા જોઈએ ઇત્યાદિ વિચારો આવતાં તેના પરિણામ તરીકે મેં પદ્યના પદ્ધતિહાત્મક અન્વય તથા શબ્દાર્થ તેમજ ગૂર્જર ગિરામાં શ્લોકાર્થ અને સ્પષ્ટીકરણ તૈયાર કરવા માંડ્યાં. આ પ્રમાણે આ કાવ્ય તૈયાર કરીને શ્રીશોભન-સ્તુતિની પ્રસ્તાવનામાં પ્રદર્શિત કરેલ પ્રસંગ પ્રાપ્ત થતાં મેં તૈયાર કરેલી સુદ્રણાલય-પુસ્તિકા (પ્રેસ-કોપી) આગમોદ્ધારક જેનાચાર્ય શ્રીઆનન્દસાગરસૂરિના ઉપર મોકલી આપી. તેઓશ્રીએ મારી પ્રેસ-કોપી સાદર્થ તપાસી જવા તેમજ કેટલેક સ્થળે સુધારા-વધારા પણ સૂચવવા કૃપા કરી; આથી હું તમને ઋણી છું. વિશેષમાં એ પણ ઉમરેનું આવશ્યક સમજાય છે કે આ કાવ્યનું સંશોધન કરવામાં મારે હસ્ત-લિખિત પ્રતિનો ખપ હોવાથી મેં તે બાબત જૈનશાસનપ્રલાવક, પાશ્ચાત્ય વિદ્વદ્-વર્ગ સાથે પ્રથમ પત્ર-વ્યવહાર શરૂ કરનારા, ન્યાયાધિનિધિ સ્વર્ગસ્થ આચાર્ય શ્રીવિજયનન્દસૂરિ (આત્મારામજી મહારાજશ્રી) ના પટ્ટધર પંજાબકેસરી શ્રીવિજયવલ્લભસૂરિને લખી જણાવી. એટલે તેઓશ્રીએ હોશીયારપુરથી મને એક સુંદર અક્ષરેથી અલંકૃત શુદ્ધ પ્રતિ મોકલી આપી. (આ ૧૨ પત્રાત્મક પ્રતિના મધ્યમાં મૂળ કાવ્ય આપવામાં આવેલું છે અને ઉપર નીચે ટીકા છે. અર્થાત્ આ ત્રિપાઠી પ્રતિ છે. પ્રત્યેક પત્રની બંને બાજુ ઉપર ૧૭ પંક્તિઓ છે અને દરેક પંક્તિમાં લગભગ ૫૬

અક્ષરો છે.) આથી કરીને હું અત્ર તેમનો પણ ઉપકાર માનું છું. વળી શ્રીશોભન ગુનિવર્ધકૃત સ્તુતિ-ચતુર્વિંશતિકાનાં મુકે તપાસવામાં જેમ મને આનન્દસાગરસૂરિજી તરફથી તેમજ મારી ધર્મપત્ની તથા મારા લઘુ બન્ધુ પ્રો. મણીલાલ તરફથી સાહાય્ય મળી હતી, તે વાત આ અન્યને પણ કેટલેક અંશે લાગૂ પડે છે. કેટલેક અંશે એમ કહેવાનું કારણ એ છે કે આ અન્યના લગભગ ૬૪ પાનાં છપાઈ ગયાં હતાં ત્યાર પછી પ્રસંગ નીકળતાં આ અન્યનાં બીજા વારનાં મુકે તપાસી જવા સ્વર્ગસ્થ શ્રીમદ્ભિમંગલિજયગણિના શિષ્યરત્ન અનુયોગચાર્ય શ્રીક્ષાન્તિવિજયે હો પાકી (આ બદલ હું તેમનો ઋણી છું). આથી આનન્દસાગરસૂરિજી ઉપર મુકે મોકલી તેમનો અમૂલ્ય સમય શેકવો મને ઉચિત જણાયો નહિ. આ ઉપરાંત એ પણ કારણ હતું કે તેઓ વિહારમાં હોવાથી તેમને સમય પણ ઘણો ઓછો રહેતો હતો.

આ પુસ્તક છપાતું હતું તે દરમિયાન તેને સાંગોપાંગ જાનાવવાની ઇચ્છાથી હું શબ્દ-કોષ, પદ્યાનુક્રમણિકા, ભૂમિકા વિગેરે તૈયાર કરતો ગયો. મૂળ કાવ્યના ઉપર અન્યકારે ટુંકમાં વિવરણ કરેલું હોવાથી આ કાવ્યના ઉપર વિશેષ પ્રકાશ પાડવો બાકી રહેલો છે એમ મને લાગ્યું. એથી અને ખાસ કરીને સંસ્કૃત ભાષાના અલ્પ અભ્યાસીઓ યમકમય પદ્યો સુગમતાથી સમજી શકે તે ઇરાદાથી મેં સમાસ-વિગ્રહનું પ્રકરણ પણ તૈયાર કર્યું (આ હેતુપૂર્વક મેં શ્રીખરપલ્લદિસૂરિકૃત ચતુર્વિંશતિકામાં પણ આવા પ્રકરણનો સમાવેશ કર્યો હતો).

વિશેષમાં સ્તુતિ-ચતુર્વિંશતિકાકવિની જેમ આ પુસ્તકમાં પણ પરિશિષ્ટ આપવામાં આવેલ છે. તેમાં પ્રથમ પરિશિષ્ટ તરીકે જે શ્રીસોમતિલકસૂરિકૃત સાધારણજનસ્તુતિ આપી છે, તેની અવચૂરિ સહિત એક નકલ લખીને મારા ઉપર સ્વર્ગસ્થ ભૈતાચાર્ય ન્યાયોભોનિધિ શ્રીવિજયનાન્દસૂરી-શ્વરના શિષ્ય-રત્ન હણિણવિહારી મુનિરત્ન શ્રીઅમરવિજયના શિષ્યવર્ય મુનિરાજ શ્રીચતુરવિજયે મોકલી આપી હતી દ્વિતીય પરિશિષ્ટમાં આપેલી શ્રીરવિસાગરકૃત શ્રીગૌતમસ્તુતિ અન્યથાંક સહિત તેઓએ લખી મોકલી હતી એટલુંજ નહિ, પણ તેના અર્થ સહેલાઈથી ધ્યાનમાં આવે તેટલા માટે તેમણે તેની અવચૂરિ પણ રચી મોકલી હતી. વિશેષમાં ક્ષાન્તિવિજયજીએ વિહાર શરૂ કરેલો હોવાથી પરિશિષ્ટનાં તેમજ ભૂમિકાનાં બીજા વારનાં મુકે તપાસી જવામાં તેઓ સહાયભૂત થયા હતા એથી કરીને તેમજ ભૂમિકામાં કેટલેક સ્થળે તેમણે જે અમૂલ્ય સૂચનાઓ પણ કરી હતી તે બદલ હું અત્ર તેમનો ઉપકાર માનું છું.

અત્ર મારે એ નિવેદન કરવું જોઈએ કે જે પરિશિષ્ટો છપાઈ ગયાં ત્યાર પછી બાકીનાં પરિશિષ્ટો હું છપાવવાની તૈયારીમાં હતો તેવામાં મારા સ્વર્ગસ્થ પિતાશ્રીને અને ખાસ કરીને મારા પિતામહને જેન ધર્મથી વિશેષ પરિચિત કરાવનારા મુનિરત્નો પૈકી પ્રવર્તક શ્રીક્ષાન્તિવિજયના અમૂલ્ય અન્ન-લંકારમાંથી શ્રીસોમતિલકસૂરિકૃત સાધારણજનસ્તુતિની સ્વોપસ અવચૂરિવાળી જે પ્રતિઓ તેમજ ધીજિનપ્રભાસૂરિકૃત શ્રીઅજિતજનસ્તોત્રની આસપાસ ટિપ્પણવાળી એક પ્રતિ મને આ ગુનિવર્ધના શિષ્ય-રત્ન મુનિરાજ શ્રીચતુરવિજયે મોકલી આપી. આ બદલ હું એમનો ઋણી છું. સાધારણ-સ્તુતિની જે પ્રતિઓ પૈકી એક તો વદન નવીન વિ. સં. ૧૯૭૫ માં લખાયેલી છે. બીજી પ્રતિ આનંદી ગ્રામીન ૩ જરી, પરંતુ તે અપૂર્ણ છે આ પ્રતિમાં દોટક સ્લોડીનીજ

અવચૂરિ છે. પ્રથમ પ્રતિને પ્રથમ પરિશિષ્ટમાં છપાયેલી અવચૂરિ સાથે મેળવી લેતાં ખાસ કરીને એના પ્રારંભમાં મે પછી તેમજ અન્તમાં એક પદ વધારે માલૂમ પડ્યાં. પરંતુ ધીની પાઠોનું સામ્ય વિચારતાં આને પ્રથમ અવચૂરિથી સ્વતંત્ર ગણી તેને અન્તમાં સંપૂર્ણ પ્રસિદ્ધ કરવાની મને જરૂર ન લાગી. આથી પાઠાન્તરે આપી મેં ચલાવી લીધું છે.

ત્રીજા તેમજ ચોથા પરિશિષ્ટગત સ્તોત્રો ચમકમદ્દ હોવાથી તેની ટીકા આપવાની આવશ્યકતા તો હું સ્વીકારું છું. આની ટીકાની પ્રતિ કોઈ જ્ઞાન-ભંડારમાં હોય તો તે મેળવવા માટે મેં તપાસ કરી નેધ, પરંતુ તેમાં હું ફત્તેહમંદ થયો નહીં. કોઈ મહાશય પાસે તેવી પ્રતિ હોય અથવા તો તે કયાથી મળી શકશે તે જાણવામાં હોય તો તે નિવેદન કરવા કોઈ મહાનુભાવ કૃપા કરશે તો તેમના ઉપકાર પૂર્વક આ બે પ્રસિદ્ધ કરવામાં આવશે.

અત્યાદે તો મારી વિનંતિ સ્વીકારી શ્રીવિજયસિદ્ધિસુરિના સંતાનીય મુનિરાજ શ્રીકૃટયાણુ-વિજયે તૈયાર કરી મોકલેલ તૃતીય પરિશિષ્ટની અવચૂરિ તેમજ ચતુર્થ પરિશિષ્ટ માટે પ્રવર્તક-છના જ્ઞાન-ભંડારની પ્રતિગત ટિપ્પણુ તેમજ આ એના મેં ચુથામતિ તૈયાર કરેલ અનુવાદ સુસંપાઠકના કર-કમલમાં અર્પી સંતોષ માનું છું.

પરિહત લાલચંદ્ર ભગવાનદાસ ગાંધી પાટણના ભંડારના અન્થોનું સૂચી-પત્ર તૈયાર કરી રહ્યા છે એ વાતની મને ખબર પડતા જૂમિકાના મુદ્દની એક નકલ મેં તેમના ઉપર પણ મોકલી આપી હતી, કેમકે આમાં એવા કેટલાક અન્થો વિષે પ્રકાશ પાડવો બાકી રહેતો હતો. આ મુદ્દ નેધ જઇ તેમાં જે સુધારા વધારા તેમજ સૂચવ્યાં છે તે બદલ હું તેમનો પણ અત્ર ઉપકાર માનું છું.

અંતમાં જે જે સફળપ્રતિઓએ મને આ અન્થના સંશોધનાદિક કાર્યમાં સહાયતા કરી છે તેનો ફરીથી ઉપકાર માનતો તેમજ

“મચ્છતઃ સ્વલ્લન ક્વાપિ, ભવત્યેવ પ્રમાદતઃ ।

હસન્તિ ડુર્જનાસ્તન્ન, સમાદધતિ સજ્જના ॥ ૧ ॥”

એ તરફ પાઠક-વર્ગનું સવિનય ધ્યાન ખેંચતો હું વિરમું છું.

ભગતનાડી, ભુનેશ્વર,
મુંબઈ.
વિક્રમ સવત્ ૧૮૮૩
કાર્તિક શુકલ પ્રતિપદ્ધ

સુસેવક

હીરાલાલ રસિકદાસ કાપડિયા.

અવતરણ—

કિંચિદ્ વક્તવ્યમાં સૂચવ્યા મુજબ આ શ્રીચતુર્વિંશતિજિનાનન્દસ્તુતિ નામના કાવ્યના અનુવાદનો પ્રારંભ શ્રીશોભન મુનીશ્વરકૃત સ્તુતિ-ચતુર્વિંશતિકાનું ભાષાન્તર સમાપ્ત થયા બાદ કરવામાં આવ્યો હતો, જ્યારે તેની ભૂમિકા તો મેં તે અન્ય સંપૂર્ણ છપાઈ ગયો તે પૂર્વે તૈયાર કરવા માંડી હતી, કેમકે શોભન-સ્તુતિ છપાવવી શરૂ થયા પછી આઠેક મહિને આ અન્ય પણ મુંબઈ વૈભવ મુદ્રણાલયમાં મોકલી આપવામાં આવ્યો હતો. ત્યાર પછી લગભગ છ માસ વીત્યા બાદ શ્રીભરપસાદિસૂરિકૃત ચતુર્વિંશતિકા છાપવાનું કાર્ય નિર્ણયસાગર મુદ્રણાલયમાં શરૂ કરવામાં આવ્યું હતું. આ અન્ય સૌથી પ્રથમ છપાઈ ગયો અને ત્યાર પછી દુર્લભ સમયમાં સ્તુતિ-ચતુર્વિંશતિકાનું કાર્ય પણ સમાપ્ત થયું, પરંતુ પૃષ્ઠની અપેક્ષાએ લઘુ એવી આ ચતુર્વિંશતિજિનાનન્દસ્તુતિ નામની કૃતિ છાપાવાનું કાર્ય તો ચાલુજ રહ્યું.

આ પ્રમાણેની પરિસ્થિતિને લઈને ભૂમિકાનો કેટલોક ભાગ વિષયની અપેક્ષાએ સમાન એવી ચતુર્વિંશતિકામાં છપાવી દેવો પડ્યો. હાખલા તરીકે ચતુર્વિંશતિકાના કાવ્ય-મીમાંસામાં આપેલ વસ્તુ, સ્તુતિ-વિચાર અને સ્તુતિ-કદરણકનો ક્રમ એ હકીકત આ ભૂમિકાને માટે તૈયાર કરવામાં આવી હતી.

કાવ્ય-સમીક્ષા

વિશિષ્ટતા—

પ્રત્યેક જિનેશ્વરની મુખ્યતાવાળી 'ચાર ચાર પદોની સ્તુતિરૂપ આ કાવ્ય સ્વોપક્ષ વિવરણથી વિભૂષિત છે, વળી તેનાં સમગ્ર (૯૬) પદો વસંતતિલકા વૃત્તમાંજ રચાયેલાં છે તેમજ એના અનુધાદિ પદોમાં રમુખ્યતઃ શાસન-દેવીની સ્તુતિ કરવામાં આવી છે એ એની વિશિષ્ટતા સૂચવે છે. સ્તુતિ-ચતુર્વિંશતિકા અને ચતુર્વિંશતિકાની જેમ અત્ર કોઈ ચક્ષુની કે શ્રુત-

૧ આવી સ્તુતિમાં ચાર જૂદાં જૂદાંજ પદો હોવાં એમને એવો કંઈ નિયમ નથી. એકના એક પદના અમુક જિનેશ્વર, સર્વ જિનેશ્વરો, આગમ અને ભક્ત-દેવતા એ ચારેને ઉદ્દેશીને અર્ચો યતા હોય તો તેના પદનો પણ આવી સ્તુતિમાં સમાવેશ થઈ શકે છે. શું આનું પણ પ્રમાણ આપવું પાડે ? એમજ હોય તો પાંક મહાશયને પ્રથમ પરિશિષ્ટ પ્રતિ દ્રષ્ટિપાત કરવા વિચારિત કરું છું.

૨ આ કાવ્યમાં ચોવીસ શાસન-દેવીઓ પૈકી સોળ શાસન-દેવીઓની અને સોળ નિધા-દેવીઓ પૈકી છ નિધા-દેવીઓની સ્તુતિ-કરવામાં આવી છે.

૩ તીર્થેકર તીર્થની સ્થાપના કરતી વેળાએ યક્ષ જાતિના શાસન-રાગી દેવ અને દેવીની પણ સ્થાપના કરે છે. આ પ્રમાણે શામનના દ્વિતીયે જે દેવીની નિમજ્જક થઈ હોય તે 'શાસન-દેવી' કહેવાય છે. જૈન દર્શનની માફક બૌદ્ધ દર્શનમાં પણ 'શાસન-દેવી'નું અસ્તિત્વ સ્વીકારવામાં આવ્યું છે.

દેવતાની સ્તુતિ કરવામાં આવી નથી, પરંતુ ઉપર્યુક્ત બે અન્યોની માફક અત્રે પણ કાલી અને ઓમિકા એ બે દેવીઓની બે બે વાર સ્તુતિ કરવામાં આવી છે એ ધ્યાનમાં લેવા જેવી હકીકત છે.

આ કાવ્યમાં જે વિશિષ્ટતાઓ રહેલી છે તે પૈકી કેટલીકનું સ્થૂલ સ્વરૂપ તો આપણે ઉપર મુજબ વિચારી લીધું. વિશેષમાં અત્ર સમસ્ત પદો દ્વિતીય અને ત્ર્યુર્થ ચરણોની સમાનતારૂપ યમક-શી વિભૂષિત છે એ વિશિષ્ટતા તરફ દષ્ટિ-પાત કરવામાં આવે છે. આને વિશિષ્ટતા કહેવાનું કારણ એ છે કે ત્ર્યુર્થવિંશતિકા, સ્તુતિ-ત્ર્યુર્થવિંશતિકા તેમજ ઐન્દ્ર-સ્તુતિમાં આ યમક પ્રધાન પદ ભોગવે છે, જ્યારે અત્ર તો તેનું એકચ્છત્ર સામાન્ય ભાવમાં આવે છે. આવાજ યમકથી અલંકૃત ત્ર્યુર્થવિંશતિજિનવિજયસ્તુતિ શ્રીહેમવિજયગણિએ માલિની છંદમાં રચી છે અને તે પણ સ્વોપન વૃત્તિથી વિભૂષિત છે (આની સાન્વયાંક મુદ્રણાલય-પુસ્તિકા મેં તૈયાર કરી છે. સમયાનુસાર તે પ્રસિદ્ધ કરવામાં આવશે). ચોવીસ જિનેશ્વરોની સ્તુતિરૂપ આવાં યમકમય કાવ્યો અન્ય મુનિ-વર્યોએ રચ્યાં હશે, પરંતુ તેના દર્શન કરવાની વાત તો ફર રહી કિન્તુ તેના નામ-શ્રવણનો પણ મને લાભ મળ્યો નથી. આથી ભિન્નાભિન્ન વિષયવાળાં ચરણ-સમાનતારૂપ યમકમય કાવ્યો નીચે મુજબ છે.

કાવ્યનું નામ.	કર્તા.	છંદ.	પદ-સંખ્યા.
૧ શ્રીત્ર્યુર્થવિંશતિજિનસ્તુતિ (અવચૂરિ સહિત)	શ્રીસોમસુન્દરસૂરિના શિષ્ય શ્રીજિનસુન્દર	શાદ્દલવિકીરિત	૨૮
૨ "	"	રથોદ્ધતા	૨૮
૩ "	"	(મોટે લાગે) ઉપભતિ	૨૮
૪ "	પૂર્વાચાર્ય	અતુલુપ્	૨૮
૫ "	શ્રીસોમપ્રભસૂરિ	ઉપભતિ	૨૭
૬ નેમિજિનસ્તવન	શ્રીરવિસાગર મુનિરાજ	દ્રુતવિલંબિત	૨૬
૭ શ્રીત્ર્યુર્થવિંશતિજિનસ્તુતિ	શ્રીજિનપ્રભસૂરિ	ઉપભતિ	૨૫
૮ જિન-સ્તવ	શ્રીધર્મશેખરગણિ	સંગ્ધરા	૨૫
૯ શારદા-સ્તોત્ર	શ્રીજિનપ્રભસૂરિ	ઉપભતિ	૧૩
૧૦ જિનસિંહસૂરિ-સ્તવન	"	"	૧૩
૧૧ શ્રીવીર-સ્તવન	"	અતુલુપ્	૧૩
૧૨ શ્રીપાર્શ્વનાથપ્રાતિહાર્યસ્તવન	"	રથોદ્ધતા	૧૦
૧૩ શ્રીપાર્શ્વનાથસ્તવ	"	અતુલુપ્	૬
૧૪ શ્રીચન્દ્રપ્રભસ્વામિસ્તુતિ	"	"	૪

૧ યમકનું લક્ષણ—

“સ્યાત્ પાદપદવર્ણના-માવૃત્તિઃ સંયુતાડ્યુતા ।
યમકં ભિજ્જવાચ્યાના-માલિમધ્યાન્તગોચરમ્ ॥”

—વાલ્મીકીયલંકાર સ્તો. ૨૨

૨ આ ચૌદ કાવ્યો પૈકી પ્રત્યેકનું એકેક પદ સ્તુતિ-ત્ર્યુર્થવિંશતિકાની સંસ્કૃત ભૂમિકામાં આપવામાં આવ્યું છે.

આ ઔદ કાંઓ પૈકી જે કાંઓને ચતુર્વિંશતિજિનસ્તુતિ તરીકે મેં અત્ર ઓળખાવ્યાં છે અને જેની શ્લોક સંખ્યા ૨૭-૨૮ ની છે તેમાં એક વિશિષ્ટતા રહેલી છે. તે એ છે કે આ પ્રત્યેક કાંવ્યમાં આ અવસર્ણિણીમાં થઈ ગયેલા શ્રીનકપસનાથ પ્રમુખ ચોવીસ તીર્થકરોની એક એક પદ દ્વારા સ્તુતિ કર્યા પછી તેના કર્તાએ અંતમાં સમસ્ત તીર્થકરો, આગમ અને ભક્ત-દેવતાની પણ પૃથક્ પૃથક્ પદ રચીને સ્તુતિ કરી છે. આથી કરીને આવાં કાંવ્યોમાંથી દરેક તીર્થકરની સ્તુતિરૂપ પદની સાથે પ્રત્યેક વેળા સમસ્ત તીર્થકરાદિક સંબંધી ત્રણ પદોનો સમન્વય કરવાથી ચોવીસ સ્તુતિ-કદમ્બકો ઉદ્ભવે છે અને તેમ થતાં આમાંથી ગમે તે સ્તુતિ-કદમ્બકનો પ્રતિકમણાદિક કરતી વખતે ઉપયોગ થઈ શકે તેમ છે. + આ વાત નીચે સુજ્ઞાનાં ચતુર્વિંશતિજિનસ્તુતિના નામથી ઓળખાવાય તેવાં કાંવ્યોના સંબંધમાં પણ ઘટી શકે છે:—

કાંવ્ય-આરંભ.	કર્તા.	છંદ.	પદ-સંખ્યા.
૧ કનકકાન્તિધનુઃશત૦	શ્રીજિનમ્ભસૂરિ	દ્રુતવિલગ્નિત	૨૬
૨ *પાત્વાવિદેવો વશ કલ્પવૃક્ષાઃ	"	ઉપબતિ	૨૬
૩ *આનન્દસુન્દરપુરન્દરનમ્રમૌલિ૦	પૂર્વાચાર્ય	વસન્તતિલકા	૨૮
૪ તત્ત્વાનિ તત્ત્વાનિ ભૂતેષુ સિદ્ધં	"	ધન્દ્રવજ્રા	૨૮
૫ જ્ઞપમ ! નમ્રસુરાસુરશેષર૦	"	દ્રુતવિલગ્નિત	૨૮
૬ *ઋષભદ્રેવમહં જિનનાયકં	"	દ્રુતવિલગ્નિત	૨૮
૭ *વિનતવાસદમૂપતિમણ્ડલી	શ્રીમુનિશેખર	"	૨૮
૮ સ્વામિન્ ! હૃપાર્શ્વ ! મગવન્ !	શ્રીચારિત્રરત્નગણિ	વસન્તતિલકા	૨૮
૯ જય વૃષમ ! જિનામિદ્ધૃયસે	શ્રીધર્મધાપસૂરિ	માલિની	૨૮
૧૦ જયધ્રીનેતારં પ્રથમ૦	*શ્રીજિનમ્ભદેનગણિ	શિખરિણી	૨૮
૧૧ સકલમહાલમૂવહજીવનં	શ્રીદેવરત્નશિષ્ય	"	૨૮

આ તો *સંસ્કૃત સ્તુતિઓનો મેં ઉલ્લેખ કર્યો છે. બાકી પ્રાકૃત ભાષામાં પણ આવી અનેક સ્તુતિઓ છે. અત્રે તો આવી બે સ્તુતિઓનો નિર્દેશ કરવામાં આવે છે. તે પૈકી પૂર્વાચાર્યે માલિની છંદમાં રચેલી ૨૭ શ્લોકની એક સ્તુતિ જે મારા ભવામાં આવી છે તેનું આદ્ય પદ નીચે સુજ્ઞા છે:—

+ મુનિરત્ન શ્રીચતુરવિજયે આ સંબંધમાં મારૂં ધ્યાન ખેંચ્યું હતું, તેના પરિણામે મેં આ ઉલ્લેખ કર્યો છે. વિશેષમાં તેમણે આવાં કાંવ્યોનાં આરંભિક પદો પણ સૂચવ્યાં છે એ તેમની સાહિત્ય-સેવાની ભાવના પ્રકટ કરે છે.

* આ નિશાનીવાળાં કાંવ્યો સિવાયનાં બાકીનાં સાત કાંવ્યે અન્યાન્ય ચમકમચ છે.

૧ આ ૨૮ પદવાળા કાંવ્યમાં ૨૫-આ અને ૨૬ માં એ બે પદો દ્વારા સમગ્ર જિનેશ્વરોની સ્તુતિ કરવામાં આવી છે, તમારે ઉપર્યુક્ત કાદકમાં આપેલા પ્રથમ કાંવ્યના ૨૫ માં પદમાં જિન-શ્રેણિની સ્તુતિ છે.

૨ પ્રથમ પદ નદિ મળવાથી આ સાતમા શ્લોકનું આરંભિક પદ આપેલું છે.

૩ એમણે રચેલું આ કાંવ્ય ચતુરમ ક્રિયાપદમય છે.

૪ આટલીજ આવી સંસ્કૃત સ્તુતિઓ છે એમ આ ઉપરથી સમજવાનું નથી, પરંતુ એથી વધારેના દર્શન કરવા હું ભાગ્યશાળી થયો નથી એટલે તેનો મેં અત્ર પરિચય કરાવ્યો નથી.

“ જયપયડપયાવં મેહગંભીરરાવ
 મવજલનિહિનાવં નાયનીસંસમાવં ।
 હણિયકુસુમચાવં કોસકંતારદાવં
 પદમજિનમપાવં વંદિમો છિન્નતાવં ॥ ૧ ॥ ”

[જગત્પ્રકટપ્રતાપં મેઘગમ્ભીરરાવં
 મવજલનિધિનાવં જ્ઞાતનિ.શેષમાવમ્ ।
 હતકુસુમચાપં કોપકાન્તારદાવં
 પ્રથમજિનમપાપં વન્દામહે ચ્છિન્નતાપમ્ ॥ ૧ ॥]

બીજી આવી સ્તુતિ ૨૮ પદની છે અને તે શ્રીઉદયપ્રધાન મુનીશ્વરે શાર્દૂલવિકીરિત છંદમાં રચી છે. તેનું પ્રથમ પદ નીચે મુજબ છે:—

“ જસ્તાસી ચ્વણં ચતુર્થીદિવસે આપાઢકુળે તદ્વા
 જમ્મો નિષ્ક્રમણં ચ જસ્ત કસિણે ચિત્તદ્વમીવાસરે ।
 નાણં ફગ્ગુણકિણિહારસિ સિવં માહસ્સ તેરસ્સિવ
 કિણ્ણાણ રિસહેસરં જિણવરં વંદામિ તં સુંદરં ॥ ૧ ॥ ”

[યસ્યાસીવ ચ્યવનં ચતુર્થીદિવસે આપાઢકુળે તથા
 જન્મ નિષ્ક્રમણં ચ યસ્ય કુળે ચૈત્તદ્વમીવાસરે ।
 જ્ઞાનં ફાલ્ગુનકુળ્લૈકાદર્યાં શિવં માઘસ્ય ત્રયોદર્યાં
 કુળ્ણાયાં ઋષમેશ્વરં જિનવર વન્દે તં સુંદરમ્ ॥ ૧ ॥]

ઉપર્યુક્ત કાવ્યોની જેમ સ્તુતિ-કદમ્બક જેમાંથી બની શકે એવું એક શ્રીવિહરમાણવિં-
 શલિજિનસ્તવ પણ છે. આ કાવ્યમાં ૨૭ પદો છે તેના પ્રથમના ૨૦ પદોમાં અત્યારે મહાવિદેહ
 જોત્રમાં વિચરતા શ્રીસીમંધર પ્રમુખ ૧૫૧૯ તીર્થકરોની, ત્યાર પછીના ચાર પદોમાં ઋષભ,
 વર્ધમાન, વારિષેણ અને ચન્દ્ર એ ૪ શાશ્વત નામવાળાં ચાર તીર્થકરોની અને અન્તના પદોમાં

૧ (૧) સીમંધર, (૨) યુગંધર, (૩) શ્રીબાહુ, (૪) મુખાહુ, (૫) મુજાત, (૬)
 સ્વયંપ્રભ, (૭) ઋષભાનન, (૮) અનન્તવીર્ય, (૯) સૂરપ્રભ, (૧૦) વિશાલ, (૧૧)
 વજ્રધર, (૧૨) ચન્દ્રાનન, (૧૩) વજ્રબાહુ, (૧૪) ભુજંગ, (૧૫) ધૃત્યર, (૧૬) નેમિ,
 (૧૭) વીરસેન, (૧૮) મહાભદ્ર, (૧૯) દેવચા અને (૨૦) અજિતવીર્ય એ આ વીસ
 તીર્થકરોનાં અનુક્રમે નામ છે.

૨ સાધારણ રીતે એમ કહેવામાં આવે છે કે કોઈનું નામ અમર રહ્યું નથી અને રહેવાનું પણ નથી,
 પરંતુ અહિં આ પણ અપવાદ નજરે પડે છે, કેમકે આ ચાર નામો તો પ્રત્યેક અવસરિંધુ-ઉત્સરિંધુમાં મોળા
 રાખ્યા છે અને રહેશે એમ જન શાસ્ત્રકારો કહે છે અર્થાત્ જન્મતૃણાં અનેક નામો જવાશે—નષ્ટ થશે, પરંતુ
 આ નામોનો તો નાશ નહિ થાય, તે તો અમર રહેશે, જ્યારે તે તે નામધારી તીર્થકર તો દેહોત્સર્ગ થતા સિદ્ધિ

આગમ, સમસ્ત તીર્થકરો અને જિનશાસનાનુરાગી સરસ્વતી દેવીની સ્તુતિ કરવામાં આવી છે. આ સમગ્ર કાવ્ય પાદાન્તયમકમય છે અને તે શ્રીસ્તોત્રરત્નાકરના દ્વિતીય ભાગના અંતમાં અવચરિ સહિત છપાયેલું છે.

અત્રે એ ઉમેરવું અનાવશ્યક નહિ ગણાય કે શ્વેતાંબર સાહિત્યની માફક દિગંબર સાહિત્યમાં પણ ચરણસમાનતારૂપ યમકમય પદો દૃષ્ટિગોચર થાય છે ખરાં, પરંતુ તે છૂટાં છવાયાં છે. દાખલા તરીકે મહાકવિ શ્રીવાગ્ભટ્ટકૃત નેમિ-નિર્વાણ કાવ્યના છઠ્ઠા સર્ગમાં તેમજ કવિરાજ શ્રીહરિચન્દ્રે રચેલા ધર્મશર્માબ્યુદયના ૧૯ માં સર્ગમાં આવાં પદો છે. આ ઉપરાંત આદ્ય સ્તુતિકાર સ્વામી સમંતભદ્રજીએ રચેલા જિન-શતકમાં અનેક પ્રકારના શબ્દાલંકારથી વિભૂષિત પદો છે, પરંતુ તેમાં ચરણ-સમાનતારૂપ યમકગદ્ય તો પાંચમા, પંદરમા, પચીસમા, એકાવનમા, બાવનમા અને એકસો-આઠમા એમ છજ પદો છે. છતાં પણ એ ભૂલવા જેવું નથી કે ૧૫ મું પદ પાદાભ્યાસસર્વપાદાન્તયમકમય છે અને ૨૫ મું પદ તો શ્રીશાલન-સ્તુતિનાં સમુદ્ગયમકમય ૪૯ માથી પર માં પદોના જેવું છે, જ્યારે ૫૧ મા અને ૫૨ મા પદો તો દ્વયક્ષરપાદાભ્યાસયમકમય અને દ્વયક્ષરસમુદ્ગયમકમય છે. આ રહ્યાં તે બે પદો:—

“તતોડમૃતિમતામીમં તમિતામતિમુત્તમઃ ।

મતોડમાતાડતિતા તોત્તું તમિતામતિમુત્તમઃ ॥ ૫૧ ॥

નેતાનતનુતેન્નેનોડનિતાન્તં નાતતો નુતાત્ ।

નેતા ન તનુતે નેનો નિતાન્તં ના તતો નુતાત્ ॥ ૫૨ ॥”

ઉપર્યુક્ત પ્રકારના યમક ઉપરાંત વિવિધ પ્રકારના યમકમય તેમજ ચિત્રમય કાવ્યો પણ જૈન સાહિત્યમાં છે. આ વાનની પ્રતીતિ કરવાની જેને ઇચ્છા હોય તેણે સ્તુતિ-ચતુર્વિંશતિકાની મારી સંસ્કૃત ભૂમિકા જોવી. તે તરફ નજર દેકવાથી સાથે સાથે જૈન (શ્વેતાંબર) સંસ્કૃત સાહિત્યનું ગૌરવ પણ ધ્યાનમાં આવશે, કેમકે એ સંબંધમાં પણ આ ભૂમિકામાં થોડુંક વિવેચન કરવામાં આવ્યું છે.

૧ અત્ર વ્યતિક્રમ છે અર્થાત્ સમસ્ત તીર્થકરોની સ્તુતિ કર્યા પછી આગમની સ્તુતિ કરવાની પ્રથાનું અત્ર ઉલ્લંઘન થયેલું નજરે પડે છે.

૨ જૈન સાહિત્યમાં પાદાન્તયમકમય કાવ્યો ઘણાં છે. આમાં ચરણસમાનતારૂપ યમકનો અંતર્ભાવ નહિ કરીએ તો એમ બેધડક કહી શકાય કે વિવિધ પ્રકારના પાદાન્તયમકથી અલંકૃત પદો શ્રીખપ્પલ્લસુરિકૃત ચતુર્વિંશતિકામાં મોટી સંખ્યામાં છે (જુઓ એ ગ્રન્થના ઉપોદ્ધાતાના પર મા અને ૫૩ મા પૃષ્ઠો). સર્વાંગે આ યમકથી અલંકૃત (સુદિત) કાવ્યો તો શ્રદ્ધિવનન્દિકૃત સિદ્ધિખિરસ્તોત્ર, શ્રીવિહરમાણ્યવિંશતિજિનસ્તવ અને શ્રીજિનપ્રભસુરિકૃત પાંચ જિનસ્તોત્ર છે.

અત્ર પાદાન્તયમક શું છે તે ધ્યાનમાં આવે તેટલા મોટે અનેક જાતના શબ્દાલંકારથી પરિપૂર્ણ અને સમૃદ્ધ રેવા મોટા વૃષમાં શ્રીજમ્ભુ મુનીશ્વરે રચેલા જિનશતકના દ્વિતીય પરિચ્છેદનો સોળમો શ્લોક દૃષ્ટાન્ત-પે આપવામાં આવે છે:—

“સપ્તાડજલ્લં શ્રિયો યઃ શિવપુરપથિકાસદ્ગ્રહાનોચિતાયાઃ

કોપાધીશૈનિશાન્તે નમ્મચિરિગિરાસદ્ગ્રહા નો ચિતાયાઃ ।

આનીયાનીય નિત્યં પરમશુભકરઃ પર્વશાલીક્ષયાય—

પ્રાતેહેતુઃ પ્રધાનો મવતુ સ મવતાં પર્વશાલીક્ષયાય ॥”

હવે પાછા પ્રસ્તુત વિષય ઉપર વિચાર કરીશું તો માલુમ પડશે કે આ શ્રીચતુર્વિંશતિજિનાનન્દસ્તુતિમાંનાં કેટલાંક પદોમાં દ્વિતીય અને ચતુર્થ ચરણો સર્વથા સમાન નથી, પરંતુ તેમાં જે ચરણોમાંથી એકમાં વિસર્જની અધિકતા છે. જેમકે ૧૬ મા, ૨૨ મા, ૫૮ મા, ૬૩ મા તથા ૭૧ મા પદોમાં આવી હકીકત દૃષ્ટિ-ગોચર થાય છે. પરંતુ આ કંઈ ક્ષતિ નથી, કેમકે કહ્યું પણ છે કે—

“યમકત્ત્વેપચિત્રેષુ, વવયોર્દલયોર્ન મિત્ ।

નાનુસ્વારવિસર્ગો ચ, ચિત્રમદ્વાય સમ્મતૌ ॥”

—વાગ્બટાલંકાર પ્રલો ૨૦ -

આ કથન અનુસાર ૭૪ મા પદમાં હકાર અને લકારની અને ૮૦ મા પદમાં બકાર અને વકારની સવર્ણતા નજરે પડે એ સ્વભાવિક છે. પરંતુ ૬૩ મા પદમાં તો શકાર અને સકારનું પણ સાવર્ય સ્વીકારેલું જોવામાં આવે છે એ વિશેષતા છે, કિન્તુ તે પણ આવા યમકમય કાવ્યમાં વાંધારૂપ નથી (જુઓ પૃ ૧૧૨).

આ કાવ્યમાં ચોવીસ તીર્થકરો પૈકી કેટલાકનાં તો ૧ જનક અને ૨ જનનીનાં નામો પણ દૃષ્ટિ-ગોચર થાય છે એ પણ એની વિશિષ્ટતામાં વધારો કરે છે, કેમકે સ્તુતિ-ચતુર્વિંશતિકામાં તો ફક્ત પ્રથમ તીર્થકર શ્રીચક્રપદ્મદેવનાજ પિતાશ્રીના નામનો ઉલ્લેખ છે, બાકીના તીર્થકરોની સ્તુતિઓમાં તો તે તીર્થકરનાજ નામનો સાક્ષાત્ ઉલ્લેખ છે,^૧ જ્યારે નેમિનાથ-સ્તુતિમાં તો રાજમતીનો પણ ઉલ્લેખ છે.^૨ આ રાજમતીના ઉલ્લેખને કથાનમાં ન લઈએ તો એમ કહી શકાય કે શોભન-સ્તુતિ એ એકજ જિનેશ્વરની સ્તુતિરૂપ છે, કેમકે પ્રત્યેક તીર્થકરના નામના સામાન્ય અને વિશિષ્ટ એમ બે બે અર્થો થાય છે તે પૈકી સામાન્ય અર્થ અન્ય રથને પણ ઘટી શકે છે. ચતુર્વિંશતિકાના સંખ્યમાં તો આ હકીકત સંપૂર્ણ રીતે ઘટાવી શકાય છે, કેમકે ત્યાં ફક્ત પ્રથમ પદમાં ‘નાલેય’ એવો ઉલ્લેખ છે, જ્યારે અન્ય તો તીર્થકરોનાં નામોજ આપેલાં છે. આ પ્રમાણેની અત્ર વિશિષ્ટતા હોવા છતાં એ તો સુસ્પષ્ટ વાત છે કે ત્રણે કાવ્યોમાં પ્રથમ પદમાં તો પ્રથમ તીર્થકરના પિતાશ્રીનાજ નામનો ઉલ્લેખ હોવાથી તદ્દંશે સમાનતા છે.

આ કાવ્યમાં વ્યાકરણના નિયમનો કોઈ રથને લંગ થયેલો જોવામાં આવતો નથી એ કવિશા-જની વ્યાકરણ-શાસ્ત્રની સિદ્ધહસ્તતા સૂચવે છે વળી સજોધનાર્થક રૂપના અન્તમાં એકાર કે ઓકાર હોય અને તેની પછી અકારથી શરૂ થતો શબ્દ આવે તો તે અકારનો લોપ કરી તેને સ્થાને

૧-૨ પહેલા ચાર તીર્થકરોના તેમજ ૧૨ મા, ૧૮ મા અને ૨૨ મા તીર્થકરોના જનકનાં નામો તેમજ બીજા, નવમા અને દશમા એ ત્રણ તીર્થકરોની જનનીના નામોનો સાક્ષાત્ ઉલ્લેખ છે.

૩ આ ચતુર્વિંશતિજિનાનન્દસ્તુતિમાં ૧ લા, ૨ જા, ૪ થા, ૧૦ મા અને ૧૨ મા તીર્થકરોના નામો આપવામાં આવ્યા નથી.

૪ આ હકીકત ચતુર્વિંશતિજિનાનન્દસ્તુતિના સંખ્યમાં પણ દૃષ્ટિગોચર થાય છે. જુઓ ૮૫ મા શ્લોક (આની રીતે ૮૯ મા શ્લોકમાં પાર્થનાથના પાર્થ મહર્ષિ પણ નામ નજરે પડે છે.)

૫ જુઓ ચતુર્વિંશતિકાનો ઉપોદ્ધાત (પૃ ૪૭-૫૧).

અવગ્રહ રાખવામાં આવે છે એવાં જે દેખાતો લાગ્યે નજરે પડે છે તે પણ આ કાવ્યમાં દગ્ગોચર થાય છે. એ વાતની ૪૮ મા, ૫૭ મા, ૮૧ મા અને ૯૬ મા પદો સાક્ષી પૂરે છે.

વિશેષમાં એમણે અત્ર એકાક્ષરી કોશનો પણ ઉપયોગ કર્યો છે એ એમના કોશ સંબંધીના પાવિત્ર્યને પણ પ્રકટ કરે છે. આ ચમત્ક્રમ્ય કાવ્યમાંનાં અનેક પદો 'અનુપ્રાસથી' પણ અલંકૃત છે એ તરફ ધ્યાન આપતાં એ પણ ઉમેરવું ઉચિત સમજાય છે કે કવિરાજ પાસે શબ્દનો અસાધારણ ભંડાર હોવા જોઈએ.

આ પ્રમાણે મેં યથામતિ વ્યાકરણ, કોશ, અલંકાર, વિષય ઇત્યાદિની અપેક્ષાએ આ કાવ્યની સ્વૂળ સમીક્ષા પાઠક-વર્ગ સમક્ષ ઉપસ્થિત કરી છે, કેમકે તેની સૂક્ષ્મ (આન્તરિક) સમીક્ષાનું કાર્ય કરવા જેટલું મારામાં બુદ્ધિ-બળ નથી. આથી કરીને તે બદલ હું સાક્ષર-વર્ગની ક્ષમા યાચું અને સાથે સાથે એ તુટિ દૂર થવાની તેમની તરફથી આશા રાખું તો વધારે પડતું નહિ ગણાય.

કવીશ્વર-વિચાર—

ઘણી વાર એમ કહેવામાં આવે છે કે કાવ્યની ખરી ખૂબી તો તેના ઉત્પાદક કવિરાજનાં જનક, જનની, જન્મ-ભૂમિ, સત્તા-સમય વિગેરેથી વાકેફગાર થતાં ધ્યાનમાં આવે છે. આ સંબંધમાં વિશેષ ઊદાહરણ ન કરતાં વસન્તતિલકા નામના છંદમાં ઉપર્યુક્ત પ્રકારના ચમત્ક્રમ્ય કાવ્ય રચનારા તરીકે 'અદ્વિતીય એવા કવીશ્વર શ્રીમેદ્વિજયગણિ પરત્વે યથાસાધન વિચાર કરવામાં આવે છે.

શ્રીમેદ્વિજયગણિ સંબંધી વિશેષ માહિતી મને મળી શકી નથી. પરંતુ તેઓ તપા-ગન્ધના છે, વળી તેમણે પદિકત તેમજ ગણિ પદવીઓ પ્રાપ્ત કરી હતી તેમજ તેઓ શ્રીઆનન્દ-વિજયગણિના શિષ્ય થાય છે એ વાત તેમજ તેઓ શ્રીવિજયસેનસૂરીશ્વરના સમયમાં થઇ ગયા છે એ હકીકત પણ તેમણે રચેલ આ કાવ્યની અવગૂરિના અંતિમ ઉલ્લેખ ઉપરથી જોઇ શકાય છે. ત્યાં કહ્યું છે કે—

“ઈતિ શ્રીતપાગચ્છાધિપતિશ્રીવિજયસેનસૂરીશ્વરરાજ્યે સકલપણ્ડિતોત્તમપણ્ડિતશ્રીઆનન્દવિજયગણિચરણ-કમલચન્દ્રીકાયમાળેન પણ્ડિતમેરુવિજયગણિના વિરચિતા સ્વોપજ્ઞચતુર્વિંશતિજિનાનન્દનામસ્તુત્યવચ્ચૃતિકા સમ્પૂર્ણા.”

શ્રીવિજયસેનસૂરીશ્વરનો સમય વિક્રમની સત્તરમી શતાબ્દી હોવાનું સુપ્રસિદ્ધ છે. આથી કરીને આ કવિરાજ વિક્રમની સત્તરમી શતાબ્દીના ઉત્તરાર્ધમાં એટલે કે ઇ. સ. ની ૧૭ મી શતાબ્દીના પૂર્વાર્ધમાં થઇ ગયા હોવા જોઈએ.

૧ અનુપ્રાસનું લક્ષણ એ છે કે.—

“તુલ્યશ્રુત્યક્ષરાવૃત્તિ-રનુપ્રાસઃ સ્ફુરદ્ગુણ” ।

અતત્પદઃ સ્યાચ્છેકાનાં, લાટાનાં તત્પદથ સઃ ॥ ૨ ॥

—વાગ્ભટ્ટાલંકાર સ્તો. ૧૭

૨ અદ્વિતીય કહેવાનું કારણ એ છે કે અન્ય કોઇ સ્વેતાશ્વર કવિરાજ આ છંદમાં ચરણ-સમાનતારૂપ ચમત્ક્રમ ૯૬ શ્લોકની સ્તુતિ રચી હોય એમ જણવામાં આવ્યું નથી.

કૃતિઓ—

આ કવિરાજે 'વિજ્ઞપ્તિ-પત્રી' (સંસ્કૃત ભાષામાં) અને શ્રીપાલ-રાસ પથ (ગુર્જર ગિરામાં) રચાવું કહેવામાં આવે છે. આ ઉપરાંત તેમણે અન્ય કોઇ અન્ય રચના હોય તો તેની મને ખબર નથી.

કવિરાજના ગુરૂશ્રી—

" આનંદવિમલસૂરીશ્વરશિષ્યપંડિતવાનરગણિશિષ્યપંડિતઆનંદવિજયગણિમિર્જેસલમેઘમાળદ્વારે ચિત્કોશે મુક્ત સં ૧૬૫૧ " એવો ઉલ્લેખ શ્રીકનકપ્રભકૃત હૈમન્યાસ (દુર્ગપદ્યોગ્યાખ્યા) ની હસ્ત-લિખિત પ્રતિના અંતમાં છે એ પ્રમાણેની જે હકીકત જેસલમીરમાળદ્વારારીયમન્યાનાં સૂચી એ નામના પુસ્તકના પઠ મા પૃષ્ઠમાં ભેદ શકાય છે તે ઉપરથી શ્રીઆનંદવિજયગણિ શ્રીઆનંદ-વિમલસૂરીશ્વરના પ્રશિષ્ય અને વિજયવિમલના નામથી પણ જાણખતા પશ્ચિત શ્રીવાનરપિના શિષ્ય થતા હતા એમ બેધડક કહી શકાય. આ શ્રીઆનંદવિજયગણિ પ્રસ્તુત કવિરાજના ગુરૂ હોવાનો પૂર્ણ સંભવ છે. એમણે જેસલમેરના બંકારમાં વિ. સ. ૧૬૫૬ માં નક્કાયાનની પણ પ્રતિ મૂકી હતી (જુઓ જે. ભાં. સૂચી, પૃ. ૫૫).

આ આનંદવિજયગણિએ યુદ્ધિવિમલ નામના શિષ્ય હતા એ વાત નીચેના ઉલ્લેખ ઉપરથી ભેદ શકાય છે.—

" વિક્રમાદિત્યસંવત્સરાત્ ૧૦૦૧ વર્ષે લિખિતતાલપત્રીયપુસ્તકાત્ જેસલમેઘમાળદ્વારે સંવત્ ૧૬૫૧ વર્ષે આપાદગુદિ ૩ સોમવારે પુણ્યનક્ષત્રે તપાગચ્છાધિગાજમદ્વારકશ્રીશ્રીશ્રીઆનંદવિમલસૂરીશ્વરશિષ્યપંડિતશ્રીશ્રી ૫-વિજયવિમલગણિશિષ્યશિરોમણિપંડિતશ્રીઆનંદવિજયગણિશિષ્યબુદ્ધિવિમલેન લિખિતમિર્વ પુસ્તકં ॥ "

જે પ્રતિના અંતમાં આ પ્રમાણેનો ઉલ્લેખ છે તે શ્રીમહેશ્વરસૂરિની પંચમી માહાત્મ્ય (પ્રા.) નામની રૂઢિ છે જેસલમેરમાં રહેલી વિ સં. ૧૦૦૬ માં તાડપત્ર ઉપર લખેલી પ્રતિ ઉપરથી શ્રીયુદ્ધિવિમલ સુનીશ્વરે તેની એક નકલ કરી હતી. આ નકલ પાટણના જૈન બંકાર (દ્વાદશીઆ વાડ) માં છે.

જૈન અન્યાવલીમાં શ્રીહર્ષકુલકૃત બંધહેતૂદયત્રિભંગી પ્રકરણના વૃત્તિકાર, અજ્ઞાતોચ્છ પ્રકરણના વૃત્તિકાર તેમજ અન્યાયરહેદકુલકના કર્તા એ ત્રણેના સંબંધમાં આનંદવિજયના નામનો ઉલ્લેખ છે, પરંતુ તે વાસ્તવિક નથી. કેમકે સં. ૧૬૦૨ માં રાણપુરમાં બંધહેતૂદય-

૧ આવો ઉલ્લેખ શ્રેષ્ઠ દેવચંદ લાલબાઈ જૈન પુસ્તકાલાર ૬૩ તરફથી પ્રસિદ્ધ થયેલ 'શ્રીચતુર્વિંશતિ-જિનાનન્દસ્તુતયઃ' ના અંગ્રેજી આશુપ્રમા જ્ઞેવામાં આવે છે. વિજ્ઞપ્તિ-પત્રીના કર્તા તરીકે મેઢવિજયનું નામ જૈન અન્યાવલી (પૃ. ૪૪૪) માં પણ આવેલું છે, પરંતુ તેજ આ કવીશ્વર છે કે કેમ તેનો નિર્ણય કરવો આડી રહે છે.

૨ આ કૃતિના એક ચતુર્થાંશનો પશ્ચિમ લાવચન્દ્રે તૈયાર કરેલો અનુવાદ પ્રકાશિત છે.

ત્રિભંગી પ્રકરણની ^૧વૃત્તિ રચનારા તરીકે તે અન્યના અન્તિમ ભાગમાં આપેલા શ્લોકમાં વિજયવિમલ નામ સુસ્પષ્ટ નજરે પડે છે. આ રહ્યા તે શ્લોક:—

“તપગણપુસ્કરતરણિ-શ્રીશ્રીઆનન્દવિમલસૂરીણામ્ ।

શિષ્યેણેયં ટીકા, વિહિતા ગણિવિજયવિમલેન ॥ ૧ ॥

દિલ્લરસનિશાકર (૧૬૦૨) મિતે વર્ષે હર્ષેણ ‘રાણપુર’ નગરે ।

સ્વપરાર્યકૃતે રચિતા, ટીકેયં મવતુ પુણ્યકરી ॥ ૨ ॥”

૩૧ પદવાળા ^૨અન્નાયઉંછકુલકે (અન્નાતોંછ પ્રકરણ)ની વૃત્તિના પ્રાન્ત ભાગમાંના નિર્ન-લિખિત—

“કોવિદવિજયવિમલગણિશિષ્યેણાનન્દવિજયસંજ્ઞેન ।

ષ્કર્ત્રિશતપદ્યાર્થો લિખિતઃ કોઽપિ સમયોક્તઃ ॥”

—ઉદ્દેશ ઉપરથી જોઈ શકાય છે કે તેના કર્તા ^૩શ્રીવિજયવિમલગણિના શિષ્ય-રત્ન શ્રીઆનન્દવિજય છે. એટલે કે આ ઉદ્દેશ તેો સત્ય છે.

શ્રીમેદ્વિજયગણિ તેમજ શ્રીભુદ્ધિવિમલ મુનિના ગુરૂ અને જેસલમેરમાંના તપાગચ્છના બંધારના સંવર્ધક-પોષક એવા આ શ્રીઆનન્દવિજયગણિએ શ્રીહીરવિજયસૂરિને તેમજ શ્રીવિજયસેનસૂરિને પૂછેલા મનનીય પ્રશ્નો હીરપ્રશ્ન યાને પ્રશ્નોત્તર સમુચ્ચય (શ્રી હંસવિજય જૈન ક્ષી લાયએરી અન્યમાલા નં. ૧૮) ના ૫ ૧૨ મા તેમજ સેનપ્રશ્ન (દે. લા. પુ. ૬.) ના ૫. ૧૮-૨૩ માં છે.

મેદ્વિજય નામના અન્ય મુનીશ્વરે—

મહોપાધ્યાય ^૪શ્રીમેદ્વિજયગણિના શિષ્ય-રત્નનું નામ મેદ્વિજય છે. વળી (૧) નવ વાહી સગાય, (૨) ઇરિયાવહી સગાય (ગાથાંક ૧૬), (૩) મેતાર્યમુનિ સગાય (ગા. ૧૫), (૪)

૧ આ વૃત્તિ જૈન આત્માનંદ સભા (ભાવનગર) તરફથી પ્રકાશિત થયેલી છે. સાથે સાથે આ અન્યમાં વાનરવિંચે રચેલું સાવચૂરિક બંધોદયસત્તા પ્રકરણ પણ આપેલું છે. વિશેષમા સ. ૧૬૨૩ માં રચેલી અવચૂરિ સાથેનું તેમજ રચેલું સાવપ્રકરણ પણ આ સભા તરફથી પ્રસિદ્ધ થયેલું છે.

૨ શ્રીઆનન્દવિજયગણિકૃત પદ્યાર્થ (વૃત્તિ) સહિત શ્રીઆત્માનંદ સભા તરફથી વિ. સ. ૧૮૬૯ માં પ્રસિદ્ધ થયેલા આ અન્યના અન્તિમ ભાગમાં “ઈતિ ‘અન્નાયઝલ્યદે’” ઇતિ ફલરુઢિત સમાપ્તા ॥ પશ્ચિત્તશ્રીઆનન્દવિજયગણિકૃતા સુવિદિતવિતિવાચનાકૃતે લિખિતા પ્રથમાદર્શે બુદ્ધિવિમલગણિના” આ પ્રમાણેનો ઉદ્દેશ છે. આમાં પણ ભુદ્ધિવિમલનું નામ નજરે પડે છે. પરંતુ અત્ર તેઓ પોતાને શ્રીઆનન્દવિજયગણિના શિષ્ય તરીકે જાણખાવતા નથી એ વિચારણીય છે.

૩ પ્રકરણદિકના સારા પ્રેમી અને વ્યાખ્યાતા તરીકે પ્રસિદ્ધ થયેલા આ શ્રીવિજયવિમલગણિએ ગમ્ભીર્યાર પ્રકીર્ણની ટીકા તેમજ ‘તંદુલવૈચારિકની’ અવચૂરિ (વ્યાખ્યા) રચી છે. આ પૈકી પ્રથમ અન્ય શ્રીઆગમેદ્ય સમિતિએ અને દ્વિતીય અન્ય શ્રેષ્ઠિ દે. લા. જૈ. પુ. ૬૩ તરફથી પ્રકાશિત થયેલ છે.

૪ જુઓ ભક્ષામર તથા કલ્યાણમન્દિરસ્તોત્રોની મદીય ભૂમિકા.

આવકશુભ સંજ્ઞા (ગાં ૧૫) અને (૫) ગજસુકુમાલ સંજ્ઞા (ગાં ૧૪) ઇત્યાદિ કૃતિઓના રચનારનું નામ પણ ^૧મેરૂવિજય છે. એઓ ^૨શ્રીદેવવિજયના પ્રશિષ્ય અને ^૩શ્રીજયવિજયના શિષ્ય થાય છે. નંદીયેણ સંજ્ઞાના કર્તાનું નામ પણ મેરૂવિજય છે અને તેઓ શ્રીહર્ષવિજયના શિષ્ય છે. આ ઉપરાંત (૧) પૃથ્વી સચિત્ત સંજ્ઞા, (૨) ધત્તાની સંજ્ઞા અને (૩) વસ્તુપાલ-તેજપાલનો રાસ એ ગ્રન્થોના કર્તાઓ પણ મેરૂવિજયના નામથી જાળખાય છે. પરંતુ આ પૈકી પ્રથમ કૃતિ શ્રીલાલવિજયના શિષ્યે, બીજી શ્રીજિનવિજયના શિષ્યે અને ત્રીજી કૃતિ શ્રીરંગવિજયના શિષ્યે રચી છે.

પરિશિષ્ટ-પરિચય

(૧) સાધારણ જિનસ્તુતિ—

આ ગ્રન્થના અન્તિમ ભાગમાં શ્રીસોમતિલકસૂરિકૃત સાધારણજિનસ્તુતિ અવચૂરિ, અનુવાદ ઇત્યાદિ સહિત આપવામાં આવી છે. આ ^૧ઉપભતિ છંદમાં રચાયેલી ^૨અતુરથી સ્તુતિને ‘ સાધારણજિનસ્તુતિ ’ કહેવાનું કારણ એ છે કે આમાં કોઈ અમુક તીર્થકરના નામનો ઉલ્લેખ નથી એટલુંજ નહિ પણ તે અમુક તીર્થકરની સ્તુતિ છે એમ સૂચન કરનાર કોઈ શબ્દ કે પદ પણ નથી એટલે કે આ ગમે તે કોઈ પણ તીર્થકરની સ્તુતિરૂપ ગણી શકાય તેમ છે.

આ સ્તુતિના કર્તા શ્રીસોમતિલકસૂરિએ રચેલા ^૩સર્વજ્ઞ-સ્તોત્રનો ઉલ્લેખ (અનુવાદ સહિત) મેં સ્તુતિ-અતુરવિશતિકા (પૃં ૧૬૮-૧૭૦) માં કર્યો તે વખતે એમના સંબંધમાં મેં કંઈ જાહાજોઈ કર્યો નથી, એટલે આ વખતે પણ તેમ કરવું ઇષ્ટ નહિ ગણાય એથી કરીને તેમના વિષે એ શબ્દ લખવા પ્રવૃત્ત થાઉં છું.

૧-૩ આ ત્રણે મુનીશ્વરોની સ્થૂલ રૂપરેખા માટે જુઓ સ્તુતિ-અતુરવિશતિકાની મારી સંસ્કૃત ભૂમિકા ૪ ઉપભતિનું લક્ષણ એ છેક—

“ સ્યાદિન્દ્રવજ્રા યદિ તો જગૌ મઃ, ઉપેન્દ્રવજ્રા જતજાસ્તતો ની ।
અનન્તરોદીરિતલક્ષમમાર્જી, પાદૌ ચવીયાલુપજાતયસ્તાઃ ॥ ”

૫ એકના એક પદના ચાર અર્થો થતા હોવાથી આ સાર્થક છે.

૬ સાધારણ-સ્તોત્રો તેમજ સ્તવનો પૈકી કેટલાંક તો જૈનસ્તોત્રસંચહના પ્રથમ અને દ્વિતીય ભાગમાં દિગોચર થાય છે.

૭ આ દસ પદનું સ્તોત્ર છે અને તેના અન્તિમ પદમાં તો કર્તાએ આકકતરી રીતે પોતાનું નામ પણ સૂચવ્યું છે. આ સ્તોત્ર અવચૂરિ સહિત જૈનસ્તોત્રસંચહના દ્વિતીય વિભાગ (પૃં ૩૩)માં પ્રસિદ્ધ થયેલું છે. જૈન ગ્રન્થાવધીના ૨૯૪ માં પૃષ્ઠમાં ૪૦ પદનું સર્વજ્ઞ-સ્તોત્ર સોમતિલકે રચેલાનો ઉલ્લેખ છે, તેથી આ કોઈ બીજી કાવ્ય છે અને તેના રચનારા પણ કોઈ અન્ય મુનિરાજ કે કે ક્રમ એ પ્રશ્ન ઉઠે છે. આ પ્રતિ નેસલમેરમાં હોવાનું ત્યાં સૂચવ્યું છે, પરંતુ ^૧જેલમેરિયામાગારોયખ્યાના સૂચીમાં તેનું નામ જણાવ્યું નથી. કિન્તુ આથી કરીને તે નેસલમેરના બંધારમાં નથીજ એમ કહી શકાય નહિ, કારણ કે જે. ભાં. સૂચી એ મહત્વવાળા અને ઉપયોગી જણાવેલા ગ્રન્થોનુંજ વર્ણનાત્મક સચીપત્ર છે; એ સમસ્ત ગ્રન્થોનું સૂચી-પત્ર નથી એ વાતની એ ગ્રન્થની પ્રસ્તાવનાના ૧૪ માં અને ૧૫ માં પૃષ્ઠો સાક્ષી પૂરે છે.

શ્રીસોમતિલકસૂરિ ચતિજીતકદંપ વિગેરેના રચનારા ^૧શ્રીસોમપ્રભસૂરિના શિષ્ય અને કાલસિત્તરી પ્રમુખ ગ્રન્થોના રચનારા ^૨શ્રીધર્મધોષસૂરિના પ્રશિષ્ય થાય છે. વિમલપ્રભ, પરમાનન્દ અને પદ્મતિલક એ નામના ત્રણ મુનીશ્વરો એમના ગુરુભાઈ થાય છે. આ તપા-ગચ્છીય સૂરિજનો જન્મ વિ. સં. ૧૩૫૫ માં થયો હતો. વિ. સં. ૧૩૬૬ ના માઘ માસમાં તેમણે દીક્ષા લીધી હતી અને વિ. સં. ૧૩૭૩ માં તેઓ સૂરિ-પદ પ્રાપ્ત કરવા લાગ્યશાળી થયા હતા. આ વાતની નિમ્ન-લિખિત પદ સાક્ષી પૂરે છે:—

“સ વાણવાણત્રિકુ (૧૩૫૫)વર્ષમાઘે

જાતઃ પદામ્યામનુકૂલસેદૈઃ ।

નન્દાદ્ધાવિશ્વે (૧૩૬૯) વ્રતમાપ્ય મેજે

વહ્ન્યમ્વવિશ્વે (૧૩૭૩) ડપિ પદપ્રતિષ્ઠામ્ ॥”

—શ્રીમુનિસુન્દરસૂરિકૃત ગુર્વાવલી શ્લો. ૨૭૩

જૈન ગ્રન્થાવલી (પૃ. ૫૬) ઉપરથી જોઈ શકાય છે કે શ્રીસોમતિલકસૂરિએ શ્રાદ્ધજીતકદંપની ૨૬૪૭ શ્લોકપ્રમાણુક વૃત્તિ રચવા ઉપરાંત શીલતરંગિણી (સં. ૧૩૬૪ માં) અને વૃહત્-તપ્ય-ક્ષેત્રસમાસ તથા સત્તરિસયકાણુ પ્રકરણુ એ બે ગ્રન્થો પણ રચ્યા છે. આ પૈકી સત્તરિસયકાણુ ૧૩૨૭ માં રચાનો જે ઉલ્લેખ જૈન ગ્રન્થાવલી (પૃ. ૧૩૮)માં આપવામાં આવ્યો છે તે યોગ્ય નથી, પરંતુ તેને બદલે ખંભાતની ટીપમાં સં. ૧૩૮૭ નો ઉલ્લેખ કર્યો છે તે વાસ્તવિક છે. કેમકે પં. દેવવિજયની વૃત્તિ સહિત જૈન આત્માનંદ સલા તરફથી પ્રકાશિત થયેલા સત્તરિસયકાણુ પ્રકરણના અન્તમાં આપેલી ૩૫૮ મી ગાથા આ પ્રકરણુ વિ. સં. ૧૩૮૭ માં રચાયાની સાક્ષી પૂરે છે:—

૧ સોમપ્રભ નામના ખીળ પણ એક આચાર્ય થયા છે. એમને લગતી થોડીક માહિતી મેં શૃંગાર-વૈરાગ્ય-તર્કગિણીની પ્રસ્તાવનામાં આપી છે, વાસ્તે તેના જિજ્ઞાસુને તે જોવા બલામણુ કરૂં છું. આ આચાર્ય સંખંધી ઉલ્લેખ ગુર્વાવલી (શ્લો. ૭૭)માં છે. એમણે સો અર્થવાણું એક પ્રાકૃત પદ પણ રચ્યું છે એમ મુનિરાજ શ્રીચતુરવિજય જણાવે છે.

૨ એમની રચ્ણ રૂપરેખા સાઠ જુઓ મુપલ-પંચાશિકા (પૃ. ૪૭). એમણે સમયસરણુ-પ્રકરણુ, કાલ-સમતિકા, હૃદયસ્થિતિ-પ્રકરણુ, ચોનિ-સ્તવ, અણ્યમકમય ચતુર્વિશતિજિનસ્તુતિ, યુગપ્રધાન-સ્તોત્ર, ‘દેવેન્દ્રેરનિર્ણયી, ‘યુગં યુવા’યી અને ‘સસ્તાશર્મા’યી શરૂ થતી શ્લેષમય સ્તુતિઓ, ગિરિનાર-કદંપ, અધ્યાપદ-કદંપ વિગેરે ગ્રન્થો રચ્યા છે. આ પૈકી યુગપ્રધાનસ્તોત્ર કે જેને દુઃપગકાલ-સ્તવન તરિકે પણ ઝાંઝાખાવવામાં આવે છે, તેનાં આદ્ય અને અન્તિમ પદો નીચે મુજબ છે:—

“વીરાજિણમુવળવિસ્સુઅપવયણમયણિકાદિજમણિસમાણે ।

વહંતસુઅનિહાણે શુણામે સૂરી જુગપ્પહાણે ॥ ૧ ॥”

“एवं देविकुणयं सिरिविज्जाणंपधम्मकित्तिमयं ।

वीराजिणपदवण्हित्तं दूस्समसंघं नमह णित्तं ॥ ૨ ॥”

આ નામના ખીળ પાંચ આચાર્યો થયા છે એમ જૈન ધર્મનો પ્રાચીન ઇતિહાસ એ નામના પુસ્તકના ૧૮ મા પૃષ્ઠ ઉપરથી જોઈ શકાય છે,

“તેરહસ્યસંગસીપ (૧૩૮૭) લિહિયમિણં સોમતિલયસૂરીર્હિં ।

અદમત્યનાપ હેમસ્સ સંઘવર્દરયણતણયસ્સ ॥”

આ ઉપરથી સુસ્પષ્ટ રીતે જોઈ શકાય છે કે મત્તરિસ્યઠાણના કર્તા (શ્રીસોમપ્રભસૂરિના શિષ્યવર્ધ) શ્રીસોમતિલકસૂરિજ છે અને વળી એ અન્ય રત્ન નામના સંઘપતિના પુત્ર હોમના અભ્યાસાર્થે તેમણે રચ્યો હતો.

કદાચ એ નામના બીજા સૂરિએ એ વર્ષમાં આ અન્ય રચ્યો હોય એમ માનવાનો પ્રસંગ પ્રાપ્ત થાય, પરંતુ તે વાત સંભવતી નથી, કેમકે શ્રીમુનિસુન્દરસૂરિકૃત ગુર્વાવલીના ૨૮૪ માં શ્લોકના પ્રારંભમાં “વૃદ્ધક્ષેત્રમાસત્પતિશતપાનાદિશાસ્ત્રેર્નવૈઃ” એવો કીવા જેવો સ્પષ્ટ ઉલ્લેખ છે.

શીલતરંગિણીના કર્તા વૃદ્ધક્ષેત્રસમાસાદિના કર્તાથી બીજા હોય એમ લાગે છે, કારણકે જૈન અન્થાવલીના ૧૮૬ માં પૃષ્ઠ ઉપરથી જોઈ શકાય છે કે આ અન્ય સં. ૧૩૬૪ માં નહિ પરંતુ સં. ૧૨૬૪ માં રચાયેલો છે. વળી તેના કર્તા તો રૂપપ્રદીપ ગચ્છીય સોમતિલકજી છે એ વાત તેમજ તે શીલોપદેશમાલાની વૃત્તિ છે એ હકીકત પણ વૃહત્-ટિપ્પનિકા ઉપરથી જોઈ શકાય છે. વિશેષમાં પુસ્તકાકાર ભાષાંતર સહિત આવક લીમસી માણેકે પ્રસિદ્ધ કરેલ શીલોપદેશ-માલાની પ્રશસ્તિના નિમ્ન-લિખત નવથી અગિયાર પદ્યો ઉપરથી જોઈ શકાય છે કે નવાંગીવૃત્તિકાર શ્રીઅભયદેવસૂરિની પરંપરામાં થએલા શ્રીસંઘતિલકસૂરિના શિષ્ય શ્રીસોમતિલકસૂરિએ પ્રથમ શીલતરંગિણી નામની વૃત્તિ રચી, ત્યાર પછી તેનું અધ્યયન કરી અર્થ સ્ફુટ કરવા માટે એક સાધુના આદેશથી અને લાલા સાધુ (શાહ)ના પુત્ર છાણુ સાધુએ કરેલી પ્રેરણાથી મુનિરાજ શ્રીવિદ્યાતિલકે વિ. સં. ૧૨૬૪ માં નવી વૃત્તિ રચી^૧. આ રહ્યાં તે પદ્યો:—

૧ આ સંબંધમાં સાક્ષરવર્ષ લાલચંદ્ર ભગવાનદાસ સૂચવે છે કે—

“હી, હું તરફથી શીલતરંગિણી પ્રકાશિત થયેલી છે, પરંતુ તેમાં પ્રશસ્તિ જોવામાં આવતી નથી. આ પૃષ્ઠમાં તમે લી. મા. ના પુસ્તક પરથી પ્રશસ્તિનાં પદ્યો ઠાંક્યા છે; અંદિના સંપ્રદાની હસ્તલિખિત પ્રતિમાં યોગ ફેરફાર સાથે તે પદ્યો છે. પરંતુ વિ. સં. ૧૨૯૪ કે ૧૩૯૪ એ બરાબર બંધબેસતું જણાતું નથી, કારણ કે કૃતિ કે. લા. પુ. ફૂડ તથા હી. હું. તરફથી પ્રકાશિત જોવાય છે. ઉપરની શીલતરંગિણીની પ્રશસ્તિમાં સૂચવેલ વિદ્યાતિલકસૂરિ એ સંઘતિલકસૂરિના ભક્ત (શિષ્ય) જણાય છે કે જેણે જિનપ્રભસૂરિના કન્નાજીય વીરકદપનો પરિણેષ ભાગ રચ્યો છે; જેમાં વિ. સં. ૧૩૮૯ નો પ્રતિદાસ પણ આપેલ છે. મહારા અનુમાન પ્રમાણે શીલતરંગિણીને જ શીલોપદેશમાલાની નવી વૃત્તિ તરીકે ત્યાં ઓળખાવી છે. શીલોપદેશમાલાસૂત્રાર્થના અભ્યાસી છાણુ (જી) શાહે વિદ્યાતિલકસૂરિ (સંઘતિલકસૂરિશિષ્ય) દ્વારા-અર્થાત્ રચનાસમયમાં ત્યાં વિક્રમકે છે, ત્યાં કદાચ ભૂલ થઈ હશે. ચક્રકે લેવાથી સંબંધ મળે છે. ૧૨૯૪+૧૨૫=૧૪૨૯ વિ. સં. ૧૪૨૯ બરાબર આવે છે. યુગનો અર્થ એ લેવામાં આવે તો વિ. સ. ૧૪૨૯ આવે, એમાં પણ વાંધો નથી. વિ. સં. ૧૪૨૯ માં રચાયેલી પ્રનોત્તર-રત્નમાત્રાવૃત્તિમાં પણ આ શીલોપદેશમાલાવૃત્તિનો ઉલ્લેખ છે, તેને પણ વાંધો આવતો નથી.”

“તદ્વીયચરણદ્વયીસરસિજૈકપુષ્પન્ધયઃ

સ સહુતિલકપ્રમુર્જયતિ સામ્પ્રતં ગચ્છરાદ્ ।

શકક્ષિતિપવોધકૃત્વ પ્રમુજિનપ્રમાનુગ્રહાત્

ત્વવાત્તગણમૃત્પદપ્રમુસ્રતત્ત્વવિદ્યાગમઃ ॥ ૯ ॥

તત્પાદપદ્મહંસો વિવૃત્તિં શીલોપદેશમાલાયાઃ ।

શ્રીસોમતિલકસૂરિઃ શ્રીશીલતરદ્વિર્ણીં ચક્રે ॥ ૧૦ ॥

લાલાસાધોસ્તનૂજઃ પ્રમુણગુણનિધિઃ સાધુસેદાનુમત્યા

છામૂઃ શીલોપદેશસ્રજમમલધિયા સૂત્રતોઽધીત્ય સમ્યક્ ।

અર્થે વિજ્ઞાતુમસ્યા યુગનિધિસરવૌ (૧૨૯૪) વત્સરે વિક્રમાદ્દે

વૃત્તિં નવ્યાં સ વિદ્યાતિલકમુનિવરાત્ કારયામાસ સાધુઃ ॥ ૧૧ ॥”

આ શ્રીસોમતિલકસૂરિના લઘુ શુરૂંધાંધવ અને પ્રશ્નોત્તરરત્નમાલાના વૃત્તિકાર શ્રીદેવેન્દ્ર મુનિની પ્રેરણાથી એમના શુરૂંધર્થ સંઘતિલકસૂરિએ સમ્યક્ત્વસત્તત્ત્વતિહાની વૃત્તિ સં. ૧૪૨૨ માં રચી હતી એ વાતની આ ગ્રન્થની પ્રશસ્તિનાં નિમ્નલિખિત પદો સાક્ષી પૂરે છે.—

“શ્રીસદ્ગતિલકાચાર્યા—સ્તત્પાષામ્મોજરેખવઃ ।

સમ્યક્ત્વસત્તત્ત્વેર્વૃત્તિં, વિદધુસ્તત્ત્વકૌમુદીમ્ ॥ ૯ ॥

અસ્મચ્છિલ્લપ્યવરસ્ય સોમતિલકાચાર્યાનુજસ્યાધુના

શ્રીદેવેન્દ્રયુગીશ્વરસ્ય વચસા સમ્યક્ત્વસત્તત્ત્વતઃ ।

શ્રીમદ્વિક્રમવત્સરે દ્વિનયનામ્મોધિક્ષપાકૃત્યમે (૧૪૨૨)

શ્રીસારસ્વતપત્તને વિરચિતા ક્ષીપોત્સવે વૃત્તિકા ॥ ૧૦ ॥”

શ્રીહરિભદ્રસૂરિકૃત પદ્દેશન સમુચ્ચયની ટીકા રચનારાઓમાં શ્રીસોમતિલકસૂરિનું નામ પણ છે એ હકીકત જૈન ગ્રન્થાવલીના ૭૯ માં પૃષ્ઠની નીચે મુજબની ટીપ ઉપરથી જોઈ શકાય છે —

“વિદ્યાતિલક એ સોમતિલકસૂરિનું બીજું નામ છે. તેઓએ સં. ૧૩૮૬ માં તીર્થકલ્પના અન્તે રહેલું વીરકલ્પ રચ્યું છે. જિનદેવસૂરિ એમના શિષ્ય હતા.” પરંતુ આ શ્રીસોમતિલકસૂરિ તે આ પ્રથમ પરિશિષ્ટના નાયકથી ભિન્ન હોવા જોઈએ એમ એમના શિષ્યના નામ ઉપરથી સૂચિત થાય છે.

અષ્ટપંચાશતસ્તુતિના વૃત્તિકારનું તેમજ લઘુસ્તોત્રના વૃત્તિકારનું નામ પણ સોમતિલક છે એ વાત જૈન ગ્રન્થાવલીના ૨૭૩મા અને ૨૮૮મા પૃષ્ઠ ઉપરથી જોઈ શકાય છે. પરંતુ તે સંબંધમાં ત્યાં વિશેષ માહિતી નહિ આપેલી હોવાથી આ ક્યા મુનીશ્વર છે તેનો નિર્ણય કરવો બાકી રહે છે.

વિશેષમાં શ્રીધર્મધોપસૂરિના ઉપદેશથી પૃથ્વીધર સાધુએ કરાવેલા ચૈત્યને ઉદ્દેશીને ૧૬ શ્લોકનું સંસ્કૃત બાપામાં સ્તોત્ર રચનારા મુનીશ્વર પણ શ્રીસોમતિલકસૂરિ છે એ વાત શુર્વાવલી (દ્વિતીય આવૃત્તિ, પૃ. ૨૦) ઉપરથી જોઈ શકાય છે. કિન્તુ આ સૂરિશ્ચ તો આપણી કથાના નાયક હોય એમ જણાય છે, કેમકે આ કાર્યોનું પ્રયત્નસાત્મક વર્ણન તો શ્રીધર્મધોપસૂરિના સત્તાનીય કરે એ સ્વાભાવિક છે. આ નિમ્ન-લિખિત પંક્તિમાં યોગેશ ‘પૂન્યશુર’ પદ પણ ખાસ અર્થસૂચક હોય એમ શાસે છે.

“અન્નં શ્રીપૃથ્વીધરસાધુકારિતપ્રાસાદસ્થાનસંસ્થા મૂળનાયકજિનનામાદિ વાચ્યમ્, પૂજ્યગુરુ-
શ્રીસોમતિલકસૂરિપાદૈઃ કૃતં સ્તોત્રમવતાર્યં પઠનીયમ્.”

—શુર્વાવલી (૫૦ ૧૮)

આ સ્તોત્ર અન્યોન્ય અપેક્ષાએ ઉપયોગી લાગવાથી તેના પરસ્પર સંબંધવાળા પ્રથમના
૧માં ૨લોકો તેમજ ૨માં ૩લોકો ૨૦૦ કરવામાં આવે છે:—

શ્રીસોમતિલકસૂરિકૃતં

॥ શ્રીપૃથ્વીધરસાધુકારિત્વસ્તોત્રમ્ ॥

શ્રીપૃથ્વીધરસાધુના સુવિધિના શ્રીનાદિપૂજામિના
મક્તશ્રીજયસિંહમૂમિપતિના સ્વૌચિત્યસત્યાપિના ।
અર્હન્નક્તિપુપા ગુરુક્રમજુપા મિચ્યામનીવામુપા
સચ્છીલાદિપવિવિત્તાત્મજનુપા પ્રાયઃ પ્રણમ્યનુપા ॥ ૧ ॥
નૈકાઃ પૌષ્પદાલિકાઃ સુવિપુલા નિર્માપયિત્રા સતા
મન્નસ્તોત્રધિવીર્ણલિદ્વિવૃત્તશ્રીપાર્શ્વપૂજાયુજા ।
વિદ્યુન્માલિસુપર્વનિર્મિતલસદ્દેવાધિદેવાહવય-
સ્વાતહ્વાતતત્તૂરુહમતિકૃતિસ્ફૂર્જતસર્પાસૃજા ॥ ૨ ॥
ત્રિઃકાલે જિનરાત્રપૂજનયિર્ધિ નિત્યં દ્વિરાયશ્યકં
સાધૌ ધાર્મિકમાત્રકેડપિ મહર્તી મર્તિકા વિરત્તિકા મયે ।
તન્વાનેન સુપર્વપૌષ્પધત્તા સાધર્મિકાણાં સદા
ત્રૈવાતુલ્યવિધાયિના વિદધતા વાત્સલ્યમુદ્યૈર્મુવા ॥ ૩ ॥
શ્રીમત્સમ્પ્રતિપાર્થિવસ્ય ચરિતં શ્રીમત્કુમારક્ષમા-
પાલસ્યાપ્યથ વસ્તુપાલસંધિવાર્ધીશસ્ય પુણ્યામ્બુધેઃ ।
સ્મારં સ્મારમુદારસમ્મદલુપાસિન્ધૂર્મિપૂષ્પજ્વતા
શ્રેયઃકાનનસેવનસ્ફુરદ્ગુપ્તાવૃદ્ધવચામ્ભોમુચા ॥ ૪ ॥
સમ્યદન્યાયસમર્જિતોજિતધનૈઃ સુસ્થાનસંસ્થાપિતૈ-
યં યે યત્ર ગિરી તથા પુરવરે ધામેડ્યવા યત્ર ચે ।
પ્રાસાદા નયનપ્રસાદજનકા નિર્માપિતાઃ શર્મદા-
સ્તેષુ શ્રીજિનનાયકાનમિધયા સાર્દ્ધં સ્તુવે શ્રદ્ધયા ॥ ૫ ॥

૧ ‘તુર્ણપૈર્ધેદિ મત્તજી સત્તળા.’ એ લક્ષણવાળા શાર્દૂલવિકીરિત છંદમાં રચાયેલા આ પાંચ શ્લોકો ૧૩
કુસક બનેલ છે.

૨ આ શ્લોક ‘મન્નેર્યનાં પ્રણેષ ત્રિપુનિવૃત્તિનુતા દામ્બરા કીર્તિનિયમ’ એ લક્ષણથી લક્ષિત સગ્ધરા છંદમાં
રચાયેલા છે, ત્યારે બાકી બધા શ્લોકો તો શાર્દૂલવિકીરિત છંદમાં રચાયેલા છે.

इत्थं पृथ्वीधरेण प्रतिगिरिनगरमागसीमं जिनाना-

मुच्येन्नैत्येषु विष्वग् हिमगिरिशिखरैः स्पर्द्धमानेषु यानि ।

विम्बानि स्यापितानि क्षितियुवतिशिरःशोकराण्येष वन्दे

तान्यप्यन्यानि यानि-त्रिदशनरवरैः कारिताकारितानि ॥ ૧૬ ॥

જૈન ધર્મનો આચીન ઇતિહાસ એ અન્યમાં તેમજ જૈન અન્યાવલીમાં શ્રીધર્મધોષ સૂરિકૃત જય વૃષભ ઇત્યાદિ પદ્યથી શરૂ થતી અષ્ટ યમકમય સ્તુતિના વૃત્તિકાર તરીકે સોમતિલકનું નામ સૂચવેલું છે, પરંતુ શ્રીસ્તોત્રરત્નાકરના પ્રથમ ભાગમાં આ સ્તુતિની અવગૂરિ આપેલી છે ત્યાં તો તેના કર્તા વિષે કંઈ ઉલ્લેખ કર્યો નોવામાં આવતો નથી. કહાય તેની કોઈ અન્ય પ્રતિમાં એવો ઉલ્લેખ હોય તો ના નહિ કહી શકાય (કેમકે સાધારણજનસ્તુતિના કર્તા સોમતિલકસૂરિ છે એ વાતનું પશુ એ સ્તુતિના લેખકના અન્તિમ ઉલ્લેખ તેમજ જૈનતત્વાદર્શમાં અતુરર્થીના કર્તા શ્રીસોમતિલકસૂરિ છે એ ઉલ્લેખ સિવાય કોઈ અન્ય પ્રમાણ મારા નોવામાં આવ્યું નથી).

આ પરિસ્થિતિમાં એ ઉમેરવું આવશ્યક છે કે પૂજ્યપાદ ન્યાયાલોનિધિ સ્વર્ગસ્થ જૈનાચાર્ય શ્રીવિજયાનન્દસૂરિકૃત જૈનતત્વાદર્શના ૫૭૬ માં પૃષ્ઠમાં શ્રીધર્મધોષસૂરિકૃત જય વૃષભ એ તેમજ સ્ત્રતાશર્મ એ સ્તુતિના વૃત્તિકાર તરીકે તેમજ શ્રીસોમપ્રભસૂરિકૃત યનાસિલ એ સ્તુતિના ટીકાકાર તરીકે શ્રીસોમતિલકસૂરિનું નામ નજરે પડે છે. આ ઉપરાંત શ્રીમદ્વીર ! સ્તુત્વેં થી શરૂ થતું કમલબંધથી મનોહર સ્તોત્ર, શિવશિરસિ, શ્રીનામિસમ્મવ અને શ્રીશૈવેય થી શરૂ થતાં સ્તોત્રો પશુ આ સૂરિજની કૃતિઓ છે એવો પશુ ત્યાં ઉલ્લેખ છે. આ વાત સહેલાઈથી ધ્યાનમાં આવે તેટલા માટે તેમની કહેવાતી સમગ્ર કૃતિઓનું કોષ્ટક આપવામાં આવે છે.

અન્ય.

શ્લોક-સંખ્યા.

પ્રકાશન.

૧ બૃહમ્બયક્ષેત્રસમાસ.

૨ સત્તરસયઠાણ પથરણ.

૩ શ્રીતીર્થરાજથી શરૂ થતી સ્તુતિ.

૪ સર્વજ્ઞ-સ્તોત્ર.

૫ પૃથ્વીધર સાધુકારિત ચૈત્યસ્તોત્ર

૬ શ્રીસિદ્ધાર્થથી શરૂ થતું મહાવીર-સ્તોત્ર

૭ શ્રીમદ્વીર

૮ શિવશિરસિ

૯ શ્રીનામિસમ્મવ

૧૦ શ્રીશૈવેય

૧૧ યનાસિલ ની વૃત્તિ.

૧૨ જય વૃષભ

૧૩ સ્ત્રતાશર્મ

૩૫૬

૧

૧૦

૧૬

૧૨

જૈન આત્માનંદ સભા.

આ અન્યના પરિશિષ્ટમાં.

આગમોદય સમિતિ.

શ્રીયશોવિજય જૈનઅન્યમાલા

અનુપલબ્ધ હોવાથી
શ્લોક-સંખ્યા આપી નથી.

આ ઉપરથી એ દ્વિતીય થાય છે કે જૈન સાહિત્યરૂપી વૃક્ષને પલ્લવિત કરવામાં સૂરિજીએ સારો ભાગ લીધો હતો. વિશેષ આનન્દની વાત તો એ છે કે ગન્ધીય મમતારૂપ ડાકણથી તેઓ અસ્ત હતા નહિ. આ વાત પ્રખર પહિંડત જૈનાચાર્ય ખરતરગન્ધીય શ્રીજિનપ્રભસૂરિએ પોતાના શિષ્ય-રત્નોના અભ્યાસાર્યે રચેલાં અને વળી પોતાના નામથી અંકિત એવાં સાતસે સ્તોત્રો શ્રીસોમતિલકસૂરિને સમર્પણ કર્યા વિષેના નીચે મુજબના (કાવ્યમાલાના સપ્તમ ગુચ્છના ૮૬ માં પૃષ્ઠ ઉપરના) ઉલ્લેખ ઉપરથી ભેષ શકાય છે.—

“પુરા શ્રીજિનપ્રભસૂરિભિઃ પ્રતિદિનં નવસ્તવનિર્માણપુરરસરં નિરવધાહારમહાનામિમહવદ્ધિઃ પ્રત્યક્ષપદ્માવતીદિવીચ્ચસામભ્યુદયિનં શ્રીતપામચ્છં વિભાવ્ય મગવતાં શ્રીસોમતિલકસૂરીનાં સ્વશૈક્ષ-શિષ્યાદિપઠનાવિલોકનાદર્થં યમકચ્છેપચિત્રચ્છન્દોવિશેષોદિનવનયમદ્વીસુમગાઃ સતશતીમિતાઃ સ્તવા અપવીકૃતા નિજનામાદિતાઃ ।”

—શ્રીસિદ્ધાન્તાગમસ્તવની અવચૂરિ

વિવિધ ગ્રન્થો રચી ૬૯ વર્ષનું આયુષ્ય પૂર્ણ કરી સં. ૧૪૨૪ માં સ્વર્ગે સંચરેલા સૂરિજીને સવિનય પ્રણામ કરતો હું પ્રથમ પરિશિષ્ટ પૂર્ણ કરું તે પૂર્વે તેમના શિષ્ય-પ્રશિષ્યાદિકને લગતી હકીકત શ્રીદેવસુન્દરસૂરિના શિષ્ય શ્રીગુણરત્નસૂરિએ વિ. સ. ૧૪૬૬ માં રચેલા ક્રિયા-રત્ન-સમુચ્ચયમાંના શ્રીગુરુપર્વક્રમવર્ણનાધિકારના આધારે હુંકમાં અત્ર નિવેદન કરું તો અસ્થાને નહિ ગણાય.

આમાં શ્રીસોમતિલકસૂરિના સંબંધમાં તેમજ તેમના ચન્દ્રશેખર, જયાનન્દ અને દેવ-સુન્દર નામના ત્રણ શિષ્ય-રત્નોના સંબંધમાં નીચે મુજબનો ઉલ્લેખ છે:—

“શ્રીસોમતિલકાસ્વામ્ય, સૂરયો યથશોડ્ધર્ષે ।

જ્યોત્સ્ના જલં મહાઃ ફેન-પિષ્ટા વેલાવલિર્દિશઃ ॥ ૪૧ ॥

વિશ્વલયાતતપાગણાધિપતયઃ સાર્વત્રિકસ્વાતયઃ

સદ્વૈરાગ્યપયોધયસ્ત્રિજગતીદીવ્યદ્રુણશ્રેણયઃ ।

આસન્ મન્થકૃતઃ સદાગમમૃતશ્ચારિત્રલક્ષ્મીવૃતઃ

સદ્ગમ્યામ્યધિકાશ્ચ સોમતિલકાઃ સૂરીશત્રુન્દારકાઃ ॥ ૫૦ ॥

તેષાં શિષ્યાસ્રયઃ સ્વાતા, અમૃવજ્જટૃતીર્થુજૈઃ ।

જ્ઞાનદર્શનચારિન-ત્રયી મૂર્તિમતી કિલ ॥ ૫૧ ॥

સંતુન્ધસાગરગમીરરવેણ નિત્ય-માવર્જિતાપિલજગજ્જનમાનસાલિઃ ।

શ્રીચન્દ્રશેખરગુર્ગરિમેકધામ વિદ્યાવિલાસવસતિ. પ્રથમો વમ્ભૂ ॥ ૫૨ ॥

મવ્યપ્રાણિશિવશ્રિયોઃ પરિણયે સાંવત્સરાધીશ્વરા

ગામ્મીર્યાદિગુર્જૈર્નિજૈરુદ્ધિવત્ ફેનાપ્યલબ્ધાન્તરાઃ ।

સંજાયન્ત યતીશ્વરાપિદ જયાનન્દા દ્વિતીયાં. ક્રમાત્

યેષાં દેવતયા કરેણ નિદ્ધતો આતાન્નુમેને વ્રતમ્ ॥ ૫૩ ॥

વૈરાગ્યં વિમલં શમોઽતિવિશલઃ શાસ્ત્રજ્ઞતા ચાન્નુતા
સિદ્ધાન્તૈર્લઘ્નચર્ચિર્મનોહરતરા મવ્યોપકારઃ પરઃ ।

ચારિત્રં ત્રિજગત્યનુત્તરતમં ભાગ્યં હ્રાસાધારણં

યેષાં શ્રીયુતદેવસુન્દરચરાઃ ક્ષ્યાતાસ્તુતીયાસ્તુ તે ॥ ૫૪ ॥ ”

શ્રીસોમતિલકસૂરિના પ્રથમ શિષ્ય શ્રીચન્દ્રશેખરસૂરિનો જન્મ વિ. સં. ૧૩૭૩ માં થયો હતો. તેમણે વિ. સં. ૧૩૮૫ માં એટલે કે બાર વર્ષની નાની વયમાં દીક્ષા લીધી હતી. વિ. સં. ૧૩૬૩ માં તેઓ સૂરિપદથી અલંકૃત થયા હતા. તેમનો સ્વર્ગવાસ વિ. સં. ૧૪૨૩ માં થયો હતો.

ઉપિત ભોજન કથા, ચવરાજ્ય કથા, શ્રીમત્સ્તંભકથા શરૂ થતું હારણદ્વ સ્તોત્ર, શત્રુંજય-રૈવત-સ્તુતિ ઇત્યાદિ તેમની કૃતિઓ છે.

શ્રીસોમતિલકસૂરિના દ્વિતીય શિષ્ય શ્રીજયાનન્દસૂરિનું જીવન-વૃત્તાન્ત શ્રીસોમસુન્દર-સૂરિના વિદ્યાન્ વિનેય (શિષ્ય) શ્રીપ્રતિષ્ઠાસોમ સુનીચરે વિ. સં. ૧૫૨૪ (પારાવારકરસ્મરેષુ-હિમવત્) માં રચેલા સોમસૌભાગ્ય કાવ્યમાં નજર પડે છે.

૧ વિ. સં. ૧૪૮૫ માં ઉપદેશભાલા-ખાલાવબોધ, વિ. સં. ૧૪૯૬ માં પદ્ધિશત-ખાલાવબોધ, યોગશાસ્ત્ર-ખાલાવબોધ, શુભમન્દુર-નવસ્તવી તથા અસ્મન્દુર-નવસ્તવી (અષ્ટાદશસ્તોત્રી), સરલનાનિકાવધી શરૂ થતો યમકમય ચતુર્વિંશતિનિનસતવ, ચઃ પ્રાપ્ત સર્વથી શરૂ થતું ત્રીચતુર્વિંશતિનિનમોતીર્તનસતવન વગેરેના કૃતો શ્રીસોમસુન્દરસૂરિના કેટલાક શુભોનુ વર્ણન શ્રીસોમચારિત્રગણિકૃત શુરુશુરુત્તરનાકર કાવ્યમાં ૪૮ માંથી ૬૬ માં સ્તોક પર્યન્ત દષ્ટિગોચર થાય છે. એમનું વિશેષ વર્ણન તો સોમસૌભાગ્ય કાવ્યમાંથી મળી આવે છે.

પ્રહલાદન નગરના નિવાસી સજ્જન એકીની પ્રિયા માદહણુ દેવીએ વિ. સં. ૧૪૩૦ માં પુત્ર-રતનને જન્મ આપ્યો. એનું નામ સોમ રાખવામાં આવ્યું. આ કુમારે પોતાની બેનની સાથે વિ. સં. ૧૪૩૭ માં અર્ધાત સાત વર્ષની લઘુ વયે દીક્ષા ગ્રહણ કરી. ત્યારે એમનું સોમસુન્દર નામ પાડવામાં આવ્યું. વિ. સં. ૧૪૫૦ માં તેમણે વાયક પદ મળ્યું, બપોરે વિ. સં. ૧૪૫૭ માં તેઓને આચાર્ય-પદ મળી. પાટડીના મંદિરના (સ્વર્ગ-શાસ્ત્રવિદ્યારદ શ્રીવિજયધર્મસૂરિસંકલિત પ્રતિમા-વેળ-સંપ્રદર્શના) નિન-લિખિત ઉલ્લેખ—

“ સં. ૧૪૬૪ વર્ષે પ્રાગ્વાટકાતિય શ્રે. રત્ન માં માન્સુત શ્રે. તાલ્હા માં સાલ (૧) શુત શ્રે. વેલાકેન માં વાન્ પ્રમુલકદુર્ગુતેન સ્વપ્રેક્ષે શ્રીપ્રેષાત્થિનં કારિતં પ્રતિષ્ઠિતં તપા(૦)શ્રીસોમસુન્દરસૂરિનિ. ”

—ઉપરથી જોઇ શકાય છે કે શ્રીસોમસુન્દરસૂરિએ વિ. સં. ૧૪૬૮ માં શ્રીશ્રેયાંસનાયની પ્રતિમાની પ્રતિષ્ઠા કરી હતી. વિ. સં. ૧૪૬૮ માં તેઓ સ્વર્ગે સિધાબ્યા. તેમને અનેક શિષ્યો હતા. સ્વર્ગસ્થ શાસ્ત્રવિદ્યારદ જૈનાચાર્ય શ્રીવિજયધર્મસૂરિ દ્વારા સંકલિત ઐતિહાસિક રાસ સંગ્રહ (ભા. ૧) માં જે દર્શિવર શ્રીલાવણ્યસમય-વિરચિત સુમતિસાધુસૂરિ વિવાહેલા છપાયેલો છે તેમાં ગોશાન્તિનાથના દેહરાસરનો ઉલ્લેખ છે. આ દેહરાસરના ગમ્ભારામાં પેસતાં બારશુની ઉપર નીચે મુજબનો લેખ નજર પડે છે કે જેમાં શ્રીસોમસુન્દરસૂરિના શિષ્ય-વર્ગના નામનો નિર્દેશ કરવામાં આવ્યો છે.

“ સંવત્ર ૧૪૭૮ વર્ષે પોષ સુ ૫ રામાધિરાજશ્રીમોકલદેવવિજયરાગ્યે પ્રાગ્વટકાસ્વાનામાં સુ... છપ સા. રત્ન માં સપુત્રેગ ધર્મકર્તુનમિરિનાગર્વદ્વજીરાપર્ગ વિપ્રક્ટાવિતીર્થયાગા જ્ઞતા શ્રીસંપ્રમુદ્ધયાઽઘણપાજેન આં હાપુવ્ર પા. રામા મોત્રા ધાના વપુ દેક મઝ પાર્વ પૌત્ર દેવા નરસિંગ પુત્રિકા પૂત્રી પૂરી મરવદ ચમત્પ્રમુતિદ્વંદ્વચિત્તેન શ્રીશતિનાથપ્રાસાદઃ

સ્ત્રીલિલક-ચરિત્ર, દેવા: પ્રમોડયંથી શરૂ થતું નવ પદનું સ્તવન ઈત્યાદિના કર્તા શ્રીજયાનન્દ-સૂરિનો જન્મ વિ. સં. ૧૩૮૦ માં થયો હતો. તેમણે વિ. સં. ૧૩૯૨ માં દીક્ષા ગ્રહણ કરી હતી. વિ. સં. ૧૪૨૦ માં તેમણે સૂરિ-પદ મળ્યું હતું.

શ્રીસોમલિલકસૂરિના તૃતીય શિષ્ય-રત્ન શ્રીદેવસુન્દરસૂરિનો જન્મ વિ. સં. ૧૩૯૬ માં થયો હતો. વિ. સં. ૧૪૦૪ માં મહેશ્વપુરમાં તેમણે દીક્ષા ગ્રહણ કરી હતી અને વિ. સં. ૧૪૨૦ માં તેઓ અણહિલપુરપાટણમાં સૂરિપદ ગ્રેણવવા ભાગ્યથાળી થયા હતા. પ્રો. પિટર્સનના ત્રીજા રિપોર્ટમાં ૭૧ આ પૃષ્ઠમાં નિમ્ન-લિખિત—

“ફાતિ શ્રીમલયગિરિવિગ્નિતા સપ્તતિટીકા સમાપ્તા સંવત્ ૧૪૪૭ વર્ષે મટારકદેવસુન્દરસૂર્યપદેશેન કર્મમંથ વૃત્તિપુસ્તકં લેખયામાસ”

ઉલ્લેખમાં જે દેવસુન્દરસૂરિનું નામ નજરે પડે છે તે પ્રસ્તુત હશે એમ લાગે છે. જૈનધાતુપ્રતિભાલેખસંગ્રહ (ભા. ૧)ના ૭૬૧ આ લેખાંક ઉપરથી જોઈ શકાય છે કે તેઓ વિ. સં. ૧૪૬૬ સુધી તો વિદ્યમાન હતા. આ સૂરિરાજના જીવનનું થોડુંક વર્ણન તેમના પ્રશિષ્ય સહસ્રાવધાની શ્રીમુનિસુન્દરસૂરિએ ગુર્વાવલીમાં ૩૦૩ આ પદથી આપ્યું છે. તેમને જ્ઞાનસાગર, કુલમંડન, ગુણરત્ન, સોમસુન્દર (ગુર્વાવલીના કર્તા શરૂ) તથા (વિ. સં. ૧૪૫૬ માં યતિજીતકલ્પવૃત્તિના રચનારા) સાધુરત્ન નામના પાંચ શિષ્યો હતા. આ મુનિવર્યોને લગતી કેટલીક હકીકતો ગુર્વાવલીમાં મળી આવે છે.

પણિતવર્ષ લાલચન્દ્ર સૂચવે છે કે “સોમલિલકસૂરિના એક શિષ્ય દેવપ્રભાગણિ જાણવામાં આવેલ છે જેણે કુમારપાલ રાસ મા. ગુ. માં ૪૧ કડીમાં રચેલ છે; આરા ખ્યાલ પ્રમાણે આ

કારિત: પ્રતિષ્ઠિતપાપયે પ્રીદેવસુંદરસૂરિપૃષ્ઠાંવરદિનનાયક-તપાગચ્છનાયકનિશ્વમમદિમાનિવાનુગપ્રધાનસમાનધી-પ્રીસોમસુંદરસૂરિભિ: ॥ મટારકપુરંદરધી મુનિસુન્દરસૂરિ-પ્રીજયચંદ્રસૂરિ-પ્રીશ્રવનસુંદરસૂરિ-પ્રીજિનકીર્તિસૂરિ-પ્રીયિશાનરાજસૂરિ-પ્રીરત્નશેખરસૂરિ-પ્રીઉદયનંદિસૂરિ-(પ્રીલક્ષ્મીસાગરસૂરિ!)-મહોપાધ્યાયધી-સત્યશેખરગણિ-પ્રીસૂરસુંદરગણિ-પ્રીસોમદેવગણિકલંકેદકાશ્વમુદિગોમોદયર્ષ-સોમોદયગણિપ્રવુલપ્રતિદિનત્પિકાપિકોદયમાનશિષ્યવર્ગે. ॥ ચિરં વિગ્ન-યતાં પ્રીશાંતિનાયકેભ્યં કારયિતા ચ ॥”

આ પેઠા પ્રીજિનકીર્તિસૂરિની દાનકલ્પક્રમ નામની કૃતિ છે. આ દે. લા. પુ. ફ. તરફથી પ્રસિદ્ધ થયેલી છે. પ્રીવિશાલદશજશ્વરિએ વીતરાગ-સ્તોત્રની પત્રિકા રચી છે. તેઓ શ્રીસોમોદયગણિના શરૂ થાય છે.

ઐતિહાસિક રાસ-સંગ્રહ (ભા. ૧)ના સક્ષિપ્ત-સાર (પૃ. ૨૬-૨૮)માંથી જલ્પકલ્પલતાના કર્તા પ્રીરત્નશેખરસૂરિ તેમજ પ્રીલક્ષ્મીસાગરસૂરિ સંબંધી માહિતી મળી શકે છે, તો તેના જિવામુએ તે તરફ દિષ્ટાત કરવો.

પ્રીતિશકલંકસંગળિ પછી શ્રીસોમસુન્દરસૂરિના શિષ્ય હશે એમ ઉદ્દેપુરના ગોડીજના બંડારની ભક્તીખર સ્તવ (સીક)ની હસ્તલિખિત પ્રતિના નિમ્ન-લિખિત ઉલ્લેખ ઉપરથી જાણે છે:—

“સંવત્ ૧૫૮૫ વર્ષે પ્રથમમાસવદિ ૨ દિને પ્રીસોમસુન્દરસૂરિચરણેભિના તિલકાદંડગણિના શિષિતા પવોપશાય પ્રીપ્રનવદ્વક્ત્ર”

તપાગચીય હોવા સંભવ છે. આ રાસ અહીંના સંસ્કૃત સંગ્રહમાં છે.” (જૈન ગુર્જર કવિઓ નામના ગ્રન્થ (પૃ ૬૧)માં પણ કુમારપાલરાસનો ઉલ્લેખ છે, પરંતુ તેના કર્તા તો શ્રીદેવપ્રભ-ગણિ છે. એઓ શ્રીવીરસિંહના શિષ્ય હોવાનો ત્યાં સ્પષ્ટ ઉલ્લેખ છે.)

(૨) શ્રીગૌતમસ્તુતિ—

આ ગ્રન્થના અંતમાં આપેલ પ્રથમ પરિશિષ્ટ સંબંધી આપણે વિચાર કર્યો. તે પ્રમાણે હવે દ્વિતીય પરિશિષ્ટ સંબંધી ટુંકમાં વિચાર કરવો. અસ્થાને નહિ ગણાય. આ પરિશિષ્ટમાં શ્રીરાજસાગર મુનિરાજના શિષ્ય-રત્ન શ્રીરવિસાગર મુનીશ્વરે રચેલ શ્રીધન્દ્રભૂતિ-સ્તુતિ આપવામાં આવી છે. આ સ્તુતિના નાયક શ્રીમહાવીર પ્રભુના પ્રથમ ગણધર શ્રીધન્દ્રભૂતિ યાને ગૌતમસ્વામી છે. તેમનાં અનેક ચરિત્રો લખાયેલાં છે એટલુંજ નહિ, પરંતુ તેમને ઉદ્દેશીને સ્તુતિ-સ્તોત્રો પણ રચાયાં છે. દાખલા તરીકે શ્રીજિનપ્રસસૂરિએ એક અનુપમ ગૌતમ-સ્તોત્ર રચ્યું છે (આ સ્તોત્ર કાવ્યમાલાના સપ્તમ ગુચ્છકમાં છપાયેલું છે). આ ઉપરાંત એમણે ‘ૐ નમઃજિગન્નેનુઃ’ એ પ્રથમ પાઠવાળું એક નવ શ્લોકનું પણ સ્તોત્ર રચ્યું છે. વળી શ્રીવજ્રસ્વામીએ ‘સ્વર્ણપ્રાગ્સહસ્રરત્ન’થી શરૂ થતું ૧૨ શ્લોકનું ગૌતમ-સ્તોત્ર શાદૃલવિકીરિત છંદમાં રચ્યું છે, જ્યારે ‘ગુણપુદ્ગલગૌતમ’થી શરૂ થતું પાંચ શ્લોકનું એક સ્તોત્ર શ્રીધર્મસાગર ઉપાધ્યાયના શિષ્ય-રત્ન શ્રીગુણસાગરગણિએ રચ્યું છે. એમના છવન-વૃત્તાન્ત પરત્વે વિશેષ ન લખતાં પાઠક-વર્ગને અત્રે એટલુંજ ખાસ નિવેદન કરવું બસ થશે કે—

“અહઙ્કારોઽપિ લોભાય, રાગોઽપિ શુભમક્રયે ।

વિપાદઃ કેવલાયમૂત, ચિત્રં શ્રીગૌતમપ્રસોઃ ॥ ૧ ॥”

—સુખોધિકા (કલ્પસૂત્રવૃત્તિ) પત્રાંક ૧૨૭.

જેમ પ્રતિક્રમણાદિક સમયે યોગવામાં આવતી ચાર પદ્યની સ્તુતિમાં પ્રથમ અમુક તીર્થંકર-ની સ્તુતિ હોય છે, તેમ તેને બદલે ‘તીર્થ’શબ્દથી સંબોધાતા પ્રથમ ગણધરની સ્તુતિરૂપ આ દ્વિતીય પરિશિષ્ટ છે. આ પ્રમાણેની બીજી ‘જે સ્તુતિઓ નીચે મુજબની મળી આવે છે. આ બંનેના કર્તા વાયકચક્રવર્તી મહોપાધ્યાય શ્રીધર્મસાગરગણિના શિષ્યરત્ન પં. ગુણસાગરગણિ છે.

(૧) શ્રીગૌતમસ્તુતિઃ

ગૌતમાન્વયપવિત્રગૌતમઃ, સપ્તહસ્તતનુકઃ સ સિદ્ધયે ।

અસ્તુ સત્સમચતુરસ્તસ્યિતઃ, કેવલાય સમમૂદ વિપાદકઃ ॥ ૧ ॥

તીર્થંકૃત્તતિરિયં મયે ભવે, દુઃસહ્યપનિપતજ્જનાન્ મયેવ ।

પાલનાય ચતનાપરાયણા, કર્મશત્રસુપુટીકૃતોક્ષરા ॥ ૨ ॥

૧ આ બંને સ્તુતિઓ મુનિરાજ શ્રીચતુરવિજયે લખી મોકલવા કૃપા કરી હતી.

૨ આ સ્તુતિ રચોદતા છંદમાં રચાયેલી છે એનું લક્ષણ એ છે કે—

“ રાત્ પરંતલ્પે રચોદતા, ”

નૈમમાવિયુતસંયુતામમ-સ્તીર્થકુદ્વનમાવળામિમઃ ।

અન્યતીર્થિકમનઅમત્કૃતિઃ, શકુર- સકલજન્મિનોઽસ્તુ વઃ ॥ ૨ ॥

અમ્મિકાઽમિધગર્મિધદેવિકા, ચિમ્મતી શ્રવણયોઃ સુકુળલે ।

સ્તૂયમાનગુણમળલ્લા જનૈ-વિમ્મઘાતજનકાઽસ્તુ સન્તતમ્ ॥ ૪ ॥

(૨) શ્રીગૌતમસ્તુતિઃ

યદીયં પ્રમાતે સ્ફુરમામધેયં, ગૃહીત્વા યયુર્જન્મિનઃ કોદિસદ્ધ્યાઃ ।

શિય યાન્તિ યાસ્યન્તિ કુર્યાત્ કલાનાં, કલાપં કુકર્મારિમિદ્ ગૌતમો મે ॥ ૧ ॥

જગન્નાયપદ્મિઃ સુમુક્તિર્વિમુક્તિઃ, સશક્તિઃ સયુક્તિઃ સુમક્તિઃ સુમુક્તિઃ ।

પ્રકામાગતા માહત્માવિરામા, યતીનાં તતીનાં રતીનાં દ્વતીનામ્ ॥ ૨ ॥

ગુપ્તૈઃ શુદ્ધસિદ્ધાન્ત સિદ્ધાન્ત કષ્ટાન્તકૃદ્, સદ્મામાયતાં સમ્મતાં વીયતાં પોષિતામ્ ।

દુરત્યન્તકદ્દેન શિષ્ટેન છદ્દેન વા, સ્ફુરદ્વર્ણપૂર્ણૈઃ સકર્ણૈઃ સર્કર્ણૈઃ િતઃ ॥ ૩ ॥

ગલ્લદ્ધાર્તાપીન્દ્રપીયૂષપતુલ્યા, યદીયા રણસ્કાર્કારિકમાહ્વા ।

મદામૂલ્યસન્નપુરામ્યાં નવામ્યા, સુસાયાસ્તુ દેવી સતાં જન્મભાજામ્ ॥ ૪ ॥

શ્રીધન્દ્રભૂતિ-સ્તુતિના રચનારા શ્રીરવિસાગરે મુનિરાજ શ્રીરાજસાગરના શિષ્ય થાય એ વાત એની હસ્તલિખિત પ્રતિના અન્તર્ગત ઉલ્લેખ ઉપરથી જણાય છે. આથી એ સ્તુતિમાં તેના કર્તાતું નામ નજરે પડતું નથી.

એમણે દ્રુતવિલંબિત છંદમાં રચેલા તેમજ ચરણ-સમાનતારૂપ યમકથી અલંકૃત એવા ૨૬ પદ્યના 'અિયમવાદ્'થી શરૂ થતા શ્રીનેભિજિનસ્તવનમાં તેા એથી ઉલટી હકીકત નજરે પડે છે અર્થાત્ તેના અન્તિમ પદ્યમાં તેા કર્તાએ પોતાના તેમજ પોતાના શરૂના નામનો સ્પષ્ટ ઉલ્લેખ કર્યો છે. તે પદ્ય નીચે મુજબ છે:—

‘ હૃથં મક્તિમયોક્તિમિઃ સ્થુતિકૃતઃ શ્રીનેમિનાયઃ પ્રમુ-

ર્મ્યો વિઘ્નપરમ્પરાપ્રમયને મ્રાહ્યામિધાનો યુગાન્ ।

શ્રીમત્પણ્ડિતરાજસાગર'વદાં શિષ્યસ્ય દેવાક્તિજં

મૃત્યવ્યં 'રવિસાગર'સ્ય સતતં કટયાણસત્કારણમ્ ॥ ”

આ કવિરાણે જે 'શ્રીપતિયાતિવન્દિત'થી શરૂ થતું ૧૧ પદ્યનું 'શ્રીહીરવિજયસુરિસ્તવન' રચ્યું છે. તેના અન્તિમ પદ્યમાં પોતાના શરૂના રાજસાગર એ નામનો નિર્દેશ કર્યો છે એ વાતની નિમ્ન-લિખિત પદ્ય સાક્ષી પૂરે છે:—

૧ આ સ્તુતિના ત્રીજા પદ્ય સિવાયનાં પદ્યો 'મુગ્ધપ્રયાનં વૃત્તિર્વિષ્ણુરે ' એ લક્ષણવાળા શુભંગપ્રવાત છંદમાં રચાયેલાં છે.

૨ આ તપાગરના બ્રહ્મચર્ય નગદ્યુર શ્રીહીરવિજયમૂરિનું જીવન ચરિત્ર 'સૂરીશ્વર અને સમ્રાટ' નામના પુસ્તકમાં સારી રીતે આલેખવામાં આવ્યું છે.

૩ શ્રીરવિસાગરના કોઈ અન્ય લિખ-રત્ને આ સ્તુતિ દોષ તેા તે બનના એમ છે, પરંતુ તેમને અન્ય કિંય દતા એવું ન્નજાવામાં નહિ આવવાથી આમ ઉલ્લેખ કર્યો છે

“ ક્ષતિ નેતારં વૃત્તિનેતારં રાજસાગરશિષ્યસુસ્રકારં
 ગતમારવિકારં રિપુનરકારં હીરવિજયશુરુગ્ધારમ્ ।
 શુચિશાસ્ત્રવિચારં.....સંયમરમણીયરહારં
 ક્ષિતિતલમન્યારં પરમસુદારં સ્તુત યૂયં શુનિજનસારમ્ ॥ ”

વિશેષમાં આ સ્તવનના પ્રત્યેક પાદના પ્રથમ પ્રથમ વર્ણુ જોડત્રિત કરવાથી ત્રણુ શુનિવર્ણના નામ દષ્ટિ-ગોચર થાય છે. જેમકે શ્રીઆનંદવિમલસૂરિ જ, શ્રીવિજયદાનમુર્તિદ્રં હં અને શ્રીરાજ-પાલવિદારવં વૈ. આ ઉપરથી એમ માનવાનું કારણુ મળે છે કે તેઓ આ શુનીશ્વરના સમયમાં અથવા તો એમના પછીના સમયમાં થયા હશે.

આ ત્રણુ શુનીશ્વર પૈકી રાજપાલ નામથી પ્રખ્યાત શુનીશ્વર જન્મખૂંટુઆરસાસના કર્તા હોવા ભેદજે એમ ભાસે છે અને તેમ હોય તો તેઓ પિપ્પલ ગચ્છના રથાપક શ્રીશાન્તિસૂરિના સંતાનીય અને તેમની પદ્મપરંપરામાં પૂર્ણચન્દ્ર શાખામાં ૧૫ મી પાદે થયેલા શ્રીપદ્મતિલક-સૂરિના શિષ્ય શ્રીધર્મસાગરસૂરિના પ્રશિષ્ય અને શ્રીવિમલપ્રભસૂરિના શિષ્ય થાય છે. વિશેષમાં એમણે આ શસ ક્યારે રચ્યો તે વાત આ શસની નીચે મુજબની કહીઓ ઉપરથી ભેદ શકાય છે:—

“ વિક્રમ રાયે થાપીઓ સંવત્ જતુ ઈંદ્ર(કું) બાણો રે
 દોઢ યુગ વરસ વિચારયો માસ મને મધુ આણો રે;
 કૃષ્ણપક્ષ શુનિ તિથિ બલી તિથિ દિનિ વારજ સવિતા રે
 શુર શારદ સુપસાઉલે ચરિત રમ્યું કહે કવિતા રે. ”

અર્થાત્ સંવત્ ૧૬૪૨ માં ચૈત્ર વદ સાતેમને રવિવારે આ શસ રચાયો છે.

રાજપાલ શુનીશ્વર સં. ૧૬૭૨ ના જેઠ શુદ્ધ તીજને બુધવારે હવકુશરાસ રચનારા અને સં. ૧૬૬૮ માં પ્રસન્નચન્દ્ર રાજપિરાસ રચનારા રાજસાગર ઉપાધ્યાયના કાકા-શુર થાય છે એ વાત હવકુશરાસ ઉપરથી ભેદ શકાય છે, કેમકે ત્યાં કહ્યું છે કે—

“ ‘પીપલ’ ગચ્છિ શુર પક્ષ શ્રીશાન્તિસૂરિ સુભજ્જ
 પ્રતિષ્ઠાધીઆ કુલ સાતસઈ શ્રીમાલપુર અઢિહાણુ;
 તાસ અનુકંગી પાટિ પ્રગટયા શ્રીધર્મસાગરસૂરિ
 શ્રીવિમલપ્રભસૂરીસ પ્રણુમું, હુઈ આણુંદ પૂરિ
 વિભુધ વિદ્યા ધરમદાતા અધિક જસુ ઉપગાર
 જેણિ દાવ્યા હિત કરી અગન્યાનના અંધકાર;
 જેણિ થાપ્યા સૂરિ શ્રીસૌભાગ્યસાગર પાટિ
 જિનવચન મારગ દાખવઈ ગ્રીછવઈ પુણ્યક વાટ;
 વીનવઈ વાચક રાજસાગર શસ એઠ રંગિ મુદા
 નરનાહિ ભાવિ સંભલઈ તમુ સંચર્જઈ ઘરિ સંપદા. ”

—જૈન ગૂર્જર કેવિઓ (પૃ ૦ ૪૮૬)

આ રાજસાગર ઉપાધ્યાય તે પ્રસ્તુત કવીશ્વરના ગુરુ હશે કે કેમ એ પ્રશ્ન છે કેમકે તેઓ તો પિપ્પલ ગચ્છના છે, જ્યારે આ કવિરાજ તો તપાગચ્છીય હોય એમ લાગે છે. તપાગચ્છીય રાજસાગરજીના ઐતિહાસિક વૃત્તાન્ત પરત્વે ગ્રન્થ-ગૌરવના ભયથી અત્ર વિચાર ન કરતાં જૈન ગૂર્જર કાવ્યસંચય પુસ્તકનો સંસ્કાર (પૃ ૨૧) જોવા હું ભલામણ કરું છું.

ઉપર્યુક્ત કૃતિઓ ઉપરાંત રવિસાગરજીએ ‘રુચિરાજીરુચિરાજી’ થી શરૂ થતી ચાર શ્લોકની વીર-સ્તુતિ પણ રચી છે. આ સ્તુતિ ચાર સંસ્કૃત શ્લોકો સહિત છપાયેલી સ્તુતિ-અતુર્વિશતિકામાં અ-પરિશિષ્ટ તરીકે આપેલી છે. વળી ‘શ્રીદ્વિન્દ્રમૂર્તિગણમૃદ્ ગણમૃદ્ધુમાનાં’ થી શરૂ થતી ચાર શ્લોકની શ્રીગૌતમ-સ્તુતિ પણ તેમની કૃતિ છે (આ સ્તુતિ સ્તુતિ-અતુર્વિશતિકાની સંસ્કૃત ભૂમિકાના ૧૨મા પૃષ્ઠમાં આપવામાં આવી છે). વિશેષમાં તેમણે શ્રીવર્ધમાનમગવાન મગવાન પ્રચક્રે એવા પ્રાચીન પદવાળું ૧૧ પદનું શ્રીવીરસ્તોત્ર પણ રચ્યું છે.

જૈન ગ્રન્થાવલી તરફ દૃષ્ટિ-પાત કરતાં સં. ૧૬૩૬ માં ૨૬૭૦ શ્લોકપ્રમાણક રૂપસેન-ચરિત્ર અને સં. ૧૬૫૪ માં ૨૦૦ શ્લોક જેવડું ‘મૌનઐકાદશીકથામાહાત્મ્ય રચનારા તરીકે જે રવિસાગરનું નામ જોવામાં આવે છે તેજ આ પ્રસ્તુત કવિરાજ હશે એમ લાગે છે. વિશેષમાં ૭૦૦૨ શ્લોકના પ્રમાણવાળા અદ્યુમ્ન-ચરિત્ર રચનારા તરીકે પણ રવિસાગરનું નામ નજરે પડે છે. પરંતુ આ ચરિત્ર સં. ૧૨૦૭ માં રચાયેલા ત્યાં (૨૨૭ માં પૃષ્ઠમાં) ઉલ્લેખ હોવાથી આ રવિસાગરજી તો પ્રસ્તુત ગુનીશ્વરથી ભિન્ન હોવા જોઈએ એમ સહેલાઈથી અનુમાન થાય છે. (કદાચ સંવત્તને ઉલ્લેખ કરવામાં ભૂલ થઈ હોય તો તે જૂદી વાત છે).

અત્ર એ ઉમેરવું આવશ્યક સમજાય છે કે પશ્ચિમ હીરાલાલ હંસરાજ તરફથી દશેક વર્ષ ઉપર પ્રસિદ્ધ થયેલ અદ્યુમ્ન ચરિત્ર ૭૨૦૦ શ્લોક પ્રમાણક છે અને તે ૧૬૪૫ માં શ્રીહીર-વિજયસૂરિના સાત્રાજ્યમાં અને શ્રીવિજયસેનસૂરિના ચૌરાજ્યમાં રચાયેલું છે. વળી તેના કર્તાનું નામ પણ રવિસાગર છે. આ શ્રીરવિસાગરજી તપાગચ્છીય શ્રીહીરવિજયસૂરિના

૧ શ્રીયશોવિજય જૈન ગ્રન્થમાલા તરફથી પ્રસિદ્ધ થયેલા પર્વકથાસંગ્રહમાં આ કૃતિ પ્રકાશિત થયેલી છે. આ કૃતિના પ્રાન્ત ભાગમાં એવો ઉલ્લેખ છે કે—

“શ્રીશ્રીહીરવિજયગુરુષ્ટે શ્રીવિજયસેનસૂરીન્દ્રઃ ।

તેષાં સ્વચ્છે ગચ્છે વિવુષધીરાજસાગરકા ॥ ૧૦૩ ॥

તેષાં શિષ્યશુજિપ્યો નિજમત્યનુસારતઃ માહાત્મ્યમ્ ।

મીનસ્વૈકાદશાશ્ચકાર રવિસાગરો વિવુષઃ ॥ ૧૦૪ ॥

યત્રાજ્ઞાહરપાત્ત્વો યત્ર સ્તૂપઃ હીરવિજયગુરોઃ ।

યદ્યોપાન્તે દ્વીપામિથવાન્દિરમસ્તિ શસ્તિકરમ્ ॥ ૧૦૫ ॥

ઉત્તતનગરે તસ્મિન્નેતત્ પૂર્ણાવમૂલ વિઠ્ઠિઃ ।

સંશોધ્ય ચાચ્યમદ્વે સાગરદારસદાશિ(૧૬૫૭)પ્રમિતે ॥ ૧૦૬ ॥

અત્ર રચના-સમય સં. ૧૬૫૭ હોવાનો ઉલ્લેખ છે તે વિચારણીય છે એમ થીકુત લાંબચન્દ્ર મુનવ છે.

સમગ્રાલીન અને તેમના સંતાનીય હોય એમ આ ચરિત્રના અન્તમાં આપેલી ૫૦ શ્લોકની પ્રશસ્તિ ઉપરથી જણાય છે. આ પ્રશસ્તિમાં શ્રીહીરવિજયસૂરિની દ્વાવિંશિકા છે તેમજ ત્યાં વાચક હર્ષસાગર, પંચાસ રાજસાગર, પંચ સહસ્રાગર, વાંચ વિનયસાગર પ્રમુખનાં નામો પણ નજરે પડે છે. આ મહાત્માઓની કૃપાથી પ્રદુન્નચરિત્ર રવિસાગરજીએ માંડેલામાં રચ્યું હતું. તે વખતે ત્યાં ખેંગાર નામનો રાજા રાજ્ય કરતો હતો. વિશેષમાં રચના-રચણમાં અર્હત-સમવસરણી રચના કરવામાં આવી હતી. ચતુર્દશીને દિવસે શિકાર નહિ કરવાનો રાજાએ નિયમ પણ લીધો હતો તથા જિન-પ્રાસાદના ઉદ્ધારાદિક સુકૃતો કરવામાં આવ્યાં હતાં,

આ ઉપરથી જોઈ શકાય છે કે રવિસાગર નામના અન્યાન્ય મુનીશ્વરો થયા છે. તે પૈકી આ ગ્રંથના દ્વિતીય પરિશિષ્ટમાં આપેલી ગૌતમ-સ્તુતિ કોની કૃતિ છે એનો નિર્ણય કરવો દુઃશક્ય છે. અત્ર એટલું ઉમરેલું વધારે ચડતું નહિ ગણાય કે સં. ૧૬૫૫ માં જીર્ણગઢ (જુનાગઢ)માં નેમિચંદ્રાવક્ષા સ્તવન રચનારા ન્યા(સા)નસાગરના ગુરું નામ પણ રવિસાગર છે (જુઓ. જૈન ગૂર્જર કવિઓનું ૩૧૭ મું પૃષ્ઠ), પરંતુ આ રવિસાગરજી તો શ્રીવિજયસેનસૂરિના શિષ્ય હોવાનું સંભવે છે.

આવી પરિસ્થિતિમાં પણ શ્રીગૌતમ-સ્તુતિના કર્તાની કહેવાતી સમગ્ર કૃતિઓનું કોષ્ટક રજુ કરવું સર્વથા અનુચિત નહિ ગણાય એમ માની તે નીચે મુજબ આપવામાં આવે છે (આ બધી કૃતિઓના કર્તા એકજ છે કે નહિ તે સંદેહાત્મક છે).

શ્લોક-સંખ્યા રચના-સમય

મુદ્રિત

૧ શ્રીગૌતમસ્તુતિ	૪		આ ગ્રંથમાં
૨ "	૪		સ્તુતિ-ચતુર્વિંશતિકામાં
૩ શ્રીવીર-સ્તુતિ	૪		"
૪ શ્રીવીર-સ્તોત્ર	૧૧		અમુદ્રિત
૫ શ્રીહીરવિજયસૂરિસ્તવન	૧૧		"
૬ શ્રીનેમિજિનસ્તવન	૨૬		"
૭ રૂપસેન-ચરિત્ર	૨૬૭૦	સં. ૧૬૩૬	"
૮ પ્રદુન્ન-ચરિત્ર	૭૨૦૦	સં. ૧૬૪૫	પં. હીરાલાલ હંસરાજ.
૯ મૌનઐકાદશીકથામાહાત્મ્ય	૨૦૦	સં. ૧૬૫૪	શ્રીયશોવિજય જૈન ગ્રંથમાલા.

હવે જે પરિશિષ્ટો સંબંધી વિચાર કરવો બાકી રહે છે. તે પૈકી શ્રીપાર્શ્વનાથસ્તવના કર્તાના તો નામનો પણ નિર્દેશ થઈ ચકે તેમ નથી, જ્યારે શ્રીઅજિતજિનસ્તોત્રના કર્તા શ્રીજિન-પ્રભસૂરિ વિષે ઘણું લખી શકાય તેમ છે, પરંતુ તેનાં 'કાવ્યોની ભૂમિકામાં હું તે પરત્વે સવિશેષ

૧ આની મુદ્રણાદ્ય-પુસ્તિકા જે તેવાર કરી છે. પ્રેસિડે. લા. ને. પ્ર. સંસ્થા તરફથી તે યપાવવાનું કાર્ય ચાલુ કરવામાં આવનાર છે.

વિચાર કરનાર હોવાથી તેમજ અન્ય-ગૌરવના લયથી આત્ર વિશેષ ઉલ્લેખ કરતો નથી. છતાં એટલું તો પ્રસંગોપાત્ત નિવેદન કરીશ કે તેઓ-ચોદમા સૈકામાં યથા ગયા છે. આ ખરતરગચ્છીય સૂરિજીનું પાણિત્ય પૂરવાર કરી આપે એવી નીચે મુજબની અનેક કૃતિઓ તેમણે રચી છે:—

શ્રીજિનમસૂરિનો અન્ય-સાદર્ભ.

(૧) 'તપોમતકુટુંબ'; (૨) ધર્માધર્મકુલક; (૩) પરમસુખદ્વાત્રિશિકા; (૪) પૂજા-નિધિ; (૫) વિધિપ્રપા; (૬) રવિવિધીર્થકલ્પ, (૭) શ્રેષ્ઠસુચરિત્ર (દયાશય); (૮) દ્વીપાલિકાકલ્પ (સં. ૧૩૩૭); (૯) પ્રત્યાખ્યાનસ્થાન-વિવરણ; (૧૦) પ્રવજ્યાવિધાન-વૃત્તિ; (૧૧) વન્દનસ્થાન-વિવરણ; (૧૨) વિષમ-કાવ્ય-વૃત્તિ; (૧૩) 'સન્દેહવિધૌ-વધી-વૃત્તિ; (૧૪) 'સમસ્મરણ-ટીકા; (૧૫) 'સાધુપ્રતિકમણ-વૃત્તિ'.

૧ આ અન્યમાં તપામરૂઢ વિષે અનુચિત ઉદ્દગારો હોવાનું દેહેવાય છે. જે એ વાત સત્ય હોય, તો તપા-ગચ્છ પ્રતિ પ્રેમ રાખનારા તેમજ ગચ્છ-કદાચદર્થી વિદ્યુખ (જુઓ પૃ. ૪૩) સૂરિજીએ આવો અન્ય કેમ રચ્યો દરો એ વિકટ પ્રશ્ન છે. અન્ય કાષ્ઠ કદાચદર્થીઓ આ અન્ય રચી સૂરિજીનું નામ ગદનામ તો નહિ કર્યું હોય ?

૨ 'તીર્થકલ્પ' એ નામથી કુટલાક કાપે. 'એશિયાટિક સોસાયટિ ઓફ બેન્ગાલ' તરફથી ઇ. સ. ૧૮૨૩ માં પ્રસિદ્ધ થયા છે.

૩ આ પેઠી કુટલાક સ્મરણની ટીકા શ્રેષ્ઠ દેવચંદ આલભાઈ જૈન પુસ્તકાલય દ્વારા તરફથી અત્યારે છપાય છે અને તેનું સંશોધન-કાર્ય અને સોંપવામાં આવ્યું છે. વિ. સં. ૧૩૬૫ માં રચાયેલી ઉપસર્ગદ્વાર સ્તોત્રની વૃત્તિનું નામ તેના કર્તાએ અર્થકલ્પસત્તા રાખ્યું છે.

૪ રાયસ એશિયાટિક મોન્સાપરીની સાધુપ્રતિકમણમુદ્ર (અવચ્છિન્નસહિત)ની પ્રતિના અન્તમાનોનિબ્ધન-લિખિત ઉલ્લેખ ચાક્ષી પૂરે છે:—

"વૃદ્ધવ્યાસ્યાનુસારેણ કૃતાયાઃ શ્રીજિનમસૂરિવૃત્તેઃ કૃતેયમવચ્ચૂર્ણિઃ"

૫ આ અન્ય કલ્પસૂત્રની ટીકા છે અને તે ઇ. સ. ૧૮૧૩ માં પં. હીરાલાલ હંસરાજ તરફથી પ્રકટ થયો છે.

૬ શ્રીજીનાનંદ પુસ્તકાલય સુરતની ગાયત્રીવિવરણની દસ્તાવિજિત પ્રતિના અંતમાં 'હિ શ્રીજિનમસૂ-સૂત્રિવિવરણ ગાયત્રીવિવરણ સમાપ્ત' એવો ઉલ્લેખ છે. આથી આને શ્રીજિનમસૂરિની કૃતિ તરીકે આ પુસ્તકાલયમાં ગોંધવામાં આવેલ છે, પરંતુ આ ઉલ્લેખની પૂર્વેના નીચે મુજબ—

"ચક્રે શ્રીશુભતિલકો-પાઘ્યાયૈઃ સ્વમતિશિલ્પકલ્પનયા ।

દ્યાસ્યાનં ગાયત્રયાઃ, કીટામાત્રોપયોગમિદમ્ ॥ ૧ ॥"

—પદ ઉપરથી સ્પષ્ટ ભેદ ચકાષ છે કે આ વિવરણના કર્તા તો શ્રીશુભતિલક ઉપાધ્યાય છે. પ્રવંતકે મુનિવર્ધ શ્રીકાન્તિવિજયના જ્ઞાન-મંદારની એક પ્રતિ હાથ મારી પામે છે. આ ગાયત્રી-વિવરણની પ્રતિ ઉપયુક્ત પ્રતિ સાથે મેળવી જોતાં કંઈ ખાસ ફરક જણાતો નથી. ફક્ત અતિમ ઉલ્લેખ નથી, પરંતુ પૂર્વ પદ તો છે. ત્યાં એને શ્રીશુભતિલકની કૃતિ તરીકે જાણખાતી છે તે વાસ્તવિક છે. વળી તત્ત્વનિર્ણયપ્રાસાદ (પૃ. ૨૯૮) માં પણ શુભતિલકીય કૃતિ તરીકે આનો નિર્દેશ છે એટલુંજ નહિ, પણ ત્યાં (પૃ. ૨૮૦-૨૯૮) તેનો દિંદી અનુવાદ પણ આપવામાં આવ્યો છે.

આ રચના ઉપરાંત તેમણે લગભગ ૭૦૦ સ્તુતિ-સ્તોત્રો પણ રચ્યાં છે. આ પૈકી નીચે મુજબનાં સ્તોત્રો મારા જોવામાં આવ્યાં છે.

સ્તોત્ર-રત્નાવલી

ક્રમાંક	નામ	પદ-પ્રારંભ	પદ-સંખ્યા	વિશેષતા
૧	શ્રીઋષભજિનસ્તોત્ર	અતુ શ્રીનામિમુદેવો	૧૧	પ્રલેખ
૨	"	અણાણાહિ ! તુરાહં	૧૧	પારસીય ભાષા
૩	"	નિરવધિરુચિરજ્ઞાનં	૪૦	આઠ ભાષા
૪	^૧ શ્રીઅજિતજિનસ્તોત્ર	વિશ્વેશ્વરં મયિતમન્મયં	૨૧	મહાયામક
૫	શ્રીઅન્દ્રપ્રભજિનસ્તુતિ	દેવૈર્યત્પુલ્કે તુષ્ટૈઃ	૪	સમચરણુ-સામ્ય
૬	"	નમો મહાસેનનરેન્દ્રતનુજ !	૧૩	૭ ભાષા
૭	શ્રીશાન્તિજિનસ્તોત્ર	શ્રીશાન્તિનાથો મમવાં	૨૦	
૮	શ્રીમુનિસુમતજિનસ્તોત્ર	નિર્માય નિર્માયગુણાર્દિં		અક્ષરયમક
૯	શ્રીનેમિજિનસ્તોત્ર	શ્રીહરિકુલહીરાકરં	૨૦	ક્રિયાશુભ
૧૦	^૨ શ્રીપાર્શ્વજિનસ્તોત્ર	અધિયદુપનમન્તો	૧૨	
૧૧	"	કા મે વામેય ! સ્તુતિર્મવતુ	૧૭	
૧૨	" (ભ્રુપદલી)	જીરિકાપુરપતિં સદૈવ તં	૧૫	અક્ષરયમક
૧૩	" (પ્રાતઃકાર્ય)	ત્વાં વિનુત્ય મહિમશ્રિયા મહં	૧૦	સમચરણુ-સામ્ય
૧૪	" (નવધ્રુવગલિત)	દોસાવહારવરં	૧૦	પ્રાકૃત
૧૫	"	પાર્શ્વનાથમનર્થ	૯	
૧૬	"	પાર્શ્વે પ્રમું શશ્વદકોપમાનદ	૮	પાદાન્તયમક
૧૭	"	શ્રીપાર્શ્વે ! પાદાનતનામરાજ !	૮	"
૧૮	"	શ્રીપાર્શ્વે માવતઃ સ્તૌમિ	૯	સમચરણુ-સામ્ય
૧૯	"	શ્રીપાર્શ્વઃ શ્રેયસે મુયાત	૪૪	
૨૦	" (ફલવર્દિ)	સયલાહિવાહિતલહરં	૧૨	પ્રાકૃત
૨૧	"	અસમશ્મનિવાસં	૨૫	
૨૨	શ્રીવીરજિનસ્તોત્ર	કંસારિકમાનિર્યદાપગાં	૨૫	છંદનાં નામો
૨૩	"	ચિત્રૈઃ સ્તોધ્યે જિનં ધીરં	૨૭	ચિત્રમય
૨૪	"	નિસ્તીર્ણવિસ્તીર્ણમવાર્ણવં	૧૭	લક્ષણપ્રયોગ
૨૫	" (પંચકલ્યાણક)	પરાક્રમેણેવ પરાજિતોઽયં	૩૬	

૧ આ સ્તોત્ર અવચૂરિ તેમજ તેના અનુવાદો સહિત આ ગ્રંથના અંતમાં અંતિમ પરિવિષ્ટ તરીકે આપવામાં આવ્યું છે.

૨ આ સ્તોત્ર વિ. સં. ૧૩૬૯ (મન્દ-વજુ-ગ્વલન-શાપાદર)માં રચાયેલું છે.

૩-૪ આ બે સ્તોત્રો મદીય અનુવાદ સહિત ત્યુચિશતિકા (૫૦ ૮૬-૮૭, ૧૫-૧૬)માં ઉપાયેલાં છે.

कुमांक	नाम	पद्य-आरंभ	पद्य-संख्या	विशेषता
२६	श्रीवीरजिनस्तोत्र	श्रीवर्धमानपरिपूरित०	१३	
२७	"	श्रीवर्धमान; सुखवृद्धयेऽस्तु	६	पद्यना आरंभिक तेमन् अन्त्य अक्ष- शेथी नाभोद्वेध
२८	" (निर्वाण-कल्याणक)	श्रीसिद्धार्थनरेन्द्रवंश०	१६	
२९	"	सिरिषीयरायः । देवाहिदेव !	३५	प्राकृत
३०	"	स्वःश्रेयससरसीरुह-	२६	पद्यवर्णपरिहार
३१	"	आनन्दसुन्दरपुन्दर०	२६	
३२	"	आनम्रनाकिणति०	२५	
३३	अतुर्विशति-जिनस्तोत्र	ऋषभदेवमनन्तमहोदयं		अक्षरयमक
३४	"	ऋषभ ! नम्रसुरासुर०	२६	"
३५	"	ऋषभनाथ ! भनाथनिमानन !	२६	"
३६	"	कनककान्तिधनुःशत०	२६	"
३७	"	जिनर्षभ ! प्रीणितमण्यसार्थ !	७	
३८	"	तत्त्वानि तत्त्वानि भूतेषु सिद्धं	२८	अक्षरयमक
३९	"	पात्वादिदेवो दश कल्पवृक्षः	२६	श्लेष
४०	"	मणम्यादिजिनं प्राणी	२८	
४१	"	यं सततमक्षमालोप०	३०	
४२	श्रीवीतरागस्तोत्र	जयन्ति पादा जिमनायकस्य	१६	
४३	श्रीवर्द्धादिस्तोत्र	मानेनोर्वी व्यहृत परितो	८	
४४	श्रीपद्मभक्तुतिस्तोत्र	प्रतिष्ठितं तमःपारे	३३	
४५	श्रीभन्तस्तोत्र	स्व.प्रियं श्रीमदर्हन्तः	५	
४६	पद्मकल्याणकस्तोत्र	निलिम्प्योकायितभूतलं	८	
४७	श्रीगौतमस्वाभिस्तोत्र	जन्मपवित्रिजगिरिमगह०	२५	प्राकृत
४८	"	श्रीमन्तं मगधेषु गोर्पर इति	२१	
४९	"	ॐ नमस्त्रिजगत्तेतुः	६	भद्धाभन्तगर्भित
५०	श्रीशारदास्तोत्र	वाग्देवते ! भक्तिमतां	१३	अक्षर-समानता
५१	श्रीशारदाष्टक	ॐ नमस्त्रिजगद्धन्दितम्ने !	६	
५२	श्रीवर्धमानविद्या	इय वद्धमाणविज्या	१७	
५३	सिद्धान्तागमस्तोत्र	नत्वा गुरुभ्यः	४६	
५४	आज्ञास्तोत्र	मयगमर्भगपहाणा	११	प्राकृत
५५	श्रीजिनसिंहसूरिस्तोत्र	प्रमः प्रदयान्मुनिपक्षिपदे-	१३	अक्षर-साध्य
५६	भंगलाष्टक	नतसुन्द ! जिनेन्द्र !	६	श्रीवीस जिनानां नाम-गर्भित

આ પૈકી ચોરાંક સ્તોત્રો કાવ્યમાલાના સમગ્ર ગુચ્છકમાં પ્રસિદ્ધ થયેલાં છે, જ્યારે કેટલાંક પ્રકરણ-રત્નાકરના ખીલા અને ચોથા ભાગમાં દિપ્તિ-ગોચર થાય છે. વળી કેટલાંક સ્તોત્રો તો અનુવાદ સહિત 'જૈનસ્તોત્ર તથા સ્તવનસંગ્રહ' એ પુસ્તકમાં પ્રકટ થયેલાં નજરે પડે છે. પરંતુ સ્તોત્રોનો મોટો ભાગ હજી અપ્રસિદ્ધ છે એટલુંજ નહિ, કિન્તુ કેટલાંક તો અનુપલબ્ધ હોય એમ સંભળાય છે. ખરેખર આ વાત સાચી હોય તો એ જાણીને કયા મનસ્વીને દુઃખ નહિ થાય ? કેમકે અપૂર્વ સ્તોત્રો રચવાની વાત તો દૂર રહી, પરંતુ આવા પ્રાચીન સાહિત્યનું સંરક્ષણ કરવા જેટલું પણ કાર્ય જૈન સમાજ ન કરી શકી એ ખેદજનક કથની છે.

અન્ય આચાર્યોની જેમ સંસ્કૃત, પ્રાકૃત તેમજ અષ્ટાંગ ભાષામાં સ્તુતિ-સ્તોત્રો રચવા ઉપરાંત તેમણે 'મધ્યભદ્રસ્તોત્ર' રચાવેલી ભાષામાં રચ્યું છે. આ એમની ભાષા પરત્વેની ઉદારતા સૂચવે છે, કેમકે સંકુચિત દિપ્તિવાળા પૂર્વકાલીન વિષ્ણુ તો આ ભાષાનો ઉચ્ચાર કરતાં પણ અલકાતા એમ નીચે ગુજબના રહોકાર્થ ઉપરથી જોઈ શકાય છે:—

“ न वदेद् यावन्तो मायां, प्राणैः कण्ठगतैरपि ”

આવી ભાષાવિષયક ઉદારતા ઉપરાંત પર-મત-ગ્રીમાંસા પરત્વેની જૈનાચાર્યની ઉદારતા તો સુકત કંઠે પ્રશંસા કરવા યોગ્ય છેજ. આ અતિશયોક્તિ નથીજ, કેમકે એ વાત શ્રીહરિભદ્ર-સૂરિકૃત શાસ્ત્રવાર્તાસમુચ્ચય, યોગદાદસમુચ્ચય પ્રમુખ ગ્રન્થોના નિરીક્ષકોથી અજાણી નથી.

અદલાઉદ્દીનના સમકાલીન આ જૈનાચાર્યે એ બાદશાહની પછી ગાદીએ આવેલા મહમૂદ-શાહના હરબારમાં જઈને બાદશાહને પોતાની વિદ્વત્તાથી ચમત્કૃત કરી જૈન ધર્મ તરફ આકર્ષી તેમની સહાનુભૂતિ સંપાદન કરી જૈન મંદિરોનું ધર્માન્ધ સુસલમાનોથી રક્ષણ કર્યું હતું.

આવી રીતે જૈન શાસન તેમજ જૈન સાહિત્યની અનુષ્ઠાન સેવા બજાવવા ગદલ શ્રીજિનપ્રભ-સૂરિને ખરેખર અભિનન્દન ઘટે છે. તેઓ વિશેષ ધન્યવાદને પણ પાત્ર છે, કેમકે તેઓ ગમ્મ-મમતારૂપ મોહિનીથી અંબળા હતા નહિ એટલુંજ નહિ, પરંતુ શુભાનુરાગી હોઈ કરીને તેમણે પોતે રચેલાં સાતસે સ્તોત્રો તથાગમ્મીય શ્રીસોમતિલકસૂરિને અર્પણ કર્યાં હતાં (જુઓ પૃ. ૩૨). વળી કલિકાલસર્વજ્ઞ શ્રીહિમચન્દ્રસૂરિએ રચેલી શ્રીમહાવીર પ્રભુની સ્તુતિરૂપ એવી અન્યયોગ્યવચ્છેદિકા દ્વાત્રિશિકાની રચનાદવાદમંજરી નામની ટીકા રચવામાં તેના કરતાં

૧ આના પ્રથમ પદ્ય (મટીક)નો શ્રીશોભન ગુનીધરકૃત સ્તુતિ-અનુવર્ણનશિકાની ભૂમિકા (પૃ. ૩૨-૩૩)માં મેં ઉલ્લેખ કર્યો છે. આ સમગ્ર સ્તુતિ ટીકા સહિત 'જૈન સાહિત્ય સંશોધક'માં પ્રસિદ્ધ થનાર જ એમ સંભળવામાં આવ્યું હતું તે વાત ખરી પડી છે એટલે હવે આથી તેને સત્વર પ્રસિદ્ધ કરવાનો મારો વિચાર માંડી વાળું છું.

૨ આ ભાષામાં રચાયેલું અને લોસ્તી રચાવેલી શરૂ થતું અને એક પદ્યનું સ્તોત્ર શ્રીજિનભદ્રસૂરિએ રચ્યું છે એમ ઉપરુક્ત શ્રીશોભન-સ્તુતિની ભૂમિકા (પૃ. ૩૨)માં મેં ઉલ્લેખ કર્યો છે, પરંતુ મવતંકજવાળી અ-૧ પ્રતિમાં તેના કરતાં તરીકે શ્રીજિનપ્રભસૂરિનું નામ નજરે પડે છે.

૩ આ ગ્રન્થ ચક્ર સંવત ૧૨૧૪ (વિ. સં. ૧૩૪૯)માં દીવાલીને દિવસે ચર્ચિવારે પૂર્ણ કરવામાં આવ્યો હતો.

નાગેન્દ્રગચ્છીય શ્રીમદ્વિષ્ણુસૂરિને આ અવતરગચ્છીય શ્રીજિનપ્રભસૂરિએ સહાયતા કરી હતી. આ વાતની રચાદ્વાદમંજરીની પ્રશસ્તિમાં આપેલાં નિમ્ન-લિખિત પદો સાક્ષી પૂરે છે:—

“ નાગેન્દ્રગચ્છગોવિન્દ-વક્ષોડ્ડહારકૌસ્તુભાઃ ।

તે વિશ્વવન્દ્યા નન્દ્યાસુ-‘સદયપ્રભ’સૂરયઃ ॥ ૬ ॥

શ્રી‘મહિપેળ’સૂરિમિરકારિ તત્પદગગનદિનમણિભિઃ ।

વૃત્તિરિયં મનુરવિ(૧૨૧૪)મિતશાકાન્દે ર્ણપમહસિ શનૌ ॥ ૭ ॥

શ્રી‘જિનપ્રભ’સૂરીણાં, સાહાયોદ્ધિચસૌરમા ।

શ્રુતાવૃત્તસંસૃ સતાં, વૃત્તિ. ‘સ્થાદ્વાદમજરી’ ॥ ૮ ॥ ”

આ વાતની તેમણે રચેલી નમિજીણુસ્તોત્રની અભિપ્રાયર્યાદ્રક્ષ નામની વૃત્તિમાંના તેમજ અજિતશાન્તિસ્તવની વૃત્તિમાંના નિમ્ન-લિખિત પદગત (વિ. સ. ૧૩૬૫) રચના-સમય સાક્ષી પૂરે છે —

“ સંવદ્વિક્રમશૂપતેઃ શરક્ત્ત્વાર્ચિ શશાદ્દૈમિતે

પૌપસ્વાસિતપક્ષમાજિ શક્તિના યુક્તે દ્વિતીયાતિથૌ ।

શ્રીમાત્ર શ્રી‘જિનસિંહ’સૂરિસુગુરોઃ પાવાઞ્જણ્ણન્યથઃ

પુર્યાં વાશરથે‘જિનપ્રભ’ગુરુર્જમન્ય ટીકામિમામ્ ॥ ૧ ॥ ”

આ ઉપરથી તેઓ શ્રીજિનસિંહસૂરિના શિષ્ય થાય છે એ વાત પશ્ચુ નાણી શકાય છે.

સાતસે સ્તોત્રોના કર્તા તરીકે સુપ્રસિદ્ધ આ શ્રીજિનપ્રભસૂરિના ચરિત્રની રૂપરેખા શ્રીસો-મધર્મગણિએ પોતે રચેલી ઉપદેશ-સપ્તતિકા(અં ૩, ઉં ૫)માં આલેખી છે. સૌથી પ્રથમ આ સૂરિજીને ઉદ્દેશીને એમ કહેવામાં આંચું છે કે—

“ વન્તયિશ્વમિતે ઘર્ષે, શ્રી‘જિનપ્રભ’સૂરયઃ ।

અમૂલ્ય મૂસતાં માન્યા, પ્રાત્પદાવતી‘વરાઃ ॥ ૧ ॥ ”

અર્થાત્ જાનજોને માન્ય અને શ્રીપદાવતી દ્વારા જેમને વરદાન મળ્યું છે એવા શ્રીજિન-પ્રભસૂરિ ૧૩૩૨ મા વર્ષમાં થયાં. અત્ર ‘વિશ્વ’ શબ્દ નહિ પણ તેર સંખ્યાવાચક છે.^૧ ઉપદેશાંમાં તેમની યન્ત્ર-તન્ત્ર શક્તિનો આખેટુબ ચિતાર આપવામાં આંચો છે, જેમકે યોગિનીપુરમાંના

૧ શ્રીમદ્વિષ્ણુસૂરિ આરમ્ભસિદ્ધિ, ધર્મક્રિયુદય કાવ્ય, ઉપદેશમાલાકર્ણિકાદિ પ્રમુખ મન્યોના કર્તા શ્રીઉદયપ્રભસૂરિના શિષ્ય થાય છે, જ્યારે કલિકાલગૌતમ એવા બિરહધારી શ્રીહરિભદ્રસૂરિના શિષ્ય શ્રીવિજયસેનસૂરિના તેઓ પ્રશિષ્ય થાય છે.

૨ આ દક્ષીણતર્ણ સંકેહવિપોષધિના નિમ્ન-લિખિત પદથી સમર્થન થાય છે —

“ સૂરીન્દ્રસ્થાન્વયે જાતો, નવાદ્ધીવૃત્તિવેષસ ।

શ્રીજિનેશ્વરસૂરીણાં, પૌત્ર પાત્રમવેષસા ॥ ૧ ॥

પુત્ર શ્રીમજ્જિનસિંહ-સૂરીણાં રીળેરફસામ ।

જગન્ય યન્યમેતં શ્રી-જિનપ્રભમુનિપ્રમુઃ ॥ ૨ ॥

ધૈકમેઽસ્તિ કલાવિશ્વ-દેવસદ્ધચેઽનુવત્સરે । ”

તમના આતુર્ભાસ દરમ્યાન તેમણે શ્વેત્કોના આક્રમણથી પીરોજ સુલતાન (પીરોજશાહ)નું કેવી રીતે (વજય-યન્ત્ર દ્વારા રક્ષણ કર્યું એ વાત, અન્યદા ગુજરાતમાં જવાની ઇચ્છાવાળા આ સુલતાનની સાથે જતાં સૂરિજીએ વટ વૃક્ષને પોતાની સાથે કેવી રીતે ચલાવ્યો તેમજ સુલતાનને વન્દન કરાવીને સ્વસ્થાને પહોંચાડ્યો એ હકીકત, મરૂસ્થલીમાં નિર્ધનતાનો નિવાસ જોઈ ત્યાંના પ્રત્યેક પુરૂષને તેમણે પાંચ દિવ્ય વસ્ત્રો અને પ્રત્યેક પ્રમદાને બે સુવર્ણ ટંક અને સાડી આપી એ ખીના, ત્યાર બાદ જ'ધરાલ નગરમાં તપાગચ્છીય શ્રીસોમપ્રભસૂરિ સાથેનો તેમનો સમાગમ, વિદાયળથી ઉદ્દેશનું આકર્ષણ અને ચોરેલી સાધુની સિક્કિકા (૧)ની પુનઃ પ્રાપ્તિ ઇત્યાદિ ચમત્કાર, સુલતાન સાથે શત્રુજય ગિરિની યાત્રા કરતી વેળાએ રાચણના આડમાંથી દૂધની વૃષ્ટિ તથા તેવી રીતે ગિરિનાર ગિરિની પશુ યાત્રા કરી તેમનું યોગિનીપુરમાં આગમન, ત્યાં સુલતાનની ટોળી એક વિદ્યાસિદ્ધે અદ્ધર ઉડાવી તેને રમેહરણ વડે ભૂમિ ઉપર આણીને તથા ખીજે દિવસે જળપૂર્ણ ઘટ બે ઊંચે જઈ રહ્યો હતો તેના કકડા કરી નાંખ્યા પરંતુ પાણીને મન્ત્ર વડે સ્તંભિત કરી રાખ્યું ઇત્યાદિ આશ્ચર્યજનક ઘટના.

અંતમાં સૂરિજીને ઉદ્દેશીને એમ કહ્યું છે કે—

“ઇત્યાદિનાનામવરમ્ભવના-મરે: સુરજાગમપિ વ્યવૃણુત ।

સ્તોત્રાણિ ય: સત્તદાતીમિતાનિ ચ, મન્યાંચ જમન્ય વદ્ધપકારિણ: ॥ ૪૯ ॥”

દક્ષિણવિહારી મુનિરત્ન શ્રીઅમરવિજયના જ્ઞાનભંડારની શ્રીપાદલિખિતસૂરિકૃત ચાર ગાથાના શ્રીવીર-સ્તવની અવચૂરિની પ્રતિના નિમ્ન-લિખિત—

इति श्रीजिनप्रमच्छरिभिः संवत् १३८० वर्षे कृतायाः श्रीवीरस्तववृत्तेः संक्षिप्ताऽवचूरिः”

—ઉલ્લેખ ઉપરથી જણાય છે કે આ સૂરિવરે શ્રીવીરસ્તવની વૃત્તિ રચી હોવી જોઈએ.

મુનીજીના ભંડારની ગુણુસ્થાનપ્રકરણટીકાની હસ્તલિખિત પ્રતિના અંતમાંના નીચે મુજબના ઉલ્લેખમાં જે જિનપ્રભ નામ નજરે પડે છે, તે પ્રસ્તુત શ્રીજિનપ્રભસૂરિ હોય તો તેમની શિષ્ય-પરંપરા વિ. સં. ૧૬૩૧ સુધી તો ચાલી આવી હતી એમ ભાસે છે.

“संवत् १६३१ वर्षे ज्येष्ठ वदि १२ बुधदिने सिद्धियोगे लिपि(लि)तं श्रीखरतरगच्छे जिनप्रमच्छरिसन्ताने वा. श्रीश्री २ भारतीचंद्र तत्सि(च्छ)द्वय लि. मानुलिलक ॥”

અત્ર એમના સંબંધમાં વિશેષ ઊઠાપોહ ન કરતાં તેમને સવિનય પ્રણામ કરતો હું આ પ્રકરણ પૂર્ણ કરું છું.

આ પ્રમાણે ભૂમિકા પૂર્ણ થાય તે પૂર્વે, યમકમય કાવ્યોથી કથો લાભ નથી, એ ખાલી કાલ-રોષછે, એમાં શબ્દ-રમત સિવાય કશું નથી, વગેરે ઉદ્દગારો કાઢી કેટલાક સુસ જનો આવાં કાવ્યોને ‘અધમ’ ગણવા ઉચ્કેરાઈ જાય છે, તેમનું સવિનય ધ્યાન ખેંચવા માટે નિમ્ન-લિખિત નિવેદન કરવું હું ઉચિત સમજી છું.

યમકનો પ્રયોગ—

યમકબદ્ધ કાવ્યો પરત્વે શ્રીરુદ્રટીકૃત કાવ્યચલંકારના શ્રીનમિસાધુકૃત ટિપ્પણ (૫૦ ૩૫)માં એવો ઉલ્લેખ છે કે યમક, શ્લેષ અને ચિત્રાને રસમય-ખાસ કરીને શૃંગાર અને કરૂણ રસમય

કાવ્યમાં સ્થાન આપવાથી રસભંગ થાય છે. વિશેષમાં એ સંબંધમાં “અમિધાનમાત્રમેતદ્ ગદ્ધરિકાદિ-
પ્રવાહો વા ?” એવો સાક્ષીભૂત પાઠ પણ ત્યાં રજૂ કરવામાં આવ્યો છે. છતાં એ ન ભૂલવું નેઈએ કે
‘પ્રયોગસ્તુ તેષાં સ્પષ્ટકાવ્યેષુ દેવતાસ્તુતિષુ રણવર્ણનેષુ ચ’ એમ કહી દિપ્પણુકાર યમકાદિનો પ્રયોગ
ખણ-કાળોને વિષે, દેવતાની સ્તુતિઓમાં તેમજ યુદ્ધના વર્ણનોમાં અસ્થાને નથી એવો સ્પષ્ટ
ઉલ્લેખ કરે છે. આથી સમભય છે કે આ અન્ય સુખ્યત્વે કરીને જિનેશ્વરની સ્તુતિરૂપ હોવાથી
અત્ર યમકનો પ્રયોગ સંસુચિતજ છે. વિશેષમાં જો કે નાટક, કથા તથા આખ્યાયિકામાં આને માટે
અલ્પ અવકાશ છે, પરંતુ સર્ગ-બંધોમાં-મહાકાવ્યોમાં એને સારૂ વિશેષ અવકાશ છે. આ વાત
કાવ્યાલંકાર (અ. ૩)ના નિર્ન-લિખિત અન્તિમ પદમાં ઝળકી બેઠે છે:—

“ઈતિ યમકમરોપં સમ્યગ્ગાલોચયાદ્ધિ:

સુકવિમિરમિયુક્તૈર્વસ્તુ ચૌચિત્યવિદ્ધિ: ।

સુવિહિતપદમઠ્ઠં સુપ્રસિદ્ધામિધાનં

તદ્વતુ વિરચનીયં સર્ગવન્ધેષુ મૂના ॥ ૫૧ ॥”

આથી ભૂમિકા સમાપ્ત થાય છે ખરી, પરંતુ પૂલ્યપાદ પ્રવર્તક મુનિવર્ય શ્રીકેાન્તિવિજયના
જ્ઞાનભંડારની સ્તુતિ-સ્તોત્રો સંબંધી કેટલીક પ્રતિજ્ઞા, સ્વર્ગસ્થ શાસ્ત્રવિશારદ જ્ઞેનાચાર્ય
શ્રીવિજયધર્મસૂરિએ એકત્રિત કરેલ પ્રશસ્તિ-અંગ્રહ ઇત્યાદિમાંથી કેટલીક નિર્ન-સૂચિત

વિશેષ હકીકત

મળી આવે છે એટલે તેનો અત્ર ઉલ્લેખ કરવો અસ્થાને નહિ ગણાય.

સૌથી પ્રથમ તો ભૂમિકાના ૧૭ મા પૃષ્ઠગત પ્રથમ દિપ્પણુને પુષ્ટ કરનારાં પદો રજૂ
કરવામાં આવે છે.

(૧) “રજિનશાસનભાસનમાહુરમાનુસમાન ! સુરસુન્દરસેવિત ! ઘૃપમ ! જિનૌષ્મધાન ! ।
પરમાગમસમ્મતનયધનરત્નનિધાન ! શ્રેયઃશ્રિયમર્પય કમલવિજયમિયદાન ! ॥” ૧-૪ ॥

(૨) “જય નેમિજિનેશ્વર ! સમુદયસમયાચાર ! યતનાહૂતપાતક ! કેવલકમલાગાર ! ।
ચન્દારસુરાસુરવિપુલાવિલાસવિહાર ! તીર્યકરપદકજપુષ્પન્ધયમન્દાર ! ॥” ૧-૪ ॥

(૩) “વાસવસ્તુતપદો મહામહા મત્તદત્તવિલસન્મહાપદઃ ।
વાગુપાસિતસમસ્તમાજિનઃ સ્વામિનો વિદધતો સુવશ્રિયમ્ ॥” ૧-૪ ॥

૧ આ પ્રતિજ્ઞા તેમના સિમ્બરત્ન મુનિરાજ શ્રીચતુરવિજય દ્વારા મળી હતી, તે બદલ હું તેમનો આભારી છું.

૨ આ તેર સ્તુતિઓ પૈકી પહેલીમાં શ્રીકૃષ્ણભદ્રવતી, બીજીમાં શ્રીનેમિનાથની, ત્યાર પછીની ચોથી
અને પાંચમીમાં શ્રીપાર્થનાથની, ત્યાર પછીની ૬ થી ૧૧ સુધીમાં શ્રીમદ્દ્વાપીરની, બારમીમાં શ્રીરત્નમંદર-
સ્વામીની અને તેરમીમાં શ્રીસિદ્ધચક્રની મુખ્યતા છે. વિશેષમાં દશમી અને અગ્રારમી સ્તુતિમાં શ્રીગૌતમ-
સ્વામી પણ પ્રધાન પદ ભોગવે છે. આ બધી સ્તુતિઓના કર્તાની ખબર નથી, કિન્તુ પહેલી, બીજી, પાંચમી,
છઠ્ઠી, દશમી, અગ્રારમી, બારમી અને તેરમીના કર્તા શ્રીવિજયસેનસૂરિના સિમ્બ શ્રીકૃષ્ણવિજય છે.

- (૪) “ કલ્યાણાનિ સમુલ્લસન્તિ જગતાં દારિદ્ર્યચિદ્રાવણ-
દ્રાધીયઃપદવીપ્રવર્હઘટનાકલ્યાણકલ્પદ્રુમાત્ ।
કલ્યાણપ્રગુણીભવત્પ્રવચનશ્રીસિદ્ધસારસ્વત-
શ્રીમત્પાર્શ્વજિનેશ્વરસ્મરણતઃ કલ્યાણમાહાત્મ્યતઃ ॥ ” ૧-૪ ॥
- (૫) “ સકલજિનરાજકોટીરહીરાદ્ધુર, પાર્શ્વપરમેશ્વરં સમયકમલાકરમ્ ॥
સ્મરત કંસારિપુરરત્નાતિલકોત્તરં, વિજયલક્ષ્મીવરં નીલરુચિસુન્દરમ્ ॥ ” ૧-૪ ॥
- (૬) “ કમલદલલોચનં વિમલકુલરોચનં, ભજત મયમથનં યુવનજનરઙ્ગજનમ્ ।
સમયમભિયન્વિતં ત્રિજગતીજીવનં, ધીરમર્દદ્ધુણં શાસનસ્થામિનમ્ ॥ ” ૧-૪ ॥
- (૭) “ ધીર ! દેવવ્રજારાધ્યયક્ષ ! સિદ્ધાન્તતત્ત્વવિત્ ।
શ્રીમદ્વિજયસેનારત્ય ! કુરુ મદ્રે મહોદયમ્ ॥ ” ૧-૪ ॥
- (૮) “ શ્રીવર્ધમાન ! પ્રમુતાઽભિરામ ! શ્રીતીર્થરાજઃ શિવશુચિવાચઃ ।
સર્વાનુમૃતિપ્રભવઃ પ્રસર્પત્-સૌરત્યં પ્રકર્ષ દ્વદતાં જનાનામ્ ॥ ” ૧-૪ ॥
- (૯) “ શ્રીવર્ધમાન ! જય ! સર્વજિનેશસિદ્ધ-સિદ્ધાન્તગોમુરહિમદ્યુતિકાન્તિકાન્ત-
સૌવર્ણવર્ણવરવેદેહસમુલ્લસદ્ધ્વી-લાવણ્યતોપિતસુધીજનલોચનાલી ॥ ” ૧-૪ ॥
- (૧૦) “ જિનશાસનભાસન ! શ્રીગૌતમગણધર ! ગુણાનિધાન !
જિનસમુદયસમયસુરપ્રધાન ! । જય દીપાલીધ્યેયામિધાન ! ॥ ” ૧-૮ ॥
- (૧૧) “ જય જય કરમદ્ગલદીપક ! જિનવરધીર ! ધીર ! શ્રીગૌતમગણધર ! ।
ભવદયનીરવનીર ! પ્રવચન જનસમુદયસુન્દર ! સુરકોટીરદીપાલીકમલામાલતિલકવરહીર ! ” ૧-૮
- (૧૨) “ સીમન્ધરમૂધરવન્ધુરસિન્ધુરચારી સર્વજ્ઞસુધાકરપ્રકરપ્રમુતાધારી ।
સમયામયવારણાનિષ્કારણમુપકારી જય શાસન ! સુરવરકમલવિજય ! જયકારી ॥ ” ૧-૪ ॥
- (૧૩) “ જગતીજનજીવ ! સિદ્ધચક્ર ! કમનીયપ્રવચન ! જિનપુદ્ગલસિદ્ધચક્રગણનીય ! ।
જય સુરિપુરન્દરવાચકકુનિમહનીય ! દર્શનશ્રિક ! તપસા કમલવિજયમજનીય ! ॥ ” ૧-૪ ॥
- વિશેષમાં જેમ એકજ પદ્ય આર સ્તુતિઓની ગરજ સાર છે તેમ બપ્પે અક્ષરવાળા ‘ શ્રી
છંદમાં રચાયેલી સ્તુતિઓ નીચે મુજબ મળી આવે છે.
- (૧૪) “ વ્યાદર્હન્ શાન્તિઃ શાન્તિઃ ૧ સાર્વસ્તોમં સ્તૌમ્યસ્તાઘમ્ । ૨
સિદ્ધાન્તઃ સ્તાજૈનો મુક્ત્યૈ ૩ નિર્વાણી વો વિદ્મં હન્યાત્ ॥ ૪ ॥ ”
- (૧૫) “ નેમિ નાથં વન્દે વાદં ૧ સર્વે સાર્વાઃ સિદ્ધિં દદ્યુઃ ૨ ।
જૈની વાણી સિદ્ધચૈ મુયાત્ ૩ વાષી વિદ્યાં દયાદ્ હયામ્ ॥ ૪ ॥ ”
- (૧૬) “ નેમિનાથં વન્દે વાદં ૧ સર્વે સાર્વાઃ શં મે દયાત્ ૨ ।
સાર્ય વાક્યં કુર્યાત્ સિદ્ધિં ૩ કલ્યાણં મે દયાદમ્વા ॥ ૪ ॥ ”
- (૧૭) “ પાર્શ્વઃ પ્રમુઃ જીયાન્તિયં ૧ સાર્યઃ સદ્ગઃ દયાચ્છં મે । ૨
અર્હદ્વાક્યં સિદ્ધિં દયાત્ ૩ મદ્રં નિત્યં દેયાત્ પદ્મા ॥ ૪ ॥ ”

(૧૮) “વીરં હીરં સેવે મક્ત્યા ૧ સર્વેર્હન્ટઃ શાન્તિં કુર્યુઃ । ૨
જૈનં ચાક્યં સિદ્ધિં દદ્યાત્ ૩ વિદ્યાદેવી દદ્યાદ્ વિદ્યામ્ ॥ ૪ ॥”

૧૮ મા પૃષ્ઠમાં જે ચરણસમાનતારૂપ ચમકમચ કાવ્યોની યાદી આપવામાં આવી છે. તેમાં નીચે મુજબ ઉમેરો થઇ શકે છે:—

કાવ્યનું નામ	કર્તા	છંદ	પદ્ય-સંખ્યા
(૧) ૧ શ્રીચતુર્વિંશતિજિનસ્તોત્ર (સાવચૂરિ)	શ્રીજિનસુન્દરસૂરિ	રથોદ્ધતા	૨૬
(૨) ૨ “ (સાવચૂરિ)	શ્રીચારિત્રરત્નગણિ	અનુષ્ટુપ્	૨૬
(૩) ૩ શ્રીચતુર્વિંશતિજિનાદિસ્તોત્ર	શ્રીધર્મધોષસૂરિ	અનુષ્ટુપ્	૨૬

૧૬ મા પૃષ્ઠમાં ચોવીસ સ્તુતિ-કદમ્બકો તરીકે જેનો ઉપયોગ થઇ શકે એવાં સ્તોત્રોમાં ૪૨મા પૃષ્ઠગત કેટલાંક સ્તોત્રોનો સમાવેશ થાય છે. આ ઉપરાંત નીચેનાં નોંધ લેવી આવશ્યક છે:—

કર્તા	છંદ	પદ્ય-સંખ્યા	વિશેષતા
(૧) ૪ ઉપાધ્યાય શ્રીધર્મસાગરગણિ	દ્વિતવિલંબિત	૨૬	ત્રણ ત્રણ અક્ષરોની પુનરાવૃત્તિ
(૨) ૫ શ્રીચારિત્રરત્નગણિ	વસંતતિલકા	૨૬	પાદાન્તયમક
(૩) ૬ કવિચક્રવર્તી શ્રીખાલ	અનુષ્ટુપ્	૨૬	ચરણુ-સમાનતા

પં ૦ કેસરવિજયના બંધાર (વઢવાણ કંમ્પ)ની વીરજિનસ્તુતિસ્વોપસાવચૂરિની પ્રતિના અંતમાં નીચે મુજબ ઉલ્લેખ છે:—

૧ સ્તોત્રસમુચ્ચયમાં પ્રસિદ્ધ થનાર આ સ્તોત્રનું આદ્ય પદ્ય ત્રીયે મુજબ છે.—

“શ્રીજિનર્પમ ! ભવન્તમાશ્રિતો દેવ ! ભવ્યનયનામિનન્દન ! ।
ભૂરિવૈભવમરો મહી મન્વેદેવ મન્વનય ! નામિનન્દન ! ॥ ૧ ॥”

૨ “યસ્તે ગ્રીક્રપમ ! સ્તૌમિ, પદતામરસદ્વયમ ।
સ મુદ્ધે પરમાનન્દ-પદતામરસદ્વયમ ॥ ૧ ॥”

૩ “જિનં યશઃ પ્રતાપાસ્ત-પુષ્પદન્તં સમન્તતઃ ।
સંસ્તુયે યત્કમૌ મોહં, પુષ્પદન્તં સમં તત ॥ ૧ ॥”

૪ “ઋપમનન્નગતિર્દિવિષહુમઃ સમમથદ્ યદવેશ્ય વિધાનતઃ ।
અહમપિ પ્રણમમિ નુવામિ તે પ્રણતદેવતદેવપદામ્બુજમ્ ॥ ૧ ॥”

૫ “આનન્દનન્નસુરનાયક ! નામિજાત ! મક્તાદિસદ્ધટિતદિવ્યકુનામિજાત ! ।
ચિત્તે મમેવ મથમજનનામિજાત ! ફસ્ત્વાં શિવેચ્છુરમિયાઞ્છિતનામિજાત ! ॥ ૧ ॥”

૬ “મક્ત્યા સર્વજિનશ્રેણિ-રસંસારમહામયા ।
સ્તોતુમારમતે ધદ્ધ-રસં સારમહામયા ॥ ૧ ॥”

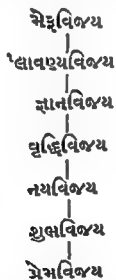
“ સંવત્ ૧૬૬૨ વર્ષે તપાગચ્છાધિરાજમહારકશ્રીહરિવિજયસૂરીશ્વરપટ્ટાલદ્વારમહારકશ્રીવિજયસેનસૂરીન્દ્રરાજ્યે પण्डितश्रीआनन्दविजयगणिचरणकमलालिना पण्डितमेरुविजयगणिना विरचिता चिरं नन्दतु ”

આ ઉપરથી એ ફલિતાર્થ છે કે શ્રીચતુર્વિંશતિજિનાનન્દસ્તુતિના કર્તા શ્રીમેરુવિજય-ગણિ વિ. સં. ૧૬૬૨ સુધી તે વિદ્યમાન હતા. વળી તેમણે વીરજિનસ્તુતિ (સ્વોપજ્ઞ અવચૂરિ સહિત) રચી છે. આ સ્તુતિ અત્ર મુદ્રિત સ્તુતિનો એક અંશ છે કે સ્વતંત્ર કૃતિ છે તે બહુબં બાકી રહે છે.

શ્રીમેરુમુન્દર મુનિરાજે રચેલ ભક્તિભર સ્તોત્રના વાર્તા યુક્ત બાલાવબોધની શૈયલ એશિયાટિક સોસાયટી (મુંબઈ) ની હસ્ત-લિખિત પ્રતિના નિમ્ન-લિખિત ઉલ્લેખ—

“ મુનિશ્રીપ્રેમવિજયેન હર્ષમોદેન લિપિતાઃ સંવત્ ૧૭૮૩ વર્ષે શ્રીરાજનગરે લિપિતં સકલ-મહારકપૃ(૫)રંદરમહારકશ્રીશ્રીશ્રી ૧૦૮શ્રીશ્રીશ્રીવીરવિજયસૂરિ(સી)શ્વરચરણસેવિપંડિતશ્રીશ્રીશ્રીઆણંદ-વિજયગણિશિષ્યપંડિતશ્રીશ્રીશ્રી ૧૯(૨૦ !)શ્રીશ્રીશ્રીમેરુ(રુ)વિજયગણિશિષ્યપં ૦મહોપાધ્યાયશ્રીશ્રી ૧૯-શ્રીલાવણ્યવિજયગણિશિષ્યપંડિતશ્રી ૨૧શ્રીજ્ઞાનવિજયગણિશિષ્યપં ૦શ્રીવૃદ્ધિવિજયગણિપં ૦શ્રીનયવિજયગણિશિષ્યપં ૦શ્રીમવિજયગણિશિષ્યમુનિપ્રેમવિજય(યેન) લિપિતં ”

—ઉપરથી શ્રીમેરુવિજયની શિષ્ય-પરંપરા નીચે મુજબ તારવી શકાય છે.

ઉપર્યુક્ત પ્રશસ્તિસંગ્રહમાંની નિમ્ન-લિખિત પ્રશસ્તિ આ વાર્તાનું સમર્થન કરે છે—

૧ આ મુનીશ્વરે વાચક શ્રીધર્મવિજયની નેમ શ્રીશુભવિજયમણિકૃત કાવ્યકટપલતાવૃત્તિમક ૨૦૬ નામનો અ-ય શોધ્યો છે. આ વાર્તા પ્રો. પિટર્સનના જણા રિપોર્ટ (પૃ ૨૬) મત નિમ્નલિખિત પદ ઉપરથી જાણ શકાય છે.—

“ તતશ્ચ પण्डितोत्तंस-मेरुविजयकोविदा ।
 तच्छिष्यै शोधिता, प्राह्लादण्यविजयामिधे ॥ ૧૩ ॥ ”

“તત્પટ્ટેઽમૂત્ પ્રમૂતશ્રી-વિજયપ્રમસૂરિરાટ્ ।
 શુદ્ધાચારવિચારાણાં, યઃ પ્રવર્તયિતા મૃશમ્ ॥ ૮ ॥—અનુ૦
 તત્પટ્ટેઽમૂત્ પ્રકટમહિમા મૂરિધામા સુનામા
 શ્રીમાન્ ધીમાન્ સુગુવિ વિજયાદ્ રત્નસૂરીશ્વરાશ્ચયઃ ।
 આયન્ સાહિઃ સુવચનગુણૈ રક્ષિતશ્રામરેશો
 હર્ષાન્ મેપાનય ચ મહિપાન્ મોચયામાસ મક્તચા ॥ ૯ ॥—મન્દાકાન્તી
 તત્પટ્ટે વિજયક્ષમામિધયુરુઃ પટ્ટામિપેકં વૃધદ્
 ધીમાન્ શ્રીઉદયાપુરીયકસુસદ્દેનૈવ સશિર્મિતં
 મક્તચાઽનેકનમદ્વિવેકિજનતાનન્દપ્રદઃ સમ્પદા-
 માધારો વિજયી સદા વિજયતાં સૂરીશ્વરો મૂતલે ॥ ૧૦ ॥—શાર્દૂલ૦
 શ્રીહીરવિજયસૂરેઃ શિષ્ય-આનન્દવિજય ઇત્યાસીત્ ॥
 તદ્વિજયોઽમૂન્મેરુ-વિજયાશ્ચયઃ પાણ્ડિતપ્રવરઃ ॥ ૧૧ ॥—આર્યા૦
 લાવણ્યવિજયાશ્ચાસ્તચ્છિષ્યાઃ સદ્ગાત્રકોત્તમાઃ ।
 તેપાં શિષ્યોઽમ્ભવજ્ઞાનવિજયો વિજયાલયઃ ॥ ૧૨ ॥
 દિપ્યસ્તદ્વીયો વિકસદ્વિશેષ-વિદ્યો નયાદિવિજયો જયીહ ।
 દિશુઃ શુભાદિવિજયસ્તદ્વીયો-ઽલિલચ્છુવા ચિત્રચરિત્રમેતત્ ॥ ૧૩ ॥
 શ્રીવિજયક્ષમાસૂરીશ્વરરાજ્યે રક્ષિતમેતદ્વિસુગમમ્ ।
 શ્રીશ્રીપાલચરિત્રં શુભવિજયેનોદયાશ્ચયપુરે ॥ ૧૪ ॥
 યેદર્થિસંયમમિદ્વા(૧૭૭૪)નિવેદિતાશ્ચયસ્ય શસ્યયર્પણસ્ય
 વિરચિતત્તમ(તમા ?)શ્વિનમાસોજ્જ્વલદશમીદિવસ પૃથૈતત્ ॥ ૧૫ ॥”

અત્ર એ ધ્યાનમાં લેવા જેવી વાત છે કે જેસલમેરના ભંડારમાં વિ. સં. ૧૬૫૯ માં (પૃ. ૨૪)
 નક્ષાચતુર્થી પ્રતિ મૂકનારા શ્રીઆનન્દવિજયગણિ તો શ્રીવાનરર્થિના શિષ્ય થાય છે, જ્યારે
 આ શ્રીઆનન્દવિજય તો શ્રીહીરવિજયસૂરિના શિષ્ય છે. વળી નિમ્ન-લિખિત પ્રશસ્તિના
 અંતમાં તો એવો લક્ષેષ છે કે—

“સકલમદ્વારકપુરન્દ્રશ્રીઑ ૧૦૮શ્રીવિજયમા(દા ?)નસૂરીશ્વરશિષ્યશ્રાપશ્રીપંઞાણ (નં).
વિજયગણિશિષ્યપુસાલવિજયવાચનાર્થ । લપીતં આમોદનગરમધ્યે લિપીકૃતમ્ ।”

અર્થાત્ આમાં શ્રીઆનન્દવિજયમણિનો નિર્દેશ કરવામાં આવ્યો છે, પરંતુ તેમને તો
શ્રીવિજયમા(દા ?)નસૂરીશ્વરના શિષ્ય તરીકે ઓળખાવ્યા છે.

૨૬ મા પૃષ્ઠમાં લઘુસ્તોત્રના વૃત્તિકારનું સોમતિલક નામ સૂચવવામાં આવ્યું હતું. એના
સંબંધમાં લઘુસ્તવટીકાની પ્રશસ્તિમાં લખ્યું છે કે—

“જાતા(તો) નવાક્ષીવિવૃતેવિધાતુ-રતુકમેણામયદેવસુરિઃ ।

યુગપ્રધાના ગુણોપરાદ્યાઃ-સૂરીશ્વરાઃ સમ્પ્રતિ તસ્ય પટ્ટે ॥ ૧ ॥

શ્રીસિંહસુરિ(સદ્ગતિલક ?)સ્તદ્ધરણામ્મોજોદ્દેસનમરાલઃ ।

શ્રીસોમતિલકસુરિ(લં)લુસ્તવ(વં) વ્યધિત વૃત્તિમિમામ્ ॥ ૨ ॥

મુનિનન્દગુણક્ષોણી(૧૩૯૭)મિતિ(તે) વિક્રમયસ્તરે ।

કૃતા ઘૃતા ઘટીપુર્યામાચન્દ્રાર્ક પ્રવર્તતામ્ ॥ ૩ ॥”

અર્થાત્ શ્રીસોમતિલકસૂર એ શ્રીસિંહ(?)સૂરિના ભક્ત (શિષ્ય) છે અને તેઓ નવાંગી
વૃત્તિકાર શ્રીઅભયદેવસૂરિની પરંપરામાં થયેલા છે. આથી તેઓ સાધારણજિનસ્તુતિના
કર્તાથી ભિન્ન છે.

‘વાત્યાવે’થી શરૂ થતું લોભ્યગર્ભિત ‘સ્તોત્ર’ તેમજ તેની અવધૂરિના કર્તા પશુ શ્રીસોમ-
તિલકસૂરિ છે. પરંતુ તેઓ પ્રસ્તુત છે કે નહિ તેનો નિર્ણય કરવો બાકી રહે છે. કિન્તુ
સ્તોત્ર-સમુચ્ચય (પૃ. ૧૧૪-૧૧૬)ગત ચતુર્વિંશતિજિનસ્તવન તો શ્રીસોમપ્રભસૂરિના
શિષ્ય શ્રીસોમતિલકસૂરિએ રચેલું છે, એ વાત એના અન્તિમ પદના પહેલાં ત્રણ ચરણોના
ત્રીભા ત્રીભા, સત્તરમા સત્તરમા, છઠ્ઠા છઠ્ઠા અને ચૌદમા ચૌદમા વર્ણો એકત્રિત કરતાં ‘શ્રીસોમતિલક-
સ્તિવિચિત્’ એવું જે બાર વર્ણાત્મક ૫૬ ઉદ્ભવે છે તેથી સિદ્ધ થાય છે.

૩૧ મા પૃષ્ઠમાં શ્રીધર્મઘોષસૂરિકૃત અષ્ટયમકમય ‘જયવૃષમં’થી શરૂ થતી સ્તુતિના
વૃત્તિકાર તરીકે શ્રીસોમતિલકસૂરિનું નામ સૂચવતાં તે સંદેહાત્મક હકીકત જણાવી હતી.

૧ બુઝો શ્રીશોભન-સ્તુતિની સંસ્કૃત ભૂમિકા (પૃ. ૨૦-૨૧).

૨ આ રહ્યું તે પદઃ—

“યસ્ત્વાં શ્રીજિનસૂદિતોન્મદમનઞ્ચારૈઃ પ્રણૌતિ શ્રમં

જિત્વા સોદગરિપ્તકપ્તવહનં રોચિષ્ણુમાલદ્યુતમ્ ।

દક્ષામર્ત્યપવિત્રસમ્મવ ! પઠન્ કાંતં વિદ્યં કાઃ સ્તવં

વન્ધ્યાહનાય ભવાન્ જિનાઃ પ્રદદતામન્યેઽપિ તસ્યૈ શિવમ્ ॥ ૧ ॥”

૩ આ વૃત્તિના પ્રારંભમાં નિખન-લિખિત બે પદો ॥ (બુઝો ઉપર્યુક્ત રિપોર્ટ, પૃ. ૨૧૧) :—

“ઐયઃશ્રીવરદં જિનોઘમનઘં પ્રણમ્ય વિવૃણોમિ ।

યમકેરલક્રુતયતીજિનસ્તુતીઃ સ્વપરહિતકૃતયે ॥ ૨ ॥

તાસ્વષ્ટાવિશતિઃ સ્પષ્ટા માલિનીચ્છન્દસાઽદ્યુતાઃ ।

અપ્રાપ્તયમકૈ રમ્યા વર્ણયુગમવિનિમિતાઃ ॥ ૧ ॥”

પરંતુ સંદેહ રાખવાનું કંઈ પ્રયોજન નથી એમ પ્રો. પિટર્સનના ત્રીજા રિપોર્ટના ૩૧૨ માં પૃષ્ઠ ૭૫૨ નીચે મુજબનો ઉલ્લેખ મળી આવતાં સમજાય છે:—

“ શ્રીદેવેન્દ્રમુનીન્દ્રપદ્મકુટૈઃ શ્રીધર્મઘોષારચયા
સ્થાતૈઃ સુરિયરૈર્વિશિષ્ટકવિમિશ્રારિત્રિભિર્જ્ઞાનિમિઃ ।
સદ્ગ્ધાચાર इति પ્રસિદ્ધમહિમા સિદ્ધાન્તતત્ત્વાચિત-
અક્રે મન્યવરઃ પરોપકૃતયે યૈઃ કૃતયત્નૈર્મુશમ્ ॥ ૧ ॥
તસ્યાન્તિર્યતિપર્યન્ત-વિન્યસ્તયમકા હમાઃ ।
દ્યૈરચ્યન્ત ચ યૈરણ-વિદાતિઃ સ્તુતયોજ્ઞયાઃ ॥ ૨ ॥
તચ્છિષ્યશેખરશ્રી-સોમમ્રમસૂરિપાદપદ્માલિઃ ।
શ્રીસોમતિલકસૂરિ-સ્તનુમાતિરપિ વિવૃતિમક્રુતેમામ્ ॥ ૩ ॥ ”

મળી આ રિપોર્ટના ૩૧૧ માં પૃષ્ઠગત નિર્દેશ-લિખિત નિર્દેશ ઉપરથી તેા એ પણ જોઇ શકાય છે કે પ્રથમ પરિશિષ્ટમાં આપેલી તેમની સાધારણ જિનસ્તુતિની કૃતિ ઉપર તેમણે પોતે વૃત્તિ રચી છે.

“ શ્રીસોમતિલકસૂરિઃ સ્તુતિમેકામપિ સ્વયં રચિતામ્ ।
વિવૃણોતિ સ્મ અતુર્ધ્વા શ્લેષયશાત્ સ્વપરાહિતકૃતયે ॥ ૧ ॥ ”

આ વૃત્તિના પ્રારંભિક થયો વગેરે નીચે મુજબ છે (ભુજો પૃ. ૩૧૦-૩૧૧):—

“ સિધ્યતિ યત્રાનન્યૈઃ સારુપ્યં પ્રત્યયાગમોપપદૈઃ ।

પ્રકૃતીનાં વિવિધાનાં ‘ પ્રકૃતિ ’શ્લેષઃ સ વિદ્વેયઃ ॥ ૨૪ ॥

યત્ર પ્રકૃતિપ્રત્યયસમુદાયનાં ભવત્યનેકેષામ્ ।

સારુપ્યં પ્રત્યયતઃ સ જ્ઞેયઃ ‘ પ્રત્યય ’શ્લેષઃ ॥ ૨૬ ॥

સારુપ્યં યત્ર સુપાં તિટાં તથા સર્વથા મિથો ભવતિ ।

સોઽત્ર ‘ વિમક્તિ ’શ્લેષો ‘ વચન ’શ્લેષસ્તુ વચનાનામ્ ॥ ૨૮ ”

—કાવ્યાલંકાર (અ. ૪)

દ્વિતીય સ્તુતિમાં પ્રકૃતિ-શ્લેષ અને વચન-શ્લેષ એમ બે છે; તૃતીય સ્તુતિમાં વિભક્તિ-શ્લેષ, લિંગ-શ્લેષ, શબ્દ-શ્લેષ અને અર્થ-શ્લેષ છે; અને ચતુર્થ સ્તુતિમાં પ્રકૃતિ, પ્રત્યય વગેરે સંબંધી શ્લેષ છે.

૭૧ મા પૃષ્ઠમાં ક્ષાસ્તાકાર્મણી ટીકાનો અનુપલબ્ધ તરીકે નિર્દેશ કર્યો છે, પરંતુ હાલમાં મને પ્રવર્તક શ્રીકાન્તિવિજય તરફથી ચાર પ્રલોકના આ સ્તોત્રવાળી તેમજ તેની શ્રીસોમતિલક-સંસ્કૃત વૃત્તિ ઉપરથી ઉદ્ધૃત અવચૂરિવાલી એક પ્રતિ મળી આવી છે.

આ પ્રમાણે ભૂમિકા સમાપ્ત થાય છે એટલે અંતમાં સ્પષ્ટીકરણાર્થે જે જે ગ્રન્થોનો મેં ઉપયોગ કર્યો છે તેના પ્રયોજકોનો ધન્યવાદપૂર્વક ઉપકાર માનતો, વળી આ ગ્રન્થ તૈયાર કરવામાં જે જે વ્યક્તિઓએ મને અદ્વંશો પશુ મદદ કરી છે તેમને શાસન-દેવતા આત્મોન્નતિના શિખર ઉપર આરૂઢ થવામાં સહાયભૂત થાઓ એવી ભાવના ભાવતો તથા આ ગ્રન્થમાં જે ન્યૂનતા દૃષ્ટિ-ગોચર થતી હોય તે બદલ સાક્ષર-સમૂહની ક્ષમા ચાચતો તેમજ તેમના તરફથી તદ્દંશે સૂચનાઓની આશા રાખતો હું વિરમું છું.

ભગતવાહી, ભૂલેશ્વર, મુંબાઈ }
વીર સંવત ૨૪૫૩.

સાહિત્યરસપિપાસુ
હીરાલાલ રસિકદાસ કાપડિયા.

પરંતુ સંદેહ રાખવાનું કંઈ પ્રયોજન નથી એમ પ્રો. પિટર્સનના ત્રીજા રિપોર્ટના ૩૧૨ માં પૃષ્ઠ ૭૫૨ નીચે મુજબનો ઉલ્લેખ મળી આવતાં સમજાય છે:—

“ શ્રીદેવેન્દ્રમુનીન્દ્રપટ્ટમુકુટૈઃ શ્રીધર્મઘોષાલયયા
સ્થાતૈઃ સુરિવૈરિવિદિષ્ટકવિમિત્તિત્રિમિહાનિમિઃ ।
સદ્ધર્માચાર इति प्रसिद्धमहिमा सिद्धान्ततत्त्वाचिंत-
शक्ते ग्रन्थवरः परोपकृतये यैः कृतयत्नैर्मुशम् ॥ ૧ ॥
तस्यान्तिर्यतिपर्यन्त-धिन्यस्तयमका इमाः ।
व्यरच्यन्त च यैरष्टा-विंशतिः स्तुतयोजनघाः ॥ ૨ ॥
तच्छिष्यशेखरश्री-सोमप्रमसूरिपावपद्मालिः ।
श्रीसोमतिलकसूरि-स्तनुमातिरपि विवृतिमकृतेमाम् ॥ ૩ ॥ ”

બળી આ રિપોર્ટના ૩૧૧ માં પૃષ્ઠગત નિરૂપ-લિખિત નિર્દેશ ૭૫૨થી તો એ પશુ જોઇ શકાય છે કે પ્રથમ પરિશિષ્ટમાં આપેલી તેમની સાધારણ જિનસ્તુતિની કૃતિ ૭૫૨ તેમણે પોતે વૃત્તિ રચી છે.

“ શ્રીસોમતિલકસૂરિઃ સ્તુતિમેકામપિ સ્વયં રચિતામ્ ।
વિવૃણોતિ સ્મ ચતુર્દ્વાં શ્લેષવશાત્ સ્વપરાહિતકૃતયે ॥ ૧ ॥ ”

આ વૃત્તિના પ્રારંભિક પદો વગેરે નીચે મુજબ છે (જુઓ પૃ. ૩૧૦-૩૧૧) :—

“ ૐ નમઃ સિદ્ધમ્ । અર્હમ્ ।

ધીમત્સીર્થપતીન્ સર્વાનનર્વાચીનચિન્મયાન્ ।

અદ્વૈતસંધિવે વન્દે સ્થાનન્દેન સ્વચેતસા ॥ ૧ ॥

અધિકૃત્ય શ્લેષમહં પ્રકૃતિપ્રત્યયવિભક્તિરંચનાદયમ્ ।

પ્રકામપિ હિ ચતુર્દ્વાં વિવૃણોમિ સ્તુતિમિમાં સ્વ(સ્વ)કૃતામ્ ॥ ૧ (૨) ॥ ”

અત્ર એ ઉમેરવું અનાવશ્યક નહીં ગણાય કે પ્રથમ પરિશિષ્ટમાં આપેલી આ સાધારણ જિનસ્તુતિ શ્લેષ નામના અલંકારથી અલંકૃત છે. આ અલંકારનું લક્ષણ કાવ્યાલંકાર (પૃ. ૩૬)માં એમ આપવામાં આવ્યું છે કે—

“ વક્તું સમર્થમર્થ, સ્તુતિપ્રાક્ષિપ્તવિવિષયવસ્તુન્નિ ।

યુગપદનેકં વાક્યં, યત્ર વિધીયેત સ ‘ શ્લેષઃ ’ ॥ ”

અર્થાત અર્થ (અભિધેય)નું નિવેદન કરવામાં સમર્થ, સુશિષ્ટ (સમુચિત પ્રયોગવાળી), કષ્ટકારી કલ્પનાથી રહિત તેમજ તિરુન્તાદિ વિવિધ પદોની સંધિથી યુક્ત એવું સમકાલે અનેક વાક્યનું જ્યાં વિધાન થાય, ત્યાં ‘ શ્લેષ ’ અલંકાર છે. આ અલંકારના (૧) વર્ણ, (૨) પદ, (૩) લિંગ, (૪) ભાષા, (૫) પ્રકૃતિ, (૬) પ્રત્યય, (૭) વિભક્તિ અને (૮) વચન આગ્રીને આઠ પ્રકારો પડે છે. તે પૈકી અત્ર છેલ્લા ચાર પ્રકારો વિશેષતા દષ્ટિગોચર થાય છે, વાસ્તે એ ચારનાંજ લક્ષણો વિચારીશું.

श्रीमत्पण्डितमेरुविजयगणिविरचिताः
॥ श्रीचतुर्विंशतिजिनानन्दस्तुतयः ॥

१ श्रीऋषभजिनस्तुतयः ।

अथ श्रीनाभिनन्दनस्य नुतिः—

आनन्दमन्दिमपैमि तमृद्विविश्व—
नाभेय ! देवमहितं सकलाभवन्तम् ।
लब्ध्वा जयन्ति यतयो भवयोधमादौ
'नाभेय'देवमहितं सकला भवन्तम् ॥ १ ॥

—वसन्ततिलका (८, १)

समस्तजिनवराणां स्मरणम्—

तं तीर्थराजनिकरं स्मर मर्त्य ! मुक्तं
पद्मेक्षणं सुमनसां प्रमदादरेण ।
वृष्टिं व्यधुर्विविधवर्णजुषां यदंहि—
पद्मेक्षणं सुमनसां प्रमदादरेण ॥ २ ॥

श्रीसिद्धान्तस्वरूपम्—

चित्ते जिनप्रवचनं चतुराः ! कुरुष्वं
सद्देतुलाञ्छितमदो दितसाङ्गजालम् ।
यत् प्राणिनामकथयद् वरनिचितलक्ष्मीं
सद्देतुलां छितमदोदितसाङ्गजालम् ॥ ३ ॥

श्रीचक्रेश्वर्याः प्रार्थना—

सा मे चिनोतु सुचिरं चलचञ्चुनेत्रा
 'चक्रेश्वरी' मतिमतान्तिमिरम्मदाभा ।
 या हन्ति हेलिरुचिवद् विलसन्नितम्ब-
 चक्रेश्वरी मतिमतां तिमिरं मदाभा ॥ ४ ॥ १ ॥

२ श्रीअजितजिनस्तुतयः ।

अय श्रीअजितनाथस्य स्मरणम्—

सद्युक्तिमुक्तिरुणीनिरतं निरस्त-
 रामानवस्मरपरं जितशत्रुजातम् ।
 अन्तर्जवेन 'विजया'ङ्गजमात्तघर्म-
 रा मानव ! स्मर परं 'जितशत्रु'जातम् ॥ १ ॥

विश्वविश्वेश्वराणां विहसिः—

विश्वेश्वरा विशसनीकृतविश्वविश्वा-
 वामप्रतापकमलास्ततमोविपक्षाः ।
 निघ्नन्तु विघ्नमध्वन्तमनन्तमाप्ता
 वामप्रतापकमलास्ततमोविपक्षाः ॥ २ ॥

प्रवचनपरिचयः—

पीयूषपानमिव तोषमशेषपुंसां
 निर्मायमुच्चरणकृद् भवतो ददानम् ।
 ज्ञानं जिन ! प्रवचनं रचयत्वनल्पं
 निर्मायमुच्चरणकृद् भवतोददानम् ॥ ३ ॥

श्रीअजितबलायै विवक्षितः—

श्रेयःपरागनलिनी नयतां नवाङ्गी
सा मे परा'ऽजितबला' दुरितानि तान्तम् ।
कल्याणक्रोटिमकरोन्निकरे नराणां
सामे पराजितबलाऽदुरिता नितान्तम् ॥ ४ ॥ २ ॥

३ श्रीसम्भवजिनस्तुतयः ।

अथ श्रीसम्भवनाथाय प्रार्थना—

या दुर्लभा भवभृतामृमुवल्लीव
मानामितद्रुमहिमाभ । जितारिजात । ।
श्री'सम्भवे'श ! भवभिद् भवतोऽस्तु सेवा—
ऽमाना मितद्रुमहिमाभ । 'जितारि'जत्त ! ॥ १ ॥

निखिलजिनवराणां नुतिः—

नाशं नयन्तु जिनपङ्काजिनीहृदीशा
निष्कोपमानकरणानि तमांसि तानि ।
ज्ञानद्युता बहुभवभ्रमणेन तप्त—
निष्कोपमानकरणा नितमां सितानि ॥ २ ॥

श्रीसिद्धान्तस्वरूपम्—

सिद्धान्त ! सिद्धपुरुषोत्तमसंप्रणीतो
विश्वावबोधक । रणोदरदारधीरः ।
भव्यानपायजलधेः प्रकटस्वरूप—
विश्वाऽव बोधकरणोऽदरदारधीरः ॥ ३ ॥

श्रीदुरितार्ये विनतिः—

माकन्दमञ्जरिरिवान्यभृतां भरैर्या
 देवैरसेवि 'दुरितारि'रसावलक्षा ।
 दारिद्र्यकृन्मम सपत्नजनेऽतिदुःख—
 दे वैरसे विदुरितारिरसा वलक्षा ॥ ४ ॥ ३ ॥

४ श्रीअभिनन्दनजिनस्तुतयः ।

अथ श्रीअभिनन्दननाथस्य स्तुतिः—

निःशेषसत्त्वपरिपालनसत्यसन्धो
 भूपाल'संवर'कुलाम्बरपद्मबन्धो ! ।
 कुर्वन् कृपां भवभिदे जिन ! मे विनम्र—
 भूपाल संवरकुलां वरपद्म ! बन्धो ! ॥ १ ॥

तीर्थराजस्तवनम्—

यत्पाणिजत्रजमभाद् धुतबुद्धनीर—
 जं बालधर्मकरपादसमस्तपद्मम् ।
 तं नौमि तीर्थकरसार्थ ! भवन्तमेनो—
 जम्बालधर्म ! करपादसमस्तपद्मम् ॥ २ ॥

जिनमतप्रशंसा—

कामं मते जिनमते रमतां मनो मे—
 ऽमुद्दामकामभिदसंवरहेतुलामे ।
 चण्डद्युताविव वितन्वति सत्प्रकाश—
 ऽमुद्दामकामभिदमंवरहेऽतुलामे ॥ ३ ॥

जिनस्तुतयः]

श्रीचतुर्विंशतिजिनानन्दस्तुतयः

५

रोहिणीदेव्याः स्तुतिः—

धर्मोद्विषां क्षयमघर्मजुषां करोतु

सा 'रोहिणी' सुरभियातवपू रमाया ।

यस्या बभौ हृदयवृत्तिरजस्रमूना

सारोहिणी सुरभिया तव पू रमायाः ॥ ४ ॥ ४ ॥

५ श्रीसुमतिजिनस्तुतयः ।

अथ श्रीसुमतिनाथस्य महिमा—

भक्तिर्भजेन विहिता तव पादपद्म—

सत्काऽमिता सुमनसां 'सुमते !' नतेन ।

लब्धा सुखेन जिन ! सिद्धिसमृद्धिवृद्धिः

सत्कामिता सुमनसां सुमतेन तेन ॥ १ ॥

जिनवरेभ्यः प्रार्थना—

येषां स्तुवन्त्यपि ततिश्चरणानि नृणा—

मज्ञानघस्मरपराभवभां जिना वः ।

दुःखाम्बुधाविव घनं मरुतः क्षिपन्ता—

मज्ञाऽनघस्मरपरा भवभाजि नावः ॥ २ ॥

जिनवाण्या माहात्म्यम्—

या हेलया हतवती कुमर्ति कुपक्षै—

र्विज्ञा नराऽजितपदा शिवरा जिनेन ।

वाचं तमस्सु रचितां हृदि धेहि शैल—

विज्ञानराजितपदा शिवराजिनेनम् ॥ ३ ॥

श्रीकालीदेव्या नुतिः—

उद्यद्गदा मृगमदाविलकज्जलाङ्क—

काली सुरीतिमतिरा जितराजदन्ता ।

मुष्णातु मर्मजननीमनिशं मुनीनां

‘काली’ सुरीतिमतिराजितराजदन्ता ॥ ४ ॥ ५ ॥

६ श्रीपद्मप्रभजिनंस्तुतयः ।

अथ श्रीपद्मप्रभस्य प्रार्थना—

भव्याङ्गिवारिजविद्योधराविर्नवीन—

पद्मप्रभेशकरणोऽर्जितमुक्तिकान्तः ।

त्वं देहि निर्वृत्तिसुखं तपसा विभञ्जन्

‘पद्मप्रभे’ श ! करणोर्जितमुक्तिकान्तः ॥ १ ॥

जिनसमुदायस्य स्तुतिः—

सिद्धिं सतां वितर तुल्यगते ! गजस्य

विध्वस्तमोहनतमा नवदानवारेः ।

तीर्थङ्करव्रज ! दधद् वदनं विभास्त—

विध्वस्तमोह ! नतमानवदानवारे ! ॥ २ ॥

जिनागमस्य स्तुतिः—

गम्भीरशब्दभर ! गर्वितवादिघूक—

वीथीकृतान्तजनकोपम ! हारिशान्तिः ।

त्रायस्व मा जिनपतेः प्रवरापवर्ग—

वीथी कृतान्त ! जनकोपमहारिशान्तिः ॥ ३ ॥

श्रीश्यामायाः स्तुतिः—

या सेव्यते स्म दनुजैर्वरदायिवक्त्र—

श्यामावरा सुरवशोचितदैत्यरामा ।

श्यामं निरस्यतु ममेयमनन्तशोकं

‘श्यामा’ वरा सुरवशोचितदैत्य रामा ॥ ४ ॥ ६ ॥

७ श्रीसुपार्श्वजिनस्तुतयः ।

श्रीसुपार्श्वनाथस्य सेवायाः फलम्—

यं प्रास्तवीदतिशयानमृताशनानां

कान्ता रसारसपदं परमानवन्तम् ।

विज्ञः श्रियं भजति कां न नतः ‘सुपार्श्व’

कां तारसारसपदं परमानवन्तम् ? ॥ १ ॥

जिनपतिभ्यः प्रणामः—

निःशेषदोषरजनीकजिनीशमाप्त—

संसारपारगतमण्डलमानमारम् ।

प्राज्यप्रभावभवन्नं भुवनातिशायि—

सं सारपारगतमण्डलमानमारम् ॥ २ ॥

प्रवचनप्रणामः—

सर्वार्थसार्थखचितं रचितं यतीन्द्र—

भारा ! जिनेन मतमानतमानवेनम् ।

हेलावहेलितकुक्कर्म शिवाय शर्म—

भाराजिने नमत मानतमानवेनम् ॥ ३ ॥

शान्तादेव्याः स्तुतिः—

भक्तिं बभार हृदये जिनसामजानां
शान्ताशिवं शमवतां वसुधामदेहा ।

सीमन्तिनी क्रतुमुजां कुरुतां सदा सा

‘शान्ता’ शिवं शमवतां वसुधामदेहा ॥ ४ ॥ ७ ॥

८ श्रीचन्द्रप्रभजिनस्तुतयः ।

अथ श्रीचन्द्रप्रभप्रभोः प्रार्थना—

पूज्यार्चितश्चतुरचित्तचक्रोरचक्र—

चन्द्र ! प्रभावभवनं दितमोहसारः ।

संसारसागरजले पुरुषं पतन्तं

‘चन्द्रप्रभा’व भवनन्दितमोहसारः ॥ १ ॥

तीर्थकरनिकरमणिपातः—

तीर्थेशसार्थ ! नतिरस्तु भवत्युदारा—

ऽऽरम्भागसामज ! समाननतारकान्ते ! ।

सन्दोहराहुबलनिर्मथने तमःसं—

रम्भागसामजसमान ! नतारकान्ते ॥ २ ॥

जिनवाण्याः स्तुतिः—

सम्यग्गृहशामसुमतां-निचये चकार

सद्भा रतीरतिवरा मरराजिगे या ।

दिश्यादवश्यमखिलं मम शर्म जैनी

सद्भारती रतिवरामरराजिगेया ॥ ३ ॥

जिनस्तुतयः]

श्रीचतुर्विंशतिजिनानन्दस्तुतयः

१

वज्राङ्कुशीदेव्याः स्तुतिः—

अध्यासिता नवसुधाकरविम्बदन्तं

स्वानेकपं कमलमुक्तघनाघनाभम् ।

‘वज्राङ्कुशी’ दिशतु शं समुपात्तपुण्य—

स्वाऽनेकपङ्कमलमुक्तघना घनाभम् ॥ ४ ॥ ८ ॥

१ श्रीसुविधिजिनस्तुतयः ।

अथ श्रीसुविधिनाथस्य स्तुतिः—

निर्वाणमिन्दुयशसां वपुषा निरस्त—

रामाङ्गजोऽरुज ! गतः सुविधे ! निधे ! हि ।

विस्तारयन् सपदि शं परमे पदे मां

‘रामाङ्गजोरु जगतः ‘सुविधे !’ निधेहि ॥ १ ॥

जिनसमूहस्य प्रार्थना—

संप्रापयन्नतिमतोऽसुमतोऽतिचण्ड—

भास्वन्महाः शिवपुरः सविधेऽयशस्तः ।

पायादपायरहितः पुरुषान् जिनौघो

भास्वन्महाः शिवपुरः सविधेयशस्तः ॥ २ ॥

जिनवचनविचारः—

ये प्रेरिताः प्रचुरपुण्यभरैर्विनम्रा—

पापायमानव ! सुधारुचिरङ्गतारम् ।

कुर्वन्तु ते हृदि भवद्भजनं व्यपारत—

पापायमान ! वसुधारुचिरं गतारम् ॥ ३ ॥

सुतारकादेव्याः स्तुतिः—

त्वं देवते ! विशदवाग्बिभवाभिभूत—

सारामृता समुदितास्यसुतारकेशा ।

नृणामुपप्लवचमूमुचितप्रदाने—

ऽसारामृता समुदिता स्य 'सुतारकेशा ॥ ४ ॥ ९ ॥

१० श्रीशीतलजिनस्तुतयः ।

अथ श्रीशीतलनाथस्य स्तुतिः—

पीडागमो न परिजेतरि दत्तमर्त्या—

नन्दातनूद्भवभयायशसां प्रसिद्धे ! ।

चित्ते विवर्तिनि विशां भवति त्वयीश !

'नन्दा'तनूद्भव ! भया यशसां प्रसिद्धे ॥ १ ॥

जिनवरध्यानम्—

यच्चित्तवृत्तिरवधीत् तमसां प्रशस्ता—

या तापदं मनसि तारतमोरु जालम् ।

तं मानवप्रकर ! तीर्थकृतां कलापं

यातापदं मन सितारतमोरुजालम् ॥ २ ॥

सिद्धान्तस्य स्तुतिः—

गायन्ति सार्धममरेण यशस्तदीयं

रम्भा जिनागम ! दवारिहरे सवर्णे ।

ध्यानं धरन्ति तव ये पठने सदा सा—

रम्भाजिनागमदवारिहरेऽसवर्णे ॥ ३ ॥

अशोकादेव्याः स्तुतिः—

या भेजुपी जिनपदं न्यदधद् विशाला—
 पत्रं परागमधुरं विगतामशोकाम् ।
 स्मेराननां सुजन ! भो स्मर तां सहस्र—
 पत्रं परागमधुरं विगतामशोकाम् ॥ ४ ॥ १० ॥

११ श्रीश्रेयांसजिनस्तुतयः ।

अथ श्रीश्रेयांसनाथाय नमः—

‘श्रेयांस’ सर्वविदमङ्गिण ! त्रियामा—
 कान्ताननं तमहिमानम मानवाते ।
 यं भेजुपो भवति यस्य गुणान् न यातं
 कान्ताननन्तमहिमानममा नवा ते ॥ १ ॥

आप्तनिकरस्य स्तुतिः—

लक्ष्मीमितानभजतर्मुसदोऽंहिशैल—
 राजाननन्तमहिमप्रभवामकायम् ।
 भिन्दन्तमाप्तनिकरं समुपैमि राका—
 राजाननं तमहिमप्रभवामकायम् ॥ २ ॥

प्रवचनपरिचयः—

निर्वाणनिर्वृतिपुपां प्रचुरप्रमाद—
 मारं भवारिहरिणा सममाऽऽगमेन ।
 विद्वज्जनः परिचयं चितुतां जिनाना—
 मारम्भवारिहरिणा सममागमेन ॥ ३ ॥

मानधीदेव्याः स्तुतिः—

यस्याः प्रसादमाधिगम्य बभूव भूस्पृक्
 सारातुलामममलां यतिमानवीनः ।
 शं तन्वती मतिमताममरी शिवानां
 सा रातु लाभममलायति ' मानवी ' नः ॥ ४ ॥ ११ ॥

१२ श्रीवासुपूज्यजिनस्तुतयः ।

अथ श्रीवासुपूज्यनाथस्य स्तुतिः—

एनांसि यानि जगति भ्रमणार्जितानि
 पर्जन्यदानवसुपूज्य ! सुतानवानि ।
 त्वन्नाम तानि जनयन्ति जना जपन्तः
 पर्जन्यदान ! ' वसुपूज्य ' सुतानवानि ॥ १ ॥

जिनराज्या ध्यानम्—

ध्यानान्तरे धरत धोरणिमीश्वराणां
 वाचंयमा ! मरणदामितमोहनाशाम् ।
 दत्तेहितां भगवतामुपकारकारि—
 वाचं यमामरणदामितमोहनाशाम् ॥ २ ॥

शास्त्रमहिमा—

सोऽयं हिनस्ति सुकृती समवाप्य शास्त्र—
 विद्यातरो गवि भवं भवतोदि तारम् ।
 श्रोत्रैर्वचोऽमृतमधादिह सर्वभाव—
 विद् ! यातरोगविभवं भवतो दितारम् ॥ ३ ॥

चण्डादेव्याः स्तुतिः—

भक्त्या यया यतिगणः समपूजि मित्र—

चण्डेतिकोऽमलकले ! वरशोभनाभे ! ।

पण्डामखण्डिततमां घट्याशु पुंसां

‘ चण्डे ’ ! ऽतिकोमलकलेवरशोभनाभे ! ॥ ४ ॥ १२ ॥

१३ श्रीविमलजिनस्तुतयः ।

अथ श्रीविमलनाथस्य स्तुतिः—

सिंहासने गतमुपान्तसमेतदेव—

देवे हितं सकमलं ‘ विमलं ’ विभासि ।

आनर्च यो जिनवरं लभते जनौघो

देवेहितं स कमलं विमलं विभासि ॥ १ ॥

तीर्थकराणां स्तुतिः—

ते मे हरन्तु वृजिनं भवतां नियोगा—

येऽनर्थदं भविरतिप्रियदा नदीनाः ।

तीर्थाधिपा वरदमं दधिरे दयाया

येऽनर्थदम्भविरतिप्रियदा नदीनाः ॥ २ ॥

प्रवचनप्रशंसा—

दूरीभवन् भवभृतां पृथु सिद्धिसौधं

सिद्धान्तराम ! नय मा नयमालयानाम् ।

यं त्वां वभार हृदये शमिनां समूहः

सिद्धान्त ! रामनयमानयमालयानाम् ॥ ३ ॥

विदितादेव्याः स्तुतिः—

सा कल्पवल्लिरिव वोऽस्तु सुरी सुखाय
 रामासु भासिततमा 'विदिता'ऽमितासु ।
 श्रेणीषु या गुणवतां करुणां सरागा
 रामा सुभा सिततमा विदितामितासु ॥ ४ ॥ १३ ॥

१४ श्रीअनन्तजिनस्तुतयः ।

अथ श्रीअनन्तनाथस्य प्रार्थना—

प्रज्ञावतां तनु तमस्तनुतामनन्त—
 माऽऽयासमेतपरमोहमलो भवन्तम् ।
 स्याद्वादिनामधिपते ! महता'भनन्त' !
 मायाऽसमेत ! परमोहमलोभवन्तम् ॥ १ ॥

तीर्थङ्करनिकरस्य विज्ञप्तिः—

चक्रे मराल इव यो जगतां निवासं
 कामोदितावनिधनादृत ! मानसे नः ।
 ऊर्वाभिवावनिवरो ब्रज ! तीर्थपानां
 कामोदिताव निधनादृतमानसेनः ॥ २ ॥

प्रवचनस्य विनतिः—

स त्वं सतत्त्व ! कुरु भक्तिमतामनन्यां
 यामागमोहसदनं ततमोदमारम् ।
 यश्चिन्तितार्थजनको यमिना जघान
 यामागमो हसदनन्ततमोदमारम् ॥ ३ ॥

अङ्कुशीदेव्या अभ्यर्थना—

या वर्जितं व्रजमुदारगुणैर्मुनीना—

मस्ताघमानमति रङ्गमना दरेण ।

शर्माङ्कुशी' दिशतु सा मम मङ्गलाना—

मस्ताघमानमतिरङ्गमनादरेण ॥ ४ ॥ १४ ॥

१५ श्रीधर्मजिनस्तुतयः ।

अथ श्रीधर्मेनाथाय नमनम्—

सद्धर्म ! ' धर्म ! ' भवतु प्रणतिर्विमुक्त—

मायाय ते तनुभवाय धरशे' भानोः ' ।

यस्याभिधानमभवद् भविनां पवित्र—

मायायते ! ऽतनुभवाय धरेशभानोः ॥ १ ॥

जिनपङ्क्त्याः स्तुतिः—

दन्दह्यते स्म दमहव्यभुजा जिनाली

संपन्नरागमरमानवनी रदाभाः ।

कीर्तीः करोतु दधती कुशलानि सा सत्—

सम्पन्नरागमरमानवनीरदाभा ॥ २ ॥

जिनवाण्या विचारः—

वाच्यंयैर्धृतवती धरणीव गुर्वी

सत्कामसङ्गमरसाजरसोपमाना ।

सा वाक् सतां व्यथयतु प्रथितं जिनेन्द्र—

सत्काऽऽमसङ्गमरसा जरसोऽपमाना ॥ ३ ॥

प्रज्ञप्तिदेव्याः स्तुतिः—

संप्रापयत्यसुमतः कविकोटिकाम्यां
 प्रज्ञप्तिकामितरसाममरोचिता या ।
 सा केकिनं गतवती द्युतु दुष्टदोषान्
 'प्रज्ञप्तिका'प्रमितरसा मम रोचिताया ॥ ४ ॥ १५ ॥

१६ श्रीशान्तिजिनस्तुतयः ।

अथ श्रीशान्तिनाथस्य स्तुतिः—

यं स्तौति 'शान्ति'जिनमिन्द्रततिर्नितान्तं
 श्रीजातरूपतनुकान्तरसाभिरामम् ।
 शान्तिं सुरीभिरभिनूत ! नुदन् स नुन्न-
 श्रीजातरूप ! तनु कान्तरसाभिरामम् ॥ १ ॥

जिनेश्वरेभ्यः प्रार्थना—

राजीभिरर्चितपदाऽमृतभोजनानां
 मन्दारवारमणिमालितमस्तकानाम् ।
 पुंसां ददातु कुशलं जिनराजमाला-
 ऽमन्दारवाऽरमणिमालितमस्तकानाम् ॥ २ ॥

जिनागमस्य माधुर्यम्—

यो गोस्तनीमधुरतां निजहार हानि-
 च्छिन्नाशिताजिनवरागमहारिवार । ।
 माधुर्यमेति न तवाधिशुचौ मधुत्व-
 च्छिन्ना सिता जिनवरागम ! हारिवारः ॥ ३ ॥

निर्वाणीदेव्याः स्तुतिः—

श्री'आचिरेय'चरणान्तिकसक्तचित्ता
निर्वाणिनी रसनरोचितदेहकान्ता ।
मां शर्मणां पृथु विधेहि गृहं सुराणां
'निर्वाणि' ! नीरसनरोचितदेह कान्ता ॥ ४ ॥ १६ ॥

१७ श्रीकुन्धुजिनस्तुतयः ।

अथ श्रीकुन्धुनाथस्य स्तुतिः—

मां 'कुन्धु'नाथ ! शमथावसथः प्रकृष्ट-
स्थानं दमाय नय मोहनवारिराशेः ।
मध्येऽम्बुनाथतुलनां कलयन्ननल्पा-
स्थानन्दमाय ! नयमोहनवारिराशेः ॥ १ ॥

तीर्थपतीनां स्मरणम्—

नित्यं बहेम हृदये जिनचक्रवाल-
मानन्ददानमहितं नरकान्तकारि ।
मुक्ताकलापमिव हारिगुणं धुनानं
मानं ददानमहितं नरकान्तकारि ॥ २ ॥

जिनवाण्याः प्रशंसा—

वाचां ततिर्जिनपतेः प्रचिनोतु भद्रं
आजिष्णुमा नरहिताऽकलिताऽपकारैः ।
सेव्या नरैर्धवलिमास्तसुधासुधाभा-
आजिष्णुमानरहिता कलितापकारैः ॥ ३ ॥

बलादेव्याः स्तुतिः—

या जातु नान्यमभजज्जिनराजपाद—

द्वन्द्वं विना शयविभाकरराजमाना ।

हे श्री'बले' ! वरबले ! समसङ्गकस्य

द्वन्द्वं विनाशय विभाकरराजमाना ॥ ४ ॥ १७ ॥

१८ श्रीअरजितस्तुतयः ।

अथ श्रीअरनाथस्य सेवा—

पीठेऽपदोर्लुठति यस्य सुरालिरग्र—

सेवे सुदर्शनधरेऽश्मनं तवामम् ।

त्वां खण्डयन्तं 'मर' ! तं परितोपयन्तं

सेवे 'सुदर्शन' धरेशमनन्तवामम् ॥ १ ॥

जिनाल्या विहसिः—

सर्वज्ञसंहतिरवाप शिवस्य सौख्यं

सारं भवारिजनिशापतिरोहितश्रीः ।

शुद्धां धियं कृतधियां विदधातु नित्यं

साऽऽरम्भवारिजनिशापतिरोहितश्रीः ॥ २ ॥

जिनवाण्याः प्रार्थना—

हन्ति स्म या गुणगणान् परिमोचयन्ती

साभा रतीशमवतां भवतोदमायाः ।

ज्ञानश्रिये भवतु तत्पठनोद्यतानां

सा भारती शमवतां भवतो दमाया ॥ ३ ॥

चक्रधरादेव्याः स्तुतिः—

चञ्चद्विलोचनमरीचिचयाभिभूत—

सारङ्गता स्फटिकरोचितभालकान्ता ।

चक्रं सतामवतु ' चक्रधरा ' सुपर्ण.

सारं गता स्फटिकरोचितभालकान्ता ॥ ४ ॥ १८ ॥

१९ श्रीमल्लिजिनस्तुतयः ।

अथ श्रीमल्लिनाथस्य स्तुतिः—

श्रीमल्लिनाथ ! शमथद्रुमसेकपाथः

कान्तप्रियङ्गुरुचिरोचितकायतेजः । ।

पादाब्जमस्तु मदनार्त्तिमधौ विमुक्ता—

कान्त ! प्रियं गुरु चिरोचितकाय तेऽज ! ॥ १ ॥

स्याद्वादिश्रेण्याः स्तुतिः—

स्याद्वादिनां ततिरनन्यजमिन्दुकान्ता—

च्छा या विडम्बयति सन्तमसङ्गमानाम् ।

सा सेवाधिः प्रविधुनोतु कृतप्रकाश—

च्छायाविड(ल)म्बयति सन्तमसं गमानाम् ॥ २ ॥

जिनवाक्चन्द्रिकाया महिमा—

सङ्कोचमानयति या गृहमस्तमोहा—

नायाऽसमानममतामरसं स्तवानाम् ।

वाक्चन्द्ररुग् द्यतु तमोभरमर्हताम—

नायासमानममतामरसंस्तवानाम् ॥ ३ ॥

धरणाप्रियायाः स्तुतिः—

श्रीजैनशासनहिता निखिलाहिताली—

संभिन्नतामरसभा सुरभासमाना ।

देवी दुनोतु दुरितं ' धरणाप्रिया वः

संभिन्नतामरसभासुरभा समाना ॥ ४ ॥ १९ ॥

२० श्रीमुनिसुव्रतजिनस्तुतयः ।

अथ श्रीमुनिसुव्रतनाथस्य स्तुतिः—

सीमन्तिनीमिव पतिः समगंस्त सिद्धिं

निर्माय विस्मितमहामुनि सुव्रतत्वम् ।

सोऽयं मम प्रतनुतात् तनुतां भवस्य

निर्माय ! विस्मितमहा ' मुनिसुव्रत ! ' त्वम् ॥ १ ॥

जिनेश्वराणां स्तुतिः—

दीक्षां जवेन जगृहुर्जिनपा विमुच्य

कान्तारसं गतिपराजितराजहंसाः ।

ते मे सृजन्तु सुप्रमां यशसा सुकीर्तिं—

कां तारसङ्गतिपरा जितराजहंसाः ॥ २ ॥

जिनागमाय महादेवस्योपमा—

दुर्दान्तवादिकुमत'त्रिपुरागमिघाते

कामारिमानम मतं पृथु लक्षणेन ।

सर्वज्ञशीतरुचिना रचितं निरस्त—

कामारिमानममतं पृथुलक्षणेन ॥ ३ ॥

गौरीदेव्याः स्तुतिः—

या दुर्धियामकृत दुष्कृतकर्ममुक्ता—

ऽनालीकभञ्जनपराऽस्तमरालवाला ।

गत्याऽऽस्यमस्यतु तमस्तव 'गौर्य'वन्ती

नालीकभं जन ! परास्तमरालवाला ॥ ४ ॥ २० ॥

२१ श्रीनमिजिनस्तुतयः ।

अथ श्रीनमिनाथस्य स्तुतिः—

देवन्द्रवृन्दपरिसेवित ! सत्त्वदत्त—

सत्यागमो मदनमेघमहानिलाभः ।

मध्नासि नाथ ! रतिनाथसरूपरूपः

सत्यागमोऽमद ! 'नमे !'ऽघमहानिलाभः ॥ १ ॥

जिनश्रेण्याः स्मरणम्—

पापप्रवृत्तिषु पराणि निवर्तयन्त्य—

सत्यासु खानि शिवसङ्गमनाददाना ।

जैनेन्द्रपाङ्क्तिरूपयातु मदीयाचिचे

सत्या सुखानि शिवसङ्गमना ददाना ॥ २ ॥

प्रवचनस्य विजयः—

यूथं ममन्थ हरिरैभमिवाधिमस्त—

मायामहारिमदनं दितदानवारि ।

जैनं मतं विजयतां तदिदं गमाना—

मायामहारि मदनान्दितदानवारि ॥ ३ ॥

कालीदेव्याः स्तुतिः—

या 'काल्य'किञ्चनजनानतनोदिताऽब्जं
प्रत्यर्थिनो विशदमानगदाऽक्षमाला ।
सा देवता प्रथयतु प्रथितप्रभावा
प्रत्यर्थिनो विशदमानगदाक्षमाला ॥ ४ ॥ २१ ॥

२२ श्रीनेमिजिनस्तुतयः ।

अथ श्रीनेमिनाथाय प्रणामः—

यो रैवताख्यगिरिमूर्ध्नि तपांसि भोग—
राजीमतीत्य जनमारचयां चकार ।
'नेमि' जना ! नमत यो विगतान्तरारी
'राजीमती'त्यजनमारचयाञ्चकार ॥ १ ॥

जिनाधिपानां स्तुतिः—

यज्ज्ञानसारमुकुरे प्रतिविम्बभीयु—
र्भावाल्यो गणनया रहिता निशाते ।
मेधाविनां स भगवन् ! परमोष्ठिनां श्री—
भावाल्यो गण ! नयारहितानि शाते ॥ २ ॥

सिद्धान्तस्य शोभा—

निर्मापयन्त्यखिलदेहजुषां निषेधं
सारा विभाति समतापर ! मारणस्य ।
सिद्धान्त ! सिद्धरचितस्य तवोग्रतत्त्व—
सारा विभाऽतिसमतापरमारणस्य ॥ ३ ॥

अम्बिकादेव्याः स्तुतिः—

प्राप्ता प्रकाशमसमद्युतिभिर्निरस्त—
ताराविभावसुमतोदमहारिवन्धा ।

भक्ताऽम्बिकाऽमरवशाऽवतु 'नेमि'सार्व—

ताराविभावसुमतो दमहारिबन्धा ॥ ४ ॥ २२ ॥

२३ श्रीपार्श्वजिनस्तुतयः ।

अथ श्रीपार्श्वनाथस्य स्तुतिः—

श्रीपार्श्वयक्षपतिना परिसेव्यमान—

पार्श्वे भवामितरसादरलाङ्गलाभे ।

इन्दीवरेऽलिरिव रागमना विनीले

'पार्श्वे' भवामि तरसा दरलाङ्गलाभे ॥ १ ॥

जिनपङ्कपाः प्रार्थना—

श्यामासुधाकरसुवर्णवरेन्द्रनील—

राजीवराजिततराङ्गधराऽतिधीरा ।

श्रेयःश्रियं सृजतु वो जिनकुञ्जराणां

राजी वराऽजिततराऽङ्ग धरातिधीरा ॥ २ ॥

जिनवाण्याः स्मरणम्—

या स्तूयते स्म जिनवाग् गहनार्थसार्यै

राज्याऽऽयता मघवतां समया तमोहाम् ।

दूरस्थितां स्मृतिपथं कुरु मुक्तिपुर्यां

राज्याय तामघवतां समयातमोहाम् ॥ ३ ॥

पद्मावतीदेव्याः स्तुतिः—

छायेव पूरुषमसेवत 'पार्श्व'पाद—

पद्मावतीहितरसाजवनोपमाना ।

सा मे रजांसि हरतादिव गन्धवाहः

'पद्मावती' हि तरसा जवनोऽपमाना ॥ ४ ॥ २३ ॥

२४ श्रीवीरजिनस्तुतयः ।

अथ श्रीवीरनाथस्य स्तुतिः—

‘सिद्धार्थ’वंशभवनेऽस्तुत यं सुराली
हृद्या तमोहमकर ! ध्वजमानतारे ! ।
त्वां नौमि ‘वीर !’ विनयेन सुमेरुधीरं
हृद्यातमोहमकरध्वजमान ! तारे ॥ १ ॥

जिनश्रेण्या स्तुतिः—

यत्पादपद्मभवत् पततां भवान्धा—
वालम्बनं शमधरी कृतकामचक्रा ।
त्वं जैनराजि ! सृज मञ्जुशिवद्रुमाणां
बालं वनं शमधरीकृतकामचक्रा ॥ २ ॥

जिनागमस्य स्तुतिः—

कादम्बिनीव शिखिनामतनोदपास्ता—
रामारमा मतिमतां तनुतामरीणाम् ।
जैनी नृणामियममर्त्यमणीव वाणी
रामा रमामतिमतां तनुतामरीणाम् ॥ ३ ॥

अम्बिकादेव्या स्तुतिः—

सम्यग्दृशां सुखकरी मदमत्तनील—
कण्ठीरवाऽसि ततनोदितसाक्षमाला ।
दे‘व्यम्बिके’ ! शिवमियं दिश पण्डितानां
कण्ठीरवासिततनो ! ऽदितसा क्षमाला ॥ ४ ॥ २४ ॥

॥ हं नमः ॥

श्रीमत्पण्डितमेरुविजयगणिविरचिताः स्वोपज्ञविवरणयुताः

श्रीचतुर्विंशतिजिनानन्दस्तुतयः

१ श्रीरूपभजिनस्तुतयः

अथ श्रीनामिनन्दनस्य उक्तिः—

आनन्दमन्दिरमुपैमि तमृद्धिविश्व—

नाभेय ! देवमहितं सकलामवन्तम् ।

लब्ध्वा जयन्ति यतयो भवयोधमादौ

‘नाभेय’देवमहितं सकला भवन्तम् ॥ १ ॥

—वसन्ततिलका (८, ६)

विवरणम्

नत्वा महिमनिधानं, स्वगुरुं विवृणोति मेरुविजयकविः ।

स्वोपज्ञचतुर्विंशति-श्रुतीजिनानां यमकविषयाः ॥—आर्या

तं-जिनं अहं उपैमि-अये । तं किंविशिष्टं ? आनन्दस्य-हर्षस्य गृहम् । पुनः किं० ?
देवैर्महितं-पूजितम् । पुनः (किंवि०) केन-मुखेन सहितो लाभः-प्राप्तिस्तद्वन्तम् । ऋद्धिः-
सम्पत् तद्रूपविश्वे-जगति ब्रह्मा तत्संबोधनम् । तं कं ? यं भवन्तं लब्ध्वा-प्राप्य यतयो
भवयोधं-संसारभट जयन्ति । क्व ? आदौ-युगादौ । यं किंविशिष्टं ? नाभेयदेवं-वृषभनामानम् ।
भवयोधं किंविशिष्टं ? अहितं-दुःखदम् । यतयः किंविशिष्टाः ? सकलाः-सर्वे ॥ १ ॥

अन्वयः

(हे) ऋद्धि-विश्व-नाभेय ! (यं) भवन्तं नाभेय-देव आदौ लब्ध्वा सकलाः यतयः अ-
हितं भव-योधं जयन्ति, तं आनन्द-मन्दिरं, देव-महितं स-क-लाम-वन्तं उपैमि ।

१ आर्या-रक्षणम्—

“यस्याः पादे प्रथमे, द्वादश मात्रा तया तृतीयेऽपि ।
अष्टादश द्वितीये, चतुर्थके पञ्चदश साऽऽर्या ॥”

શબ્દાર્થ

આનન્દ=હર્ષ.

મન્દિર=ગૃહ, ઘર.

આનન્દમન્દિરં=હર્ષના ગૃહ (રૂપ).

ઉપૈમિ (ધાતુ ઇ)=હું આશ્રય લઉં છું.

તં (મૂલ તદ)=તેને.

ઋદ્ધિ=સંપત્તિ.

વિશ્વ=બ્રહ્માણ્ડ, જગત.

નામેય=બ્રહ્મા.

ઋદ્ધિવિશ્વનામેય ! =હે સંપત્તિરૂપ વિશ્વને વિશે
બ્રહ્માસમાન !

દેવ=દેવ, સુર.

મહિત (ધાં મહ)=પૂજિત.

દેવમહિતં=દેવો વડે પૂજિત.

સહ=સહિત.

ફ=સુખ.

લામ=લાભ, પ્રાપ્તિ.

સકલામવન્તં=સુખપૂર્વક લાભયુક્ત.

લઙ્ઘ્યા (ધાં લઙ્)=પ્રાપ્ત કરીને, મેળવીને.

જયન્તિ (ધાં જિ)=જીતે છે.

યતયઃ (મૂં યતિ)=સાધુઓ, મુનિવરો.

મય=સંસાર.

યોધ=સુલટ, ચોક્કો.

મવયોધં=સંસારરૂપ સુલટને.

આદૌ (મૂં આદિ)=શરૂઆતમાં.

નામેય=નાભિ(નરેશ)ના નન્દન, નંદપણ દેવ.

નામેયદેવં=નંદપણદેવને, પ્રથમ તીર્થંકરને.

હિત=હિતકારી, કલ્યાણકારી.

અહિતં (મૂં અહિત)=અહિતકારી, અનિષ્ટ.

સકલાઃ (મૂં સકલ)=સર્વે, સમસ્ત.

મવન્તં (મૂં મવત્)=આપને.

શ્લોકાર્થ

શ્રીનાભિ-નન્દનની સ્તુતિ—

“ હે સંપત્તિરૂપ બ્રહ્માણ્ડને વિશે બ્રહ્માસમાન (અર્થાત્ સંપત્તિરૂપ વિશ્વના ઉત્પાદક) !
(ધર્મ-પ્રવર્તનની) શરૂઆતમાં જે આપ નાભિ-નન્દન (અર્થાત્ નંદપણપ્રજા)ને પ્રાપ્ત
કરીને સમસ્ત મુનિવરો અહિતકારી એવા સંસારરૂપી સુલટને જીતે છે, તે આનંદના ગૃહરૂપ,
દેવો વડે પૂજિત તેમજ સુખપૂર્વક (જ્ઞાનાદિક) લાભયુક્ત એવાં આપ (પ્રથમ જિનવર)નો
હું આશ્રય લઉં છું. ”—૧

સ્પષ્ટીકરણ

પદ્ય-મીમાંસા—

આ ચતુર્વિંશતિજિનાનન્દસ્તુતિ કૃત વસંતાંતલોકા નામના એકજ વૃત્ત યાને છંદમાં
રચવામાં આવી છે. અર્થાત્ આ સંપૂર્ણ કાવ્ય શ્રીશાલનમુનિ અને બ્રાહ્મણદ્વિસૃજિની માદૃક
વિધ વિધ વૃત્તોમાં ન રચતાં કૃત એકજ ‘વસંતાંતલોકા’ વૃત્તમાં શ્રીમેરૂવિજયગણિએ રચ્યું
છે. વિશેષમાં ઉપર્યુક્ત બે મુનિવરોએ રચેલી સ્તુતિઓને કેટલેક અંશે કાવ્ય-ચમત્કૃતિમાં મળતી

૧ ધર્મ-પ્રવર્તનની શરૂઆતમાં એટલે કે ધર્મને વિચ્છેદ થયા બાદ ફરીથી ધર્મની પ્રવૃત્તિ થાય ત્યારે; અર્થાત્
મુગની આદિમાં એટલે કે ત્રીજા આશના અંતમાં,

આવતી આ સ્તુતિમાં તો પ્રત્યેક શ્લોકનાં દ્વિતીય અને ચતુર્થ ચરણોં મળતાં આવે છે; એ એની શોભામાં અમકની દૃષ્ટિએ વધારો કરે છે. વળી એક બીજી વાત પણ ધ્યાનમાં લેવા જેવી છે કે આ કવિરાજે તો પ્રથમજ શ્લોકમાં અને તે પણ વળી આદિમાં પોતાના ગુરુના આનન્દવિજય-ગણિ એ નામનો નિર્દેશ કરવાપૂર્વક તેમનું સ્મરણ કર્યું છે; આ એની વિશિષ્ટતા સૂચવે છે.

હવે જ્યારે આ કાવ્ય વસંતતિલકા શ્લોકમાં રચાયેલું છે, તો પછી 'વસંતતિલકા'ના લક્ષણ પરત્વે કંઈક વિચાર કરવો એ અપ્રાસંગિક નહિ ગણાય.

દરેક પદ્ય ક્યાં તો અક્ષરનાં કે ક્યાં તો માત્રાના નિયમને અનુસરતું રચવામાં આવે છે. જે પદ્ય અક્ષરોના નિયમાનુસાર રચાયેલું હોય તેને વૃત્ત કહેવામાં આવે છે. આ વૃત્તના સ્ત્રમ અર્ધ-સ્ત્રમ અને વિષમ એવા ત્રણ પ્રકારો પાડવામાં આવ્યા છે. જે વૃત્તના ચાર ચરણો (પાદ) એક એકની સાથે અક્ષર પરત્વે મળતાં આવતાં હોય, તે વૃત્ત 'સમવૃત્ત' કહેવાય છે; જ્યારે જેનાં પ્રથમ અને તૃતીય ચરણો તેમજ દ્વિતીય અને ચતુર્થ ચરણો અસ્પર્શ મળતાં આવતાં હોય, તે વૃત્તને 'અર્ધસમવૃત્ત' કહેવામાં આવે છે; અને જે વૃત્તનાં કોઈ પણ બે ચરણો અક્ષરના નિયમથી એકમેક સાથે મળતાં આવતાં ન હોય, તે વૃત્ત 'વિષમવૃત્ત' ના નામથી ઓળખાય છે. વળી સાધારણ રીતે વૃત્તમાં એકથી માંડીને તે વધારેમાં વધારે છંદો (૨૬) અક્ષરો હોય છે. આ અક્ષરોમાંના કેટલાક હ્રસ્વ અને કેટલાક દીર્ઘ ગણાય છે. જેમકે આ, ઈ, ઉ, ઇ, ઋ અને ઌ એ હ્રસ્વ અક્ષરો છે, જ્યારે બાકીના આ, ઈ, ઊ, ઋ, ઋ, ઋ, ઋ અને ઋ એ દીર્ઘ અક્ષરો છે. આ ઉપરાંત એ ધ્યાનમાં રાખવું કે હ્રસ્વ અક્ષરની ચોથી અનુસ્વાર, વિસર્ગ કે ભેડાક્ષર આવે, તો તે અક્ષર દીર્ઘ ગણાય છે, તેમજ પાદના અન્તનો હ્રસ્વ સ્વર પણ કવચિત્ ગુરુ ગણાય છે. અમુક અક્ષર હ્રસ્વ છે કે દીર્ઘ છે અર્થાત્ તે 'લઘુ' છે કે 'ગુરુ' છે, તે કશાવવા લ અને ગ એવા અક્ષરો તેમજ '૦' અને '—' અથવા '।' અને 'ડ' ચિહ્નો વપરાય છે. આ હ્રસ્વ-દીર્ઘ અક્ષરોમાંના વણ ત્રણ અક્ષરના સમૂહને 'ગણ' કહેવામાં આવે છે. છન્દઃશાસ્ત્રમાં બતાવ્યા મુજબ એકંદર આઠ ગણો છે. આ સંબંધમાં નીચેનો શ્લોક વિચારવો ઉપયોગી થઈ પડશે:—

“મ” સ્ત્રિગુલ્લિલઘુચ્ચ ‘ન’ કારો

‘મા’વિયુરુઃ પુનરાવિલઘુ‘ચ્ચ’ ।

‘જો’ શુભમધ્યગતો ‘ર’ લમધ્યઃ

‘સો’ઙ્ગતગુરુઃ કથિતોઙ્ગતલઘુ‘સ્ત’ઃ ॥”

અર્થાત્ મગણમાં ત્રણે અક્ષરો (વર્ણો) ગુરુ હોય છે, જ્યારે નગણમાં તો ત્રણે લઘુ હોય છે; આદિ વર્ણ ગુરુ હોય અને બાકીના બે લઘુ હોય, તો તે સ્ત્રગણ છે; એવી રીતે પ્રથમ વર્ણ લઘુ હોય અને બાકીના બે ગુરુ હોય, તો તે ચગણ છે. એકલો મધ્ય વર્ણ ગુરુ હોય તે જગણ છે અને એકલો મધ્ય વર્ણ લઘુ હોય તે રગણ છે. એકલો અન્ત્ય વર્ણ ગુરુ હોય તે સ્ત્રગણ અને એવીજ રીતે એકલો અન્ત્ય વર્ણ લઘુ હોય તે તગણ છે.

આઠ ગણોની સમજ—

મ (— — —), ય (— — —), ર (— — —), લ (— — —), ત (— — —), જ (— — —), મ (— — —), ન (— — —).

વિશેષમાં દરેક છંદમાં યતિ એટલે વિશ્રામ-સ્થાન હોય છે અને તે દર્શાવવા । (આતું) ચિહ્ન કરવામાં આવે છે. વળી સાધારણ રીતે દરેક છન્દનું લક્ષણ તેજ છન્દના પાદમાં આપેલું હોય છે. તેવીજ રીતે વસન્તતિલકા વૃત્તનું લક્ષણ પણ તેજ વૃત્તમાં નીચે મુજબ આપવામાં આવ્યું છે:—

— — — — — | — — — — —
 ઉ કા વ સં ત તિ લ કા | ત મ જા જ ગૌ ગઃ

[~ લંઘનું ચિહ્ન; — ગુરૂનું ચિહ્ન; | યતિનું ચિહ્ન.]

અર્થાત—આ છંદમાં ચૌદ વર્ણો છે. તેમાં ત, લ, જ અને જ એમ ચાર ગણો છે અને છેવટના એ વર્ણો યાને અક્ષરો શુરૂ છે. આ છંદને વસન્તતિલક, સિંહોદ્ધતા, સિંહોજતા, ઇન્દુ-વદનાં ઇત્યાદિ નામોથી પણ ઓળખવામાં આવે છે. આ છંદમાં આઠમા અને છઠ્ઠા અક્ષર પછી યતિ છે. અર્થાત્ પહેલા આઠ વર્ણો બોલ્યા બાદ અટકવામાં આવે છે તેમજ ત્યાર પછી છ વર્ણો પછી પણ તેમજ છે.

આ તો આપણે આ વૃત્તનો ગણુની અપેક્ષાએ વિચાર કર્યો. હવે આ વૃત્તમાં કયો અક્ષર યાને વર્ણ હ્રસ્વ કે દીર્ઘ છે એ અપેક્ષાપૂર્વક વિચાર કરીએ; તો માલૂમ પડશે કે એ બાબત ઉપર નિગ્નલિખિત શ્લોક યથાયોગ્ય પ્રકાશ પાડે છે.

“ આઘં દ્વિતીયમપિ ચેદ્ શુરુ તચ્ચતુર્થં

યત્રાષ્ટમં ચ દશમાન્યમુપાન્યમન્યય્ । ”

કામાદુશાકુશિતકામિમતદ્વજેન્દ્રે ।

કાન્તે । ‘વસન્તતિલકા’ કિલ તાં વદન્તિ ॥”

—શુવંભોધ (પ્રલો. ૩૭).

અર્થાત—હે કામરૂપ અંકુશ વડે અંકુશમાં આવ્યા છે કામિજનરૂપી હુંજોને જેણે એવી હે કાન્તા ! જે પદ્યનો પહેલો, બીજો, ચોથો, આઠમો, દશમાની પછીનો (એટલે કે અષ્ટાશ્રમે), તેરમો (ઉપાન્ય) અને ચૌદમો (અન્ય) અક્ષર શુરૂ હોય, તે પદ્યને (વિષુધ જનો) ‘વસન્તતિલકા’ કહે છે.

ઉપર્યુક્ત વિવેચન ઉપરથી ભેદ શક્ય છે કે આ સ્તુતિ વસન્તતિલકા નામના સમ-વૃત્તમાં રચાયેલી હોવાથી તે તગણથી શરૂ થાય છે. પરંતુ તે વાત ઇદ નથી, કેમકે કહ્યું છે કે—

“મો’ મૂમિઃ શ્રિયમાતનોતિ ‘ય’ જલં વૃદ્ધિં ‘ર’ ચાગ્નિમૃતિં

‘સો’ વાયુઃ પરદેશદૂરગમનં ‘ત’ વ્યોમ શૂન્યં ફલમ્ ।

‘જઃ’ સર્વો રુજમાદવાતિ વિપુલં ‘મિન્દુર્યશો નિર્મલં

‘નો’ નાકથ સુલ્લપદઃ ફલમિવં પ્રાપ્તુર્ગણાનાં બુધાઃ ॥”

—શાર્દૂલવિકીરિત.

અર્થાત—મગણનો અધિષ્ઠાયક દેવતા ‘પૃથ્વી’ છે અને તે લક્ષ્મીનો વિસ્તાર કરે છે; ય-ગણનો દેવતા ‘જલ’ છે અને તે આયુષ્યની વૃદ્ધિ કરે છે; રગણનો અધિષ્ઠાયક દેવતા ‘અગ્નિ’ છે અને તેનું ક્ષણ સૂચ્ય છે; સગણનો દેવતા ‘વાયુ’ છે અને દૂર પરદેશગમન તે તેનું ક્ષણ છે; તગણનો અધિષ્ઠાયક દેવતા ‘ગગન’ છે અને તેનું ક્ષણ શૂન્ય છે; ‘સૂર્ય’ એ

જગણુનો દેવતા છે અને તે રોગ-જનક છે; 'ચન્દ્ર' એ જગણુનો અધિષ્ઠાયક છે અને તે નિર્મલ તેમજ વિપુલ યશનો દાતા છે, નગણુનો દેવતા 'સ્વર્ગ' છે અને તે સુખકારી છે; આ પ્રમાણેનું ગણેનું ક્ષણ પશ્ચિંતોએ કહ્યું છે^૧.

આના બચાવમાં કહી શકાય તેમ છે કે તાર્કિકશિરોમણિ શ્રીસદ્દસેન દિવાકરે કદ્યા-ણ્મંદિર અને માનતુંગસૂરિજીએ જકતામર સ્તોત્ર વસંતતિલકા વૃત્તમાં રચ્યાં છે તેનું શું ? આ ઉપરાંત શ્રીભરૂચકાદિસૂરિએ પણ ચતુર્વિંશતિકાનો પ્રથમ શ્લોક આ વૃત્તમાં રચ્યો છે તે પણ ભૂલવા જેવું નથી.

તીર્થકર-વિચાર—

જૈન શાસ્ત્રમાં કાલના ('કાલ-ચક્ર'ના) 'ઉત્સર્પિણી' અને 'અવસર્પિણી' એમ બે મુખ્ય વિભાગો પાડવામાં આવ્યા છે. આ દરેકના છ છ અવાન્તર વિભાગો પણ કદપવામાં આવ્યા છે અને તે દરેકને 'આરા' (સંઁ જર) કહેવામાં આવે છે. તુલ્ય સમયવાળા ઉત્સર્પિણી અને અવસર્પિણી કાલના ત્રીજા અને ચોથા આરામાં જરત ક્ષેત્ર અને ઔરાવત ક્ષેત્રમાં ચોવીસ ચોવીસ તીર્થકરોનો સફલાવ હોય છે. આ તીર્થકરો કઈ વિષણુના કૂમાંદિકે હથ અવતારોની માફક એકજ વ્યક્તિના અવતારો નથી; પરંતુ તેઓ તો પૃથક્ પૃથક્ વ્યક્તિ છે અને વળી ભવ પૂર્ણ થતાં તેઓ પરમાનંદ પદને પામે છે. આ ચાલુ અવસર્પિણી કાલમાં આ જરતક્ષેત્રમાં ઋષભ આદિ ચોવીસ તીર્થકરો થઈ ગયા છે. તેમનું ચરિત્ર કલિકાલસર્વજ્ઞ શ્રીહિમચન્દ્ર આચાર્યે 'ત્રિષષ્ટિ-શલાકાપુરુષચરિત્ર' નામના કાવ્યમાં આગેદુખ રીતે આલેખ્યું છે. આ ઉપરાંત પ્રાયઃ દરેક તીર્થકરનું અલગ ચરિત્ર પણ જોવામાં આવે છે. દાખલા તરીકે ઋષભ દેવના વર્ધમાનસૂરિ, અમરચન્દ્ર તેમજ વિનયચન્દ્રકૃત ચરિત્રો છે. (જુઓ જૈન અન્યાવલિ પૃં ૨૩૮.) આ પ્રભુની સ્થૂલ રૂપરેખા તો શ્રીશોભનસુનિકૃત 'સ્તુતિચતુર્વિંશતિકા'ના પ્રથમ શ્લોકના ૨૫૪ી-કરણ (પૃં ૬) ઉપરથી જોઈ શકાયે.

સમસ્તજિનવરાણાં સ્મરણમ્—

તં તીર્થરાજનિકરં સ્મર મર્ત્ય ! મુક્તં

પદોક્ષણં સુમનસાં પ્રમદા દરેણ ।

વૃદ્ધિં વ્યધુર્વિવિધવર્ણજુષાં યદંદ્રિ—

પદોક્ષણં સુમનસાં પ્રમદાદરેણ ॥ ૨ ॥

—વસન્તં

૧ સરખાવો—

“ઉર્વાં 'મ'સ્ત્રિગુરુ શ્રિયં વિતનુતે 'ન' સ્વસ્ત્રિલો જીવિતં
'તે'ઝસિર્મધ્યલઘુર્ધૃતિં 'સ' પવનો દેદામ્મમં ચાનયગુઃ ।

'યો' વાર્યોદિલઘુર્ધૃતિં દિવમણિર્મધ્યે ગુરુ 'જો' રજં
ધો 'સ્તો' મૂતિધનક્ષયં ગુરુમુક્તો 'મ'સ્તારકેરો યગઃ ॥ ”.

વિવરણમ્

હે મર્ત્ય ! તં તીર્થરાજનિકરં સ્મર-ચિન્તય । નિકરં કિંવિશિષ્ટં ? મુક્તં-રહિતમ્ । કેન ? દરેણ-મયેન । પુનઃ પદ્મવદીક્ષણે-લોચને યસ્ય તમ્ । તં કં ? યદંદ્રિપદ્મે સુમનસાં પ્રમદાઃ-સુર-સ્ત્રિયઃ સુમનસાં-પુષ્પાણાં વૃષ્ટિ-વર્ષણં વ્યધુઃ-ચક્રુઃ । કથં ? અક્ષણં-ચિરમ્ । કેન ? પ્રમદા-દરેણ-દર્પાદરેણ । પુષ્પાણાં કિંવિશિષ્ટાનાં ? વિવિધવર્ણજુષાં-પદ્મવર્ણયુતાનામ્ ॥ ૨ ॥

અન્વયઃ

(હે) મર્ત્ય ! યદ્-અંદ્રિ-પદ્મે સુમનસાં પ્રમદાઃ વિવિધ-વર્ણ-જુષાં સુમનસાં વૃષ્ટિં પ્રમદ-આવરેણ અ-ક્ષણં વ્યધુઃ, તં દરેણ મુક્તં, પદ્મ-દર્પણં, તીર્થ-રાજન્-નિકરં સ્મર ।

શબ્દાર્થ

તીર્થ=(૧) ધતુવિધ સંઘ; (૨) દ્વાદશાંગી; (૩) પ્રથમ ગણધર.
રાજન્=રાજા, સ્વામી.
નિકર=સમૂહ, સમુદાય.
તીર્થરાજનિકરં=તીર્થકરના સમુદાયને.
સ્મર (ધાં છુ)=તું યાદ કર.
મર્ત્ય (મૂં મર્ત્ય)=હે માનવ, હે મરણશીલ જીવ ।
મુક્ત (મૂં મુક્ત)=મુક્ત.
પદ્મ=પદ્મ, કમલ.
દર્પણ=નેત્ર.
પદ્મેક્ષણં=કમલના જેવાં નેત્ર છે જેનાં જોવાને.
સુમનસાં (મૂં સુમનસ)=દેવોની.
પ્રમદાઃ (મૂં પ્રમદા)=કાન્તાઓ, વદ્ધાઓ.
દરેણ (મૂં દર)=સમયથી.
વૃષ્ટિ (મૂં વૃષ્ટિ)=વરસાદ.

વ્યધુઃ (ધાં ધા)=કરતી હાવી.
વિવિધ=વિધ વિધ, અનેક પ્રકરના.
વર્ણ=રંગ.
જુષ=સેવર્ણ.
વિવિધવર્ણજુષાં=વિવિધ વર્ણોને સેવનારાં.
યદ્=એ.
અંદ્રિ=ચરણ.
યદંદ્રિપદ્મે=જેનાં ચરણ-કમલમાં.
ક્ષણ=ક્ષણ.
અક્ષણં=ક્ષણ વારજ નહિ, લાંબા કાલ પર્યંત.
સુમનસાં (મૂં સુમનસ)=પુષ્પાની.
પ્રમદ=હર્ષ, આનંદ.
આવર=માન, વિનય.
પ્રમદાદરેણ=હર્ષ અને આદર સહિત.

શ્લોકાર્થ

સકલ જિનેશ્વરેણુ સ્મરણુ—

“ હે માનવ ! જેનાં ચરણ-કમલમાં દેવોની વદ્ધાઓ (અર્થાત્ દિવ્યાંગનાઓ) વિવિધ વર્ણનાં (અર્થાત્ પંચરંગી) પુષ્પોની ચિરકાલપર્યંત હર્ષ અને આદરપૂર્વક વૃષ્ટિ કરતી

૧ જેન શાસ્ત્રમાં વર્ણના (રંગના) પાંચ પ્રકારો જતાઓ છે—(૧) શુક્લ, (૨) કૃષ્ણ, (૩) રક્ત, (૪) પીત અને (૫) નીલ.

હવી, તે બયથી મુક્ત (અર્થાત્ નિર્ભય) તેમજ કમલનાં સમાન નેત્રવાળા એવા તીર્થકરોના સમુદાયનું તું સ્મરણ કર.”—૨

શ્રીસિદ્ધાન્ત-સ્વરૂપમ્—

ચિત્તે જિનપ્રવચનં ચતુરાઃ ! કુરુધ્વં

સદ્દેતુલાઞ્છિતમદો દિતસાઙ્ગજાલમ્ ।

યત્ પ્રાણિનામકથયદ્ વરવિત્તિલક્ષ્મીં

સદ્દેતુલાં છિતમદોદિતસાઙ્ગજાલમ્ ॥ ૩ ॥

—વસન્ત૦

વિવરણમ્

હે ચતુરાઃ ! પૂર્યં અદો જિનપ્રવચનં—જિનમતં ચિત્તે કુરુધ્વં—સ્મરત । પ્રવચનં કિંવિ-
શિષ્ટં ? સદ્દેતુભિઃ—પ્રધાનદેતુભિઃ લાઞ્છિતં—યુક્તમ્ । પુનઃ કિં૦ ? દિતં—છિતં, સાઙ્ગજં—સકન્દર્પ,
આલં—અનર્થો યેન તત્ । તત્ કિં૦ ? યન્મતં પ્રાણિનાં વરવિત્તિલક્ષ્મીં—સજ્ઞાનરમાં અકથયદ્—
વદતિ સ્મ । યત્ કિં૦ ? સત્—અર્થતઃ સર્વદા વિદ્યમાનમ્ । લક્ષ્મીં કિંવિશિષ્ટાં ? અતુલાં—
અસાધારણામ્ । યત્ કિં૦ ? છિતમદાનાં—મુનીનાં, વદિતા—વદયમાગતા, સા—લક્ષ્મીર્યસ્માત્
પતાદશં અજ્ઞાનાં—આચારાઙ્ગનદીનાં આલં—વ્રજં યત્ર તત્ ॥ ૩ ॥

અન્વયઃ

હે ચતુરાઃ ! યદ્ સત્, છિત-મદ-વદિત-સા-અજ્ઞ-આલં (પ્રવચનં) પ્રાણિનાં અ-તુલાં વર-
વિત્તિ-લક્ષ્મીં અકથયત્, અવઃ સત્-દેતુ-લાઞ્છિતં, દિત-સ-અજ્ઞ-આલં, જિન-પ્રવચનં ચિત્તે
કુરુધ્વમ્ ।

શીખાર્થ

ચિત્તે (મૂં ચિત્ત)=મનમાં.

જિન=જીવ્યા છે શાગ-દેવ જેણે તે, વીતશાગ.

પ્રવચન=સિદ્ધાન્ત, મત.

જિનપ્રવચનં=જિનના સિદ્ધાન્તને, જૈન મતને.

ચતુરાઃ ! (મૂં ચતુર)=હે કુશલ જનો !

કુરુધ્વં (મૂં કુ)=કરો.

સત્=ઉત્તમ, પ્રશંસનીય.

દેતુ=યુક્તિ.

લાઞ્છિત=યુક્ત.

સદ્દેતુલાઞ્છિતં=પ્રશંસનીય યુક્તિઓથી યુક્ત.

અવઃ (મૂં અવ)=આ.

દિત (પાં દો)=કાપી નાંખેલ.

અજ્ઞ=કેંદર્પ, કામદેવ, રતિ-પતિ.

આલ=અનર્થ.

વિતસાઙ્ગજાલં=નાશ કર્યો છે કામદેવનો તેમજ
અનર્થનો જેણે એવા.

યદ્ (મૂં યદ્)=જે.
 પ્રાણિનાં (મૂં પ્રાણિન્)=જીવોને.
 અકથયત્ (ઘાં કથ)=કહેતો હવે.
 ઘર=પ્રધાન.
 વિત્તિ=જ્ઞાન.
 લક્ષ્મી=લક્ષ્મી.
 ઘરવિત્તિલક્ષ્મી=પ્રધાન જ્ઞાનરૂપ લક્ષ્મીને.
 સત્=વિધમાન, હૈયાત.
 હે=હે.
 અતુલાં (મૂં અતુલા)=અસાધારણ.
 છિત (ઘાં છો)=કાપી નાંખેલ.

મદ્=અભિમાન, ગર્વ.
 ઉદિત (ઘાં હ)=ઉદયમાં આવેલ.
 સા=લક્ષ્મી.
 અદ્વ=અંગ, જેન શાસ્ત્રના પાઠવામાં આવેલા
 જ્ઞાન વિભાગો પૈકી એક વિભાગ.
 જાલ=સમૂહ.
 છિતમદોદિતસાદ્જાલ=નોડી નાખ્યો છે ગર્વને
 જેમણે એવાને પ્રાપ્ત થઈ છે લક્ષ્મી
 જેમાંથી એવાં અંગોનો સમૂહ છે જેને
 વિધે એવા.

શ્લોકાર્થ

શ્રીસદ્જ્ઞાનતનુ સ્વરૂપ—

“ (અર્થત સર્વદા) વિધમાન [અથવા શોભનીય] એવા, તેમજ તોડી નાખ્યો છે
 અભિમાનને જેઓએ એવાને (અર્થાત્ નિરભિમાનીને) પ્રાપ્ત થઈ છે (સર્વજ્ઞતારૂપી) લક્ષ્મી
 જેમાંથી એવાં અંગોનાં સમૂહરૂપ જે (મત) જીવોને અસાધારણ તેમજ ઉત્તમ જ્ઞાનરૂપ
 એવી લક્ષ્મીને કહેતો હવે, તે પ્રધાન યુક્તિઓથી યુક્ત એવા, તથા વળી નાશ કર્યો છે
 રતિ-પતિનો તેમજ અનર્થનો જેણે એવા જેન મતને, હે અતુર (જનો) ! તમે ચિત્તમાં
 (ધારણ) કરો. ”—૩

શ્રીચક્રેશ્વર્યાઃ પ્રાર્થના—

સા મે ચિનોતુ સુચિરં ચલચચુનેત્રા

‘ચક્રેશ્વરી’ મતિમતાન્તિમિરમ્મદાભા ।

યા હન્તિ હેલિચચિવદ્ વિલસન્નિતમ્બ—

ચક્રેશ્વરી મતિમતાં તિમિરં મદાભા ॥ ૪ ॥ ૧ ॥

चक्रेश्वरी (अप्रतिचक्र) १३

निर्वाणकलिकायाम्—

“तस्मिन्नेव नीर्थे समुत्पन्नामप्रतिचक्राभिधानां यक्षिणीं हेमचर्णां गरुड-
वातनामष्टभुजां चरद्व्याणचक्रपाशयुक्तदक्षिणकर्णं धनुर्वज्रचक्राङ्कुशधाम-
हस्तां चेति ।”

શ્લોકાર્થ

શ્રીચક્રેશ્વરીને પ્રાર્થના—

“દેહીપ્રમાન કટિ-વલય છે જનું એવી તેમજ (માનવ, દાનવ વિગેરેની) સ્વામિની તથા હર્ષ [અથવા આશ્ચર્ય] વડે શોભતી એવી જ (દેવી) બુદ્ધિશાળીઓના (મોહરૂપી) અંધકારનો ચૂર્ચના કિરણોની જમ નાશ કરે છે, તે ચઢાર (પક્ષી)નાં જેવાં લોચનવાળો તેમજ સૌદામિની [અથવા વડવાનણ]ના જેવી પ્રભાવાળી ચક્રેશ્વરી (દેવી) મારી મતિને રીધ કાલ પર્યંત (અર્થાત્ સદાને માટે) અક્ષીણ કરે.”—૪

સ્પષ્ટીકરણ

ચક્રેશ્વરી દેવીનું સ્વરૂપ—

જેમ કરેક તીર્થંકરની એક શાસન-દેવી હોય છે, તેમ પ્રથમ તીર્થંકર શ્રીનૃસિંહદેવને પણ હતી. આ દેવી ચક્રેશ્વરીના નામથી ઓળખાય છે. આનું બીજું નામ અપ્રતિચક્રા પણ છે. આ દેવીનો વર્ણ સુવર્ણસમાન છે. વળી તેને ગરૂડનું વાહન છે અને તેને આઠ હાથ છે. તેના જમણા ચાર હાથમાં વરદ, બાણ, ચક્ર અને પાશ છે, જ્યારે ડાબા ચાર હાથમાં તો ધનુષ્ય, વજ્ર, ચક્ર અને અંકુશ છે. આ તો પ્રવચનસારોદ્ધાર (પત્રાક ૯૩-૯૪) પ્રમાણે હકીકત વિચારી. હવે આ સંબંધમાં આચાર-દિનકર (પત્રાંક ૧૭૬) શું કહે છે તે પણ જોઈ લઈએ. ત્યાં કહ્યું છે કે—

“સ્વર્ગાભા ગરુડાસનાપ્રયુજયુષ વામે ચ દસ્તોચયે
ચત્ર પાપમયાદુશં શુભધનુઃ સૌમ્યાશયા વિપ્રતી ।
તસ્મિન્નાપિ હિ ફક્ષિણેઽથ વરવં ચક્રં ચ પાશ શરાન્
સન્નકાઽપરચક્રમજનરતા ‘ચક્રેશ્વરી’ પાતુ નઃ ॥”

—શાહલ-વિકીરિત.

૨ શ્રીઅજિતજિનસ્તુતયઃ

અથ શ્રીઅજિતનાથસ્ય સ્મરણમ્—

સદ્યુક્તિમુક્તિતરુણીનિરતં નિરસ્ત—

રામાનવસ્મરપરં જિતશત્રુજાતમ્ ।

અન્તર્જવેન 'વિજયા'ઙ્ગજમાત્તઘર્મ—

રા માનવ ! સ્મર પરં 'જિતશત્રુ'જાતમ્ ॥ ૫ ॥

—વસન્ત૦

વિવરણમ્

હે માનવ ! ત્વં 'વિજયા'ઙ્ગજ—'અજિત'જિનં સ્મર—સ્મૃતિપથં નયં । કેન ? અન્તર્જવેન—મનો-
વેગેન । વિજયાઙ્ગજં કિંવિશિષ્ટં ? સદ્યુક્તિમુક્તિતરુણ્યાં—પ્રધાનસિદ્ધિશ્ચિયાં નિરતં—રાગિણમ્ ।
પુનઃ કિં૦ ? નિરસ્તા—મુક્તા રામાઃ—સ્ત્રિયો નવસ્મરઃ—નવ્યકામઃ પરે—વૈરિણો યેન તમ્ । પુનઃ
કિં૦ ? પરં—પ્રશસ્યમ્ । પુનઃ કિં૦ ? જિતં કર્મરૂપશત્રુજાતં યેન તમ્ । ત્વં કિં૦ ? આત્તઃ—પ્રાપ્તૌ
ધર્મરાઃ—સુકૃતસ્વં યેન સઃ । જિનં કિં૦ ? 'જિતશત્રુ'વૃષાત્ જાતં—સમુદ્રવમ્ ॥ ૫ ॥

અન્વયઃ

(હે) માનવ ! આત્ત-ધર્મ-રાઃ (ત્વં) સત્-યુક્તિ-મુક્તિ-તરુણી-નિરતં નિરસ્ત-રામા-નવ-
સ્મર-પરં, જિત-શત્રુ-જાતં, પરં, 'જિતશત્રુ'-જાતં, 'વિજયા'-અઙ્ગજં અન્તર્-જવેન સ્મર ।

શીખાર્થ

યુક્તિ=હેતુ.

મુક્તિ=સિદ્ધિ, મોક્ષ.

તરુણી=યુવતિ, રમણી.

નિરત (ધા૦ રમ)=અત્યંત આસક્ત.

સદ્યુક્તિમુક્તિતરુણીનિરતં=સુંદર યુક્તિઓથી

યુક્ત એવી મુક્તિથી યુવતિને વિશે

અત્યંત આસક્ત થયેલાને

નિરસ્ત (ધા૦ અસ્)=દૂર કરેલ, ત્યજી દીધેલ.

રામા=લલના, નારી.

નવ=નવીન.

સ્મર=કામદેવ, રતિ-રમણ, મદન.

પર=શત્રુ, વૈરી.

નિરસ્તરામાનવસ્મરપરં=દૂર દેહી દીધાં છે નારી-

ઓને, નવીન કામદેવને તેમજ શત્રુ-

ઓને જેણે એવાને.

જિત (ધા૦ જિ)=જીતેલ.

શત્રુ=દુશ્મન.

જાત=સમૂહ.

જિતશત્રુજાતં=જીતેલા છે શત્રુ-સમૂહને જેણે

એવા તેને.

સ્તોત્રાર્થ

શ્રીચક્રેશ્વરીને પ્રાર્થના—

“દેદીપ્યમાન કટિ-વદ્ધય છે જેનું એવી તેમજ (માનવ, દાનવ વિગેરેની) સ્વામિની તથા હર્ષ [અથવા આશ્ચર્ય] વડે શોભતી એવી જ (દેવી) બુદ્ધિશાળીઓના (મોહરૂપી) અંધકારનો સૂર્યનાં કિરણોની જેમ નાશ કરે છે, તે ચક્રાર (પક્ષી)નાં જેવાં લોચનવાળી તેમજ સૌદામિની [અથવા વડવાનણ]ના જેવી પ્રભાવાળી ચક્રેશ્વરી (દેવી) મારી મતિને દીર્ઘ કાલ પર્યંત (અર્થાત્ સદાને માટે) અક્ષીણ કરે. ”—૪

સ્પષ્ટીકરણ

ચક્રેશ્વરી દેવીનું સ્વરૂપ—

જેમ ક્રેક તીર્થંકરની એક શાસન-દેવી હોય છે, તેમ પ્રથમ તીર્થંકર શ્રીમદ્ધસદેવને પણ હતી. આ દેવી ચક્રેશ્વરીના નામથી ઓળખાય છે. આનું બીજું નામ અમૃતિચક્રા પણ છે. આ દેવીનો વર્ણ સુવર્ણસમાન છે. વળી તેને ગરૂડનું વાહન છે અને તેને આઠ હાથ છે. તેના જમણા ચાર હાથમાં વરૂદ^૧, બાણ, ચક્ર અને પાશ છે, જ્યારે ડાબા ચાર હાથમાં તો ધનુષ્ય, વજ્ર, ચક્ર અને અંકુશ છે. આ તો પ્રવચનસારોદ્ધાર (પત્રાંક ૯૩-૯૪) પ્રમાણે હકીકત વિચારી, હવે આ સંબંધમાં આચાર-દિનકર (પત્રાંક ૧૭૯) શું કહે છે તે પણ જોઈ લઈએ. ત્યાં કહ્યું છે કે—

“સ્વર્ણાભા ગરુડાસનાપ્રમુજયુય વામે ચ હસ્તોચ્ચે
ચર્જં વાપમયાદ્ધુશં શુરુધનુઃ સૌમ્યાશયા વિમ્રતી ।
તસ્મિન્નાપિ હિ દક્ષિણેડય ઘરવં ચક્ર ચ પાશં શરાન્
સઘકાડપરચક્રમજ્જનરતા ‘ચક્રેશ્વરી’ પાતુ નઃ ॥”

—શાર્દૂલ-વિકીડિત.

૨ શ્રીઅજિતજિનસ્તુતયઃ

અથ શ્રીઅજિતનાથસ્ય સ્મરણમ્—

સદ્યુક્તિમુક્તિતરુણીનિરતં નિરસ્ત—

રામાનવસ્મરપરં જિતશત્રુજાતમ્ ।

અન્તર્જવેન 'વિજયા'ઙ્ગજમાત્તધર્મ—

રા માનવ ! સ્મર પરં 'જિતશત્રુ'જાતમ્ ॥ ૫ ॥

—વસન્ત૦

વિવરણમ્

હે માનવ ! ત્વં 'વિજયા'ઙ્ગજં—'અજિત'જિનં સ્મર—સ્મૃતિપર્યં નયં । કેન ? અન્તર્જવેન—મનો-
વેગેન । વિજયાઙ્ગજં કિંવિશિષ્ટં ? સદ્યુક્તિમુક્તિતરુણ્યાં—પ્રધાનસિદ્ધિશ્રિયાં નિરતં—રાગિણમ્ ।
પુનઃ કિં૦ ? નિરસ્તા—મુક્તા રામાઃ—સ્ત્રિયો નવસ્મરાઃ—નવ્યરામઃ પરે—વૈરિણો યેન તમ્ । પુનઃ
કિં૦ ? પરં—પ્રજ્ઞસ્યમ્ । પુનઃ કિં૦ ? જિતં કર્મરુપશત્રુજાતં યેન તમ્ । ત્વં કિં૦ ? આત્તઃ—પ્રાપ્તો
ધર્મરાઃ—સુકૃતસ્વં યેન સઃ । જિનં કિં૦ ? 'જિતશત્રુ'વૃષાત્ જાતં—સમુદ્ભવમ્ ॥ ૫ ॥

અન્વયઃ

(હે) માનવ ! આત્ત-ધર્મ-રાઃ (ત્વં) સત્-યુક્તિ-મુક્તિ-તરુણી-નિરતં નિરસ્ત-રામા-નવ-
સ્મર-પરં, જિત-શત્રુ-જાતં, પરં, 'જિતશત્રુ'-જાતં, 'વિજયા'-અઙ્ગજં અન્તર્-જવેન સ્મર ।

૧૧૭૬૧૬

યુક્તિ=હેતુ.

શુકિ=સિદ્ધિ, મોક્ષ.

તરુણી=યુવતિ, રમણી.

નિરત (ધા૦ રમ્)=અત્યંત આસક્ત.

સદ્યુક્તિમુક્તિતરુણીનિરતં=સુદૃઢ યુક્તિઓથી

યુક્ત ઓવી યુક્તિરૂપી યુવતિને વિધે

અત્યંત આસક્ત થયેલાને.

નિરસ્ત (ધા૦ અસ્)=દૂર ઠરેલ, ત્યાંથી દીધેલ.

રામા=કલના, નારી.

નવ=નવીન.

સ્મર=કામદેવ, રતિ-રમણ, મહન.

પર=શત્રુ, વેરી.

નિરસ્તરામાનવસ્મરપરં=દૂર દેંદ્રી દીધાં છે નારી-
ઓને, નવીન કામદેવને તેમજ શત્રુ-
ઓને જેણે ઓધાને.

જિત (ધા૦ જિ)=જીતેલ.

શત્રુ=દુશ્મન.

જાત=સમૂહ.

જિતશત્રુજાતં=જીતેલા છે શત્રુ-સમૂહને જેણે
ઓધા તેને.

વિવરણમ્

સા 'ચક્રેશ્વરી' દેવી મે-મમ મતિ-બુદ્ધિ ચિનોત્-કરોત્ । મતિ કીદર્શી ? અતાન્તિ-
અક્ષીણામ્ । કયં ? સુચિરં-સદા । સા કિંવિશિષ્ટા ? ચલચન્ચુવત્-ચક્રોરવત્ નેત્રે-નયને યસ્યાઃ
સા । પુનઃ કિં ? હરમ્મદામા-મેધાધિવત્ આમા-પ્રમા યસ્યાઃ । સા કા ? યા દેવી મતિમતા-
વિદુષાં તિમિરં-તપો હન્તિ । કિંવત્ ? હેલિરુચિવત્ । યથા રવિરશ્મિસ્તપો હન્તિ । યા કિંવિશિષ્ટા ?
વિલસત્-દીપ્યત્ નિતમ્બચક્રં-કઠિતટં યસ્યાઃ સા । પુનઃ કિં ? હૈશ્વરી-સ્વામિની । પુનઃ કિં ?
મદેન-હર્ષેણ સ્મયેન વા આમા-શોમા યસ્યાઃ સા ॥ ૪ ॥

અન્વયઃ

યા વિલસત્-નિતમ્બ-ચક્રા, હૈશ્વરી, મદ-આમા (દેવી) મતિ-મતાં તિમિરં હેલિ-રુચિ-વત્
હન્તિ, સા ચલ-ચન્ચુ-નેત્રા, હરમ્મદ-આમા 'ચક્રેશ્વરી' મે અ-તાન્તિ મતિ સુચિરં ચિનોત્ ।

શીખર્ય

સા (મૂં તદ્) = તે.
મે (મૂં અમદ્) = ભાદી.
ચિનોત્ (ધાં ચિ) = કારો.
સુચિરં = દીર્ઘ કાલ પર્યંત.
ચક્ર = ચંચળ, અસ્થિર.
ચન્ચુ = ચાંચ.
ચલચન્ચુ = ચંચળ છે ચાંચ જેની તે, ચક્રોર પક્ષી.
નેત્ર = દોચન, આંખ.
ચલચન્ચુનેત્રા = ચક્રોર પક્ષીનાં જેવાં નેત્રો છે
જેનાં એવી.
ચક્રેશ્વરી = ચક્રેશ્વરી (દેવી).
મતિં (મૂં મતિ) = બુદ્ધિ.
તાન્તિ = દીધુતા.
અતાન્તિ (મૂં અતાન્તિ) = અક્ષીણ.
હરમ્મદ = (૧) સૌદામિની, વીજળી, (૨) વડવાનલ.
આમા = પ્રભા.
હરમ્મદામા = સૌદામિની અથવા વડવાનલના
જેવી છે પ્રભા જેની એવી.

યા (મૂં યદ્) જે.
હન્તિ (ધાં હન્) = ક્ષેપે છે, નાશ કરે છે.
હેલિ = સૂર્ય.
રુચિ = કિરણ.
વત્ = ભાક્ષ.
હેલિરુચિવત્ = સૂર્યનાં કિરણોની ભાક્ષ.
વિલસત્ (ધાં લસ) = દેદીપ્યમાન, સુશોભિત.
નિતમ્બ = બીની ઢેડ.
ચક્ર = ચક્ર, વલય.
વિલસજિતમ્બચક્રા = દેદીપ્યમાન છે કટિ-વલય
જેનું એવી.
હૈશ્વરી = સ્વામિની.
મતિમતાં (મૂં મતિમત્) = બુદ્ધિશાળીઓના.
તિમિરં (મૂં તિમિર) = (૧) અજ્ઞાનને; (૨)
અંધકારને.
મદ = (૧) હર્ષ; (૨) આશ્ચર્ય.
આમા = શોભા.
મદામા = હર્ષ અથવા આશ્ચર્ય વડે શોભા છે
જેની એવી.

અન્તર=આન્તરિક.

જવ=વેગ.

અન્તર્જવેન=મનોવેગપૂર્વક.

વિજયા=વિજયા (રાણી).

અદ્વજ=પુત્ર, નન્દન.

વિજયાદ્વજ=વિજયા (રાણી)ના પુત્રને.

આત્ત (ધાં વા)=અહણ કરેલ.

ધર્મ=ધર્મ.

રે=લક્ષ્મી, ધન.

આત્તધર્મરા=અહણ કરી છે ધર્મરૂપી લક્ષ્મી
જેણે એવા.

માનવ ! (મૂં માનવ)=હે મનુષ્ય !

પરં (મૂં પર)=ઉત્કૃષ્ટ.

જિતશત્રુ=જિતશત્રુ (રાજા).

જાત=નન્દન.

જિતશત્રુજાત=જિતશત્રુ (રાજા)ના નન્દનને.

શ્લોકાર્થ

શ્રીઅજિતનાથનું સ્મરણ—

“ સુંદર યુક્તિઓથી યુક્ત એવી (અર્થાત્ સાદિ અનંત કાલ જ્યાં રહેવાનું છે એવા સદ્વ્યોગવાળી) યુક્તિરૂપી મહિલાને વિષે અત્યંત આસક્ત થયેલા, તથા વળી દૂર રૂંદી લીધાં છે નારીઓને, નવીન કંદર્પને તેમજ શત્રુઓને જેણે એવા [અર્થાત્ માનિની, મદન કે દુરમન સાથે જેને કંઈ પણ લેવા દેવા નથી એવા], તેમજ વળી વિજય મેળવ્યો છે (બાલ્ય તેમજ અવયંતર) શત્રુ-સમૂહ ઉપર જેણે એવા, તથા ઉત્કૃષ્ટ એવા, તેમજ જિતશત્રુ [રાજા]થી ઉત્પન્ન થયેલા [અર્થાત્ તેમના નન્દન] તથા વિજયા [રાણી]ના પુત્ર એવા અજિતનાથને, હે મનુષ્યાં જેણે ધર્મરૂપી ધન અહણ કર્યું છે એવો તું મનોવેગપૂર્વક યાદ કર. ”—૫

સ્પષ્ટીકરણ

જેમ પ્રથમ શ્લોકમાં ‘ નાલેય ’ શબ્દ દ્વારા પ્રથમ જિનેશ્વર ઋષભદેવના પિતાશ્રી ‘ નાલિના ’ નામનું સૂચન કરવામાં આવ્યું છે, તેમ આ શ્લોકમાં દ્વિતીય જિનેશ્વર શ્રીઅજિતનાથના માતા અને પિતા એમ બન્નેનાં નામોનો સાક્ષાત્ ઉલ્લેખ કરવામાં આવ્યો છે. વળી જોકે આ તીર્થંકરને કામિની સાથે કંઈ કામ નથી, છતાં પણ તે યુક્તિ-રમણીના રાગી છે એમ વર્ણવી કવિ-રાજે કટાક્ષ કર્યો છે.

બૃહત્-ટિપ્પનિકાના આધારે સમજી શકાય છે કે અજિતનાથ-ચરિત્ર પણ સંસ્કૃત તેમજ પ્રાકૃત ભાષામાં બૃથ્ લખાયેલ છે પણ તે લભ્ય નથી. આ દ્વિતીય તીર્થંકરની સ્તૂત રૂપ-રેખા શ્રીશામનમુનિદૃત સ્તુતિ-ચતુર્વિંશતિકાના વિવેચન (પૃષ્ઠ ૭૪) ઉપરથી મળી શકશે.

વિશ્વવિશ્વેશ્વરાણાં વિજ્ઞપ્તિઃ—

વિશ્વેશ્વરા વિશસનીકૃતવિશ્વવિશ્વા—

વામપ્રતાપકમલાસ્તતમોવિપક્ષાઃ ।

નિઘ્નન્તુ વિઘ્નમંઘવન્તમનન્તમાપ્તા

વામપ્રતાપકમલાસ્તતમોવિપક્ષાઃ ॥ ૬ ॥

—વસન્ત૦

વિવરણમ્

આપ્તા—જિના વિઘ્નં નિઘ્નન્તુ—નિરસ્યન્તુ । આપ્તાઃ કિંવિશિષ્ટાઃ ? વિશ્વેશ્વરા—જગદીશ્વરાઃ । પુનઃ કિં૦ ? વિશસનીકૃતા—હતા વિશ્વે—સમસ્તા વિશ્વાયા—જગત્યાઃ વામઃ—પ્રતિકૂલઃ પ્રતાપઃ—પ્રકૃષ્ટઃ ક્લેશો યેભ્યઃ ईदृશા મલાસ્તતમોવિપક્ષાઃ—પાપમરણાત્તાનવૈરિણો યૈસ્તે । વિઘ્નં કિં૦ ? અઘચન્તં—પાપયુતમ્ । પુનઃ કિં૦ ? અનન્તં—અપારમ્ । આપ્તાઃ કિંવિશિષ્ટાઃ ? વામઃ—કાન્તઃ પ્રતાપ—સ્તસ્ય કમલા—શ્રીસ્તયા અસ્તો—જિવઃ તમોવિપક્ષઃ—સૂર્યો યૈસ્તે ॥ ૬ ॥

અન્વયઃ

વિશ્વ-ઈશ્વરાઃ, વિશસની-કૃત-વિશ્વ-વિશ્વા-વામ-પ્ર-તાપ-ક-મલ-અસ્ત-તમસ્-વિપક્ષાઃ, વામ-પ્રતાપ-કમલા-અસ્ત-તમસ્-વિપક્ષાઃ આપ્તાઃ અઘ-વન્તં વિઘ્નં નિઘ્નન્તુ ।

શીખદાર્થ

ઈશ્વર=સ્વામી, પ્રભુ.

વિશ્વેશ્વરા=જગત્તા સ્વામીઓ.

વિશસન=ભારી નાંખવું તે

વિશસનીકૃત=હણી નાંખેલ.

વિશ્વ=સમસ્તા.

વિશ્વા=જગત્, દુનિયા.

વામ=પ્રતિકૂલ.

પ્ર=પ્રકર્યવાચક ઉપસર્ગ.

તાપ=સંતાપ.

પ્રતાપ=અત્યંત સંતાપ.

મલ=પાપ.

અસ્ત=મરણ.

તમસ્=પ્રત્યાર્થનો અવિવેક, અજ્ઞાન.

વિપક્ષ=શત્રુ, દુશ્મન.

વિશસનીકૃતવિશ્વવિશ્વાવામપ્રતાપકમલાસ્ત-
તમોવિપક્ષાઃ=નાશ કર્યો છે સમસ્ત પ્રહ્લાદકેને

પ્રતિકૂલ તેમજ અત્યંત ક્લેશ છે જેનાથી

એવા પાપ, મરણ અને અજ્ઞાનરૂપી

દુશ્મનોનો જેમણે એવા.

નિઘ્નન્તુ (ઘાં હવ)=હણી નાંખે.

વિઘ્નં (યુઞ વિઘ્ન)=વિઘ્નને, સંકટને.

અઘ=પાપ.

અઘચન્તં (મૂઞ અઘચત)=પાપયુક્ત.

અનન્તં (મૂઞ અનન્ત)=અન્ત નથી જેનો એવા,

અપાર.

આપ્તાઃ (મૂઞ આપ્તા)=આપ્ત, વિશ્વાસ-પાત્ર.

વામ=મનોહર.

પ્રતાપ=પ્રતાપ, તેજ.

કમલા=લક્ષ્મી.

અસ્ત (ધાં ગચ્)=દેશી દીધલ, પરાસ્ત
કરેલ.

તમસ્=અંધકાર.

તમોવિપક્ષ=સૂર્ય.

વામપ્રતાપકમલાસ્તતમોવિપક્ષા=મનોહર
પ્રતાપરૂપી લક્ષ્મી વડે પરાસ્ત કર્યો છે
સૂર્યને જેમણે એવા.

સ્લોકાર્થ

સમસ્ત જિનેશ્વરોને વિનતિ—

“વિશ્વના સ્વામી, તેમજ વળી નાશ કર્યો છે સમસ્ત પ્રજાણુને પ્રતિકૂળ તેમજ
અત્યંત શ્લેશકારી એવા પાપ, મરણ અને અજ્ઞાનરૂપી દુરમનનોનો જેમણે એવા, તથા વળી
મનોહર પ્રતાપરૂપી લક્ષ્મી વડે પરાસ્ત કર્યો છે સૂર્યને (પણ) જેમણે એવા આપ્ત (તીર્થ-
કરો) પાપથી યુક્ત તેમજ અપાર એવા વિશ્વનો સર્વથા અંત આણો.”—૬

સ્પષ્ટીકરણ

આત્મ-વિચાર—

હરેક સ્તુતિ-કદમ્બકમાં દ્વિતીય શ્લોકમાં તો સમસ્ત જિનવંશ-તીર્થકરોની સ્તુતિ
કરવામાં આવે છે, ત્યારે અત્ર તો કવિરાજે તેમ ન કરતા ‘આપ્ત’ની સ્તુતિ કરી છે તેનું શું
કારણ ? અરે, આ પ્રશ્ન હમ વિનાનો છે, કારણકે શું તીર્થકરો ‘આપ્ત’ નથી કે ? ધ્યાનમાં રાખવું
કે આત્મના મુખ્યત્વેન લૌકિક અને લૌકોત્તર એમ બે વિભાગો પડે છે. તેમાં લૌકિક આત્મથી
જનક, વિદ્યા-ગુરુ સમજવામાં આવે છે, કારણકે પોતાના પુત્ર-શિષ્ય ઉપરના પ્રેમને લીધે તેઓ
તેમને યથોચિત સલાહ આપે છે અને તદ્દશે તેઓ વિશ્વાસ-પાત્ર છે. આથી વધારે વિશ્વાસ-પાત્ર
તો તેજ ગણાય કે જેનામાં રાગ-દ્રેષનો લેશતઃ પણ સદ્ભાવ ન હોય અને અત્યેવ જે સર્વજ્ઞ
હોઈ કરીને પોતાની જ્ઞાન-દૃષ્ટિમાં જેવું દેખાય, તેવું જ કહે. આવા આપ્તો તે ખીળ કાઈ નહિ,
પરંતુ તીર્થકરો જ છે આ સ બંધમાં વિદ્રવ્યકચૂડામણિ સ્મરન્તકદ્રશ્ય પણ શું કહે છે ? એજ કે—

“દેવાગમનમોયાન-વામરાદિવિમૂતય ।

માયાવિગ્નપિ દૃશ્યન્તે, નાતસ્ત્વમસિ નો મહાન્ ॥”

—દેવાગમસ્તોત્ર (આત્મ-મીમાંસા^૧, પ્રથમ શ્લોક)

અર્થાત્ (સમવસરણને વિષે) દેવતાઓનું આગમન, આકાશ-ગમન, આમર, (છત્ર)
વિગેરે વિભૂતિઓ માયાવી (ઈન્દ્રજાળ પાથરનારા)ઓને વિષે પણ દૃષ્ટિ-ગોચર થાય છે વાસ્તે આ
કારણોને લઇને કંઈ, હે જિનેશ્વર ! તું મહાન્ નથી, તું આપ્ત નથી.

આથી ભોઈ શકાય છે કે કૃત્ત દેવકૃત વિભૂતિ કે ચમત્કાર એ આપ્તનું લક્ષણ નથી પરંતુ
સર્વથા રાગ-દ્રેષનો ક્ષય એજ આપ્તતા છે વિશેષમાં આ આપ્તમીમાંસા ઉપર વસુન્દેવે
રચેલી ટીકા, અકલકદેવકૃત ભાષ્ય અને વિદ્યાનંદે રચેલી અષ્ટસહસ્રી-વૃત્તિ પણ ‘આપ્ત’ના
લક્ષણ ઉપર ચોરજ પ્રકાશ પાડે છે. આ ઉપરાંત ‘આપ્ત’ કહેને કહેવા તે સબંધમાં ૨૦૦ શ્લોક

પ્રમાણાત્મક શ્રીવિદ્યાનન્દકૃત આપ્તપરીક્ષાનામક ગ્રન્થ પશુ તેની ૪૫૦૦ શ્લોક પ્રમાણની વૃત્તિપૂર્વક વિચારવા જેવો છે. આપ્તનું લક્ષણ યથાર્થ રીતે સમજતાં અને ત્યાર બાદ અમુક વ્યક્તિ આપ્ત છે કે કેમ તેનો વાસ્તવિક નિર્ણય થતાં કયા આગમનો (સિદ્ધાન્તનો) સ્વીકાર કરવો એ પ્રશ્નને સારૂ અવકાશજ રહેશે નહિ અને આ પ્રમાણે સત્ય આગમ હાથ આવતાં મુક્તિ-મહિલાના મહેલ ઉપર જઈ પહોંચવામાં પણ ઘણું વિલંબ નહિજ થાય એ દેખીતી વાત છે.

પ્રવચન-પરિચયઃ—

પીયૂષપાનમિવ તોષમશેષપુંસાં

નિર્માયમુચ્ચરણકૃદ્ ભવતો દદાનમ્ ।

જ્ઞાનં જિન! પ્રવચનં રચયત્વનત્વં

નિર્માયમુચ્ચરણકૃદ્ ભવતોદદાનમ્ ॥ ૭ ॥

—વસન્તઃ

વિવરણમ્

હં જિન! ભવતઃ પ્રવચનં જ્ઞાનં રચયતુ—કરોતુ । જ્ઞાનં કિંવિશિષ્ટં? અનત્વં-પ્રચુરમ્ । પ્રવચનં કિં કુર્વાણં? દદાનં—દદત્ । કં? તોષં—સંતોષમ્ । કેપાં? અશેષપુંસામ્ । इव—યથા પીયૂષપાનં તોષં દદાતિ । પુનઃ કિં? નિર્માયં—કપટ્યુક્તમ્ । પુનઃ કિં? ઉચ્ચરણકૃત્—મૌઢ-યુદ્ધમિદ્ । પુનઃ કિં? નિર્માયાનાં—મુનીનાં મુચ્ચરણકૃત્—ઈર્ષ્યચારિત્રકારિ । પુનઃ કિં? ભવસ્ય તોદો વાધા તસ્ય દાનં યસ્ય તત્ ॥ ૭ ॥

અન્વયઃ

(હે) જિન! ભવતઃ અશેષ-પુંસાં પીયૂષ-પાનં इव તોષં દદાનં, નિર્માય-મુદ્-ચરણ-કૃદ્, નિર્માયં, ઉચ્ચ-રણ-કૃત્ [અથવા ઉદ્-ચરણ-કૃત્-] ભવ-તોદ-દાનં પ્રવચનં અનત્વં જ્ઞાનં રચયતુ ।

શીલ્પાર્થ.

પીયૂષ=મુખા, અમૃત.

પાન=પાન, પીવું તે.

પીયૂષપાનં=અમૃતનું પાન.

इव=જેમ.

તોષં (મું તોષ)=સંતોષ.

અશેષ=નિઃશેષ, સમસ્ત.

પુંસ્=માનવ.

અશેષપુંસાં=સમસ્ત માનવોના.

માયા=કપટ.

નિર્માય=જીવું રહું છે કપટ જેનું એવા, નિષ્કપટી.

મુદ્=ઈર્ષ્ય.

ચરણ=ચારિત્ર.

કૃત્=કરનાર.

નિર્માયમુચ્ચરણકૃત્=નિષ્કપટી (મુનિઓ) ના
હર્ષ અને આશિષને કરનાર અથવા હર્ષ-
દાયક આશિષને કરનાર.

મવતઃ (મૂં મવત્)=આપનું.

દદાનં (મૂં દદાન)=અર્પણ કરનાર, દેનાર.

જ્ઞાનં (મૂં જ્ઞાન)=જ્ઞાનને.

જિન ! (મૂં જિન)=હે જિન ! હે વીતરાગ !

પ્રવચનં (મૂં પ્રવચન)=શાસન, સિદ્ધાન્ત.

રચયતુ (ધાં રચ્)=કરે.

અનત્પં (મૂં અનત્પ)=પ્રચુર, ઘણું.

નિર્માયં (મૂં નિર્માય)=કપટ-રહિત.

ઉચ્ચ=પ્રૌઢ.

રણ=સંશ્રામ.

કૃત્=ભેદવું.

ઉચ્ચરણકૃત્=પ્રૌઢ મુ

તોદ્=બાધા, ખીડા.

દાન=દાન, આપવું

મવતોદદાનં=સંસાર

ઉદ્=પ્રબલતાસૂચક

ઉચ્ચરણકૃદ્ધવતોદદ

વિરાધક એ

જેના દ્વારા =

સ્લોકાર્થ

પ્રવચનનો પરિચય—

“ સમસ્ત માનવોને અમૃતના પાનની જેમ સંતોષ અર્પણ
એવા (મુનિઓ) ના હર્ષ અને આશિષના [અથવા હર્ષદાયક ના
કપટ-રહિત તેમજ પ્રૌઢ યુક્તને ભેદનાર તથા ભવને ખીડા કરનાર
આશિષના વિરાધક એવા સંસારને બાધાનું દાન છે જે દ્વારા એવું
પ્રવચન પ્રચુર જ્ઞાન કરે. ”—૭

શ્રીઅજિતવલાયૈ વિજ્ઞાતિઃ—

શ્રેયઃપરાગનલિની નયતાં નવાઙ્ગી

સા મે પરાઽજિતવલા દુરિતાનિ તાન્તમ્ ।

કલ્યાણકોટિમકરોન્ નિકરે નરાણાં

સામે પરાજિતવલાઽદુરિતા નિતાન્તમ્ ॥ ૮

વિવરણમ્

આ ‘અજિતવલા’ નામ્ની-દેવી મે-મમ દુરિતાનિ-પાપાનિ તાન્તં-જયં નય
સા કિંવિજિઞ્ઞા ? પરા-પ્રમાના । પુનઃ કિં ? શ્રેયઃપરાગમ્ય-મઙ્ગલરૂપપાપસ્ય નહિ.

પુનઃ કિં ? નવાઙ્ગી-નવીનતનુઃ । સા કા ? યા નરાણાં નિકરે-નૃવ્રજે કલ્યાણકોટિં અક-
રોત્-તનોતિ સ્મ । નિકરે કિંવિશિષ્ટે ? સામે-સરોગે । યા કિંવિશિષ્ટા ? પરૈઃ અજિતં-અનભિભૂતં
વલં યસ્યાઃ સા । પુનઃ કિં ? અદુરિતા-અનઘા । નિતાન્તં-અત્યર્થમ્ ॥ ૮ ॥

અન્વયઃ

(યા) પર-અજિત-વલા, અ-દુરિતા (દેવી) નરાણાં સ-આ [અ] મે નિકરે કલ્યાણ-કોટિં
અકરોત્, સા શ્રેયસ્-પરાગ-નલિની, નવ-અઙ્ગી, પરા 'અજિતવલા' મે દુરિતાનિ તાન્તં નિતાન્તં
નયતામ્ ।

શીખરાર્થ

શ્રેયસ્=કલ્યાણ, મંગલ.

પરાગ=પુષ્પની ખારીક રજ.

નલિની=પદ્મિની, પદ્મમનો સમૂહ.

શ્રેયઃપરાગનલિની=કલ્યાણરૂપ પરાગની
પદ્મિની.

નયતાં (ધાં ની)=લઇ જાઓ.

અઙ્ગ=હેડ, શરીર.

નવાઙ્ગી=નવીન છે હેડ જેનો એવી.

પરા (મૂં પર)=સર્વોત્કૃષ્ટ, સર્વોત્તમ.

અજિતવલા=અજિતબલા (દેવી).

દુરિતાનિ (મૂં દુરિત)=પાપોને.

તાન્તં (મૂં તાન્ત)=ક્ષય, નાશ.

કલ્યાણ=મંગલ.

કોટિં=સો લાખ, કરોડ.

કલ્યાણકોટિં=કરોડો કલ્યાણને.

અકરોત્ (ધાં કર)=કરતી હવી.

નિકરે (મૂં નિકર)=સમુદાયને વિષે.

નરાણાં (મૂં નર)=મનુષ્યોના.

આમ=રોજ.

અમ=

સામે (મૂં સામ)=રોગી, વ્યાધિ-ગ્રસ્ત.

પર=અન્ય.

અજિત=નહિ જીતાયેલ.

વલ=પરાક્રમ.

પરાજિતવલા=અન્ય વડે જીતાયેલું નથી પરા-
ક્રમ જેનું એવી.

અદુરિતા=અવિદ્યમાન છે પાપ જેને વિષે
એવી, પાપ-રહિત.

નિતાન્તં=અત્યંત, સર્વથા.

શ્લોકાર્થ

શ્રીઅજિતબલા દેવીને વિજ્ઞાપિ—

"અન્ય (વ્યક્તિઓ) વડે નથી જીતાયેલું પરાક્રમ જેનું એવી (અર્થાત્ અપૂર્વ બળ-
વાળી) તેમજ પાપ-રહિત એવી જે (દેવી) મનુષ્યોના વ્યાધિ-ગ્રસ્ત વર્ગને વિષે કરોડો
કલ્યાણો કરતી હવી, તે મંગલરૂપ પરાગની પદ્મિનીરૂપ એવી તેમજ નવીન હેડવાળી
(અર્થાત્ તરૂણી) તથા વળી સર્વોત્તમ એવી અજિતબલા (દેવી) આરાં પાપોનો સર્વથા
ક્ષય કરે."—૮

સ્પષ્ટીકરણ

અનિતબલા દેવીનું સ્વરૂપ—

‘અનિતબલા’ એ દ્વિતીય તીર્થકર શ્રીઅનિતનાથની શાસન-દેવીનું નામ છે. ‘અનિતા’ એ એનું અપર નામ છે. એ ગૌરવર્ણી છે અને એને ગાયનું વાહન છે. વિશેષમાં એને ચાર હાથ છે. તેમાં તેના જમણા બે હાથમાં વરદ અને પાશ છે, જ્યારે ડાબા બે હાથમાં તો બીજપૂરક^૧ અને અંકુશ છે^૨, આ દેવીના સંબંધમાં આચાર-દિનકરમાં પણ ઠંઠું છે કે—

“ગોગામિની ધવલરુદ્ધ ચ ચતુર્ભુજાલ્પા
વામેતરં વરવપાંશવિમાસમાના ।
ધામં ચ પાણિયુગલં સૃણિમાતુલિન્ન-
શુક્તં સંવાડ’જિતબલા’ વ્યથતી પુનાતુ ॥”

—વસન્તતિલકા.

३ श्रीसंभवजिनस्तुतयः

अथ श्रीसंभवनाथाय प्रार्थना—

या दुर्लभा भवभूतामृषुवल्लरीव
मानामितद्रुमहिमाम् ! जितारिजात ! ।
श्रीसम्भवेश ! भवभिद् भवतोऽस्तु सेवा
ऽमाना मितद्रुमहिमाम् ! 'जितारि'जात ! ॥ ९ ॥

—वसन्त०

विवरणम्

हे श्रीसम्भवेश ! भवतः सा सेवा भवभित्तु-संसारनाशिनी अस्तु । सा का ? या सेवा भवभृता-प्राणिनां ऋषुवल्लरीव-कल्पलतेव दुर्लभा-दुष्प्रापाऽस्ति । या किंविशिष्टा ? अप्रामा-मानातीता । मितद्रु-समुद्रः तद्रुमहिम्न आभा-शोभा यस्य तत्संवोधनम् । हे जितारिजात ! 'जितारि'नृपपुत्र । । मानः-स्मयः तद्रूपमितद्रुमे-ग्रौढवृक्षे हिमागः-तुहिनसमस्तत्सं० । जितं अरिजितं-वैरिवृन्दं येन तत्सं० ॥ ९ ॥

अन्वयः

(हे) मान-अमित-द्रुम-हिम-आम ! जित-अरि-जात ! मितद्रु-महिमन्-आम ! 'जितारि'-जात ! श्री-'सम्भव'-ईश ! या (भवतः सेवा) भव-भूतां ऋषु-वल्लरी इव दुर्लभा, (सा) भवतः भामा सया भव-भिद् अस्तु ।

शब्दार्थः

दुर्लभा (मू० दुर्लभ) = दुर्लभा.
मृषु = धारयु ३२ना२.
भवभूतां (मू० भवभूत) = संसारीजीने.
ऋषु = ३६५पृक्ष.
वल्लरी = लता, वेव.
ऋषुगद्वरी = ३६५-लता.
मान = अभिमान, गर्व
अमित = असीम.
द्रुम = १३, ४३.

हिम = शरदः.
आम = सभान.
मानामितद्रुमहिमाम् ! = हे अभिमानरूप औढ
वृक्ष प्रति हिमसभान !
अरि = शत्रु
जितारिजात ! = अत्ये छे वैरि-वर्गने लब्धे
येवा ! (संशोधनार्थे)
श्री = भानवाचक शब्द.
सम्भव = संभव (नाथ), नीला तीर्थकर.

ઈશ=નાથ.

શ્રીસમ્ભવેદા ! =હે શ્રીસંભવનાથ !

મિદ્=એહવું.

મયામિદ્=મયને એદનારી.

અસ્તુ (ધા૦ અસ્)=થાઓ.

સેવા=મહિત, ઉપાસના

માન=માપ.

અમાના (મૂ૦ અમાન)=માપ-રહિત, અપાર.

મિતદ્મુ=સમુદ્ર

મહિમન્=મહિમા.

મિતદ્મુમહિમામ ! =હે સમુદ્રના મહિમાની જેમ
શેષા છે જેની ઓવા ! (મં૦)

જિતારિ=જિતારિ (નૃપતિ).

જિતારિજાત ! =હે જિતારિના પુત્ર !

સ્લોકાર્થ

શ્રીસંભવનાથને પ્રાર્થના—

“ હે અભિમાન^૧રૂપી પ્રૌઢ વૃક્ષને (નષ્ટ કરવામાં) હિમસમાન (હરિ) ! જીત્યો છે
વૈરિ-વર્ગને જેણે ઓવા હે (વિશેષર) ! હે સમુદ્રના જેવા મહિમાવાળા (મહેશ્વર) ! હે
જિતારિ (નૃપતિ) ના નન્દન ! હે શ્રીસંભવનાથ ! જે (સેવા) સંસારી જીવોને કદપ-
લતાની માફક ફૂલોંછ છે, તે આપની અપાર સેવા (અમારા) સંસારનો ઉગ્રછેદ કરનારી
થાઓ.”—૯

સ્પષ્ટીકરણ

અજિતનાથ—ચરિત્રની જેમ સંસ્કૃત તેમજ પ્રાકૃત ભાષામાં રચેલ સંભવનાથ—ચરિત્ર
સંખ્યાથી ધ્રુહત્-ટિપ્પનિકામાં ઉલ્લેખ છે. આ તીર્થકરની સ્થૂલ રૂપરેખા સાદે જીઓ
સ્તુતિ—ચતુર્વિંશતિકા (પૃ૦ ૪૮-૪૯).

નિશ્ચિલજિનચરાણાં નુતિઃ—

નાશં નયન્તુ જિનપદ્મજિનીહરીશા.

નિષ્કોપમાનકરણાનિ તમાંસિ તાનિ ।

જ્ઞાનદ્યુતા બહુભવભ્રમણેન તત—

નિષ્કોપમાનકરણા નિતમાં સિતાનિ ॥ ૧૦ ॥

—વસન્ત૦

વિવરણમ્

જિનપદ્મજિનીહરીશાઃ—જિનસૂર્યાઃ તમાંસિ—અજ્ઞાનાનિ નાશં નયન્તુ । કેન ? જ્ઞાનદ્યુતા-
સવોધતેજસા । તમાંસિ કિંવિશિષ્ટાનિ ? નિર્-નિતરાં કોપમાનયોઃ—ક્ષોધસ્મયયોઃ કરણં યેમ્ય-

સ્તાનિ । તાનિ કાનિ ? યાનિ તમાંસિ વહુભવભ્રમણેન-સંસારભ્રમેણ સિતાનિ-ચદ્ધાનિ સન્તિ ।
કથં ? નિતમા-અત્યર્થય્ । જિનાઃ કિંત્રિશિષ્ટાઃ ? તપ્તનિષ્કસ્ય-સ્વર્ણસ્ય ઉપમાનં-ઉપમા યેપાં
ઈદ્દશાનિ કરણાનિ-શરીરાણિ યેપાં તે ॥ ૧૦ ॥

અન્વય:

તપ્ત-નિષ્ક-ઉપમાન-કરણાઃ જિન-પદ્ધજિની-દ્વદ-દેશાઃ તાનિ વહુ-ભવ-ભ્રમણેન નિતમાં
સિતાનિ, નિર-કોપ-માન-કરણાનિ તમાંસિ જ્ઞાન-દ્યુતા નાશં નયન્તુ ।

શબ્દાર્થ

નાશં (મૂં નાશ)=વિનાશ પ્રતિ.
નયન્તુ (ધાં ની)=દેશે, લઈ જાયો.
પદ્ધજિની=પદ્ધિની, કમલિની.
દ્વદ=દ્વદશ, અંતાઃકરણ
પદ્ધજિનીદ્વદીશ=પદ્ધિનીનો સ્વામી, સૂર્ય.
જિનપદ્ધજિનીદ્વદીશાઃ=તીર્થંકરૂપી સૂર્યો.
નિર=અત્યંતવાચક અન્યથા.
કોપ=ક્રોધ, શુરસો.
કરણ=સાધન, કારણ.
નિષ્કોપમાનકરણાનિ=નિરંતર ક્રોધ અને
ગર્વના કારણરૂપ.
તમાંસિ (મૂં તમસ)=અજ્ઞાનોને.
તાનિ (મૂં તદ્)=તે.

જ્ઞાન=જ્ઞાન, બોધ.
દ્યુત=(૧) પ્રકાશ; (૨) કિરણ.
જ્ઞાનદ્યુતા=જ્ઞાનરૂપ પ્રકાશ અથવા કિરણ વડે.
વહુ=ધણા.
ભ્રમણ=પરિભ્રમણ, રખડપટ્ટી.
વહુભવભ્રમણેન=ધણા ભવના પરિભ્રમણથી.
તપ્ત (ધાં તપ્)=તપેલા.
નિષ્ક=મુવર્ણ, સોનું.
ઉપમાન=ઉપમા.
કરણ=દેહ.
તપ્તનિષ્કોપમાનકરણાઃ=તપેલા મુવર્ણની ઉપમા
(ઘટે) છે દેહને જેમના એવા.
નિતમાં=અત્યંત.
સિતાનિ (મૂં સિત)=આંધેલા.

શ્લોકાર્થ

અનેક જિનેશ્વરોની સ્તુતિ—

“ તપ્ત મુવર્ણના જેવા (વર્ણવાળા) દેહવાળા એવા જિન-સૂર્યો ધણા ભવોના પરિભ્રમ-
ણથી અત્યંત ગાઢ અધિલા એવા તેમજ નિરંતર ક્રોધ અને ગર્વના કારણભૂત એવા તે (અમારા)
અજ્ઞાન (રૂપી અંધકારો) નો જ્ઞાનરૂપ પ્રકાશ [અથવા કિરણ] વડે વિનાશ કરે. ”—૧૦

સ્પષ્ટીકરણ

અજ્ઞાન અને તેથી થતી અવનતિ—

આ શ્લોકમાં અજ્ઞાનને સંસાર-પરિભ્રમણના હેતુ તરીકે તેમજ તેને ક્રોધ અને માનના કારણ તરીકે બોળવાવામાં આવ્યું છે, તે ન્યાય-સંગત છે. કેમકે અજ્ઞાન એજ દુઃખ-દરિયામાં ડૂબા-ડૂબારો પત્થર છે, અવનતિના આગમાં ઉતારનારૂં હથિયાર છે અને અનેક પ્રકારના હાસ્ય-જનક, નિરસ્કાર-પાત્ર ભાગ ભજવાવાનો સૂત્રધાર છે, અંદે ટુકમાં કહીએ તો સર્વ આપત્તિઓનું તે મૂળ છે,

એ તો દેખીતી વાત છે કે કદાચ કોઈ મનુષ્ય ક્રોધના વિપાકથી-તેના કટુ ફળથી અગ્નાત હોય તેથી તે ક્રોધ કરે. કદાચ એમ પણ બને કે અન્ય વ્યક્તિને પોતાના દુરમન તરીકે સમજવાની ભૂલ થવાથી તે ક્રોધ કરે. અરે જ્યારે અન્ય વ્યક્તિ દુરમન હોવાથી તેના તરફ ક્રોધ કરવો ન્યાય ગણાય, તો તે જીવે એમ કેમ ન વિચારવું કે મારા કટુ દુરમન જેવા કે અજ્ઞાનાદિક આજ્યન્તર શત્રુઓના ઉપર ક્રોધ કરવો શું ઉચિત નથી કે ? કહ્યું પણ છે કે—

“ પ્રકુપ્યામ્યપકારિમ્ય, ઇતિ ચેદાશયસ્તત્ત્વ ।

તત્ત્વં કિં ન કુપ્યસિ સ્વરય, કર્મણે દુઃસ્વહેતયે ? ॥”

અર્થાત્ ‘હું તો ગુન્હેગાર ઉપર ગુસ્સે યાઉં છું’ એમ જો (હે જીવ !) તારા આશય હોય, તો તો તારા દુઃખનાં કારણભૂત એવાં તારાં કર્મ કે જે ખરેખરા ગુન્હેગાર છે તેનાં ઉપર તું કેમ ક્રોધાયમાન થતો નથી ?

એ પણ વિચારવા જેવી હકીકત છે કે મનુષ્યે શ્યાન (ફૂતરા) ન બનતાં સિંહ જેવું આચરણ કરવું યોગ્ય છે, કેમકે ફૂતરાનો સ્વભાવ તો તેના તરફ પથ્થર ફેંકનારને કરડવાનો હોતો નથી, પરંતુ તે તો પથ્થરનેજ પોતાનો શત્રુ ગણી તેને કરડવા ધસે છે, જ્યારે સિંહનો સ્વભાવ ખરા શત્રુનો પીછો પકડવાનો છે અર્થાત્ જો કોઈ એને બાણ મારે, તો તે બાણ પ્રતિ નહિ ડાડતાં, બાણ મારનાર તરફ તે સામે ધાય છે. એજ વાત ઉપર નીચેના પ્રલોક પણ પ્રકાશ પાડે છે.

“ ડપેદય લોપ્તક્ષેતારં, લોપ્તં વ્રજાતિ મળ્દલઃ ।

મૃગારિઃ દારમુત્રેક્ષ્ય, દારક્ષેતારમૃચ્છતિ ॥”

આ ઉપરથી જોઈ શકાય છે કે ક્રોધનું કારણ અજ્ઞાન છે. એવીજ રીતે વિચારતાં એ પણ સમજી શકાય તેમ છે કે ભતિ, લાભ, કુલ, ઐશ્વર્ય, બલ, રૂપ, તપ અને શ્રુત એ આઠ પૈકી ગમે તે વિષયક ગર્વ કરનાર મનુષ્ય પણ તેવી ભૂલ અજ્ઞાનવશાત્ કરે છે. કહેવાનું તાર્પણ એ છે કે અજ્ઞાનરૂપ અંધકારમાં અથડાતાં દૂરાતાં પણ પૂર્વ પૂર્યને લઇને કદાચ સન્મતિરૂપ પ્રકાશ પ્રાપ્ત થાય, તો તો અજ્ઞાનને લીધે સંસારમાં કયાં કરવી પડતી રખડપટ્ટીનો અંત આવે; બાકી તો એક પછી એક યોગિનિ^૧માં પરિબ્રમણ કર્યાજ કરવું પડે.

શ્રીસિદ્ધાન્તસ્વરૂપમ્—

સિદ્ધાન્ત ! સિદ્ધપુરુષોત્તમસંપ્રણીતો

વિશ્વાવવોઘક ! રણોદરદારધીરઃ ।

મન્યાનપાયજલધેઃ પ્રકટસ્વરૂપ—

વિશ્વાઽવ બોધકરણોઽદરદારધીરઃ ॥ ૧૧ ॥

—વસન્ત૦

૧ જોન શાસ્ત્ર પ્રમાણે યોગિની મન્યા ચોથાસી લાખની છે. આ સંબંધમાં વિશેષ માહિતી સારૂ જુઓ ન્યાયકુસુમાંજલિ (પૃ. ૩૦૧-૩૦૨).

વિવરણમ્

હે સિદ્ધાન્ત ! ત્વં મન્યાન્ અપાયજલધેઃ-કષ્ટસિન્ધોઃ અવ-રક્ષ । ત્વં કિંવિશિષ્ટઃ ? સિદ્ધપુરુષોત્તમૈઃ-જિનૈઃ સંપ્રણીતઃ-પ્રકાશિતઃ । વિશ્વસ્ય-જગતઃ અવબોધકઃ તત્સં૦ । ત્વં કિં૦ ? રણોદરસ્ય-દ્વન્દ્વમધ્યસ્ય દારો-વિનાશઃ તત્ર ધીરઃ-સમર્થઃ । પ્રકટસ્વરૂપા-સ્પષ્ટરૂપા વિશ્વા-ભૂમિઃ યત્ર તત્સં૦ । ત્વં કિં૦ ? બોધસ્ય-સમ્યગ્જ્ઞાનસ્ય કરણં યસ્ય સઃ । પુનઃ કિં૦ ? ન વિદ્યન્તે દરો-મયં દારાઃ-સ્ત્રિયશ્ચ યત્ર ૠદૃશીં ધિયં-ચુદ્ધિં રાતીતિ સ તથા ॥ ૧૧ ॥

અર્થઃ

(હે) સિદ્ધાન્ત ! વિશ્વ-અવબોધક ! પ્રકટ-સ્વરૂપ-વિશ્વ ! સિદ્ધ-પુરુષ-ઉત્તમ-સંપ્રણીતઃ, રણ-ઝવર-દાર-ધીરઃ, બોધ-કરણઃ, અ-દર-દાર-ધીરઃ (ત્વં) મન્યાન્ અપાય-જલધેઃ અવ ।

શીખદાર્થ

સિદ્ધાન્ત ! (મૂં સિદ્ધાન્ત) = હે આગમ, હે શાસ્ત્ર !

સિદ્ધ = મોક્ષે ગયેલા.

પુરુષ = પુરૂષ.

ઉત્તમ = શ્રેષ્ઠ.

સંપ્રણીત (ધાં ની) = રચેલ

સિદ્ધપુરુષોત્તમસંપ્રણીત = મોક્ષે ગયેલા એવા ઉત્તમ પુરૂષો વડે રચાયેલ.

અવબોધક = પ્રકાશક, જ્ઞાન કરાવનાર.

વિશ્વાવબોધક ! = હે વિશ્વના પ્રકાશક, હે જગતનું જ્ઞાન કરાવનાર !

ઝવર = મધ્યભાગ.

દાર = વિનાશ, વિદારણ.

ધીર = સમર્થ.

રણોદરદારધીર = ચુદ્ધના મધ્યભાગનું વિદારણ કરવામાં ધીર.

મન્યાન્ (મૂં મન્ય) = ભાનૈ, વહેલા હે મોક્ષ મોક્ષે જનારને.

અપાય = કષ્ટ.

જલધિ = સમુદ્ર.

અપાયજલધેઃ = કષ્ટરૂપ સમુદ્રમાંથી.

પ્રકટ = સ્પષ્ટ, પુરૂષ.

સ્વરૂપ = સ્વરૂપ.

પ્રકટસ્વરૂપવિશ્વ ! = સ્પષ્ટ છે ભૂમિ જેને વિષે એવા ! (સં૦)

અવ (ધાં અવ) = તું રક્ષણ કર, બચાવ.

બોધ = જ્ઞાન.

બોધકરણ = જ્ઞાનના હેતુભૂત.

દર = ભય, ભીતિ, ઊંઘ.

દાર = સ્ત્રી, નારી.

ધી = ચુદ્ધિ, મતિ.

રા = આપણું.

અવરદારધીર = અવિદ્યમાન છે ભીતિ અને નારી જ્યાં એવી મતિને અર્પણ કરનાર.

શ્લોકાર્થ

શ્રીસિદ્ધાન્તનું સ્વરૂપ—

“ હે આગમ ! હે પ્રકાશકના પ્રકાશક ! સ્પષ્ટ છે ભૂમિ જેને વિષે એવા (અર્થાત્ પ્રકટ રીતે વર્ણન કર્યું છે જગતના સ્વરૂપનું જેમાં એવા) હે (સિદ્ધાન્ત) ! મોક્ષે ગયેલા

એવા ઉત્તમ પુરુષોએ રચેલો (અર્થાત્ મોક્ષે ગયા તે પૂર્વે જ્ઞાન-સિદ્ધિ એવા જિનવરોએ પ્રરૂપેલો) એવો, તથા વળી યુદ્ધના મધ્ય ભાગનું વિદારણ કરવામાં સમર્થ એવો, વળી (સમ્યગ્-) જ્ઞાનના હેતુભૂત તેમજ અવિધમાન છે એવીતિ અને ભામિની ન્યાં એવી (અર્થાત્ નિર્ભય તેમજ વીતરાગ એવી) મતિને અર્પણ કરનારો તું ભવ્યોને કદરૂપ સમુદ્રમાંથી ખચાવ.”—૧૧

શ્રીદુરિતાર્યે વિનતિ:—

માકન્દમહારિરિવાન્યમૃતાં મરૈર્યા

દેવૈરસેવિ ‘દુરિતારિ’રસાવલક્ષા ।

દારિદ્ર્યકૃન્ મમ સપત્નજનેતિદુઃસ્વ—

દે વૈરસે વિદુરિતાગ્રિસા વલક્ષા ॥ ૧૨ ॥ ૩ ॥

—વસન્ત૦

વિવરણમ્

અસૌ-દૈવી મમ સપત્નજને-રૈરિણિ દારિદ્ર્યકૃત્ ભવતુ । અસૌ કિંવિશિષ્ટા ? અલક્ષા-નિર્દમ્ભા । સપત્નજને કિંવિશિષ્ટે ? અતિદુઃસ્વદે-અધિકકષ્ટદે । પુનઃ કિં ? વૈરસ્ય-વિરોધસ્ય સા-સમ્પદ્ યસ્ય તસ્મિન્ । અસૌ કિં ? ગિગતો દુરિતારે-પાપશત્રોઃ રસો યસ્યાઃ સા । પુનઃ કિં ? વલક્ષા-ગૌરા । અસૌ કા ? યા દુરિતારિઃ દેવૈઃ-સુરૈઃ અસેવિ-સેવ્યતે સ્મ । ઇવ-યથા અન્યમૃતાં મરૈઃ-પિકવ્રજૈઃ માકન્દમહારિઃ સેવ્યતે ॥ ૧૨ ॥

-અન્વયઃ

અન્ય-મૃતા મરૈઃ માકન્દ-મહારિ' ઇવ યા દેવૈ અસેવિ, અસૌ અ-લક્ષા, વિ-દુરિત-અરિ-રસા, વલક્ષા 'દુરિતારિ' મમ અતિ-દુઃસ્વ-દે, વૈર-સે સપત્ન-જને દારિદ્ર્ય-કૃત્ (ભવતુ) ।

શબ્દાર્થ

માકન્દ=આમ્ર, આળો.

મહારિ=મોર, માજર.

માકન્દમહારિ=આંખાની મોર.

અન્વ=૫૨

અન્યમૃતાં (મૂં અન્યમૃત)=કોકિલાના, કોયલોના

મરૈ (મૂં મર)=સમુદાયે વડે

દેવૈ. (મૂં દેવ)=દેવોથી

અસેવિ (ધાં સેવ)=સેવા થઈ.

૧ આ ઉપરથી સમજી શકાય છે કે વેદ અપોરૂપેય છે તેવી રીતે જૈન આગમ પણ છે, એ વાત જૈનો સમત નથી વળી વેદ અપોરૂપેય છે કે કેમ તેની સ્પષ્ટ રૂપરેખા ન્યાયકુસુમાંજાલ (પૃ. ૨૪૦-૨૪૪) ઉપર જોઈ શકાશે.

त्रिमूर्त्येश्वर त्रिमूर्त्यं विनश्यत् श्यामपुत्रं गयूषाहृतं पद्मभुजं-
नकुलमादाऽस्यपुक्तदक्षिणपार्श्वं मातुलिङ्गनामाश-
सूत्रावितनामदत्तं चेति ।

Lakshmi Art, Bombay, 8.

दुरितारि देवी गौरवणां मयवाहनां चतुर्भुजां वृद्धाश्व-
सुत्रपुक्तदक्षिणकर्णं फलामयान्वितवामकर्णं चेति ।

All rights reserved

હુરિતારિઃ (મૂં હરિતારિ)=હુરિતારિ (દેવી).
 અસૌ (મૂં અવસ)=એ.
 લક્ષ=લગ્નો, કપટ.
 અલક્ષા=અવિદ્યમાન છે કપટ જેને વિષે એવી,
 નિષ્કપટી.
 શરિય=હરિદ્રતા, કંગાળ અવસ્થા.
 શરિયકૃત=હરિદ્રતાની કરનારી.
 મમ (મૂં અમમ)=મારા.
 સપત્ન=શત્રુ.
 જન=લોક.
 સપત્નજને=વૈરિ-વર્ગને વિષે.
 અતિ=ધણી.

દુઃસ=કષ્ટ, પીડા.
 શા=અર્પણ કરવું.
 અતિદુઃસવે=ધણું દુઃખ દેનારા.
 વૈર=દુશ્મનાવટ, શત્રુતા.
 વૈરતે (મૂં વૈર-સ)=શત્રુતા છે સંપત્તિ જેની
 એવા.
 વિ=વિયોગવાચક ઉપસર્ગ.
 હુરિત=પાપ.
 રસ=રસ.
 વિહુરિતારિરસા=જતો રહ્યો છે પાપરૂપ દુશ્મ-
 નનો રસ જેમાંથી એવી.
 ચલક્ષા (મૂં ચલક્ષ)=ગૌરવર્ણી.

શ્લોકાર્થ

“જેમ દોકિલાઓના સમુદાયો વડે આત્ર-મંજરી સેવાય છે, તેમ જ (દેવી) દેવો
 વડે સેવિત છે (અર્થાત્ જેની સુશ સેવા કરે છે), તે નિષ્કપટી એવી તથા જતો રહ્યો છે પાપ-
 રૂપ દુશ્મનનો રસ જેમાંથી એવી (અર્થાત્ પાપ-રહિત) તેમજ ગૌરવર્ણી એવી હુરિતારિ
 (દેવી) અતિશય પીડાકારી એવા તથા શત્રુતારૂપી સંપત્તિથી વિભૂષિત એવા મારા વૈરિ-
 વર્ગને હરિદ્ર ખનાવનારી (અર્થાત્ તેને ‘ખાખા વીખી’ કરનારી) થાઓ.”—૧૨

સ્પષ્ટીકરણ

હુરિતારિ દેવીનું સ્વરૂપ—

તૃતીય તીર્થંકર શ્રીસંભવનાથની શાસન-દેવીનું નામ ‘હુરિતારિ’ છે. આનો ગૌર વર્ણ છે
 અને એને મેષનું વાહન છે. વિશેષમાં એને પશુ ચાર હાથ છે. એના જમણા બે હાથમાં વરદ અને
 અક્ષસૂત્ર (જપ-માલા) છે, બ્યારે એના ડાબા બે હાથમાં ફલ અને અલય છે. આ દેવી પરત્વે
 આચાર-દાનકર (પત્રાંક ૧૭૬)માં એવો ઉલ્લેખ છે કે—

“મેપારુદા વિશદકરણા દોશ્યતુલ્કેણ ચુક્તા
 સુકામાલાવરદકલિતં વક્ષિણં પાણિયુગમ્મ ।
 વામં તચ્ચામયફલશુભં વિમ્રત્તિ પુણ્યમાર્ગાં
 વચાદ્ મદ્રં સપદિ હુરિતારાડતિદેવી જનાનામ્ ॥”

—મન્દાકીન્તા.

હરિદ્રતા—

કવિસજ પોતાના વૈરિ-વર્ગને હરિદ્ર થયેલા એવા ઇચ્છે છે તે વાસ્તવિક છે. કેમકે ગૃહસ્થને
 હરિદ્રતાના સમાન અન્ય કોઈ દુઃખ નથી. આ વાતનું અત્ર દિગ્દર્શન કરાવવામાં આવે છે.

૧ ચરણાગતને એમ સ્વયંવતુ કે ખીવાનું કર્ષ કારણ નથી એ ‘અભય’ છે.

४ श्रीअभिनन्दनजिनस्तुतयः

अथ श्रीअभिनन्दननाथस्य स्तुतिः—

निःशेषसत्त्वपरिपालनसत्यसन्धा

भूपाल'संवर'कुलाम्बरपद्मवन्द्यो ! ।

कुर्वन् कृपां भवभिदे जिन ! मे विनम्र—

भूपाल संवरकुलां वरपद्म ! वन्द्यो ! ॥ १३ ॥

—वसन्त०

विवरणम्

हे भूपाल'संवर'कुलाम्बरपद्मवन्द्यो !—अभिनन्दनजिन ! त्वं मे-मम भवभिदे-संसारघाताय अल-उद्यमंकुल । त्वं किंविशिष्टः ? निःशेषसत्त्वानां-सर्वार्द्धिणां परिपालनाय-रक्षणाय सत्यसन्धः-सम्यक्प्रतिज्ञः । त्वं किं ? कुर्वन् । कां ? कृपां-रुक्णाम् । विनम्रा-नम्रीभूता भूपा यस्य तत्सं० । कृपां किंविशिष्टां ? संवरस्य-संयमस्य कुलं-समूहो यत्र ताम् । वर-प्रधाना पद्मा-ज्ञानरमा यस्य तत्सं० । हे वन्द्यो !—मित्र ! ॥ १३ ॥

अन्वयः

भूपाल-'संवर'-कुल-अम्बर-पद्म-वन्द्यो ! जिन ! विनम्र-भूप । वर-पद्म ! वन्द्यो ! निःशेष-सत्त्व-परिपालन-सत्य-सन्धः संवर-कुलां कृपां कुर्वन् (त्वं) मे भव-भिदे अल ।

शब्दार्थ

निःशेष=समस्त.

सत्त्व=आर्षी, शुभ.

परिपालन=रक्षय.

सत्य=सत्य, साथी.

सन्धा=प्रतिज्ञा.

निःशेषसत्त्वपरिपालनसत्यसन्धा=समस्त

आर्षीजोनी रक्षयने आटे (वीधी) छे

सत्य प्रतिज्ञा जेछे जेवा.

भू=पृथ्वी.

पाल=पालयुं, रक्षयुं करयुं.

भूपाल=पृथ्वीपति, राजा.

संवर=संवर (राजा).

कुल=कुल, पंथ.

अम्बर=आकाश, गगन.

वन्द्यु=मित्र.

पद्म-वन्द्यु=सूर्य.

એ તો જગજીવેર હકીકત છે કે દરિદ્રના મનોરથો મનમાં ને મનમાંજ સમાઈ જાય છે. વળી ધનિકના નહિ સગાં પણ સગાં થવા તૈયાર થઈ જાય છે, જ્યારે દરિદ્રને તો સ્વજન પણ પરજનની ગરજ સારે છે; અરે જોટલુંજ નહિ પણ તેની શ્રી પણ જોગજોગે કુસારી હોય તો તે પણ તેનો તિરસ્કાર કરે છે. વિશેષમાં દરિદ્ર અને ચાણક્યના કંઈ જાદુ લેઈ નથી, કેમકે જેમ ચાણક્યની પાસેથી તે અસ્પૃશ્ય હોવાને લીધે કંઈ કોઈ લેતું નથી, તેમ દરિદ્ર કોઈને પણ કંઈ આપતો નથી.^૧ વળી જેમ મરનારો મનુષ્ય ગદગદ કરે છે એવે છે અને તેના મુખ ઉપર પરસેવાનાં બિન્દુઓ દ્રષ્ટિગોચર થાય છે તેમજ તેનો ચહેરો ફિલ્લો પડી ગયેલો હોય છે, તેવી વાત દરિદ્રને-યાચકને પણ લાગૂ પડે છે. આ ઉપરાંત જેને ઘેર પુત્ર ન હોય, તેનું તો ફક્ત ઘર શૂન્ય ગણાય છે, અને મૂર્ખના સંબંધમાં તો દિશાઓજ શૂન્ય લેખાય છે, જ્યારે દરિદ્ર આશ્રીને તો સમસ્ત જગત્ શૂન્ય છે. એમ કહેવાય છે કે હમેશાં પ્રવાસમાં જીવન વ્યતીત થાય તે કષ્ટકારી છે, પરંતુ તેનાથી પણ વિશેષ કષ્ટદાયક તો પરના ઘરમાં નિવાસ કરવો તે છે; અરે એથી પણ વધારે કલેશજનક વાત તો નીચ મનુષ્યની સેવા ગણાય છે. પરંતુ આ ગદાં કરતાં દુઃખની અપેક્ષાએ અડિયાતી વસ્તુ તો દરિદ્રતા છે. હજી એકલી દરિદ્રતા હોય તો તો ઠીક છે, પણ સાથોસાથ તપશ્ચર્યાના અભાવ હોય, તો તો પછી થઈ રહ્યું. આ સંબંધમાં નીચેના પ્રલોક વિચારવા જેવો છે:—

“દ્વાવિમાવમ્મસિ ક્ષેપ્યૌ, ગાદં ઘટ્ઠ્વા ગલે સિલામ્ ।

ઘનિનં ચાપદાતારં, ઘરિદ્ધં વાતપસ્વિનમ્ ॥”

અર્થાત્—ધનિક હોઈ કરીને જે દાન દેતો ન હોય અને દરિદ્ર હોઈ કરીને જે તપશ્ચર્યા કરતો ન હોય, તે બંનેના ગળામાં મજબૂત રીતે સિલા બાંધીને તે બંનેને જલમાં ડૂબાડી દેવા ભેઈએ.

આ ઉપરથી ભેઈ શકાય છે કે દરિદ્રતા એ સર્વ આપદાઓનું મૂળ છે. કહ્યું પણ છે કે—

“કારિયાઘ્રધિયમેતિ હ્રીપરિગતઃ સત્વાત્ પરિભ્રમ્યતે

નિઃસત્ત્વઃ પરિભ્રમ્યતે પરિમવાશ્ચિવેદમાપદતે ।

નિર્વિષ્ણઃ શુચમેતિ શોકનિહતો મુઘ્યા પરિત્યજ્યતે

નિર્બુદ્ધિઃ ક્ષયમેત્યહો । નિષનતા સર્વાપદમાસ્પદમ્ ॥”

અર્થાત્—દરિદ્રતાને લઈને તો મનુષ્ય શરમાઈ જાય છે અને શરમનો માર્ગો તે સર્વથી ભ્રષ્ટ થાય છે. આ પ્રમાણે નિઃસત્ત્વ બનેલો તે મનુષ્ય પરાલભને પામે છે અને તેમ યતાં તે નિર્વેદી બની જાય છે. તેનું પરિણામ એ આવે છે કે તે શોકાતુર બને છે. આમ યતાં તે બુદ્ધિ-હીન બને છે અને મતિ-ભ્રષ્ટ થવાથી તો તેનો નાશ થાય છે. આ ઉપરથી સમજી શકાય છે કે દરિદ્રતા એ સમસ્ત આપત્તિનું કારણ છે.

४ श्रीअभिनन्दनजिनस्तुतयः

अथ श्रीअभिनन्दननाथस्य स्तुतिः—

निःशेषसत्त्वपरिपालनसत्यसन्धा

भूपाल'संवर'कुलाम्बरपद्मवन्धो ! ।

कुर्वन् कृपां भवभिदे जिन ! मे विनम्र—

भूपाल संवरकुलां वरपद्म ! वन्धो ! ॥ १३ ॥

—वसन्त०

विवरणम्

हे भूपाल'संवर'कुलाम्बरपद्मवन्धो !—अभिनन्दनजिन ! त्वं मे-मम भवभिदे-संसारघाताय जल-उद्यमंकुव । त्वं किंविशिष्टः ? निःशेषसत्त्वानां-सर्वाङ्गिणां परिपालनाय-रक्षणाय सत्यसन्धः-सम्यक्प्रतिज्ञः । त्वं किं० ? कुर्वन् । कां ? कृपां-करुणाम् । विनम्रा-नम्रीभूता भूपा यस्य तत्सं० । कृपां किंविशिष्टां ? संवरस्य-संयमस्य कुलं-समूहो यत्र ताम् । वग-प्रधाना पद्मा-ज्ञानरमा यस्य तत्सं० । हे वन्धो !—मित्र ! ॥ १३ ॥

अन्वयः

भूपाल-‘संवर’-कुल-अम्बर-पद्म-वन्धो ! जिन ! विनम्र-भूष । वर-पद्म । वन्धो ! निः-शेष-सार-परिपालन-सत्य-सन्धः संवर-कुलां कृपां कुर्वन् (त्वं) मे भव-भिदे जल ।

श्लो०-६।१

निःशेष=सुभस्त.

सत्त्व=प्राणी, एव.

परिपालन=रक्षण.

सत्य=सत्य, सात्वी.

सन्धा=प्रतिज्ञा.

निःशेषसत्त्वपरिपालनसत्यसन्धा=सुभस्त
प्राणीभ्योनी रक्षणने भाटे (वीधी) छ
सत्य प्रतिज्ञा नेवे जेवा.

भू=पृथ्वी.

पाल=पालयुं, रक्षण करुं.

भूपाल=पृथ्वीपति, राजा.

संवर=संवर (राज).

कुल=कुल, वंश.

अम्बर=आकाश, गगन.

वन्धु=मित्र.

पद्म-वन्धु=सूर्य.

મૂપાલસંગરકુલામ્બરપદ્મવન્ધો ! = હે સંવર રા-
જના કુલરૂપી ગગનને વિષે સૂર્યસમાન !

કુર્વન્ (મૂં કુર્વત્) = કરનારો.

કૃપાં (મૂં કૃપા) = કૃપાને, મહેરબાનીને.

મયમિદે = મયને બેઠવામાં.

વિનમ્ર = અત્યંત નમનશીલ.

પા = રક્ષણ કરવું.

મૂપ = નૂપતિ, નૃપતિ.

વિનમ્રમૂપ ! = નમન કર્યું છે નૃપતિઓએ જેને
એવા ! (સં૦)

અલ (ધાં અલ) = તું ઉદય કર, શક્તિમાન થા.
સંવર = સંયમ.

કુલ = સમૂહ.

સંવરકુલાં = સંયમના સમૂહરૂપી.

પદ્મા = લક્ષ્મી.

વરપદ્મ ! = ઉત્તમ છે લક્ષ્મી જેની એવા ! (સં૦)

વન્ધો ! (મૂં વન્ધુ) = હે મિત્ર, હે બાન્ધવ !

શ્લોકાર્થ

શ્રીઅભિનન્દનનાથની સ્તુતિ—

“ હે સંવર (નામના) પૃથ્વીપતિના કુલરૂપ ગગનને વિષે (પ્રકાશ કરવામાં) સૂર્ય-
સમાન (જિનેશ્વર) ! હે વીતરાગ ! નમન કર્યું છે નૃપતિઓએ જેને એવા હે (ચતુર્થ તીર્થકર
શ્રીઅભિનન્દન) ! ઉત્તમ છે (જ્ઞાનરૂપી) લક્ષ્મી જેની એવા હે (જગન્નાથ) ! હે (ત્રૈલો-
ક્યના) બાન્ધવ ! સમસ્ત પ્રાણીઓના રક્ષણને માટે (લીધી) છે સત્ય પ્રતિજ્ઞા જણે એવો
તું સંયમના સમૂહરૂપી કૃપા કરતો થકા મારા સવને બેઠવાને માટે ઉદય કર.”—૧૩

સ્પષ્ટીકરણ

શ્રીઅભિનન્દન-ચરિત્ર—

અત્ર પશ્ય એ નિવેદન કરવું પડશે કે આ અભિનન્દનનાથના સંસ્કૃત અને પ્રાકૃત ભાષામાં
સ્વતંત્ર લખાયેલ ચરિત્રો દષ્ટિગોચર થતાં નથી પરંતુ તેના અસ્તિત્વના અર્થમાં ખૂબત-ટિપ્પ-
નિકામાં ઉલ્લેખ છે. આ તીર્થકરના ચરિત્રનું વિહંગાવલોકન કરવું હોય, તો જુઓ સ્તુતિચતુર્વિ-
ંશતિકા (પૃં ૬૪).

તીર્થરાજસ્તવનમ્—

યત્પાણિજવ્રજમમાદ્ ધુતબુંદનીર—

જં બાલધર્મકરપાદસમસ્તપદ્મમ્ ।

તં નૌમિ તીર્થકરસાર્થ ! ભવન્તમેનો—

જમ્બાલધર્મ ! કરપાદસમસ્તપદ્મમ્ ॥ ૧૪ ॥

વિવરણમ્

હે તીર્થકરસાર્થ !-જિનવ્રજ ! તં મવન્તં અહં નૌમિ-સ્તૌમિ । एनोजम्बाले-पापपङ्के घर्मो-
जिदाघसमः तत्सं० । मवन्तं किंविशिष्टं ? करपादाभ्यां-हस्ताब्धिभ्यां समस्तं-सम्यग् जितं पद्मं-
कमलं येन तम् । तं कं ? यत्पाणिजव्रजं-यन्नखौघोऽभात्-शोभते स्म । व्रजं किं० ? धृतं-जितं
बुद्धनीरजं-स्वेराब्जं येन तत् । पुनः किं० ? बालो-नवो घर्मकरः-सूर्यः तस्य पादा-रश्मयः
तद्वत् रक्ता समस्ता-सर्वा पद्मा-शोभा यस्य तत् ॥ १४ ॥

અન્વયઃ

एनस्-जम्बाल-घर्म । तीर्थकर-सार्थ । धृत-बुद्ध-नीरजं, बाल-घर्म-कर-पाद-समस्त-
पद्मं यत्-पाणि-ज-व्रजं अभात्, तं कर-पाद-समस्त-पद्मं मवन्तं नौमि ।

શબ્દાર્થ

पाणि=હસ્ત, હાથ.

पाणिज=હાથના નખ.

व्रज=સમુદાય.

यत्पाणिजव्रजं=જેના હાથના નખોના સમૂહ.

अभात् (घा० मा)=શોભતો હવે.

धृत (घा० धु)=હાલેલું, જીતેલું.

बुद्ध (घा० बुध्)=વિકસવર, ખીલેલ,

नीरज=જલ, પાણી.

नीरज=જલમાં ઉત્પન્ન થાય તે, કમલ.

धृतबुद्धनीरजं=જીતેલું છે વિકસવર કમલને
જેણે એવો.

बाल=બાળ.

घर्म=તાપ.

कर=કિરણ.

घर्मकर=સૂર્ય, રવિ.

पाद=કિરણ.

पद्मा=શોભા.

बालघर्मकरपादसमस्तपद्मं=બાલ સૂર્યના કિર-
ણોના સમાન (રક્ત) છે સમસ્ત શોભા
જેની એવાને.

नौमि (घा० नु)=હું સ્તબ્ધ.હું.

तीर्थकर=તીર્થકર, તીર્થપતિ.

सार्थ=સમૂહ.

तीर्थकरसार्थ ! =હે તીર્થકરોના સમૂહ !

एनस्=પાપ.

जम्बाल=કાઠવ, કીચ્છક.

एनोजम्बालघर्म ! =હે પાપકર કાઠવ પ્રતિ તાપ-
સમાન !

कर=હસ્ત, હાથ.

पाद=ચરણ, પગ.

समस्त (घा० अस)=સર્વથા પરાસ્ત કરેલ.

करपादसमस्तपद्मं=હસ્ત અને ચરણ વડે
સર્વથા પરાસ્ત કર્યું છે. પદ્મને જેણે
એવાને.

શ્લોકાર્થ

તીર્થકરોની સ્તુતિ -

" હે પાપકર કાઠવને (સૂકાની નાખવામાં) સૂર્યસમાન ! હે તીર્થકરોના સમુદાય !
(રક્તતાના સંબંધમાં) ધુતકારી કાઠ્યું છે વિકસવર કમલને જેણે એવો, તેમજ બાલ

(અર્થાત્ ઉગતા) સૂર્યનાં કિરણોના જેવી (રક્ત) છે સમસ્ત શોભા જેની એવા જ (આપ તીર્થંકર-વર્ગ)ના હસ્તોના નખોનો સમૂહ શોભતો હોય, તે (જિન-વૃન્દ) કે જેણે હસ્ત અને ચરણ (ની પ્રભા) વડે પદ્મને સર્વથા પરાસ્ત કર્યાં છે એવા આપને હું સ્તવું છું.”-૧૪

જિનમતપ્રશંસા:—

કામં મતે જિનમતે રમતાં મનો મે

ઽમુદામકામભિદસંવરહેતુલામે ।

ચણ્ડઘુતાવિવ વિતન્વતિ સત્પ્રકાશમ્

ઉદામકામભિદસંવરહેતુલામે ॥ ૧૫ ॥

—વસન્ત૦

વિવરણમ્

મતે—પ્રાણ્યે જિનમતે મે—મમ મનઃ—ચિત્તં રમતાં—ક્રીડતુ । મતે કિંવિશિષ્ટે ? અમુદૌ-
વિષાદમદૌ આમકામૌ—રોગકન્દર્પૌ તયોર્મિદા—મેદનં યસ્માત્ एवंવિધોઽયં સંવરઃ—સંયમઃ તસ્મ
હેતવઃ તેષાં લાભઃ—પ્રાપ્તિઃ યસ્માત્ યસ્મિન્ વા તસ્મિન્ । મતે કિં કુર્વતિ ? વિતન્વતિ-
સૃજતિ । કં ? સત્પ્રકાશં—સદ્જ્ઞાનમ્ । ઇવ—યથા । ચણ્ડઘુતૌ—રવૌ સત્પ્રકાશં—સદુદ્યોતં તન્વતિ
ઉદામઃ કામઃ—અભિલાષઃ તસ્ય મિદ્—મેદકોઽસંવરઃ—અસંયમઃ તદ્વ્યન્તરિ । પુનઃ કિં ।
અતુલા—અનુપમા આમા—શ્રીર્યસ્ય તસ્મિન્ । કાર્યં—અત્યર્થમ્ ॥ ૧૫ ॥

અન્વયઃ

ચણ્ડ-ધુતૌ ઇવ સત્-પ્રકાશં વિતન્વતિ, ઉદામ-કામ-મિદ્-અ-સંવર-હે, અ-તુલ-અ-
મતે, અ-મુદ્-દ-આમ-કામ-મિદ્-સંવર-હેતુ-લામે જિન-મતે મે મનઃ કામ રમતામ્

શબ્દાર્થ

કામં=અત્યંતપાંખું પતાવનાર અવ્યય.

મતે (મુઞ્ મત)=અભીષ્ટ, પ્રિય.

મત=દર્શન, સિદ્ધાન્ત.

જિનમતે=જૈન સિદ્ધાન્તને વિષે.

(ધાઞ રમ)=રમો, રમણ કરો.

ચિત્ત.

કામ=મદન.

મિદા=ભેદન

રેતુ=કારણ

અમુદામકામમિદ્સંવરહેતુલામે

એવા રોગ

સંયમના કારણથી પ્રાપ્ત

(અર્થાત્ ઉગતા) સૂર્યનાં કિરણોના જેવી (રક્ત) છે સમસ્ત શોભા જેની એવા જ (આપ તીર્થંકર-વર્ગ) ના હસ્તોના નખોનો સમૂહ શોભતો હવો, તે (જિન-વૃન્દ) ઠ જેણે હસ્ત અને ચરણ (ની પ્રભા) વડે પદ્મને સર્વથા પરાસ્ત કર્યો છે એવા આપને હું સ્તવું છું.”-૧૪

જિનમતપ્રશંસા:—

કામં મતે જિનમતે રમતાં મનો મે

ઽમુદ્દામકામભિદસંવરહેતુલાભે ।

ચણ્ડદ્યુતાવિવ વિતન્વતિ સત્પ્રકાશમ્

ઉદ્દામકામભિદસંવરહેઽતુલાભે ॥ ૧૫ ॥

—વસન્ત૦

रोहिणीदेवी.

निर्वाणकलित्रायाम्—

“तत्राद्या रोहिणीं धवलवर्णां मुरमिवाहनां चतुर्भुजामक्षसूत्रवाणा-
न्वितदक्षिणपाणिं शङ्खधनुयुक्तगामपाणिं चेति ।”

ચળ=પ્રખર.

દ્યુતિ=તેજ.

ચળદ્યુતિ=પ્રખર છે તેજ જેનું તે, સૂર્ય.

ચળદ્યુતૌ=સૂર્યને વિષે.

વિતન્વતિ (મૂં વિતન્વત) = વિસ્તાર કરનાર.

પ્રકાશ=પ્રકાશ.

સત્પ્રકાશ=સુપ્રકાશ.

ઉદ્દામ=અત્યંત તીવ્ર.

કામ=અભિલાષા, ઇચ્છા.

હન્=નાશ કરવો.

ઉદ્દામકામમિદસંવરદે=તીવ્ર અભિલાષાને લેદ-
નારા અસંયમના ધાતક.

અતુલ=અવિદ્યમાન છે તુલના જેની તે,
અનુપમ.

અતુલામે=અનુપમ છે શોભા જેની એવા.

શ્લોકાર્થ

જન-મતની પ્રશંસા—

“સૂર્યની આફક (યથાર્થ જ્ઞાનરૂપ) સત્પ્રકાશનો વિસ્તાર કરનારા, વળી (ચારિત્રે ગ્રહણ કરવાની) તીવ્ર અભિલાષાનો નાશ કરનારા એવા અસંયમના ધાતક, તથા વળી અનુપમ શોભાથી યુક્ત, તેમજ (સજ્જનોને) અણીટ, તથા વળી અપ્રીતિકર (અર્થાત્ શોકાતુર બનાવનારા) એવા રોગ અને મદનનો વિનાશ કરનારા સંયમના કારણના લાભરૂપ એવા જૈન મતને વિષે આફ મન અત્યંત રમણ કરે.”—૧૫

રોહિણીદેવ્યાઃ સ્તુતિઃ—

ધર્મદ્વિપાં ક્ષયમધર્મજુપાં કરોતુ

સા ‘રોહિણી’ સુરભિયાતવપૂ રમાયા ।

યસ્યા વમૌ હૃદયવૃત્તિરજસમૂના

સારોહિણી સુરભિયા તવ પૂ રમાયાઃ ॥ ૧૬ ॥ ૪ ॥

—વસન્ત૦

વિવરણમ્

સા ‘રોહિણી’ દેવી અધર્મજુપાં નૃણાં ક્ષયં કરોતુ-તનોતુ । કિંમૂતાનાં ? અધર્મજુપાં ધર્મદ્વિપાં-ધર્મધ્વંસકારનાં । સા કિંચિશિષ્ટા ? સુરભૌ-ગવિ યાતં-ગતં વપુઃ-તત્તુઃ યસ્યાઃ સા । પુનઃ કિં ? રમો-રમ્યઃ આયો-લાભો યસ્યાઃ સા । (સા કા ?) યસ્યાઃ તવ હૃદયવૃત્તિઃ વમૌ-માતિ સ્મ । અજસ્રં-નિરન્તરમ્ । વૃત્તિઃ કિં ? ઝના-રહિતા । કયા ? સુરભિયા-દેવમીત્યા । પુનઃ કિં ? સારઃ-પ્રધાનઃ કહઃ-તર્કો વિદ્યતે યસ્યાઃ સા । પુનઃ કિં ? પૂઃ-નગરી । કસ્યાઃ ? રમાયાઃ-શ્રિયઃ ॥ ૧૬ ॥

અન્વયઃ

યસ્યાઃ તત્ત્વ સુર-મિયા કના, સાર-ઝહિણી, રમાયાઃ પૂઃ હૃદય-વૃત્તિઃ અજસ્રં વમી, સા સુરમિ-યાત-વપૂઃ રમ-આયા 'રોહિણી' ધર્મ-દ્વિપાં અધર્મ-જુપાં ક્ષયં કરોત્ ।

શીખદાર્થ

દ્વિપૂ=દ્વેષ કરનાર, શત્રુ.
ધર્મદ્વિપાં=ધર્મના દ્વેષીઓના.
ક્ષયં (મૂં ક્ષય)=નાશને.
અધર્મજુપાં=અધર્મને સેવનારાઓના.
કરોત્ (ધાં ક્રુ)=કરે.
રોહિણી=રોહિણી (દેવી).
સુરમિ=ધેતુ, ગાય.
યાત=(ધાં યા)=પ્રાપ્ત થયેલ.
વપુસ્=હેલ, શરીર.
સુરમિયાતવપૂ=ધેતુને પ્રાપ્ત થયે છે હેલ
જેનો એવી.
રમ=રમ્ય, મનોહર.
આય=લાભ.
રમાયા=રમ્ય છે લાભ જેનો એવી.
યસ્યાઃ=(મૂં યદ્)=જેની.

વમી=(ધાં મા)=પોલી નીકળી.
હૃદય=અંતઃકરણ.
વૃત્તિ=વળણ.
હૃદયવૃત્તિઃ=અંતઃકરણની વૃત્તિ.
અજસ્ર=નિરંતર, હ્રમેશાં.
કના (મૂં કન)=અપૂર્ણ, અધુરી, રહિત.
સાર=શ્રેષ્ઠ, ઉત્તમ.
ઝહ=તર્ક.
સારોહિણી=ઉત્તમ છે તર્કો જેના એવી.
સુર=હેવ.
મી=શીતિ, ખીક.
સુરમિયા=હેવેની ખીકથી.
તત્ત્વ (મૂં-તુષ્ટાત્ત્વ)=તારી.
પૂઃ (મૂં પુર)=નગર.
રમાયા=(મૂં રમા)=લક્ષ્મીના.

શ્લોકાર્થ

રોહિણી દેવીની સ્તુતિ—

“તારી કે જેની, દેવોના ભયથી યુક્ત તેમજ ઉત્તમ તર્કથી યુક્ત તથા લક્ષ્મીના નગરરૂપ એવી હૃદય-વૃત્તિ નિરંતર શોભી રહી, તે (તું) રોહિણી (દેવી) કે જે ધેતુ ઉપર સ્વારી કરનારી છે તેમજ જેનો લાભ મનોહર છે તે (દેવી) ધર્મના દ્વેષી તેમજ અધર્મને સેવનારા (એવા જનો)નો વિનાશ કરે.”—૧૬.

સ્પષ્ટીકરણ

રોહિણી દેવીની સ્તુતિ કરવાનું કારણ—

પ્રથમ, દ્વિતીય અને તૃતીય જિનેશ્વરના સ્તુતિ-કદમ્બક આશ્રીને તો તે તે જિનેશ્વરની સ્તુતિ કરવામાં આવી છે, પરંતુ અત્ર તે નિયમ પાળવામાં આવ્યો નથી, કેમ?

ચતુર્થ જિનેશ્વરની શાસન-દેવીનું નામ તો કાલી છે અને અત્ર તો રોહિણી દેવીની સ્તુતિ કરવામાં આવી છે. આ સ્તુતિના સંબંધમાં એમ કહી શકાય તેમ છે કે મેઝ(વજયળ) શ્રીશાસન કવીશ્વરે રચેલી ‘સ્તુતિ-ચતુર્વિંશતિકા’ને અનુસરે છે (કેમકે ત્યાં પણ સોળમા શ્લોકમાં રોહિણી નામની વિદ્યા-દેવીની સ્તુતિ કરવામાં આવી છે), છતાં પણ દરેક સ્થલે તેનું અનુકરણ નહિ કરેલું હોવાથી આ પ્રમાણે એકાએક રોહિણી દેવીની કેમ સ્તુતિ કરી તે સમજી શકાતું નથી.

શ્રીરોહિણીનું સ્વરૂપ—

‘પુણ્ય ખીજને ઉત્પન્ન કરે તે રોહિણી’ એ રોહિણી શબ્દનો વ્યુત્પત્તિ-અર્થ છે. રોહિણી દેવી એ સોળ વિદ્યા-દેવીઓ પૈકી એક છે. તેને ચાર હાથ છે. તેના જમણા બે હાથ જપ-માલા અને બાણથી અલંકૃત છે, જ્યારે ડાબા બે હાથ શંખ અને ધનુષ્યથી શોભે છે. વળી તે કુન્દ, પુષ્પ, હિમ ઇત્યાદિકના જેવી શ્વેતવર્ણી છે અને ગાય એ એનું વાહન છે. આ હકીકત નિર્વાણ-કલિકા ઉપરથી ભેદ શકાય છે, કેમકે ત્યાં કહ્યું છે કે—

“તન્નાયાં રોહિણીં ધવલવર્ણીં સુરભિવાહનાં ચતુર્મુજામક્ષસૂત્રાણાન્વિતદક્ષિણપાણિં શઘ્નધનુર્યુક્ત-
ધામપાણિં ચેતિ ॥”

આ વાતની નિમ્ન-લિખિત શ્લોક પણ સાક્ષી પૂરે છે:—

“શઘ્નાક્ષમાલાશરચાપશાલિ-
ચતુષ્કરા કુન્દતુષારગૌરા ।
ગોગામિની ગીતયરપ્રમાદા
ધી‘રોહિણી’ સિદ્ધિમિર્મા વદાત ॥”

—આચાર-દિનકર, પત્રાંક ૧૬૧

५ श्रीसुमतिजिनस्तुतयः

अथ श्रीसुमतिनाथस्य महिमा—

भक्तिर्ब्रजेन विहिता तव पादपद्म—

सत्काऽमिता सुमनसां सुमते ! नतेन ।

लब्धा सुखेन जिन ! सिद्धिसमृद्धिवृद्धिः

सत्कामिता सुमनसां सुमतेन तेन ॥ १७ ॥

—वसन्तः

विवरणम्

हे सुमते !—सुमतिजिन ! तव पादपद्मसत्का भक्तिः येन सुमनसां—विदुषां ब्रजेन विहिता-
कृता । भक्तिः किंविशिष्टा ? अमिता—भूयसी । ब्रजेन किंविशिष्टेन ? नतेन—भस्त्रेण । तेन
ब्रजेन सिद्धिसमृद्धिवादिः—भुक्तिसंपत्तिवृद्धिः लब्धा—प्राप्ता । केन ? सुखेन—शर्मणा । वृद्धिः
किंविशिष्टा ? सद्भिः—विद्भिः कामिता—पार्थिता । तेन किंविशिष्टेन ? सुमतेन—अतिमान्येन ।
केपां ? सुमनसां—सुराणाम् ॥ १७ ॥

अन्वयः

(हे) सुमते ! सुमनसां (येन) नतेन ब्रजेन तव पाद-पद्म-सत्का, अमिता भक्तिः विहिता,
तेन सुमनसां सु-मतेन (हे) जिन ! सत्-कामिता सिद्धि-समृद्धि-वृद्धिः सुखेन लब्धा ।

शेषार्थ

भक्ति. (मू० भक्ति)=सेवा, उपासना.
ब्रजेन (मू० ब्रज)=समुदाय वडे.
विहिता (घा० घा)=करवाभां आवी.
पादपद्मसत्का=यशु-कमलना सङ्गधी
अमिता (मू० अमित)=भाष-रहित.
सुमनसां (मू० सुमनस्)=(१) शुद्ध चित्तपा-
णाना, विद्वाना, (२) सुदेना.
सुमत ! (मू० सुमति)=डे भुमति (नाथ) !
नतेन (मू० नत)=प्रक्षाम करेव.
लब्धा (घा० लभ्)=प्राप्त थध.

सुखेन=सुखपूर्वक, कष्ट विना.
सिद्धि=भुक्ति.
समृद्धि=संपत्ति.
वृद्धि=आभादी
सिद्धिसमृद्धिवृद्धि=भुक्ति, संपत्ति अने
आभादी
कामित (घा० कम्)=धृष्टित, धृष्टेदी.
सत्कामिता=सर्वजनोच्चे धृष्टेदी.
मत (घ० मन्)=मान्य.
सुमतेन=अत्यंत भा-य.
तेन (मू० तद्)=ते वडे.

શ્લોકાર્થ

શ્રીસુમાતનાથનો મહિમા—

“ હે સુમતિ (નાથ) ! જે પ્રણામ કરેલા વિદ્વાનોના [અથવા સુરોના] સમૂહે તારા ચરણ-કમલ-વિષયક (અર્થાત તારા ચરણ-કમલની) અનુપમ સેવા બાજી, તે સુરોને (પણ) અતિશય માન્ય એવા વિદ્વદ્-વર્ગે હે જિન ! સજ્જનોએ ઇચ્છેલી એવી મુક્તિ, સંપત્તિ અને આબાદી મુખેથી પ્રાપ્ત કરી ”—૧૭

સ્પષ્ટીકરણ

સુમતિનાથ-ચરિત્ર—

શ્રીવિજયસિંહસૂરિના શિષ્ય શતાર્થિક શ્લોકપ્રભસૂરિએ પરમાર્હત કુમારપાલ નૃપતિના રાજ્ય દરમ્યાન ૬૮૨૧ શ્લોક પ્રમાણનું સુમતિનાથ-ચરિત્ર લખ્યું છે. આ ચરિત્રનો ઘણો ખર્ચે ભાગ પ્રાકૃત ભાષામાં રચાયેલો છે. આ વીર્યકરના ચરિત્રની સ્થૂલ રૂપરેખા સાદ્ બુદ્ધિ સ્તુતિ-ચતુર્વિંશતિકા (પૃ. ૭૮).

જિનવરેમ્યઃ પ્રાર્થના—

येषां स्तुवन्त्यपि ततिश्चरणानि नृणा—

मज्ञानघस्मरपराभवभां जिना वः ।

दुःखांश्चधाविव घनं मरुतः क्षिपन्ता—

मज्ञानघस्मरपरा भवभाञ्जि नावः ॥ १८ ॥

—वसन्त०

વિવરણમ

તે જિના લો—યુષ્માકં અજ્ઞાનમેવ ઘસ્મરો—મક્ષકઃ પુમાન્ તસ્ય પરાભવભાં—પરામૃતિ-પ્રભાં ક્ષિપન્તાં—દલપન્તુ । ઇવ—યથા ઘનં—મેઘં મરુતઃ—પ્રમજ્જનાઃ ક્ષિપન્તે । તે કિંવિશિષ્ટાઃ ? નાવઃ—નૌસમાઃ । કવ ? દુઃસ્વામ્બુઘૌ—પીઠામ્બોઘૌ । તે કે ? યેષાં ચરણાનિ—પદાનિ સ્તુવન્તી—સુવન્તી સતો નૃણાં તતિઃ—નરશ્રેણિઃ વખૂવ । કીદશી ? ન સન્તે અઘં—પાપં સ્મરઃ—કામઃ પરે—વૈરિણો યસ્યાઃ સા । તતિઃ કિંવિશિષ્ટા ? અપેર્ષિન્નકમત્વાત્ અજ્ઞાઽપિ—મૂર્ખઽપિ । ચરણાનિ કિંવિશિષ્ટાનિ ? મઘં—ફલ્પાણં ધજન્તીતિ તથા ॥ ૧૮ ॥

૧ આ ચરિત્રને લગતી દ્રઢીકૃત માફ બુદ્ધિ તેમજ રચેલ શૃંગાર-વૈરાગ્ય-તરંગિણી નામના કાવ્ય ઉપરની મારી પ્રસ્તાવના.

અન્યયઃ

યેષાં મય-માત્રિ ચરણાનિ સ્તુયન્તી (સતી) મુળાં અહા અપિ તત્તિઃ અન્-અવ-સ્મર-પરા
(વમ્વ), (તિ) દુઃસ-અમ્બુધી નામઃ જિનાઃ મરુતઃ ઘનં દ્ય. ય અજ્ઞાન-ઘસ્મર-પરામય-માં ક્ષિપન્તામ્ ।

શીખદાર્થ

યેષાં (મૂં યદ્) = જેમનાં.

સ્તુયન્તી (ધાં સ્તુ) = સ્તવના કરતી, સ્તુતિ
કરતી.

અપિ = પણ.

તત્તિઃ (મૂં તત્તિ) = શ્રેષ્ઠિ, સમુદાય.

ચરણાનિ = ચરણોને.

મુળાં (મૂં વૃ) = માનવોની.

અજ્ઞાન = અજ્ઞાન, મોહ.

ઘસ્મર = ભક્ષક.

પરામય = (૧) અપમાન, તિરસ્કાર; (૨) પરાજય.

મા = પ્રભા, તેજ.

અજ્ઞાનઘસ્મરપરામયમાં = અજ્ઞાનરૂપ ભક્ષકને

(હાથે થતી) પરાભવની પ્રભાને.

જિનાઃ (મૂં જિન) = જિનો, તીર્થંકરો.

અમ્બુધિ = સમુદ્ર, સાગર.

દુઃસામ્બુધી = દુઃખરૂપ સમુદ્રમાં.

ઘનં (મૂં ઘન) = ગેધને.

મરુતઃ (મૂં મરુત) = પવનો.

ક્ષિપન્તામ્ (ધાં ક્ષિપ્) = દૂર દે'કી દો, નદ કરો.

અજ્ઞા (મૂં ગજ) = મૂર્ખ.

અનઘસ્મરપરા = અવિદ્યમાન છે પાપ, મદન અને

દુરમન જેને વિરો ઝેવી.

મય = કલ્યાણ.

મય = ભજવું.

મયમાત્રિ = કલ્યાણને ભજનારાં.

નાવા (મૂં નૌ) = નૌકાઓ, વહાણો.

શ્લોકાર્થ

જિનેશ્વરોને પ્રાર્થના—

“જેમનાં કલ્યાણકારી ચરણોની સ્તુતિ કરતી યહી (અર્થાત્ સ્તવના કરવાથી) મૂર્ખ
ઝેવી પણ માનવ-શ્રેષ્ઠિ પાપ, મદન અને દુરમનથી રહિત થઇ (અને થાય છે), તે દુઃખ-
સાગરમાં (આકલ્પનાય) નૌકાસમાન તીર્થંકરો, જેમ પવનો વાદળને વિખેરી નાખે છે, તેમ
તમારા અજ્ઞાનરૂપ ભક્ષકને (હાથે થતા) પરાભવની પ્રભાને નિસ્તેજ કરો (નદ કરો).”-૧૮

જિનવાણવા માહાત્મ્યમ્—

યા હેલયા હતવતી કુમાર્તિ કુપક્ષે—

વિજ્ઞા નરાજિતપદા શિવરા જિનેન ।

વાચં તમસ્સુ રચિતાં હૃદિ ધેહિ શૈલ—

વિજ્ઞાનરાજિતપદા શિવરાજિનેનમ્ ॥ ૧૯ ॥

વિવરણમ્

હે નર ! ત્વં તાં વાચં હૃદિ વિષેહિ-વહસ્વ । વાચં કિંવિશિષ્ટાં ? રચિતાં-નિર્મિતામ્ । કેન ?
 જિનેન । જિનેન કિંવિશિષ્ટેન ? શૈલાકૃતિરેસ્વાવિજ્ઞાનેન રાજિતૌ પદૌ-પાદૌ યસ્ય તેન । પુનઃ
 કિં ? શિવેન-મહાલેન રાજત ઇત્યેવંશીલઃ સ તેન । તાં કાં ? યા હેલયા-લીલયા-કુમર્તિ-
 કુર્ચુદ્ધિં હતવતી-જઘાન । યા કિંવિશિષ્ટા ? વિજ્ઞા-નિપુણા । પુનઃ કિં ? અજિતાનિ-અનભિ-
 ભૂતાનિ પદાનિ યસ્યાઃ સા । કૈઃ ? કુપક્ષૈઃ-કુવાદિભિઃ । પુનઃ કિં ? શિવં-સિદ્ધિં રાતિ-દદા-
 તીતિ તથા । પુનઃ કિં ? હનં-સૂર્યસમામ્ । ક્વ ? તમસ્સુ-પાપેષુ ॥ ૧૯ ॥

અન્વયઃ

(હે) નર ! યા કુ-પક્ષૈઃ અજિત-પદા, વિજ્ઞા, શિવ-રા (વાક્) કુમર્તિ હેલયા હતવતી,
 (તાં) તમસ્સુ હનં, શૈલ-વિજ્ઞાન-રાજિત-પદા, શિવ-રાજિના જિનેન રચિતાં વાચં હૃદિ ધેહિ ।

શીખદાર્થ

હેલયા (મૂં હેલા) = લીલા પડે.
 હતવતી (ધાં હત્) = નટ કરી, હાણી નાંખી.
 કુમર્તિ (મૂં કુમર્તિ) = દુર્બુદ્ધિને.
 પક્ષ-પક્ષ.
 કુપક્ષઃ (મૂં કુપક્ષ) = દુષ્ટ પક્ષો વડે, કુવાદીઓ
 વડે.
 વિજ્ઞા (મૂં વિજ્ઞ) = નિપુણ, ચતુર.
 નર ! (મૂં નર) = હે માનવ !
 પદ=પદ.
 અજિતપદા=નથી પરાસ્ત થયાં પડેા જેનાં
 એવી.
 શિવ=મોક્ષ, નિર્વાણ.
 શિવરા=મોક્ષને આપનારી, સુકિત-દાયક.
 જિનેન (મૂં જિન) = જિન વડે.
 વાચં (મૂં વાચ) = વાણીને.

તમસ્સુ (મૂં તમસ્) = (૧) અંધકારને વિષે;
 (૨) અજ્ઞાનને વિષે.
 રચિતાં (મૂં રચિતા) = રચેલી.
 હૃદિ (મૂં હૃદય) = અંતઃકરણમાં.
 ધેહિ (ધાં ધા) = તું ધારણ કર.
 શૈલ=પર્વત.
 વિજ્ઞાન=જ્ઞાન.
 રાજિત (વાં રાજ) = સુશોભિત.
 પદ=ચરણ.
 શૈલવિજ્ઞાનરાજિતપદા=પર્વતના આકાર જેવી
 રેખાલક્ષણે કરીને શોભાયમાન તે
 જેમનાં ચરણો એવા.
 શિવ=કલ્યાણ, મંગલ.
 રાજિત=શોભન-શીલ.
 શિવરાજિના=કલ્યાણ વડે શોભતા.
 હનં (મૂં હન) = સૂર્ય.

શ્લોકાર્થ

જિન-વાણીનું આહાત્મ્ય—

"કુવાદીઓ વડે પરાજિત નથી થયાં પડેા જેનાં એવી, તથા નિપુણ એવી તેગજ
 સુકિત-દાયક એવી જે (વાણીએ) દુર્બુદ્ધિને લીલાગત્રમાં હાણી નાંખી, તે (અજ્ઞાનરૂપી)

અન્યથા:

યેષાં મવ-માઞિ ઘરણાનિ સ્તુયન્તી (સતી) મૃણાં અજ્ઞા અપિ તત્તિઃ અન્-અઘ-સ્મર-પરા (ઘમ્બુ), (તે) દુઃસ-અમ્બુઘી નાયઃ જિનાઃ મરુતઃ યનં દુઃ ય અજ્ઞાન-ઘસ્મર-પરામવ-માં ક્ષિપન્તામ્ ।

શીખદાર્થ

યેષાં (મૂં યઢ) = જ્ઞેમનાં.
સ્તુયન્તી (ષાં સ્તુ) = સ્તવના કરતી, સ્તુતિ કરતી.
અપિ = પણ.
તત્તિઃ (મૂં તતિ) = શ્રેણિ, સમુદાય.
ઘરણાનિ = ચરણોને.
મૃણાં (મૂં વૃ) = માનવોની.
અજ્ઞાન = અજ્ઞાન, મોહ.
ઘસ્મર = ભક્ષક.
પરામવ = (૧) અપમાન, તિરસ્કાર; (૨) પરાજય.
મા = પ્રજ્ઞા, તેજ.
અજ્ઞાનઘસ્મરપરામવમાં = અજ્ઞાનરૂપ ભક્ષકને
(હાથે યતી) પરાભવની પ્રજ્ઞાને.
જિનાઃ (મૂં જિન) = જિનો, તીર્થંકરો.

અમ્બુધિ = સમુદ્ર, સાગર.
દુઃસામ્બુઘી = દુઃખરૂપ સમુદ્રમાં.
યનં (મૂં યન) = મેધને.
મરુતઃ (મૂં મરુત) = પવનો.
ક્ષિપન્તામ્ (ષાં ક્ષિપ્) = ફેર ફેંકી દેા, નષ્ટ કરેા.
અજ્ઞા (મૂં અજ્ઞ) = મૂર્ખ.
અનઘસ્મરપરા = અવિદ્યમાન છે પાપ, મદન અને
દુશ્મન જેને વિષે ઝેવી.
મવ = કલ્યાણ.
મગ્ = ભજવું.
મયમાઞિ = કલ્યાણને ભજનારાં.
નાયઃ (મૂં નૌ) = નૌકાઓ, વહાણો.

શ્લોકાર્થ

જિનેશ્વરોને પ્રાર્થના—

“જમનાં કલ્યાણકારી ચરણોની સ્તુતિ કરતી થકી (અર્થાત્ સ્તવના કરવાથી) મૂર્ખ ઝેવી પણ માનવ-શ્રેણિ પાપ, મદન અને દુશ્મનથી રહિત થઈ (અને યાય છે), તે દુઃખ-સાગરમાં (આક્રાંબનાથ) નૌકાસમાન તીર્થંકરો, જેમ પવનો વાદળને વિખેરી નાંખે છે, તેમ તમારા અજ્ઞાનરૂપ ભક્ષકને (હાથે યતા) પરાભવની પ્રજ્ઞાને નિસ્તેજ કરો (નષ્ટ કરો).” ૮-૧૮

જિનવાણ્યા માહાત્મ્યમ્—

યા હેલયા હતવતી કુમાર્તિ કુપક્ષૈ—

વિજ્ઞા નરાઽજિતપદા શિવરા જિનેન ।

વાચં તમસ્સુ રચિતાં હૃદિ ઘેહિ શૈલ—

વિજ્ઞાનરાજિતપદા શિવરાજિનેનમ્ ॥ ૧૯ ॥

વિવરણમ્

હે નર ! ત્વં તાં વાચં દૃદિ વિધેહિ—વહસ્વ । વાચં કિંવિશિષ્ટાં ? રચિતાં—નિર્મિતામ્ । કેન ?
 જિનેન । જિનેન કિંવિશિષ્ટેન ? શૈલાકૃતિરેસાવિજ્ઞાનેન રાજિતૌ પદૌ—પાદૌ યસ્ય તેન । પુનઃ
 કિં ? શિવેન—મહાલેન રાજત इत्येवंशीलः સ તેન । તાં કાં ? યા હેલયા—લીલયા કુમર્તિ—
 કુચુદિં હતવતી—જપાન । યા કિંવિશિષ્ટા ? વિજ્ઞા—નિપુણા । પુનઃ કિં ? અજિતાનિ—અનભિ-
 મૂતાનિ પદાનિ યસ્યાઃ સા । કૈઃ ? કુપક્ષૈઃ—કુવાદિભિઃ । પુનઃ કિં ? શિવં—સિદ્ધિં રાતિ—દદા-
 તીતિ તથા । પુનઃ કિં ? ઇનં—સૂર્યસમામ્ । ક્વ ? તમસ્સુ—પાપેષુ ॥ ૧૧ ॥

અન્વયઃ

(હે) નર ! યા કુ-પક્ષૈઃ અજિત-પદા, વિજ્ઞા, શિવ-રા (વાક્) કુમર્તિ હેલયા હતવતી,
 (તાં) તમસ્સુ ઇનં, શૈલ-વિજ્ઞાન-રાજિત-પદા, શિવ-રાજિના જિનેન રચિતાં વાચં દૃદિ ધેદિ ।

શબ્દાર્થ

હેલયા (મૂં હેલા) = લીલા પડે.
 હતવતી (ધાં હત) = નટ કરી, હાજી નાંખી
 કુમર્તિ (મૂં કુમર્તિ) = કુચુદિને.
 પક્ષ પક્ષ.
 કુપક્ષઃ (મૂં કુપક્ષ) = કુપક્ષ પક્ષો વડે, કુવાદીઓ
 વડે.
 વિજ્ઞા (મૂં વિજ્ઞ) = નિપુણ, ચતુર.
 નર ! (મૂં નર) = હે માનવ !
 પદ=પદ.
 અજિતપદા=નથી પરાજિત થયાં પડેલાં જેનાં
 એવી
 શિવ=મોક્ષ, નિર્વાણ.
 શિવરા=મોક્ષને આપનારી, સુક્રિ-દાયક.
 જિનેન (મૂં જિન) = જિન વડે.
 વાચ (મૂં વાચ) = વાણીને.

તમસ્સુ (મૂં તમસ્) = (૧) અંધકારને વિષે;
 (૨) અજ્ઞાનને વિષે.
 રચિતાં (મૂં રચિતા) = રચેલી.
 દૃદિ (મૂં દૃદૃ) = અંતઃકરણમાં.
 ધેદિ (ધાં ધા) = તું ધારણ કર.
 શૈલ=પર્વત.
 વિજ્ઞાન=જ્ઞાન.
 રાજિત (ધાં રાજ) = સુરોચિત.
 પદ=પદ.
 શૈલવિજ્ઞાનરાજિતપદા=પર્વતના આકાર જેવી
 રેખાલક્ષણે કરીને શોભાયમાન છે
 જેમના ચરણો એવા.
 શિવ=કલ્યાણ, મંગલ.
 રાજિન=ચોક્કસ-શીલ.
 શિવરાજિના=કલ્યાણ વડે શોભતા.
 ઇનં (મૂં ઇન) = સૂર્ય.

શ્લોકાર્થ

નિન-વાણીનું માહાત્મ્ય—

" કુવાદીઓ વડે પરાજિત નથી થયાં પડેલાં જેનાં એવી, તથા નિપુણ એવી તેમજ
 સુક્રિ-દાયક એવી જે (વાણીએ) કુચુદિને લીલામાનમાં હાજી નાંખી, તે (અજ્ઞાનરૂપો)

અંધકારને (દૂર કરવામાં) સૂર્યસમાન એવી તેમજ પર્વતના આકાર જેવી રેખાલક્ષણે ઠરી શોભાયમાન છે ચરણે। જેમનાં એવા તથા ઠલ્યાણુકારી એવા જિન વડે રચાયેલી [અર્થાત્ જિને પ્રદૂષેલી] એવી વાણીને હે માનવ ! તું દુઃકથમાં ધારણુ કર. ”—૧૯

શ્રીકાલીદેવ્યા નુતિઃ—

ઉચ્ચદ્વદા મૃગમદાવિલકજ્જલાઙ્ક—

કાલી સુરીતિમતિરા જિતરાજદન્તા ।

મુળ્ળાતુ મર્મજનનીમનિશં મુનીનાં

કાલી સુરીતિમતિરાજિતરાજદન્તા ॥ ૨૦ ॥ ૫ ॥

—વસન્ત૦

વિવરણમ્

કાલી સુરી—કાલીનામ્ની દેવી મુનીનાં ર્શિતિ—ઉપપ્લવં મુળ્ળાતુ—સ્યતુ । અનિશં—નિત્યમ્ । કાલી કિંવિશિષ્ટા ? ઉચન્તી—દીપ્યન્તી ગદા—મહરણં યસ્યાઃ સા । પુનઃ કિં૦ ? મૃગમદેન—કસ્તૂર્યા આવિલં—આત્તં કજ્જલાઙ્ક—અજ્ઞનચિહ્નં તદ્વત્ કાલી—શ્યામવર્ણા । પુનઃ કિં૦ ? શોભના રીતિઃ—મર્યાદા યત્ર ર્શિદર્શી મતિં રાતીતિ તથા । પુનઃ કિં૦ ? જિતો—વિનાશિતો રાજતાં—ઉત્તમાનાં અન્તો—મરણં યયા સા । ર્શિતિં કિં૦ ? મર્મજનનીં—મર્મરૂપીમ્ । કાલી કિં૦ ? અતિરાજિતૌ—અતિશોભિતૌ રાજદન્તૌ—મધ્યદન્તૌ યસ્યાઃ સા ॥ ૨૦ ॥

અન્વયઃ

ઉચત્—ગદા, મૃગ—મદ—આવિલ—કજ્જલ—અઙ્ક—કાલી, સુ—રીતિ—મતિ—રા, જિત—રાજત્—અન્તા, અતિ—રાજિત—રાજન્—વન્તા કાલી સુરી મુનીનાં મર્મન્—જનનીં ર્શિતિં અનિશ મુળ્ળાતુ ।

શીખદાર્થ

ઉચત્ (ધા૦ યા) = પ્રકાશમાન.

ગદા = ગદા.

ઉચ્ચદ્વદા = પ્રકાશમાન છે ગદા જેની એવી.

મૃગ = હરણુ.

મૃગમદ = હરણુરી.

આવિલ = વ્યાપ્ત.

કજ્જલ = કાજલ.

અઙ્ક = ચિન્હ.

કાલી = શ્યામવર્ણી.

મૃગમદાવિલકજ્જલાઙ્ક કાલી = હરણુરીથી લિપ્ત

એવા કાજલની ચિહ્ન જેવી શ્યામવર્ણી.

રીતિ = સીમા, મર્યાદા.

મતિ = શુદ્ધિ.

निर्वाणकलिकायाम्—

“कालीं देवीं कृष्णवर्णां पद्मासनां चतुर्भुजां भस्मस्त्रगदा-
रन्ध्रतदक्षिणकरां वज्राभयशुतचामहस्तां चेति ।”

સુરીતિમતિરા=સારી છે મર્યાદા જેને વિષે

એવી બુદ્ધિ આપનારી.

राजत् (धा० राज्)=उत्तम.

अन्त=भृत्य, भरण.

જિતરાજવન્તા=નિવારણ કર્યું છે ઉત્તમ (પુર-
ષો)ના મરણને.

મુદ્ગાતુ (ધાં મુપ્) = લુંટે, ફર કરે.

मर्मन्=मर्म.

जननी=पेदा करवासी.

મર્મજનનીં=મર્મને ઉત્પન્ન કરનારી.

अनिशं=सर्वदा.

મુનીનાં (મૂં મુનિ) = પ્રતિઓના, સાધુઓના.
કાલી = કાલી (દેવી).

काली=शिवी (देवी).

सुरी=३५६

इति (मू० इति)=प्रति, उपद्रव.

दन्त=दांत.

રાજદન્ત=ઉપલા દાંતની હારમાંના બે વચલા દાંત.

અતિરાજિતરાજદન્ડા=અતિશય મુશ્કેલિત છે
મધ્યદંત જેના એવી.

શ્રોત્રાર્થ

કાલી દેવીની સ્તુતિ—

“દેહીપ્રમાણ છે ગદ્ય જેની એવી, તથા કરતૂરીથી લિપ્ત એવા કાજક્ષના ચિહ્નસંસ્માન શ્યામવર્ણી, વળી સારી છે મર્યાદા જેને વિષે એવી [અર્થાત્ વિવેકાત્મિકા] બુદ્ધિને દેનારી, વળી નિવારણ કૃત્ય છે ઉત્તમ [પુરૂષો]ના ધરણને જણે એવી, તેમજ વળી અતિશય મુશો-
મિત છે મધ્ય દંત જેના એવી કાંટી (દેવી) મુનિઓના મર્મ-જનક ઉપદ્રવને દૂર કરો.”-૨૦

સ્પષ્ટીકરણ

ਖਾਣੀ ਹੋਵੀ—

સોળમા પ્રલોકમાં 'રાહિણી' દેવીની સ્તુતિ કરવાના સંબંધમાં જે હકીકત લખી છે, તે અત્ર પશુ લાગૂ પડે છે, કેમકે આ સ્થલે પણ શ્રીમાન્ મેઢ્ઐવિજયજી 'સ્તુતિ-ચતુર્વિંશતિકા'ના વીસમા પદમાં સ્તુતિ-કથાયેલી કાલી દેવીની સ્તુતિ કરે છે. પરંતુ તેમણે કાંઈ કાંઈ વાર આયું અનુકરણ શા માટે કર્યું છે તે સમજી શકાતું નથી. આ 'કાલી' દેવીનું સ્વરૂપ નીચે મુજબ છે:—

કાલી દેવીનું સ્વરૂપ—

‘દુરમનો પ્રતિ જે કાળ (યમરાજ) જેવી છે, તેમજ જે કૃષ્ણવર્ણી છે’ તે ‘કાલી’ એ કાલી શબ્દનો વ્યુત્પત્તિ-અર્થ છે. આ દેવી પણ એક વિદ્યા-દેવી છે. તેનો વર્ણ રૂપામ છે અને તે હાથમાં ગદા રાખે છે. વિશેષમાં વિક્સર કમલ એ એનું વાહન છે. આ વાતના ઉપર નીચેના શ્લોક પ્રકાશ પાડે છે:—

“शरदम्बुधरप्रसुक्तचञ्चद्गगनतलामतनुश्रुतिर्व्याख्या ।

विकचकमलयाहना गवामत् कुशलमलङ्कुरुतात् सदैव काली ॥ ”

—આચાર્ય ૫૩૧ક ૧૬૨

પરંતુ એથી વિશેષ આહિતી તેા નિર્વાણ-કલિકા ઉપરથી મળે છે. કેમકે ત્યાં કથું છે કે—“તથા કાલીકાદેવીઃ કુણ્ણવર્ણા પદ્મસનાં ચતુર્ભુજામદ્વયગદાલદ્ધકૃતદક્ષિણકરાં વદ્વામયયુતવામહસ્તાં ચેતિ” અર્થાત્ આ દેવીને ચાર હાથ છે; તેના જમણા બે હાથ જપ-માતા અને ગદાથી વિભૂષિત છે, ત્યારે ડાળા બે હાથ વજ્ર અને અભયથી અલંકૃત છે.

૬ શ્રીપદ્મપ્રભજિનસ્તુતયઃ

અથ શ્રીપદ્મપ્રમસ્ય પ્રાર્થના—

મઘ્યાદ્ગિવારિજવિવોધરવિનવીન-

પદ્મપ્રમેશકરણોર્જિતમુક્તિકાન્તઃ ।

ત્વં દેહિ નિર્વૃત્તિસુખં તપસા વિમજ્જન્

પદ્મપ્રમેશ ! કરણોર્જિતમુક્તિકાન્તઃ ॥ ૨૧ ॥

—વસન્ત૦

વિવરણમ્

હે પદ્મપ્રમેશ ! પદ્મજિન ! ત્વં નિર્વૃત્તિસુખં-મુક્તિર્શર્મ દેહિ-દિશ । ત્વં કિંવિશિષ્ટઃ ? મઘ્યાદ્ગિવારિજાનાં-પ્રાણિપદ્માનાં વિવોધને રવિઃ-સૂર્યસમઃ । પુનઃ કિં૦ ? નવીની-નવ્યૌ પદ્મપ્રમેશૌ-રૂજસૂર્યૌ તદ્વત્ કરણ-તત્ત્વઃ યસ્ય સઃ । પુનઃ કિં૦ ? અર્જિતા-ઉપાર્જિતા મુક્તિ-કાન્તા-સિદ્ધિવધૂઃ યેન સઃ । ત્વં કિં કુર્વન્ ? તપસા વિમજ્જન્-નિરસ્યન્ । કિં ? કરણાનાં-શુદ્ધિદાણાં ઈર્જિત-ફલમ્ । ત્વં કિં૦ ? વક્ત્યા-વચસા વાન્તઃ-પ્રશરયઃ ॥ ૨૧ ॥

અન્વયઃ

(હે) પદ્મપ્રમેશ ! મઘ્ય-અદ્ગિ-વારિજ-વિવોધ-રવિઃ, નવીન-પદ્મ-પ્રમા-દેશ-કરણ, અર્જિત-મુક્તિ-કાન્તઃ, તપસા કરણ-ઈર્જિત વિમજ્જન્, ઉક્તિ-કાન્તઃ, ત્વં નિર્વૃત્તિ-સુખં દેહિ ।

શબ્દાર્થ

અદ્ગિન્=અધ, પ્રાણી.

વારિઃ=જલ.

વારિજ=જલજ, ઈમલ.

વિવોધ=વિકાસ, ખીલવણી.

રવિ=સૂર્ય, ભાતુ.

મઘ્યાદ્ગિવારિજવિવોધરવિ=શબ્દ અવરૂપ ઈમ-લના વિકાસ પ્રતિ સૂર્ય-સમાન.

નવીન=નૂતન.

પ્રમા=સૂર્યની એક સ્ત્રી.

પ્રમેશ=પ્રભા-પતિ, સૂર્ય.

નવીનપદ્મપ્રમેશકરણઃ=નૂતન ઈમલ અને સૂર્યના સમાન છે શરીર જેનું એવા.

અર્જિત (ધા૦ અર્જ)=મેળવેલ.

કાન્તા=રમણી, સ્ત્રી.

અર્જિતમુક્તિકાન્તઃ=ઉપાર્જન કરી છે સિદ્ધિરૂપી સુન્દરીને જેણે એવા.

ત્વં (મૂ૦ યુગ્મદ્)=તું.

દેહિ (ધા૦ દા)=અર્પણ કર.

નિર્વૃત્તિ=નિર્વાણુ, મોક્ષ.

નિર્વૃત્તિસુખં=નિર્વાણુના સુખને.

તપસા (મૂં તપસ)=તપશ્ચર્યા વડે.

વિમઝન્ (મૂં વિમઝન્)=ભાંગતો.

પદ્મપ્રમ=પદ્મપ્રભ(નાથ).

પદ્મપ્રમેશ!=હે પદ્મપ્રભ પ્રભુ !

કરણ=ધ્વન્દ્રિય.

કર્જિત=પરાક્રમ, બળ.

કરણોર્જિત=ધ્વન્દ્રિયોના પરાક્રમને.

ઉક્તિ=વાણી.

કાન્ત=પ્રશસ્ય, મનોહર.

ઉક્તિકાન્ત=વાણી વડે પ્રશસ્ય.

શ્લોકાર્થ

શ્રીપદ્મપ્રભને પ્રાર્થના—

“ હે પદ્મપ્રભ પ્રભુ ! ભવ્ય જીવોરૂપી ક્રમલોનો વિકાસ કરવામાં સૂર્યના સમાન એવો, તથા નૂતન પદ્મ અને (હિમતા) સૂર્યના જેવું (રક્ત) છે શરીર જેવું એવો, વળી (સમ્યક્-ચારિત્ર દ્વારા) પ્રાપ્ત કરી છે સિદ્ધિરૂપી સુંદરીને જેણે એવો, તથા વળી તપશ્ચર્યા વડે ધ્વન્દ્રિયોના પરાક્રમને પરાસ્ત કરનારો (અર્થાત્ પાંચે ધ્વન્દ્રિયોને કાબુમાં રાખનારો) તેમજ વાણી વડે મનોહર એવો તું ભવ્ય જોનોને મોક્ષ-સુખ અર્પણ કર.”—૨૧

સ્પષ્ટીકરણ

પદ્મપ્રભ-ચરિત્ર—

શ્રીદેવમૂર્તિએ પ્રાકૃત ભાષામાં ૮૪૦૦ શ્લોક પ્રમાણનું પદ્મપ્રભ-ચરિત્ર રચ્યું છે. આ તીર્થંકર સંબંધી થોડી ઘણી માહિતી સ્તુતિ-ચતુર્વિંશતિકા (૫૦ પૃષ્ઠ)માંથી મળી શકશે.

જિનસમુદાયસ્ય સ્તુતિ:—

સિદ્ધિં સતાં વિતર તુલ્યગતે ! ગજસ્ય

વિધ્વસ્તમોહનતમા નવદાનવારે : ।

તીર્થંક્રવ્રજ ! દધદ્ વદનં વિમાસ્ત—

વિધ્વસ્તમોહ ! નતમાનવદાનવારે ! ॥ ૨૨ ॥

—વસન્ત૦

વિવરણમ્

હે તીર્થંક્રવ્રજ !—જિનવ્રજ ! ત્વં સર્તાં સિદ્ધિં વિતર—વિદ્યેશ । તુલ્યા—સમાના ગતિઃ—ગમનં યસ્ય તત્સં૦ । (સમાના) કસ્ય ? ગજસ્ય—નાગસ્ય । ત્વં કિંવિશિષ્ટઃ ? વિધ્વસ્તે મોહનતમસી—સુરતપાપે યેન સઃ । ગજસ્ય કિંવિશિષ્ટસ્ય ? નવં—નવીનં દાનવારિ—પદ્મજલં યસ્ય તસ્ય । ત્વં

કિં કુર્વન્ ? દષ્ટ-પરન્ । કિં ? વદન્-વક્ત્રમ્ । વદન્ કિંવિનિષ્ઠં ? વિમયા-પ્રમયા અસ્તો-મિત્યો
વિષ્ણુઃ-ઇન્દુર્યેન તત્ । અસ્તો મોહો-મૌઢ્યં યેન તત્સં । નતાઃ-પ્રણતા માનવા-નરા વાન-
રયો-દેવા यस્ય તત્સં ॥ ૨૨ ॥

અન્વયઃ

મય-વાન-વારેઃ ગજસ્ય મુહ્ય-ગતે । અસ્ત-મોહ । નત-માનવ-વાનવ-અરે । તીર્થકર-ગ્રજાઃ
વિષ્વસ્ત-મોહન-તમાઃ, વિમા-અસ્ત-વિષ્ણુ વક્ત્રમ્ વક્ત્ર (ત્વં) સર્તા સિદ્ધિ વિકાર ।

શીખરાર્થ

સિદ્ધિ (મૂં સિદ્ધિ) = મુક્તિને.
સર્તા (મૂં સર્તા) = સજ્જનોને.
વિકાર (વાં ત્) = અર્પણ કરે.
મુહ્ય = સમાન.
ગતિ = યાત્રા.
મુહ્યગતે । = સમાન છે યાત્રા જેની એવા । (સં.)
ગજસ્ય (મૂં ગજ) = કુંજરના, હાથીના.
વિષ્વસ્ત (વાં વસ્ત) = નષ્ટ કરેલ.
મોહન = મૈથુન, વિષય-સેવન,
વિષ્વસ્તમોહનતમા = નાથ ક્યો છે મૈથુનનો
અને પાપનો જેણે એવો.
વાન = હાથીના કુખસથિતમાંથી ઝરતો પ્રવાહી
પદાર્થ, મદ.
નવવાનવારેઃ = નવીન છે મદ-જલ જેનું એવા,
તીર્થકર = તીર્થકર.

તીર્થકરગ્રજા = હે તીર્થકરોના સમૂહ ।
વક્ત્ર (વાં વા) = ધારણ કરનારા.
વક્ત્ર (મૂં વદન) = મુખને.
વિમા = પ્રભા, તેજ.
વિષ્ણુ = ચન્દ્ર.
વિમાસ્તવિષ્ણુ = પ્રભા વડે પરાસ્ત ક્યો છે ચન્દ્રને
જેણે એવા । (સં.)
મોહ = અજ્ઞાન.
અસ્તમોહ = નાથ ક્યો છે અજ્ઞાનનો જેણે
એવા । (સં.)
નત (વાં નય) = નમન કરેલ.
માનવ = મનુષ્ય.
વાનવ = હાનવ, અમુર.
નતમાનવવાનવારે = નમન કર્યું છે મનુષ્યોએ
તેમજ દેવોએ જેને એવા । (સં.)

શ્લોકાર્થ

ગિન-સમુદાયની સ્તુતિ—

“ નવીન મદ-જલથી યુક્ત (અર્થાત્ મદોન્મત્ત) એવા કુંજરની સમાન યાત્રા છે
જની એવા હે (તીર્થપતિઓના સમુદાય) ! પરાસ્ત ક્યો છે મોહને એવા હે (વીતરાગોના
વૃન્દ) ! નમસ્કાર ક્યો છે માનવોએ તેમજ હાનવોના દુરમનોએ (અર્થાત્ દેવોએ) જેને
એવા હે (ગિનવરોના નિકર) ! હે તીર્થકરોના સમૂહ ! વિનાથ ક્યો છે (અર્થાત્ જલાજલિ
આપી છે) મૈથુનને તેમજ પાપને જેણે એવા તેમજ તેમ વડે તિરોહિત ક્યો છે ચન્દ્રને જેણે
એવા મુખને ધારણ કરનારા તું સજ્જનોને મુક્તિ અર્પણ કરે. ” — ૨૨.

जिनागमस्य स्तुतिः—

गम्भीरशब्दभर ! गर्वितवादिघुक—

वीथीकृतान्तजनकोपम ! हारिशान्तिः ।

त्रायस्व मां जिनपतेः प्रवरापवर्ग—

वीथी कृतान्त ! जनकोपमहारिशान्तिः ॥ २३ ॥

—वसन्त०

विवरणम्

हे जिनपतेः कृतान्त !—सिद्धान्त ! त्वं मां त्रायस्व—रक्ष । गम्भीरः शब्दानां भरः—समूहो यत्र तत्सं० । गर्विता—गर्ववती या वादिघूकानां वीथी—राजी तस्यां कृतान्तजनकस्य—रवेः उपमा यस्य तत्सं० । त्वं किंविशिष्टः ? हारिणी—रम्या शान्तिः—शिवं यस्मात् सं० । पुनः किं० ? प्रवरा—प्रधाना अपवर्गस्य—प्रोक्तस्य वीथी—मार्गः । पुनः किं० ? जनानां कोपरूपमहारेः—शत्रोः शान्तिः—शमनं यस्मिन् सः ॥ २३ ॥

अन्वयः

(हे) गम्भीर-शब्द-भर ! गर्वित-वादि-घूक-वीथी-कृतान्तजनक-उपम ! जिन-पतेः कृतान्त ! हारि-शान्तिः, प्रवर-अपवर्ग-वीथी, जन-कोप-महत्-अरि-शान्तिः (त्वं) मां त्रायस्व ।

शब्दार्थः

गम्भीर=गंभीर.

शब्द=शब्द.

भर=संभूत.

गम्भीरशब्दभर = गंभीर शब्दानां संभूत उ
नेने दिने जेवा । (सं०)

गर्वित=अहंकारी, अविष्ट, अविभागी.

वादिन्=वादी.

घूक=धूपक.

वीथी=पथि, हार.

कृतान्त=यम.

जनक=पिता, आश.

कृतान्तजनक=यम-पिता, सूर्य.

उपमा=उपमा.

गर्वितवादिघूकवीथीकृतान्तजनकोपम ! = हे

अविष्ट, अहंकारी, अविष्ट, अविभागी, अविष्ट प्रति

सूर्यनी उपमाप्राणः ।

हारिन्=भनेहृत्, २२५.

शान्तिः=कल्याण.

हारिकान्तिः=भनेहृत् कल्याण उ-नेथी जेवा.

त्रायस्व (यात्रे) = तु परिपालनं २२.

मां (मू० अस्मद्) = भने.

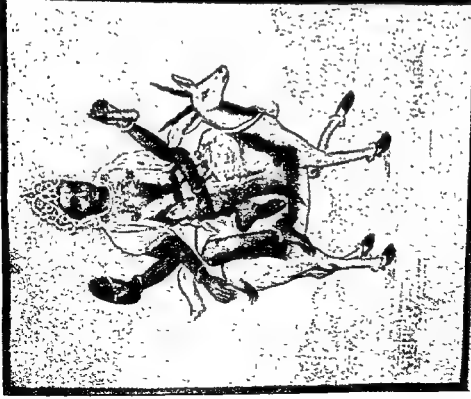
पति=स्वामी, नाथ.

जिनपतेः=जिनेश्वर, वीथीहृत्.

प्रवर=उपम.

अपवर्ग=योध.

वीथी=मार्ग, २२५.

कुसुमगंधं नीलवर्णं कुरङ्गवाहनं चतुर्भुजं फलामययुक्त-
दक्षिणपाणिं नकुलकाक्षमञ्जयुक्तवाण्याणि चेति ।

अन्युतां देवीं सामागर्णो नरगृह्णां चतुर्भुजां वरदधीगावाणाऽन्विता-
दक्षिणकरं कामुकामययुतवामहस्तां चेति ।

All rights reserved.

શીખદાર્થ

સેઠ્યતે સ્મ (ધાં સેઠ્ઠ)=સેવાતી હતી.

વનુજૈઃ (મૂં વનુજ)=દાનવો વડે.

વર=વરદાન, અહીં.

ધાયિન્=અર્પણ કરનાર.

વક્ત્ર=વદન, મુખ.

શ્યામા=રંગની.

ધર=નાથ, કાન્ત.

શ્યામાધર=રંગની-કાન્ત, ચન્દ્ર.

ધરવાયિવક્ત્રશ્યામાધરા=વરદાન દેનાર છે વદન-ચન્દ્ર જેનું એવી.

હુ=શ્રેષ્ઠતાવાચક શબ્દ.

રવ=ધ્વનિ, અવાજ.

પોષિત (ધાં હુચ્)=શોકશસ્ત્ર કરેલ, દિલ-ગીર બનાવેલ.

દૈત્ય=દાનવ.

હુરવશોષિતદૈત્યરામા=મધુર ધ્વનિ વડે શોકાતુર કરી છે દૈત્યોની પતનીઓને જેણે એવી.

શ્યામં (મૂં શ્યામ)=કૃષ્ણ.

નિરસ્યત (ધાં અસ)=નિરાસ કરે, દૂર કરે.

શ્યં (મૂં શ્યમ)=આ.

અનન્ત=અપાર.

શોક=શોક, દિલગીરી.

અનન્તશોક=અપાર શોકને.

શ્યામા=શ્યામા (દેવી).

વરા (મૂં વર)=ઉત્કૃષ્ટ, પ્રધાન.

વશા=શ્રી.

હુરવશા=દેવી.

ઝષિત=યોગ્ય.

ઝષિતવા=યોગ્ય (વસ્તુ)ને આપનારી.

પત્ય (ધાં પ)=આવીને.

રામા (મૂં રામ)=રમણીય, મનોહર.

શ્લોકાર્થ

શ્યામા દેવીની સ્તુતિ—

વરદાન દેનાર છે વદન-ચન્દ્ર જેનું એવી, તથા યોગ્ય (વસ્તુઓ) ને અર્પણ કરનારી તેમજ મનોહર એવી જ દેવીની દાનવો સેવા કરતા હવા, (તે) આ સર્વોત્તમ શ્યામા (દેવી) કે જેણે અમુકોની અંગનાઓને સુસ્વર વડે (પરાસ્ત કરીને) શોકાતુર બનાવી છે, તે (દેવી અન્) આવીને મારા કૃષ્ણ (અર્થાત્ અતિશય ક્ષિણ) તેમજ અપાર શોકને દૂર દેંકી દો.”—૨૪

સ્પષ્ટીકરણ

શ્યામા દેવીનું સ્વરૂપ—

શ્યામા એ હજી તીર્થંકર શ્રીપદાપ્રભાની શાસનદેવીનું નામ છે. જેનું વધારે પ્રચલિત નામ તો અમર્યુતા છે. તેનું સ્વરૂપ પ્રવચન-સારોક્ષાર (પંચાંક ૬૪)માં નીચે મુજબ આપ્યું છે:—
આ દેવીનો વર્ણ શ્યામ છે, વળી તેને મનુષ્યનું વાહન છે તેમજ તેને ચાર હાથ છે. તેના જમણા બે હાથ વરદ અને બાણથી યોગ્ય છે, બધારે હાથા બે હાથ બીજોરા અને અંકુશથી અલંકૃત છે. આચાર-દિનકરમાં આ દેવીના સંબંધમાં નીચે મુજબ ઉલ્લેખ છે:—

“શ્યામા ચતુર્થજધરા નરવાહનસ્યા

પાર્શ્વ તથાચ્ચરણં કરયોર્ધવાના ।

વામાન્યયોસ્તદનુ સુન્દરવીજપૂર્ણ

તીક્ષ્ણાક્ષા ચ પરયોઃ પ્રમુદેચ્ચુતાગ્રસ્તુ ॥”

७ श्रीसुपार्श्वजिनस्तुतीयः

श्रीसुपार्श्वनाथस्य संधायोः फलम्—

यं प्रास्तवीदतिशयानमृताशनानां

कान्ता रसारसपदं परमानवन्तम् ।

विज्ञः श्रियं भजति कां न नतः 'सुपार्श्व'

'की' तारसारसपदं परमानवन्तम् ॥ २५ ॥

—सन्तः

विवरणम्

सं सुपार्श्व-संज्ञमजिनं नतः-प्रणतः सन् विज्ञः-प्राज्ञः कां कां श्रियं-रमां न भजति-मि
श्रयति ? अपितु सर्वा रमां श्रयति । सुपार्श्व किंविशिष्टः ? तारं-सुन्दरं सारसं-कमलं तद्वत् पादौ
यस्य तम् । पुनः किं ? परं-प्रकटं मोक्षं-पूजा तद्वन्तम् । तं के ? यं जिनं अमृताशनानां-
देवानां कान्ता प्रास्तवीद-स्तौति स्म । कान्ता किंविशिष्टा ? रसायां-पृथिव्यां ये रसाः-शृङ्ग-
रादयः तेषां पदं-स्थानम् । यं किं कुर्वन्तः ? अवन्तं-रसन्तम् । वान् ? अतिशयान् किंविशि-
ष्टान् ? परमान्-वर्तमान् ॥ २५ ॥

अन्वयः

परमान् अतिशयान् अवन्तं यं अमृत-अशनां रसा-रस-पदं कान्ता प्रास्तवीद, (तं)
तार-सारस-पदं पर-मान-वन्तं 'सुपार्श्व' नतः विज्ञः कां कां श्रियं न भजति ? ।

शब्दार्थः

यं (मू० यद्) = येन,
प्रास्तवीद- (पा० स्तु) = स्तुतिं कुरी,
अतिशयान् (मू० अतिशय) = अतिशयेन,
अमृत = अमृत्,
अशन = बोधन,
अमृताशनानां = अमृदन्तु बोधन-करणशाली,
देवानां,
रसा = पृथ्वी,
पद = स्थान,

रसारसपदं = पृथ्वीनां रसानां स्थानं पदं,
परमान् (मू० परम) = श्रेष्ठ,
अवन्तं (मू० अवत) = रक्षन् कर्त्तारं,
विज्ञः (मू० विज्ञ) = विद्वान्, पण्डितं,
श्रियं (मू० श्रौ) = लक्ष्मीने, संपत्तिने,
भजति (पा० भज्) = बोधयेत्,
कां (मू० किम्) = उभं,
नतः = निम्नं,

નતઃ (મૂં નત) = પ્રણામ કરેલ.
સુપાર્શ્વ (મૂં સુપાર્શ્વ) = સુપાર્શ્વ (નાથ) ને.
સાર = મનોહર, સુંદર.
પદ = ચરણ.
સારસ = પદ્મ, કમલ.

સારસારસપદ્મ = સુંદર કમલોનાં જેવાં ચરણો છે.
જેનાં જેવાં.
પર = ઉત્તમ.
માન = પૂજા.
પરમાનવન્તં = ઉત્તમ-પૂજાથી યુક્ત.

શ્લોકાર્થ

શ્રીસુપાર્શ્વનાથની સેવાનું કથા—

“(ચોત્રીસ) ઉત્કૃષ્ટ અતિશયોતું રક્ષણ કરનારા (અર્થાત્ સર્વદા અતિશયોથી યુક્ત) જેવા જે (સમ્પન્ન તીર્થંકર) ની, પૃથ્વીને વિષે (રહેલા શૃંગારાદિ) રસોના સ્થાનરૂપ એવી દિવ્યાંગના સ્તુતિ કરતી હવી, તે સુંદર કમલોનાં સમાન ચરણોવાળા તેમજ પરમ પૂજ્ય યુક્ત (અર્થાત્ અત્યંત પૂજનીય) જેવા સુપાર્શ્વ (નાથ) ને પ્રણામ કરનારા વિદ્વાન્ કદ કદ સંપત્તિને ભોગવતો નથી ? ”—૨૫

સ્પષ્ટીકરણ

સુપાર્શ્વનાથ-ચરિત્ર—

શ્રીલક્ષ્મણમુણિએ આશરે નવ હજાર શ્લોક પ્રમાણનું સુપાર્શ્વનાથ-ચરિત્ર પ્રાકૃત ભાષામાં રચ્યું છે. એને સુપાસનાહચરિત્ર તરીકે જોળખવામાં આવે છે. આ મન્ય ગ્રંથ ભાગમાં છાપવામાં આવ્યો છે અને પ્રંદિત હરગોવિન્દદાસે તેનું સંશોધન કરવા ઉપરાંત તે મન્યનો ઉપર સંસ્કૃત છાયા પણ લખી છે. આ તીર્થંકરના ચરિત્ર ઉપર સ્તુતિ-અનુવિંશતિકા (પૃ. ૬૬-૧૦૦) પણ પ્રકાશ પાડે છે.

જિનપતિભ્યઃ પ્રણામઃ—

ત્રિઃશેષદોષરજનીકજિનીશમાસ—

સંસારપારગતમણ્ડલમાનમારમ્ ।

પ્રાજ્યપ્રભાવમવન્નં સુવ્રનાતિશાયિ—

સં સારપારગતમણ્ડલમાનમારમ્ ॥ ૨૬ ॥

—સત્ત્વ૦

વિવરણમ્

‘ હે નર ! ત્વં સારપારગતમણ્ડલં-જિનવ્રજં, આતમ-નમસ્કૃત્ । અરં-પત્યર્થમ્ । મણ્ડલં કિંબેશિષ્ટં ? નિઃશેષાઃ—સર્વે દોષા-મિષ્ટાત્વાદયઃ, ત-પ-વ-રજન્મો-પ્રાપ્તઃ, સાદ્ય-કજિનીયં—

રવિમ્ । પુનઃ કિં ૦ ? આત્મઃ સંસારસ્ય-ભવસ્ય પારઃ-પર્યન્તો યેન તત્, ગતા-નષ્ટાઃ મળ્ડલો-
રુગ્વિશેષઃ માનઃ-સ્મયો મારો-મદનથ્થ યસ્માત્ તત્, પથ્થાત્ પૂર્વવિશેષણેન કર્મધારયઃ । પુનઃ
કિં ૦ ? પ્રાજ્યપ્રભાવસ્ય-પ્રૌઢમહિમ્નો ભવનં-ગૃહમ્ । પુનઃ કિં ૦ ? ધ્રુવનાતિશાયિની-જગતિ
અતિશ્ચયવતી સા-જ્ઞાનસમ્પદ્ યસ્ય તત્ ॥ ૨૬ ॥

અન્વયઃ

નિઃશેષ-શેષ-રજની-કજિની-ઈંસાં, આત્મ-સંસાર-પાર-ગતમળ્ડલ-માન-મારં, પ્રાજ્ય-
પ્રભાવ-ભવનં, ધ્રુવન-અતિશાયિન્-સં સાર-પારગત-મળ્ડલં અરં આનમ્ ।

શીખદાર્થ

શેષ=શેષ.
રજની=રાત્રિ, રાત.
કજિની=કમલિની, પદ્મ-લતા.
કજિનીશ=સૂર્ય.
નિ.શેષશેષરજનીકજિનીશં=સમસ્ત દોષરૂપી
રાત્રિ પ્રતિ રવિસમાન.
આત્મ (ઘાં આપ્)=પ્રાપ્ત, એળવેલ
સંસાર=સંસાર, ભવ.
પાર=અન્ત, છેડા.
મત્ત (ઘાં ગમ્)=ગયેલ.
મળ્ડલ=ઢોઢ, એક ભતનો રોંગ.
માર=મદન, કામદેવ.
આત્મસંસારપારગતમળ્ડલમાનમારં=પ્રાપ્ત કર્યો
છે સંસારનો અન્ત જેમણે એવા તેમજ
ગયાં છે ઢોઢ, ગર્વ અને મદન જેમનાં એવા.

પ્રાજ્ય=પ્રૌઢ, અત્યંત.
પ્રભાવ=પ્રભાવ, મહિમા.
મવન=ગૃહ.
પ્રાજ્યપ્રભાવમવનં=પ્રૌઢ પ્રભાવના ગૃહરૂપ.
ધ્રુવન=જગત્, દુનિયા.
અતિશાયિન્=અતિશયથી યુક્ત.
ધ્રુવનાતિશાયિસં=જગત્ને વિષે અતિશયથી
યુક્ત છે લક્ષ્મી જેમની એવા.
પારગત=જિન, તીર્થંકર.
મળ્ડલ=સમુદાય.
સારપારગતમળ્ડલં=શ્રેષ્ઠ એવા તીર્થંકરોના
સમુદાયને.
આનમ (ઘાં ગમ્)=તું નમસ્કાર કર.
અર=શ્રીમ્, સત્વર.

શ્લોકાર્થ

જિનપતિઓને પ્રણામ—

“ સમસ્ત દોષરૂપી રાત્રિનો (અંત આણવામાં) રવિસમાન એવા, તથા પ્રાપ્ત કર્યો
છે સંસારનો અન્ત જેમણે એવા (અર્થાત્ સંસારનો પાર પામેલા), તેમજ નાશ કર્યો છે
ઢોઢ, દર્પ અને કંદર્પનો જેમણે એવા, અને વળી મહામહિમાના ધામરૂપ તેમજ જગત્ને
વિષે અતિશયયુક્ત છે (કેવલ-જ્ઞાનરૂપી) લક્ષ્મી જેમની એવા શ્રેષ્ઠ તીર્થંકરોના સમુ-
દાયને (હે સત્ ૧) તું નમસ્કાર કર.”—૨૬

प्रवचन-प्रणामः—

सर्वार्थसार्थस्वचितं रचितं यतीन्द्रः—

भारा ! जिनेन मतमानतमानवेनम् ।

हेलावहेलितकुर्म शिवाय शर्म—

भाराजिने नमत मानतमानवेनम् ॥ २७ ॥

—वसन्त०

विवरणम्

हे यतीन्द्रभाराः !—सूरिसद्भाः ! यूयं शिवाय-मोक्षाय-मतं-प्रवचनं नमत-नमस्कुरुतः । मतं किं० ? सर्वार्थानां-सर्वपदार्थानां सार्थः-समूहः तेन स्वचितं-व्याप्तम् । पुनः किं० रचितं-निर्मितम् । केन ? जिनेन । पुनः किं० ? आनताः-प्रणता मानवेना-नरेन्द्रा यस्य तत् । पुनः किं० ? हेला-लीलाया अवहेलितं-अवगणितं कुर्म-पापकर्म येन तत् । शिवाय किंविशिष्टार्थः ? शर्मभया-सुखप्रभया राजिने-शोभिने । मतं किं० ? मानो-गर्व एव तमा-रात्रिस्तत्र नवेनं-नदः रविसमम् ॥ २७ ॥

अन्वयः

(हे) यति-इन्द्र-भाराः ! सर्व-अर्थ-सार्थ-स्वचितं, जिनेन रचितं, आनत-मानव-इनं, हेला-अवहेलित-कु-कर्म, मान-तमा-नय-इनं मतं शर्म-भा-राजिने शिवाय नमत ।

शब्दार्थ

सर्व=समस्त, अर्था.

अर्थ=पदार्थ, वस्तु.

रचित (वा० सच्)=व्याप्त.

सर्वार्थसार्थस्वचितं=समस्त पदार्थोन्मी व्याप्त.

रचितं (मू० रचित)=रच्येष्टु.

इन्द्र=भुप्य.

यतीन्द्र=भुनिवर, आचार्य, सूर.

भार=समूह.

यतीन्द्रभाराः=हे सूरिभ्योना समूहो !

मतं (मू० मत)=दर्शनने.

आनत (वा० नम)=प्रणाम करेत्.

इन=स्वाभी.

आनतमानवेनं=प्रणाम करेत् । नृपतिभ्यो ज्ञेने ज्ञेवा.

हेला=लीला.

अवहेलित=अवगणना करेत्, तिरस्कार करेत्.

कु=अनिष्टवाचक शब्द.

कर्म=कार्य.

हेलावहेलितकुर्म=लीलापूर्वक तिरस्कार करेत्

छे वापनो ज्ञेज्ञे ज्ञेवा.

शिवाय (मू० शिव)=मोक्षने भाटे.

शर्मन्=सुख.

શર્મમારાજિને=સુખની કાંતિ વડે શોભતા.
નંમત (ધા૦ નમ્)=તમે નમસ્કાર કરો.
તમા=નિશા, રાત્રિ.

દન=સૂર્ય,

માનતમાનવેનં=અભિમાનરૂપ રાત્રિ પ્રતિ નવીન
સૂર્યસમાન.

શ્લોકાર્થ

અવચનને પ્રણામ—

“ સમસ્ત પદાર્થોના સમૂહ વડે વ્યાપ્ત એવા, તથા તીર્થકરે રચેલા (પ્રરૂપેલા) એવા, વળી નમસ્કાર કર્યો છે નરેન્દ્રોએ જેને એવા, તથા લીલાપૂર્વક તિરસ્કાર કર્યો છે પાપનો જેણે એવા તેમજ ગર્વરૂપી રાત્રિનો અંત આણવામાં નવીન (અર્થાત્ ઉદય પામતા) સૂર્ય-સમાન એવા સિદ્ધાન્તને હે સૂરિઓના સમુદાયો ! તમે સુખની પ્રલા વડે સુશોભિત એવા મોક્ષને માટે પ્રણામ કરો.”—૨૭

સ્પષ્ટીકરણ

શું સુક્રિતમાં સુખ છે ?—

કેટલાકોની એવી માન્યતા છે કે સુક્રિતમાં વાડી, ગાડી કે લાડી નહિ હોવાથી ત્યાં સુખ સંભવી શકે નહિ. આ વાત એક રીતે ખરી છે, કેમકે અદ્ય કર્મથી સુક્રિત થયેલા જીવને ત્યાં અવા-સ્તવિક-પૌદ્ગલિક સુખનો સંભવ નથી. પરંતુ સુક્રિતમાં આત્મિક-નૈસર્ગિક સુખનો પણ અભાવ છે એમ માનવું તો સચુક્રિતક નથી. આ પરત્વે અત્ર વિચાર કરવો આવશ્યક સમભવ છે.

એ તો સહજ સમજી શકાય છે કે દરેક પ્રાણી સુખની. અભિલાષા રાખે છે. આવી પરિ-સ્થિતિમાં કયો વિદ્વાન્ સુખથી રહિત એવી સુક્રિતને સારૂ પ્રયત્ન કરે ? કેમકે જે સુક્રિતાવસ્થામાં જીવ પાષાણ જેવો જડરૂપજ બની જાય, તે સુક્રિતાવસ્થા કરતાં તો સાંસારિક અવસ્થા હજાર દરજ્જે સારી. કારણ કે આ સંસારમાં તો કવચિત્ પણ સુખનો લાભ મળી શકે છે. આથી કરીને તો ગૌતમ મહર્ષિએ કહ્યું છે કે—

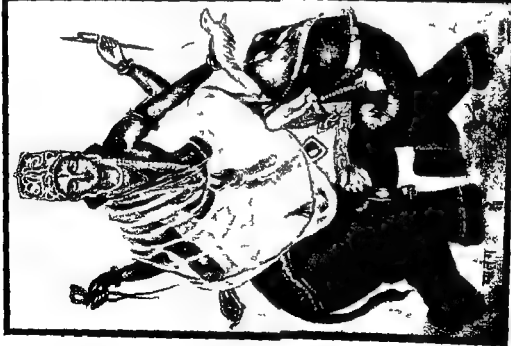
“ ધરં વૃન્દાયને રમ્યે, ક્રોધૃત્વમભિવાદિજીતમ્ ।

ન તુ વૈશેષિકીં મુક્તિ, ગૌતમો ગન્તુમિચ્છતિ ॥ ”

અર્થાત્-રમણીય વૃન્દાવનમાં શિયાળ તરીકે ઉત્પન્ન થવાની અભિલાષા રાખવી એ વૈશે-ષિકે માનેલી મુક્તિ મેળવવાની ઇચ્છા રાખવા કરતાં વધારે પસંદ કરવા જેવું છે અને એથી કરીને તો ગૌતમ આવી મુક્તિમાં જવા ઇચ્છતા નથી.

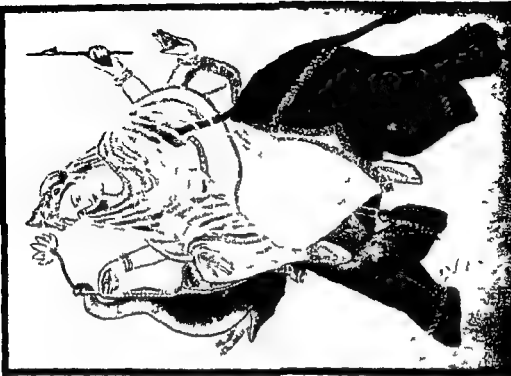
અત્ર એવો પ્રશ્ન ઉપસ્થિત થાય છે કે “ કુઃસ્વાત્મામાવો હિ મોક્ષઃ ” અર્થાત્ “ દુઃખનો અત્યંત અભાવ એ મોક્ષ છે ” એમ માનવામાં આવે તો શું વાંધો છે ? આના સમાધાનમાં સમજવું કે દુઃખરહિત બનવાનો પ્રયાસ કરવામાં પણ એ હેતુ સમાયેલો છે કે તેમ કરવાથી સુખ પ્રાપ્ત થાય; બાકી તો મૂર્છા, નિદ્રાંધૃત્યાદિ અવસ્થામાં શું દુઃખનો અભાવ અનુભવાતો નથી વાર ?

કહ્યું પણ છે કે—

मातङ्गयश नीलङ्गं गजगहन चतुर्भुजं विषण्णयुक्त
दक्षिणपाणिं नकुलकुशान्वितयामणानि चेति ।

Lakshmi Art Bombay. 8

शान्तादेरीं सुवर्णरत्नां गजगहना चतुर्भुजा वरदाशमूनयुक्त
दक्षिणस्तां तुल्यभययुतयामस्तौ चेति ।

All rights reserved

“દુઃસામાવોડપિ નાવેદ્યઃ, પુરુષાર્થતયેવ્યતે ।

નહિ મૂર્છાઘવસ્યાયાં, પ્રવૃત્તો દૃશ્યતે સુધીઃ ॥”

વિશેષમાં, જેમ જીવોને સાંસારિક અવસ્થામાં સુખ ઇષ્ટ છે અને દુઃખ અનિષ્ટ છે, તેમ મોક્ષમાં પણ દુઃખની નિવૃત્તિ ઇષ્ટ છે પરંતુ સુખની નિવૃત્તિ તો નહિ.

અત્ર એ દલીલ કરવી નિર્રથક છે કે સુક્રાવસ્થામાં સુખ માનવામાં તેને પ્રાપ્ત કરવાનો પ્રયાસ કરનારા આત્માને રાગરૂપ દ્વષણ લાગૂ પડ્યો અને તેમ થતાં તેને મુક્તિ મળી શક્યો નહિ. કારણ કે આવી પરિસ્થિતિમાં તો મુક્તિમાં દુઃખનો અભાવ હોવાથી એવી મુક્તિ મેળવવાને માટે મહેનત કરનારા દુઃખના દ્રેષી બનવાથી તેઓ પણ મુક્તિ નહિ મેળવી શકે એમ કેમ ન માનવું એવો પ્રશ્ન ઉદ્ભવે છે, કેમકે બન્ને સ્થળે ન્યાય તો સમાન છે.

વિશેષમાં એ ધ્યાનમાં રાખવું કે જ્યાં સુધી ક્ષપક શ્રેણિમાં આડઠ ન થવાય ત્યાં સુધીજ મોક્ષની અભિલાષારૂપી રાગ રહી શકે છે અને આવી ઉચ્ચ અવસ્થા પ્રાપ્ત થતાં રાગ તો સ્વયં પલાયન કરી જાય છે. એટલે સુખસંવેદનરૂપ મોક્ષ માનવામાં દોષને સાડ અવકાશ રહેતો નથી.

વળી “અશરીરં વા વસન્તં પ્રિયાપ્રિયે ન પૃથક્” (છાન્દો ૮૧૨૧) અર્થાત્ અશરીરી મુક્ત જીવનો પ્રિય-અપ્રિય (સુખ-દુઃખ) સ્પર્શ કરતા નથી, એ ઉપરથી કંઈ મુક્તિમાં વાસ્તવિક સુખનો અભાવ સિદ્ધ થતો નથી, પરંતુ એક બીજાની સાથે સંગંધ ધરાવનારા, અદેહના પરિપાકરૂપ વિષય-જન્ય સાંસારિક સુખ-દુઃખોનો મુક્તિમાં અભાવ છે એમ સમજવું મુક્તિ-યુક્ત છે. પરંતુ વેદનીય કર્મના ક્ષયથી ઉત્પન્ન થનારા, ક્ષાયિક, વિષયોથી વિરક્ત, પારમાર્થિક, નિરતિશય, નિરપેક્ષ, અક્ષય, અનન્ત, આત્યન્તિક, આત્મિક સુખનો અભાવ માનવો ઇષ્ટ નથી. વળી આ કથનને નીચેનું વાક્ય પણ ટેકો આપે છે.

“સુલમાત્યન્તિકં યત્ર, બુદ્ધિમાહ્યમતીન્દ્રિયમ્ ।

તં વે મોક્ષં વિજાનીયાદ્, હૃષ્પાપમહૃતાત્મભિઃ ॥”

અર્થાત્-જ્યાં આત્યન્તિક, બુદ્ધિ-ગ્રાહ્ય, અતીન્દ્રિય અને અકૃત આત્માઓને હૃલ્લ સુખ સુખ હોય, તેને ‘મોક્ષ’ બોલવો.

હવે આ પ્રકરણ આપણે સમાપ્ત કરીએ તે પૂર્વે એટલું નિવેદન કરવું ઉચિત સમજાય છે કે આથી કરીને મુક્તિમાં નૈસર્ગિક સુખનો અભાવ માનનારે પૂર્ણ વિચાર કરવો જોઈએ.

શાન્તાદેવ્યાઃ સ્તુતિઃ—

મર્તિં વમાર હૃદયે જિનસામજાનાં

શાન્તાશિવં શમવતાં વસુધામદેહા ।

સીમન્તિની ઋતુમુજાં કુરુતાં સદા સા

‘શાન્તા’ શિવં શમવતાં વસુધામદેહા ॥ ૨૮ ॥ ૭ ॥

વિવરણમ્

સા શાન્તાનામ્ની (દેવી) શમવતાં-સાધૂનાં શિવં-કુશલં કુરતાં-દિશતુ । સદા-સર્વદા । શાન્તા કિંવિગિષ્ટા ? કતુમુજાં સીમન્તિની-દર્શી । પુનઃ કિં ? વમ્નનાં-રુચીનાં ધામ-ગૃહં દેહ યસ્યાઃ સા । સા કા ? યા જિનસામજાનાં-જિનેન્દ્રાણાં ભક્તિ હૃદયે-હૃદિ વમાર-દર્શી । જિનસામજાનાં કિં કુર્વતાં ? અવતાં-પરતામ્ । કિં ? શં-સુસમ્ । શં કિં ? શાન્તં-શમિતં અશિવં-અગ્નઃસંયમં યેન તત્ । યા કિં ? વસુધાર્યાં-શુચિયે આમ-રોગાઃ તચ્છેદિની ર્હા-વાઙ્મયસ્યાઃ સા ॥ ૨૮ ॥

અન્વયઃ

વસુધા-આમ-દર્શ-ર્હા (યા) શાન્ત-અશિવં શ અવતાં જિન-સામજાનાં ભક્તિ હૃદયે વમાર, સા વસુ-ધામ-વેદા કતુ-મુજાં સીમન્તિની શાન્તા શમવતાં, શિવ સદા કુરતામ્ ।

શીલ્પાર્થ

ભક્તિ (મૂં ભક્તિ) = ઉપાસનાને, સેવાને
 વમાર (ધાં મૃ) = ધારણ કરી.
 હૃદયે (મૂં હૃદય) = હૃદયમાં.
 સામજ = સુખ, હાથી.
 જિનસામજાનાં = જિનરૂપી કુળરેણી.
 શાન્ત (ધાં શાન્ત) = શમાવી દીધેલ, નષ્ટ કરેલ.
 અશિવ = અમંગલ.
 શાન્તાશિવ = નાશ પામ્યાં છે અમંગલો જેનાથી
 એવા
 શં = સુખને.
 અવતાં (મૂં અવત) = રાખનારા.
 વસુધા = વિશ્વ, ભૂમહળ.
 દર્શ = દેખવું, કાપવું
 ર્હા = વાંછા, ઇચ્છા.
 વસુધામવેદા = ભૂમહળના રોગોને છેદવાની
 વાણવાળી.

સીમન્તિની = લક્ષ્મી, સ્ત્રી.
 કતુ = યજ્ઞ.
 મુજ = ભક્ષણ કરણ.
 કતુમુજાં (મૂં કતુમુજ) = દેવેણી.
 કુરતા (ધાં કુ) = કરેલ.
 સવા = હાથમાં.
 શાન્તા = શાન્તા, (દેવી).
 શિવ (મૂં શિવ) = કલ્યાણ.
 શમ = ઉપશમ, મશમ.
 શમવતાં (મૂં શમવત) = ઉપશમધારીઓનું.
 વસુ = તેજ.
 ધામન્ = ગૃહ.
 દેહ = શરીર.
 વસુધામવેદા = તેજના ગૃહરૂપ છે શરીર જેનું
 એવી

શ્લોકાર્થ

શાન્તા દેવીની સ્તુતિ—

"ભૂમંહલ વિષેના (સમસ્ત) રોગોને નષ્ટ કરવાની અભિલાષાવાળી જે (શાન્તા દેવીએ), નાશ પામ્યાં છે અમંગલો જે દ્વારા એવા સુખને ધારણ કરનારા જિનરૂપી કુળરેણી

સેવા દૃઢ્યમાં ધારણ કરી, તે, કાંતિના ગૃહરૂપ શરીરવાળી દિવ્યાંગના શાન્તા (દેવી)
ઉપશમધારી (માનવો)નું સર્વદા કલ્યાણ કરો. ”—૨૮

સ્પષ્ટીકરણ

ઉપશમ—

જે અવસ્થામાં અનન્તાનુબન્ધી (અર્થાત્ અતિશય મલિન તેમજ અત્યંત અનર્થકારી)
એવા ક્રોધ, માન, માયા અને લોભરૂપીચાર કષાયો ઉદયમાં ન હોય, તે અવસ્થાને ‘ ઉપશમ ’
યાને ‘ શમ ’ કહેવામાં આવે છે.

શાન્તા દેવી—

સાતમા તીર્થંકર શ્રીસુપાર્શ્વનાથની શાસન-દેવીને શાન્તાના નામથી ઝોળખવામાં
આવે છે. આનો વર્ણ સુવર્ણની જેમ પીળો છે અને એને હાથીનું વાહન છે. વિશેષમાં એને ચાર
હાથ છે. તેના જમણા-એ હાથમાં વરદ અને અક્ષ-સૂત્ર છે, જ્યારે ડાબા બે હાથમાં શૂલ
અને અક્ષય છે. આ વાતની આવ્યાર-દિનકર પણ સાક્ષી પૂરે છે. કેમકે ત્યાં કહ્યું છે કે—

“ ગજારુઢા પીતા દ્વિમુળધ્રુજયુગમેન-સહિતા

લસવસુક્તામાલાં વરદમ્પિ સધ્ધાન્યક્ત્રયોઃ ।

વહન્તી શૂલં ચામયમણિં ચ સા વામકરયો—

નિશાન્તં ભદ્રાણાં પ્રતિવિશતુ શાન્તા સદુવય ॥ ”

—પત્રાંક ૧૭૬.

८ श्रीचन्द्रप्रभजिनस्तुतयः

अथ श्रीचन्द्रप्रभप्रभोः प्रार्थना—

पूज्यार्चितश्चतुरचित्तचकोरचक्र—

चन्द्र ! प्रभावभवनं दितमोहसारः ।

संसारसागरजले पुरुषं पतन्तं

‘चन्द्रप्रभाव भवनन्दितमोहसारः ॥ २९ ॥

—वसन्त०

विवरणम्

हे चन्द्रप्रभ ! त्वं पुरुषं अव-रक्ष । त्वं किं० ? पूज्यैः-अर्च्यैः अर्चितो-प्रहितः । चतुराणां-विदुषां चित्तानि-मनांसि तान्येव चकोराः तेषां चक्रे-चये चन्द्रसमः तत्सं० । त्वं किं० ? प्रभावस्य-अनुभावस्य भवनं-गृहम् । पुनः किं० ? दितं-भिन्नं मोहस्य सारं-धनं येन सः । पुरुषं किं० ? पतन्तं-प्रज्जन्तम् । क्व ? संसारसागरजले-भवान्धिनीरे । त्वं किं० ? भवनन्दिसंसारवर्धकं यत् तमः-पार्थ तद् हन्तुं सारं-वर्कं यस्य सः ॥ २९ ॥

अन्वयः

(हे) चतुर-चित्त-चकोर-चक्र-चन्द्र ! चन्द्रप्रभ । पूज्य-अर्चितः, प्रभाव-भवनं, दित-मोह-सारः, मय-नन्विष्ट-तमस-हन्-सारः (त्वं) संसार-सागर-जले पतन्तं पुरुषं अव ।

शब्दार्थ

पूज्य=पूजनीय, अर्च्य=अर्च्य.
अर्चित (घा० अर्च)=पूजयेत्.
पूज्यार्चितः=पूजनीय वडे पूजयेत्.
चतुर=निपुण.
चित्त=मन.
चकोर=चक्र (पक्षी).
चक्र=समुदाय.
चन्द्र=चन्द्रमा.

चि-हे निपुणना मन-
३पी चक्र-चक्र प्रति चन्द्रमाना समान ।

प्रभावभवनं=भावाभ्युपगमा भुवःस्थ.
दित (घा० दो)=अपी नांभेत्, सेदी नांभेत्.
सार=धन.
वितमोहसारः=सेदी नांभ्यु छे भावःस्थी धन
जेष्ठे ओवा.
सागर=अमुद्र, हरिथे.
जल=पाणी.
संसारसागरजले=संसारस्थी समुद्रना पाणीभां.
पुरुषं (मू० पुरुष)=भनुष्येन
पतन्त (मू० पतत्)=पडता

ચન્દ્રપ્રભ ! = હે ચન્દ્રપ્રભ !
 નન્દિન્ન = આનંદી.
 સાર = પરાક્રમ, બલ

મવનન્દિતમોહસાર = સંસાર પ્રતિ આનંદી
 એવા પાપનો નાશ કરનાર છે પરાક્રમ
 જેનું એવા.

શ્લોકાર્થ

શ્રીચન્દ્રપ્રભ પ્રભુની પ્રાર્થના—

“ચતુર (જનો)ના ચિત્તરૂપ ચંદાર—ચક્રને (આનંદિત કરવામાં) ચન્દ્ર (સમાન અષ્ટમ તીર્થંકર) ! હે ચન્દ્રપ્રભ ! પૂજ્યો વડે પૂજ્યેવો તથા મહિમાના ધામરૂપ, વળી નાશ કર્યો છે અજ્ઞાનરૂપી ધનનો જેણે એવો તેમજ વળી સંસાર પ્રતિ હર્ષ ધારણ કરનારા (અર્થાત્ ભવવર્ધક) પાપનો નાશ કરનાર પરાક્રમ છે જેનું એવો તું સંસારરૂપી સમુદ્રના બલમાં પડતા (અર્થાત્ દુષ્ટી મરતા) મનુષ્યનું રક્ષણ કર.”—૨૯

સ્પષ્ટીકરણ

શ્રીચન્દ્રપ્રભ—ચરિત્ર—

ચન્દ્રપ્રભ—ચરિત્રો તો ઘણા મુનિવરોએ રચ્યા છે. તેમાં યશોદેવ, હરિશ્ચંદ્ર, દેવેન્દ્રભૂરિ અને સર્વાનંદ એ ચારનાં નામો પ્રસિદ્ધ છે.

તીર્થંકરનિકરપ્રણિપાતઃ—

તીર્થેશસાર્થ ! નતિરસ્તુ ભવત્યુદારા—

ઽઽરમ્ભાગસામજ ! સમાનનતારકાન્તે ! ।

સન્દોહરાહુબલનિર્મથને તમઃસં—

રમ્ભાગસામઽજસમાન ! નતારકાન્તે ॥ ૩૦ ॥

—વસન્ત૦

વિવરણમ્

હે તીર્થેશસાર્થ !—જિનોઘ ! ભવતિ—ભવદ્વિપયે નતિરસ્તુ—પ્રણામોઽતુ । નતિઃ કિં૦ ? ઉદારા—સ્ફારા । (તી૦સાર્થઃ કિં૦ ?) આરમ્ભો—જીવહિંસા તલ્લક્ષણે અગે—ટૂલે સામજો—હસ્તી તત્સં૦ । સમા—સમગ્રા આનનસ્ય—સુખસ્ય તારા—મનોજ્ઞા કાન્તિઃ—શ્રીર્યસ્ય તત્સં૦ । હે અજ-સમાન !—કૃષ્ણસમ ॥ ૧ ॥ ક્વ ? સન્દોહઃ—સમૂહઃ તદ્રૂપરાહુ (હુઃ તસ્ય) વલનિર્મથને । કેપાં ? તમઃસં-રમ્ભાગસા—શાપક્રોધાશ્રાયાનામ્ । ભવતિ કિંવિશિષ્ટે ? નતાનાં પુંસાં આરં—વૈરિવૃન્દં તસ્ય કસ્ય—સુખસ્ય અન્તો—વિનાશો યસ્માત્ તસ્મિન્ ॥ ૩૦ ॥

અન્વય:

(હે) આરમ્મ-અગ-સામજ ! સમ-આનન-તાર-કાન્તે ! તમસ્-સંરમ્મ-આગસાં સન્દોહ-રાહુ-બલ-નિર્મયને અજ-સમાન ! તીર્થ-દેશ-સાર્થ ! નત-આર-ક-અન્તે મથતિ ઉદારા નતિ: અસ્તુ !

શબ્દાર્થ

તીર્થેશસાર્થ ! = હે તીર્થકરોના સમૂહ !
 નતિ: (મૂં નતિ) = પ્રણામ, નમસ્કાર.
 મથતિ (મૂં મથત) = આપને વિષે.
 ઉદારા (મૂં ઉદાર) = અસાધારણ.
 આરમ્મ = પાપમય આચરણ.
 અગ = વૃક્ષ, તરૂ.
 આરમ્માગસામજ ! = હે પાપમય આચરણરૂપી
 વૃક્ષ પ્રતિ કુંજર !
 સમ = સમથ.
 આનન = મુખ.
 કાન્તિ = પ્રભા.
 સમાનનતારકાન્તે ! = હે સમથ છે જેમના
 મુખની મનોહર પ્રભા એવા ! (સંઞ)
 સન્દોહ = સમુદાય.

રાહુ = રાહુ.
 નિર્મયન = નાશ.
 સન્દોહરાહુબલનિર્મયને = સમુદાયરૂપી રાહુના
 પરાક્રમનો નાશ કરવામાં.
 સંરમ્મ = ક્રોધ, ક્રોપ.
 આગસ્ = અપરાધ.
 તમ:સંરમ્માગસાં = પાપ, ક્રોધ અને અપરાધના.
 અજ = કૃષ્ણ.
 સમાન = જેવા.
 અજસમાન ! = હે કૃષ્ણ જેવા !
 આર = વૈરિ-મણ્ડલ, દુશ્મનોની ઓકડી.
 નતારકાન્તે = પ્રણામ કરેલાના દુશ્મનોના
 મણ્ડલના મુખનો નાશ છે જેથી એવાને વિષે.

સંલોકાર્થ

તીર્થકર-વર્ગને પ્રણામ—

“ હે (જીવ-હિંસાદિક) પાપમય આચરણરૂપી વૃક્ષને (જડમૂળથી ઉખેડી નાંખવામાં) હરિત-સમાન ! વળી સમથ છે જેમના મુખની મનોહર પ્રભા એવા હે (તીર્થ-પતિ-ઓના સમુદાય) ! હે પાપ, ક્રોધ અને અપરાધના સમૂહરૂપી રાહુના પરાક્રમે પરાસ્ત કરવામાં કૃષ્ણસમાન ! હે તીર્થપતિઓના વૃન્દ ! પ્રણામ કરેલા (મનુષ્યો) ના દુશ્મનોના મણ્ડલના મુખનો નાશ કરનારા એવા આપને વિષે (મારા) અસાધારણ પ્રણામ હોજો.”—૩૦

સ્વષ્ટીકરણ

રાહુ-વિચાર

હિંદુ શાસ્ત્રોમા રાહુને એક રાક્ષસ ગણવામાં આવ્યો છે અને સિંહિકા અને વિઅચિત્તિને તેના માતાપિતા તરીકે ઝાળખાવ્યાં છે. વળી ત્યાં કહ્યું છે કે-સમુદ્રનું મંથન કરવાથી નીકળી આવેલ ચૌદ રત્નોમાંના અમૃત-રત્નનું દેવો જ્યારે પાન કરતા હતા, તે વખતે છૂપા વેશે રાહુએ પણ રાક્ષસ (દાનવ) હોવા છતાં તેનું પાન કરી લીધું આ વાતની સૂચ અને ચન્દ્રને ખગર પડતાં તેમણે તે વાત વિષ્ણુને કહી સંભળાવી આથી વિષ્ણુએ રાહુનું માથું કાપી નાંખ્યું પરંતુ

થોડા ઘણા અમૃતને તેણે આસ્વાદ કરેલો હોવાથી તે અમર બની ગયો હતો, એટલે તે હવે પણ સૂર્ય અને ચન્દ્રના ઉપર તેમને અહણ કરવારૂપ પોતાનું વેર લઈ શકે છે.

અત્ર કોઈને સંકા થાય કે શ્લોકાર્થમાં તો રાહુને પરાસ્ત કરનાર તરીકે કૃષ્ણનો ઉલ્લેખ કર્યો છે અને અત્ર તો વિષ્ણુનું નામ આપવામાં આવે છે તે શું ન્યાય-સંગત છે? આના સમાધાનમાં સમજવું કે કૃષ્ણ એ વિષ્ણુના મત્સ્ય, કૂર્મ, વરાહ, નૃસિંહ, વામન, પરશુરામ, રામ, કૃષ્ણ, બુદ્ધ અને કલ્ક આ હથ અવતારો પૈકી આક્રમો છે, એટલે ઉપર્યુક્ત હકીકત ન્યાય છે.^૧

જિનવાણ્યાઃ સ્તુતિઃ—

સમ્યગ્દશામસુમતાં નિચયે ચકાર

સદ્ભા રતીરતિવરા મરરાજિગે યા ।

દિશ્યાદવશ્યમખિલં મમ શર્મ જૈની

સદ્ભારતી રતિવરામરરાજિગેયા ॥ ૩૧ ॥

—વસન્ત૦

વિવરણમ્

સા જૈની—જિનસંઘનિની સદ્ભારતી—ઉત્તમવાગ્ મમ શર્મ—સુખં દિશ્યાત્—કુર્યાત્ ।
અવશ્યં—નિશ્ચિતમ્ । શર્મ કિં૦ ? અખિલં—સર્વમ્ । ભારતી કિંવિશિષ્ટા ? રત્યા—સુલેન વરાયા
અમરરાજ્યાઃ—સુરાહ્યા ગેયા—સ્તવનીયા । સા કા ? યા અસુમતાં—પ્રાણિનાં નિચયે—નિકરે
રતીઃ—સુલાનિ ચકાર—કરોતિ સ્મ । અસુમતાં કિંવિશિષ્ટાનાં ? સમ્યગ્દશાં—સમ્યવત્વમ્ભૂતામ્ ।
રતીઃ કિં૦ ? સતી—વરા ભા—શ્રીઃ યામ્યઃ તાઃ । યા કિં૦ ? અતિવરા—અત્યુત્કૃષ્ટા । નિચયે
કિંવિશિષ્ટે ? મરરાજ્યાં—મૈરણપરમ્પરાયાં (ગે) ગતે ॥ ૩૧ ॥

અન્વયઃ

યા સત્—મા, અતિ—વરા (સત્—ભારતી) સમ્યચ્—દશાં અસુમતાં મર—રાજિ—ગે (શયયા
મર—રા—આજિ—ગે) નિચયે રતીઃ ચકાર, (સા) રતિ—વર—અમર—રાજિ—ગેયા જૈની સત્—ભારતી
મમ અખિલં શર્મ અવશ્યં વિશ્યાત્ ।

૧ સરખાને નીચેના શ્લોકમાં આપેલું દશે અવતારોનું વર્ણન—

“વેવાનુદ્ધરતે જગાશ્ચિવહતે મૃગોલમુદ્ધવિમ્બતે

દૈત્યં વારયતે ઘર્ષિ છલયતે ક્ષત્રદાયં કુર્યતે ।

પૌલસ્ત્યં જયતે હર્ષ કલયતે કારુણ્યમાતન્વતે

મ્લેચ્છાન્ મૂર્છર્જયતે વદાપ્કૃતિકૃતે કૃષ્ણાય તુમ્યં નમઃ ॥”

—ગીત-ગોવિન્દ, પ્રથમ

૨ ‘મરગશ્વયુદે ગતે’ ક્ષતિ પાદ્યન્તર્, અર્કાન્તર્ ૫ ।

निर्वाणकलिकायाम्—

“वज्राङ्गुशी वनकवर्णा गजवाहना चतुर्भुजा वरदवज्रयुतदक्षिण
करा मानुलिङ्गाङ्गुशयुतवामहस्ता चेति ।”

શીર્ષકાર્થ

સમ્યક્=યથાર્થ.

દશ=દશ.

સમ્યગ્દર્શા=સમ્યક્ત્વધારીઓના.

અસુમતાં (મૂં અસુમત)=પ્રાણીઓના.

નિચયે (મૂં નિચય)=સમૂહને વિષે.

ચકાર (ધાં કુ)=કર્ષો.

સત્ત્વા=ઉત્તમ છે પ્રભા જેની ઓવી.

રતીઃ (મૂં રતિ)=મુખોને, આનંદોને.

અતિવરા=અત્યુત્તમ, સર્વોત્કૃષ્ટ.

મર=મરણ, મૃત્યુ.

રાજિ=પરંપરા, શ્રેણિ.

આજિ=દશાધ.

મરરાજિગે=(૧)મરણની પરંપરાને પ્રાપ્ત થયેલા;

(૨) મૃત્યુદાયક યુદ્ધમાં ગયેલા.

વિસ્વાત્ (ધાં વિદ્)=અર્થો.

અવશ્યં=નહી, ખચિત.

અરિણં (મૂં અરિણ)=સમસ્ત, સંપૂર્ણ.

દાર્મ (મૂં દાર્મત)=મુખને.

જૈની=જિન-વિષયક.

મારતી=વાણી.

સત્મારતી=ઉત્તમ વાણી.

રતિ=મુખ.

અમર=દેવ, સુર.

મેય=ગાવા લાયક.

રતિવરામરરાજિમેયા=મુખે કરીને ઉત્તમ ઓવી મુશની શ્રેણિને સ્તુતિ કરવા લાયક.

શ્લોકાર્થ

જિન-વાણીની સ્તુતિ—

“ઉત્તમ લક્ષ્મી (પ્રાપ્ત થઈ શકે) છે જેથી ઓવી [અથવા મુશોક્ષિત છે પ્રભા જેની ઓવી] તેમજ અત્યુત્તમ ઓવી જે (જિન-વાણીએ) મરણની પરંપરાને પ્રાપ્ત થયેલા [અથવા મૃત્યુ-દાયક યુદ્ધમાં ગયેલા] સમ્યગ્દર્શિ પ્રાણીઓના સમુદાયને વિષે મુખો (ઉત્પન્ન) કર્યાં (અર્થાત્ સમ્યગ્-દૃષ્ટિઓને જન્મ, જરા અને મરણને અગાચર ઓવી મુક્તિ અપાવી), તે મુખે કરીને શ્રેષ્ઠ ઓવી મુશની શ્રેણિને (પણ) સ્તુતિ કરવા યોગ્ય ઓવી જિન-વિષયક (અર્થાત્ જિનેશ્વર પ્રરૂપેલી) વાણી મને ખચિત સંપૂર્ણ મુખ સમર્પો.”—૩૧

વજ્રાક્ષુશીદેવ્યાઃ સ્તુતિઃ—

અધ્યાસિતા નવસુધાકરવિમ્બદન્તં

સ્વાનેકપં કમલમુક્તઘનાઘનાભમ્ ।

‘વજ્રાક્ષુશી’ વિશતુ શં સમુપાત્તપુણ્ય—

સ્વાનેકપદ્મમલમુક્તઘના ઘનાભમ્ ॥ ૩૨ ॥ ૮ ॥

—વસન્ત૦

વિવરણમ્

વજ્રાક્ષુશી-દેવી શં-સુખં વિશતુ-સજતુ । વજ્રાક્ષુશી કિં૦ ? અધ્યાસિતા-અધિ-ગતા । કં ? સ્વાનેકપં-નિજનાગમ્ । અનેકપંકિં૦ ? નવં યત્ સુધાકરવિમ્બં-ચન્દ્રમણ્ડલં તદ્દદ્ દન્તૌ

યસ્ય તમ્ । પુનઃ કિં૦ ? કમલેન-જલેન મુક્તો-રહિતો ઘનાઘનો-મેઘઃ તન્નિભમ્ । વજ્રાદ્કુશી
કિં૦ ? સમુપાત્ત-સ્વીકૃતં પુણ્યસ્વં-ધર્મધનં યયા સા । પુનઃ કિં૦ ? અનેકેન-ભૂયસા પદ્મ-
લેન-પાપકર્દમેન મુક્તઃ-ત્યક્તો ઘનઃ-તનુર્યસ્યાઃ સા । અનેકપં કિં૦ ? ઘના-નિવિઢા આભા-
શોભા યસ્ય તમ્ ॥ ૩૨ ॥

અન્વયઃ

નવ-સુધા-કર-વિમ્બ-વન્તં, કમલ-મુક્ત-ઘનાઘન-આમં, ઘન-આમં સ્વ-અનેકપં અધ્યા-
સિતા, સમુપાત્ત-પુણ્ય-સ્વા, અનેક-પદ્મ-મલ-મુક્ત-ઘના-વજ્રાદ્કુશી શં વિશત્ ।

શબ્દાર્થ

અધ્યાસિતા (ધાં આસ્)=એઠેલી.
સુધા=અમૃત.
સુધાકર=અમૃતમય કિરણવાળો, ચન્દ્ર.
વિમ્બ=મણ્ડલ.
નવસુધાકરવિમ્બવન્તં=નવીન ચન્દ્ર-મણ્ડલના
જેવા દંત છે જેના એવા.
સ્વ=નિજ, પોતાના.
અનેકપ=કુંજર, હાથી.
સ્વાનેકપ=નિજ કુંજર ઉપર.
કમલ=જલ, પાણી.
મુક્ત (ધાં મુચ્)=છોડી દીધેલ.
ઘનાઘન=મેઘ.
કમલમુક્તઘનાઘનામં=જલથી રહિત એવા
મેઘના સમાન.

વજ્રાદ્કુશી=વજ્રાંકુશી (દેવી).
વિશત્ (ધાં વિશ્)=આપો.
સમુપાત્ત (ધાં વા)=સ્વીકાર કરેલ.
પુણ્ય=પુણ્ય.
સ્વ=ધન.
સમુપાત્તપુણ્યસ્વા=સ્વીકાર કર્યો છે પુણ્યરૂપી
ધનનો જેણે એવી.
અનેક=અનેક.
પદ્મ=કાદવ, કીચ્ચડ
ઘન=દેહ.
અનેકપદ્મમલમુક્તઘના=અનેક (જાતના) પાપ
રૂપ કાદવથી મુક્ત છે દેહ જેનો એવી.
ઘનામં=અતિશય છે શોભા જેની એવા.

શ્લોકાર્થ

વજ્રાંકુશી દેવીની સ્તુતિ—

“ નવીન ચન્દ્ર-મણ્ડલના સમાન (મનોરંજક) છે દંત જેના એવા, વળી જલ-રહિત
મેઘના જેવા (અર્થાત્ શેતવર્ણી) તેમજ અતિશય છે શોભા જેની એવા પોતાના (ઐશવત
સમાન) કુંજર ઉપર આરૂઢ થયેલી એવી, તથા સ્વીકાર્યું છે પુણ્યરૂપી ધન જેણે એવી,
તેમજ અનેક (પ્રકારના) પાપરૂપી કાદવથી અલિપ્ત છે દેહ જેનો એવી વજ્રાંકુશી (દેવી)
મુખ આપો. ”—૩૨

સ્વપ્રીકરણ

વળાંકુશી દેવીનું સ્વરૂપ—

અત્ર પશ્ય આ ઠવિસજે શ્રીશોભનાચાર્યનું અનુકરણ કર્યું છે. આ વળાંકુશી નામની વિદ્યા-દેવીનું સ્વરૂપ નીચે મુજબ છે:—

‘ વળા અને અંકુશને જે ધારણ કરે તે વળાંકુશી ’ એ વળાંકુશી શબ્દનો વ્યુત્પત્તિ-અર્થ છે. આ વિદ્યા-દેવીની કાંચનવર્ણી કાયા છે અને તેને હાથીનું વાહન છે. વિશેષમાં તેને ચાર હાથ છે. તેના જમણા બે હાથ વરદ અને વળથી વિશ્રૂષિત છે, જ્યારે ડાબા બે હાથ તેા માતુલિંગ (ગિજોર્) અને અંકુશથી અલંકૃત છે. આ પ્રભાણેનો ઉલ્લેખ નિર્વાણુકલિકામાં છે. ત્યાં કહ્યું છે કે—

“તથાવજ્રાકુશી કનકવર્ણાગજવાહનાંચતુર્મુજાં વરદવજ્રપુત્રક્ષિણકરાં માતુલિંગાદકુશયુક્તવામહસ્તાં ચેતિ”

આ સંબંધમાં નીચેનો શ્લોક વિચારી લઇએ.

“ નિર્લિંગાગ્રજફલકોત્તમકુન્તયુક્ત—

હસ્તા સુતપ્તાવિલસત્ફલધૌતકાન્તિઃ ।

ઉન્મત્તવન્તિગમના મુવનસ્ય વિદ્યં

વજ્રાકુશી હરતુ વજ્રસમાનશક્તિઃ ॥ ”

—આચાર્ય ૨૦ પત્રાંક ૧૬૨.

૧ શ્રીસુવિધિજિનસ્તુતયઃ

અથ શ્રીસુવિધિનાથસ્ય સ્તુતિઃ—

નિર્વાળમિન્દુયશસાં વપુષા નિરસ્ત—

રામાઙ્ગજોઽરુજ ! ગતઃ સુવિધે ! નિધે ! હિ ।

વિસ્તારયન્ સપદિ શં પરમે પદે માં

‘રામા’ઙ્ગજોરુ જગતઃ ‘સુવિધે !’ નિધેહિ ॥ ૩૩ ॥

—વસન્ત ૦

વિવરણમ્

હે સુવિધે !—નવમજિન ! ત્વં માં પરમે પદે—સત્તપે સ્થાને નિધેહિ—સ્થાપય । ત્વં
કિં ૦ ? । ગતઃ—પ્રાપ્તઃ । કિં ? નિર્વાળં—મુક્તિં અથવા સુખમ્ । ત્વં કિં ૦ ? વપુષા—શરીરેણ
નિરસ્તો—ન્યવકૃતો રામાઙ્ગજો—રમ્યકામો યેન સઃ । નાસ્તિ રુજા—રોગો यस્ય તત્સં ૦ ।
શોભનો વિધિર્યસ્ય તત્સં ૦ । હે નિધે !—નિધાન ! । કેપાં ? ઇન્દુયશસાં—ચન્દ્રસમકીર્તીનામ્ । હીતિ
નિશ્ચિતમ્ । ત્વં કિં કુર્વન્ ? વિસ્તારયન્—તન્વન્ । કિં ? શં—શર્મ । કસ્ય ? જગતો—વિશ્વસ્ય । શં
કિં ૦ ? ઉરુ—વિતતમ્ । સપદિ—શીઘ્રમ્ । હે રામાઙ્ગજ !—રામારાઙ્ગીપુત્ર ! ॥ ૩૩ ॥

અન્વયઃ

ઇન્દુ—યશસાં નિધે । અ—રુજ ! સુ—વિધે ! રામા—અઙ્ગજ । સુવિધે ! નિર્વાળં ગતઃ, વપુષા
નિરસ્ત—રામ—અઙ્ગજ, જગતઃ ઉરુ શં સપદિ વિસ્તારયન્ (ત્વં) માં હિ પરમે પદે નિધેહિ ।

શીખદાર્થ

નિર્વાળં (મૂં નિર્વાળ)= (૧) યોક્ષને; (૨) સુખને.
ઇન્દુ=ચન્દ્ર.
યશસ=કીર્તિ.
ઇન્દુયશસાં=ચન્દ્રસમાન કીર્તિઓના.
વપુષા (મૂં વપુસ)=દેહ વડે.
રામ=રમણીય.
નિરસ્તરામાઙ્ગજ=નિરાસ કથે છે રમણીય
કંદર્પનો જેણે એવા.
રુજા=રોગ.

અરુજ !—અવિધમાન છે રોગ જેને વિધે એવા ।
(સં ૦)
ગતઃ (મૂં ગત)=ગયેલ.
વિધિ=વિધાન, કામ.
સુવિધે !—શોભન છે વિધાન જેનું એવા ! (સં ૦)
નિધે ! (મૂં નિધે)=હે ભંડાર !
હિ=નિશ્ચયવાચક અવ્યય.
વિસ્તારયન્ (મૂં વિસ્તારયત)=ફેલાવો કરનારા
સપદિ=એકદમ.

પરમે (મૂં પરમ)=ઉત્કૃષ્ટ.

પદે (મૂં પદ)સ્થાનમાં.

રામા=રામા (રાણી), સુવિધિનાથની માતા.

રામાદ્વજ ! =રામા (રાણી)ના પુત્ર !

ઝરુ=વિસ્તીર્ણ.

જગતઃ (મૂં જગત)=જગત્ના, દુનિયાના.

સુવિધે ! (મૂં સુવિધિ)=હે સુવિધિ(નાથ) !

નિષેદિ (ઘાં ઘા)=સ્થાપે.

શ્લોકાર્થ

શ્રીસુવિધિનાથની સ્તુતિ—

“ હે ચન્દ્ર સમાન [ઉજ્જવલ) કીર્તિઓના ભંડાર ! હે શેગ-રહિત (નવમા તીર્થ-
કર) ! શોભન છે વિધાન જેનું એવા હે (ઈશ) ! હે રામા (રાણી)ના નન્દન ! હે સુવિધિ
(નાથ) ! ભક્ષને [અથવા સુખને] પ્રાપ્ત થયેલા, તથા દેહ (ની શોભા) વડે પરાસ્ત કર્યો
છે રમણીય રતિ-રમણને (પશુ) જેણે એવો તેમજ વળી જગત્ના વિશાળ સુખનો સત્વર
વિસ્તાર કરનારો એવો તું મને ઉત્તમ સ્થાનમાં (અર્થાત્ શિવ-પુરીમાં) નક્કી સ્થાપ. ”—૩૩

સ્પષ્ટીકરણ

સુવિધિનાથ-ચરિત્ર—

સુવિધિનાથ-ચરિત્ર પશુ પ્રાકૃત તેમજ સંસ્કૃત ભાષામાં સ્થાયેલું હોયું ભેદબે, -એમ
જૈન ગ્રન્થાવલી ઉપરથી ભેદ શકાય છે.

જિનસમૂહસ્ય પ્રાર્થના—

સંપ્રાપ્યજ્ઞતિમતોઽસુમતોઽતિચન્દ્ર—

ભાસ્વન્મહાઃ શિવપુરઃ સવિધેઽયશસ્તઃ ।

પાયાદપાયરહિતઃ પુરુષાન્ જિનૌધો

ભાસ્વન્મહાઃ શિવપુરઃ સવિધેયશસ્તઃ ॥ ૩૪ ॥

—વસન્ત૦

વિવરણમ્

જિનૌધઃ પુરુષાન્ અયશસ્તઃ—અપવાદાત્ પાયાત્-રહિત । જિનૌધઃ કિં કુર્વન્ ? સંપ્રા-
પ્યન્-નયન્ । કાન્ ? અસુમતઃ પ્રાણિનઃ । ક્વ ? શિવપુરઃ સવિધે-સિદ્ધિપુર્યાઃ સમીપે । પુનઃ
કિં ? અતિમતઃ-અતિમાન્યઃ । પુનઃ કિં ? અતિચન્દ્રઃ-અતિતીવ્રો ભાસ્રાન્-રવિઃ તદ્વન્મહઃ-
તેજો યસ્ય સઃ । પુનઃ કિં ? અપાયેન-ક્રુદ્ધેન રહિતો-વર્જિતઃ । પુનઃ કિં ? ભાસ્વત્-રાજ-
માનં મહઃ-ઉત્તમો યસ્ય સઃ । પુનઃ કિં ? શિવં-નિરુપદ્રવં પુરં-તત્પુર્યસ્ય સઃ । પુનઃ કિં ?
સહ વિધેયેન-કરુણાર્હેણ શસ્ત્રેન-શિવેન વર્તેતે યઃ સઃ ॥ ૩૪ ॥

અન્વયઃ

* અસુમતઃ શિવ-પુરઃ સવિષે સંપ્રાપયન્, અતિ-મતઃ, અતિ-ચન્ડ-માસ્વત્-મહાઃ, અપાય-રહિતઃ, માસ્વત્-મહાઃ, શિવ-પુરઃ, સ-વિષેષ-શસ્ત્રઃ જિન-ઓષઃ પુરુષાન્ અ-યશસ્ત્રઃ પાયાત્ ।

શીખરાર્થ

સંપ્રાપયન્ (મૂં સંપ્રાપયત્)=પ્રાપ્ત કરાવતો.
મત (ઘાં મત્)=માનેલ.
અતિમતઃ (મૂં અતિમત્)=અતિશય માન્ય.
અસુમતઃ (મૂં અસુમત્)=પ્રાણીઓને.
માસ્વત્=આતુ, સૂર્ય.
મહસ્=તેજ.
અતિચન્ડમાસ્વન્મહાઃ=અતિશય તીવ્ર એવા
સૂર્યના જેવું તેજ છે જેવું એવો.
પુર=નગર.
શિવપુરઃ=મોક્ષ નગરની.
સવિષે (મૂં સવિષ)=સમીપમાં, પાસે.
અયશસ્ત્રઃ (મૂં અયશસ્)=અપકીર્તિથી, બે-
ઇજ્જતથી.
પાયાત્ (ઘાં પા)=રક્ષણ કરે, બચાવે.

રહિત=વિનાનું.
અપાયરહિતઃ=કદથી મુક્ત.
પુરુષાન્ (મૂં પુરુષ)=મનુષ્યોને.
ઓષઃ=સમૂહ.
જિનૌષઃ=જિનોનો સમુદાય.
માસ્વત્=પ્રકાશમાન.
મહસ્=ઉત્સવ.
માસ્વન્મહાઃ=પ્રકાશમાન છે ઉત્સવ જેનો એવો.
શિવ=કલ્યાણકારી.
પુરઃ=દેહ.
શિવપુરઃ=કલ્યાણકારી છે દેહ જેનો એવો.
વિષેય (ઘાં ઘા)=કરવા લાયક.
શસ્ત્ર=કલ્યાણ.
સવિષેયશસ્ત્રઃ=કરવા લાયક કલ્યાણથી મુક્ત.

શ્લોકાર્થ

જિન-સમૂહની પ્રાર્થના—

“પ્રાણીને શિવ-પુરીની સમીપે લઇ જનારો, (લોકને ભવે) અતિશય માન્ય, અસન્ત પ્રવૃદ્ધ એવા આતુના સમાન તેજવાળો, વળી કદ-રહિત, તેમજ દેહીધ્યમાન છે મહોત્સવ જેનો એવો, તથા વળી ઉપદ્રવ-રહિત છે દેહ જેનો એવો તેમજ કરવા લાયક કલ્યાણથી મુક્ત એવો જિન-સમુદાય મનુષ્યોને અપકીર્તિથી બચાવે.”—૩૪

જિનવચનવિચારઃ—

યે પ્રેરિતાઃ પ્રચુરપુણ્યભરૈર્વિનમ્રા—

ડપાપાયમાનત્ર ! સુધારુચિરજ્ઞતારમ્ ।

કુર્વન્તુ તે હૃદિ ભવદ્વચનં વ્યપાસ્ત—

પાપાયમાન ! વસુધારુચિરં ગતારમ્ ॥ ૩૫ ॥

વિવરણમ્

યે પ્રચુરપુણ્યમરૈઃ—વહુધર્મભારૈઃ પ્રેરિતાઃ સન્તિ તે નરા ભવદ્વચનં હૃદિ કુર્વન્તુ—સ્મરન્તુ ।
 વિનમ્રાઃ—પ્રણતાઃ અપાપાયા—ગતકષ્ટા માનવા—નરા यस્ય તત્સં ॥ વચનં કિં ॥ સુધારુચિઃ—
 ચન્દ્રઃ તસ્ય રક્તને—રાગસ્તદ્વત્ તારં—ચ્ચ્ચલમ્ । વ્યપાસ્તો—નિરસ્તઃ પાપસ્ય આયો—લાભો
 યસ્માત્ પતાદ્ય માનઃ—સ્મયો યેન તત્સં ॥ વચનં કિં ॥ વસુધાર્યાં—ધરિત્ર્યાં રુચિરં—રમણીયમ્ ।
 પુનઃ કિં ॥ । ગતં-નષ્ટં આરં—વૈરિદ્વન્દં યસ્માત્ તત્ ॥ ૩૫ ॥

અન્વયઃ

યે પ્રચુર-પુણ્ય-મરૈઃ પ્રેરિતાઃ (સન્તિ), તે (હે) વિનમ્ર-અપ-અપાપ-માનવ ! વ્યપાસ્ત-
 પાપ-આય-માન ! સુધા-રુચિ- રક્ત-તારં, વસુધા-રુચિરં, ગત-આરં ભવત્-વચનં હૃદિ કુર્વન્તુ ।

શબ્દાર્થ

યે (મૂં યદ્)=જેઓ.

પ્રેરિતાઃ (મૂં પ્રેરિત)=પ્રેરણાથી.

પ્રચુર=બહુ, અત્યંત.

પ્રચુરપુણ્યમરૈઃ=બહુ પુણ્યના સમૂહોથી.

અપ=વિશેષાગમ્યક અપય.

વિનમ્રાપાપાયામાનવા ! =પ્રભુમ ક્યો છે જતાં
 રક્તો છે કષ્ટો જેનાં જેવા મનુષ્યોએ
 જેને જેવા ! (સં ॥)

સુધારુચિ=અમૃતના સમાન કિરણો છે જેનાં
 તે, ચન્દ્ર.

રક્ત=વર્ણ.

તાર=ઉત્તમવલ.

સુધારુચિરક્તતારં=ચન્દ્રના વર્ણના જેલું
 ઉત્તમવલ.

કુર્વન્તુ (ધાં કુ)=કરે.

તે (મૂં તદ્)=તેઓ.

ભવત્=આપ.

વચન=વચન.

ભવદ્વચનં=આપના વચનને.

વ્યપાસ્ત (ધાં અસ્ત)=દૂર ફેંકી દીધેલ.

પાપ=પાપ.

વ્યપાસ્તપાપાર્યમાન=દૂર ફેંકી દીધો છે પાપનો
 લાભ છે જે થકી જેવા ગર્વને જેલું
 જેવા ! (સં ॥)

રુચિર=મનોહર.

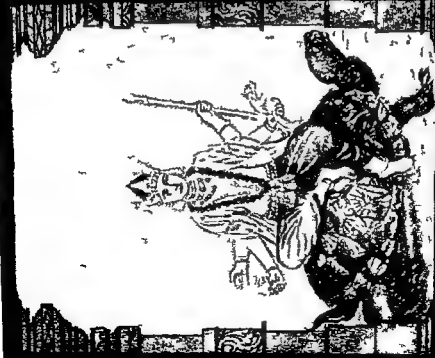
વસુધારુચિરં=જગતને વિષે મનોહર.

ગતારં=નષ્ટ થયો છે શત્રુ-સમુદાય જે દ્વારા
 જેવા.

શ્લોકાર્થ

જિન-વચનનો વિચાર—

“ પ્રભુમ ક્યો છે કષ્ટ-શુકત માનવોએ જને જેવા હે (પરમેશ્વર) । દૂર ફેંકી દીધો
 છે (અર્થાત્ સર્વથા જલાંજલિ આપી છે) પાપનો લાભ કરી આપનારા જેવા ગર્વને
 જેલું જેવા હે (વીતરાગ) । જેઓ બહુ પુણ્યના સમૂહોથી પ્રેરિત થયા છે, તે (મનુષ્યો)
 ચન્દ્રના વર્ણના જેવા ઉજ્જવલ, તેમજ જગતને વિષે મનોરંજક તેમજ વળી નાશ પામ્યો છે
 શત્રુ-સમૂહ જે દ્વારા જેવા આપના વચનને હૃદયમાં (ધારણ) કરે. ”—૩૫

अन्धीर यास

मुलस

नी

अन्तिपस शेतर्ण कूर्मवाहन चतुर्भुजं मातुलिज्ञाशमृत्युक
दक्षिणपाणि नकुलकु तान्वितवामपाणिं चिति ।

सु तापदेर्नी गोरणो दृपवाहना चतुर्भुजा वरदाशमृत्युक
दक्षिणमुखा वलयाङ्गुगान्धिनवामपाणिं चिति ।

All rights reserved

સુતારકાદેવ્યાઃ સ્તુતિઃ—

ત્વં દેવતે । વિશદવાગ્વિભવાભિમૂત—

સારામૃતા સમુદિતાસ્યસુતારકેશા ।

નૃણામુપપ્લવચમૃમુચિતપ્રદાને—

સારામૃતા સમુદિતા સ્ય 'સુતારકે'શા ॥ ૩૬ ॥ ૧ ॥

—વસન્ત—

વિવરણમ્

હે દેવતે ! નૃણાં-નરાણાં ઉપપ્લવચમું-ઉપદ્રવસેનાં સ્ય-દલય । ત્વં કિંવિશિષ્ટા ? વિશદેન-નિર્મલેન વાગ્વિભવેન અભિમૂતં-પરાજિતં સારં-વરં અમૃતં-સુધા યયા સા । પુનઃ કિં૦ ? સમુદિતઃ-સમ્યગ્ ઉદયં પ્રાપ્ત આસ્યસુતારકેશો-મુલ્લસુપ્તચન્દ્રો યસ્યાઃ સા । ચમું કિંવિશિષ્ટા ? અસારાં-અપ્રપાનામ્ । પુનઃ કિંવિશિષ્ટા (ત્વં) ? ક્રતા-સત્યભાષિણી । પુનઃ કિં૦ ? સમુદિતા-સર્પા । પુનઃ કિં૦ ? સુતારકાનામ્ની દેવી । પુનઃ કિં૦ ? ઈશા-સમર્થા । વચ્ચ ઉચિતપ્રદાને-યોગ્યવિતરણે ॥ ૩૬ ॥

અન્વયઃ

(દે) દેવતે ! વિશવ-વાચ્-વિભવ-અભિમૂત-સાર-અમૃતા, સમુદિત-આસ્ય-સુ-તારક-ઈશા, ઉચિત-પ્રદાને ઈશા, ક્રતા, સ-મુદિતા 'સુતારકા' ત્વં નૃણાં અસારાં ઉપપ્લવ-ચમૃ સ્ય ।

શબ્દાર્થ

દેવતે ! (મૂં દેવતા)=હે દેવી !

વિશવ=નિર્મલ,

વાચ્=વાણી,

વિભવ=સંપત્તિ, વૈભવ,

અભિમૂત (ધાં મૂ)=પરાભવ પમાડેલ,

વિશવવાગ્વિભવાભિમૂતસારામૃતા=નિર્મલ

વાણીના વૈભવ વડે પરાભવ પમાડ્યો છે

ઉત્તમ અમૃતને જેણે એવી,

સમુદિત (ધાં હ)=સારી રીતે ઉદયને પ્રાપ્ત થયેલ,

આસ્ય=વહન, સુખ,

સારક=તારા, નક્ષત્ર,

સારકેશ=તારા-પતિ, નક્ષત્ર-પતિ, ચન્દ્ર-

સમુદિતાસ્યસુતારકેશા=રૂડી રીતે ઉદય પામ્યો

છે મુખરૂપી શુભ ચન્દ્ર જેનો એવી,

ઉપપ્લવ=(૧) ઉપદ્રવ, (૨) વિધન; (૩) આકૃત;

(૪) ભય,

ચમૃ=સેના, સૈન્ય,

ઉપપ્લવચમું=ઉપદ્રવની સેનાને,

પ્રદાન=અર્પણ,

ઉચિતપ્રદાને=યોગ્ય (વસ્તુ) અર્પણ કરવામાં,

અસારાં (મૂં અસાર)=અસારભૂત,

ક્રતા (મૂં ક્રત)=સત્યવતી,

સમુદિતા=હર્ષિત,

સ્ય (ધાં સો)=નાશ કર,

સુતારકા=સુતારકે (નામની દેવી),

ઈશા (મૂં ઈશ)=સમર્થ,

મ્લોકાર્થ

સુતારકા દેવીની સ્તુતિ—

“હે દેવી ! જણે (પોતાની) નિર્મલ વાણીના વૈભવ વડે ઉત્તમ અમૃતને (પણ) પરાભવ પમાડ્યો છે એવી (અર્થાત્ જનું વચન અમૃત કરતાં પણ અધિક છે એવી), વળી જોના મુખરૂપી સુચન્દ્ર રૂડી રીતે ઉદય પામ્યો છે એવી (અર્થાત્ જનું વદન શરૂ થતુમાંના આશ્વિન સુક્લ પૂર્ણિમાના ચન્દ્રને પણ લીલામાત્રમાં જીતી લે છે એવી), તથા વળી (ક્ષત જનોને) યોગ્ય (વસ્તુ) અર્પણ કરવામાં (કલ્પવૃક્ષના સમાન) સમર્થ એવી, તેમજ સસવતી તથા હર્ષિત એવી તું સુતારકા (દેવી) મનુષ્યોને ઉપદ્રવ કરનારી એવી અસારભૂત સૈનાનો નાશ કર.”—૩૬

સ્પષ્ટીકરણ

સુતારકા (સુતારા) દેવી—

‘સુતારકા’ કહો કે ‘સુતારા’ કહો તે બન્ને એક જ છે, કેમકે આ તો નવમા તીર્થકર શ્રીસુવિધિનાથની શાસન-દેવી છે, એનો ગૌર વર્ણ છે અને એને વૃષભનું વાહન છે. વિશેષમાં એને ચાર હાથ છે. તેના જમણા બે હાથમાં વરદ અને અક્ષ-સૂત્ર છે, જ્યારે ઠાળા બે હાથમાં કળશ અને અંકુશ છે. આ વાતની પુષ્ટિમાં કહેવાનું કે—

“ધૃપમગતિરયોઘચ્ચારુવાહાચતુષ્કા
શ્વપ્રચરકિરણામા ક્ષણે હસ્તયુગ્મે ।

ધરદ્વરસજમાલે વિભ્રતી ચૈવ વામે

સુણિકલદામનોદ્ધા સ્તાવ ‘સુતારા’ મદર્દયે ॥”-માલિની

—આચાર્ય ૦ પત્રિકા ૧૭૬.

૧૦ શ્રીશીતલજિનસ્તુતયઃ

અથ શ્રીશીતલનાથસ્ય સ્તુતિઃ—

પીઢાગમો ન પરિજેતરિ દત્તમર્ત્યા—

નન્દાતનૂઙ્ગવમયાયશસાં પ્રસિદ્ધે ! !

ચિત્તે વિવર્તિનિ વિશાં ભવતિ ત્વયીશ !

‘નન્દા’તનૂઙ્ગવ ! મયા યશસાં પ્રસિદ્ધે ॥ ૩૭ ॥

—યસન્તઃ

વિયરણમ્

હે નન્દાતનૂઙ્ગવ !—શીતલજિન ! ત્વયિ વિશાં ચિત્તે—નરાણાં મનસિ વિવર્તિનિ—વર્ત-
નશીલે સતિ પીઢાગમો—વાયાગમો ન ભવતિ । ત્વયિ કિંવિશિષ્ટે ? પરિજેતરિ—જયનશીલે । કેપાં ?
અતનૂનિ—પ્રચુરાણિ ડઙ્ગવમયાયશસિ—ઉત્પત્તિમયાપકીર્તયઃ તેપામ્ । દત્તો—જનિતો મર્ત્યાનાં
આનન્દો—૩૫૦ યેન તત્સં ૦ । પ્રકૃષ્ટા સિદ્ધિઃ અથવાઽષ્ટમહાસિદ્ધિઃ યસ્ય તત્સં ૦ । હે ઈશ ! । ત્વયિ
કિંવિશિષ્ટે ? પ્રસિદ્ધે—વિખ્યાતે । કયા ? મયા—મમયા । કેપાં ? યશસાં—કીર્તનામ્ ॥ ૩૭ ॥

અન્વયઃ

(હે) દત્ત-મર્ત્ય-આનન્દ ! પ્ર-સિદ્ધે । ઈશ ! ‘નન્દા’-તનુ-ડઙ્ગવ ! અતનુ-ડઙ્ગવ-મય-
અયશસાં પરિજેતરિ, યશસાં મયા પ્રસિદ્ધે ત્વયિ વિશાં ચિત્તે વિવર્તિનિ (સતિ) પીઢા-આગમઃ
ન મયતિ ।

શીખદાર્થ

પીઢા=કૃષ્ટ, દુઃખ.

આગમ=આગમન, આવવું તે.

પીઢાગમઃ=કૃષ્ટનું આગમન.

પરિજેતરિ (મૂં પરિજેતુ)=વિજેતા, જીતનાર.

દત્ત (ધાં દા)=અર્પણ કરેલ.

મર્ત્ય=માનવ.

દત્તમર્ત્યાનન્દ ! =અર્પણ કર્યો છે માનવોને હર્ષ

જેણે જોવા ! (સં ૦)

તનુ=અંકુશ.

અતનુ=અનંકુશ, બહુ.

ડઙ્ગવ=ઉત્પત્તિ.

મય=મીઠું.

અયશસુ=અપકીર્તિ.

અતનૂઙ્ગવમયાયશસાં=અનંકુશ ઉત્પત્તિ, ભીતિ

અને અપકીર્તિના.

સિદ્ધિ=(૧) યુક્તિ; (૨) સિદ્ધિ.

પ્રસિદ્ધે ! (મૂં પ્ર-સિદ્ધિ)=પ્રકૃષ્ટ સિદ્ધિ છે

જેને જોવા ! (સં ૦)

વિવર્તિનિ (મૂં વિવર્તિન)=વર્તનાર.

વિશાં (મૂં વિશ)=મનુષ્યોના, માણસોના.

મવતિ (ધાં મુ)=ધાય છે.

સ્વયિ (મૂં યુષ્મદ)=તું.

જન્દા=નન્દા (રાણી), શીતલ જિનની જનની.

નન્દાતનૂજ્ઞવ ! =નન્દા (રાણી)ના હેઠ દ્વારા

ઉત્પત્તિ છે જેની એવા ! (સં.)

મયા (મૂં મા)=પ્રભા વડે, કાંતિ વડે.

યશસાં (મૂં યશસ)=કીર્તિઓની,

પ્રસિદ્ધે (મૂં પ્રસિદ્ધ)=વિખ્યાત.

મ્લોકાર્થ

શ્રીશીતલનાથની સ્તુતિ—

“જેણે માનવોને આનન્દ અર્પણ કર્યો છે એવા હે (દશમા તીર્થંકર) ! જેનું પ્રકૃષ્ઠ નિર્વાણ છે એવા [અથવા જેને (અથ) મહાસિદ્ધિઓ (પ્રાપ્ત થઈ) છે એવા હે (યોગિરાજ)] ! હે નાથ ! હે નન્દા (રાણી)ના નન્દન (‘શીતલનાથ’) ! અનંદ્ય ઉત્પત્તિ, શીતિ અને અપકીર્તિને છૂતનારા તેમજ કીર્તિઓની કાંતિ વડે (જગત્માં) વિખ્યાત એવા તમે જ્યારે મનુષ્યોના ચિત્તમાં વર્તો છો, ત્યારે તેમને (લેશતઃ પણ) પીડા ઉદ્ભવતી નથી. ”—૩૭

સ્પષ્ટીકરણ

સિદ્ધિ—

જેની ચિત્ત-વૃત્તિ આત્મ-સ્વરૂપમાં લીન થયેલી હોય, જેને જગત્ની જ'જલ તરફ મધ્યસ્થ યાને ઉદાસીન ભાવ પ્રકટ થયો હોય, તેવા મહાનુભાવને યોગના ક્ષણરૂપ અનેક સિદ્ધિઓ પ્રાપ્ત થાય છે. પરંતુ એ ધ્યાનમાં રાખવું કે આવો યોગીશ્વર પણ ભે કદાચ સિદ્ધિના ઉપર મુગ્ધ બને, તેા તેનું પણ અધઃપતન થવાનુંજ. અર્થાત્ જ્યાં સુધી તે આ સિદ્ધિરૂપી સુન્દરીમાં આસક્ત રહે, ત્યાં સુધી તે મુક્તિ મેળવી શકે નહિ.

આ સિદ્ધિઓના શાખમાં અનેક પ્રકારો બતાવ્યા છે. કેટલેક સ્થળે ૨ અણિમાદિ અથ સિદ્ધિ-ઓનો ઉલ્લેખ કર્યો છે અને તેનું સ્વરૂપ નીચે મુજબ બતાવવામાં આવ્યું છે.—

અણિમા (અણુત્વ)—આ સિદ્ધિ દ્વારા મનુષ્ય ધારે તેટલું પોતાનું શરીર નાનું બનાવી શકે. એક છિદ્રમાં પણ પેસી શકાય તેટલું તે નાનું બનાવે. સોયના છિદ્રમાંથી દોરાની માફક બહાર નીકળી શકે, કમલ-ત-તુના છિદ્રમાં પેસીને ચક્રવર્તીના લોગો લોગવી શકે, એ આ સિદ્ધિની બલિહારી છે.

મહિમા (મહત્ત્વ)—આ સિદ્ધિ દ્વારા જેવડું ગ્રાહ્યું શરીર બનાવવું હોય, તેટલું બનાવવામાં વાંધો આવે તેમ નથી.

૧ આ દશમા તીર્થંકરનાં ચરિત્રો પણ સંસ્કૃત અને પ્રાકૃત ભાષામાં રચાયેલાં હોવાનો ઉલ્લેખ જૈન ગ્રન્થાવલીમાં છે.

૨ સરખાવો—

“અગિમા ૧ મહિમા ૨ ચૈવ, ગરિમા ૩ લધિમા ૪ તયા ।

પ્રાપ્તિ-૫ પ્રાકામ્ય ૬ મીશિત્વં ૭, વશિત્વં ૮ વાપ્ત સિદ્ધયઃ ॥ ૧ ॥ ”

ગરિમા (ગુરુત્વ)—આ સિદ્ધિની સહાયથી પોતાનો દેહ નોંધજે તેટલો ભારે બનાવી શકાય. વજ્ર કરતાં પણ વધારે વજનદાર શરીર આ સિદ્ધિથી બને છે.

લઘિમા (લઘુત્વ)—આ સિદ્ધિથી શરીર જેટલું નોંધજે તેટલું હલકું બનાવી શકાય. રૂના કરતાં અરે પવનના કરતાં પણ હલકું શરીર બનાવવામાં આ સિદ્ધિ અનુપમ સાધન છે.

આપ્તિ—આ સિદ્ધિ દ્વારા જે વસ્તુની ઇચ્છા થાય તે મેળવી શકાય.^૧

આકામ્ય—પોતાના મનોબલને લઈને ધારવા કરતાં પણ વધારે મેળવવામાં આ સિદ્ધિ સહાયભૂત બને છે.^૨

ઈશિત્વ—આ સિદ્ધિ સમસ્ત પ્રજાણુકની પ્રભુતા પ્રાપ્ત કરાવનારી છે. ઇન્દ્ર અને તીર્થંકરની શક્તિનો દેખાવ પણ આ સિદ્ધિ દ્વારા આપી શકાય.

વશિત્વ—ગમે તે પ્રાણીને વશ કરવાની શક્તિ આ સિદ્ધિના સ્વામીમાં રહેલી છે.^૩

* * * * *

જિનવરધ્યાનમ્—

યચ્ચિત્તવૃત્તિરવધીત્ તમસાં પ્રશસ્તા—

યા તાપદં મનસિ તારતમોરુ જાલમ્ ।

તં માનવપ્રકર ! તીર્થકૃતાં કલાપં

યાતાપદં મન સિતારતમોરુજાલમ્ ॥ ૩૮ ॥

—વસન્ત૦

વિવરણમ્

हे मानवप्रकर !—नरव्रज ! त्वं (तं) तीर्थकृतां कलापं—सार्वसङ्गं मन-यन्यस्व । फलापं किं० ? याता-नष्टा आपद्-विपत्तिः यस्य यस्माद् वा तम् । पुनः किं० ? सितं-नियन्त्रितं आरं-वैरिघृन्दं

૧ આ સિદ્ધિનો અર્થ એમ પણ કરવામાં આવે છે કે આનું એટલું બધું સામર્થ્ય છે કે જમીન ઉપર ભિમા રહીને પણ અનુબ્ય પોતાની આગળી વડે મેર પર્વતને પણ સ્પર્શી શકે.

૨ આ સિદ્ધિની મદદથી જલમા સ્થળચરની માફક અને સ્થલ ઉપર જલચરની માફક ગમન કરી શકાય છે, એવો પણ આ સિદ્ધિના સંબંધમાં ઉલ્લેખ છે.

૩ આ અષ્ટ સિદ્ધિઓ ઉપરાંત કેટલેક સ્થળે અપ્રતિષ્ઠાતિત્વ, અન્તર્ધર્મિન અને કામરૂપિત્વ એવી બીજી ત્રણ સિદ્ધિઓનો પણ ઉલ્લેખ કરવામાં આવ્યો છે. આમાંની અપ્રતિષ્ઠાતિત્વ સિદ્ધિના બળથી તો પર્વતની અન્દરથી આઘાત વિના નીકળી શકાય અન્તર્ધર્મિન સિદ્ધિમાં એ સામર્થ્ય રહેલું છે કે આને લઈને પ્રાણી અરણ્ય બની શકે છે. કામરૂપિત્વ સિદ્ધિને લઈને પ્રાણી અનેક પ્રકારના રૂપો ધારણ કરી શકે છે.

તમો-દુરિતં રુજા-રોગઃ આલં-અનર્યો યેન તમ્ । તં કં ? યચ્ચિત્તવૃત્તિઃ-યસ્યાન્તઃપ્રવૃત્તિઃ
તમસાં-અજ્ઞાનાનાં જાલં-વૃન્દં અવધીત્-હન્તિ સ્મ । વૃત્તિઃ કિંવિશિષ્ટા ? પ્રશસ્તાનાં-મઙ્ગલાનાં
આયો-લામો યસ્યાઃ સા । જાલં કિંવિશિષ્ટં ? તાપદં-હેતુમદમ્ । ક્ક ? મનસિ-વિષ્તે । વૃત્તિઃ
કિં ? તારતમા-પ્રધાનતમા । જાલં કિં ? ઝરુ-વિશાલમ્ ॥ ૩૮ ॥

અન્વયઃ

પ્રશસ્ત-આયા, તાર-તમા ચદ્-વિષ્ત-વૃત્તિઃ મનસિ તાપ-વં તમસાં ઝરુ જાલં અવધીત્,
તં યાત-આપવં, સિત-ભાર-તમસ્-રુજા-આલં, તીર્ય-ક્રૂતાં કલાપં (હે) માનવ-પ્રકર । મન ।

શબ્દાર્થ

યચ્ચિત્તવૃત્તિઃ=જેના મનની પ્રવૃત્તિ.
અવધીત્ (ધા૦ દવ)=નાથ કરતી હવી.
તમસાં (મૂ૦ તમસ્)=અજ્ઞાનોની.
પ્રશસ્ત=(૧) મંગલ; (૨) પ્રશંસા-પાત્ર.
પ્રશસ્તાયા=મંગલોના અથવા પ્રશંસા-પાત્ર
લાભ છે જે દ્વારા જોવી.
તાપવં=સંતાપકારક.
મનસિ (મૂ૦ મનસ્)=ચિત્તને વિષે.
તારતમા=સર્વોત્તમ.
જાલં (મૂ૦ જાલ)=જાળને.
પ્રકર=સમૂહ.

માનવપ્રકર ।=હે મનુષ્યોના સમૂહ !
તીર્યક્રૂતાં (મૂ૦ તીર્યક્રૂત)=તીર્યકરોના.
કલાપં (મૂ૦ કલાપ)=સમુદાયને.
યાત (ધા૦ યા)=ગયેલ.
આપદ્=વિપત્તિ.
યાતાપવં=ગયેલી છે વિપત્તિ જેનાથી અથવા
જેની જોવા.
મન (ધા૦ મન્)=તું ધ્યાન ધર.
સિત (ધા૦ સો)=આધેલ, નિયન્ત્રિત.
સિતારતમોઝજાલં=નિયન્ત્રિત કર્યા છે વૈદિ-
વૃન્દને, પાપને, રોગને તેમજ અનર્થને જેણે
જોવા.

સ્તોકાર્થ

જિનેશ્વરેનું ધ્યાન—

“જેથી મંગલોના [અથવા પ્રશંસા-પાત્ર] લાભ છે જોવી તેમજ સર્વોત્તમ જોવી
જ (તીર્યકર-સમુદાય)ના મનની પ્રવૃત્તિએ ચિત્તમાં સંતાપ ઉત્પન્ન કરનારી તેમજ વિસ્તીર્ણ
જોવી અજ્ઞાનોની જાળનો વિનાશ કર્યો, તે તીર્યકરોના સમૂહને કે જે દ્વારા [અથવા
જેની] વિપત્તિઓ નષ્ટ થઈ છે તેમજ જેણે શત્રુ-સમૂહને, પાપને, રોગને તેમજ અનર્થને
નિયન્ત્રિત કર્યા છે, તે તીર્યકરોના સમૂહનું હે મનુષ્ય-વર્ગ ! તું ધ્યાન ધર. ”—૩૮

સિદ્ધાન્તસ્ય સ્તુતિઃ—

ગાયન્તિ સાર્ધમમરેણ યશસ્તદીયં
રમ્ભા જિનાગમ ! દવારિહરે સર્વર્ણે ।
ધ્યાનં ધરન્તિ તવ યે પઠને સદા સા—
રમ્ભાજિનાગમદવારિહરેઽસર્વર્ણે ॥ ૩૯ ॥

—વસન્ત૦

વિવરણમ્

હે જિનાગમ ! જે પુરુષાઃ તવ પઠને—અધ્યયને ધ્યાનં ધરન્તિ સદા—સર્વદા તદીય યશઃ—તત્સંવન્ધિકીર્તિં રમ્ભા—અપ્સરસો ગાયન્તિ । અમરેણ—દેવેન સાર્ધ—સમમ્ । પઠને કિંચિ-
શિષ્ટે ? દવો—દાવાનલઃ તદ્વત્ અરયઃ—શત્રવોઽનિષ્ટકારકત્વાત્ તેષાં હરે—વિનાશકે । પુનઃ કિં૦ ?
સર્વર્ણે—સાક્ષરે । સારમ્ભા—જીવહિંસાપુક્તા યા આજિઃ—કલિઃ સ એવ નાગો—ગજસ્તસ્ય મદવા-
રિણિ—મદજલે હરિઃ—સિંહસમઃ તત્સં૦ । પઠને કિં૦ ? અસર્વર્ણે—અસમાને ॥ ૩૯ ॥

અન્વયઃ

સ—આરમ્ભ—આજિ—નાગ—મદ—વારિ—હરે ! જિન—આગમ ! જે તવ દવ—અરિ—હરે, સ—ધર્ણે
અસર્વર્ણે પઠને સદા ધ્યાનં ધરન્તિ, તદીયં યશઃ રમ્ભાઃ અમરેણ સાર્ધ ગાયન્તિ ।

શબ્દાર્થ

ગાયન્તિ (ઘા૦ ગૈ)=ગાય છે.

સાર્ધ=સહિત, સ'ધાતે.

અમરેણ (મૂ૦ અમર)=સુરની.

યશઃ (મૂ૦ યશસ્)=યશને, કીર્તિને.

તદીય (મૂ૦ તદીય)=તેનો.

રમ્ભાઃ (મૂ૦ રમ્ભા)=અપ્સરસો.

આગમ=સિદ્ધાન્ત.

જિનાગમ ! =હે જિનના સિદ્ધાન્ત !

દવ=દાવાનલ.

હર=હરનાર, નાશ કરનાર.

દવારિહરે=દાવાનલ લેવા દુશ્મનનો નાશ કરનાર.

ધર્ણ=અક્ષર.

સર્વર્ણે=અક્ષરભક્.

ધ્યાનં (મૂ૦ ધ્યાન)=ધ્યાનને.

ધરન્તિ (ઘા૦ ધૃ)=ધરે છે.

પઠને (મૂ૦ પઠન)=પઠનને વિષે, પાઠ કરવા વિષે.

નાગ=કુંભર, હાથી.

મદ=હાથીના કુંભરથી પાસેથી અરતું પાણી.

હરિ=સિંહ.

સારમ્ભાજિનાગમદવારિહરે ! =આરમ્ભથી શુક્ત

શુદ્ધરૂપી કુંભરના મદ-જલ પ્રતિ સિંહ

(સમાન) !

અસર્વર્ણે (મૂ૦ અસર્વર્ણ)=અનુપમ.

સિદ્ધાન્તની સ્તુતિ—

શ્લોકાર્થ

“હે આરમ્ભથી યુક્ત યુક્તરૂપી કુંજરના મદ-જલને વિષે સિંહ સમાન (અર્થે જીવ-હિંસા, કંકાસ, કલ્યા વિગેરે દુર્ગુણોનો નાશ કરનારા) ! હે જૈન સિદ્ધાન્ત ! કાલનક જેવા દુરમનોના વિનાશક, વળી અક્ષરોથી યુક્ત તેમજ અનુપમ એવા તારા પદનરૂપે (પ્રાણીઓ) અહોનિશ ધ્યાન ધરે છે, તેમની કીર્તિ તો અમરોની સંધાતે અમરોની (પથ) ગાય છે.”—૩૬

* * * * *

અશોકાદેવ્યાઃ સ્તુતિઃ—

યા મેજુપી જિનપદં ન્યદધદ્ વિશાલા—

પત્રં પરાગમધુરં વિગતામશોકામ્ ।

સ્મેરાનનાં સુજન ! ઓ સ્મર તાં સહસ્ર—

પત્રં પરાગમધુરં વિગતામશોકામ્ ॥ ૪૦ ॥ ૧૦ ॥

—વસન્ત૦

વિવરણમ્

ઓ સુજન !—સજ્જન ! તાં અશોકાં દેવીં સ્મર । અશોકાં કિંવિશિષ્ટાં ? વિગતાં-યાતામ્ । કિં ? સહસ્રપત્રં-પદ્મમ્ । સહસ્રપત્રં કિંવિશિષ્ટં ? પરાગૈઃ-રજોભિર્મધુરં-મનોહ્રમ્ । પુનઃ કિંવિશિષ્ટા ? સ્મેરં-સ્મિતં આનનં-મૃત્તલં યસ્યાસ્તામ્ । તાં કાં ? યા દેવી પરાગમસ્ય-પરસિદ્ધાન્તસ્ય ધુરં-ભારં ન્યદધદ્-ધરતિ સ્મ । યા કિં૦ ? મેજુપી-શ્રિતવતી । કં ? જિનપદં-જિનચરણમ્ । જિનપદં કિં૦ ? વિશાલાપત્રં-પૃથુવિપત્તેઃ ત્રાયકમ્ । પુનઃ કિં૦ ? વિગતૌ-નદૌ આમશોકૌ-રોગશુચૌ યસ્યાઃ સકાશ્ચાત્ તામ્ ॥ ૪૦ ॥

અન્વયઃ

ઓઃ સુ-જન ! વિશાલ-આપદ્-ત્રં જિન-પદં મેજુપી યા પર-આગમ-ધુરં ન્યદધદ્, તાં વિગત-આમ-શોકાં, સ્મેર-આનનાં પરાગ-મધુરં સહસ્ર-પત્રં વિ-ગતાં ‘અશોકાં’ સ્મર ।

શીખરાર્થ

મેજુપી (પાઠ મન્) = મજેલી, આશ્રય લીધેલી.
જિનપદં = તીર્થ કરના ચરણને.
ન્યદધદ્ (પાઠ ધા) = ધારણ કરતી દબી.

ત્રે = રસાય કરતું.

વિશાલાપત્રં = મોટી આકૃતમાંથી ઉગારનારા.
પર = ઉપર.

ब्रह्म १०

ब्रह्मपक्षं चतुर्मुखं त्रिनेत्रं वल्लवर्णं पद्मासनं अष्टभुजं
 मातुलिङ्गमुदरवागामयुक्तदक्षिणपाणिं नकुल्यादाऽङ्कु-
 शाश्रस्रसूत्रान्वितवामपाणिं चैव

अशोकां देवीं मुद्रवर्णां पद्माहनां चतुर्भुजां वरदपाशयुक्त-
 दक्षिणकर्पां फलाङ्कुशयुक्तवामकरां चैति ।

ધુર=ધુરા, ધોંસરી.

પરાગમધુર=ઉત્તમ સિદ્ધાન્તની ધુરાને.

વિગત (ઘાઠ ગમ)=વિશેષે કરીને ગયેલા.

શોક=દિલગીરી.

વિગતામશોકાં=વિશેષે કરીને ગયેલા છે રાગ

તથા શોક જેનાથી અથવા જેના એવી.

સ્મેર=હસમુખું, હાસ્ય-યુક્ત.

સ્મેરાનનાં=હાસ્ય-યુક્ત છે વહન જેનું એવી.

સુજન ! =હે સજ્જન !

મોક્ષ=સંજોધનવાચક અભ્યય.

તાં (મૂઠ તદ)=તેને.

સહસ્રપત્ર (મૂઠ સહસ્રપત્ર)=હબર પાખડીવાળા

કમલને.

મધુર=મધુર, મનોહર.

પરાગમધુર=પરાગ વડે મધુર.

વિગતા (મૂઠવિગતા)=વિશેષે કરીને પ્રાપ્ત થયેલી.

અશોકાં (મૂઠ અશોકા)=અશોકા (દેવી)ને

શ્લોકાર્થ

અશોકા દેવીની સ્તુતિ—

“ મોટી મોટી આક્રોમાંથી ઉગારનારા એવા જિન-ચરણની સેવાને પ્રાપ્ત થયેલી એવી જ (દેવી)એ ઉત્તમ સિદ્ધાન્તની ધુરાનું વહન કર્યું, તે રાગ તેમજ શોકથી મુક્ત તથા હાસ્ય-યુક્ત વહનવાળી તેમજ પરાગ વડે મનોહર એવા સહસ્ર-પત્રને પ્રાપ્ત થયેલી એવી અશોકા (દેવી)ને હે સજ્જન ! તું યાદ કર.”—૪૦

સ્પષ્ટીકરણ

અશોકા દેવીનું સ્વરૂપ—

અશોકા એ દશમા તીર્થંકર શ્રીશીતલનાથની શાસન-દેવી છે એનો નીલ વર્ણ છે એનું આસન પદ્મઆસન છે વિશેષમાં એને ચાર હાથ છે એના જમણા બે હાથમાં વરદ અને પાશ (અથવા મુદ્ર) છે, જ્યારે ડાબા બે હાથમાં તો કળશ અને અંકુશ છે આ વાત અવચન સારોદ્ધાર (પત્રાક ૯૪) ઉપરથી જોઈ શકાય છે. આચાર-દિનકરમાં પણ કહ્યું છે કે—

“ નીલા પદાક્રુતાસના યરશુજૈર્વેદપ્રમાણૈર્યુતા

પાશં સદ્વરદં ચ વક્ષિણકરે હસ્તદ્વયે વિઘ્રતી ।

વામે ચાક્રુસવર્ષ્મણી વહુગુણાઃશોકા વિશેષોકા જનં

કુર્વાદમ્સરસા ગૌ પરિવૃતા વૃત્ત્યન્નિરાનન્દિતૈઃ ॥ ”—શાર્દૂલ

—પત્રાક ૧૭૬.

૧૧ શ્રીશ્રેયાંસજિનસ્તુતયઃ

અથ શ્રીશ્રેયાંસનાથાય નમઃ—

‘શ્રેયાંસ’સર્વવિદમદ્વિગણ ! ત્રિયામા—

કાન્તાનનં તમહિમાનમ માનવાતે ।

યં મેજુપો ભવતિ યસ્ય ગુણાન્ ન યાતં

કાન્તાનનન્તમહિમાનમમા નવા તે ॥ ૪૧ ॥

—પસન્ત ૦

વિવરણમ્

હે અદ્વિગણ !—પ્રાણિગ્રજ ! સં ત્વં તે શ્રેયાંસસર્વવિદં—૯કાદશજિનં આનમ--નમસ્કૃત । સર્વવિદં કિંવિશિષ્ટં ? ત્રિયામાકાન્તઃ—ચન્દ્રસ્તદ્દાનનં—મુખં યસ્ય તમ્ । પુનઃ કિં ? અહિં—સર્પસપમ્ । ક્વ ? માનવાતે—દર્પસપીરે । તં કં ? યં જિનં મેજુપઃ—સેવાં ચક્રુપો યસ્ય તે—તથ અદ્વિગણસ્ય અમા—અલક્ષ્મીર્નં ભવતિ । યં કિં ? યાતં—માત્સમ્ । કાન્ ? ગુણાન્ । ગુણાન્ કિંવિશિષ્ટાન્ ? કાન્તાન્—ચન્દ્રુરાન્ । યં કિં ? અનન્તો—માનાતીતો મહિમા—મરિમા યસ્ય તમ્ । અમા કિં ? નવા—નવીના ॥ ૪૧ ॥

અન્વયઃ

(હે) અદ્વિગ-ગણ ! કાન્તાન્ ગુણાન્ યાતં, અનન્ત-મહિમાનં યં મેજુપઃ યસ્ય તે (અદ્વિ-ગણસ્ય) નવા અ-મા ન મયતિ, તં ત્રિયામા-કાન્ત-આનનં માન-વાતે અહિં ‘શ્રેયાંસ’-સર્વ-વિદં આનમ ।

શીઘ્રાર્થ

શ્રેયાંસ=શ્રેયાંસ (નાથ) .

વિદ્=મહાબુદ્ધ.

સર્વવિદ્=સર્વના બાબુકાર, સર્વજ્ઞ, દેવલક્ષ્મીની.

શ્રેયાંસસર્વવિદં=શ્રેયાંસ (નાથના) સર્વજ્ઞને.

ગણ=મહાહ.

અદ્વિગણ ! =હે પ્રાણીઓના મહાહ !

ત્રિયામા=રાત્રિ, નિશા.

કાન્ત=પતિ.

ત્રિયામાકાન્ત=નિશા-પતિ, ચન્દ્ર.

ત્રિયામાકાન્તાનનં=ચન્દ્રના જેવું મુખ છે જેનું

એવા.

અહિં (મૂં અહિ) =સર્પને, સાપને.

યાત=વાયુ, પવન.

માનવાતે=અર્વરૂપી વાયુને વિષે.

મેજુપઃ (મૂં મેજુપ્) =સક્તિ કરનારની.

યસ્ય (મૂં યદ્) =જેના.

ગુણાન્ (મૂં ગુણ) =સદ્ગુણોને.

કાન્તાન્ (મૂં કાન્ત) =મનોહર.

અનન્તમહિમાનં=અનન્ત છે મહિમા જેને

એવાને.

મા=લક્ષ્મી.

અમા=અરિદ્રતા, લક્ષ્મીનો અભાવ.

નવા (મૂં નવ) =નવીન.

તે (મૂં યુષ્મદ્) =તારા.

શ્લોકાર્થ

શ્રેયાંસનાથને નમસ્કાર—

“હે પ્રાણિ-વર્ગ ! રમણીય ગુણોને પ્રાપ્ત કરેલા તેમજ નિઃસીમ મહિમાવાળા એવા જ (શ્રેયાંસનાથ)ની ભક્તિ કરનારો એવો જ તું છે જેને નવીન દરિદ્રતા થતી નથી (અર્થાત્ જે કદી પણ ભવિષ્યમાં દરિદ્રતાના કુખથી પીડિત થતો નથી), તે ચન્દ્રસમાન વદનવાળા તેમજ ગર્વરૂપી પવનતું (પાન કરવામાં) સર્પસમાન એવા શ્રેયાંસ સર્વજ્ઞને તું પ્રણામ કર.”—૪૧

સ્પષ્ટીકરણ

શ્રેયાંસનાથ-ચરિત્ર—

જે મુનિવરોએ શ્રેયાંસનાથ-ચરિત્ર પ્રાકૃત ભાષામાં રચ્યું છે. એક ભદ્રેશ્વરના શિષ્ય ૧૨જિતસિંહે ૧૧૦૦ શ્લોક પ્રમાણતું રચ્યું છે, બ્યારે બીજું જયસિંહદેવના રાજ્યમાં હરિભદ્રે ૬૫૮૪ ગાથાતું રચ્યું છે. આ ઉપરાંત સં. ૧૩૩૨ માં મ્હાનતુંગે ૫૧૨૪ શ્લોક પ્રમાણક ચરિત્ર સંસ્કૃત ભાષામાં રચ્યું છે.

* * * * *

આપ્તનિકરસ્ય સ્તુતિઃ—

લક્ષ્મીમિતાનમજતમુસવોઽદ્વિસૌ—

રાજાનનન્તમહિમપ્રમવામકાયમ્

ભિન્દન્તમાપ્તનિકરં સમુપૈમિ રાકા—

રાજાનનં તમહિમપ્રમવામકાયમ્ ॥ ૪૨ ॥

—અન્તઃ

વિવરણમ્

તં આપ્તનિકરં-જિનવ્રજં અહં સમુપૈમિ-શ્રેયે । નિકરં કિં૦ ? રાકાયાઃ-પૂર્ણિમાયા રાજા-ચન્દ્રસ્તદ્દ્ આનનં-મુલં यस્ય તમ્ । નિકર કિં કુર્વન્તં ? ભિન્દન્તં-વિદારયન્તમ્ । કં ? અકાર્યં-ક્ષામમ્ । પુનઃ કિં૦ ? અહિમપ્રમઃ-તરણિસ્તદ્દ્ વામો-રમણીયઃ કાયઃ-તતુર્યસ્ય તમ્ । તં કં ? यस્ય અંદ્વિસૌરાજાન્-પાદપર્વતા(ધિપા)ન્ શ્રદ્ધસુસદઃ-સુરસમા અમજત-સિપેવે । શૈલરાજાન્ કિં૦ ? જ્ઞાન-પ્રાપ્તાન્ । કાં ? લક્ષ્મી-શ્રિયમ્ । કિં૦ ? અનન્તો યો મહિમા-પ્રમાવસ્તસ્માત્ પ્રમવઃ-સંમવો યંસ્યાઃ તામ્ ॥ ૪૨ ॥

અન્વયઃ

(યદ્ય) અનન્ત-મહિમન્-પ્રમથાં લક્ષ્મીં હતાન્ અંદિ-સૌહ-રાજાન્ ક્રમુ-સદઃ અમજત, તે
અ-કાયં મિન્વન્તં રાકા-રાજન્-આનનં અહિમ-પ્રમા-વામ-કાયં આપ્ત-નિકરં સમુપૈમિ ।

શબ્દાર્થ

લક્ષ્મીં (મૂં લક્ષ્મી)=લક્ષ્મીને.
હતાન્ (મૂં હત)=પ્રાપ્ત કરેલાને.
અમજત (ઘાં મજ)=સેવા કરતી હવી.
ક્રમુ=ક્રેવ.
સદઃ=સલા, પરિપક્વ.
ક્રમુસદઃ=કેવેની પરિપક્વ.
અંદિસૌહરાજાન્=ચરણરૂપ ગિરિરાજેને.
પ્રમથ=ઉત્પત્તિ.
અનન્તમહિમપ્રમથાં=અનન્ત પ્રભાવ છે જેની
ઉત્પત્તિનો એવી.
કાય=કેહ.
અકાય=અવિદ્યમાન છે કેહ જેને તે, અનંગ,
કંઠર્પ.
અકાય=કંઠર્પને, મહાને.
મિન્વન્ત (મૂં મિન્વત)=સેવનારા.

આપ્ત=વિશ્વાસ-પાત્ર.
આપ્તનિકરં=આપ્તના સમુદાયને.
સમુપૈમિ (ઘાં ઇ)=હું આશ્રય લઉં છું.
રાકા=પૂર્ણિમા, પૂનેમ.
રાજન્=ચન્દ્ર.
રાકારાજાનનં=ચન્દ્રના જેવું વદન છે જેનું
એવાને.
હિમ=શીતલ.
અહિમ=ઉષ્ણ.
પ્રમા=પ્રકાશ.
અહિમપ્રમા=ઉષ્ણ છે પ્રકાશ જેનો તે, સૂર્ય.
અહિમપ્રમાવામકાયં=સૂર્યના જેવું મનોહર છે
શરીર જેનું, એવાને.

શ્લોકાર્થ

આપ્ત-સમુદાયની સ્તુતિ—

“જેની ઉત્પત્તિ અનન્ત પ્રભાવથીલ છે એવી લક્ષ્મીને પ્રાપ્ત કરેલા એવા જે (તીર્થ-
કર-સમુદાય)નાં ચરણરૂપી ગિરિરાજની સુર-સલાએ સેવા કરી, તે અનંગનું વિદારણ
કરનારા, તથા વળી પૂર્ણિમાના ચન્દ્ર જેવા વદનવાળા તેમજ રવિના જેવા રમણીય દેહધારી
આપ્ત-સમૂહનો હું આશ્રય લઉં છું.”—૪૨

૧ અનંગના સ્વરૂપ સાર જુઓ સ્તુતિ-ચતુર્વિંશતિકા (પૃં ૩૪-૨૫) તેમજ ચતુર્વિંશતિકા
(પૃં ૫૯-૬૨).

૨ આપ્ત સંજ્ઞા માહિતી માટે જુઓ સ્તુતિ-ચતુર્વિંશતિકા (પૃં ૭૩).

પ્રવચનપરિચયઃ—

નિર્વાણનિર્વૃત્તિપુષાં પ્રચુરપ્રમાદ—

મારં ભવારિહરિણા સમમાગમેન ।

વિદ્વજ્જનઃ પરિચયં ચિનુતાં જિનાના—

મારમ્ભવારિહરિણા સમમાગમેન ॥ ૪૩ ॥

—વસન્ત૦

વિવરણમ્

વિદ્વજ્જનઃ—પણિતજનો જિનાના આગમેન સમં—જિનસિદ્ધાન્તેન સહ પરિચયં—સંગતિં ચિનુતાં—કરોતુ । જિનાનાં કિં૦ ? નિર્વાણનિર્વૃત્તિપુષાં—શુક્તિશર્મપુષામ્ । પરિચયં કિં૦ ? પ્રચુરસ્ય—ભૂયસઃ પ્રમાદસ્ય મારો—મારણં યત્ર તમ્ । આગમેન કિં૦ ? ભવારિહરિણા—સંસારશત્રોઃ હરિઃ—વિનાશો યસ્માત્ તેન । પુનઃ કિં૦ ? આરમ્ભો—હિંસા સૈવ વારિ—નહં તત્ર હરિઃ—સમીરણ-સમઃ તેન । પુનઃ કિં૦ ? સમા—સમગ્રા મા—શ્રીઃ તસ્યા આગમઃ—આગમનં યત્ર તેન ॥ ૪૩ ॥

અન્વયઃ

વિદ્વજ્-જનઃ નિર્વાણ-નિર્વૃત્તિ-પુષાં જિનાનાં ભવ-અરિ-હરિણા સમ-મા-આગમેન, આરમ્ભ-વારિ-હરિણા આગમેન સમં પ્રચુર-પ્રમાદ-મારં પરિચયં ચિનુતામ્ ।

શીખદાર્થ

નિર્વાણ=મુક્તિ, સિદ્ધિ.

નિર્વૃત્તિ=મુખ.

પુષ્=પોષણ કરતું.

નિર્વાણનિર્વૃત્તિપુષાં=સિદ્ધિના મુખને પુષ્ટ કરનારા.

પ્રચુર=ધણ.

પ્રમાદ=પ્રમાદ, ગફલત, ગાફીલપણું.

માર=મરણ, વિનાશ.

પ્રચુરપ્રમાદમારં=અત્યંત પ્રમાદનો વિનાશ છે જેને વિષે એવા.

હરિ=(૧) વિનાશ; (૨) યમ.

ભવારિહરિણા=(૧)સંસારરૂપી શત્રુને વિનાશ છે જેથી એવા; (૨) સંસારરૂપી શત્રુ પ્રતિ યમ(સમાન),

સમમાગમેન=સમગ્ર લક્ષ્મીનું આગમન છે જેને વિષે એવા.

વિદ્વજ્=પણિત.

વિદ્વજ્જનઃ=(૧) વિદ્વાન્ મનુષ્ય, પણિત

* પુરૂષ; (૨) વિદ્વદર્ગ.

પરિચયં (મૂં પરિચય)=(૧) ઓળખાણને;

(૨) અભ્યાસને.

જિનાનાં (મૂં જિન)=તીર્થંકરોના.

હરિ=(૧) પવન; (૨) સૂર્ય.

આરમ્ભવારિહરિણા=(૧) આરમ્ભરૂપ જલ પ્રતિ પવનસમાન; (૨) પાપમય આચરણરૂપી જલ પ્રતિ સૂર્યસમાન.

સમં=સાથે.

આગમેન (મૂં આગમ)=સિદ્ધાન્તની.

શ્લોકાર્થ

સિદ્ધાન્તનો પરિચય—

“ સિદ્ધિના મુખને પુષ્ટ કરનારા એવા તીર્થંકરોના (અર્થાત્ તીર્થંકરોએ પ્રણેષા એવા તથા) સંસારરૂપી શત્રુનો વિનાશ કરનારા [અથવા બવરૂપી દુરભનનો (અંત આણવામાં) યુધ્ધસમાન એવા], તથા વળી પાપમય આચરણરૂપી જલ પ્રતિ પવનસમાન [અથવા હિંસારૂપ જલને સૂકાવી નાખવામાં સૂર્યસમાન] તેમજ વળી જેને વિષે સમગ્ર સંપત્તિનું આગમન છે એવા (જૈન) સિદ્ધાન્તની સાથે વિદ્વદ્વર્ગે પ્રમાદનો પ્રણાશક પરિચય કરે. ”—૪૩

* * * * *

માનવીદેવ્યાઃ સ્તુતિઃ—

યસ્યાઃ પ્રસાદમધિગમ્ય બભૂવ મૂસ્પૃક્

સારાતુલામમલા યતિમાનવીનઃ ।

શં તન્વતી મતિમતામમરી શિવાનાં

સા રાતુ લાભમમલાયતિ ‘ માનવી ’ નઃ ॥ ૪૪ ॥ ૧૧ ॥

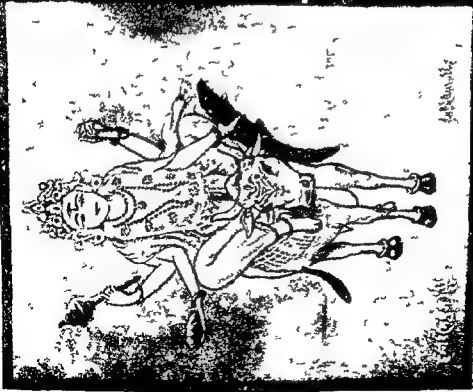
—વસન્ત૦

વિવરણમ્

સા માનવી નામ અમરી-દેવી નઃ-અસ્પૃક્ શિવાનાં-પદ્મલાનાં લાભં રાતુ-દિશતુ । માનવી કિં કુર્વતી ? તન્વતી-વિસ્તારયન્તી । કિં ? શં-સુખમ્ । કેપાં ? મતિમતાં-પણ્ડિતાનામ્ । શં કિં૦ ? નાસ્તિ મલસ્ય આયતિઃ-વિસ્તારો યત્ર તત્ । માનવી કિં૦ ? અમલા-નિર્મલા । સા કા ? યસ્યાઃ પ્રસાદમધિગમ્ય-પ્રાપ્ય મૂસ્પૃક્-નરઃ યતિમયા-વિરતિરૂપશ્રિયા નવીનો-નવો બભૂવ-આસીત્ । પ્રસાદં કિં૦ ? સારાં-પ્રધાના અતુલા-અસમા આમા-શોભા યસ્ય તમ્ ॥ ૪૪ ॥

અન્વયઃ

યસ્યાઃ સાર-અતુલ-આમં પ્રસાદં અધિગમ્ય મૂ-સ્પૃક્ યતિ-મા-નવીનઃ બભૂવ, સા અ-મલા, મતિ-મતાં અમલ-આયતિ શં તન્વતી ‘ માનવી ’ અમરી નઃ શિવાનાં, લાભં રાતુ ।

ईश्वरयशः प्रवल्यन्ते निनेत्र युगमाहने चतुर्भुजे मातुलिकादाडन्वित-
दक्षिणपाणिं नकुलशस्त्रयुक्तवामपाणिं चेति ।

All rights reserved

मानयौ देवी गौरवर्णे सिंहबाहना चतुर्भुजा वरदमुद्राङ्कित-
दक्षिणपाणिं कलशशुभ्रयुक्तवामकरा चेति ।

શબ્દાર્થ

પ્રસાદં (મૂં પ્રસાદ)=પ્રસાદને, કૃપાને.
અધિગમ્ય (ધાં ગમ્)=પ્રાપ્ત કરીને.
વમ્ભૂય (ધાં મૂ)=થયો.
સ્પૃશ્ન=સ્પર્શ કરવો.
મૂસ્પૃશ્ન=જમીન ઉપર ચાલનાર, મનુષ્ય.
સારાતુલામં=ઉત્તમ તેમજ અસાધારણ છે
શોભા જેની એવા.
અમલા (મૂં અમલ)=અવિધમાન છે શેલ જેને
વિષે એવી, નિર્મળ, સ્વચ્છ.
યતિ=વિરતિ, સંયમ.
યતિમાનવીના=વિરતિરૂપી સંપત્તિ વડે નૂતન.

તન્વતી=વિસ્તારવી, ફેલાવો કરવી.
અમતી=દેવી.
શિવાનાં (મૂં શિવ)=કલ્યાણોનો.
રાતુ (ધાં રા)=અર્પો.
લામં (મૂં લામ)=લાભને.
અમલ=નિર્મળ.
આયતિ=વિસ્તાર.
અમલાયતિ=નિર્મળ છે વિસ્તાર જેનો એવા.
માનવી=માનવી (દેવી).
નઃ (મૂં અસ્મદ્)=આપણને.

શ્લોકાર્થ

માનવી દેવીની સ્તુતિ—

“જે (દેવી)ની પ્રધાન તેમજ અસાધારણ શોભાવાળી કૃપાને પ્રાપ્ત કરીને મનુષ્ય વિરતિરૂપી સંપત્તિ વડે નવીન થયો, તે નિર્મલ તેમજ યુક્તિશાળી યોના નિર્મલ વિસ્તારવાળા મુખનો વિસ્તાર કરનારી માનવી દેવી આપણને કલ્યાણોનો લાભ અર્પો.”—૪૪

સ્પષ્ટીકરણ

માનવી દેવીનું સ્વરૂપ—

આચારમાં તીર્થકર શ્રીશ્રેયાંસનાથની શાસન-દેવીનું નામ માનવી છે. આ દેવીને શ્રીવત્સા તરીકે પણ ઓળખાવવામાં આવે છે. એનો વર્ણ ગૌર છે અને એને સિંહનું વાહન છે. વળી એને ચાર હાથ છે. જમણી તરફના બે હાથમાં તે વરદ અને પાશ (અથવા મુદ્રગર) રાખે છે, જ્યારે તેના બીજી તરફના બે હાથમાં તે તે કળશ અને અંકુશ (અથવા પુષ્પ અને ગદા) રાખે છે. આ દેવીના સંબંધમાં આચાર-દિનકર (પત્રાંક ૧૭૭)માં જે નીચે મુજબ ઉલ્લેખ છે તે નોંધ લઈએ.

“શ્રીવત્સાઽપ્યય માનવી શશિનિમા માતૃજિદ્વાહના

વામં હસ્તયુગં તટાક્ષુરાયુતં તસ્માત્ વરં વક્ષિણમ્ ।

ગાઠં સ્ફૂર્જિતમુદ્ગરેણ વરદેનાલદ્ધત્વં વિભ્રતી

પૂજાયાં સકલં નિહન્તુ કલુપં વિશ્વત્રયસ્વામિનઃ ॥”—શાર્દૂલ૦

૧૨ શ્રીવાસુપૂજ્યજિનસ્તુતયઃ

અથ શ્રીવાસુપૂજ્યનાથસ્ય સ્તાતિઃ—

एनांसि यानि जगति भ्रमणार्जितानि

पर्जन्यदानवसुपूज्य ! सुतानवानि ।

त्वन्नाम तानि जनयन्ति जना जपन्तः

पर्जन्यदान ! 'वसुपूज्य'सुतानवानि ॥ ૪૫ ॥

—વસન્ત.

ચિવરણમ્

हे वसुपूज्यसुत !—वासुपूज्यजिन ! त्वन्नाम—तवाभिधानं जपन्तो—ध्यायन्तो जना—लोकाः
तानि पापानि जनयन्ति—निष्पादयन्ति । तानि कीदृशानि ? सुतानवानि—अतिकृशानि ।
पर्जन्यो—जीमूतः तद्दत्तं दानं—वितरणं यस्य तत्सं० । तानि कानि ? यानि एनांसि—पापानि
जगति—विश्वे भ्रमणार्जितानि—भ्रमणेन उपाजितानि सन्ति । एनांसि किं० अनवानि—पुरात-
नानि । पर्जन्या—इन्द्रा दानवा—असुराः तेषां सुपूज्यः—अतिशयेन अर्चनीयः तत्सं० ॥ ૪૫ ॥

અન્વયઃ

યામિ ઇ-નવાનિ ઇનાંસિ જગતિ ભ્રમણ-અર્જિતાનિ (સન્તિ), તાનિ પર્જન્ય-દાનવ-સુ-પૂજ્ય !
પર્જન્ય-દાન ! 'વસુપૂજ્ય'—સુત ! ત્વત્-નામ જપન્તઃ અનાઃ સુ-તાનવાનિ જનયન્તિ ।

શબ્દાર્થ

एनांसि (मू० एनस्)=पापे.
यानि (मू० यद्)=२.
जगति (मू० जग्त्)=दुनियाभां.
भ्रमणार्जितानि=परिभ्रमणुशी उपार्जन करैल.
'पर्जन्य'=ई-न्द्र, सुर-पति.
सु=अत्यंततावायक अव्यय.
पर्जन्यदानवसुपूज्य ! =હે ઇ-ન્દ્ર અને દાનવોના
અતિશય પૂજનીય !
'તાનવ'=પાતશું.
સુતાનવાનિ=અત્યંત પાતળાં.
નામન્=નામ.
ત્વન્નામ=તારૂ નામ.

जनयन्ति (घा० जन)=अनावे छे.
जनाः (मू० जन)=लोक.
जपन्त (मू० जपत्)=अथ जपनाशब्दे.
पर्जन्य=मेघ.
पर्जन्यदान ! =मेघसमान छे त्याग लेने
येवा ! (सं०)
वसुपूज्य=वसुपूज्य (राजा), पारभा तीर्थ-
करना पिता.
सुत=पुत्र.
वसुपूज्यसुत ! =हे वसुपूज्यना पुत्र, हे वासु-
पूज्य (स्वामी) !
अनवानि (मू० अनव)=पुरातन, पुराणां.

શ્લોકાર્થ

શ્રીવાસુપૂજ્ય સ્વામીની સ્તુતિ—

“હે સુર-પતિઓના તેમજ અસુરોના અતિશય પૂજનીય (જ્યા-પુત્ર) ! જોના મેધ સમાન સાગ છે એવા (અર્થાત્ જમ મેધ થયેછ રીતે જળની વૃદ્ધિ કરે છે, તેમ બેધકક રીતે એક વર્ષ પર્યંત સુવર્ણાદિકનું ચાચકાને દાન દેનારા એવા હે બારમા તીર્થંકર) ! હે વસુપૂજ્ય (પૃથ્વીપતિ) ના પુત્ર (વાસુપૂજ્ય સ્વામી) ! જે પુરાણાં પાપોનું જગત્ને વિષે પરિશ્રમણ કરવા વડે ઉપાર્જન થયું હતું, તે (ગાઠ) પાપોને તારા નામનો જપ જપનારા જનો અતિ-શય પાતળાં બનાવી દે છે (અર્થાત્ તેનો પળમાં વિનાશ કરે છે).” —૪૫

સ્પષ્ટીકરણ

શ્રીવાસુપૂજ્ય-ચરિત્ર—

શ્રીવાસુપૂજ્ય સ્વામીનાં પૃથક્ ચરિત્રો પણ લખાયેલાં છે. જેમકે એક ચરિત્ર તો પ્રાકૃત ભાષામાં ચંદ્રપ્રભે ૮૦૦૦ શ્લોકપ્રમાણનું રચ્યું છે, જ્યારે ૯૪ પત્રાત્મક એક ચરિત્ર સંસ્કૃત ભાષામાં વર્ધમાને રચ્યું છે. વળી શ્રીવાસુપૂજ્ય-ચરિત્ર પદ્યમાં ‘જૈનધર્મપ્રસારકસલા’ તરફથી પ્રસિદ્ધ થયેલું છે.

* * * * *

જિનરાજ્યા ધ્યાનમ્—

ધ્યાનાન્તરે ધરત ધોરણીમીશ્વરાણી

વાચંયમા ! મરણદામિતમોહનાશામ્ ।

દત્તેહિતાં ભગવતામુપકારકારિ—

વાચં યમામરણદામિતમોહનાશામ્ ॥ ૪૬ ॥

—વસન્ત૦

વિવરણમ્

હે વાચંયમા !—મૃત્યુઃ ! યૂયં ભગવતાં ધોરણી-જિનરાજીં ધ્યાનાન્તરે-ધ્યાનમધ્યે ધરત । ભગવતાં કિં૦ ? ફૈશ્વરાણાં-પ્રમૂળામ્ । ધોરણીં કિં૦ ? મરણદો-નિધનમદો યોડમિતઃ-પ્રચુરો મોહો-મોહનીયકર્મ તસ્ય નાશો-વિનાશો યસ્યાઃ તામ્ । પુનઃ કિં૦ ? દત્તે-પ્રદત્તં ફૈહિતં-વાન્ઞિતં યયા તામ્ । પુનઃ કિં૦ ? ઉપકારકારિણી-ઉપકૃતકારિણી વાચ-વાણી યસ્યાઃ તામ્ । પુનઃ કિં૦ ? યમઃ-પચ્છત્વં આપો-રોપો રખઃ-કલ્હિઃ તાન્ ઘતીતિ તામ્ । તથા પુનઃ કિં૦ ? ફતા-મૃક્તા મોહનસ્ય-સુરતસ્ય આશ્ના-વાન્ઞા યયા તામ્ ॥ ૪૬ ॥

અન્વયઃ

(હે) વાચંયમાઃ ! હિંસ્વરાણાં મગવતાં મરણ-વ-અમિત-મોહ-નાશાં, વક્ત-રહિતાં, ઉપકાર-કારિન્-વાચં, યમ-આમ-રણ-દાં, હત-મોહન-આશાં ધોરાણિ ધ્યાન-અન્તરે ધરત ।

શબ્દાર્થ

ધ્યાન=ધ્યાન.

અન્તર=અંદર, મધ્ય.

ધ્યાનાન્તરે=ધ્યાનમાં.

ધરત (વાં ઘુ)=તમે ધરજો.

ધોરાણિ (મૂં ધોરાણિ)=પરંપરાને.

હિંસ્વરાણાં (મૂં હિંસ્વર)=મહુઓની.

વાચંયમાઃ ! (મૂં વાચંયમ)=હે મુનિઓ !

મરણ=મરણ.

નાશ=વિનાશ.

મરણવામિતમોહનાશાં=મરણ અર્પણ કરનારા
એવા નિઃસીમ મોહનો નાશ છે જેથી એવી.

રહિત=વાંછિત, અભિલાષા.

વક્તેહિતાં=પરિપૂર્ણ કર્યા છે વાંછિતોને જેણે એવી.

મગવતાં (મગવત્)=મગવાનોની.

ઉપકાર=ઉપકાર.

કારિન્=કરનાર.

ઉપકારકારિવાચં=ઉપકાર કરનારી છે વાણી
જેની એવી.

યમ=મૃત્યુ.

યમામરણદાં=મૃત્યુ, રોગ અને લડાઇનો નાશ
કરનારી.

હત (વાં હ)=મથેલ.

આશા=ઇચ્છા, વાંછા.

હતમોહનાશાં=મર્ધ છે મૈથુનની ઇચ્છા જેની
એવી.

શ્લોકાર્થ

જિત-શ્રેણિનું ધ્યાન-

“ મરણ પ્રાપ્ત કરાવનારા એવા નિઃસીમ મોહનો (અર્થાત્ મોહનીય કર્મનો) નાશ કરનારી એવી, વળી (યાચકાનાં) વાંછિતોને જેણે પરિપૂર્ણ કર્યાં છે એવી, તથા વળી જેની વાણી ઉપકાર કરનારી છે એવી, તેમજ મૃત્યુ, વ્યાધિ અને સંઝામનો સંહાર કરનારી એવી તેમજ વળી જેની મૈથુનની અભિલાષા જતી રહી છે (અર્થાત્ નષ્ટ થઇ છે) એવી ઈશ્વર ભગવાનોની શ્રેણિનું હે મુનિઓ ! તમે ધ્યાન ધરજો.”—૪૬

સ્પષ્ટીકરણ

ભગવાન્ એટલે શું ?—

‘ ભગવાન્ ’ એટલે ‘ ભગથી યુક્ત ’. આ ‘ ભગ ’ શબ્દના ચૌદ અર્થો થાય છે. આ સંબંધમાં નિમ્ન-લિખિત શ્લોક પ્રકાશ પાડે છે.

“ મગોર્કજ્ઞાનમાહાત્મ્ય-યશોવૈરાગ્યમુક્તિપુ ।

રૂપવીર્યપ્રયત્નેચ્છા-પ્રીધર્મસ્વર્વયોનિપુ ॥ ”

અર્થાત્ 'ભગ' શબ્દના (૧) સૂર્ય, (૨) જ્ઞાન, (૩) માહાત્મ્ય, (૪) કીર્તિ, (૫) વૈરાગ્ય, (૬) મુક્તિ, (૭) રૂપ, (૮) વીર્ય, (૯) પ્રયત્ન, (૧૦) ઈચ્છા, (૧૧) શ્રી, (૧૨) ધર્મ, (૧૩) ઐશ્વર્ય અને (૧૪) યોનિ એમ ચૌદ અર્થો થાય છે, પરંતુ અત્ર સૂર્ય અને યોનિ સિવાયના અર્થો ઘટી શકે છે.

મોહ—

જૈન શાસ્ત્ર પ્રમાણે કર્મ એ એક પ્રકારનું આત્માના અસલ સ્વરૂપને આચ્છાદિત કરનારું પુદ્ગલ (અણુવ પદાર્થ) છે. કર્મના પ્રકૃતિની (સ્વભાવની) અપેક્ષાએ પાઠવામાં આવેલા જ્ઞાનાવરણ, દર્શનાવરણ, મોહનીય, વેદનીય, નામ, ગોત્ર, આયુષ્ય અને અન્તરાય એમ આઠ વિભાગો પૈકી મોહનીય કર્મ એક વિભાગ છે. સામાન્યતઃ મોહનીય શબ્દનો અર્થ મોહ ઉપજાવનાર થાય છે, તેમ પ્રસ્તુતમાં પણ કલત્ર, પુત્ર, મિત્ર વિગેરે ઉપર મોહ ઉત્પન્ન કરાવનાર આ કર્મ છે. આ કર્મને વશ થયેલા પ્રાણી કાર્યાકાર્યનો કે હિતાહિતનો વિચાર કરી શકતો નથી. મહિરાતું પાન કરવાથી જેવી ઉન્મત્ત દશા પ્રાપ્ત થાય છે, તેથી પણ અતિશય ભયંકર દશા પ્રાપ્ત કરાવનાર દોષ પણ કર્મ હોય તો તે આ છે. આ કર્મના 'દર્શન-મોહનીય' અને 'ચારિત્ર-મોહનીય' એમ બે પ્રકારો છે. તત્ત્વ-દષ્ટિને અર્થાત્ યથાર્થ શ્રદ્ધાનને અટકાવનાર એટલે કે ખરા દેવ, ગુરૂ અને ધર્મમાં યથાવિધ શ્રદ્ધા થવામાં વિઘ્નરૂપ કર્મ 'દર્શન-મોહનીય' કહેવાય છે, જ્યારે યથાર્થ ચારિત્ર યાને સંયમમાં જાણા ઉત્પન્ન કરનાર અર્થાત્ યથોચિત વર્તન નહિ થવા દેવામાં કારણભૂત કર્મ 'ચારિત્ર-મોહનીય' કહેવાય છે. આત્માને અધોગતિરૂપ ખાડામાં ઉતારનાર તરીકે આ કર્મ અત્ર ભાગ લખે છે. આઠે કર્મોમાં આ કર્મનું જોર અસાધારણ છે. તેની સ્થિતિ પણ સૌથી વધારે અર્થાત્ સીતેર કોડાકોડી સાગરોષ્ઠ (કાલ-વિશેષ)ની છે. છેક સર્વજ્ઞ બનવાની હદ સુધી આવી પહોંચેલાને પણ અર્થાત્ અગ્યારમા શુભ-સ્થાનક સુધી જઈ પહોંચેલાને પણ નીચે ઉતારી મૂકનાર તરીકે આ કર્મ સુપ્રસિદ્ધ છે. એમાંજ એની જહાહુરી સમાયેલી છે.

વિશેષમાં આઠે કર્મોના નાશ આ મોહનીય કર્મનો નાશ થયા બાદજ થાય છે. અર્થાત્ મોહનીય કર્મનો વિનાશ થયા બાદ અંતર્હૃદયે કાળ વીત્યા પછી જ્ઞાનાવરણ, દર્શનાવરણ અને અંતરાય કર્મોના સમકાલે નાશ થાય છે અને તેમ થતાં આત્મા સર્વજ્ઞ બને છે. (અંતમાં ખાકીનાં ચાર કર્મોના પણ ક્ષય થાય છે અને ત્યાર બાદ આત્મા મુક્તિ-નગરે જઈ પહોંચે છે.)

એ કહેવું વધારે પડતું નહિ ગણાય કે દર્શન-મોહનીયનો નાશ થવાથી નિર્મળ સમ્યક્ત્વ અને ચારિત્ર-મોહનીયનો નાશ થવાથી સંપૂર્ણ આદર્શમય ચારિત્ર પ્રાપ્ત થાય છે. એ પણ ધ્યાનમાં રાખવા જેવું છે કે ક્રોધ, માન, માયા અને લોભ એ ચાર કષાયોનો ચારિત્ર-મોહનીયમાં અંતર્ભાવ થાય છે અર્થાત્ આ ચાર અડાળોની ચોકડીનો ચારિત્ર-મોહનીય 'ચારો' છે.

ઉપર્યુક્ત મોહના સ્વરૂપ ઉપરથી સમજી શકાય છે કે આવો મોહ મનુષ્યને મરણાન્ત સ્થિતિએ પહોંચાડે તેમાં આશ્ચર્ય જેવું નથી.^૧

^૧ મોહને વશ થયેલા પ્રાણીને કવી કવી વિઝંબનાઓ ભોગવવી પડે છે, તેનો ખ્યાલ ઉપમિતિ-ભાવપ્રપંચ-કથા, વૈરાગ્ય-કંદપ-લતા, મોહ-પરાજય-નાટક ઇત્યાદિ ગ્રન્થો જોવાથી સહજ અને સચોટ આવી શકશે.

જિનેશ્વરની વાણીનો પ્રભાવ—

આ શ્લોકમાં જિનેશ્વરની વાણીને ઉપકાર કરનારી કહેવામાં આવી છે તે વાસ્તવિક છે, કેમકે સર્વજ્ઞનાં-જિનેશ્વરનાં-વીતરાગનાં-રાગ-દ્રેષ્યનો સંપૂર્ણ ક્ષય કરેલાંના વચનથી કૈાઇને પણ નુકસાન થાય ખરું કે ? એવાં અમૃતમય વચનોમાં અપકારની ગન્ધ પણ ક્યાંથી હોય ? કદાચ જળ અગ્નિરૂપે પરિણમે, પરંતુ વીતરાગનાં વચનો તો અપકારકારક કદાપિ નીવડે નહિ.

* * * * *

શાસ્ત્રમહિમા—

સોડયં હિનસ્તિ સુકૃતી સમવાપ્ય શાસ્ત્ર—

વિદ્યાતરો ગવિ મવં ભવતોદિ તારમ્ ।

શ્રોત્રૈર્વચોડ્મૃતમઘાદિહ સર્વભાવ—

વિદ્ ! યાતરોગવિમવં ભવતો દિતારમ્ ॥ ૪૭ ॥

—વસન્ત૦

વિવરણમ્

સોડયં સુકૃતી-પુણ્યવાન મવં-સંસારં હિનસ્તિ-નિહન્તિ । ફિં કૃત્વા ? સમવાપ્ય । ફિં ? શાસ્ત્રવિદ્યાતરઃ-શાસ્ત્રજ્ઞાનબલમ્ । ફસ્યા ? ગવિ-શુભિ । શાસ્ત્રવિદ્યાતરઃ ફિં ? ભવતોદિ-ભવવિનાશિ । પુનઃ ફિં ? તારં-મનોહમ્ । સ ફઃ ? યઃ સુકૃતી શ્રોત્રૈઃ-શ્રવણૈઃ ભવતો વચોડ-મૃતં-ત્વદ્વારુમુષાં અઘાત્-પિવતિ સ્મ । ઇહ-લોકે સર્વે ભાષાઃ-પદાર્થાઃ તાન્ વેત્તીતિ તત્સં । વચોડમૃતં ફિં ? યાતો-ગતો રોગરૂપ (પો) વિમવઃ-સમ્પદ્ યસ્માત્ સત્ । પુનઃ ફિં ? દિતં-છિન્નં આર-વૈરિઘ્નંદં યેન તત્ ॥ ૪૭ ॥

અન્વયઃ

હા સર્વ-ભાવ-વિદ્ ! (યઃ) મયતઃ યાત-રોગ વિમવં દિત-આરં ઘચઃ-અમૃતં શ્રોત્રૈઃ (હા) અઘાત્, સઃ અયં સુકૃતી મવ-તોત્રિ, તારં શાસ્ત્ર-વિદ્યા-તરઃ ગવિ સમવાપ્ય મવં (હા) દિનસ્તિ ।

શબ્દાર્થ

સઃ (મૂં તદ્)=તે.

અયં (મૂં હદ્)=આ.

હિનસ્તિ (ધાં હિં)=નાશ કરે છે.

સુકૃતી (મૂં સુકૃતિ)=સારા કાર્ય કરનાર,

પુણ્યશાળી.

સમવાપ્ય (ધાં આપ્)=પ્રાપ્ત કરીને.

શાસ્ત્ર=શાસ્ત્ર, ધર્મનું પવિત્ર પુસ્તક.

વિદ્યા=જ્ઞાન.

તરસ=અળ.

શાસ્ત્રવિદ્યાતરઃ=શાસ્ત્રના જ્ઞાન-અળ.

ગવિ (મૂં ગો)=પૃથ્વીને વિશે.

મવં (મૂં મવ)=સંસારને.

તુલ્ય=નાશ કરવો.

મવતોદિ=મવનો વિનાશ કરનારા.

તાર (મૂં તાર)=મનોહર, મનોહર.

શ્રોત્રેઃ (મૂં શ્રોત્ર)=કર્ણો વડે, કાનોથી.

વચસ=વચન.

વચોડમૃતં=વચનામૃતને, અમૃત સમાનવાણીને.

અષાઠ્ (ષાં ષા)=ધારણ કરતો હવે, પાન કરતો હવે.

હૃદ=લોકને વિષે, આ દુનિયામાં.

માવ=પદાર્થ.

સર્વમાવવિદ્=હે સર્વ પદાર્થોને જાણનાર, સર્વજ્ઞ!

રોગ=વ્યાધિ, રોગ.

યાતરોગવિમવં=મર્ધ છે - વ્યાધિરૂપી સંપત્તિ જેથી એવા.

દિત (ષાં દો)=કાપી નાખેલ, સંહાર કરેલ.

દિતાર=સંહાર કર્યો છે શત્રુ-સમૂહનો જેણે એવા.

શ્લોકાર્થ

સર્વજ્ઞના શાસ્ત્રનો મહિમા—

“ હે લોકને વિષે સમસ્ત પદાર્થોને જાણનારા ! જેથી વ્યધિરૂપી સંપત્તિ મળે છે એવા (અર્થાત્ રોગના વિનાશક), તથા (આશ્વન્તર) શત્રુ-સમૂહનો જેણે સંહાર કર્યો છે એવા (અર્થાત્ ક્રોધાદિક શત્રુઓ ઉપર વિજય પ્રાપ્ત કરનારા એવા) આપના વચનામૃતનું જેણે કર્ણો(રૂપી કચોલા) વડે પાન કર્યું, તે પુણ્યાત્મા ભવને ભેદનારા તેમજ મનોહર એવા શાસ્ત્રના જ્ઞાનનું ખસ (આ પૃથ્વી ઉપર) મેળવીને સંસારનો નાશ કરે છે.”—૪૭

સ્પષ્ટીકરણ

સર્વજ્ઞની સત્તા—

આ શ્લોકથી સર્વજ્ઞનો આ પૃથ્વી ઉપર સંભવ છે અર્થાત્ મનુષ્ય પણ સર્વજ્ઞ બની શકે છે અને તેમ થતાં તે લોક-અલોકમાંના સમસ્ત પદાર્થોનો જ્ઞાતા બને છે એ વાતનું સૂચન કરવામાં આવ્યું છે. અર્થાત્ આ ઉપરથી ત્રીમાંસકો (જૈમિનીય દર્શનાનુયાયીઓ)ના અને ખાસ કરીને જૈમિનીય દર્શન-ધુરંધુર કુમારિલભટ્ટના ‘ સમગ્ર વિદ્યામા કોઇને પણ સર્વ પદાર્થોનું જ્ઞાન હોઈ શકે નહિ ’ એવા અભિપ્રાયની સાથે જૈન દર્શન સંમત નથી એ ભેદ શકાય છે. વિશેષમાં એ પણ ઉમેરવું અનાવશ્યક નહિ ગણાય કે નૈયાયિકો મુક્તિ-અવસ્થામાં આત્માને સર્વજ્ઞ માનતા નથી, તે વાત પણ જૈન દર્શનને માન્ય નથી.

શ્લોક-સમીક્ષા—

આ શ્લોકના સંબંધમાં સર્વમાવવિદ્ની પૂર્વે જે હ્રદ શબ્દનો પ્રયોગ કર્યો છે તેથી અને બીજું શ્રોત્રે. એમ જાહેરવચન (નહિ કે દ્વિવચન) વાપર્યું છે તેથી આ શ્લોક દ્રષ્ટિ છે એવી શંકા ઉપસ્થિત થાય છે. વધુ સ્પષ્ટ શબ્દમાં કહીએ તો આ પૃથ્વીને વિષે સર્વ જ્ઞાવના જાણકાર એમ જે કહ્યું છે, તેથી શું અન્યત્ર પૃથ્વીની બહાર સર્વજ્ઞનો નિષેધ કર્યો છે વારુ એવો પણ પ્રશ્ન ઊઠે છે. આના પ્રત્યુત્તર તરીકે સમજવાનું કે હ્રદ એટલે આ પૃથ્વીને વિષે એવો અર્થ કરવાથી જૈન દર્શનને બાધા આવતી નથી, કેમકે આ પૃથ્વી ઉપર પણ કાળા માથાનો માનવી સર્વજ્ઞ બની શકે છે, એવી આ દર્શનની માન્યતા છે. વિશેષમાં ‘ પૃથ્વી ’ શબ્દ ઉપર ભાર મૂકવામાં આવે, તો તેથી પણ વાંધા

નથી; કેમકે મનુષ્ય ગતિ સિવાય અન્ય કોઈ પણ ગતિમાં (અરે દેવગતિમાં પણ) સર્વજ્ઞતાનો સંભવ નથી (એકે સિદ્ધિરૂપ પંચમ ગતિમાં સર્વજ્ઞતાનો સદ્ભાવ છે).

હવે જો જ્ઞ શબ્દનો અર્થ લોકને વિષે જોમ કરવામાં આવે, તો તે પણ ઈષ્ટ છે; કેમકે જૈન શાસ્ત્ર પ્રમાણે મુક્તાત્માઓ પણ લોકની બહાર અલોકમાં વસતા નથી. આથી સર્વજ્ઞની સત્તા આ લોકને વિષેજ રહેલી છે. પરંતુ જ્ઞ શબ્દનો અર્થ 'સર્વમાવવિદ્'ની સાથે વિચારવામાં આવે અર્થાત્ 'આ લોકમાં રહેલા સર્વ પદાર્થોને જાણનાર' જોમ કરવામાં આવે, તો એક અપેક્ષાએ તે કથન અસત્ય ઠરે, કેમકે સર્વજ્ઞ તો લોકાલોકના જ્ઞાતા છે. પરંતુ અલોકમાં આકાશ સિવાય બીજો કોઈ પણ પદાર્થ નથી, એટલે લોકમાં રહેલા સમસ્ત પદાર્થના જાણનારને ત્યાં કંઈ પણ વિશેષ જાણવાનું નહિ હોવાને લીધે સર્વજ્ઞને આ લોકમાં રહેલા સમસ્ત પદાર્થોને જાણનારા જોમ કહેવામાં આવે, તો તે સર્વથા અસત્ય નથી.

'જ્ઞ' શબ્દનો અન્યથ 'હિનસિત્તિ' સાથે કરવામાં આવે તો તે પણ ન્યાયસંગત છે, કેમકે આ લોકમાંજ-તિર્થંગ-લોકમાં રહીનેજ ભવનો નાશ થઈ શકે છે. આ ઉપરાંત 'જ્ઞ'નો પ્રયોગ 'અણ્' સાથે કરવામાં આવે તો તેમાં પણ અડચણ નથી, કેમકે મોક્ષે ગયેલા પરમાત્માઓ ઉપદેશ આપતા નથી, પરંતુ આ પૃથ્વી ઉપર વિહરતા દેવલજ્ઞાન પામેલા મનુષ્યો અને ખાસ કરીને તીર્થંકરો યથાયોગ્ય ઉપદેશ આપે છે.

હવે શ્રોત્રેઃ જ્યેષ્ઠ જે રૂપ વાપર્યું છે, તે સંબંધમાં વિચાર કરીએ. પ્રથમ તો એ વાત ધ્યાનમાં રાખવા જેવી છે કે હવિરાજ શ્રીસિદ્ધસેન દિવાકરે રચેલા (ત્રેવીસમા તીર્થંકર શ્રીપાર્શ્વનાથની સ્તુતિરૂપ) કટ્યાણુમન્દિર-સ્તોત્રમાં ૪૨મા પદમાં 'મવદ્વશ્વિસરોરુહાણા' એ પદથી બહુ-વચનનો પ્રયોગ કર્યો છે એવી રીતે કવીશ્વર શ્રીશોભન મુનિરાજે ચોતે રચેલી સ્તુતિચતુર્વિંશતિકામાં ૬૧મા પદમાં શ્રીશાન્તિનાથની સ્તુતિ કરતાં 'પાદૈઃ' પદ દ્વારા બહુવચનનો પ્રયોગ કર્યો છે. આથી કરીને મહાકવિઓએ દ્વિવચનને બદલે બહુવચનનો પ્રયોગ કર્યો હોવાથી અત્ર 'શ્રોત્રેઃ' થી પ્રલોક દ્રવિતજ છે એમ માનવું ઉચિત નથી. વળી 'શ્રોત્ર' શબ્દથી કર્ણરૂપ દ્રવ્યેન્દ્રિય ન સમજતાં ઉપયોગરૂપ ભાવેન્દ્રિય સમજવામાં આવે અથવા 'શ્રોત્રપુરે'ની માફક 'શ્રોત્ર' શબ્દથી શ્રોત્રની શક્તિની અધિકતા સમજવામાં આવે તો તેથી પણ દોષનો પરિહાર સંભવે છે.

શાસ્ત્ર-વિચાર—

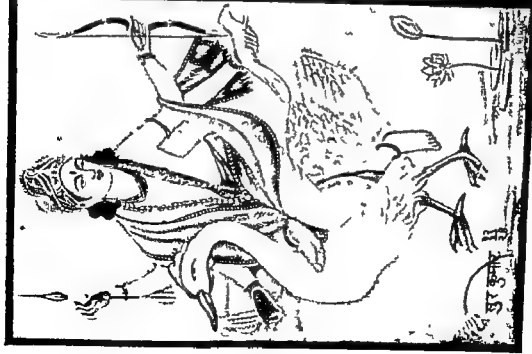
આ પદમાં શાસ્ત્ર એ સંસારનો સંહાર કરનાર છે એમ જે કહ્યું છે તે વાસ્તવિક છે, કેમકે શાસ્ત્રનો અર્થ વિચારતાં એ વાત સ્પષ્ટ રીતે જોઈ શકાય છે. આ સંબંધમાં વાચકવર્થે ઉમાસ્વાતિકૃત 'પ્રથમ-રતિ'નાં નિમ્ન-લિખિત પદો દિવ્ય પ્રકાશ પાઠે છે.

શાસ્ત્વિતિ વાચવિધિવિજ્ઞિ-ર્વાતુઃ પાપઠ્યતેજ્જુશિષ્ઠર્ચયઃ ।

ત્રૈલોકિતિ ચ પાલનાર્થે, વિનિશ્ચિતઃ સર્વશબ્દવિદામ્ ॥—આર્ય

યસ્માદ્ રાગદ્વેષો-દ્વત્તચિન્તાન્ સમનુદાસિત સદ્ધર્મે ।

સંત્રાયતે ચ દુઃસ્વા-ચ્છાસ્ત્રમિતિ વિરુદ્ધયતે સન્નિઃ ॥"—આર્ય

कुमारस्य श्वेतम् हस्तान्न चतुर्भुजं मातुलिङ्गवान्वित
दक्षिणपाणिं नकुन्धमुत्तुक्तवामपाणिं चेति ।

प्रचण्डादेवीं श्यामवर्णां अम्बाह्ता चतुर्भुजा परदशक्तिपुक्त-
दक्षिणम् परा पुण्यदायुक्तवामपाणिं चेति ।

All rights reserved

અર્થાત્—ચાકરભુવેત્તાઓએ ‘શાસ્ત્ર’ ધાતુને અનુશાસન (શિક્ષા)નો અર્થવાચક ગણ્યો છે અને ‘ત્રૈ’ ધાતુને સર્વ શબ્દવેત્તાઓએ પરિપાલનના અર્થમાં નિશ્ચિત કર્યો છે. જેથી કરીને સગ-દ્વેષથી ઉદ્ધત મનવાળા બનેલાને સદ્ધર્મને વિષે ડૂહી રીતે અનુશાસન કરે છે અને દુઃખમાથી સમ્યક્ પ્રકારે મુક્ત કરે છે, તેથી કરીને શાસ્ત્રકારે તેને ‘શાસ્ત્ર’ કહે છે. આ ઉપરથી નોંધ શકાય છે કે જે ‘શાસ્ત્ર’ એ નામને ખરેખર લાયક હોય, તેનો અભ્યાસ કરવાથી સંસારને છેલ્લી સલામ ભરી દેવાનો વારો આવે, તેમાં શી નવાઈ ?

* * * * *

ચળ્હાદેવ્યાઃ સ્તુતિઃ—

મક્ત્યા યયા યતિગણઃ સમપૂજિ મિત્ર—

ચળ્હેતિકોઽમલકલે ! વરશોભનામે ! ।

પળ્હામલ્ખળિત્તત્તામાં ઘટયાઽઽશુ પુંસાં

‘ચળ્હે’ । ઽતિકોમલકલેવરશોભનામે ! ॥ ૪૮ ॥ ૧૨ ॥

—વસન્ત૦

વિવરણમ્

હે ચળ્હે !—ચળ્હાદેવિ ! ત્વં પુંસાં-નૃણાં પળ્હાં-ધિયં આશુ-શીર્ઘં ઘટય-નિષ્પાદય । પળ્હાં કિં૦ ? અલ્ખળિત્તત્તામાં-અતિપૂર્ણામ્ । (દેવિ ! કિં૦ ?) અતિસોમલસ્ય-અતિસુકુમાલસ્ય કલેવરસ્ય-વપુષઃ શોભના-કાન્તા આમા-શ્રીર્યસ્યાઃ તત્સં૦ । સા કા ? યયા-દેવ્યા યતિગણઃ—સાધુસદ્ધઃ સમપૂજિ-પૂજિતઃ । કયા ? મક્ત્યા । યતિગણઃ કિં૦ ? મિત્રા-દારિતા ચળ્હા-કર્કશા ર્હિતિઃ—ઉપ્પલબ્ધો યેન સઃ । (દેવિ ! કિં૦ ?) અમલા-વિશ્વદા કલા યસ્યાઃ તત્સં૦ । વરા-મુરુયા શોભા-રાદા યસ્યાઃ ર્હત્ નામિર્યસ્યાઃ તત્સં૦ ॥ ૪૮ ॥

અન્વયઃ

યયા મિત્ર-ચળ્હ-ર્હિતિ-કઃ યતિ-ગણઃ મક્ત્યા સમપૂજિ, (સા ત્ય) અમલ-કલે ! વર-શોભ-નામે ।, અતિ-કોમલ-કલેવર-શોભન-આમે ! ચળ્હે ! પુંસાં અ-લ્ખળિત્ત-ત્તામાં પળ્હાં આશુ ઘટય ।

શબ્દાર્થ

મક્ત્યા (મૂં મકિ) = અક્ષિતપૂર્વક, ઉપાસના સહિત.
યયા (મૂં યદ્) = જેથી.
યતિ = સાધુ, મુનિ.
યતિગણ = સાધુઓનો સમુદાય, મુનિ-વર્ગ.

સમપૂજિ (વા૦ પૂજ) = પૂજાયા.
મિત્ર (વા૦ મિત્ર) = વિદારણ કરેલ.
મિત્રચળ્હેતિકઃ = વિદારણ કર્યું છે પ્રથમ ૩ ઉપ-
દ્રવોનું જેણે એવા.

લમતે (ઘાં લમ્)=મેળવે છે, પામે છે.

जनौघः=जनोना समुदायः : . . .

वेवेहितं=देवोએ ધૃએલ.

कं (मू० क)=मुખને.

अलं=अत्यंत.

विमलं=अतो रहो છે મેલ જેમાંથી એવા,
निर्भणः.

विमासि (मू० विमासिन्)=હેલીપ્યમાન,
तेनस्थी.

શ્લોકાર્થ

શ્રીવિમલનાથની સ્તુતિ—

“જની સમીપમાં (૬૪) સુરેન્દ્રો (સેવાર્થે) આગ્યા છે એવા તેમજ વળી વિશેષતઃ પ્રકાશમાન એવા સિંહાસનને પ્રાપ્ત થયેલા (અર્થાત્ તેના ઉપર બેસનારા) એવા, તથા વળી કંઠ્યાણુકારી તેમજ (દેવચિત નવ) કમળોથી યુક્ત [અથવા (જ્ઞાનાદિક) લક્ષ્મીથી યુક્ત] એવા વિમલ જિનેશ્વરની જે જન-સમાજે પૂજા કરી (અને કરે છે), તે જન-સમૂહ સુરોને (પણ) અક્ષીષ્ઠ તેમજ નિર્ભણ તથા સુપ્રકાશમય એવા મુખને સંપૂર્ણતઃ પામે છે.”—૪૯

સ્પષ્ટીકરણ

શ્રીવિમલનાથ-ચરિત્ર—

પૃ૩૫૦ શ્લોક પ્રમાણનું વિમલ-ચરિત્ર જ્ઞાનસાગરે રચ્યું છે.

* * * *

તીર્થકરાણા સ્તુતિઃ—

ते मे हरन्तु वृजिनं भवतां नियोगा—

येऽनर्थदं भविरतिप्रियदा नदीनाः ।

तीर्थाधिपा वरदमं दधिरे दयाया

येऽनर्थदम्भविरतिप्रियदा नदीनाः ॥ ૫૦ ॥

—વાસ્તવ.

અન્વયઃ

યે દયાયાઃ નદી-દનાઃ અનર્થ-દમ્મ-વિ-રતિ-પ્રિય-દાઃ તીર્થ-અધિપાઃ વર-દમં વધિરે, તે
મવિન્-રતિ-પ્રિય-દાઃ, નદીનાઃ મવતાં નિયોગ-આયે અનર્થ-દં મે વૃજિન્ હરન્તુ ।

શીખરાર્થ

હરન્તુ (ધા૦ ■)=હરે, નાશ કરે.

વૃજિન્ (મૂ૦ વૃજિન્)=પાપને.

મવતાં (મૂ૦ મવત્)=આપની.

નિયોગ=આજ્ઞા, આદેશ.

નિયોગાયે=આજ્ઞાના લાભને વિષે.

અનર્થ=અનિષ્ટ, અધર્મ.

અનર્થદં=અનિષ્ટકારી.

મવિન્=સંસારી.

રતિ=સુખ.

પ્રિય=અભીષ્ટ, વાંછિત.

મવિરતિપ્રિયદાઃ=સંસારીઓને સુખ અને વાંછિત દેનારા.

દીન=(૧) કંઠાળ, હરિદ્ર; (૨) સરવથી રહિત.

નદીનાઃ=સત્ત્વ સહિત.

અધિપ=સ્વામી, પ્રભુ.

તીર્થાધિપાઃ=તીર્થકરે.

દમ=ઉપશમ.

વરદમં=ઉત્તમ ઉપશમને.

વધિરે (ધા૦ ધા)=ધારણ કર્યું.

દયાયાઃ (મૂ૦ દયા)=દયાના, અતુકમ્પાના.

અનર્થ=અવિદ્યમાન છે દ્રવ્ય જેને વિષે એવા,

નિર્ણય.

દમ્મ=કપટ.

વિ=વિશેષતાવાચક શબ્દ

રતિ=કામદેવની પત્ની.

પ્રિય=પતિ.

રતિપ્રિય=રતિનો પતિ, કામદેવ, કંદર્પ.

અનર્થદમ્મવિરતિપ્રિયદાઃ=નિર્ઞ-ન્યના કપટ

તેમજ વિશિષ્ટ કંદર્પનો નાશ કરનારા.

નદી=નદી, સરિતા.

નદીના=નદીના નાથો, સાગરો.

શ્લોકાર્થ

તીર્થકરોની સ્તુતિ—

“દયાના સાગરો (સમાન) એવા તેમજ નિર્ઞ-ન્યના કપટ તથા વિશિષ્ટ કંદર્પના વિનાશક
એવા જે તીર્થ-પતિઓએ ઉત્તમ ઉપશમને ધારણ કર્યો, તે સંસારી (જીવો)ને સુખ અને
વાંછિત અર્પણ કરનારા તેમજ દીનતાથી રહિત એવા (તીર્થકરે) આપની આજ્ઞાના
લાભને વિષે અનર્થ (ઉપદ્રવ) કરનારા (અર્થાત્ આપની-તીર્થકરની આજ્ઞા નહિ પાળવા
દેનારા) એવા મારા પાપનો પ્રણાશ કરે.”—૫૦

* * * * *

પ્રવચનપ્રસાસા—

દૂરીભવન્ ભવમૃતાં પૃથુ સિદ્ધિસૌધં

સિદ્ધાન્તરામ ! નય મા નયમાલયાનામ્ ।

યં ત્વાં બમાર હૃદયે શમિનાં સમૂહઃ

સિદ્ધાન્ત ! રામનયમાનયમાલયાનામ્ ॥ ૫૧ ॥

અમલ=અવિધમાન છે. એલ જેને વિષે એવા,
નિર્મળા..

કલા=કળા.

અમલકલે|=નિર્મળ છે કળા જેની એવી! (સં.)

દોષા=કાન્તિ.

નાભિ=નાભિ, ફાંટી.

ચરશોમનામે |=ઉત્તમ છે શોભા જેની નાભિની
એવી! (સં.)

પણ્ડાં (મૂં પળ્ડાં)=મતિને, બુદ્ધિને.

અલ્પિન્દિતતમાં (મૂં અલ્પિન્દિતતમાં)=સર્વથા સંપૂર્ણ.

ઘટય (વાં ઘટ)=કર, બનાવ.

પુંસાં (મૂં પુંસ)=મનુષ્યોની.

ચણ્ઢે! (મૂં ચણ્ઢા)=હે ચણ્ઢા (દેવી)!

કોમલ=મૃદુ, કોમળ.

કલેવર=ઢેહ, શરીર.

શોમન=ધુંધર.

અતિકોમલકલેવરશોમનામે |=જેના અતિશય
સુકોમલ શરીરની શોભનીય શોભા છે
એવી! (સં.)

શ્લોકાર્થ

ચણ્ઢા દેવીની સ્તુતિ—

“પ્રચરુંદ ઉપદ્રવોનો જેણે વિનાશ કર્યો છે એવા મુનિ-વર્ગની જેણે ભક્તિપૂર્વક
સેવા કરી, તે તું, હે નિર્ભય કલાવતી! જેની નાભિની શોભા ઉત્તમ છે એવી હે (દેવી)!
જેના સુકોમલ શરીરની શોભા સુશોભિત છે એવી હે ચણ્ઢા! મનુષ્યોને સર્વથા સંપૂર્ણ
મતિ આપ.”—૪૮

સ્વપ્રીકરણ

ચણ્ઢા દેવીનું સ્વરૂપ—

ચણ્ઢા દેવી એ બારમા તીર્થકર શ્રીવાસુપૂજનની શાસન-દેવી છે. એનું બીજું નામ
પ્રવરા છે. એનો વર્ણ શ્યામ છે અને અશ્વ એ એનું વાહન છે. એને પશુ ચાર હાથ છે. એના
બમણા બે હાથમાં વરદ અને શક્તિ છે, બ્યારે એના ડાબા બે હાથમાં તો પુષ્પ અને ગદા છે.
આ પ્રમાણે પ્રવચન-સારોદ્ધારમાં આપેલા ચણ્ઢા દેવીના સ્વરૂપના ઉપર નીચેનો સ્લોક
પશુ પ્રકાશ પાડે છે:—

“વ્યામા તુરગાસના ચતુર્વેઃ કરયોર્વક્ષિણયોર્વરં ચ શક્તિઃ ।

વધતી કિલ વામયોઃ પ્રસૂનં સુગદા સા પ્રવરાઽવતાચ ચણ્ઢા ॥ ”

—આચાર્ય પત્રાંક ૧૭૭.

१२. श्रीविमलनाथजिनस्तुतयः

अथ श्रीविमलनाथस्य स्तुतिः—

सिंहासने गतमुपान्तसमेतदेव—

देवे हितं सकमलं 'विमलं' विभासि ।

आनर्च यो जिनवरं लभते जनौघो

देवेहितं स कमलं विमलं विभासि ॥ ४९ ॥

—वसन्त०

विवरणम्

स जनौघः कं—सुखं लभते—प्राप्नोति । अलं—अत्यर्थम् । कं किं० ? देवैः ईहितं—
काङ्क्षितम् । पुनः किं० ? विमलं—निर्मलम् । पुनः किं० ? विभासि—शोभनशीलम् । स कः ?
यो जिनवरं आनर्च—अर्चति एव । जिनवरं किं० ? विमलं—विमलनाथनामानम् । पुनः किं० ?
गतं—प्राप्तम् । यः ? सिंहासने—द्वेषपीठे । सिंहासने किं० ? उपान्ते—निकटे समेताः—समागताः
देवदेवा—इन्द्रा यत्र तस्मिन् । जिनवरं किं० ? हितं—हितकारिणम् । पुनः किं० ? सह कमलैः
वर्तते यस्तं यद्वा सश्रीकम् । सिंहासने किं० ? विशिष्टा भा—प्रभा यस्य तस्मिन् ॥ ४९ ॥

अन्वयः

यः जन-ओघः उपान्त-समेत-देव-देवे सिंहासने गतं हितं स-कमलं 'विमलं'
जिग-यरं आनर्च, सः देव-ईहितं विमलं विभासि कं अलं लभते ।

शब्दार्थः

सिंहासने (मू० सिंहासन)=सिंहासनने विषे.
गतं (मू० गत)=प्राप्ते.
उपान्त=समीप, निकट.
समेत (घा० इ)=आवेष्ट.
देव=शिव.
देवदेव=देवना राजा, ईश्वर.
उपान्तसमेतदेवदेव=श्री श्री समीपभां आव्या
छे ईश्वर आवा.
हितं (मू० हित)=कल्याणकारी.

कमल=कमल.

सकमलं=(१) कमल सङ्घित; (२) लक्ष्मीयी
युक्त.

विमलं (मू० विमल)=विमल (नाथ)ने.

आसू=आन्ति.

विभासि=विशेष कान्ति छे लेगी आवा.

आनर्च (घ्रा० आर्च)=पूज्य करी, अर्थन ईश्वर.

यः (मू० यद्)=ये.

जिनवरं (मू० जिनवर)=तीर्थकरने.

હમતે (ધા૦ હમ્)=મેળવે છે, પામે છે.

જનોષ=જનોનો સમુદાય. ;

વેવેહિત=દેવોએ ઈચ્છેલ.

ક (મૂ૦ ક)=સુખને.

અલ=અત્યંત

વિમલ=ખેલો રહ્યો છે મેલ જેમાંથી એવા,
નિર્મળ.

વિમાસિ (મૂ૦ વિમાસિન્)=દેદીપ્યમાન,
તેજસ્વી

શ્લોકાર્થ

શ્રીવિમલનાથની સ્તુતિ—

“જની સમીપમાં (૬૪) સુરેન્દ્રો (સેવાર્થે) આગ્યા છે એવા તેમજ વળી વિશેષતઃ પ્રકાશમાન એવા સિંહાસનને પ્રાપ્ત થયેલા (અર્થાત્ તેના ઉપર બેસનારા) એવા, તથા વળી કલ્યાણકારી તેમજ (દેવરચિત નવ) કમળોથી યુક્ત [અથવા (જ્ઞાનાદિક) લક્ષ્મીથી યુક્ત] એવા વિમલ જિનેશ્વરની જે જન-સમાજે પૂજા કરી (અને કરે છે), તે જન-સમૂહ સુરેને (પણ) અભીષ્ટ તેમજ નિર્મળ તથા સુપ્રકાશમય એવા સુખને સંપૂર્ણ પામે છે.”—૪૯

સ્પષ્ટીકરણ

શ્રીવિમલનાથ-ચરિત્ર—

પૃથક્ શ્લોક પ્રમાણનું વિમલ-ચરિત્ર જ્ઞાનસાગરે રચ્યું છે

* * * * *

તીર્થકરાણા સ્તુતિ:—

તે મે હરન્તુ વૃજિનં ભવતાં નિયોગા—

યેડનર્થદં ભવિરતિપ્રિયદા નદીનાઃ ।

તીર્થાધિપા વરદમં દધિરે દયાયા

યેડનર્થદમ્ભવિરતિપ્રિયદા નદીનાઃ ॥ ૫૦ ॥

—વસન્ત૦

વિવરણમ્

તે જિના મે—મમ વૃજિનં—પાપં હરન્તુ—નાશયન્તુ । વૃજિન કિં૦ ? અનર્થદં—અનર્થપદમ્ । વર ? નિયોગાયે—આજ્ઞાલાભે । કેર્ણાં ? ભવતાં—ગુણાકમ્ । તે કિં૦ ? ભવિનાં—માણિનાં રતિપ્રિયદા—સુલ્લવાઙ્ગીરતપદાઃ । પુન કિં૦ ? નદીના—ન વિલક્ષા । તે કે ? યે તીર્થાધિપા વરદમં—પ્રધાનશર્મં દધિરે—મરન્તિ સ્વ । યે કિં૦ ? નદીના—સમુદ્રાઃ । વસ્ત્યાઃ ? દયાયાઃ—કૃપાયાઃ । પુનઃ કિં૦ ? અનર્થાનાં—નિર્ગ્રન્થાનાં દમ્ભઃ—કૂટં વિશિષ્ટો રતિપ્રિયઃ—કન્દર્પઃ તૌ વન્તીતિ તથા ॥ ૫૦ ॥

અન્વયઃ

યે દયાયાઃ નદી-દનાઃ અનર્થ-દમ્મ-વિ-રતિ-પ્રિય-દ્વાઃ તીર્થ-અધિપાઃ વર-દમં વધિરે, તે
ભવિન્-રતિ-પ્રિય-દ્વાઃ, નદીનાઃ ભવતાં નિયોગ-આયે અનર્થ-દં મે વૃજિનં હરન્તુ ।

શીખરાર્થ

હરન્તુ (ધા૦ ૬)=હરે, નાશ કરે.

વૃજિનં (મૂ૦ વૃજિન)=પાપને.

ભવતાં (મૂ૦ ભવત)=આપની.

નિયોગ=આજ્ઞા, આદેશ.

નિયોગાયે=આજ્ઞાના સાધને વિષે.

અનર્થ=અનિષ્ટ, અધર્મ.

અનર્થવં=અનિષ્ટકારી.

ભવિન્=સંસારી.

રતિ=સુખ.

પ્રિય=અભીષ્ટ, વાંછિત.

ભવિરતિપ્રિયદ્વાઃ=સંસારીઓને સુખ અને
વાંછિત દેનારા.

દીન=(૧) કંઠાળ, હરિદ્ર; (૨) સરવથી રહિત.

નદીનાઃ=સર્વ સંહિત.

અધિપ=રવામી, પ્રભુ.

તીર્થાધિપાઃ=તીર્થકરો.

દમ=ઉપશમ.

વરદમં=ઉત્તમ ઉપશમને.

વધિરે (ધા૦ યા)=ધારણ કર્યું.

દયાયાઃ (મૂ૦ દયા)=દયાના, અતુકરૂપાના.

અનર્થ=અવિધમાન છે દ્રવ્ય જેને વિષે એવા,
નિર્થય.

દમ્મ=કપટ.

વિ=વિશેષતાવાચક શબ્દ.

રતિ=કામદેવની પત્ની.

પ્રિય=પતિ.

રતિપ્રિય=રતિનો પતિ, કામદેવ, કંઠર્પ.

અનર્થદમ્મભિરતિપ્રિયદ્વાઃ=નિર્થયના કપટ

તેમજ વિશિષ્ટ કંઠર્પનો નાશ કરનારા.

નદી=નદી, સરિતા.

નદીનાઃ=નદીના નાથો, સાગરો.

શ્લોકાર્થ

તીર્થકરોની સ્તુતિ—

“ દયાના સાગરો (સમાન) એવા તેમજ નિર્થયના કપટ તથા વિશિષ્ટ કંઠર્પના વિનાશક
એવા જે તીર્થ-પતિઓએ ઉત્તમ ઉપશમને ધારણ કર્યો, તે સંસારી (જીવો)ને સુખ અને
વાંછિત અર્પણ કરનારા તેમજ દીનતાથી રહિત એવા (તીર્થકરો) આપની આજ્ઞાના
સાધને વિષે અનર્થ (ઉત્પન્ન) કરનારા (અર્થાત્ આપની—તીર્થકરની આજ્ઞા નહિ પાળવા
દેનારા) એવા મારા પાપનો પ્રણાશ કરે.”—૫૦

* * * * *

પ્રવચનપ્રશંસા—

દૂરીભવન્ ભવમૃતાં પૃથુ સિદ્ધિસૌઘં

સિદ્ધાન્તરામ ! નય મા નયમાલયાનામ્ ।

યં ત્વાં વમાર હૃદયે શમિનાં સમૂહઃ

સિદ્ધાન્ત ! રામનયમાનયમાલયાનામ્ ॥ ૫૧ ॥

વિવરણમ્

હે સિદ્ધાન્ત !—જિનાતેજ ! સં ત્વં મા-માં સિદ્ધિસૌખ્ય-શુક્તિધામ નય-શ્રીપય । ત્વં કિં કુર્વન્ ? દૂરીભવન્-દૂરે તિષ્ઠન્ । કેષાં ? ભવભૂતાં-સંસારિણામ્ । સિદ્ધિસૌખ્યં કિં ? પૃથુ-વિશાલમ્ । ભવભૂતાં કિં ? નયમાર્થા-મધ્યાયકેશ્વર્યાં નાસ્તિ લય-એકતાનૈતા ચેષાં તેષામ્ । સિદ્ધી-નિષિદ્ધઃ અન્તરામઃ—અન્તરરોગો યેનં તત્સં । સ કઃ ? યં ત્વાં શમિનોં સમૂહ-સાંધુસઙ્ઘઃ હૃદયે-ચિત્તે વમાર-વર્ષો । શમિનાં કિં ? રામા-રમ્યા નયાઃ—સત્ત નયાઃ । માનં-પૂર્ણા યમા-વ્રતામિ તેષાં આલયાર્મા-પ્રાન્દિરાણામ્ ॥ ૫૧ ॥

અન્વયઃ

(હે) સિદ્ધ-અન્તર-આમ ! સિદ્ધાન્ત ! યં ત્વાં રામ-નય-માન-યમ-આલયાર્નાં શમિન, સમૂહઃ હૃદયે વમાર, (સઃ ત્વં) નય-મા-અ-લયાનાં ભવ-ભૂતાં દૂરીભવન્ પ્રથુ સિદ્ધિ-સૌખ્યં મા નય ।

શબ્દાર્થ

દૂરીભવન્ (મૂઠ દૂરીગવત્) = દૂર રહેતો થકો
પૃથુ = વિશાળ.
સૌખ્ય = મહેલ.
સિદ્ધિસૌખ્ય = શુક્તિરૂપી મહેલ પ્રતિ.
સિદ્ધ (ધા) = નિષેધ કરેલ.
સિદ્ધાન્તરામ = નિષેધ કર્યો છે આશ્ચર્ય-તર
શોભોતે જોણે એવા ! (સં)
નય (યાં ની) = તું લઈ બા, ઠોરી બા.
મા (મૂઠ અમિત્) = મને.
નય = ન્યાય, નીતિ.
લય = એકતાનપણું.

નયમાલયાનાં = ન્યાયરૂપી લક્ષ્મીને વિષે નથી
એકતાનપણું જેનું એવા.
ત્વાં (મૂઠ ચુમ્મત્) = તને.
શમિનાં (મૂઠ શમિન્) = ઉપશમધારીઓના.
સમૂહ (મૂઠ સમૂહ) = સમુદાય.
નય = ન્યાય અભિપ્રાય-વિશેષ, નેગમાદિક નય.
માન = પૂર્ણ.
યમ = પ્રત.
આલય = ગૃહ, ધામ.
રામનયમાનયમાલયાનાં = રમ્ય નય, પૂર્ણ અને
પ્રતબ્ધ ગૃહરૂપ.

શ્લોકાર્થ

પ્રવચનની પ્રસાસા—

“ જોણે અંતરંગ શોભોતે નિષેધ કર્યો છે (અર્થાત્ વિનાશ કર્યો છે) એવા હે (પ્રવચન) ! હે (જૈન) આગમ ! રમ્ય (નેગમાદિક) નયો, પૂર્ણ અને પ્રતબ્ધ નિવાસ-સ્થાનરૂપ એવા ઉપશમધારી (મુનિઓ) ના સમુદાયે તને કે જોને હૃદયમાં ધારણ કર્યો, તે તું ન્યાયરૂપી લક્ષ્મીને વિષે એકતાન નહિ બનેલા એવા સંસારી (જનો) થી દૂર રહેતો થકો અને વિશાળ મુક્તિ-મહેલ પ્રતિ લઈ બા. ”—૫૧

વિવરણમ્

હે સિદ્ધાન્ત !-નિનાગેશ ! સં સ્વં મા-માં સિદ્ધિસૌખ્યં-શુક્તિધામ નય-પ્રાપ્તયં । ત્વં કિં કુર્વન્ ? દૂરીભવન્-દૂરે તિષ્ઠન્ । કેષાં ? ભવમૃતાં-સંસારિણામ્ । સિદ્ધિસૌખ્યં કિં ? પૃથુ-વિશાલમ્ । ભવમૃતાં કિં ? નયમાર્ધા-મધ્યાવર્ત્તદર્શ્યાં નાસ્તિ લય-પ્રકૃતામૃતાં ચેષાં તેષામ્ । સિદ્ધો-નિપિદ્ધઃ અન્તરામઃ-આન્તરોગો યેનં સત્સં । સ કઃ ? યં ત્વાં શમિનોં સમૂહઃ-સાધુસઙ્ગઃ હૃદયે-ચિત્તે સમાર-દર્શા । શમિનાં કિં ? રામા-રમ્યા નયાઃ-સપ્ત નયાઃ માનં-પૂજા યમા-વ્રતાનિ તેષાં ક્ષાલધામી-મન્દિરાણામ્ ॥ ૫૧ ॥

અન્વયઃ

(હે) સિદ્ધ-અન્તર-આમ ! સિદ્ધાન્ત ! યં ત્વાં રામ-નય-માન-યમ-આલંચનોં શમિનઃ સમૂહઃ હૃદયે સમાર, (સઃ સ્વં) નય-પ્રા-અ-લંચનાં સવ-મૃતાં દૂરીમવન્ પૃથુ સિદ્ધિ-સૌખ્યં મા નય ।

શબ્દાર્થ

દૂરીમવન્ (મૂઠ વૃત્તિગત) = દૂર રહેતો થકો.

પૃથુ=વિશાળ.

સૌખ્ય=મહેલ.

સિદ્ધિસૌખ્યં=શુક્તિરૂપી મહેલ પ્રતિ.

સિદ્ધ (ધા) = નિપેદ કરેલ.

સિદ્ધાન્તરામ ! = નિપેદ કર્યો છે આર્યન્તર

રાગોના જેણે એવા ! (સં)

નય (ધા) ની = તું લઈ જા, દોરી જા.

મા (મૂઠ અર્પણ) = મને.

નય=ન્યાય, નીતિ.

લય=એકતાનપણું.

નયમાલયાનાં=ન્યાયરૂપી લક્ષ્મીને વિષે નથી

એકતાનપણું જેનું એવા.

સ્વાં (મૂઠ યુષ્મદ્) = તને.

શમિનાં (મૂઠ શમિન્) = ક્રોધશમધારીઓના.

સમૂહઃ (મૂઠ સમૂહ) = સમુદાય.

નય=પ્રથમ અભિપ્રાય-વિશેષ, નેગમાદિ નય.

માનં=પૂજા.

યમ=મત.

આલંચન=ચૂડ, ધામ.

રામનયમાનયમાલયાનાં=રમ્ય નય, પૂજા અને

વ્રતાના ચૂડરૂપ.

શ્લોકાર્થ

પ્રવચનની પ્રશંસા—

“જણે અંતરંગ રાગોના નિપેદ કર્યો છે (અર્થાત્ વિનાશ કર્યો છે) એવા હે (પ્રવચન) ! હે (જૈન) આગમ ! રમ્ય (નેગમાદિક) નથી, પૂજા અને વ્રતના નિવાસ-સ્થાનરૂપ એવા ઉપશમધારી (મુનિઓ) ના સમુદાયે તને કે જેને દૃઢધર્મા ધારણ કર્યો, તે તું ન્યાયરૂપી લક્ષ્મીને વિષે એકતાન નહિ જાનેલા એવા સંસારી (જનો) થી દૂર રહેતો થકો અને વિશાળ મુક્તિ-મહેલ પ્રતિ લઈ જા. ”—૫૧

पद्मसुत यक्ष ध्वजवर्णं शिखिमाहृतं द्वादशभुजं फलचक्रभाण-
खड्गपाशाश्चमृत्युस्तदक्षिणपार्श्वं ननु लवचक्रवर्णम्

विदितादेवी (विदया)
१३
३४

त्रिदिता देवी हरितालवर्णी पद्मस्तदा चतुर्भुजा त्रणपाशमुक्त
नक्षिणपार्श्वं ध्वजवर्णं मृत्युस्तदक्षिणपार्श्वं ननु लवचक्रवर्णम्

વિદિતાદેવ્યાઃ સ્તુતિઃ—

સા કલ્પવલ્લિરિવ વોઽસ્તુ સુરી સુલાય

રામાસુ ભાસિતતમા 'વિદિતા'ઽમિતાસુ ।

શ્રેણીષુ યો ગુણવતાં કરુણાં સરાગા

રામા સુમા સિતંતમા વિદિતામિતાસુ ॥ ૫૨ ॥

—વસન્ત૦

વિવરણમ્

સા વિદિતાન્નામ્ની સુરી-દેવી વો-યુળાકં સુલાય-શર્મણે અસ્તુ । ઇવ-યથા કલ્પવલ્લિઃ
સુલાય ભવતિ । સાં કિંવિશિષ્ટાં ? રામાસુ-સ્ત્રીષુ ભાસિતતમા-અતિશોભિતા । રામાસુ કિં૦ ?
અમિતાસુ-ભૂયસ્સુ । સા કા ? યા સુરી ગુણવતાં-ગુણિતાં શ્રેણીષુ-રાજીષુ સરાગા-રાગવતી
વર્તતે । શ્રેણીષુ કિં૦ ? ઇતાસુ-પ્રાપ્તાસુ । કાં ? કરુણાં-કૃપામ્ । કરુણાં કિં૦ ? વિદિતાં-પ્રતીતામ્ ।
યા કિંવિશિષ્ટા ? રામા-રમણીયા । પુનઃ કિં૦ ? સુમા-સુપ્રમા । પુનઃ કિં૦ ? સિતં-નિયન્નિતં
તમો-દૃજિનં યથા સા ॥ ૫૨ ॥

અન્વયઃ

યા રામા સુ-મા સિત-તમાઃ વિદિતાં કરુણાં ઇતાસુ ગુણવતાં શ્રેણીષુ સ-રાગા (વર્તતે),
સા અમિતાસુ રામાસુ ભાસિત-તમા 'વિદિતા' સુરી કલ્પ-વલ્લિઃ ઇવ યઃ સુલાય અસ્તુ ।

શબ્દાર્થ

કલ્પવલ્લિઃ (મૂં કલ્પવલ્લિ)=કલ્પવલ્લતા.
યઃ (મૂં યુષ્મદ્)=તમારા.
સુલાય (મૂં સુલ)=સુખને માટે.
રામાસુ (મૂં રામા)=રમણીઓને વિષે.
ભાસિતતમા=અત્યંત શોભતી.
વિદિતા=વિદિતા (દેવી).
અમિતાસુ (મૂં અ-મિતા)=અનેક, નિઃસ્ત્રીમ.
શ્રેણીષુ (મૂં શ્રેણી)=પદ્ધતિઓને વિષે.

ગુણવતાં (મૂં ગુણવત્)=શુભીઓની.
કરુણાં (મૂં કરુણા)=કૃપાને.
સરાગા=રાગવતી, રાગિણી.
સુમા=શુભર છે પ્રભા જેની એવી.
તમસ્=પાપ.
સિતતમા=આંધી રાખ્યું છે પાપને જેણે એવી.
વિદિતાં (મૂં વિદિત)=પ્રસિદ્ધ.
ઇતાસુ (મૂં ઇતા)=પ્રાપ્ત થયેલ.

શ્લોકાર્થ

વિદિતા દેવીની સ્તુતિ—

“ રમણીય તેમજ અતિશય પ્રભાવાળી, તથા-જેણે પાપોને નિયન્ત્રિત કર્યો છે એવી જે (દેવી) પ્રસિદ્ધ કૃપાને પ્રાપ્ત થયેલા એવા ગુણી (જનો)ની પંક્તિઓને વિષે રાગી છે, તે અનેક રમણીઓને વિષે (લાવણ્યે કરીને) અત્યંત દેહીધ્યમાન એવી વિદિતા દેવી કદપલતાની જેમ (હે ભવ્ય-લોક !) તમારા મુખને અર્થે થાઓ. ”—પર

સ્પષ્ટીકરણ

વિદિતા દેવી—

તેરમા તીર્થંકર શ્રીવિમલનાથની શાસન-દેવીનું નામ વિદિતા છે. એને વિજયાના નામથી પણ ઓળખવામાં આવે છે. એનો હરિત વર્ણ છે. વળી એનું આસન પદ્મ છે. એને પણ ચાર હાથ છે. એના જમણા બે હાથમાં બાણ અને પાશ છે, જ્યારે ડાબા બે હાથમાં તો પ્રત્યુષ્ઠ અને નાગ છે. આચાર્ય-દનંકર (પત્રાંક ૧૭૬)માં પણ આ દેવીનું સ્વરૂપ આ-લેખેલું છે. આ રહ્યો તે શ્લોક—

“ વિજયાઽમ્બુજગા ચ વેદવાહુઃ

કનકામા કિલ દક્ષિણદ્વિપાણ્યોઃ ।

શરપાશધરા ચ વામપાણ્યો—

ચિદિતા નાગધનુર્ધરાઽસ્તત્તદ્ વઃ ॥ ”

૧૪ શ્રીઅનન્તજિનસ્તુતયઃ

અથ શ્રીઅનન્તનાથસ્ય પ્રાર્થના—

પ્રજ્ઞાવતાં તનુ તમસ્તનુતામનન્ત—

માયાડસમેતપરમોહમલો ભવન્તમ્ ।

સ્યાદ્વાદિનામધિપતે ! મહતામનન્ત !

માયાડસમેત ! પરમોહમલોભવન્તમ્ ॥ ૫૩ ॥

—વસન્ત—

વિવરણમ્

હે સ્યાદ્વાદિનામધિપતે ! અનન્ત !—અનન્તજિન ! ત્વં પ્રજ્ઞાવતાં—વિદુષાં તમસ્તનુતાં—પાપ-
કૃશતાં તનુ—વિસ્તારય । નાસ્તિ અન્તસ્ય—પ્રણસ્ય મા—લક્ષ્મીઃ તસ્યા આયો—લાભો યસ્ય તત્સં ।
ત્વં કિંવિશિષ્ટઃ ? અસમા—અસાધારણા ઇતા—ગતાઃ પરે—વૈરિણો મોહો—મૌઢ્યં મલશ્ચ—પાપં યસ્માત્
સઃ । પ્રજ્ઞાવતાં કિં કુર્વતાં ? મહતાં—અર્ચયતામ્ । કં ? ભવન્તં—ત્વામ્ । માયયા—દમ્ભેન
અસમેતો—રહિતઃ તત્સં । ભવન્તં કિં ? પરમઃ—પ્રજ્ઞસ્યઃ ઝહઃ—તર્કો યસ્ય તમ્ । પુન કિં ?
અલોભવન્તં—લોભવર્જિતમ્ ॥ ૫૩ ॥

અન્વયઃ

(હે) અન્—અન્ત—મા—આય ! સ્યાદ્વાદિનાં અધિપતે ! માયા—અ—સમેત ! ‘અનન્ત !’ અસમ-
હત—પર—મોહ—મલઃ (ત્વં) પરમ—ઝહં અ—લોભ વન્તં ભવન્તં મહતાં પ્રજ્ઞાવતાં તમસ્—તનુતાં તનુ ।

શીખરાર્થ

પ્રજ્ઞાવતાં (મૂં પ્રજ્ઞાવત્) = બુદ્ધિમાનોના.
તનુ (ઘાં તન્) = તુ વિસ્તાર કર.
તનુતાં = કૃશતા, પાતળાપણું.
તમસ્તનુતાં = પાપની કૃશતાને.
અનન્તમાય ! = અવિધમાન છે મરણની લક્ષ્મીનો
લાભ જેને એવા । (સં)

સમ = સાધારણ.
અસમેતપરમોહમલઃ = નહ થયાં છે અસાધારણ
દુરભનો, અજ્ઞાન તેમજ પાપો જેનાં
એવા.

સ્યાદ્વાદિનાં (મૂં સ્યાદ્વાદિન્) = સ્યાદ્વાદીઓના,
અપેક્ષાપૂર્વક કથન કરનારાના.

અધિપતે ! (મૂં અધિપતિ) = હે નાથ, હે પ્રભો !
મહતાં (મૂં મહત્) = પૂજ્ય કરનારા.
અનન્ત ! = હે અનન્ત (નાથ) !

સમેત = યુક્ત.
માયાડસમેત ! = હે કપટથી રહિત !
પરમ = ઉત્કૃષ્ટ, શ્રેષ્ઠ.
પરમોહ = ઉત્કૃષ્ટ છે તર્ક જેનો એવા.
અલોભવન્ત = નિર્લોભી.

શ્લોકાર્થ

શ્રીઅનન્તનાથને આર્થના—

“જેને મૃત્યુની લક્ષ્મીનો લાભ અવિધમાન છે એવા (અર્થાત્ જન્મમરણથી મુક્ત એટલે કે અક્ષય સ્થિતિને પ્રાપ્ત થયેલા એવા હે ચૌદમા તીર્થંકર) । હે સ્વાદ્વાદીઓના સ્વામિનું ! હે નિષ્કપટી (નાથ) । હે અનન્ત (જિનેશ્વર) । જેનાં અસાધારણ દુર્લભનો, અજ્ઞાન તેમજ પાપો નષ્ટ થયાં છે એવો (અર્થાત્ વૈર-વિરોધ વિનાનો, સર્વજ્ઞ તેમજ નિષ્કલંકી એવો) તું, જના તરફ ઉત્કૃષ્ટ છે એવા તેમજ લોભ-રહિત એવા આપની પૂજા કરનારા બુદ્ધિમાનોનાં પાપોને પાતળાં કર (અર્થાત્ તેમનાં દુષ્કર્મોનો નાશ કર) .”—૫૩

સ્પષ્ટીકરણ

શ્રીઅનન્તનાથ-ચરિત્ર—

નેમિચન્દ્રે ખાર હબર શ્લોકપ્રમાણુક એક ચરિત્ર આ તીર્થંકરને ઉદ્દેશીને રચ્યું છે, એની બાધા પ્રાકૃત શખવામાં આવી છે,

* * * *

તીર્થંકરનિક્કરસ્ય વિજ્ઞપ્તિઃ—

ચક્રે મરાલ ઇવ ચો જગતાં નિવાસં

કામોદિતાવનિધનાદત્ત ! માનસે નઃ ।

ઊર્વીમિવાવનિધરો વ્રજ ! તીર્થપાનાં

કામોદિતાઽવ નિધનાદત્તમાનસેનઃ ॥ ૫૪ ॥

—વસન્ત૦

વિવરણમ્

હે તીર્થપાનાં વ્રજ ! સ ત્વં નઃ—અસ્માન્ અવ—રસ, કસ્માત્ ? નિધનાત્ નાશાત્ ઇવ—યથા અવનિધરો—નૃપઃ ઊર્વી—મુર્ધ્વં અવતિ । કામં—અત્યર્થ જાદિત—વદ્યં પ્રાપ્તઃ તત્સં૦ । ત્વં કિંવેશિષ્ઠઃ ? ઋતા—નષ્ટા ધાનસ્ય—દર્પસ્ય સેના—ચમૂર્ચસ્માત્ સઃ । સ કઃ ? ઓ ઝિનવ્રજઃ જગતાં—મુષનાનાં માનસે—પિત્તે નિવાસં—વસતિં ચક્રે—કરોતિ સ્મ । ઇવ—યથા મરાલો—હંસો માનસે—માનસાહ્વયસરાસિ નિવાસં કરોતિ । કેન—મુલેન આમોદિતા—મુદિતા મે અવનિધના—નૃપાઃ તૈઃ આદતઃ—અઙ્ગનીકૃતઃ તત્સં૦ ॥ ૫૪ ॥

અન્વયઃ

ક—આમોદિત—અવનિ—ધન—આદત ! કામ—વૃત્તિ ! તીર્થપાનાં વ્રજ ! ચઃ જગતાં માનસે મરાલઃ (માનસે) ઇવ નિવાસં ચક્રે, (સઃ) સત-માન-સેનઃ (ત્વં) અવનિ—યરઃ ઊર્વી ઇવ નઃ નિધનાત્ અવ ।

શબ્દાર્થ

ચક્ર ૪ (ધાં કું) = કુર્ષો.

મરાણઃ (મૂં મેરાલ) = રાજહંસ.

જગતાં (મૂં જગત) = દુનિયાઓના.

નિવાસં (મૂં નિવાસ) = નિવાસને, રહેઠાણને.

કામોદિત = અત્યંત ખુશી કરેલ.

અવનિ = પૃથ્વી.

અવનિધન = પૃથ્વી છે ધન જેનું તે, પૃથ્વીપતિ,
રાણી.

અંગીકાર (ધાં ફ) = અંગીકાર કરેલ, આદર કરેલ.

કામોદિતાવનિધેનંગીકાર = હે સુખેથી અત્યંત
ખુશી કરેલા પૃથ્વી-પતિઓએ અંગીકાર
કરેલ !

માનસે (મૂં માનસ) = (૧) ચિત્તને વિષે; (૨)

માનસ (સરોવર) ને વિષે,

ઊર્વાં (મૂં ઊર્વા) = પૃથ્વીને.

અવનિવર = પૃથ્વીપતિ, ભૂપતિ.

વ્રજં ! (મૂં વ્રજ) = હે સમૂહ !

તીર્થપાર્નાં (મૂં તીર્થ) = તીર્થપતિઓના.

અવિત્તિ (ધાં ફ) = ઉદયમાં આવેલ.

કામોદિત = હે અત્યંત ઉદયને પામેલા !

નિધનાવ (મૂં નિધન) = નાશથી.

ઋત (ધાં ઋ) = ગયેલ, નષ્ટ થયેલ.

સેના = સૈન્ય, ફોજ.

ઋતમાનસેનઃ = નષ્ટ થયું છે અભિમાનનું સૈન્ય
જેથી એવા.

શ્લોકાર્થ

તીર્થંકર-સમૂહને વિનંતિ—

“સુખેથી આનંદિત કરેલાં એવા અવનિ-પતિઓ વડે અંગીકાર કરાયેલા (અર્થાત્
સેવિત) એવા હે (તીર્થંકર-વર્ગ) ! હે અત્યંત ઉદયને પ્રાપ્ત થયેલા એવા (નિનરાજ-
સમુદાય) ! હે તીર્થપતિઓના સમૂહ ! જેમ રાજહંસ માનસ (સરોવર) માં નિવાસ કરે છે,
તેમ જણે દુનિયાઓના (અર્થાત્ તેમાં વસતા જીવોના) ચિત્તમાં નિવાસ કર્યો, તે
(તીર્થંકર-સમૂહ) કે જેનાંથી મેંવેનું સૈન્ય પલાયન કરી ગયું તે એવા તું (તીર્થંકર-સમૂહ)
જેમ પૃથ્વી-પતિ પૃથ્વીનું રક્ષેલું કરે છે તેમ અમારું નાશથી રક્ષાણું કર.”—૫૪

* * * * *

પ્રવચનરૂપ વિનંતિ:—

સ ત્વં સતત્ત્વ ! કુરુ ભક્તિમતામનન્યાં

યામાગમોહસદનં તતમોદમારમ્ ।

યશ્ચિન્તિતાર્થજનેકો યમિનાં જઘાન

યોમાર્ગમો હંસદનન્તં તમોદેમારમ્ ॥ ૫૫ ॥

—વસન્ત૦

વિવરણમ્

हे आगम !—जिनागम ! स त्वं भक्तिमतां—भक्तानां यां—रमां कुरु । (आगमः किंविशिष्टः ?) सह तत्त्वेन वर्तते [यत्] तत्संबोधनम् । यां किंविशिष्टां ? अनन्यां—असमाम् । त्वं किं ? ऊहस्य—तर्कस्य सदनं—गृहम् । स कः ? यः सिद्धान्तो यमिनां—यतीनां आरं—वैरिवृन्दं जघान—हन्ति स्म । आरं किं ? ततो—विश्वालो मोदो—हर्षः तस्य मार्गो—प्रारणं यस्य तत् । यः किं ? चिन्तितार्थस्य—वाञ्छितार्थस्य जनकः । पुनः किं ? यामानां—व्रतानां आगमो यस्मात् । आरं किंविशिष्टं ? हसत्—लसत् अनन्तं च यत् तमः—पापं तत्पदम् ॥ ५५ ॥

અન્યથા:

(हे) स-तत्त्व ! आगम ! चिन्तित-अर्थ-जनकः याम-आगमः यः यमिनां तत-मोद-मारं हसत्-अनन्त-तमः-वं आरं जघान, सः ऊह-सदनं त्वं भक्ति-मतां यां अनन्यां कुरु ।

શબ્દાર્થ

તત્ત્વ=તત્ત્વ, પદાર્થ.

સતત્ત્વ ! =હે તત્ત્વે કરીને યુક્ત !

કુરુ (ધા૦ કુ) =કર.

ભક્તિમતાં (મૂ મક્તિમત્) =ભક્તોની.

અનન્યાં (મૂ૦ અનન્યા) =અસાધારણ.

યાં (મૂ૦ યા) =શક્તીને.

આગમ ! (મૂ૦ આગમ) =હે સિદ્ધાન્ત !

સદન=ગૃહ.

ઊહસદન=તહેના ગૃહરૂપ.

તત (ધા૦ તત્) =વિસ્તીર્ણ.

તતમોદમારં=વિસ્તીર્ણ હર્ષનું મૂલ્ય છે જે દ્વારા
એવા.

ચિન્તિત (ધા૦ ચિન્ત) =વાંછિત.

મોદ=હર્ષ.

जनक=उत्पन्न કરનાર.

ચિન્તિતાર્થજનકઃ=વાંછિત અર્થને ઉત્પન્ન
કરનાર.

યમિનાં (મૂ૦ યમિન્) =વ્રત ધારણ કરનારાના,
યતિએના.

જઘાન (ધા૦ જઘ) =નાશ કર્યો.

યામ=વ્રત.

આગમ=આગમન.

યામાગમઃ=વ્રતોનું આગમન છે એવા જે.

હસત્ (ધા૦ હસ) =પ્રકાશનું.

હસદનન્તમોદં=પ્રકાશમાન તેમજ અનન્ત
એવા પાપને દેનારા.

આરં (મૂ૦ આર) =ચતુના સમૂહને.

શ્લોકાર્થ

સિદ્ધાન્તને વિનતિ—

“ હે તત્ત્વોએ કરીને યુક્ત (પ્રવચન) ! હે સિદ્ધાન્ત ! વાંછિત અર્થોને અર્પણ કરનારા તેમજ જેથી વ્રતોનું આગમન છે એવા જે (સિદ્ધાન્તે) વ્રત-ધારણ કરનારા એવા યતિએના, વિસ્તીર્ણ હર્ષોના નાશ કરનારા તેમજ પ્રકાશમાન તથા અનન્ત એવા પાપને પુષ્ટ કરનારા એવા ચતુ-સમૂહાયને હણ્યો, તે તર્કના ધામરૂપ એવા તું ભક્તોની સંપત્તિને અનુપમ કર. ”—૫૫

पाताळपत्रं त्रिपुरं रत्नवर्णं मरुताहनं पद्मयुजं परावडगुणाशयुक्तं

दक्षिणभागे नकुलं कान्तमृतयुक्तसाम्प्राणिं चेति ।

All rights reserved

अङ्कुरां देवी गौरवर्णां परागाहनां चतुर्भुजां मङ्गुणाशयुक्तं
दक्षिणवरा चर्ममलनाङ्कुरयुजगामप्रस्ता चेति ।

अङ्कुरा

पाताळपत्र

અકુશીદેવ્યા અમ્યર્થના—

યા વર્જિતં વ્રજમુદારગુણૈર્મુનીના—

મસ્તાઘમાનમતિ રક્ષમના દરેણ ।

શર્માકુશી દિશતુ સા મમ મદ્ગ્લાના—

મસ્તાઘમાનમતિરક્ષમનાદરેણ ॥ ૫૬ ॥ ૧૪ ॥

—વસન્ત૦

વિવરણમ્

સા અકુશી દેવી મમ શર્મ—સુખં દિશતુ—મુજતુ । અકુશી કિં૦ ? અસ્તા—નિરસ્તા
અઘમાનયોઃ—પાપદર્પયોઃ મતિઃ—ધીઃ યયા સા । પુનઃ કિં૦ ? અક્લં—હંતુઃ । કેપાં ? મદ્ગ્લાનાં—
શિવાનામ્ । સા કા ? યા દેવી મુનીનાં વ્રજં આનમતિ—સાધુવ્રન્દં પ્રણમતિ । વ્રજં કિં૦ ?
અસ્તાર્થ—ગમ્भीરમ્ । કૈઃ ? ઉદારગુણૈઃ—સ્ફારગુણૈઃ । યા કિં૦ ? રક્ષમનાઃ—રાગચિત્તા । વ્રજં
કિં૦ ? વર્જિતં—રહિતમ્ । કેન ? દરેણ—મયેન । દરેણ કિં૦ ? નાસ્તિ આદર—ઉદયમો
યત્તેન ॥ ૫૬ ॥

અન્વયઃ

રક્ષ-મનાઃ યા અન્-આવરેણ દરેણ વર્જિતં ઉદાર-ગુણૈઃ અસ્તાર્થ મુનીનાં વ્રજં આનમતિ
સા મદ્ગ્લાનાં અક્લં અસ્ત-અઘ-માન-મતિઃ ‘અકુશી’ મમ શર્મ દિશતુ ।

શીર્ષકાર્થ

વર્જિતં (મૂં વર્જિત) = રહિત, મુક્ત.
વ્રજં (મૂં વ્રજ) = સમૂહને.
ઉદાર = અસાધારણ, મહાન.
ગુણ = ગુણ.
ઉદારગુણૈઃ = અસાધારણ ગુણો વડે.
અસ્તાર્થં (મૂં અસ્ત-અર્થ) = અત્યંત ગંભીર.
આનમતિ (યાં નમ) = પ્રણામ કરે છે.
રક્ષ = રાગ.
રક્ષમનાઃ = રાગમુક્ત ચિત્તવાળી,

અકુશા = અંકુશી (રેવી).
મદ્ગ્લાનાં (મૂં મદ્ગ્લ) = મંગલોના, કલ્યાણોના.
મતિ = મુદ્ધિ.
અસ્તાઘમાનમતિ = દૂર દૂરી દીધી છે—ત્યજી
દીધી છે પાપ અને અજિમાનની બુદ્ધિ
જેણે એવી.
અક્લં (મૂં અક્લ) = હેતુ.
આદર = ઉદયમ.
અનાવરેણ (મૂં અનાદર) = અવિઘમાન છે ઉદયમ
જેને વિષે એવા.

શ્લોકાર્થ

અંકુશી દેવીને વિજ્ઞપ્તિ—

“(ગુણિ-જન પ્રતિ) સંગ્રયુક્ત ચિત્તવાણી જોષી જે (દેવી) અવિધમાન છે ઉદ્ધમ જને વિષે એવા ભયથી રહિત એવા તેમજ અનુપમ ગુણોએ કરીને ગંભીર એવા યતિઓના સમુદાયને પ્રણામ કરે છે, તે કહ્યાણીના હેતુભૂત તેમજ પાપ અને અભિમાનની પુદ્ગિથી વિમુખ એવી અંકુશી (દેવી) મને સુખ અર્પો. ”—૫૬

સ્પષ્ટીકરણ

અંકુશી દેવીનું સ્વરૂપ—

આ ચૌદમા તીર્થંકર શ્રીઅનંતનાથની શાસન-દેવી છે. એને ‘અંકુશી’ના નામથી ઝોળખવામાં આવે છે. એને ગૌર વર્ણ છે અને પદ્મ એનું આસન છે. વળી એ ચાર હાથ વડે શોભે છે. એના જમણા બે હાથમાં ખડ્ગ (અથવા તરવાર), અને, પાશ છે, જ્યારે ડાબા બે હાથમાં શ્લેષ્ઠ (ખેટક) અને અંકુશ છે. આ દેવી પરત્વે આચાર્ય-દિગ્ગજર (પત્રાંક ૧૭૭)માં કહ્યું છે કે—

“ પદ્માસનોજ્જગતનુચત્તરાદ્યવાહુઃ

પાશાસિલક્ષિતસુદક્ષિણહસ્તયુગ્મા ।

ચામે ચ હસ્તયુગલેઽદ્વુશાલેદકામ્યાં

રમ્યાઽદ્વુશી દક્ષ્યત્વ પ્રતિપક્ષવૃન્દ્મ ॥ ”—વસન્તતિલકા

૧૫ શ્રીધર્મજિનસ્તુતયઃ

અથ શ્રીધર્મનાથાય નમનમ્—

સદ્ધર્મ ! 'ધર્મ !' ભવતુ પ્રણતિર્વિમુક્ત—

માયાય તે તનુભવાય ધરેશ્વ'માનોઃ' ।

યસ્યાભિધાનમભવત્ ભવિનાં પવિત્ર—

માયાયતે ! ડતનુભવાય ધરેશ્વમાનોઃ ॥ ૫૭ ॥

—વસન્તઃ

વિવરણમ્

હે ધર્મ !—ધર્મજિન ! તે—તુમ્હં પ્રણતિઃ—પ્રણામો મવતુ—અસ્તુ । સન—પ્રધાનો ધર્મઃ—પુણ્યં યસ્ય તત્સંઃ । તે કિંચિશિષ્ટાય ? વિમુક્તા—ત્યક્તા માયા—નિકૃતિઃ યેન તસ્મૈ । પુનઃ કિં ? તનુભવાય—તનુજાય । કસ્ય ? ધરેશ્વમાનોઃ—નૃપતિમાનોઃ । તસ્મૈ કસ્મૈ ? યસ્યાભિધાન—ચન્નામ ભવિનાં—પ્રાણિનાં અતનુભવાય—પ્રાજ્ઞાશિવાય અમવત્—આસીત્ । પવિત્રા—પૂતા મા—લક્ષ્મીઃ તસ્યા આયો—લામો યસ્યાં ઇતાદૃશી આયતિઃ—વત્તરકાલો યસ્ય તત્સંઃ । યસ્ય કિં ? ધરેશ્વત્—મેરુવત્ માનુઃ—પ્રમા યસ્ય તસ્ય ॥ ૫૭ ॥

અન્વયઃ

(દે.) સત્-ધર્મ ! પવિત્ર-મા-આમ-આયતે ! 'ધર્મ !' યસ્ય ધરેશ્વ-માનોઃ, અભિધાનં મવિનાં અ-તનુ-ભવાય અમવત્, (તસ્મૈ) વિમુક્ત-માયાય ધરેશ્વ-માનોઃ, તનુ-ભવાય તે પ્રણતિઃ મવત્તા ॥

શબ્દાર્થ

ધર્મ=પુરુષ.
સત્ધર્મ=પ્રધાન છે પુરુષ જેનું એવા । (સં.)
ધર્મ ! (મૂ. ધર્મઃ) =હે ધર્મ (નાથ) ।
મવતુ (પા. મૂ.) =થાઓ.
પ્રણતિઃ (મૂ. પ્રણતિ) =પ્રણામ, નમસ્કાર.
વિમુક્ત (પા. મુચ્) =વિશેષતઃ ત્યજી દીધેલ.
વિમુક્તમાયાય=વિશેષતઃ ત્યજી દીધી છે માયા
જેણે એવા.
તે (મૂ. ચુપદ) =તને.

તનુ=દેહ.
મવ=ઉત્પત્તિ.
તનુભવાય (મૂ. તનુમવ) =તનુજને, પુત્રને.
ધરા=પૃથ્વી.
ધરેશ્વ=પૃથ્વીપતિ.
માનુ=માનુ (રાજા), ધર્મનાથના પિતા.
ધરેશ્વમાનોઃ=માનુ રાજાના.
અભિધાન (મૂ. અભિધાન) =જામ.
અમવત્ (પા. મૂ.) =મનુ હવું.

મવિનાં (મૂં મવિન્) = સંસારીઓના.

પવિત્ર = પવિત્ર.

આયતિ = ઉત્તર કાળ.

પવિત્રમાયાયતે! = પવિત્ર લક્ષ્મીને લાભ છે જેને

વિષે એવો છે ઉત્તર કાળ જેનો એવા !

મવ = કલ્યાણ.

અતનુ મવાય = અત્યંત કલ્યાણને માટે.

ધરેશ = મેરૂ (પર્વત).

માનુ = પ્રભા, તેજ.

ધરેશમાનો = મેરૂના જેવું તેજ છે જેનું એવા.

શ્લોકાર્થ

શ્રીધર્મનાથને પ્રણામ—

“જેનું પુણ્ય ઉત્કૃષ્ટ છે એવા હે (તીર્થંકર) ! જેને વિષે પવિત્ર (જ્ઞાનાદિક) લક્ષ્મીને લાભ છે એવા ઉત્તર કાળવાળા હે (પંદરમા તીર્થંકર) ! હે ધર્મ (નાથ) ! જેની પ્રભા મેરૂ (પર્વત)ના જેવી છે એવો તું કે જેનું નામ સંસારી (જીવો)ના અત્યંત કલ્યાણને માટે યથું (અને યાથ છે) તેવા, કષ્ટથી વિચુખ્ત તેમજ ભાનુ (નામના) પૃથ્વીપતિના પુત્ર તને (મારા) પ્રણામ હોજી.”—૫૭

સ્પષ્ટીકરણ

ધર્મનાથ-ચરિત્ર—

જ્યંતીચરિત્રની ટીકાની પ્રચલિતમાં આનંતુંગસૂરિને પોતાના શુરૂ તરીકે ઓળખાવનારા (૧) ધર્મચન્દ્રગણિએ સંસ્કૃત ભાષામાં ધર્મનાથ-ચરિત્ર રચ્યું છે.

તીર્થંકરનું પુણ્ય—

આ શ્લોકમાં તીર્થંકરને ઉત્કૃષ્ટ પુણ્યશાળી તરીકે ઓળખાવ્યા છે તે વાસ્તવિક છે, કેમકે કર્મ-પ્રકૃતિના પાઠવામાં આવતા શુભ અને અશુભ યાને પુણ્ય-પ્રકૃતિ અને પાપ-પ્રકૃતિઓ એમ બે વિભાગોમાં સમસ્ત પુણ્ય-પ્રકૃતિમાં તીર્થંકર-નામ-કર્મ પ્રથમ સ્થાન ભોગવે છે. આ કર્મ ઉદયમાં આવતાં તીર્થંકર યથાર્થ રીતે તીર્થંકર બને છે. અર્થાત્ ભવિષ્યમાં વાસ્તવિક તીર્થંકરત્વ પ્રાપ્ત કરનારા હોવાને લીધે જન્મથી તીર્થંકર તરીકે જે ઓળખાતા હતા, તે હવે ખરેખર ‘તીર્થંકર’ થાય છે. આ નામ-કર્મના પ્રતાપથી તેઓ અનેક અતિશયો, દેવકૃત સમૃદ્ધિ વિગેરેથી અલંકૃત બને છે તેમજ આને લઈને તો તેઓ ‘તીર્થ’ પ્રવર્તવે છે. આવી વિશેષતાઓનો અન્ય સર્વજ્ઞોમાં સહજ અભાવ હોવાને લીધે તો તે વ્યક્તિઓને ‘સામાન્ય-દેવલી’ તરીકે સંબોધવામાં આવે છે. વળી એવા દેવલ-જ્ઞાનીઓ તીર્થંકરની પર્વશમાં હાજર રહે છે એટલુંજ નહિ, પરંતુ તેમને પ્રદક્ષિણા પણ દે છે. આ બધું તેમનું અસાધારણ પુણ્ય સૂચવે છે.

પ્રભુના નામનો પ્રભાવ—

અત્ર ધર્મનાથની સ્તુતિ કરતાં જે એમ કહેવામાં આવ્યું છે કે આપનું નામ માંગલ્યકારી છે તે યથાર્થ છે, કેમકે આનંતુંગસૂરિએ પણ સત્પ્રામખરસ્તોત્રના ૩૬ મા અને ૩૭ મા પદમાં

अथो १६३वेभ ४थो १६३ के जिनेश्वरना नाम-कीर्तनथी अतिशय हाडूषु हावानल तेभज विषमभा
विषम विषधर पद्य शांत धर्म्मनय छे.

+ + + + +

जिनपंक्त्याः स्तुतिः

दन्दद्व्यते स्म दमहव्यभुजा जिनाली

संपन्नरागमरमानवनी रदाभाः ।

कीर्त्तीः करोतु दधती कुशलानि सा सत्-

सम्पन्नरागमरमानवनीरदाभा ॥ ५८ ॥

—वसन्त०

विवरणम्

सा जिनाली कुशलानि-शिञ्जानि करोतु-दिशतु । सा किं कुर्वती ? दधती-विभ्रती ।
काः ? कीर्त्तीः-श्लोमान् । सा किं ? सती-सत्तमा संपद्-विभ्रूतिः यस्या सा । सा पुनः किं ?
नरागमाना-मनुजतरुणां रमायां-श्रियां नवनीरदाभा-नवमेघसमा । सा का ? या जिनाली
संपन्नौ-संजातौ रागमरौ-प्रेममरणौ यस्मात् ईदृशो यो मानः-स्वयः तद्रूपा वनीः-काननानि
दन्दद्व्यते स्म । केन ? दमहव्यभुजा-शमाग्निना । कीर्त्तीः किं ? रदा-दन्ताः तद्वत् आभा-शोभा
यासां ताः ॥ ५८ ॥

अन्वयः

(या जिन-आली) संपन्न-राग-मर-मान-वनीः दम-हृदय-भुजा दन्दद्व्यते स्म, सा रद-
आभाः कीर्त्तीः दधती सत्-संपद् नर-अगम-रमा-नव-नीरद-आभा जिन-आली कुशलानि
करोतु ।

१ आ रद्यो ते ६३वेभ-

“कल्पान्तकालपवनोद्धतगङ्गिकल्पं
हावानल ज्वलितमुज्ज्वलमुत्स्फुल्लिङ्गम् ।
विश्वं जिघत्सुमिव संमुखमापतन्तं
स्वस्वामकीर्तनजलं शमयत्यशेषम् ॥
रक्तेक्षण समदकोकिलकण्ठनीलं
क्रोधीद्धतं फणिनमुत्फणमापतन्तम् ।
आकामाति क्रमयुगेन निरस्तशङ्क-
स्वस्वामनामवमनी हवि यस्य पुसा ॥ ”

શૈબ્યૈર્થ

વન્ધ્યતે સ્મ (ધા૦ વહ) = વારંવાર આળતી હવી.

હવ્ય = હોમવા લાયક પદાર્થ.

હવ્યમુજ્ઞ = અગ્નિ.

વમહવ્યમુજ્ઞા = ઉપશમરૂપી અગ્નિ વડે.

આલી = શ્રેણિ.

જિનાલી = તીર્થકરોની શ્રેણિ.

સંપન્ન (ધા૦ પદ) = ઉત્પન્ન થયેલ.

રાગ = રનેહ, પ્રેમ.

વતી = મંગલ, વન.

સંપન્નરાગમરમાનવતી = ઉત્પન્ન થયાં છે પ્રેમ અને મરણ જેમાંથી એવા અભિમાનરૂપી વનોને.

લ્લક્ષીત.

રદામા: (મૂં રદામા) = કાંતના સમાન કાંતિ છે જેની એવી.

કીર્તિ: (મૂં કીર્તિ) = કીર્તિઓને, યશને.

વઘતી (ધા૦ વા) = ધારણ કરતી.

કુંગેલોનિ (મૂં કુંગેલ) = કલ્યાણોને.

સમ્પદ્ = સંપત્તિ, વેશવ.

સત્સમ્પદ્ = ઉત્તમ છે સંપત્તિ જેની એવી.

મરે = મરુંથી.

અંગમસંતરૂ, ધૃક્ષ.

રમા = લક્ષ્મી.

નિરદ = મેઘ.

નિરોગમરમાનવનિરદામા = મનુષ્યરૂપ વૃક્ષોની લક્ષ્મી પ્રતિ નવીન મેઘસમાન.

ત્રિદૌકાંથે

જિન-શ્રેણિની સ્તુતિ—

"જેમાંથી પ્રેમ અને મરણ ઉત્પન્ન થયાં છે એવા અભિમાનરૂપ વનોને ઉપશમરૂપ અગ્નિ વડે જે (જિન-શ્રેણિએ) વારંવાર આળ્યાં, તે (એત) કાંતના જેવી શૌભાષ્યમાન (ઉન્નવલ) કીર્તિઓને ધારણ કરનારી તથા પ્રશંસનીય સંપત્તિવાળી તેમજ મનુષ્યરૂપી વૃક્ષોની લક્ષ્મીનો (વિસ્તાર કરવામાં) નવીન મેઘસમાન એવી તે જિન-શ્રેણિ (હે સ્વયં-લોક!) સંમર્ષ / કલ્યાણ કરે. "—પદ

રુપાકીરણ

શરણુ-સદૃશતા—

આ પદના ચતુર્થ ચરણમાં અને દ્વિતીય ચરણમાં કૃત અન્તિમ વિસર્ગે શિવાય સદૃશતા છે. પરંતુ એથી ઠરીને આ પદ દ્રુવિત ગણાય નહિ, કેમકે

"યમકચ્છેવચિત્રેષુ, લવંગોર્લયોર્ન મિત્ ।

નાનુસ્વારવિસર્ગો વ, ચિત્રમદ્વાય સંમતો ॥"

+

+

+

+

+

जिनवाण्या विचारः—

वाचंयमैर्धृतवती धरणीव गुर्वी

सत्कामसङ्गमरसाजरसोपमाना ।

सा वाक् सतां व्यथयतु प्रथितं जिनेन्द्र—

सत्काऽऽमसङ्गमरसा जरसोऽपमाना ॥ ५९ ॥

—वसन्त०

विवरणम्

सा वाग्-वाणी सतां-विदुषां आमसङ्गं-रोगप्रसङ्गं व्यथयतु-दलयतु । आमसङ्गं किं० ? प्रथितं-प्रतीतम् । वाक् किं० ? जिनेन्द्रसत्का-जिनसंबन्धिनी । पुनः किं० ? नास्ति रसः-आदरो यस्याः सा । कस्याः ? जरसो-जरायाः । पुनः किं० ? अपगतो मानो-गर्वो यस्याः सा । सा का ? या वाग् वाचंयमैः-साधुभिः धृतवती-धृताऽस्ति । या किं० ? गुर्वी-महती, इव-यथा धरणी-भूमी गुर्वी भवति । या किं० ? सतां-उत्तमानां कामानां-अभिलाषाणां सङ्गमः-सङ्गः स एव रसाजो-द्रुमः तत्र रसस्य-नीरस्य उपमानं-उपमा यस्याः सा ॥ ५९ ॥

अन्वयः

(या) वाचंयमैः धृतवती धरणी इव गुर्वी सत्-काम-सङ्गम-रसाज-रस-उपमाना, सा जिन-इन्द्र-सत्का जरसः अ-रसा अप-माना वाक् सतां प्रथितं आम-सङ्गं व्यथयतु ।

शब्दार्थे

वाचंयमैः (मू० वाचंयम) = अनुविधौ वडे.
धृतवती (धा० धृ) = धृश्व क्शयेली (छि).
धरणी = पृथ्वी.
गुर्वी (मू० गुरु) = विशाला.
सङ्गम = संगम, ऐक्यं भण्युं ते.
रसाज = वृक्ष, आड.
रस = जल.
सत्कामसङ्गमरसाजरसोपमाना = उत्तम अक्षि-
लापाञ्जना संगमत्रय वृक्ष प्रति जलनी
उपमा (धटे) छे जेने जेवी.
सतां (मू० सत्) = संगमनेना.

वाक् (मू० वाच्) = वाणी.
व्यथयतु (घा० व्यथ्) = इणी नाजे.
प्रथितं (मू० प्रथित) = प्रसिद्ध, विख्यात.
जिनेन्द्रसत्का = जिनपतिविषयक, तीर्थंकर
संगंधी.
सङ्ग = संग, संगत.
आमसङ्गं = रोगना प्रसंगने.
रस = आहृ.
अरसा = आहृ रहित.
जरस (मू० जरस) = वृद्ध अवस्थानो.
अपमाना = नष्ट भये छे गर्व जेथी जेवी.

निर्वाणकलिकायाम्—

“प्रज्ञसिं श्वेतवर्णां मयूरवाहनां चतुर्भुजां वरदशक्तियुक्तदक्षिणकरा
मातुलिङ्गशक्तियुक्तवाहमस्तां चेति ।”

શ્લોકાર્થ

જિન-વાણીનો વિચાર—

“જે મુનિવરો વડે ધારણ કરાયેલી છે, તથા જે પૃથ્વીના જેવી વિશાળ છે તેમજ જે ઉત્તમ અભિલાષાઓના સંગમરૂપ વૃક્ષને (પદ્મવિત કરવામાં) જલસમાન છે, તે જિનેન્દ્ર-વિપયક (અર્થાત્ જિનેશ્વરે પ્રરૂપેલી એવી) તથા વૃક્ષ અવસ્થાનો અનાદર કરનારી તેમજ જોયું ગર્વનો નાશ કર્યો એવી વાણી સત્પુરૂષોના (જગત્) પ્રસિદ્ધ રાગના પ્રસંગને ફળી નાખે. ”—૫૯

* * * * *

પ્રજ્ઞતિદેવ્યાઃ સ્તુતિઃ—

સંપ્રાપયત્યસુમતઃ કવિકોટિકામ્યાં

પ્રજ્ઞસિકામિતરસામમરોચિતા યા ।

સા કેકિનં ગતવતી ઘતુ દુષ્ટદોષાન્

‘પ્રજ્ઞસિકા’મિતરસા મમ રોચિતાયા ॥ ૬૦ ॥ ૧૫ ॥

—યસન્તઃ

વિવરણમ્

સા પ્રજ્ઞસિકા દેવી મમ દુષ્ટદોષાન્-નિષ્કુરાદીનવાન્ ઘતુ-નિરસ્યતુ । સા કિં૦ ? ગતવતી-યાતા । કે ? કેકિનં-મધુરમ્ । પુનઃ કિં૦ ? અમિતો-માનાતીતો રસો-બલં યસ્યાઃ સા । પુનઃ કિં૦ ? રોચિતઃ-શોભિતઃ આયો-લાભો યસ્યાઃ સા । સા કા ? યા દેવી પ્રજ્ઞસિકા-મિતરસા-પ્રકૃષ્ટજ્ઞાનવાઙ્મિતભુવં અસુમતઃ-પ્રાણિનઃ પ્રાપયતિ-નયતિ । સા કિં૦ ? કવિકોટયા કામ્યા-કાઙ્કિતામ્ । યા કિં૦ ? અમરેષુ-દેવેષુ રોચિતા-યોગ્યા ॥ ૬૦ ॥

અન્વયઃ

યા અમર-રોચિતા અસુમતઃ કવિકોટિકામ્યાં પ્રજ્ઞસિકામિતરસાં સંપ્રાપયતિ, સા કેકિનં ગતવતી અમિત-રસા રોચિત-આયા ‘પ્રજ્ઞસિકા’ મમ દુષ્ટ-દોષાન્ ઘતુ ।

શબ્દાર્થ

સંપ્રાપયતિ (પાઠ આપુ)=દેહારી લઈ બધ છે.

કવિ=(૧) કાવ્ય રચનાર; (૨) પદ્મીક.

કામ્ય=વાંછિત, અભીષ્ટ.

કવિકોટિકામ્યાં=૩રેડા કવિઓએ ઇચ્છેલ.

પ્રજ્ઞસિકા=પ્રકૃષ્ટ જ્ઞાન.

રસા=ભૂમિ.

પ્રજ્ઞાતિકામિતરસાં=પ્રકૃષ્ઠ જ્ઞાનની ઇષ્ટ ભૂમિ પ્રતિ.
 અમરોચિતા=દેવોને વિષે યોગ્ય.
 કેકિનં (મૂં કેકિનં)=મયૂરને, મોરને.
 ગતયતી (ઘાં ગમ્)=પ્રાપ્ત થયેલી.
 ઘટ (ઘાં વો)=કાપી નાખો, નાશ કરો.
 દુષ્ટ=દુષ્ટ, ખરાબ.

દુષ્ટકોપાન્=દુષ્ટ દોષોને.
 પ્રજ્ઞાતિકા=પ્રજ્ઞાસિકા (દેવી).
 રસ=અળ, પરાક્રમ.
 અમિતરસા=અનુપમ છે પરાક્રમ જેનું એવી.
 રોચિત=યોગ્યમાન.
 રોચિતાયા=સુશોભિત છે લાભ જેથી એવી.

શ્લોકાર્થ

પ્રજ્ઞામિ દેવીની સ્તુતિ—

“જે દેવોને વિષે યોગ્ય છે તથા જે કરોડો કવિઓએ વાંચ્યા કરેલી એવી પ્રકૃષ્ઠ જ્ઞાનની ઇષ્ટ ભૂમિ પ્રતિ પ્રાણીને દોરી લઈ જાય છે, તે મયૂરના ઉપર આરોહણ કરનારી, તથા અનુપમ પરાક્રમવાળી તેમજ જે દ્વારા સુશોભિત લાભ છે એવી પ્રજ્ઞાપ્ત (દેવી) મારા દુષ્ટ દોષોનો વિનાશ કરે. ”—૬૦

સ્પષ્ટીકરણ

પ્રજ્ઞામિ દેવીનું સ્વરૂપ—

રોહિણી પ્રમુખ ૧૬ વિદ્યા-દેવીઓમાં એક પ્રજ્ઞાપિત નામની પણ વિદ્યા-દેવી છે. આનો વર્ણ કમલસમાન છે અને એને મોરનું વાહન છે. વિશેષમાં એના બે હાથ શક્તિ અને કમલથી શોભે છે. આ ૧વાત નીચેના શ્લોક ઉપરથી એમ શકાય છે:—

“શક્તિસરોહહસ્તા, મયૂરકૂતયાનલીલયા કલિતા ।
 પ્રજ્ઞાતિર્વિજ્ઞાતિર્, શૃણોતુ નઃ કમલપત્રાભા ॥”

—આચાર-દિનકર, પત્રાંક ૧૬૧

આ દેવીની સ્તુતિના સંબંધમાં એટલું ઉમેરવું આવશ્યક સમજાય છે કે અત્ર પણ સ્તુતિ-ચતુર્વિંશતિકાનું અનુકરણ કરવામાં આવ્યું હોય એમ લાગે છે.

૧૬ શ્રીશાન્તિજિનસ્તુતયઃ

અથ શ્રીશાન્તિનાથસ્ય સ્તુતિઃ—

યં સ્તૌતિ 'શાન્તિ'જિનમિન્દ્રતતિર્નિતાન્તં

શ્રીજાતરૂપતનુકાન્તરસામિરામમ્ ।

શાન્તિં સુરીભિરમિનૂત ! નુદન્ સ નુજ—

શ્રીજાતરૂપ ! તનુ કાન્તરસામિરામમ્ ॥ ૬૧ ॥

—વસન્તઃ

વિવરણમ્

સ સ્વં શાન્તિ—શિવં તનુ—વિસ્તારય । જનાનામિતિ ગમ્યમ્ । હે અમિનૂત !—સ્તુત । ।
કામિઃ ? સુરીભિઃ—દેવાંભિઃ । ત્વં કિં કુર્વન્ ? નુદન્—વ્યયન્ । કં ? આમં—રોગમ્ ।
નુજ—નિરસ્તં શ્રીજાતસ્ય—કામસ્ય રૂપં—સ્વરૂપં યેન તત્સં । સુરીભિઃ કિં ? કાન્તા—મનોહ્રા
રસાઃ—શૃંગ્ગરાદયો યાસાં તામિઃ । સ કઃ ? યં—શાન્તિજિનં ઇન્દ્રતતિઃ સ્તૌતિ નિતાન્તં—
નિરન્તરમ્ । યં કિં ? શ્રીજાતરૂપસ્ય—શ્રીયુક્તસ્વર્ણસ્ય સમા તનુઃ—શરીરં તત્ર કાન્તો રસો—
ઘર્લં તેનામિરામઃ—સુન્દરસ્તમ્ ॥ ૬૧ ॥

અન્વયઃ

યં શ્રી-જાતરૂપ-તનુ-કાન્ત-રસ-અમિરામં 'શાન્તિ'-જિનં ઇન્દ્ર-તતિઃ નિતાન્તં સ્તૌતિ, સઃ
(ત્વં) કાન્ત-રસામિઃ સુરીભિઃ અમિનૂત ! નુજ-શ્રીજાત-રૂપ ! આમં નુદન્ શાન્તિં તનુ ।

શીખરાર્થ

સ્તૌતિ (ષાં સ્તુ)=સ્તુત્વે છે, સ્તુતિ કરે છે.
શાન્તિ=શાન્તિ(નાથ), સોળમા વીર્યકર.
શાન્તિજિનં=શાન્તિ જિનેશ્વરને.
ઇન્દ્ર=સુરપતિ.
તતિ=એણી, પંક્તિ.
ઇન્દ્રતતિ=સુરપતિએની એણી.
નિતાન્તં=નિરંતર.
મી=લક્ષ્મી.
જાતરૂપ=મુવર્ણ, સોનું.

અમિરામ=મનોહર, સુંદર.

શ્રીજાતરૂપતનુકાન્તરસામિરામં=લક્ષ્મીયુક્ત
મુવર્ણસમાન શરીરને વિષે સુંદર બળ
પડે મનોહર.

શાન્તિ (મું શાન્તિ)=શાન્તિને.
સુરીભિઃ (મું સુરી)=દેવીઓ પડે.
અમિનૂત ! (ષાં નૂ)=હે સ્તુતિ કરાયેલ !
નુદન્ (મું નુદન્)=પીડા કરતો.
નુજ (ષાં નુજ)=પરાસ્ત કરેલ.

શ્રીજાત=કંઠર્પ, મહન,

રૂપ=સ્વરૂપ.

નુક્તશ્રીજાતરૂપ ! =પરાસ્ત કર્યું છે મહનના સ્વરૂપને જેણે એવા ! (સં૦)

તત્તુ (ધા૦ તત્તુ) =તું વિસ્તાર કર.

રસ= (શૃંગારાદિક) રસ.

કાન્તરસામિ=મનોહર છે રસો જેના એવી.

આમં (મુ૦ આમ) =રંગને.

સ્લોકાર્થ

શ્રીશાન્તિનાથની સ્તુતિ—

“ લક્ષ્મીયુક્ત સુવર્ણના સમાન શરીરને વિષે સુંદર બળ વડે મનોહર એવા જ શાન્તિ ગિનેશ્વરની સુર—પતિઓનો સમુદાય નિરંતર સ્તુતિ કરે છે, તે તું હે મનોહર (શૃંગારાદિક) રસવાળી એવી દિવ્યાંગનો વડે સ્તુતિ કરાયેલ (નાથ) ! વળી કંઠર્પના રૂપને જેણે પરાસ્ત કર્યું છે એવા (અર્થાત્ અનુપમ સૌન્દર્યથી વિભૂષિત વીતરાગ) ! (અનુધ્યાના) રંગને પીડા કરતો (અર્થાત્ તેને દૂર કરીને) (તેમની) શાન્તિનો વિસ્તાર કર. ”—૬૧

સ્પષ્ટીકરણ

શૃંગારાદિક રસો—

ઘોટે ભાજે રસોની સંખ્યા આઠની ગણવામાં આવે છે અને આ આઠ રસોથી શૃંગાર, હાસ્ય, ક્રોધ, શૈદ્ર, વીર, ભયાનક, બીભત્સ અને અદ્ભુત રસો સમજવામાં આવે છે; પરંતુ કવચિત્ આ શૃંગારાદિક આઠ રસો ઉપરાંત શાન્તિ, વાત્સલ્ય અને ભક્તિ એ ત્રણનો પણ ‘રસ’ શબ્દથી વ્યવહાર કરવામાં આવે છે અને તેમ થતાં રસોની સંખ્યા અગ્યારની થાય છે.

શ્રીશાન્તિનાથનાં ચરિત્રો—

જેમ અન્ય તીર્થકર્તાનાં સંબંધમાં તેમના જીવનના ઉપર પ્રકાશ પાડનારાં સંસ્કૃત તથા પ્રાકૃત ભાષામાં રચાયેલાં ચરિત્રો પરત્વે આપણે ઉદ્દેશ કરી ગયા, તેમ અત્ર પણ શાન્તિનાથ—ચરિત્ર પરત્વે જે શબ્દ લખવા આવશ્યક સમજાય છે. જૈન ગ્રંથાવલી પ્રમાણે આ સોળમા તીર્થકર શ્રીશાન્તિનાથનાં ત્રણ ચરિત્રો પ્રાકૃત ભાષામાં અને ચાર સંસ્કૃત ભાષામાં કાવ્યરૂપે લખાયેલાં છે, તેમાં ૧૨૧૦૦ ગાથાવાળું ચરિત્ર શ્રીહિમચન્દ્રસુરિના શુદ્ધ શ્રીદેવચન્દ્રે, ૫૫૭૪ ગાથાવાળું ચરિત્ર શ્રીભાણિકયચન્દ્ર અને ૪૮૫૫ ગાથાનું એક ચરિત્ર શ્રીસુનિદેવે રચેલ છે. આ તો પ્રાકૃત કાવ્યોની વાત થઇ હવે સંસ્કૃત કાવ્યો પરત્વે વિચાર કરીએ તેમાં શ્રોત્રમજિતપ્રભે ૪૬૨૮ શ્લોકનું એક કાવ્ય, શ્રીસુનિષદ્રે ૬૨૭૨ શ્લોકનું અને શ્રીદેવાનન્દના શિષ્ય શ્રીકનકપ્રભે ૧૬૩ પત્રાત્મક કાવ્ય રચેલ છે. પાંચ મહાકાવ્યમાં અન્તિમ તેમજ ઉત્તમ ગણાતા ‘નૈષધીય ચરિત’ના પાદ—પૂર્તિરૂપ શાન્તિનાથ—ચરિત્ર સપ્તસંધ્યાનમહાકાવ્ય જેવા આશ્ચર્યજનક કાવ્યના કતાં ઉપાધ્યાય મેઘવિજયજીએ રચ્યું છે. આ ઉપરાંત શ્રીભાવચન્દ્રે તેમજ શ્રીઉદયસાગરે જે ચરિત્રો ગદ્યમાં રચ્યાં છે.

૧ સરખાવો—

“ શુદ્ધારહાસ્યકરુણા—રીઢવીરમયાનકાઃ ।

ધીમત્સામ્વૃતસંહી ચેન્ન્યદો નાટ્યે રસા સ્મૃતાઃ ॥ ”—કાવ્ય—પ્રકાશ

૨ આ કાવ્ય ‘શ્રીયશોભિષત્ત્રયગ્રંથમાલા’ તરફથી પ્રસિદ્ધ થયેલું છે.

૩ આ કાવ્ય ‘જૈનવિવિધસાદિત્યશાસ્ત્રમાલા’ તરફથી પ્રસિદ્ધ થયેલું છે.

૪ શાન્તિનાથ—ચરિત્ર ગદ્યમાં તેમજ પદ્યમાં ‘જૈનધર્મપ્રસારકસભા’ તરફથી પ્રસિદ્ધ થયેલાં છે.

જિનેશ્વરેભ્યઃ પ્રાર્થના—

રાજીભિરર્ચિતપદાઽમૃતમોજનાનાં

મન્દારવારમણિમાલિતમસ્તકાનામ્ ।

પુંસાં દદાતુ કુશલં જિનરાજમાલા—

ઽમન્દારવાઽરમણિમાલિતમસ્તકાનામ્ ॥ ૬૨ ॥

—વસન્ત૦

વિવરણમ્

જિનરાજમાલા—જિનેન્દ્રાલી પુંસાં—નૃણાં કુશલં—શિવં દદાતુ—દિશતુ । માલા કિં૦ ? રાજીભિઃ—શ્રેણીભિઃ અર્ચિતૌ—પૂજિતૌ પદૌ—પાદૌ યસ્યાઃ સા । કેપાં ? અમૃતમોજનાનાં—દેવાનામ્ । અમૃતમોજનાનાં કિં૦ ? મન્દારાણાં—કલ્પદ્રુપુષ્પાણાં વારઃ—સમૂહો મળયો—રત્નાનિ તૈઃ માલિતં—રૂલિતં મસ્તકં—શિરો યેષાં તેષામ્ । માલા કિં૦ ? અમન્દો—ગમ્भीરઃ આરવઃ—શબ્દો યસ્યાઃ સા । અરં—અત્યર્થમ્ । કુશલં કિં૦ ? અણિમ્નાં—લઘ્વિવિશેષાણાં આલિઃ—શ્રેણિઃ તસ્યા તા—રમા યત્ર તત્ । પુંસાં કિં૦ ? અસ્નં—ગતં કં—સુખં યેષાં તેષામ્ ॥ ૬૨ ॥

અન્વયઃ

મન્દાર—વાર—મણિ—માલિત—મસ્તકાનાં અમૃત—મોજનાનાં રાજીભિઃ અર્ચિત—પદા અ—મન્દ—આરવા જિન—રાજન્—માલા અસ્ત—કાનાં પુંસાં અણિમન્—આલિ—તં કુશલં અરં વદાતુ ।

શીલ્પાર્થ

રાજીભિઃ (મૂં રાજી)=પંક્તિઓ વડે.
અર્ચિત (ઘાં અર્ચ)=પૂજિત.
પદ=ચરણ.
અર્ચિતપદા=પૂજ્યેદાં છે ચરણો જેનાં એવી.
મોજન=આહાર.
અમૃતમોજન=અમૃત છે આહાર જેનો તે, દેવ.
અમૃતમોજનાનાં=દેવેાની.
મન્દાર=મન્દાર, કદંબવૃક્ષનું કુસુમ.
વાર=સમૂહ.
મણિ=રત્ન.
માલિત=પોશિત.
મસ્તક=શીર્ષ, માથું.

મન્દારવારમણિમાલિતમસ્તકાનાં=મન્દારના
સમૂહ અને રત્નો વડે શોભે છે મસ્તકો
જેમનાં એવા.
પુંસાં (મૂં પુંસ)=પુરુષોને.
દદાતુ (ઘાં દા)=અર્પો.
કુશલ (મૂં કુશલ)=કલ્યાણને.
માલા=હાર, શ્રેણિ.
રાજન્=મહા.
જિનરાજમાલા=જિનેશ્વરની શ્રેણિ.
અમન્દ=ગંભીર.
આરવ=ધ્વનિ.
અમન્દારવા=ગંભીર છે ધ્વનિ જેનો એવી.

અરં=અત્યન્ત.

અણિમત્=અણિમા નામની સિદ્ધિ.

તા=લક્ષ્મી.

અણિમાલિતં=અણિમાલિકની શ્રેણિની લક્ષ્મી
છે જ્યાં એવું.

અસ્તકાનાં=જતું રહ્યું છે સુખ જેમનું એવા.

શ્લોકાર્થ

જિનેશ્વરોને પ્રાર્થના—

“જેમનાં મરતકો કદપવૃક્ષનાં કુસુમોના સમૂહ અને રત્નો વડે વિભૂષિત છે એવા અમરોની પંકિતઓ વડે જેનાં ચરણો પૂજ્યેલાં છે એવી તેમજ ગંભીર ધ્વનિવાળી એવી જિનેશ્વરોની શ્રેણિ, જેમનું સુખ જતું રહ્યું છે એવા પુરુષોને અણિમાલિકની શ્રેણિની લક્ષ્મીથી યુક્ત એવું કલ્યાણ સર્વથા સમર્પો.”—૬૨

* * * *

જિનાગમસ્ય માધુર્યમ્—

યો ગોસ્તનીમધુરતાં નિજહાર હાનિ—

ચ્છિન્નાશિતાજિનવરાગમહારિવાર ! !

માધુર્યમેતિ ન તવાધિશુચૌ મધુસ્વ—

ચ્છિન્ના સિતા જિનવરાગમ ! હારિવારઃ ॥ ૬૩ ॥

—વસન્ત.

વિવરણમ્

હે જિનવરાગમ !—સિદ્ધાન્ત ! તવ માધુર્ય—મધુરસ્વં સિતા—શર્કરા નૈતિ—ન યાતિ । સિતા કિં ? મધુરસ્વેન ચ્છિન્ના—જિતા । તવ કિં ? હારિવારઃ—કાન્તનીરસ્ય । વવ ? આધિ-શુચૌ—વિચ્છીડાગૌ । તવ કિં ? તસ્ય । તસ્ય કસ્ય ? યઃ—સિદ્ધાન્તઃ ગોસ્તનીમધુરતાં—દ્રાક્ષામાધુર્યં નિજહાર—નિરાકરોતિ સ્મ । યઃ કિં ? હાનિચ્છિત્—સયમિત્ । નાશિતઃ—મળાશિતઃ આજિનવરાગમહારીણાં—બુદ્ધનવમેષવૃહદ્વૈરિણાં વારઃ—સમૂહો યેન તત્સં । શસયોરૈવયાત્ ॥ ૬૩ ॥

અન્વયઃ

યઃ ગોસ્તની—મધુરતાં નિજહાર, હાનિ—ચ્છિદ્ (ચ વર્તેતે), (તસ્ય) આધિ-શુચૌ હારિ—વારઃ તવ માધુર્યં (હે) નાશિત—આજિ—નવ—રાગ—મહત્—અરિ—વાર ! જિન—વર—આગમ । મધુસ્વ—ચ્છિન્ના સિતા ન પતિ ।

૧ આ અણિમાલિક સિદ્ધિઓના ચરિકાચિત્ સ્વરૂપ સાર જુઓ પૃ. ૬૮, ૬૯. આવી બીજી અનેક શક્તિઓનું સ્વરૂપ યોગશાસ્ત્ર, નૃપસદેવ-અરિન્દ્ર વિગેરે ગ્રન્થોમાંથી મળી શકે છે.

શબ્દાર્થ

ગોસ્તની=દ્રાક્ષા, દરાખ.
 મધુરતા=માધુર્ય, મીઠાશ.
 ગોસ્તનીમધુરતાં=દરાખની મીઠાશને.
 નિજહાર (ધા૦ ૬)=નિરાકાર કર્યો.
 હાનિ=નાશ, ક્ષય.
 છિદ્=છેદવું, નાશ કરવો.
 હાનિછિદ્=ક્ષયનો નાશ કરનાર.
 નાશિતાજિનવરાગમહારિવાર!=વિનાશ કર્યો છે
 સંગ્રામ, નૂતન અભિલાષા તેમજ મહાવૈરીના
 સમુદાયનો જેણે એવા ! (સં૦)
 માધુર્ય (મૂ૦ માધુર્ય)=મીઠાશને.

પતિ (ધા૦ ૧)=પાત્ર છે.
 ધાધિ=માનસિક પીડા.
 શુચિ=અગ્નિ.
 આધિશુચૌ=માનસિક પીડારૂપ અગ્નિને વિષે.
 મધુત્વ=મીઠાશ.
 છિન્ન (ધા૦ છિત્ર)=કાપી નાખેલ, છતાયેલ.
 મધુત્વચ્છિન્ના=મીઠાશ વડે છતાયેલી.
 સિતા=શર્કરા, સાકર.
 જિનવરાગમ !=હે જિનેશ્વરના સિદ્ધાન્ત !
 વાર્=જળ.
 હારિવાર=મનોહર છે જળ જેનું એવા.

શ્લોકાર્થ

જિનાગમની અપૂર્વ મીઠાશ—

“જેણે સંગ્રામ, નૂતન અભિલાષા તેમજ કદા થતુઓના સમુદાયનો ।વનાશ કર્યો છે
 એવા હે (પ્રવચન) ! હે જિનેશ્વરના સિદ્ધાન્ત ! જેણે દ્રાક્ષની મીઠાશને પરાસ્ત કરી તેમજ
 જેણે ક્ષયનો અંત આણ્યો, તે માનસિક પીડારૂપી અગ્નિને (શાંત કરવામાં) મનોહર
 જલસમાન એવા તારા માધુર્યને મીઠાશ વડે છતાયેલી સાકર પામી શકતી નથી. ”—૬૩

સ્પષ્ટીકરણ

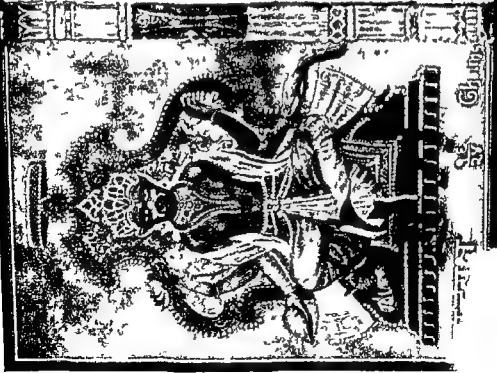
ચરણુ-સમાનતા—

આ પદના ચતુર્થ ચરણુમાં ‘ સિતા ’ પદમાં સકાર હોવાથી અને અન્તમાં વિસર્ગની
 અધિકતા હોવાથી એ ચરણુ દ્વિતીય ચરણુની સાથે તદન મળતું આવતું નથી, વાસ્તે આ પદ દ્વિવિત
 છે એમ માનનારે નિમ્ન લિખિત શ્લોક તરફ તેમજ ૧૦૪ મા પૃષ્ઠ તરફ દષ્ટિપાત કરવો જોઈએ.

“ રલયોર્ઠલયોઞ્ચૈવ, શસયોર્વવયોસ્તથા ।

વદન્ત્યેષાં ચ સાવર્ણ્ય-મલદ્વારવિદો જનાઃ ॥”

—સારસ્વત ધ્યાકરણ, શ્લોક ૧૮

ग शिवत कोटवदन "वामाणं चतुर्भुज गीमप्रक

विष्णुस्तदभिषेकाणि नकुलक्षेत्रावसायानि चेति ।

All rights reserved

Shri Art Bombay 8

निर्वाणी देवी गोरवणी दद्यामना चतुर्भुजा पुस्तकोत्तर

युक्तदक्षिणमरा कपडलुममलयुत्तवामहसा चेति ।

निर्वाणीदेव्याः स्तुतिः—

श्रीआचिरेयचरणान्तिकसक्तचित्ता

निर्वाणिनी रसनरोचितदेहकान्ता ।

मां शर्मणां पृथु विधेहि गृहं सुराणां

‘निर्वाणि’ ! नीरसनरोचितदेह कान्ता ॥ ६४ ॥ १६ ॥

—वसन्त०

विवरणम्

हे निर्वाणि !—निर्वाणीदेवि ! त्वं मां शर्मणां—सुखानां गृहं—मान्दिरं विधेहि—कुरु । गृहं किं० ? पृथु—विशालम् । इह—लोके । त्वं किं० ? सुराणां कान्ता—सुरी । पुनः किं० ? नीरसन-राणां—दरिद्रिणां उचितदा—योग्यमदा । पुनः किं० ? श्रीआचिरेयचरणान्तिके—श्रीशान्तिनाथ-पदनिकटे सक्तं—लीनं चित्तं—मनो यस्याः सा । पुनः किं० ? निर्वाणिनी—सुखिनी । पुनः किं० ? रसनेन—मेखक्या रोचितं—शोभितं देहं—वपुः तेन कान्ता—रमणीया ॥ ६४ ॥

अन्वयः

‘निर्वाणि’ ! श्री-आचिरेय-चरण-अन्तिक-सक्त-चित्ता निर्वाणिनी रसन-रोचित-देह-कान्ता नीरस-नर-उचित-वा सुराणां कान्ता (त्वं) मां बहू शर्मणां पृथु गृहं विधेहि ।

शब्दार्थः

आचिरेय=अशिशु विषयक, अशिशुना पुन,
शान्तिनाथ.

चरण=पङ्क.

अन्तिक=समीपता, पासपहुं.

सक्त (पा० सक्)=लीन, आसक्त.

चित्त=मन.

श्रीआचिरेयचरणान्तिकसक्तचित्ता=श्रीशान्ति-
नाथना चरणनी समीपताने विधे लीन
यधेहुं छे मन नेतुं ज्येवी.

निर्वाणिनी=सुभी.

रसन=उटि-मेखका, कडावा.

रसनरोचितदेहकान्ता=उटि-मेखका वडे सुशो-
भित शरीरने लीधे रमणीय.

शर्मणां (मू० शर्मन्)=सुभोना.

विधेहि (पा० वि)=तुं कर, तुं भनाव.

गृहं (मू० गृह)=घरने.

सुराणां (मू० सुर)=देवाना.

निर्वाणि=हे निर्वाणी (देवी) ।

नीरस=रस विनाना, निर्धन.

नीरसनरोचितवा=निर्धन जनोने योअ (वस्तु)
अर्पयु करनारी.

कान्ता=प्रिया.

શ્લોકાર્થ

નિર્વાણી દેવીની સ્તુતિ—

“હે નિર્વાણી (દેવી) ! શ્રીઅચિરાન્નન્દન (અર્થાત્ શાંતનાથ)ના ચરણને વિષે જેનું મન આસક્ત છે એવી, તથા સુખી, તેમજ કટિ-મેખલા વડે શોભતા શરીર વડે રમણીય એવી તથા વળી (ધનરૂપી) રસ-રહિત (અર્થાત્ દરિદ્રી) જનોને ઉચિત (દાન) દેનારી એવી દેવોની પ્રિયા તું મને લોકને વિષે સુખોનું વિશાળ મન્દિર બનાવ (અર્થાત્ મને સુખી કર).”—૬૪

સ્પષ્ટીકરણ

નિર્વાણી દેવીનું સ્વરૂપ—

સોળમા તીર્થંકર શ્રીશાન્તિનાથની આસન-દેવીનું નામ નિર્વાણી છે. આ દેવીના સુવર્ણ-સમાન વર્ણ છે. વિશેષમાં એનું આસન પદ છે. એને ચાર હાથ છે. એના જમણા બે હાથમાં પુસ્તક અને કમળ છે, જ્યારે એના ડાબા બે હાથમાં કમવડળ અને કમળ છે. આ દેવીનું વર્ણન આચાર-દિનકર પ્રભાણે નીચે મુજબ છે:—

“પદ્મસ્યા કનકચ્ચતુર્ભુજા મૂત્કલ્હારોત્પલકલિતાડપસવ્યપાણ્યોઃ ।

કરકાન્નુજસવ્યપાણિયુરમા નિર્વાણી પ્રદિશત નિર્વૃત્તિં જનાનામ્ ॥”

—પુત્રાંક ૧૭૬.

१७ श्रीकुन्धुजिनस्तुतयः

अथ श्रीकुन्धुनाथस्य स्तुतिः—

मां 'कुन्धु'नाथ ! शमथावसथः प्रकृष्ट—

स्थानं दमाय नय मोहनवारिराशेः ।

मध्येऽम्बुनाथतुलनां कलयन्ननल्पा—

स्थानन्दमाय ! नयमोहनवारिराशेः ॥ ६५ ॥

—वसन्त०

विवरणम्

हे कुन्धुनाथ ! त्वं मां प्रकृष्टस्थानं—मोक्षं नय—प्रापय । कस्मै ? दमाय—दमनाय । कस्य ? मोहो—मौढ्यं स एव नवारिराशिः—नवीनवैरिसङ्घस्तस्य । त्वं किं ? शमयस्य—शमस्य आवसथः—स्थानम् । त्वं किं कुर्वन् ? कलयन्—धरन् । कां ? अम्बुनाथतुलनां—वहणसाम्यम् । क्व ? मध्ये । कस्य ? नय एव मोहनः—मुन्दरो वारिराशिः—सागरः तस्य । अनल्पा—महती या आस्था—संसत् तस्या आनन्दमाया—हर्षरमाया आयः—प्राप्तिः यस्मात् तत्सं० ॥ ६५ ॥

अन्वयः

(हे) अनल्प-आस्था-आनन्द-मा-आय ! 'कुन्धु'-नाथ ! शमय-आवसथः नय-मोहन-वारि-राशेः मध्ये अम्बु-नाथ-तुलनां कलयन् (त्वं) मोह-नव-अरि-राशेः दमाय मां प्रकृष्ट-स्थानं नय ।

शब्दार्थ

कुन्धु=कुन्धु(नाथ), सत्तरमा तीर्थकर.

नाथ=स्वामी.

कुन्धुनाथ ! = हे कुन्धुनाथ !

शमय=शम, शांति.

आवसथ=स्थान, स्थान.

शमथावसथ=शमना स्थान(३५).

प्रकृष्ट=उत्तम, शुभ्य.

स्थान=धाम.

प्रकृष्टस्थानं=उत्तम धाम प्रति.

दमाय (मू० दम) = दमनने भाटे,

राशि=समूह.

मोहनवारिराशेः=अज्ञानरूपी नवीन शत्रु-समूहना.

अम्बु=जल.

अम्बुनाथ=जलने। स्वामी, वरुण.

तुलना=सादृश्य, सरभायलुं, समानता.

अम्बुनाथतुलनां=वरुणनी समानताने.

कलयन् (मू० कलयन्) = धारयन् करतो,

અનત્પ=મહુ.

આસ્થા=સભા.

અનત્પાસ્થાનન્દમાય ।=મોટી સભાના હર્ષની
લક્ષ્મીનો લાભ છે જેથી એવા । (સં૦)

મોહન=મોહકારક, મુન્દર.

વારિરાશિ=સમુદ્ર, સાગર.

મયમોહનવારિરાશો=નયરૂપી મોહજનક
સાગરની.

શ્લોકાર્થ

શ્રીકૃન્ધુનાથની સ્તુતિ—

“જેથી મહાસભાના હર્ષની લક્ષ્મીનો લાભ છે એવા (સત્તરમા તીર્થકર) । હે
કૃન્ધુનાથ । શમના સ્થાનરૂપ તેમજ નયરૂપી મનોમોહક સાગરની મધ્યે વરૂણની ઉપમાને
ધારણ કરતો થકા તું મને મોહરૂપી નવીન શત્રુ-સમૂહના ક્ષમનાર્યે ઉત્કૃષ્ટ ધામ (અર્થાત્
મોક્ષ-નગર) પ્રતિ લઇ બા.”—૬૫

સ્પષ્ટીકરણ

શ્રીકૃન્ધુનાથ-ચરિત્ર—

સૂર સભાના પુત્ર શ્રીકૃન્ધુનાથનું એક ચરિત્ર સંસ્કૃત ભાષામાં વિશુદ્ધમ્ભે (૧) ૫૫૫૫
શ્લોક પ્રમાણનું રચ્યું છે. આ ઉપરાંત આ તીર્થકરને લખતું એક પ્રાકૃત ચરિત્ર પણ છે.

* * * *

તીર્થપતીનાં સ્મરણમ્—

નિત્યં વહેમ હૃદયે જિનચક્રવાલ—

માનન્દદાનમહિતં નરકાન્તકારિ ।

મુક્તાકલાપમિવ હારિગુણં ધુનનં

માનં દદાનમહિતં નરકાન્તકારિ ॥ ૬૬ ॥

—વસન્ત૦

ત્રિવરણમ્

જિનચક્રવાલં-જિનવ્રજં વયં હૃદયે વહેમ-સ્પેશ નિત્યં-સદા । ચક્રવાલં કિં૦ ?
આનન્દસ્ય-હર્ષસ્ય દાનં યેષાં ઇતાદૃશૈઃ નૈઃ મહિતં-પૂજિતમ્ । પુનઃ કિં૦ ? નરકસ્ય-નિરયસ્ય
અન્તકારિ-વિનાશિ । પુનઃ કિં૦ ? હારિણઃ-કાન્તા ગુણા यस્ય તત્ । ઇવ-યથા મુક્તાકલાપ-
હારં હારિગુણં કથિત્ ધરતિ । ચક્રવાલં કિં કુર્વાણં ? ધુનનં-નિરેસ્યત્ । કં ? માનં-ગર્વમ્ ।
માનં કિં કુર્વાણં ? દદાનં-દદતમ્ । કિં ? અહિતં-દુઃખમ્ । ચક્રવાલં કિં૦ ? નરાણાં કાન્ત-
વાન્ઞિતં કરોતીત્યેવંશીલં તત્ તથા ॥ ૬૬ ॥

અન્વયઃ

(યયં) જ્ઞાનન્દ-જ્ઞાન-મહિતં, નરક-અન્ત-કારિ, દારિદ્ર-ગુણં, અ-દિત્તં વદામં માનં ધુનાનં, નર-કાન્ત-કારિ જિન-ચક્રવાલં મુક્તા-કલાપં ઇવ દવ્યે નિત્યં વદેમ ।

શબ્દાર્થ

નિત્યં=સદા.

વદેમ (વાઠ વહ)=આપણે ધારણ કરીએ.

ચક્રવાલ=મંડળ, સમૂહ.

જિનચક્રવાલં=તીર્થકરોના સમૂહને.

જ્ઞાનન્દજ્ઞાનમહિતં=હૃદય છે જ્ઞાન જેમનું એવા

વડે પૂજિત.

નરક=નરક.

નરકાન્તકારિ=નરકનો નાશ કરનારા.

મુક્તા=મોતી.

કલાપ=સમૂહ.

મુક્તાકલાપં=મોતીની માળા.

ગુણ=(૧) ગુણ; (૨) દોરી.

દારિદ્રગુણં=મનોહર છે શુભો જેના એવા.

ધુનાનં (મૂઠ ધુનાન)=નિરાસ કરનારા.

માનં (મૂઠ માન)=મર્મને.

વદામં (મૂઠ વદાન)=અર્પણ કરનારા.

કાન્ત (વાઠ કમ્)=અભીષ્ટ, વાંછિત.

નરકાન્તકારિ=મનુષ્યોના અભીષ્ટને (અર્પણ) કરનારા.

શ્લોકાર્થ

તીર્થકરોનું સ્મરણ—

“ હૃદયનું જ્ઞાન દેનારા એવા (સન્મતો) વડે પૂજિત, વળી નરકનો નાશ કરનારા (અર્થાત્ પ્રાણીઓને નરક-ગતિમાંથી બચાવનારા), મનોહર ગુણવાળા, અનિષ્ટને અર્પણ કરનારા અભિમાનનો નિરાસ કરનારા તેમજ મનુષ્યોના વાંછિતને (પૂર્ણ) કરનારા એવા જિન-સમુદાયને સુંદર દોરાવાળી મોતીની માળાની પેઠે આપણે નિરંતર હૃદયમાં વહન કરીએ (અર્થાત્ તેનું ધ્યાન ધરીએ-તેનું સ્મરણ કરીએ). ”—૬૬

સ્પષ્ટીકરણ

નરક—

અત્ર કોઈના મનમાં પ્રશ્ન ઉદ્ભવે કે જિનેશ્વરને નરકમાં પડતા છોડેનો ઉદ્ધાર કરનારા કેમ કદા ? શું નરકમાં ભયંકર દુઃખ છે કે જેથી આમ કહ્યું છે ? આનો ઉત્તર નીચેની હકીકત વિચારતાં આપોઆપ મળી જશે.

હિંદુ, પારસી, ખ્રિસ્તી વિગેરે-અનેક ધર્મોમાં ‘ નરક ’ વિશે ઉલ્લેખ કરવામાં આવ્યો છે અને તેને અતિશય દુઃખમય સ્થાન તરીકે ઓળખવામાં આવી છે. હિંદુ શાસ્ત્રકારો ૧૨૧ નરકો

૧ વામન-પુરાણના ૧૧ મા અધ્યાયમાં ૫૦-૫૮ શ્લોકોમાં જે એકવીસ નરકો ગણાવવામાં આવી છે તે નીચે મુજબ છે:—

જે હજાર યોજનના વિસ્તારવાળી જળતા ઝંઝારાથી ભરેલી રૌરવ નામની પહેલી નરક છે. બીજી મહા-રૌરવ નામની નરક પહેલી નરકથી એવા વિસ્તારવાળી છે અને તે નીચે દેવતા લગાડવાથી તપેલા તાંબાની જાળિનવાળી છે, આનાથી મોટી ત્રીજી તમિસ્તા નામની નરક છે. એનાથી જમણી ચોથી નરક છે અને તેને

માને છે અને ખ્રિસ્તીઓ એક નરક માને છે, જ્યારે જૈનો સાત માને છે. આ નરકોની ભૂમિ ચારે તરફ નિત્ય અંધકારથી છવાયેલી છે તેમજ પ્રલેપ્ત, મૂઝ, વિષા, લોહી, પડ્ ઇત્યાદિ-અશુભ પદાર્થોથી લેપાયેલી છે. આ ઉપરાંત જૈન માન્યતા અન્ય દર્શનકારોની માન્યતાથી એક બીજા અંશમાં પણ જૂદી પડે છે અને તે એ છે કે કોઈ પણ જીવ હવેશને માટે તો નરક વાસી નજ બને અને તે પણ વળી એટલે સુધી કે નરકમાં નારકી તરીકે ઉત્પન્ન થયેલો જીવ મરીને ફરીથી તરતજ તો ત્યાં જન્મે પણ નહિ.

(૧) રત્નપ્રભા, (૨) શંકરપ્રભા, (૩) વાલુકાપ્રભા, (૪) પંકજપ્રભા, (૫) ધૂમપ્રભા, (૬) તમાપ્રભા અને (૭) મહાતમાપ્રભા એ સાત નરક-પૃથ્વીઓ છે, જ્યારે સાત નરકોનાં નામ તો ઘર્મા, વંશા, રૌદ્રા, અંજના, અરિષ્ટા, મઘા અને આઘવતી છે.

નારકીનું દુઃખ—

નરકના જીવોને ક્ષેત્ર-વેદના, અન્યોન્યકૃત વેદના અને પરમાધાર્મિકકૃત વેદના એમ ત્રણ પ્રકારની વેદના ભોગવવી પડે છે. તેમાં પ્રથમની ત્રણ નરકોમાં ઉષ્ણ વેદના છે, બીથી નરકમાં તેમજ ત્રીજામાં નરકમાં ઉષ્ણ અને શીત એમ બંને પ્રકારની ક્ષેત્રવેદના છે, જ્યારે બાકીની બે નરકમાં માત્ર શીત વેદનાજ છે. ઉષ્ણ વેદનાના સંબંધમાં એટલુંજ કહેવું બસ થશે કે ગ્રીષ્મ ઋતુમાં અસહ્ય તાપ પડી રહ્યો હોય અને તેમાં પણ ચારે બાજુ આખા નગરમાં અગ્નિ ભરભરાટ બળી રહ્યો હોય અને એની જ્વાલા માત્રથી પણ લોકો 'ત્રાહિ ત્રાહિ' પોકારી રહ્યા હોય એવા અસહ્ય અગ્નિની મધ્યમાં પણ કોઈ નરકના જીવને સૂવાડવામાં આવે, તો ત્યાં તે નિરાંતે જોઈ જાય.^૧ આવીજ રીતે શીત-વેદના પણ કેવી દુઃખદાયી હશે તેની કલ્પના કરી લેવી. આ તો ક્ષેત્ર-વેદનાનો વિચાર કર્યો. હવે અન્યોન્યકૃત વેદના વિચારીએ.

આના સંબંધમાં એટલુંજ નિવેદન કરવું બસ થશે કે એકજ સ્થાનમાં જન્મેલા અને અરસ-પરસ શત્રુ-ભાવ વહન કરનારા જીવો એક બીજાને દુઃખ દેવા યત્ન કરે છે. કેટલીક વાર તો ત્યાં રણ-સંગ્રામ જેવું ધોર યુદ્ધ પણ મચે છે.

અંધતમિસ્ત્ર કહેવામાં આવે છે. પાંચમી, છઠ્ઠી અને સાતમી નરકોના કાળસૂત્ર, અપ્રતિષ્ઠ અને ધક્ષિત્ર એવાં નામો છે. બહોતર દગ્ધર યોજનના વિસ્તારવાળી અસિષત્રવન નામની આઠમી નરક છે. નવમી, દશમી અગ્વારમી અને બારમી નરકોને તપકુન્ડલા, કૂટશાંદમલિ, કરંધત્ર અને ધ્યોનલોજન એ નામથી જાણખવામાં આવે છે. એ પછી સંદંશ, લોહપિણ્ડ, કરંધસિકતા, લાયકર ક્ષાર નદી, કુમ્ભિલોજન અને વૈતરણી એ નામની નરકો છે. ત્યાર પછી ચોક્ષિતપૃથલોજન એ નામની લોહી અને પર્યાં બેરી જોગણીસમી નરક છે. ત્યાર બાદ અસાની ધાર જેની ચકંક નાગની વીસમી અને સંશોષણ નામની એકવીસમી (છેલી) નરક છે. આ અધ્યાપના ૪૭ માં મ્લોકમાના ઉલ્લેખ મુજબ આ એકત્રીસે નરકો પુષ્કરદ્વીપમાં આવેલી છે.

૧ આ વાત વાયકવર્થે શ્રીભાર્ગવતિપ્રવ તત્ત્વાર્થાધિગમસૂત્રના સ્વોપત બાધ્યને આધારે આપી છે. વિશેષમાં શ્રીજયશિંહચરિત્ર કુમારપાત્ર-ચરિત્રના દ્વિતીય સર્ગના ૨૭૯મા અને ૨૮૦ માં મ્લોકો ઉપરથી પણ આ લોકીકત જોઈ શકાય છે. આ સંબંધમાં મત-ભેદ હોય એમ ધર્મકેશનામાં ટાયજુરપે આપેલા નીચેના મ્લોક ઉપરથી જોઈ શકાય છે —

“ આઘેણુ ત્રિણુ તરકે-પૂર્ણં દીતં પરેણુ ચ ।

ચતુર્થં દીતમુર્ણં ચ, કુર્ણં ક્ષેત્રેન્દ્રવ ત્રિવ્રજ ॥ ૧ ॥ ”

૨ એ ભોમનો પથંત નરકમાં લઈ જવામાં આવે, તો ત્યાં રહેલી ઉષ્ણતાને લઈને તે પણ ૪૮ પીગળી જાય. ”

હવે ત્રીજી વેદના પરત્વે વિચાર કરીએ. મિથ્યાદષ્ટિ, પૂર્વજન્મમાં મહાપાપી અને પાપના પોટલા બાંધવામાં મોજ માનનારા એવા પંદર પ્રકારના અસુર-ગતિને પામેલા દેવતાઓ કે જેમને તેમનાં કૃત્યને લઈને તો પરમાધાર્મિકનો ઇત્કાબ મળેલો છે, તે દેવતાઓ કીડાર્યે નરકમાં આવી નારકી છવોને ત્રાસ આપવામાં કંઈ કચ્ચાસ રાખતા નથી. આ સંબંધમાં સૂયગડાંગ (સૂત્રકૃતાંગ) સૂત્રના પાંચમા અધ્યયનમાં આગેહુળ ચિતાર ખડો કરવામાં આવ્યો છે. અત્ર તો દુકમાં તેનું દિગ્દર્શન કરી લઇએ.

કેટલાક છવોને પરમાધાર્મિક (નરકપાલો) નાના દ્વારમાંથી સીસાની સળીની માફક ખેંચી કાઢે છે; કેટલાકને તેઓ ધોળીઓ જેમ વચ્ચે ઝીંકે છે, તેમ વજના કાંટાવાળી શિલા ઉપર પટકે છે, કેટલાકને તેઓ તીક્ષ્ણ લયંકર કરવત વડે લાકડાંની માફક વહેરે છે; કેટલાકને તલની માફક પીલે છે; અત્યંત ખારા, ભિના તેમજ દુર્ગંધમય જળવાળી તેમજ લયંકર દુઃખને ઉત્પન્ન કરનારી અને અઆના જેવા નિત્ય વહેતા પ્રવાહોવાળી વૈતરણી નદી તરફ શાંતિને માટે ફોડતા તુષાતુર છવોને ત્યાં તેઓ જઈ પહોંચે તે પૂર્વે ઘાણાદિક વડે વીધે છે; કેટલાકને ચણાની માફક મેકે છે; કેટલાકને શૂળીમાં પરાવી માંસની પેરીની માફક પકાવે છે; કેટલાકને ધગધગતા લોખંડાના બાંધલાની સાથે ઘઝાડે છે; કેટલાકને તપાવેલું સીસું પીવાડે છે; ઇત્યાદિ.

આવી પરમાધાર્મિકકૃત વેદના પ્રથમની ત્રણ નરકના છવોને અનુભવવી પડે છે.

* * * * *

જિનવાણ્યાઃ પ્રશંસા—

વાचाં તતિર્જિનપતેઃ પ્રચિનોતુ મદ્રં

આજિણ્ણમા નરહિતાઽકલિતાઽપકારૈઃ ।

સેવ્યા નૈર્ધવલિમાસ્તસુધાસુધામા—

આઽજિણ્ણમાનરહિતા કલિતાપકારૈઃ ॥ ૬૭ ॥

—વસન્ત૦

વિવરણમ્

જિનપતેઃ વાચાં તતિઃ—વામ્બીચી મદ્રં—શિવં પ્રચિનોતુ—તનોતુ । તતિઃ કિં૦ ? આજિણ્ણુઃ—શોમનશીલા મા—શોમા યસ્યાઃ સા । પુનઃ કિં૦ ? નરાણાં હિતા—હિતકારિણી । પુનઃ કિં૦ ? અકલિતા—રહિતા । કૈઃ ? અપકારૈઃ—અનુપકૃતિમિઃ । પુનઃ કિં૦ ? સેવ્યા—સેવનીયા । કૈઃ ? નૈરઃ—મનુજૈઃ । પુનઃ કિં૦ ? ધવલિમ્ના—ધવલત્વેન અસ્તાનિ—જિતાનિ સુધા—અમૃતં

૧ આ પંદર પ્રકારના જીવનપતિ ભતિના દેવોના નામો તત્ત્વાર્થાધિગમસૂત્રની શ્રીસિદ્ધસેનગણિકૃત ટીકા પ્રમાણે નીચે મુજબ છે —

(૧) અંબ, (૨) અંબણિ, (૩) રયામ, (૪) રામલ, (૫) રૂદ્ર, (૬) ઉપરૂદ્ર, (૭) કાલ, (૮) મહાકાલ, (૯) અસિ, (૧૦) અસિપત્રવન, (૧૧) કુંભી, (૧૨) વાલુકા, (૧૩) વૈતરણી, (૧૪) અરસ્વર અને (૧૫) મહાધોધ.

સુધામઃ-ચન્દ્રઃ અન્નાણિ-અન્નકાનિ યયા સા । પુનઃ કિં ૦ ? અજિણ્ણુઃ-અજયનશીલો માન-
સ્મયઃ તેન રહિતા-વર્જિતા । અપકારૈઃ કિં ૦ ? કલિતાપકારૈઃ-સદ્ગ્રામવલેશકારકૈઃ ॥ ૬૭ ॥

અન્વયઃ

અજિણ્ણુ-મા નર-હિતા કલિ-તાપ-કારૈઃ અપકારૈઃ અ-કલિતા, નરૈઃ સેવ્યા, ઘવલિમન્-
અસ્ત-સુધા-સુધામ-અન્ના, અ-જિણ્ણુ-માન-રહિતા જિન-પતે. વાર્તા તત્તિઃ મદ્મં પ્રચિનોત્ ।

શીખદાર્થ

વાર્તા (મૂં વાચ) = વાણીઓની.
પ્રચિનોત્ (ઘાં ચિ) = વધારે કરે, વિસ્તાર કરે.
મદ્મં (મૂં મદ્) = કલ્યાણને.
અજિણ્ણુ = શોભનશીલ, પ્રકાશમાન.
મા = શોભા,
અજિણ્ણુમા = શોભનશીલ છે શોભા જેની એવી
નરહિતા = મનુષ્યોને હિતકારી
અકલિતા = રહિત.
અપકારૈઃ (મૂં અપકાર) = અપકારથી.
સેવ્યા = સેવવા યોગ્ય
નરૈઃ (મૂં નર) = મનુષ્યો વડે.

ઘવલિમન્ = ધવલતા, ધોળાશ, ધોળાપણ.
સુધામ = સુધાકર, ચન્દ્ર.
અન્ન = અન્નરૂપ.
ઘવલિમાસ્તસુધાસુધામાન્ના = ધોળાશ વડે
પરાસ્ત કર્યો છે અમૃત, ચન્દ્ર તે
અન્નરૂપને જેણે એવી.
અજિણ્ણુ = નહિ ફેલેલું મંદ.
અજિણ્ણુમાનરહિતા = નહિ ફેલેલું મંદ થતા
ગર્વથી રહિત.
કલિ = કલહ, કલ્પ.
કલિતાપકારૈઃ = કલહકારી અને સંતાપકારી

લોકાર્થ

જિન-વાણીની પ્રશંસા—

“જેની લક્ષ્મી [અથવા શોભા] શોભનશીલ છે એવી, વળી મનુષ્યોને હિતકારી
(એથી કરીને તે) કલહકારી અને સંતાપકારક એવા અપકારથી મુક્ત, તથા (બુદ્ધિશાળ.
મનુષ્યોને સેવવા યોગ્ય, તથા વળી જેણે પવલતા વડે સુધા, સુધાકર તેમજ અન્નકને
છત્તાં છે એવી તેમજ વળી ફેલેલું મંદ નહિ થનારા એવા અભિમાનથી રહિત એવી તીર્થંકરની
વાણીઓની શ્રેણી (કે બાંધ-જન । તમારા) કલ્યાણનો વિસ્તાર કરે. ”—૬૭

बलां देवीं गौरवर्णो मयूरवाहनो चतुर्भुजो वीनपूरकशूलान्वित-
दक्षिणभुजो मण्डपिप्राप्तितव भसुजं चेति । दक्षिणभुजो मुण्डपिप्राप्तितव भसुजो चेति ।

All rights reserved.

गन्धर्वपक्षं श्यामवर्णं हंसवाहनं चतुर्भुजं वरदपाशान्वित-
दक्षिणभुजं मातुलिकादुशाधिष्ठितव भसुजं चेति । दक्षिणभुजं मातुलिकादुशाधिष्ठितव भसुजं चेति ।

વિવરણમ્

હે શ્રીચલે!—ચલાદેવિ ! ત્વં સમસહ્સ્રકસ્ય દ્વન્દ્વં—કલિં વિનાશય—દલય । વરં—અગ્રં વલં—
પ્રાણો યસ્યાઃ તત્સં ૦ । ત્વં કિં ૦ ? વિમાકરઃ—સૂર્યઃ રાજા—ચન્દ્રઃ તદ્વન્માનં—પૂજા યસ્યાઃ (સા) ।
ત્વં કિં ૦ ? સા । સા કા ? યા ચલા દેવી જાતુ—કદાચિત્ નાન્યં—હરિહરાદિકં અમજત્—
ન મજતિ સ્મ । કયં ? વિના—અન્તરેણ । કિં ? જિનરાજપાદદ્વન્દ્વં—જિનેન્દ્રાદિયુગ્મમ્ । યા કિં ૦ ?
શયયોઃ—કરયોઃ વિમાકરેણ—પ્રમામરેણ રાજમાના—માસમાના ॥ ૬૮ ॥

અન્વયઃ

યા શય-વિમા-આકર-રાજમાના (દેવી) જિન-રાજ-પાદ-દ્વન્દ્વં વિના અન્યં ન જાતુ અ-
મજત, સા વિમાકર-રાજન્-માના (ત્વં) હે વર-ચલે! શ્રી-‘ચલે’ । સમ-સહ્સ્રકસ્ય દ્વન્દ્વં વિનાશય ।

શબ્દાર્થ

જાતુ=કદાચિત્, કદાપિ.
અન્યં (મૂં અન્ય)=પ્રીત ઠાઇને.
અમજત (ધાં મજ)=મજતી હતી, સેવા
કરતી હતી.
દ્વન્દ્વ=યુગલ, જોડકું.
જિનરાજપાદદ્વન્દ્વં=જિનેશ્વરના ચરણ-યુગલને.
વિના=નગર, સિવાય.
શય=હસ્ત, હાથ.
વિમા=ધુતિ, પ્રભા, તેજ.
આકર=આધુ.
રાજમાન (ધાં રાજ)=પ્રકાશમાન, દેહીપ્યમાન.
શયવિમાકરરાજમાના=હાથની પ્રભાની આધુ
વડે દેહીપ્યમાન.

ચલા=બલા (દેવી).
શ્રીચલે !=હે શ્રીબલા !
ચલ=પ્રાણ.
ચરચલે !=હે હિસમ પ્રાણવાણી !
સહ્સ્ર=સાધુ, સાધ્વી, આવક અને શ્રાવિકાને
સમૂહ.
સમસહ્સ્રકસ્ય=સકળ સંઘના.
દ્વન્દ્વં (મૂં દ્વન્દ્વ)=એકેશને.
વિનાશય (ધાં નશ)=તું નાશ કર.
વિમાકર=સૂર્ય.
રાજન્=સુધાકર, ચન્દ્ર.
વિમાકરરાજમાના=સૂર્ય અને ચન્દ્રના જેવું
માન છે જેવું એવી.

શ્લોકાર્થ

બલા દેવીની સ્તુતિ—

“ હસ્તની પ્રભાની આધુ વડે દીપતી એવી ન (દેવીએ) જિનેશ્વરના ચરણ-યુગલ
સિવાય અન્ય ઠાઇની (પણ, બલે તે પછી બલા, વિષ્ણુ કે શિવ હાં ન હોય) સેવા

૧૮ શ્રીઅરજિનસ્તુતયઃ

અથ શ્રીઅરનાથસ્ય સેવા—

પીઠે પદોર્લુઠતિ યસ્ય સુરાલિચ્છ—

સેવે સુદર્શનધરેઽશમનં તવામમ્ ।

ત્વાં સ્વપ્ન્યન્તં 'મર' ! તં પરિતોપયન્તં

સેવે 'સુદર્શન' ધરેઽશમનન્તવામમ્ ॥ ૬૯ ॥

—વસન્ત૦

વિવરણમ્

હે અરજિન ! ત્વાં અહં સેવે-ભજે । ત્વાં કિં કુર્વન્તં ? સ્વપ્ન્યન્તં-દ્રવ્યન્તમ્ । કં ? આમં-રોગમ્ । આમં કિં૦ ? નાસ્તિ શમનં-શાન્તિઃ યસ્ય તમ્ । પુનસ્ત્વાં કિં કુર્વન્તં ? પરિતો-પયન્તં-સન્તોષયન્તમ્ । કં ? સુદર્શનધરેશં-સુદર્શનનામનૃપમ્ । ત્વાં કિં૦ ? ન સ્તઃ અન્તવામે-મરણમણ્યૌ યસ્ય તમ્ । તં કં ? યસ્ય તવ પદોઃ પીઠે-પાદપીઠે સુરાલિઃ-દેવશ્રેણિઃ લુઠતિ-નમતિ । પીઠે કિં૦ ? અગ્રા-પ્રધાના સેવા-સેવનં યસ્ય તસ્મિન્ । પુનઃ કિં૦ ? સુદર્શન-ધરે-શોમનદર્શનધરે ॥ ૬૯ ॥

અન્વયઃ

(હે) 'અર' ! યસ્ય તવ પદોઃ અમ-સેવે સુદર્શન-ધરે પીઠે સુર-આલિઃ લુઠતિ, તં અ-શમનં આમં સ્વપ્ન્યન્તં 'સુદર્શન' -ધરેશં પરિતોપયન્તં અન્-અન્ત-વામં ત્વાં સેવે ।

શીખદાર્થ

પીઠે (મૂ૦ પીઠ)=આસન ઉપર.
પદોઃ (મૂ૦ પદ)=ચરણાના.
લુઠતિ (ઘા૦ લુટ)=આપોઠે છે.
આલિ=શ્રેણિ.
સુરાલિઃ=સુરોની શ્રેણિ.
અમ=પ્રધાન.
અમસેવે=પ્રધાન છે સેવન જેનું એવા.
દર્શન=દર્શન, ઘાટ.
ધર=ધારણ કરનાર.
સુદર્શનધરે=શોભન દર્શનને ધારણ કરનાર.
શમન=શાન્તિ.
અશમનં=અવિધમાન છે શાન્તિ જેને વિષે એવા.

આમં (મૂ૦ આમ)=રોગને.
સ્વપ્ન્યન્તં (મૂ૦ સ્વપ્ન્યત)=નાશ કરનાર.
અર ! (મૂ૦ અર)=હે અરનાથ, હે અઠારમા તીર્થકર !
પરિતોપયન્તં (મૂ૦ પરિતોષયત)=સંતોષ આપનાર.
સેવે (ઘા૦ સેવ)=હું સેવા કરું છું.
સુદર્શન=સુદર્શન.
સુદર્શનધરેશં=સુદર્શન નૃપને.
વામા=મહિલા, નારી.
અનન્તવામં=અવિધમાન છે મૃત્યુ અને મહિલા જેને વિષે એવા.

શ્લોકાર્થ

શ્રીઅરનાથની સેવા—

“ હે અરનાથ ! તારાં કે જેનાં ચરણોના પ્રધાન સેવનવાળા એવા (અર્થાત્ જેનો ધણાં જીવો આશ્રય લે છે એવા) તેમજ શોભન દર્શનને ધારણ કરનારા (અર્થાત્ જેવા લાયક) એવા આસન (પાદ-પીઠ) ઉપર સુરાની શ્રેણિ આળોટી છે, તેવા તને કે જે અવિદ્યમાન શાંતિવાળા (અર્થાત્ ક્લેશકારી) એવા રાગનો નાશ કરનાર છે તેમજ સુદર્શન નૃપતિને સંતોષ પમાડનાર છે અને જેને વિષે શ્રુત્ય અને મહિલા (ના સંગ) નો અભાવ છે, એવા તને હું સેવું છું. ” —૬૯

સ્પષ્ટીકરણ

અરનાથ-અરિઃ—

અરનાથનાં અરિત્રો પણ સંસ્કૃત અને પ્રાકૃત ભાષામાં રચાયેલાં હોવાનો જૈન ગ્રન્થા-વલીમાં ઉલ્લેખ છે.

* * * * *

જિનાલ્યા વિજ્ઞતિઃ—

સર્વજ્ઞસંહતિરવાપ શિવસ્ય સૌખ્યં

સારં મવારિજનિશાપતિરોહિતશ્રીઃ ।

શુદ્ધાં ધિયં કૃતધિયાં વિદધાતુ નિત્યં

સાઽઽરમ્ભવારિજનિશાપતિરોહિતશ્રીઃ ॥ ૭૦ ॥

—વસન્ત૦

વિવરણમ્

સા-જિનાલી શુદ્ધાં-પવિત્રાં ધિયં-બુદ્ધિ કૃતધિયાં-વિદુષાં વિદધાતુ-જનયતુ નિત્યં-સદા । સા કિં૦ ? આરમ્ભો-હિંસા સ એવ વારિજં-રૂમલં તત્ર નિશાપતિવત્-ચન્દ્રવદ્ રોહિતા-જાતા શ્રીઃ-પદ્મા યસ્યાઃ સા । સા કા ? યા સર્વજ્ઞસંહતિઃ-જિનાલી શિવસ્ય-મોક્ષસ્ય સૌખ્યં-શર્મ અવાપ-પ્રાપ । સૌખ્યં કિં૦ ? સારમ્-ઉત્તમમ્ । સંહતિઃ કિં૦ ? મયઃ-સંસૃતિઃ અરયો-વૈરિણો જનિઃ-જન્મ શાપઃ-શપનં તૈઃ તિરોહિતા-રોહિતા શ્રીઃ-શોભા યસ્યાઃ સા ॥ ૭૦ ॥

અન્વયઃ

(યા) મય-અરિ-જનિ-શાપ-તિરોહિત-શ્રીઃ સર્વજ્ઞ-સંહતિઃ શિવસ્ય સારં સૌખ્યં અવાપ, સા આરમ્ભ-વારિજ-નિશા-પતિ-રોહિત-શ્રીઃ કૃત-ધિયાં ધિયં શુદ્ધાં નિત્યં વિદધાતુ ।

શબ્દાર્થ

સર્વજ્ઞ=કેવલજ્ઞાની, સમસ્ત વસ્તુના જાણકાર.

સંહતિ=સમુદાય, સમૂહ.

સર્વજ્ઞસંહતિઃ=સર્વજ્ઞોનો સમુદાય.

અવાપ (ધાં આપ્)=પ્રાપ્ત કર્યું.

શિવસ્ય (મૂં શિવ)=મોક્ષના.

સૌલ્યં (મૂં સૌલ્યં)=સુખને.

જનિ=જન્મ.

શાપ=શાપ દેવો તે.

તિરોહિત (ધાં ઘા)=રહિત.

શ્રી=શોભા.

મવારિજનિશાપતિરોહિતશ્રીઃ=સંસાર, શત્રુ, જન્મ અને શાપથી રહિત છે શોભા જેની એવા.

શુદ્ધાં (મૂં શુદ્ધ)=વિશુદ્ધ, નિર્મળ.

ધિયં (મૂં ધી)=બુદ્ધિને.

કૃત (ધાં કૃ)=સંપાદન કરેલ.

કૃતધિયાં (મૂં કૃતધી)=સંપાદિત કરી છે બુદ્ધિ જેમણે એવાની, પહિડતોની.

વિવધાતુ (ધાં ધા)=કરો.

નિજા=જન્મની, રાત.

નિજાપતિ=જન્મની-કાન્ત, ચન્દ્ર.

રોહિત (ધાં રહ)=ઉત્પન્ન થયેલ.

આરમ્મવારિજનિશાપતિરોહિતશ્રીઃ=પાપાચર-

ણરૂપ કમલ પ્રતિ ચન્દ્રની માફક ઉત્પન્ન થઈ છે શોભા જેની એવા.

મ્લોકાર્થ

જિનેશ્વરોને વિજ્ઞપિત—

“ જેની શોભા સંસાર (બવ-જમણ), શત્રુ, જન્મ (તથા મરણ) અને શાપથી મુક્ત છે એવા (અર્થાત્ જેમને હવે જન્મ-મરણના ફેરા ફરવાના નથી એવા તેમજ કોઈને પણ શાપ નહિ દેનારા એવા^૧) જે સર્વજ્ઞ-સમુદાયે મોક્ષનું ઉત્તમ સુખ પ્રાપ્ત કર્યું, તે પાપાચરણરૂપી (સૂર્ય-વિકાસી) કમલને (સંકાયિત કરવામાં) ચન્દ્રની જેમ ઉત્પન્ન થયેલી પ્રભાવાળો (જન-વર્ગ) જેમણે પ્રતિ સંપાદિત કરી છે એવાની (અર્થાત્ પહિડતોની) બુદ્ધિ સદા નિર્મળ કરો. ”—૭૦

જિનવાણ્યાઃ પ્રાર્થના—

હન્તિ સ્મ યા ગુણગણાન્ પરિમોચયન્તી

સામા રતીશમવતાં ભવતોદમાયાઃ ।

જ્ઞાનશ્રિયે ભવતુ તત્પઠનોદ્યતાનાં

સા મારતી શમવતાં ભવતો દમાયા ॥ ૭૧ ॥

—વસન્ત૦

૧ આ તેમની ખરેખરી વીતસાગ દશા સચ્ચે છે, બાકી સ્મૃતિ કરનારા મનુષ્યો ઉપર દુષ્ટ યત્ન કે નિન્દા કરનારા જનો ઉપર શસ્ત્ર યત્ન એ તે અપૂર્ણતાનું લક્ષણ છે.

વિવરણમ્

હે જિન ! મહતઃ સા ભારતી-વાણી શમવતાં-સાધૂનાં જ્ઞાનશ્રિયે મહતુ-અસ્તુ । શમવતાં કિં૦ ? તત્પઠનોઘતાનાં-વચઃપઠને કૃતોઘમાનામ્ । ભારતી કિં૦ ? દમસ્ય-શમસ્ય આયો-લાભો યસ્યાઃ સા । સા કા ? યા ભારતી રતીશં-કન્દર્પ હન્તિ સ્મ-જઘાન । યા કિં કારયન્તી ? પરિમોચયન્તી-ત્યાજયન્તી । કાઃ ? મવઃ-સંસારઃ તોદઃ-પીઠા માયા-દમ્ભઃ તાઃ । કેપાં ? ગુણગણાનવતાં-ગુણવતાં નરાણામ્ । યા કિં૦ ? સામા-સમીકા ॥ ૭૧ ॥

અન્વયઃ

યા સ-આમા (ભારતી) ગુણ-ગણાન્ અવતાં મવ-તોદ-માયાઃ પરિમોચયન્તી રતિ-ર્દશં હન્તિ સ્મ, (હે જિન !) મહતઃ સા દમ-આયા ભારતી તત્-પઠન-ઉઘ્રતાનાં શમવતાં જ્ઞાન-શ્રિયે મહતુ ।

શીખદાર્થ

હન્તિ સ્મ (ધા૦ હન્)=નાશ કર્યો.
ગુણગણાન્=શુભોના સમૂહોને.
પરિમોચયન્તી=ત્યાગ કરાવનારી.
સામા=શોભાથી યુક્ત.
રતીશં (મૂ૦ રતીશ)=રતિ-પતિને, મહનને.
અવતાં (મૂ૦ અવત)=રક્ષણ કરનાર.
મહતોદમાયાઃ=સંસાર, પીઠા અને માયાને.

જ્ઞાન=જ્ઞાન, યોધ.
જ્ઞાનશ્રિયે=જ્ઞાનરૂપી લક્ષ્મીને માટે.
પઠન=વાંચન, પાઠ કરવો તે.
ઉઘ્રત (ધા૦ યમ)=ઉદ્ધમ કરેલ,
તત્પઠનોઘતાનાં=તેના પઠનને વિષે ઉદ્ધમ કરેલાઓના.
શમવતાં (મૂ૦ શમવત)=શમયુક્તનાં.
દમાયા=ઉપશમનો લાભ છે જેથી એવી.

શ્લોકાર્થ

જિન-વાણીને પ્રાર્થના—

“ જો શોભાયુક્ત વાણીએ શુભોના સમુદાયોનું રક્ષણ કરનારા (અર્થાત્ શુભિ-જનો)-ને સંસાર, પીઠા અને માયાનો ત્યાગ કરાવનારી બની કંદર્પને હણ્યો, તે આપની (હે તીર્થ-કર !) ઉપશમના લાભવાળી વાણી તેના પઠન પરત્વે જેમણે ઉલ્લભ કર્યો છે એવા ઉપશમ-ધારી (ઉત્તમ પ્રરૂપે)ની જ્ઞાનરૂપી લક્ષ્મીને અર્થે થાઓ. ”—૭૧

निर्वाणकलिकायाम्—

“अप्रतिचक्रां नडिदृर्णां गरुडवाहनां चतुर्भुजां चक्रचतुष्टय-
भूषितकरां चेति ।”

चक्रधरादेव्याः स्तुतिः—

चञ्चद्विलोचनमरीचिचयाभिभूत—

सारङ्गता स्फटिकरोचितमालकान्ता ।

चक्रं सतामवतु 'चक्रधरा' सुपर्ण

सारं गता स्फटिकरोचितमालकान्ता ॥ ७२ ॥ १८ ॥

—वसन्त०

विवरणम्

चक्रधरा देवी सतां-विज्ञानां चक्रं-वृन्दं अवतु-रक्षतु । चक्रधरा किं० ? चञ्चद्विलोचनयोः-
लसन्नयनयोः मरीचिचयेन-प्रभाभरेण अभिभूता-परास्ता सारङ्गस्य-मृगस्य ता-लक्ष्मीः यया
सा । पुनः किं० ? स्फटिकवत्-स्फटिकमणिवद् रोचितं यद् मालं-ललाटं तेन कान्ता-मनो-
हरा । पुनः किं० ? गता-याता । कं ? सुपर्ण-गरुडम् । सुपर्णं किं० ? सारं-सत्तमम् ।
पुनः किं० ? स्फटिनः-सर्पस्य कराः-प्रभाः तद्बहुचिता-योग्या मा-श्रीः येषां एतादृशा अल-
कान्ताः-केशान्ता यस्याः सा ॥ ७२ ॥

अन्वयः

चञ्च-द्विलोचन-मरीचि-चय-अभिभूत-सारङ्ग-ता स्फटिक-रोचित-माल-कान्ता सारं
सुपर्ण गता स्फटिन्-कर-उचित-मा-अलक-अन्ता 'चक्रधरा' सतां चक्रं अवतु ।

शब्दार्थः

चञ्च (वा० चञ्च)=प्रकाशतुं, दीप्तुं.

द्विलोचन=दोआँख, नेत्र, आँख.

मरीचि=प्रभा.

चय=समूह.

सारङ्ग=मृग, वृक्ष.

चञ्चद्विलोचनमरीचिचयाभिभूतसारङ्गता=प्रका-

शमान नेत्रानी प्रभाना समूह वटे यराखव

प्रभाओ छे मृगनी लक्ष्मीने जेछे जेवी.

स्फटिक=स्फटिक (भट्टि.)

माल=ललाट, कपाज.

स्फटिकरोचितमालकान्ता=स्फटिक (भट्टि)नी

जेम देवी-प्रभान ललाट वटे रमणीय.

चक्रं (मू० चक्र)=भंडलेने, समूहने.

अवतु (वा० अव)=रक्षण कर.

चक्रधरा=चक्रधरा (देवी).

सुपर्ण (मू० सुपर्ण)=गरुडने.

सारं (मू० सार)=(१) विशिष्टवर्ण; (२) उत्तम.

गता (मू० गत)=प्राप्त यथेष्टी.

स्फटा=सापनी झण.

स्फटिन्=सर्प.

कर=अन्ति.

अन्त=छेडा.

स्फटिकरोचितमालकान्ता=सर्पनी प्रभाने यो-

अथ जेवी योला छ जेना वाजना छेडानी ते.

શ્લોકાર્થ

અકુધરા દેવીની સ્તુતિ—

“ જોણે પ્રહાશમાન નેત્રોની પ્રલાના સમૂહ વડે મૃગની લક્ષ્મીને પરાભવ પમાડ્યો છે એવી (અર્થાત્ મૃગના કરતાં પણ વધારે મનોહર લોચનવાળી), તથા વળી સ્ફટિક (મણિ)ની માફક દેદીપ્યમાન લલાટ વડે રમણીય એવી, તેમજ વિચિત્રવર્ણી [અથવા ઉત્તમ] ગરૂડ ઉપર આરૂઠ થયેલી, તેમજ વળી સર્પની પ્રલાને યોગ્ય એવી શોભાવાળા કૈશ-અન્ત વાળી (અર્થાત્ સર્પના જેવા લાંબા અને કૃષ્ણ કૈશવાળી) એવી અકુધરા (દેવી) સન્મનોના મંડળનું રક્ષણ કરે, ”—૭૨

સ્પષ્ટીકરણ

અકુધરા દેવીની પ્રાર્થના—

આ પણ એક વિદ્યા-દેવી છે. એને અપ્રતિયક્ષાના નામથી પણ ઓળખવામાં આવે છે. એનો વર્ણ સુવર્ણના જેવો છે. વિશેષમાં એને ગરૂડનું વાહન છે અને તે પ્રત્યેક હાથમાં ચક્ર રાખે છે. આ વાતની આચાર-દિનકરનો નીચેનો શ્લોક સાક્ષી પૂરે છે. કેમકે તેમાં કહ્યું છે કે—

“ ગરુત્મત્સ્યષ્ઠા ધાસીના, કાર્ત્ત્વરસમચ્છવિઃ ।

મૂલાવપ્રતિચક્રા નઃ, સિદ્ધયે ચક્રધારિણી ॥ ”

—પત્રાંક ૧૬૨.

આ દેવીના સંબંધમાં એટલું નિવેદન કરવું બાકી રહે છે કે જેમ શ્રીશોભન કવીશ્વરે ૭૨મા પદ્યમાં અકુધરા દેવીની સ્તુતિ કરી છે, તેમ આ કવિશાસ્ત્રી પણ કહ્યું છે.

૧૧ શ્રીમલ્લિજિનસ્તુતયઃ

અથ શ્રીમલ્લિનાથસ્ય સ્તુતિઃ—

શ્રીમલ્લિનાથ ! શમથદ્રુમસેકપાથઃ

કાન્તપ્રિયદ્ધુરુચિરોચિતકાયતેજઃ ! !

પાદાબ્જમસ્તુ મદનાર્તિમધૌ વિમુક્તા—

કાન્ત ! પ્રિયં ગુરુ ચિરોચિતકાય તેઽજ ! ॥ ૭૩ ॥

—વસન્ત°

વિવરણમ્

હે શ્રીમલ્લિનાથ! તે-તવ પાદાબ્જં-પદકર્ણં ચિરં-ચિરકાલીનં ડચિતં-યોગ્યં કં-મુલં તસ્મૈ અસ્તુ-ભવતુ । પાદાબ્જં કિં° ? શમથદ્રુમસ્ય-શમદ્રોઃ સેકે-સેચને પાથઃ-પથઃસમમ્ । કાન્તઃ-સુન્દરઃ પ્રિયદ્ધુઃ-ફલિનીદ્રુમઃ તસ્ય રુચિઃ-પ્રભા તદ્વદ્ રોચિતં-શ્રોભિતં કાયસ્ય તેજઃ-પ્રકાશો યસ્ય તત્સં° । હે અજ !-કૃષ્ણસમ । । ક્વ ? મદનાર્તિમધૌ-કામપીદામધુદૈત્યે । વિમુક્તં-ત્યક્તં અકાન્તં-અપ્રિયં યેન તત્સં° । પાદાબ્જં કિં° ? પ્રિયં-કાન્તમ્ । પુનઃ કિં° ? ગુરુ-મહત્ ॥૭૩॥

અન્યથાઃ

કાન્ત-પ્રિયદ્ધુ-રુચિ-રોચિત-કાય-તેજઃ ! મદન-આર્તિ-મધૌ અજ ! વિમુક્ત-અ-કાન્ત ! શ્રી-મલ્લિ-નાથ ! તે શમથ-દ્રુમ-સેક-પાથઃ પ્રિયં ગુરુ પાદ-અબ્જં ચિર-રોચિત-કાય અસ્તુ ।

શીખરાર્થ

મલ્લિ=મલદસ (નાથ), ઓગણીસમા તીર્થકર.
શ્રીમલ્લિનાથ ! =હે શ્રીમલદસનાથ !

દ્રુમ=વૃક્ષ, બાડ.

સેક=સિંચન, પાણી છાંટવું તે.

પાથ=જળ.

શમથદ્રુમસેકપાથઃ=શમથ વૃક્ષના સિંચન

પ્રતિ જળના સમાન.

પ્રિયદ્ધુ=પ્રિયં, પ્રિય, પ્રિય (વૃક્ષ).

રુચિ=પ્રભા.

તેજસ્=તેજ.

કાન્તપ્રિયદ્ધુરુચિરોચિતકાયતેજઃ ! =સુન્દર પ્રિય-
શુની પ્રભાની જેમ શોભી રહી છે
જેના શરીરની કાંતિ એવા । (સં°)

અબ્જ=કેમલ.

પાદાબ્જં=પદ્મ-કેમલ.

મદન=કામદેવ.

આર્તિ=પીડા.

અર્તિ=પીડા.

મધુ=મધુ નામનો દેવ.

મદનાર્તિમધૌ=કામદેવની પીડાપી મધુને વિશે.

અકાન્ત=અપ્રિય, અનિષ્ટ.

વિમુક્તાકાન્ત ! = વિશેષતઃ ત્યજ્ય દીર્ઘ છે અપ્રિય
જેણે એવા । (સં૦)
પ્રિયં (મૂં પ્રિય) = ઇષ્ટ.
ગુરુ = વિશાળ.

ચિર = દીર્ઘ કાલ પર્યંત.
ચિરોચિત્કાય = દીર્ઘ કાલ પર્યંતના તેમજ યોગ્ય
એવા સુખને માટે.
અજ ! (મૂં અજ) = હે કૃપણ !

શ્લોકાર્થ

શ્રીમદ્દિનાથની સ્તુતિ—

“ સુન્દર પ્રિયંશુની પ્રવાની જમ જના શરીરની કાંતિ શોભી રહી છે એવા હે
(ઓગણીસમા તીર્થંકર) ! હે કામદેવની પીડાડૂપી મધુનો નાશ કરવામાં (શ્રી)કૃપણ (સમાન) !
જેણે અપ્રિય (કાર્યો) વિશેષતઃ ત્યજ્ય દીર્ઘ છે એવા હે (સર્વજ્ઞ) ! હે શ્રીમદ્દિનાથ !
શમડૂપી વૃક્ષનું સિંચન કરવામાં જલસમાન એવું તથા રૂચિકર તેમજ વિશાળ એવું તાર
ચરણ—કમલ દીર્ઘ કાલ પર્યંતના તેમજ યોગ્ય એવા સુખને અર્થે થાઓ. ”—૭૩

સ્પષ્ટીકરણ

મદ્દિનાથ-ચરિત્ર—

શ્રીમદ્દિનાથ પરવે ત્રણ ચરિત્રો પ્રાકૃત લાષામાં રચવામાં આવ્યાં છે. તેમાં એક જિને-
શ્વરે ૫૫૫૫ શ્લોક જેટલું, બીજું હરિભદ્રે ૯૦૦૦ શ્લોક પ્રમાણનું અને ત્રીજું ભુવનતુંગે (?)
૫૦૦ શ્લોક પ્રમાણુક રચેલ છે. આ ઉપરાંત ચિનમયચન્દ્રે ૪૨૫૦ શ્લોક જેવડું ચરિત્ર સંસ્કૃત
લાષામાં રચ્યું છે

મધુ-દેત્ય—

એક દિવસ વિષ્ણુ નિદ્રાદેવીને વશ થયેલા હતા, તેવામા તેના કાનમાંથી ટ્રેટલા અને મધુ
નામના બે જખરજસ્ત દેત્ય ઉત્પન્ન થયા. આ બે દેત્યો બ્રહ્માને મારી નાખવાની તૈયારી કરતા
હતા એટલામાં તે બંનેને વિષ્ણુએ મારી નાખ્યા. આ હિન્દુશાસ્ત્રમાંની પૌરાણિક કથા છે.

* * * * *

સ્યાદ્વાદિબ્રેણ્યાઃ સ્તુતિઃ—

સ્યાદ્વાદિનાં તતિરનન્યજમિન્દુકાન્તા—

ચ્છા યા વિડમ્બયતિ સન્તમસદ્ગમાનામ્ ।

સા સેવધિઃ પ્રવિધુનોતુ કૃતપ્રકાશ—

ચ્છાયાવિડમ્બયતિ સન્તમસં ગમાનામ્ ॥ ૭૪ ॥

વિવરણમ્

સા-જિનતતિઃ સન્તમસં-અવતપસં પ્રવિધુનોતુ-હિનસ્તુ । સા કિં૦ ? સેવધિઃ-નિધાનમ્ ।
કેપા ? ગમાનાં-જ્ઞાનાનામ્ । સન્તમસં કિં૦ ? કૃતા-વિહિતા પ્રકાશચ્છાયાયા-જ્ઞાનશ્રિયો
વિલમ્બેન યતિઃ-વિરતિઃ યેન તત્ । ઢલયોરૈયાત્ । સા કા ? યા સ્યાદ્વાદિનાં તતિઃ-જિનશ્રેણી
અનન્યજં-રુન્દર્પં વિદમ્બયતિ-તર્જયતિ । યા કિં૦ ? ઇન્દુકાન્તવત્-ચન્દ્રકાન્તવત્ અચ્છા-
નિર્મલા । અનન્યજં કિં૦ ? સન્તં-વિદ્યમાનમ્ । સ્યાદ્વાદિનાં કિં૦ ? અસંજ્ઞમાનાં-
સંજ્ઞવર્જિતાનામ્ ॥ ૭૪ ॥

અન્વયઃ

અ-સંજ્ઞમાનાં સ્યાદ્વાદિનાં યા ઇન્દુ-કાન્ત-અચ્છા તતિઃ સન્તં અનન્યજં વિદમ્બયતિ, સા
ગમાનાં સેવધિઃ કૃત-પ્રકાશ-છાયા વિદ(લ)મ્બ-યતિ સન્તમસં પ્રવિધુનોતુ ।

શીખરાર્થ

સ્યાદ્વાદિનાં (મૂં સ્યાદ્વાદિન)=સ્યાદ્વાદીઓની,
તીર્થકરેની.

અનન્યજં (મૂં અનન્યજ)=કંઠર્પને.

ઇન્દુકાન્ત=ચન્દ્રકાન્ત (મધિ).

અચ્છા=નિર્મળ.

ઇન્દુકાન્તાચ્છા=ચન્દ્રકાન્તના જેવી નિર્મળ.

વિદમ્બયતિ (ધાં વિદમ્)=તિરસ્કાર કરે છે.

સન્તં (મૂં સત્)=વિદ્યમાન, હૈયાતી ધરાવનારા.

અસંજ્ઞમાનાં=સંગ-રહિત.

સેવધિઃ (મૂં સેવધિ)=નિધાન, નિધિ.

પ્રવિધુનોતુ (ધાં ધુ)=નાશ કરે.

કૃત (ધાં કૃ)=કરેલ.

પ્રકાશ=જ્ઞાન.

છાયા=(૧) કાન્તિ; (૨) લક્ષ્મી.

વિદ(લ)મ્બ=વિલંબ, ઢીલ.

યતિ=વિરામ.

કૃતપ્રકાશચ્છાયાવિદ(લ)મ્બયતિ=કર્યો છે જ્ઞાન-

રૂપી લક્ષ્મીના વિલંબથી વિરામ જેણે એવા.

સન્તમસં (મૂં સન્તમસ)=ગાઢ અજ્ઞાનને.

ગમાનાં (મૂં ગમ)=જ્ઞાનોના.

શ્લોકાર્થ

સ્યાદ્વાદીઓની શ્રેણીની સ્તુતિ—

“ (રાગ-દ્રેષકારી) સંગથી રહિત એવા સ્યાદ્વાદીઓની ચન્દ્રકાન્ત (મધિ)ના જેવી
જે નિર્મળ શ્રેણી વિદ્યમાન કંઠર્પનો તિરસ્કાર કરે છે, તે જ્ઞાનોના નિધાનરૂપ (જિન-ચંકિત),
જ્ઞાનરૂપી લક્ષ્મીના વિલંબથી જેણે વિરામ કર્યો છે એવા (અર્થાત્ જ્ઞાનને આચ્છાદિત કરનારા
એવા) ગાઢ અજ્ઞાનને વિનાશ કરે. ”—૭૪

જિનવાકૂચન્દ્રિકાયા મહિમા—

સદ્જ્ઞોચમાનયતિ યા ગૃહમસ્તમોહા—

નાયાઽસમાનમમતામરસં સ્તવાનામ્ ।

વાકૂચન્દ્રરુગ્ યતુ તમોભરમર્હતામ—

નાયાસમાનમમતામરસંસ્તવાનામ્ ॥ ૭૫ ॥

—વસન્ત ૦

વિવરણમ્

અર્હતાં-જિનાનાં સા વાકૂચન્દ્રરુગ્-વાળીન્દુરુચિઃ તમોભરં યતુ-પાપવૃન્દં નિરસ્યતુ ।
અર્હતાં કિં ૦ ? નાસ્તિ આયાસઃ-સંસારપ્રયાસો માનો-ગર્વો મમતા-મમત્વં મરો-મરણં તેષાં
સંસ્તવઃ-પરિચયો યેષાં તેષામ્ । સા કા ? યા વાકૂચન્દ્રરુચિઃ અમતામરસં-રોગામ્ભોજં સદ્જ્ઞો-
ચમાનયતિ-સદ્જ્ઞોચયતિ । પુનઃ કિં ૦ ? ગૃહં-મન્દિરમ્ । કેપા ? સ્તવાનાં-સ્તુતીનામ્ । પુનઃ
કિં ૦ ? અસ્તો-ગતો મોહાનયોઃ-મૌઢ્યાજ્ઞાનયોઃ આયો-લાભો યસ્યાઃ સા । અમતામરસં
કિં ૦ ? અસમાનં-અસાધારણમ્ ॥ ૭૫ ॥

અન્વયઃ

યા સ્તવનાં (અ-સમાન) ગૃહં, અસ્ત-મોહ-અન-આયા (ચન્દ્રિકા) અ-સમાનં અમ-તામરસં
સદ્જ્ઞોચં આનયતિ, (સા) અન્-આયાસ-માન-મમતા-મર-સંસ્તવાનાં અર્હતાં વાકૂ-ચન્દ્ર-રુક્
તમસ્-મર યતુ ।

શી૦દ્દાર્થ

સદ્જ્ઞોચં (મૂં સદ્જ્ઞોચ)=સંકેત, ધીકાઈ જુદું તે.
આનયતિ (યાં ની)=લઈ લાવે છે.

ગૃહ (મૂં ગૃહ)=ઘર.

અન=અજ્ઞાન.

અસ્તમોહાનાયા=નષ્ટ થયેા છે મોહ અને અજ્ઞા-
નના લાભ જેને વિષે (અથવા જેનાથી)
એવી.

અસમાનં (મૂં અસમાન)=અસાધારણ.

અમ=અધિ, રોગ.

તામરસ=કમળ.

અમતામરસ=રોગરૂપી કમળને.

સ્તવાનાં (મૂં સ્તવ)=સ્તુતિઓના.

વાકૂચન્દ્રરુગ્=વાણીરૂપી નિશા-પતિની કાન્તિ.

યતુ (યાં દો)=કાપે, નાશ કરે.

તમોભરં=અંધકારના સમૂહને.

અર્હતાં (મૂં અર્હત)=અરિહંતોની, તીર્થંકરોની.

મમતા=મમત્વ, મારાપણું.

સંસ્તવ=પરિચય.

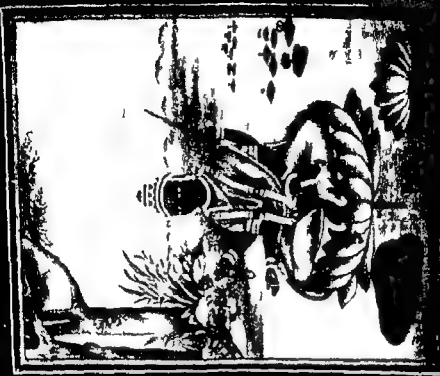
અનાયાસમાનમમતામરસંસ્તવાનાં=અવિદ્યમાન

છે પ્રયત્ન, ગર્વ, મમત્વ અને મરણનો

પરિચય જેમને વિષે એવા.

कुवेरयण वतमुं व इन्द्रायुधार्ण गन्डादन गजगहन अष्टभुज
वरदपद्मचापशूलमपयुक्तदक्षिणमार्गं योवपूरकदाकि-
मुद्रपद्मम्युक्तमाम्भार्णि चेति ।

मरोद्या देवी रुणतर्णां पद्मामता चतुर्भुजा वादाभमृगयुक्त
दक्षिणकरा मातुलिकयुक्तमाम्भारा चेति ।

શ્લોકાર્થ

જન-વાણીરૂપી ચન્દ્રિકાનો મહિમા—

“સ્તુતિઓના (અનુપમ) ગૃહરૂપ એવી તથા જેનાથી મોહ અને અજ્ઞાનનો લાભ ન થયો છે એવી જે (ચન્દ્રિકા) અસાધારણ રોગરૂપી (સૂર્ય-વિકાસી) કમલનો સંકાય કરે છે, તે, જેમને વિષે (ભવ-શ્રમણરૂપી) પ્રયત્ન, અભિમાન, મમત્વ અને મરણનો પરિચય અવિદ્યમાન છે એવા અરિહતોની વાણીરૂપી નિશાપતિની ચંદ્રિકા (અજ્ઞાનરૂપ) અંધકારના સમૂહનો નાશ કરે. ”—૭૫

* * * * *

ધરણમિયાયાઃ સ્તુતિઃ—

શ્રીજૈનશાસનહિતા નિખિલાહિતાલી—

સંમિશ્રતામરસમા સુરમાસમાના ।

દેવી દુનોતુ દુરિતં ‘ધરણપ્રિયા’ વઃ

સંમિશ્રતામરસમાસુરમા સમાના ॥ ૭૬ ॥ ૧૯ ॥

—વસન્ત૦

વિવરણમ્

ધરણમિયાનામ્ની દેવી ઘો-ગુપ્તકાં દુરિતં-પાપં દુનોતુ-સિપતુ । દેવી કિં૦ ? શ્રીજૈનશાસનસ્ય હિતા-હિતકારિણી । પુનઃ કિં૦ ? નિખિલા-સમસ્તા અહિતાલ્યા-વૈરિશ્રેણ્યાઃ સંમિશ્ર-સંમેદિની । પુનઃ કિં૦ ? નતા-પ્રણતા અમરસમા-દેવપર્પદ્ યસ્યાઃ સા । પુનઃ કિં૦ ? સુરૈઃ-દેવૈઃ માસમાના-શોભમાના । પુનઃ કિં૦ ? સંમિશ્ર-વિકસિતં યત્ તામરસં-કમલં તદ્વદ્ માસુરા-સુન્દરા મા-પ્રમા યસ્યાઃ સા । પુનઃ કિં૦ ? સમાના-સન્માનસહિતા ॥ ૭૬ ॥

અન્વયઃ

શ્રી-જૈન-શાસન-હિતા, નિખિલ-અહિત-આલી-સમિદ્, નત-અમર-સમા, સુર-માસ-માના, સંમિશ્ર-તામરસ-માસુર-મા, સ-માના (અથવા અ-સમાના) ધરણમિયા દેવી વઃ દુરિત દુનોતુ ।

શબ્દાર્થ

જૈન=જન-વિષયક.

શાસન=શાસન, આજ્ઞા.

હિતા (મૂં હિત)=હિતકારી, કલ્યાણકારી.

શ્રીજૈનશાસનહિતા=શ્રીજૈન શાસનને હિતકારી.

નિખિલ=સમસ્ત.

અહિત=શત્રુ.

સંમિદ્=સેદનારી.

નિશ્ચિલાહિતાલીસંમિદ્=સમસ્ત શત્રુઓની શ્રે-
ણિને સેદનારી.

સભા=સભા.

નતામરસમા=પ્રણામ કર્યો છે સુરોની સભા-
ઓએ જેને ઓવી.

માસમાના (ધા૦ માસ)=પ્રકાશમાન, દીપતી.

સુરમાસમાના=દેવો વડે દીપતી.

વેવી=દેવી.

હુનોતુ (ધા૦ કુ)=હુઃખ દો.

હુરિતં (મૂ૦ હુરિત)=પાતકને, પાપને.

ધરણ=ધરણેન્દ્ર.

પ્રિયા=પત્ની.

ધરણપ્રિયા=(૧) ધરણેન્દ્રની પત્ની; (૨)
ધરણપ્રિયા.

સંમિદ્ (ધા૦ મિદ્)=વિકસિત, ખીલેલ.

માતુર=શોભાયમાન, તેજસ્વી.

સંમિદ્નતામરસમાસુરમા=વિકસિત કમંજના જે-
વી શોભાયમાન 'છે શોભા જેની ઓવી.

સમાના (મૂ૦ સમાન)=માનયુક્ત.

અસમાના (મૂ૦ અસમાન)=અસાધારણ.

શ્લોકાર્થ

ધરણપ્રિયા દેવીની સ્તુતિ—

“ શ્રીજૈન શાસનને હિતકારી, વળી સમસ્ત શત્રુઓની શ્રેણિનેા સંહાર કરનારી, તથા
વળી સુરોની સભાએ જેને પ્રણામ કર્યો છે ઓવી, તેમજ દેવો વડે દીપતી તથા વળી વિક-
સિત કમંજના જેવી શોભાયમાન શોભાવાળી ઓવી અને વળી માન-યુક્ત [અથવા અનુપમ]
ઓવી ધરણપ્રિયા દેવી તમારા પાપને કુઃખ દો (અર્થાત્ પાપોને દૂર કરે).—૭૬

સ્પષ્ટીકરણ

ધરણપ્રિયા દેવીનું સ્વરૂપ—

ધરણેન્દ્રને છ પટ્ટરાણીઓ છે, પરંતુ તેમાં વૈરોટયાનું નામ આવતું નથી. છતાં સામાન્ય
રીતે ‘ધરણપ્રિયા’થી વૈરોટયા સમજવામાં આવે છે. આ વૈરોટયા પણ એક વિદ્યા-દેવી છે.
આ વિદ્યા-દેવીનો વર્ણ રયામ છે અને તેને અજગરનું વાહન છે. તેના ચાર હાથ પૈકી તેના જમણા
બે હાથ ખડ્ગ અને સર્પથી શોભે છે, જ્યારે તેના ડાબા બે હાથ હાલ અને સર્પથી અલંકૃત છે.

૭૨ મા પદ્યમાં ચક્રધરા નામની વિદ્યા-દેવીની સ્તુતિ કરવામાં આવી છે એટલે અત્ર પણ
વૈરોટયા નામની વિદ્યા-દેવીની સ્તુતિ કરવામાં આવી છે એ વાત સર્વોંજ સ્વીકારવામાં એક વાંધો
આવે છે અને તે એ છે કે વૈરોટયા એ ઓગણીસમા તીર્થંકરની શાસન-દેવીનું પણ નામ છે.
પરંતુ આ શાસન-દેવી પણ ધરણેન્દ્રની પત્ની છે કે નહિ એ પ્રશ્ન વિચારવો બાકી રહે છે.
એ દેવીના સ્વરૂપ ઉપર મૂળ શ્લોકમાં પ્રકાશ પાડવામાં આવ્યો નથી એટલુંજ નહિ, પરંતુ
સ્વોપના ટીકામાં પણ સ્તુતિકારે ધરણ-પ્રિયા સંબંધી ખુલાસો કર્યો નથી; વાસ્તે ધરણપ્રિયાથી
વૈરોટયા નામની શાસન-દેવી સમજવી કે વિદ્યા-દેવી કે અન્ય કોઈ, એનો નિર્ણય કરવો બાકી
રહે છે. છતાં પણ સાથે સાથે શાસન-દેવી તરીકેનું વૈરોટયા દેવીનું સ્વરૂપ આપતું અસ્થાને નહિ
ગણાય, એમ માની તે આવેખવામાં આવે છે.

આ દેવીનો રયામ વર્ણ છે અને તે પદ્માસની છે. વળી તેને ચાર હાથ છે. તેના જમણા બે હાથ
ખડ્ગ અને અક્ષસૂત્રથી અલંકૃત છે, જ્યારે તેના ડાબા બે હાથ ધીજપૂરક અને શકિતથી વિભૂષિત છે.

૨૦ શ્રીમુનિસુવ્રતજિનસ્તુતયઃ

અથ શ્રીમુનિસુવ્રતનાથસ્ય સ્તુતિઃ—

સીમન્તિનીમિવ પતિઃ સમગંસ્ત સિદ્ધિં

નિર્માય વિસ્મિતમહામુનિ સુવ્રતત્વમ્ ।

સોઽયં મમ પ્રતનુતાત્ તનુતાં ભવસ્ય

નિર્માય ! વિસ્મિતમહા 'મુનિસુવ્રત !' ત્વમ્ ॥ ૭૭ ॥

—વસન્ત૦

વિવરણમ્

હે મુનિસુવ્રત ! સોઽયં ત્વં મમ ધવસ્ય તનુતાં—તુચ્છત્વં પ્રતનુતાત્—વિસ્તારય । નિર્ગતા માંયા—નિકૃતિર્યસ્ય તત્સમ્બોધનમ્ । ત્વં કિં૦ ? વિસ્મિતં—વિકસિતં મહઃ—તેજો યસ્ય સઃ । સ કઃ ? યો મુનિસુવ્રતઃ સુવ્રતત્વં—વ્રતં નિર્માય સિદ્ધિં—મુક્તિં સમગંસ્ત—સિદ્ધિમહાગીચકાર । ઇવ—યથા પતિઃ—ભર્તા સીમન્તિની—સ્ત્રિયં સંસજતિ । સુવ્રતત્વં કિં૦ ? વિસ્મિતા—વિસ્મયં નીતા મહામુનયો—યતયો યેન તત્ ॥ ૭૭ ॥

અન્વયઃ

(યઃ) વિસ્મિત—મહત્—મુનિ સુવ્રતત્વં નિર્માય પતિઃ સીમન્તિનીં ઇવ સિદ્ધિં સમગંસ્ત, સઃ અયં વિસ્મિત—મહાઃ ત્વં (હે) નિર્—માય ! મુનિસુવ્રત ! મમ ધવસ્ય તનુતાં પ્રતનુતાત્ ।

શીખ૨ર્થ

સીમન્તિનીં (મૂં સીમન્તિની)=સીને.

પતિઃ (મૂં પતિ)=નાથ.

સમગંસ્ત (ધાં ગમ્)=(૧) અઘ્યા; (૨) અઘી-કાર કરી.

નિર્માય (ધાં મા)=કરીને, આચરીને.

વિસ્મિત (ધાં સ્મિ)=અચંબો ખમાડેલ.

મુનિ=સાધુ.

વિસ્મિતમહામુનિ=અચંબો ખમાડ્યો છે મહા-મુનિઓને જેણે એવા.

સુવ્રતત્વં (મૂં સુવ્રતત્વ)=વ્રતને, મુનિપણને.

પ્રતનુતાત્ (ધાં તત્)=વિસ્તારે.

તનુતાં (મૂં તનુતા)=ચોડાપણને, કૃશતાને.

નિર્માય !=જતું રહ્યું છે કપટ જેનું એવા, હે નિષ્કપટી !

વિસ્મિત=વિકસિત.

મહત્=તેજ.

વિસ્મિતમહા=વિકસિત થયું છે તેજ જેનું એવા.

મુનિસુવ્રત !=હે મુનિમુવ્રત(સ્વામી) !

શ્લોકાર્થ

શ્રીમુનિસુવ્રતસ્વામીની સ્તુતિ—

“જાણે મહામુનિઓને વિસ્મય પમાડ્યો છે એવા સુંદર વ્રતને આચરીને પતિ પત્નીને મળે તેમ જે સિદ્ધિ (સુંદરી)ને મળ્યો તે આ તું વિકસિત તેજવાળો છે નિષ્કપટી મુનિસુવ્રત (સ્વામી) ! મારા ભવની કૃપાતાનો વિસ્તાર કર (અર્થાત્ મને અદ્વૈતવાદી બનાવ),”—૭૭

સ્પષ્ટીકરણ

શ્રીમુનિસુવ્રત-ચરિત્ર—

મુનિસુવ્રતસ્વામીનું એક ચરિત્ર શ્રીચન્દ્રે પ્રાકૃત ભાષામાં ૧૦૬૬૪ ગાથા જેટલું રચેલું છે, આ ઉપરાંત નવ ભવના વૃત્તાંત પૂર્વકનું એક ચરિત્ર વિનયચન્દ્રે રચ્યું છે. આનું પ્રમાણ ૪૫૫૨ શ્લોક જેટલું છે. વિશેષમાં પદ્મપ્રભાસૂરિએ પણ ૫૫૫૫ ગાથા પ્રમાણનું એક ચરિત્ર રચ્યું છે.

* * * * *

જિનેશ્વરાણાં સ્તુતિ:—

દીક્ષાં જવેન જગૃહુર્જિનપા વિમુચ્ય

કાન્તારસં ગતિપરાજિતરાજહંસાઃ ।

તે મે સૃજન્તુ સુપમાં યશસા સુકીર્તિ—

કાં તારસદ્ગતિપરા જિતરાજહંસાઃ ॥ ૭૮ ॥

—યસન્તઃ

વિવરણમ્

તે જિનેન્દ્રા મે—મમ સુપમાં—શોમાં સજન્તુ—વિશન્તુ । સુપમાં કિં० ? શોમને કીર્તિષ્કે—શ્લોકસુત્રે યસ્યાઃ તામ્ । તે કિંવિશિષ્ટાઃ ? તારસદ્ગત્યા—મનોર્થસદ્ગત્યેન પરાઃ—પ્રધાનાઃ । પુનઃ કિં० ? મિતૌ—ન્યત્કૃતૌ રાજહંસૌ—ચન્દ્રરજતે ચૈઃ તે । કેન ? યશસા—શ્લોકેન । તે કે ? યે જિનપા—જિનેન્દ્રા જવેન—વેગેન દીક્ષાં—પ્રવ્રજ્યાં જગૃહુઃ—ગૃહ્ણન્તિ સ્મ । કિં કૃત્વા ? વિમુચ્ય—ત્યક્ત્વા । કં ? કાન્તારસં—સ્ત્રીમેમ । જિનપાઃ કિં ? ગત્યા—ગમનેન પરાજિતઃ—પરાભૂતો રાજહંસો—પ્રાક્ષો ચૈઃ તે ॥ ૭૮ ॥

અન્વયઃ

(યે) ગતિ—પરાજિત—રાજહંસાઃ જિન—પાઃ કાન્તા—રસં વિમુચ્ય દીક્ષાં જવેન જગૃહુઃ, તે તાર—સદ્ગતિ—પરાઃ યશસા જિત—રાજન્—હંસાઃ મે સુ—કીર્તિ—કાં સુપમાં સૃજન્તુ ।

શબ્દાર્થ

દીક્ષાં (મૂં દીક્ષા)=દીક્ષાને, સંચાર-ત્યાગને.
 જવેન (મૂં જવ)=વેગપૂર્વક.
 જગૃહુઃ (ધાં ગ્રહ)=અહણ કરતા હવા.
 જિનપાઃ (મૂં જિનપ)=જિનેશ્વરો.
 વિમુચ્ય (ધાં મુચ્)=વિશેષતઃ ત્યજી દધને.
 રસ=રાગ, પ્રેમ.
 કાન્તારસ=શ્રીના પ્રેમને.
 ગતિ=ચાલ.
 પરાજિત (ધાં જિ)=હરાવી હીધેલ.
 રાજહંસ=રાજહંસ.
 ગતિપરાજિતરાજહંસાઃ=ચાલ વડે જીત્યા છે
 રાજહંસોને જેમણે એવા.

સૃજન્તુ (ધાં સૃજ)=અર્પો.
 સુપમાં (મૂં સુપમા)=શોભાને.
 યશસા (મૂં યશસ)=યશ વડે, કીર્તિ વડે.
 સુકીર્તિકાં=સુન્દર છે યશ અને સુખ જેનાં
 એવી.
 તાર=મનોર.
 સદ્ગતિ=સંગમ.
 તારસદ્ગતિપરાઃ=મનોર સંગમ વડે પ્રધાન.
 હંસ=રૂપું, ચાંદી.
 જિતરાજહંસાઃ=જીત્યા છે ચન્દ્ર અને ચાંદીને
 જેમણે એવા.

શ્લોકાર્થ

જિનેશ્વરોની સ્તુતિ—

“ જેમણે ચાલ વડે રાજહંસોને જીત્યા છે એવા જ જિનેશ્વરોએ પ્રમદાના પ્રેમને લાગ
 કરીને વેગપૂર્વક દીક્ષા અહણ કરી, તે ઉત્તમ સંગતિ વડે પ્રધાન તેમજ કીર્તિ (ની ઉજ્જવલતા)
 વડે ચન્દ્રને તેમજ ચાંદીને જેમણે પરાજિત કર્યા છે એવા તીર્થંકરો અને યશસ્વિની
 શોભા અર્પો.”—૭૮

* * * * *

જિનાગમાય મંદોદેવત્યોપમા—

દુર્દાન્તવાદિકુમતત્રિપુરાભિઘાતે

કામારિમાનમ મતં પૃથુ લક્ષણેન ।

સર્વજ્ઞશીતરુચિના રચિતં નિરસ્ત—

કામારિમાનમમતં પૃથુલક્ષણેન ॥ ૭૯ ॥

—વસન્ત•

વિવરણમ્

हे जन ! त्वं मतं आनम-नमस्कुरु । मतं किं० कामारि-ईश्वरसमम् । क्व ? दुर्दान्ता-
 दुर्दमा ये चादिनः-परवादिनः तेषां कुमतं-कूपसः तदेव त्रिपुरनामा दैत्यः तस्य अभिघाते-इत्यनेन ।

પુનઃ કિં૦ ? પૃથુ-વિસ્તીર્ણમ્ । કેન ? લક્ષણેન । પુનઃ કિં૦ ? રચિતં-પ્રયિતમ્ । કેન ? સર્વજ્ઞશી-
તરુચિના-જિનચન્દ્રેણ । પુનઃ કિં૦ ? નિરસ્તા-ધ્વસ્તાઃ કામઃ-કન્દર્પઃ અરયો-રિપવઃ માનઃ-
સ્મયો મમતા ચ-મમત્વં યેન તત્ । લક્ષણેન કિં૦ ? પૃથુલા-વિશાલાઃ ક્ષણા-ઉત્સવા
યસ્માત્ તેન ॥ ૭૯ ॥

અન્વયઃ

હુર્વાન્ત-વાદિન્-કુ-મત-ત્રિપુર-અભિઘાતે કામ-અરિ, પૃથુલ-ક્ષણેન લક્ષણેન પૃથુ સર્વજ્ઞ-
શીત-રુચિના રચિતં નિરસ્ત-કામ-અરિ-માન-મમતં મતં આનમ ।

શબ્દાર્થ

હુર્વાન્ત=હુર્લમ, જેનું દુઃખેથી હમન થઈ શકે તેવો.

કુમત=દુષ્ટ સિદ્ધાન્ત.

ત્રિપુર=ત્રિપુર (દેવ્ય).

અભિઘાત=વિનાશ.

હુર્વાન્તવાદિકુમતત્રિપુરાભિઘાતે=હુર્લમ વાદી-
ઓના દુષ્ટ સિદ્ધાન્તરૂપી ત્રિપુરના
વિનાશને વિષે.

કામ=કામદેવ, કંદર્પ, મદન.

કામારિ (મુઠ કામારિ)=કંદર્પના શત્રુ (રૂપ),
શિવ (રૂપ).

લક્ષણેન (મુઠ લક્ષણ)=લક્ષણ વડે, ચિહ્ન વડે.
શીતરુચિ=શીતળ છે તેજ જેનું તે, સુધાકર,

ચન્દ્ર.

સર્વજ્ઞશીતરુચિના=સર્વજ્ઞરૂપી ચન્દ્ર વડે.

નિરસ્ત (વાઠ અસ્ત)=નિવારણ કરેલ.

નિરસ્તકામારિમાનમમતં=નિરાશ થયો છે મદન,

હુશ્મન, માન અને મમતાનો જેથી એવા.

પૃથુલ=વિશાળ.

ક્ષણ=ઉત્સવ.

પૃથુલક્ષણેન=વિશાળ છે ઉત્સવો જેથી એવા.

શ્લોકાર્થ

જિતાગમને આપવામાં આવેલી મહાદેવની ઉપમા—

“ હુર્લમ (દુર્લભ) વાદીઓના દુષ્ટ સિદ્ધાન્તરૂપી ત્રિપુર (નામના દેવ્ય) નો વિનાશ
કરવામાં મહાદેવના સમાન, વળી જેથી વિશાળ ઉત્સવો છે એવા લક્ષણ વડે વિસ્તીર્ણ, તેમજ
સર્વજ્ઞરૂપ સુધાકર વડે રચાયેલ તથા વળી મદન, હુશ્મન, માન અને મમતાનું જે દ્વારા
નિકન્દન ગયું છે એવા સિદ્ધાન્તને (દે જનો ।) તમે નમસ્કાર કરો. ”—૭૯

સ્પષ્ટીકરણ

ત્રિપુર દેવ્ય—

આ દેવ્ય એના, રૂપા અને લોકાના મયાગુરે બનાવેલા ત્રણ નગરોનો અધિપતિ હતો. એનું
મરણ મહાદેવને હાથે થયું હતું તેમજ એનાં ત્રણે નગરોને લક્ષ્મીભૂત પણ એ લવાની-પતિ-
એજ હતા. એ વાત હિંદુ શાસ્ત્રમાં નજરે પડે છે.

ગૌરીદેવ્યાઃ સ્તુતિઃ—

યા દુર્ધિયામકૃત દુષ્કૃતકર્મમુક્તા—

ડનાલીકમજ્જનપરાડસ્તમરાલવાલા ।

ગત્યાડસ્યમસ્યતુ તમસ્તવ ગૌર્યવન્તી

નાલીકમં જન ! પરાસ્તમરાલવાલા ॥ ૮૦ ॥ ૨૦ ॥

—વસન્ત૦

વિવરણમ્

હે જન ! સા ગૌરી-દેવી તવ તમઃ-પાપં અસ્યતુ-દલયતુ । ગૌરી કિં કુર્વન્તી ? અવન્તી-પરન્તી । કિં ? આસ્યં-વચન્નમ્ । આસ્યં કિં ? નાલીકવદ્ ભા-પ્રભા યસ્ય તત્ । ગૌરી કિં ? ગત્યા-ગમનેન પરાસ્તા-જિતા મરાલવાલા-ઈતી યયા સા । સા કા ? યા-ગૌરી દુર્ધિયાં-દુર્બુદ્ધીનાં અસ્તં-વિનાશં અકૃત-કરોતિ સ્મ । યા કિં ? દુષ્કૃતકર્મભિઃ-પાપક્રિયાભિઃ મુક્તા-વર્જિતા । પુનઃ કિં ? અનાલીકયોઃ-અજ્ઞાનાસત્યયોઃ મજ્જનં-વિનાશઃ તત્ર પરા-પરાયણા । પુનઃ કિં ? અરાલા-વ્રજા વાલાઃ-કેશાઃ યસ્યાઃ સા ॥ ૮૦ ॥

અન્વયઃ

(હે) જન ! યા દુષ્કૃત-કર્મન્-મુક્તા અન-અલીક-મજ્જન-પરા અરાલ-વાલા (દેવી) દુર્-ધિયાં અસ્તં અકૃત, (સા) ગત્યા પરાસ્ત-મરાલ-વાલા નાલીક-મં આસ્યં અવન્તી 'ગૌરી' તવ તમઃ અસ્યતુ ।

શીખ્દાર્થ

દુર્ધિયાં (મૂં બુધી) = દુષ્ટ બુદ્ધિવાળાના.
અકૃત (પાં કૃ) = કરતો હુવો.
દુષ્કૃત = પાપ.
કર્મન્ = ક્રિયા.
દુષ્કૃતકર્મમુક્તા = પાપમય ક્રિયાઓથી મુક્ત
એવી.
અલીક = અસત્ય, જૂઠું.
મજ્જન = વિનાશ.
પર = તત્પર.
અનાલીકમજ્જનપરા = અજ્ઞાન અને અસત્યનો
અંત આણવામાં તત્પર,

અસ્તં (મૂં અસ્ત) = વિલયને, વિનાશને.
અરાલ = વાંકડીઆ.
વાલ = વાળ, કુન્તલ, કેશ.
અરાલવાલા = વાંકડીઆ છે વાળ જેના એવી.
ગત્યા (મૂં ગતિ) = ગતિ વડે.
આસ્યં (મૂં આસ્ય) = વદનને.
તમઃ (મૂં તમસ્) = અજ્ઞાનને.
ગૌરી = ગૌરી (દેવી).
અવન્તી (પાં અવ) = ધારણ કરનારી,

પુનઃ કિં ? પૃથુ-વિસ્તીર્ણમ્ । કેન ? લક્ષણેન । પુનઃ કિં ? રચિતં-ગ્રથિતમ્ । કેન ? સર્વજ્ઞશી-
તરુચિના-જિનચન્દ્રેણ । પુનઃ કિં ? નિરસ્તા-ધ્વસ્તાઃ કામઃ-કન્દર્પઃ અરયો-રિપવઃ માનઃ-
સ્મયો મમતા ચ-મમત્ત્વં યેન તત્ । લક્ષણેન કિં ? પૃથુલા-વિશાલાઃ ક્ષણા-ઉત્સવા
યસ્માત્ તેન ॥ ૭૧ ॥

અન્વયઃ

દુર્વાન્ત-વાવિન્-કુ-મત-ત્રિપુર-અમિઘાતે કામ-અરિ, પૃથુલ-ક્ષણેન લક્ષણેન પૃથુ સર્વજ્ઞ-
શીત-રુચિના રચિત નિરસ્ત-કામ-અરિ-માન-મમતં મતં જ્ઞાનમ ।

શબ્દાર્થ

દુર્વાન્ત=દુર્લભ, જેનું દુઃખેથી હમન થઈ શકે તેવો.

કુમત=દુષ્ટ સિદ્ધાન્ત.

ત્રિપુર=ત્રિપુર (દેવ).

અમિઘાત=વિનાશ.

દુર્વાન્તવાવિકુમતત્રિપુરામિઘાતે=દુર્લભ વાદી-

ઓના દુષ્ટ સિદ્ધાન્તરૂપી ત્રિપુરના

વિનાશને વિષે.

કામ=કામદેવ, કંદર્પ, મદન.

કામારિ (મૂં કામારિ)=કંદર્પના ચતુર (રૂપ),

શિવ (રૂપ).

લક્ષણેન (મૂં લક્ષણ)=લક્ષણ વડે, ચિહ્ન વડે.

શીતરુચિ=શીતળ છે તેજ જેનું તે, સુધાકર,

ચન્દ્ર.

સર્વજ્ઞશીતરુચિના=સર્વજ્ઞરૂપી ચન્દ્ર વડે.

નિરસ્ત (ઘાં અસ્)=નિવારણ કરેલ.

નિરસ્તકામારિમાનમમતં=નિવાસ થયે છે મદન,

દુરમન, માન અને મમતાનો જેથી એવા.

પૃથુલ=વિશાળ.

ક્ષણ=ઉત્સવ.

પૃથુલક્ષણેન=વિશાળ છે ઉત્સવો જેથી એવા.

શ્લોકાર્થ

જિનાગમને આપવામાં આવેલી મહાદેવની ઉપમા—

“ દુર્લભ (દુર્લભ) વાદીઓના દુષ્ટ સિદ્ધાન્તરૂપી ત્રિપુર (નામના દેવ)નો વિનાશ
કરવામાં મહાદેવના સમાન, વળી જેથી વિશાળ ઉત્સવો છે એવા લક્ષણ વડે વિસ્તીર્ણ, તેમજ
સર્વજ્ઞરૂપ સુધાકર વડે રચાયેલ તથા વળી મદન, દુરમન, માન અને મમતાનું જે દ્વારા
નિકન્નન ગણુ છે એવા સિદ્ધાન્તને (દે જનો ।) તમે નમસ્કાર કરો. ”—૭૬

સ્પષ્ટીકરણ

ત્રિપુર દેવ—

આ દેવ ઓના, રૂપા અને લોકાના મયાસુરે બનાવેલા ત્રણ નગરોનો અધિપતિ હતો. એનું
ગરબુ મહાદેવને કાયે થયું હતું તેમજ એનાં ત્રણે નગરોને બરમીબૂત પણ એ બવાની-પતિ-
એજ કર્યો હતો, એ વાત હિંદુ શાસ્ત્રમાં નજરે પડે છે.

गौरीदेव्याः स्तुतिः—

या दुर्धियामकृत दुष्कृतकर्ममुक्ता—

ऽनालीकभञ्जनपराऽस्तमरालवाला ।

गत्याऽऽस्यमस्यतु तमस्तव गौर्यवन्ती

नालीकभं जन ! परास्तमरालवाला ॥ ८० ॥ २० ॥

—वसन्त०

विवरणम्

हे जन ! सा गौरी-देवी तव तपः-पापं अस्यतु-दलयतु । गौरी किं कुर्वन्ती ? अवन्ती-धरन्ती । किं ? आस्थं-वचनम् । आस्थं किं ? नालीकवद् भा-प्रभा यस्य तत् । गौरी किं ? गत्या-गमनेन परास्ता-जिता मरालवाला-इंसी यया सा । सा का ? या-गौरी दुर्धिया-दुर्बुद्धीनां अस्तं-विनाशं अकृत-करोति स्म । या किं ? दुष्कृतकर्मभिः-पापक्रियाभिः मुक्ता-वर्जिता । पुनः किं ? अनालीकयोः-अज्ञानासत्ययोः भञ्जनं-विनाशः तत्र परा-परायणा । पुनः किं ? अराला-वक्रा वालाः-केशाः यस्याः सा ॥ ८० ॥

अन्वयः

(हे) जन ! या दुष्कृत-कर्मन्-मुक्ता अन-अलीक-भञ्जन-परा अराल-वाला (देवी) दुर्धिया अस्त अकृत, (सा) गत्या परास्त-मराल-वाला नालीक-भं आस्य अवन्ती 'गौरी' तव तम अस्यतु ।

शब्दार्थ

दुर्धियां (मू० दुर्धी)=दुष्ट बुद्धिवाणानां.

अकृत (घा० कृ)=कृतो ह्रस्वः.

दुष्कृत=पाप.

कर्मन्=क्रिया.

दुष्कृतकर्ममुक्ता=पापमय क्रियाशून्या मुक्ता
श्रेणी

अलीक=असत्य, भ्रष्ट.

भञ्जन=विनाश.

परा=पारम्पर्य

अनालीकभञ्जनपरा=अज्ञान शून्ये असत्यने

अत आद्युपाभां पारम्पर्य,

अस्तं (मू० अस्त)=विलयने, विनाशने.

अराल=वांक्षीया.

वाल=वाण, कुन्तल, केश.

अरालवाला=वांक्षीया वाण लेना श्रेणी.

गत्या (मू० गति)=गति वडे.

आस्थं (मू० आस्य)=वचनने

तमः (मू० तमस्)=अज्ञानने

गौरी=गौरी (देवी).

अवन्ती (घा० अव)=धारण करनारी,

નાલીક=કમળ.

નાલીકમં=કમળના જેવી કાંતિ છે જેની એવા.

જન ! (મૂં જન)=હે મનુષ્ય !

પરાસ્ત (ધાં અસ્)=દૂર કરેલ.

મરાલ=હંસ.

બાલા=શ્રી.

પરાસ્તમરાલબાલા=પરાસ્ત કરી છે હંસીને જેણે એવી.

શ્લોકાર્થ

ગૌરી દેવીની સ્તુતિ—

“ પાપમય ક્રિયાઓથી વિમુખ એવી, તથા અજ્ઞાન અને અસત્યનો અંત આણવામાં તત્પર તેમજ વાંકડીઆ વાળવાળી એવી જ, (દેવીએ) કુદ ધુલ્લિવાળાનો વિનાશ કર્યો, તે ગતિ વડે હંસીને પરાસ્ત કરનારી એવી તેમજ કમળના સમાન કાંતિમય વદનને ધારણ કરનારી એવી ગૌરી (દેવી) હે મનુષ્ય ! તારા અજ્ઞાનને દૂર કરે.”—૮૦

સ્પષ્ટીકરણ

ગૌરી દેવીનું સ્વરૂપ—

આ સોળ વિધા-દેવીઓ પૈકી એક છે. એને ચાર હાથ છે. તેના જમણા બે હાથ વશ અને મુશળથી શોભે છે, જ્યારે તેના ડાબા બે હાથ જપ-માળા અને કમળથી વિભૂષિત છે. વળી એને ગોધિકાનું વાહન છે, એ વાત તો આચાર-દિનકરના નીચે મુજબના શ્લોક ઉપરથી પણ જોઈ શકાય છે:—

“ ગોધાસનસમાસીના, કુન્દકર્પૂરનિર્મલા ।

સહસ્રપત્રસંયુક્ત-વાગિર્ગૌરી મિયેડસ્તુ નઃ ॥ ”

—પત્રાંક ૧૬૨

અત્ર પશુ આ કવિશબ્દે શ્રીશોભનમુનીશ્વરનું અનુકરણ કર્યું હોય એમ લાગે છે.

૨૧ શ્રીનમિજિનસ્તુતયઃ

અથ શ્રીનમિનાથસ્ય નુતિઃ—

દેવેન્દ્રવૃન્દપરિસેવિત ! સત્ત્વદત્ત—

સત્યાગમો મદનમેઘમહાનિલામઃ ।

મઘ્નાસિ નાથ ! રતિનાથસરૂપરૂપઃ

સત્યાગમોઽમદ ! 'નમે'ઽઘમહાનિલામઃ ॥ ૮૧ ॥

—યસન્તઃ

વિવરણમ્

હે નમે !—નમિનાથ ! ત્વં અઘં—પાપં મઘ્નાસિ—વિલોહયાસિ । દેવેન્દ્રવૃન્દૈ—ઇન્દ્રાૈઃ પરિસેવિતઃ—(અત્યન્ત)સેવિતઃ તત્સંઃ । ત્વં કિંઃ ? સત્ત્વાનાં—પ્રાણિનાં દત્તા—વિહિતા સત્યાગા—દાનસહિતા મા—લક્ષ્મીઃ યેન સઃ । પુનઃ કિંઃ ? મદનમેઘે—કામામ્બોધરે મહાનિલામો—મહાવાદનિમઃ । પુનઃ કિંઃ ? રતિનાથસ્ય—કન્દર્પસ્ય સરૂપં—સર્વર્ણં રૂપં યસ્ય સઃ । પુનઃ કિંઃ ? સત્યઃ—સમ્યગગમઃ—સિદ્ધાન્તો યસ્ય સઃ । નાસ્તિ મદો—દર્પો યસ્ય તત્સંઃ । ત્વં કિંઃ ? નાસ્તિ હાનેઃ—ક્ષયસ્ય લાભઃ—પ્રાપ્તિઃ યસ્ય સ તથા ॥ ૮૧ ॥

અન્વયઃ

દેવ-ઇન્દ્ર-વૃન્દ-પરિસેવિત ! નાથ ! અ-મદ ! 'નમે ।' સત્ય-વત્ત-સ-ત્યાગ-મઃ મદન-મેઘ-મદત-અનિલ-આમઃ રતિ-નાથ-સરૂપ-રૂપઃ સત્ય-આગમઃ અ-હાનિ-લામઃ (ત્વં) અઘં મઘ્નાસિ ।

શીઘ્રાર્થ

વૃન્દ=સમૂહ, સમુદાય.

પરિસેવિત (ધાં સેવ)=સેવાયેલ.

દેવેન્દ્રવૃન્દપરિસેવિત ! = હે સુરપતિઓના સમુદાયથી સેવાયેલ !

ત્યાગ=ત્યાગ.

સત્યવત્તસત્યાગમઃ=પ્રાણીઓને અર્પણ કરી છે દાનસહિત લક્ષ્મીને જેણે એવો.

મેઘ=મેઘ, વાહન.

અનિલ=પવન, વાયુ.

મદનમેઘમહાનિલામઃ=મદનરૂપી મેઘને વિશે પ્રવ્યંઙ પવનસમાન,

મઘ્નાસિ (ધાં મન્ય)=તું મંથન કરે છે.

નાથ ! (મૂં નાથ)=હે સ્વામિન, હે પ્રભો !

સરૂપ=સમાન રૂપવાળું.

રતિનાથસરૂપરૂપઃ=કામદેવના સમાન રૂપ છે જેતું એવો.

સત્યાગમઃ=સાચો છે સિદ્ધાન્ત જેનો એવો.

અમદ ! =હે નિરભિમાની !

નમે ! (મૂં નમિ)=હે નમિ (નાથ) !

અઘં (મૂં અઘ)=પાપને.

અહાનિલામઃ=અવિદ્યમાન છે ક્ષયનો લાભ જેને (અથવા જેથી) એવો.

શ્લોકાર્થ

શ્રીનમિનાથની સ્તુતિ—

“હે મુર—પતિઓના સમુદાય વડે સેવા કરાયેલ સ્વામી ! હે પ્રભુ ! હે નિરભિમાની (એકવીસમા તીર્થંકર) ! હે નમિ (નાથ) ! જણે પ્રાણીઓને ઘનસહિત લક્ષ્મીને અર્પણ કરી છે એવો, વળી અનંગરૂપી વાદળને (વિખેરી નાખવામાં) અચ્છેદ પવનસમાન, તથા રતિપતિના સમાન સૌન્દર્યવાળો એવો તેમજ જેનો સિદ્ધાન્ત સત્ય છે એવો તેમજ વળી જેને [અથવા જથી] હાનિની પ્રાપ્તિ અવિધમાન છે એવો તું પાપનું મંથન કરે છે.”—૮૧

સ્પષ્ટીકરણ

શ્રીનમિનાથ-ચરિત્ર—

શ્રીનમિનાથના સંબંધમાં પશુ પૃથક્ ચરિત્રો સંસ્કૃત અને પ્રાકૃત ભાષામાં રચાયેલાં છે એવો જૈન ગ્રન્થાવલીમાં ઉલ્લેખ છે.

* * * *

જિતશ્રેણ્યાઃ સ્મરણમ્—

પાપપ્રવૃત્તિષુ પરાણિ નિવર્તયન્ત્ય—

સત્યાસુ સ્થાનિ શિવસદ્ગમનાદદાના ।

જૈનેન્દ્રપદ્ધિરુપયાતુ મદીયચિત્તે

સત્યા સુસ્થાનિ શિવસદ્ગમના દદાના ॥ ૮૨ ॥

—વસન્ત૦

વિવરણમ્

જૈનેન્દ્રપદ્ધિઃ—જિનરાજી મદીયચિત્તે—મન્મથસિ ઉપયાતુ—મ્રજતુ । પદ્ધિઃ કિં કુર્વન્તી ? નિવર્તયન્તી—નિવારયન્તી । કાનિ ? સ્થાનિ—ઇન્દ્રિયાણિ । સ્થાનિ કિં ? પાપપ્રવૃત્તિષુ—પાપવ્યાપારેષુ પરાણિ—તત્પરાણિ । પ્રવૃત્તિષુ કિં ? અસત્યાસુ—અનૃતાસુ । પદ્ધિઃ કિં ? નાસ્તિ દાનં—ત્યાગો યસ્યાઃ સા । કસ્માત્ ? શિવસદ્ગમનાત્—સિદ્ધિગમનાત્ । પુનઃ કિં ? સત્યા—સત્યવાદિની । પદ્ધિઃ કિં કુર્વાણા ? દદાના—દદતી । કાનિ ? સુસ્થાનિ—શર્માણિ । પદ્ધિઃ કિં ? શિવસ્ય—કુશલસ્ય સદ્ગઃ—પ્રાપ્તિઃ તત્ર મનો યસ્યાઃ સા ॥ ૮૨ ॥

અન્વયઃ

અ—સત્યાસુ પાપ-પ્રવૃત્તિષુ પરાણિ સ્થાનિ નિવર્તયન્તી શિવ-સદ્ગમનાત્ અ-દાના સત્યા સુસ્થાનિ દદાના શિવ-સદ્ગ-મનાઃ જૈનેન્દ્ર-પદ્ધિઃ મદીય-ચિત્તે ઉપયાતુ ।

શીખદાર્થ

પ્રવૃત્તિ=વ્યાપાર, આચરણ.
 પાપપ્રવૃત્તિપુ=પાપમય વ્યાપારોને વિષે.
 પરાણિ (મૂં પર)=તત્પર.
 નિચર્તયન્તી=શૈકનારી, અટકાવનારી.
 અસત્યાસુ (મૂં અસત્યા)=અસત્ય.
 સ્વાનિ (મૂં સ)=ધન્દ્રિયોને.
 સદ્ગમન=ગમન.
 શિવસદ્ગમનાત્=ભોક્ષ પ્રતિ ગમનથી.
 અવાના=અવિધમાન છે ત્યાગ જેને વિષે એવી.

પદ્ધિ=શ્રેણિ.
 જૈનેન્દ્રપદ્ધિ=જિનેશ્વરોની શ્રેણિ.
 ઉપયાતુ (ધાં યા)=આપ્ત થાઓ.
 મકીય=ભારા.
 મકીયચિત્તે=ભારા મનને વિષે.
 સત્યા (મૂં સત્ય)=સત્યવાદિની.
 સુરાણિ (મૂં સુત)=સુખોને.
 શિવસદ્ગમનાઃ=ભોક્ષની પ્રાપ્તિ પ્રતિ મન છે
 જેનું એવી.
 વદાના (ધાં વા)=અર્પણ કરનારી.

શ્લોકાર્થ

જિન-શ્રેણિનું સ્મરણ—

“અસત્ય તેમજ પાપમય વ્યાપારોને વિષે તત્પર એવી ધન્દ્રિયોને શૈકનારી, ભોક્ષમાં ગમન થવાની જેણે દાન દેવાનું નથી એવી, સત્યવાદિની, સુખોને અર્પણ કરનારી તથા વળી ભોક્ષની પ્રાપ્તિ પ્રતિ જેનું ચિત્ત છે એવી જિનેશ્વરોની શ્રેણિ ભારા ચિત્તને વિષે પ્રાપ્ત થાઓ.”—૮૨

* * * * *

પ્રવચનસ્ય વિજયઃ—

યૂથં મમન્ય હરિરૈભિવાધિમસ્ત—

માયામહારિમદનં દિતદાનવારિ ।

જૈનં મતં વિજયતાં તદિદં ગમાના—

માયામહારિ મદનન્દિતદાનવારિ ॥ ૮૩ ॥

—વસન્ત ૦

વિવરણમ્

જૈનં મતં—જિનસમ્બન્ધિ પ્રવચનં વિજયતાં—સર્વોત્કર્ષેણ વર્તતામ્ । મતં કિં ૦ ? ગમાનાં—સમાનપાઠાનાં આયામેન—વિસ્તારેણ હારિ—મનોહમ્ । પુનઃ કિં ૦ ? મદન—હર્ષેણ નન્દિતાઃ—પ્રીણિતાં દાનવારયઃ—સુરા યેન તત્ । પુનઃ કિં ૦ ? તદિદમ્ । તત્ કિં ? યન્મતં આર્ધિ—મનોવાધાં મમન્ય—વિલોહયતિ સ્મ । ઇવ—યથા હરિઃ—સિંહઃ એયં યૂથં—હસ્તિકુલં મથ્નાતિ । તત્ કિં ૦ ? અસ્તા—નિરસ્તા માયા—નિકૃતિઃ મહારયો—ચૈરિણો મદનઃ—કાપો યેન તત્ । યૂથં કિં ૦ ? દિતં—છિન્નં દાનવારિ—મદજલં યસ્ય તત્ ॥ ૮૩ ॥

અન્વયઃ

હરિઃ દિત-દાન-ચારિ એમં ચૂથં (મધ્નાસિ) इव (यः) आधि ममन्थ, तत् इव अस्त-
माया-महत्-अरि-मदनं गमानां आयाम-हारि मद-नन्वित-दान-चारि जैन मतं विजयताम् ।

શીખદાર્થ

ચૂથં (મૂં ચૂથ)=ટોળાને.

મમન્થ (ઘાં મથ)=મન્યન કર્યું.

હરિઃ (મૂં હરિ)=સિંહ.

એમં (મૂં એમ)=હાથી સંબંધી

અસ્તમાયામહારિમદનં=દૂર ફેંકી દીધાં છે કપટ,

કદા શત્રુઓ અને કામદેવને જેણે એવા.

વિત્તવાનચારિ=બંધ થયુ છે મદ-નલ જેનું એવા.

જૈનં (મૂં જૈન)=જિનસંબંધી.

મતં (મૂં મત)=મત, દર્શન.

વિજયતાં (ઘાં જિ)=જયવંતા વર્તો.

તત્ (મૂં તત્)=તે.

इवં (મૂં इवम्)=આ.

ગમાનાં (મૂં ગમ)=સમાન પાઠોના.

આયામ=વિસ્તાર.

આયામહારિ=વિસ્તાર વડે મનોહર.

નન્વિત (ઘાં નન્દ)=પ્રુશી કરેલ.

મદનન્વિતદાનચારિ=હર્ષપૂર્વક પ્રુશી કર્યા છે

દાનવોના દુરમનોને જેણે એવા.

શ્લોકાર્થ

અવચનનો વિજય—

“(સિંહના પ્રતાપથી) જેનું મદ-નલ બંધ થયું છે એવા કુંજરોના સમુદાયનું જમ સિંહ
મન્યન કરે છે (અર્થાત્ તેને મારી હાલે છે) તેમ જ (સિંહાન્તે) માનસિક પીડાતું
મન્યન કર્યું, તે આ જૈન સિંહાન્ત કે જેણે કપટ તથા કદા શત્રુઓ તેમજ કામદેવને દૂર
ફેંકી દીધાં છે તથા જ ગમાના વિસ્તારથી મનોહર છે તેમજ વળી જેણે હર્ષપૂર્વક દાનવોના
દુરમનોને (અર્થાત્ દેવોને) પ્રુશી કર્યા છે, તે સિંહાન્ત સર્વોત્કૃષ્ટપણે જયવંતા વર્તો.”—૮૩

* * * * *

કાલીદેવ્યાઃ સ્તુતિઃ—

યા કાલ્યકિઞ્ચનજનાનતનોદિતાઽબ્જં

પ્રત્યર્થિનો વિશદમાનગદાક્ષમાલા ।

સા દેવતા પ્રથયતુ પ્રથિતપ્રભાવ

પ્રત્યર્થિનો વિશદમાનગદાક્ષમાલા ॥ ૮૪ ॥ ૨૧ ॥

—વસન્ત•

વિવરણમ્

સા કાલી દેવતા પ્રત્યર્થિનો-વૈરિણઃ પ્રથયતુ-કરોતુ । કીદશાન્ ? વિશન્તી -પ્રવિશન્તી
અમા-અલક્ષ્મીઃ યેષુ તાન્ । દેવતા કિંં ? પ્રથિતઃ-પ્રતીતઃ પ્રભાવો-મહિમા યસ્યાઃ સા । પ્રુનઃ
કિંં ? અગદા-રોગવર્જિતા અક્ષમાલા-શન્દ્રિયાલ્લી યસ્યાઃ સા । સા કા ? યા કાલી અકિઞ્ચન-

જનાન્-દરિદ્રિણો અતનોત્-કરોતિ સ્મ । કીદશાન્ ? અર્થિનો-ધનવતઃ । યા કિં૦ ? ઇતા-ગતા ।
કિં પ્રતિ ? અઙ્ગં પ્રતિ-કઙ્ગં પ્રતિ । યા કિં૦ ? વિશદં-નિર્મલં માનં-પૂજા યયોઃ તાદૃશે ગદા-
શસ્ત્રવિશેષઃ અક્ષમાલા-જ્વમાલા ચ યસ્યાઃ સા ॥ ૮૪ ॥

અન્વયઃ

યા અઙ્ગં પ્રતિ ઇતા વિશદ-માન-ગદા-અક્ષ-માલા ‘કાલી’ અ-કિચ્ચન-જનાન્ અર્થિનઃ
અતનોત્, સા પ્રથિત-પ્રમાવા અ-ગદ-અક્ષ-માલા દેવતા પ્રત્યર્થિનઃ વિશત્-અ-માન્ પ્રથયતુ ।

શબ્દાર્થ

અકિચ્ચન=નિર્ધન, દરિદ્ર.

અકિચ્ચનજનાન્=નિર્ધન મનુષ્યોને.

અતનોત્ (ધા૦ તત્)=કરતી હવી.

ઇતા (ધા૦ ઇ)=પ્રાપ્ત થયેલી.

અઙ્ગં (મૂ૦ અઙ્ગ)=કમળને.

પ્રતિ=ને.

અર્થિનઃ (મૂ૦ અર્થિન્)=ધનિક , પૈસાદાર.

અક્ષમાલા=જ્વ-માલા.

વિશદમાનગદાક્ષમાલા=નિર્મલ છે પૂજા જેની

એવી ગદા અને જ્વ માલા છે જેની

પાસે એવી.

દેવતા=દેવી.

પ્રથયતુ (ધા૦ પ્રથ્)=કરે.

પ્રથિત (ધા૦ પ્રથ્)=પ્રસિદ્ધ.

પ્રથિતપ્રમાવા=પ્રસિદ્ધ છે પ્રભાવ જેનો એવી

પ્રત્યર્થિનઃ (મૂ૦ પ્રત્યર્થિન્)=હુશ્મનોને, વૈરીઓને.

વિશત્ (ધા૦ વિશ્)=પ્રવેશ કરનાર.

વિશદમાન્=પ્રવેશ કરનાર છે નિર્ધનતા જેને
વિષે એવા.

ગદ=રાગ.

અક્ષ=ધન્દ્રિય.

અગદાક્ષમાલા=રાગ-રહિત છે જેની ધન્દ્રિયો-
ની શ્રેણિ એવી.

શ્લોકાર્થ

કાલી દેવીની સ્તુતિ—

“કમળના ઉપર આરૂઢ થયેલી તેમજ જેની પૂજા નિર્ભળ છે એવી ગદા અને જ્વ-
માલાને ધારણ કરનારી જે કાલી (દેવી) નિર્ધન મનુષ્યોને ધનિક કરતી હવી, તે પ્રસિદ્ધ
પ્રભાવવાળી તેમજ જેની ધન્દ્રિયોની શ્રેણિ રાગ-રહિત છે એવી (અર્થાત્ નીરાગી કાયાવાળી)
દેવી શત્રુઓને પ્રવેશ કરનાર છે નિર્ધનતા જમને વિષે એવા (અર્થાત્ દરિદ્રી) બનાવે.”—૮૪

સ્પષ્ટીકરણ

કાલી દેવીનું સ્વરૂપ—

આ સોળ વિદ્યા-દેવીઓ પૈકી એક છે. એના સંબંધમાં ગદ-મા પૃથ્થમાં વિચાર કરેલો
હોવાથી અત્ર કંઈ વિશેષ કહેવાનું બાકી રહેતું નથી.

૨૨ શ્રીનેમિજિનસ્તુતયઃ

અથ શ્રીનેમિનાથાય પ્રણામઃ—

યો રૈવતાહ્યગિરિમૂર્ધ્નિ તપાંસિ ભોગ—

રાજીમતીત્ય જનમારચયાં ચકાર ।

‘નેમિ’ જના ! નમત યો વિગતાન્તરારી

રાજીમતીત્યજનમારચયાશ્ચકાર ॥ ૮૫ ॥

—વસન્ત૦

વિવરણમ્

હે જના ! ધૂયં તં નેમિ નમત-પ્રણમત । તં કં ? યો-નેમિઃ રૈવતાહ્યગિરિમૂર્ધ્નિ-ઉજ્જ-
યન્તાદિશૃંગે તપાંસિ ચકાર-કરોતિ સ્મ । કિં કૃત્વા ? અતીત્ય-ત્પત્ત્વા । કાં ? ભોગરાજી-
વિપયશ્રેણીમ્ । ભોગરાજીં કિં૦ ? જનાનાં-નરાણાં મારચયઃ-કામપુષ્ટિઃ યત્ર તામ્ । યો-નેમિઃ
જિનો રાજીમત્યા-ઉગ્રસેનસુતાયાઃ ત્યજનં-ત્યાગં આરચયાશ્ચકાર-રચયતિ સ્મ । યઃ કિં૦ ?
વિગતા-નષ્ટા આન્તરારય-આન્તરીયરિપવો યસ્માત્ સઃ ॥ ૮૫ ॥

અન્વયઃ

(હે) જનાઃ ! જન-માર-ચયાં ભોગ-રાજીં અતીત્ય યઃ રૈવત-આહ્ય-ગિરિ-મૂર્ધ્નિ તપાંસિ
ચકાર, યઃ વિગત-આન્તર-અરિઃ ‘રાજીમતી’-ત્યજનં આરચયાંચકાર, (તં) ‘નેમિ’ નમત ।

શબ્દાર્થ

રૈવત=રૈવત, ઉજ્જયંત, ગિરિનાર (પર્વત) .

આહ્યા=નામ.

ગિરિ=ગિરિ, પર્વત, પહાડ.

મૂર્ધન્=મસ્તક.

રૈવતાહ્યગિરિમૂર્ધ્નિ=રૈવત નામના પર્વતના

મસ્તક (શિખર) ઉપર.

તપાંસિ (મૂં તપ્સ) =તપશ્ચર્યાઓ.

ભોગ=વિપય.

રાજી=શ્રેષ્ઠિ.

ભોગરાજીં=વિપય-શ્રેષ્ઠિને.

અતીત્ય (પાં ૩) =ત્યજ્ય દધને.

જનમારચયાં=મનુષ્યોના મહત્ત્વની વૃદ્ધિ છે
જેને વિષે ઐવી.

નેમિ (મૂં નેમિ) =નેમિ (નાથ) ને, અશ્વિન-
નેમિને.

જનાઃ ! (મૂં જન) =હે લોકો !

આન્તર=આશ્ચર્ય, આન્તરિક.

વિગતાન્તરારિઃ=નષ્ટ પાપ્યા છે આશ્ચર્ય-તર
શત્રુઓ જેના ઐવા.

રાજીમતી=રાજમતી, ઉગ્રસેન રાજાની પુત્રી.

ત્યજનં=ત્યાગ.

રાજીમતીત્યજનં=રાજમતીના ત્યાગને.

આરચયાશ્ચકાર (પાં ૩) =રચના કરી.

શ્લોકાર્થ

શ્રીનેમિનાથને પ્રણામ—

“ મનુષ્યોના મદનની પ્રુષ્ટિ કરનારી એવી વિષય-શ્રેણિનો ત્યાગ કરીને જણે ગિરિનાર નામના ગિરના શિખર ઉપર તપશ્ચર્યાઓ કરી તેમજ જેના આશ્વન્તર શત્રુઓ નાશ થયા છે એવા જણે રાજમતીના ત્યાગની રચના કરી (અર્થાત્ તેનો ત્યાગ કર્યો), તે નેમિ(નાથ)ને કે મનુષ્યો ! તમે વન્દન કરો. ”—૮૫

સ્પષ્ટીકરણ

ગિરિનાર ગિરિ—

આ પર્વત કાઠિયાવાડમાં આવેલો છે. એની સાથે આ જાવીસમા તીર્થંકર નેમિનાથને ગાઢ સંબંધ છે, કેમકે આ પર્વતના શિખર ઉપર તો તેમનાં સ્થાપન, જન્મ, દીક્ષા, દેવલજ્ઞાન અને નિર્વાણ એ પાંચ કલ્યાણકોમાંનાં છેવટનાં ત્રણ કલ્યાણકો થયાં છે. આ વાતનું નીચેની ગાથા સમર્થન કરે છે.

“ ૧૩ઞ્જિતસેલસિહરે, વિક્ષ્વા નાળં નિસીધિઆ જસ્ત ।

તં ધમ્મચક્રવર્ટી, અરિદ્દનેમિં નમંસામિ ॥ ”

—સિદ્ધાણું શુદ્ધાણું (સિદ્ધસ્તવ સૂત્ર), ગા. ૪.

અર્થાત્—ઉજ્જયંત (ગિરિનાર) પર્વતના શિખર ઉપર દીક્ષા, જ્ઞાન અને નિર્વાણ જેનાં થયાં છે, તે ધર્મચક્રવર્તી (શ્રી) અરિદ્દનેમિને હું નમન કરું છું.

આ પર્વતનું વિશિષ્ટ વર્ણન ભકેતાસરસ્વત્યાદિ૫ કાવ્ય-સંગ્રહના પ્રથમ વિભાગના પરિશિષ્ટમાંથી મળી શકશે.

તપશ્ચર્યા—

તીર્થંકરો કે જેઓ તેજ ભવમાં જરૂરજ મોક્ષે જનાર છે, તેઓ પણ તપશ્ચર્યા કરે છે, એ ધ્યાનમાં લેવા જેવી હકીકત છે. એ કહેવું અસ્થાને નહિ ગણાય કે ૨વિંશતિ-સ્થાનક તપની આરાધના કરીને તો તીર્થંકરો તીર્થંકર-નામ-કર્મ બાંધે છે અને પુદ્દ દીક્ષા લેતી વખતે પણ પ્રાયઃ સર્વે તીર્થંકરો કંઇને કંઈ તપશ્ચર્યા કરે છેજ. વિશેષમાં શ્રીગૌતમ શુદ્ધને તપશ્ચર્યાના સંબંધમાં

૧ ગયા—

અજયન્તશૈલશિખરે દીક્ષા જ્ઞાનં નૈવેધિકી યસ્ય ।

તં ધર્મેચક્રવર્તિનમરિપ્દનેમિં નમસ્વામિ ॥

૨ આ તપનું સ્વરૂપ ત્રિપદિશલાકાપુરૂષચરિત્ર (૫૦ ૧, સં ૧, શ્લોક ૮૮૩-૮૮૨) ઉપરથી જોઇ શકાય તેમ છે.

જેવો કડવો અનુભવ થયો હતો, તેવો અનુભવ કોઈ પણ તીર્થકરને થતો નથી. આનું કારણ જૈન શાસ્ત્રમાં તપની જે નીચે મુજબની વ્યાખ્યા કરવામાં આવી છે, તે તરફ દૃષ્ટિપાત કરવાથી સમજી શકાયે.

“સો હુ તવો કાયલ્લો, જેણ મળોડમંગુલં ન ચિંતેહ ।

જેણ ન હંદિયહાળી, જેણ ચ જોગા ન હાયંતિ ॥”

અર્થાત્ જે તપશ્ચર્યા કરવાથી ચિત્ત અશુભ વિચાર ન કરે, ઇન્દ્રિયની હાનિ ન થાય તેમજ (કાથિક, વાચિક અને માનસિક) વ્યાપારોને ખલેલ ન પહોંચે, તેજ તપશ્ચર્યા કરવી.

વિષય-વિચાર—

મૂળ શ્લોકમાં ‘મોગરાજી’ અને શ્લોકાર્થમાં ‘વિષય-શ્રેણિ’ વિષે ઉલ્લેખ છે, તેા વિષય એટલે શું અને કઈ ઇન્દ્રિયના કેટલા વિષયો છે તેમજ તેનું સેવન કરવાથી શા શા ગેરલાભો થયા છે તેનું દિગ્-દર્શન કરી લઇએ.

એ તો જાણીતી વાત છે કે એકંદર રીતે ઇન્દ્રિયો પાંચ છે—(૧) સ્પર્શનેન્દ્રિય (ચામડી), (૨) રસનેન્દ્રિય (જીભ), (૩) ગ્રાણેન્દ્રિય (નાક), (૪) નેત્રેન્દ્રિય (આંખ) અને (૫) કર્ણેન્દ્રિય (કાન). સામાન્યતઃ ઇન્દ્રિયોના વ્યાપારને અને વિશેષતઃ તેના અનિષ્ટ હાનિકારક વ્યાપારોને ‘વિષય’ કહેવામાં આવે છે. તેમાં સ્પર્શનેન્દ્રિયના (૧) શીત (ઠંડા), (૨) ઉષ્ણ (ગરમ), (૩) લઘુ (હલકો), (૪) શુષ્ક (ભારે), (૫) સ્નિગ્ધ (ચીકણો), (૬) રૂક્ષ (કુખો), (૭) સુકોમલ (લીસો) અને (૮) કઠોર (ખડખડો) એમ આઠ વિષયો છે. એવી રીતે રસનેન્દ્રિયના મધુર (મીઠો), આમ્લ (ખાટો), તિક્ત (કડવો), કટુ (તીખો) અને કષાય (તુરો) એમ પાંચ વિષયો છે. ગ્રાણેન્દ્રિયના તો સુગન્ધ અને દુર્ગન્ધ એમ બે વિષયો છે. નેત્રેન્દ્રિયના ત્ર્યેત (સફેદ), નીલ (કાળો), હરિત (લીલો), પીત (પીળો) અને રક્ત (રાતો) એમ પાંચ વિષયો છે, જ્યારે શ્રવણેન્દ્રિયના શબ્દ, અપશબ્દ અને મિશ્ર-શબ્દ એમ ત્રણ વિષયો છે. આ ઉપરથી જોઈ શકાય છે કે ઇન્દ્રિયોના એકંદર રીતે ૨૩ વિષયો છે. આથી ભોગરાજી યાને વિષય-શ્રેણિ એવો શબ્દ-પ્રયોગ સચુક્તિત છે એમ જોઈ શકાય છે

વિષય-વિડંબના—

સ્પર્શનેન્દ્રિયને વશ થયેલો પ્રાણી કેવી વિડંબના ભોગવે છે, તે સંબંધમાં હાથીનું દૃષ્ટાન્ત વિચારવા જેવું છે. સ્વતંત્ર કરનારો, પર્વતોમાં નિવાસ કરનારો, વનમાં સુકોમલ વૃક્ષોનાં મુંદર પત્રોને આહાર કરનારો એવો હાથી સ્પર્શનેન્દ્રિયના વિષયને વશ થવાથી તેને પકડવાને સાડ તૈયાર કરેલા ખાડના ઉપર કૃત્રિમ હસ્તિનીની આકૃતિ દેખીને ખાડમાં પટકાઈ મરે છે. અરે, તેને પકડનારા તરફથી પાછળથી પણ તેને કેવી અસહ્ય વેદના ભોગવવી પડે છે તેનું આ લેખન કરવા આ લેખિની અસમર્થ છે. આ તો હાથીની દુર્દશાનો વિચાર કર્યો.

એવીજ રીતે કૃતરાનો પણ વિચાર થઈ શકે તેમ છે. તેમાં એ તો પ્રસિદ્ધ હકીકત છે કે ક્ષત એક મહિનાને સાડે સ્પર્ધાનેન્દ્રિયનો શુભામ બનેલો કૃતરો અનેક વિઠળનાનો અતુલ્ય કરે છે, તો પછી ખારે માસને માટે આ ઇન્દ્રિયના પક્ષા શુભામ બનેલો મનુષ્યોને સાડે તો કહેવુંજ શું ? મહાત્મા તુલસીદાસે જે એમ કહ્યું છે કે—

“કાર્તિક માસકે કૃતરે, તજે ઘણ ઓર પાસ ।

તુલસી વહાં કી કયા ગતિ, જીસકે ઘારે માસ ॥”

તે ઠીકજ છે.

રસનેન્દ્રિયના વિષયમાં લંપટ બનેલો જીવ દેવી અધમ સ્થિતિએ પહોંચે છે, તે સંબંધમાં ગહન તેમજ નિર્મળ જળમાં નિવાસ કરનારા પરંતુ માછીમારોને હાથે આટાની ગોળીઓ કે એવા ખાદ્ય પદાર્થોને ખાવાની લાલચથી કસાઈ જતાં મત્સ્યની દેવી ‘કમ્બજીતી’ થાય છે, તેનો ખ્યાલ આપવાની કંઈ જરૂર રહેતી નથી.

પ્રાણેન્દ્રિયના વિષયમાં આસક્ત બનેલો જમર તદ્વિષયમાં લીન બનેલા પ્રાણીની દુર્દશાનો ચિતાર આપવા પૂરતો છે. તેવીજ રીતે મેત્રેન્દ્રિયના વિષય પરત્વે પતંગિયાનું અને કર્ણેન્દ્રિયના વિષય સંબંધમાં મૃગનું દૃષ્ટાન્ત વિચારી લેવું.

ગમે તે એકજ ઇન્દ્રિયના વિષયરૂપી દેહખાનામાં સપડાયેલા જીવને પણ જ્યારે આ પ્રમાણે અનેક કષ્ટો વેઠવાં પડે છે, તો પછી જે પાંચે ઇન્દ્રિયોના ‘વેશાઝ’ બેલ કરતાં પણ વધારે ત્રાસ-જનક બંદીખાનામાં રહેલા જીવને સાડે તો કહેવુંજ શું ?

આ ઉપર્યુક્ત હકીકતોનો સમસ્ત સાર ચિદાનંદજીકૃત વિષય-વાસના-ત્યાગ એ નામના પદમાં સુંદર રીતે સમાયેલો હોવાથી તે પદની થોડી ઘણી કડીઓનું અત્ર ટાંચણ કરવું અસ્થાને નહિ ગણાય. તે મનોરંજક-ચિત્તાકર્ષક કડીઓ નીચે મુજબ છે—

“મન્મથ વશ માર્તંગ જગતમે, બહુત બહુત દુઃખ પાવે રે,
રસના લુપ્થ હોય જીવ મૂરખ, બલ પડ્યો પિછતાવે રે,
વિષયવાસના ત્યાગો ચેતન, સાથે મારગ લાગો રે—આંકણી૦
પ્રાણ-સુવાસ કાજ સુન ભમરા, સંપુટ માલિ બંધાવે રે,
તે સરોજ સંપુટ મંચુત પુન ફરટીકે મુખ બાવે રે—વિષય૦
રૂપ મનોહર દેખ પતંગા, ષડત હીપમાં બાઈ રે,
દેખો યાકું દુખ કારનમે, નયન ભાયે હૈ સહાઈ રે—વિષય૦
શ્રોત્રેન્દ્રિય આસક્ત ઈરિગલા, છિનમે શીશ કટાવે રે,
એક એક આસક્ત જીવ એમ, નાના વિધ દુઃખ પાવે રે—વિષય૦
પંચ પ્રબલ વર્તે નિત્ય બાકું, તાકું કહો કયા કહીયે રે,
ચિદાનંદ એ વચન સુણીને, નિજ સ્વભાવમે રહીયે રે—વિષય૦”

એ તો ઘણાંએ જાણે છે કે ઇન્દ્રિયોની લોલુપતા તે અધઃપતનનું મુખ્ય કારણ છે અને તેના ઉપર વિજય મેળવતાં સર્વ મુખ આવી મળે છે; પરંતુ તથાવિધ આચરણ કરનારા બહુજ થોડા છે.

આ સંબંધમાં શૃંગારરસમાં એક વખત પૂરેપૂરા રંગાયેલા અને ત્યાર બાદ વિષયરસ તે વિષ-રસ છે એવી સચોટ વૈરાગ્ય-ભાવનાથી ભાવિત અંતઃકરણવાળા બનેલા મહર્ષિ ભર્તૃહરિ પણ શું કહે છે ? એજ કે—

“ અજાનન્ દાહાત્મ્યં પતતુ શલભસ્ત્રીજવદ્દને
સ મીનોડ્વ્યક્તાનાદ્ બહિરાયુતમઘ્રાતુ પિપિતિત્વ ।
ત્રિજાનન્તોડ્વ્યેતે વયમિહ વિપજ્જાલજટિલાન્
ન મુદ્યામઃ કામાનહહ ! ગત્તનો મોહમહિમા ॥”

—વૈરાગ્યશતક, શ્લોક ૧૮

અર્થાત્—દાહ (બળતરા) ના સ્વશાવને નહિ જાણનારા પતંગીઓ લીંઝ અગ્નિમાં પડે અને તે માંછડું પણ અજ્ઞાનને લીધે ખંડિત સાથે જોડાયેલા માંસને ખાવા બચ (એ બનવા બેગ છે), પરંતુ કામવાસનાઓ (વિષયો) વિપત્તિની બળથી વીંટલાયેલી છે, એમ વિશેષતઃ જાણવા છતાં આ અમે તેને છોડતા નથી. અહા, મોહનો મહિમા કેવો ગહન છે !

આ સંબંધમાં શાસ્ત્રકારો પણ કયે છે કે—

“ રસુ ચ્ચિય સૂરો સો ચેવ પંડિઓ તં પસંસિમો નિશ્ચં ।
इद्वियचोरेहि सदा न लुट्टिशं जस्त चरणघनं ॥ ”

અર્થાત્ સાચો શૂરવીર તો તેજ છે કે જે કામિનીના કટાક્ષરૂપી જાણોથી વીંધાતો નથી; ખરેખર પંડિત તો તેજ છે કે જે સ્ત્રીઓનાં ગહન ચરિત્રોથી ખંડિત થતો નથી; અને વસ્તુતઃ પ્રશંસાપાત્ર તો તેજ છે કે જે સંસારમાં રહીને પણ ઇન્દ્રિયોની વિષયબળમાં સપડાતો નથી એટલુંજ નહિ, પરંતુ ઇન્દ્રિયરૂપી પ્રસિદ્ધ લુંટારાઓથી પોતાના ચારિત્ર-રત્નને જાણ પણ આંચ આવવા દેતો નથી.^૧

આપણામાં તેમજ મહાત્મામાં કંઈ સામાન્યતઃ ફેર નથી, પરંતુ જે છે તે એજ છે કે તેઓ વસ્તુને વસ્તુસ્વરૂપે જાળખ્યા બાદ પોતાનું વર્તન પણ તફતૂફ બનાવે છે જ્યારે આપણે તો—

“ કહેવું છે કાંઈ અને કરવું છે કાંઈ, એમ ભવ-જલ તરવો છે બાઈ.”

અન્ય શબ્દોમાં કહીએ તો “ જ્ઞાનસ્પ ફલં વિરતિઃ ” એ મુદ્રાલેખને મહાત્માઓજ ચરિતાર્થ કરી બતાવે છે.

૧ ‘ બહિશ મત્સ્યવેશનમ્ ’ इत्यमरः; માજપાને પકડવાનું યંત્ર

૨ સરકૂત ધામા—

“ स एव शूरः स एव पण्डितः तं प्रशंसामो नित्यम् ।

इन्द्रियचोरैः सदा न लुट्टितं यस्य चरणघनम् ॥

૩ વિચારો શ્રીસ્થાણિકાદનું ચરિત્ર

રાજમતીનો સકારણુ ત્યાગ—

જ્યારે સૂરદાસ ઉર્ફે બિલ્લસંગલના વર્તનથી પ્રતિબોધ પામેલી ચિંતામણિ જેવી વેશ્યા પણ પોતાની માતાને—

“ વિષયવાત મમ માત તણને કૃષ્ણલજ્જન તું કરવા દે ”

—એમ કહેવાને તૈયાર થાય છે એટલુંજ નહિ, પણ પોતે વિષય-વાસનાને જલાંજલિ આપે છે અને સૂરદાસને પણ તેમ કરવા એવો પ્રોત્સાહિત કરે છે કે જેથી તે પણ સંસારથી વિરક્ત બને છે તો પછી નેમિનાથ જેવા વિદ્વદ્વત્ત વિષય-શ્રેણિનો અને તેની સાક્ષાત્કાર મૂર્તિ રાજ-મતીનો ત્યાગ કરે તો તેમાં શી નવાઈ ?

નેમિનાથ-ચરિત્ર—

નેમિનાથ-ચરિત્ર પ્રાકૃત તેમજ સંસ્કૃત ભાષામાં રચાયેલાં છે. તેમાં મહાધારી શ્રીહેમ-ચન્દ્રે ૫૧૦૦ શ્લોકપ્રમાણુક, શ્રીરત્નપ્રભે ૧૨૬૦૦ શ્લોકપ્રમાણુક અને શ્રીહરિભદ્રે ૮૦૩૨ શ્લોકપ્રમાણુક પ્રાકૃત ભાષામાં રચેલ ચરિત્રો મુખ્ય છે. વળી સંસ્કૃત ભાષામાં ચરિત્ર લખનારા તરીકે ઉદયપ્રભ, ગુણુવિજય અને વિક્રમનાં નામો મોળુદ છે. આ ઉપરાંત તિલકાચાર્યે ૩૫૦૦ શ્લોક પ્રમાણુતું ચરિત્ર લખ્યાનું કહેવામાં આવે છે. નેમિનાથ-ચરિત્ર ગદ્યમાં અમૃતલાલ મંડિત (પાલીતાણા) તરફથી પ્રસિદ્ધ થયેલું છે, જ્યારે નેમિ-નિવાણુ કાવ્ય ‘ શ્રીયશોવિજય જૈન અન્યમાલા ’ તરફથી પ્રસિદ્ધ થયેલું છે.

* * * * *

જિનાધિપાનાં સ્તુતિ:—

યજ્ઞાનસારમુકુરે પ્રતિવિશ્વમીયુ—

મીવાલયો ગણનયા રહિતા નિશાતે ।

મેધાવિનાં સ મગવન્ ! પરમેષ્ઠિનાં શ્રી—

માવાલયો ગણ ! નયાઽરહિતાનિ શાતે ॥ ૮૬ ॥

—યસન્ત૦

વિવરણમ્

હે પરમેષ્ઠિનાં ગણ !—નિનસદ્ધ । સ ત્વં મેધાવિનાં—વિદુષાં આરહિતાનિ—વૈરિવૃન્દમિયાણિ નય—પ્રાપય । કવ ? શાતે—સયે । હે મગવન્ !—જ્ઞાનવન્ ! । ત્વં કિં૦ ? ધિયાં—રમાણાં ભાવઃ—સત્તા તસ્ય આલયો—મન્દિરમ્ । સ કઃ ? યજ્ઞાનસારં—યત્કેવલજ્ઞાનં તદેવ મુકુરઃ—આદર્શઃ તપ્ર માવાલયઃ—પદાર્થત્રેણયઃ પ્રતિવિશ્વં ઈષુઃ—પ્રતિપ્રાસન્તે સ્પ । માવાલયઃ કિં૦ ? ગણનયા રહિતાઃ—સદ્સ્વાતીતાઃ । મુકુરે કિં૦ ? નિશાતે—ઉચ્ચેજિતે ॥ ૮૬ ॥

અન્યયઃ

નિશાતે યદ્-દાન-સાર-મુકુરે ગણનયા રહિતાઃ ભાવ-ભાલયઃ પ્રતિ-વિમ્બં ર્યુઃ, સ શ્રી-ભાવ-ભાલય. (ત્વં) મગયન્ ! પરમેષ્ઠિનાં ગણ ! મેધાધિનાં આર-હિતાનિ શાતે નય ।

શબ્દાર્થ

મુકુર=દર્પણ, આદર્શ.

યજ્ઞાનસારમુકુરે=જેના ઉત્તમ જ્ઞાનરૂપી દર્પણમાં.

પ્રતિવિમ્બં (મૂં પ્રતિવિમ્બ)=પ્રતિબિંબને.

ર્યુઃ (ધાં ૬)=પ્રાપ્ત થઈ.

ભાવાલયઃ=પદાર્થોની એણિઓ.

ગણનયા (મૂં ગણના)=ગણતરીથી.

રહિતાઃ (મૂં રહિતા)=રહિત.

નિશાતે (મૂં નિશાત)=સતેજ કરેલ

મેધાધિનાં (મૂં મેધાધિન્)=બુદ્ધિશાળીઓના.

મગયન્ ! (મૂં મગયન્)=હે જ્ઞાની !

પરમેષ્ઠિનાં (મૂં પરમેષ્ઠિન્)=પરમેષ્ઠીઓના.

શ્રી=લક્ષ્મી.

ભાવ=સત્તા.

શ્રીભાવાલયઃ=લક્ષ્મીની સત્તાના મંદિર (રૂપ)

ગણ ! (મૂં ગણ)=હે મમૂહ !

આરહિતાનિ=થતુ-સમુદાયને પ્રિય.

શાતે (મૂં શાત)=ક્ષયને વિશે.

શ્લોકાર્થ

જિનેશ્વરોની સ્તુતિ—

“ જેના ઉત્તમ જ્ઞાન (અર્થાત્ કેવલજ્ઞાન) રૂપી સતેજ કરેલા દર્પણમાં ગણનાથી રહિત (અર્થાત્ ગણી ન શકાય તેટલી) પદાર્થોની પંક્તિઓનું પ્રતિબિંબ પડ્યું, તે લક્ષ્મીની સત્તાના મંદિરરૂપ તું, હે જ્ઞાનવાન, હે પરમેષ્ઠીઓના સમુદાય ! બુદ્ધિશાળીઓના શત્રુ-સમુદાયને પ્રિય (એવી વસ્તુ) નો વિનાશ કર. ”—૮૬

રૂપરટીકરણ

જ્ઞાન-વિચાર—

‘ જ્ઞાનસાર ’ યાને ‘ ઉત્તમ જ્ઞાન ’ તો કેવલજ્ઞાનજ છે જોકે જૈનશાસ્ત્ર પ્રમાણે જ્ઞાનના (૧) મતિ-જ્ઞાન, (૨) શ્રુત-જ્ઞાન, (૩) અવધિ-જ્ઞાન, (૪) મન-પર્યય-જ્ઞાન અને (૫) કેવલ-જ્ઞાન એમ પાંચવામાં આવેલા પાંચ પ્રકારો પૈકી કેવલજ્ઞાનના સંબંધમાં માન્યતાઓ જુદી જુદી છે (અર્થાત્ કેટલાકનું એમ કહેતું છે કે કેવલજ્ઞાનરૂપી સૂર્યનો ઉદય થતાં બાકીનાં બીજાં જ્ઞાનોનો પ્રકાશ ઝાંખો થઈ જાય છે એટલે કે એકી વખતે પાંચ જ્ઞાનોનો સહભાવ હોય શકે છે, જ્યારે કેટલાકનું એમ માનવું છે કે કેવલજ્ઞાન પ્રાપ્ત થતાં બાકીના ચાર જ્ઞાનો નષ્ટ થઈ જાય છે), તોપણ એ બાબત તો નિર્વિવાદ છે કે સર્વોત્કૃષ્ટ જ્ઞાન તો સર્વજ્ઞતા-કેવલજ્ઞાનજ છે.

આ કેવલજ્ઞાન સંબંધી વિશેષ માહિતી વિશેષાવશ્યકની ૮૩ અને ત્યાર પછીની ગાથાઓ-
માંથી મળી શકશે. પાંચે જ્ઞાનના સ્વરૂપ વિષે વધુ વિવેચન પણ એ અન્યમાંથી મળી શકે તેમ છે.
પરમેષ્ઠી—

જૈન શાસ્ત્રમાં અરિહંત (તીર્થંકર), સિદ્ધ (મુક્ત), આચાર્ય, ઉપાધ્યાય અને સાધુ એ
પાંચેનો ‘પરમેષ્ઠી’ શબ્દથી વ્યવહાર કરવામાં આવે છે ‘પરમેષ્ઠી’ શબ્દનો વ્યુત્પત્તિ-
અર્થ એ છે કે—

“ પરમે પદે તિષ્ઠતીતિ પરમેષ્ઠી ”

અર્થાત્ જે ઉત્કૃષ્ટ પદ ઉપર હોય, તે ‘પરમેષ્ઠી’ છે ઉપર્યુક્ત વ્યક્તિઓમાં અરિહંત
પ્રથમ સ્થાન લોગવે છે, જોકે કર્મ-ક્ષયની અપેક્ષાએ તો તે સિદ્ધથી ઉતરતા છે. તીર્થ-પ્રવર્તન
દ્વારા જે ઉપકાર અરિહંત કરી શકે છે તે સિદ્ધિને પ્રાપ્ત થયેલા છતાં કરતા નથી, તેથી તેમજ
સિદ્ધના છાવ વિષેનું જ્ઞાન પણ તેમના દ્વારા થતું હોવાથી અરિહંતને અત્ર પ્રથમ સ્થાન આપ્યું છે.

* * * *

સિદ્ધાન્તસ્ય શોભા—

નિર્માપયન્ત્યસ્થિલદેહજુષાં નિપેધં

સારા વિભાતિ સમતાપર ! મારણસ્ય ।

સિદ્ધાન્ત ! સિદ્ધરચિતસ્ય તવોગ્રતત્ત્વ—

સારા વિભાડતિસમતાપરમારણસ્ય ॥ ૮૭ ॥

—વસન્ત૦

વિવરણમ્

હે સિદ્ધાન્ત ! તવ વિભા—શ્રીઃ વિભાતિ—રાજતે । વિભા કિં કુર્વન્તી ? નિર્માપયન્તી—
જનપન્તી । કં ? મારણસ્ય—હિંસાયાઃ નિપેધં—પ્રતિપેધમ્ । મારણં કેપાં ? અસ્થિલદેહજુષાં—સર્વા-
ક્ષિણામ્ । વિભા કિં૦ ? સારા—પ્રધાના । સમતાયા—સામ્યેન પરઃ—પ્રધાનઃ તત્સં૦ । તવ કિં૦ ?
સિદ્ધઃ—જિનૈઃ રચિતસ્ય—ગુમ્ફિતસ્ય । વિભા કિં૦ ? ડગ્રમ્—ઉત્કૃષ્ટ તત્ત્વમેવ સારો—બલં યસ્યાઃ
સા । તવ કિં૦ ? અતિક્રાન્તે સમા—સમસ્તા તાપસ્ય—સન્તાપસ્ય રમા—લક્ષ્મી રણં ચ—યુદ્ધં
યેન તસ્ય ॥ ૮૭ ॥

અન્વયઃ

(હે) સમતા-પર ! સિદ્ધાન્ત ! સિદ્ધ-રચિતસ્ય અતિ-સમ-તાપ-રમા-રણસ્ય તવ ડગ્ર-
તસ્ય-સારા સારા અસ્થિલ-દેહ-જુષાં મારણસ્ય નિપેધ નિર્માપયન્તી વિભા વિભાતિ ।

અન્વયઃ

નિજાતે યદ્-જ્ઞાન-સાર-મુકુરે ગણનયા રહિતાઃ માવ-આલયઃ પ્રતિ-વિમ્બં દંયુઃ, સ
શ્રી-માવ-આલયઃ (ત્વં) મગવન્ ! પરમેષ્ઠિનાં ગણ ! મેઘાચિનાં આર-હિતાનિ જ્ઞાતે નય !

શબ્દાર્થ

મુકુર=દર્પણ, આદર્શ.

યજ્ઞજ્ઞાનસારમુકુરે=જેના ઉત્તમ જ્ઞાનરૂપી
દર્પણમાં.

પ્રતિવિમ્બં (મૂં પ્રતિવિમ્બ)=પ્રતિબિંબને.

દંયુઃ (ઘાં દ)=પ્રાપ્ત થઈ.

માવાલયઃ=પદાર્થોની શ્રેણીઓ

ગણનયા (મૂં ગણના)=ગણતરીથી.

રહિતાઃ (મૂં રહિતા)=રહિત.

નિજાતે (મૂં નિજાત)=સતેજ કરેલા.

મેઘાચિનાં (મૂં મેઘાચિન્)=બુદ્ધિશાળીઓના.

મગવન્ ! (મૂં મગવન્)=હે જ્ઞાની !

પરમેષ્ઠિનાં (મૂં પરમેષ્ઠિન્)=પરમેશ્ઠીઓના.

શ્રી=લક્ષ્મી.

માવ=સત્તા.

શ્રીમાવાલયઃ=લક્ષ્મીની સત્તાના મંદિર (રૂપ)

ગણ ! (મૂં ગણ)=હે સમૂહ !

આરહિતાનિ=શત્રુ-સમુદાયને પ્રિય.

જ્ઞાતે (મૂં જ્ઞાત)=ક્ષયને વિષે.

શ્લોકાર્થ

જિનેશ્વરોની સ્તુતિ—

“ જેના ઉત્તમ જ્ઞાન (અર્થાત્ કેવલજ્ઞાન) રૂપી સતેજ કરેલા દર્પણમાં ગણનાથી રહિત
(અર્થાત્ ગણી ન શકાય તેટલી) પદાર્થોની પંક્તિઓનું પ્રતિબિંબ પડ્યું, તે લક્ષ્મીની
સત્તાના મંદિરરૂપ તું, હે જ્ઞાનવાન, હે પરમેશ્ઠીઓના સમુદાય ! બુદ્ધિશાળીઓના શત્રુ-સમુ-
દાયને પ્રિય (એવી વસ્તુ)નો વિનાશ કર. ”—૮૬

સ્પષ્ટીકરણ

જ્ઞાન-વિચાર—

‘જ્ઞાનસાર’ યાને ‘ઉત્તમ જ્ઞાન’ તો કેવલજ્ઞાનજ છે જોડે જૈનશાસ્ત્ર પ્રમાણે
જ્ઞાનના (૧) મતિ-જ્ઞાન, (૨) શ્રુત-જ્ઞાન, (૩) અવધિ-જ્ઞાન, (૪) મનઃપર્યય-જ્ઞાન અને (૫)
કેવલ-જ્ઞાન એમ પાંચવામાં આવેલા પાંચ પ્રકારો પૈકી કેવલજ્ઞાનના સંબંધમાં માન્યતાઓ
ભૂદી ભૂદી છે (અર્થાત્ કેટલાકનું એમ કહેવું છે કે કેવલજ્ઞાનરૂપી સૂર્યનો ઉદય થતાં
બાકીનાં બીજા જ્ઞાનોનો પ્રગટ્ય અંખો થઈ જાય છે એટલે કે એકી વખતે પાંચ જ્ઞાનોનો
સફલાવ હોય શકે છે, જ્યારે કેટલાકનું એમ માનવું છે કે કેવલજ્ઞાન પ્રાપ્ત થતાં બાકીનાં
આર જ્ઞાનો નષ્ટ થઈ જાય છે), તોપણ એ બાબત તો નિર્વિવાદ છે કે સર્વોત્કૃષ્ટ જ્ઞાન તો
સર્વજ્ઞતા-કેવલજ્ઞાનજ છે.

આ કેવલજ્ઞાન સંબંધી વિશેષ માહિતી વિશેષાવશ્યકની ટૂંક અને ત્યાર પછીની ગાથાઓ-
માંથી મળી શકશે. પાંચે જ્ઞાનના સ્વરૂપ વિષે વધુ વિવેચન પણ એ ગ્રંથમાંથી મળી શકે તેમ છે.
પરમેષ્ઠી—

જૈન શાસ્ત્રમાં અરિહંત (તીર્થંકર), સિદ્ધ (મુક્ત), આચાર્ય, ઉપાધ્યાય અને સાધુ એ
પાંચેનો ‘પરમેષ્ઠી’ શબ્દથી વ્યવહાર કરવામાં આવે છે. ‘પરમેષ્ઠી’ શબ્દનો ઓત્પત્તિ-
અર્થ એ છે કે—

“પરમે વદે સિદ્ધતીતિ પરમેષ્ઠી”

અર્થાત્ જે ઉત્કૃષ્ટ પદ ઉપર હોય, તે ‘પરમેષ્ઠી’ છે. ઉપર્યુક્ત વ્યક્તિઓમાં અરિહંત
પ્રથમ સ્થાન લોગવે છે, જોકે કર્મ-ફળની અપેક્ષાએ તો તે સિદ્ધથી ઉતરતા છે. તીર્થ-પ્રવર્તન
દ્વારા જે ઉપકાર અરિહંત કરી શકે છે તે સિદ્ધિને પ્રાપ્ત થયેલા જીવો કરતા નથી, તેથી તેમજ
સિદ્ધના જીવ વિષેનું જ્ઞાન પણ તેમના દ્વારા થતું હોવાથી અરિહંતને અત્ર પ્રથમ સ્થાન આપ્યું છે.

* * * * *

સિદ્ધાન્તસ્ય શોભા—

નિર્માપયન્ત્યસ્તિલદેહજુષાં નિપેધં

સારા વિભાતિ સમતાપર ! મારણસ્ય ।

સિદ્ધાન્ત ! સિદ્ધરચિતસ્ય તવોગ્રતત્ત્વ—

સારા વિભાઽતિસમતાપરમારણસ્ય ॥ ૮૭ ॥

—વસન્ત°

વિવરણમ્

हे सिद्धान्त ! तव विभा—श्रीः विभाति—राजते । विभा किं कुर्वन्ती ? निर्मापयन्ती—
जनयन्ती । किं ? मारणस्य—हिंसायाः निषेधं—प्रतिषेधम् । मारणं केपां ? अस्ति लदेहजुषां—सर्वा-
ङ्गिणाम् । विभा किं° ? सारा—प्रधाना । समतया—साम्येन परः—प्रधानः तत्सं° । तव किं° ?
सिद्धैः—जितैः रचितस्य—गुम्फितस्य । विभा किं° ? उग्रम्—उत्कटं तत्त्वमेव सारो—बलं यस्याः
सा । तव किं° ? अतिक्रान्ते समा—समस्ता तापस्य—सन्तापस्य रमा—लक्ष्मी रणं च—गुह्यं
येन तस्य ॥ ८७ ॥

અન્વયઃ

(હે) સમતા-પર ! સિદ્ધાન્ત ! સિદ્ધ-રચિતસ્ય અતિ-સમ-તાપ-રમા-રણસ્ય તવ ઉગ્ર-
તસ્ય-સારા સારા અસ્તિલ-દેહ-જુષાં મારણસ્ય નિપેધં નિર્માપયન્તી વિભા વિભાતિ ।

શબ્દાર્થ

નિર્માપયન્તી=નિર્મિત કરનારી.

અસ્થિલ=સમસ્ત.

વેદજુષ=પ્રાણી.

અસ્થિલવેદજુષાં=સમસ્ત પ્રાણીઓની.

નિવેષ (મૂં નિવેષ)=પ્રતિવેષને, મનાધને.

સારા (મૂં સાર)=પ્રધાન, ઉત્તમ.

વિમાતિ (ધાં મા)=શેષ છે.

સમતા=સમભાવ, માધ્યસ્થ્ય.

સમતાપર!=સમભાવે કરીને ઉત્તમ !

મારણસ્ય (મૂં મારણ)=હિંસાનો.

સિદ્ધ=શાન-સિદ્ધ, જિન.

રચિત (ધાં રચ)=રચેલ.

સિદ્ધરચિતસ્ય=જિનેશ્વરોએ રચેલ.

ઉમ=ઉત્કટ, પ્રખર.

ઉમતત્ત્વસારા=ઉત્કટ તત્ત્વ છે બળ જે

વિમા=લક્ષ્મી.

અતિ=ઉલ્લંઘનાર્થક અબધ.

રમા=લક્ષ્મી.

અતિસમતાપરમારણસ્ય=ઉલ્લંઘન

સમસ્ત સંતાપની લક્ષ્મી

યુદ્ધનું જેણે એવા.

શ્લોકાર્થ

સિદ્ધાન્તની શોભા—

“ હે સમભાવે કરીને ઉત્તમ ! હે (જૈન) સિદ્ધાન્ત ! જિનેશ્વરોએ રચેલા તેમજ સમસ્ત સંતાપની સંજ્ઞિતનું તેમજ સંશ્રામનું ઉલ્લંઘન થયું છે એવા (અર્થાત્ સંતાપ સંશ્રામના વિનાશક એવા) તારી ઉત્કટ તત્ત્વરૂપી બળવાળી, પ્રધાન તેમજ સમસ્ત અવે હિંસાનો નિવેષ કરનારી લક્ષ્મી શોભે છે. ”—૮૭

સ્પષ્ટીકરણ

સમતા-વિચાર—

જે સિદ્ધાન્તના પ્રરૂપક ‘વીતરાજ કોય તેજ સિદ્ધાન્તરૂપી મહેલમાં ‘સમતા’ ઢેલી હિંચોળા ખાતી જોઈ શકાય સમતારૂપી સદ્ગુણી સુંદરીના સ્વામી બનવું જો તો પૂરાં પુણ્ય કર્યા હોય

૧ ‘સિદ્ધ’ શબ્દનો આ અર્થ અનુયોગદ્વારમાં બ્યાવહારિક પરમાણુના સ્વરૂપ ઉપર પ્રકાશ પાડનારી ગાયામાં પણ કર્યો છે.

૨ વીતરાજ કોય છે તે સર્વંધમા નીચેનો શ્લોક મનન કરવા જેવો છે

“ પ્રશમરસનિમગ્નં દૃષ્ટિયુગ્મં પ્રસન્નં

વદનકમલમક્લં કામિનીસદ્ગુણ્યમ્ ।

કરયુગ્મપિ થત્ તે શસ્ત્રસમ્બન્ધવન્ધ્યં

તદસિ જગતિ દેવો વીતરાગસ્ત્વમેવ ॥ ”—ભાતિની

निर्वाणकलिकायाम्—

“तस्मिन्नेव तीर्थे समुत्पन्नां कृष्माण्ड्रीं (अग्निकां) देवीं कनकवर्णां
सिंहवाहनां चतुर्भुजां मातुलिङ्गपाशयुक्तदक्षिणकरां पुत्राङ्कुशान्वितवाम-
करां चेति ।”

તોજ અને અને તે પણ સમતારૂપી કાકણને દેશવટો આપ્યા બાદજ બની શકાય. સંપત્તિમાં તેમજ વિપત્તિમાં, નિન્દા થતી હોય કે સ્તુતિ થતી હોય, ત્યારે પણ સમલાવમાં વર્તવું એ તો પુણ્યાત્માની બલિહારી છે. વિશેષમાં એવા પુણ્યાત્મા વિરલા છે. કનક અને ઉપલ (પત્થર), રાગ અને રંક, શત્રુ અને મિત્ર એ બધા ઉપર સમદૃષ્ટિ રાખવી એનુંજ નામ પુરુષાર્થ છે અને એથી શોભાયમાન એવા પવિત્ર પુણ્યશાળી પુરુષોએ પ્રકાશેલ પ્રવચનજ પ્રમાણભૂત છે.

* * * * *

અમ્બિકાદેવ્યાઃ સ્તુતિઃ—

પ્રાપ્તા પ્રકાશમસમદ્યુતિમિર્નરસ્ત—

તારાવિભાવસુમતોદમહારિબન્ધા ।

મક્તાઽમ્બિકાઽમરવશાઽવતુ 'નેમિ'સાર્વ—

તારાવિભાવસુમતો દમહારિબન્ધા ॥ ૮૮ ॥ ૨૨ ॥

—વસન્ત૦

વિવરણમ્

અમ્બિકાનામ્ની અમરવશા-દેવી અસુમતઃ-પ્રાણિનઃ અવતુ । અમ્બિકા કિં૦ ? પ્રાપ્તા । કં ? પ્રકાશ-તેજઃ । પ્રકાશં કિં૦ ? અસમદ્યુતિમિઃ-અસાધારણપ્રભામિઃ નિરસ્તૌ-ધ્વસ્તૌ તારા-વિભાવસુ-નક્ષત્રાગ્ની યેન તમ્ । પુનઃ કિં૦ ? ન સન્તિ તોદઃ-પીડા મહારયઃ-શત્રવો વન્ધ્યઃ-કર્મવન્ધ્ય યસ્યાઃ સા । પુનઃ કિં૦ ? મક્તા-મક્તિમતી । ક્વ ? નેમિસાર્વતારાવિમૌ-નેમિજિન-વન્દ્રે । પુનઃ કિં૦ ? દમેન-શમેન હારી-વન્ધુરો વન્ધો-દેહો યસ્યાઃ સા ॥ ૮૮ ॥

અન્વયઃ

અ-સમ-દ્યુતિમિઃ નિરસ્ત-તારા-વિભાવસુ પ્રકાશં પ્રાપ્તા અ-તોદ-મહદ-અરિ-બન્ધા 'નેમિ'-સાર્વ-તારા-વિમૌ મક્તા દમ-હારિ-વન્ધ્યા 'અમ્બિકા' અમર-વશા અસુમતઃ અવતુ ।

શીખરાર્થ

પ્રાપ્તા (ધા૦ ગાપુ)=પ્રાપ્ત કરેલ.
પ્રકાશં (મૂ૦ પ્રકાશ)=તેજને.
અસમદ્યુતિમિઃ=અસાધારણ તેજે વડે.
તારા=નક્ષત્ર.

વિભાવસુ=અગ્નિ.

નિરસ્તતારાવિભાવસુ=પરાસ્ત ક્યાર્થા છે નક્ષત્રો
અને અગ્નિને જેણે એવા.

બન્ધ=બન્ધ.

૧ સરખાવે—

“સમ્પદિ યસ્ય ન હર્ષો, વિપદિ વિપાદો રણે ચ ધીરત્વમ્ ।
તં ધ્યનત્રયતિલકં, જનયતિ જનની સુતં વિરલમ્ ॥” —આશા

અતોદમહારિવન્ધા=અવિધમાન છે પીઠા, પ્રખળ
શત્રુ અને બાન્ધ જેને વિષે એવી.

મક્તા (મૂં મક્ત)=સક્રિતમાં તત્પર.

અમ્બિકા=અંબિકા (દેવી).

અમરવશા=દેવી.

નેમિ=નેમિ(નાથ).

સાર્વ=જિન.

વિમુ=નાથ.

નેમિસાર્વતારાવિમૌ=નેમિ જિન-ચન્દ્રને વિષે.

વન્ધ=દેહ, શરીર.

દમહારિવન્ધા=ઉપશમે કરીને મનોહર છે
શરીર જેનું એવી.

શ્લોકાર્થ

અંબિકા દેવીની સ્તુતિ—

“ જણે અસાધારણ તેઓ વડે નક્ષત્ર તેમજ અગ્નિને પરાસ્ત કર્યા છે એવા તેજને પ્રાપ્ત કરેલ, વળી જોને વિષે પીઠા, પ્રખળ શત્રુ અને (કર્મ-) બાન્ધ અવિધમાન છે એવી, તથા વળી નેમિ (નામના) જિન-ચન્દ્રને વિષે સક્રિત યુક્ત તેમજ ઉપશમે કરીને મનોહર શરીરવાળી એવી અંબિકા દેવી પ્રાણીઓનું રક્ષણ કરે. ”—૮૮

રૂપધીકરણ

અંબિકા દેવીનું સ્વરૂપ—

બાવીસમા તીર્થંકર શ્રીનેમિનાથની શાસન-દેવીનું નામ અંબિકા યાને અંબા છે. આ દેવીનો વર્ણ કનકની જેમ પીળો છે. વળી તેને સિંહનું વાહન છે. વિશેષમાં તેને ચાર હાથ છે. તેમાં તેના જમણા બે હાથમાં આમ્રલુગિષ (આંબાની લટકતી ડાળી) અને પાશ છે, જ્યારે ડાબા બે હાથમાં પુત્ર અને અંકુશ છે. આ વાત આચાર્ય-દિનકરે ઉપરથી પણ પ્રાપ્ત થાય છે. ત્યાં કહ્યું છે કે—

“ સિંહારુઢા કનકતનુરુચ વેદવાહુઞ્ચ વામે
હસ્તદ્વન્દ્વેન્દ્રકુસાનુશ્રુવૌ વિભ્રતી વક્ષિણેડત્ર ।

પાશામ્નાર્ણી સકલજગતાં રક્ષણૈકાર્દ્રવિતા

વૃંદ્યમ્વા નઃ પ્રદિશતુ સમસ્તાથવિધ્વંસમાશુ ॥ ”

—પત્રાંક ૧૭૭

૨૩ શ્રીપાર્શ્વજિનસ્તુતયઃ

અથ શ્રીપાર્શ્વનાથસ્ય સ્તુતિઃ—

શ્રી'પાર્શ્વ'યક્ષપતિના પરિસેવ્યમાન—

પાર્શ્વે ભવામિતરસાદરલાઙ્ગલામે ।

હન્દીવરેઽલિરિવ રાગમના વિનીલે

‘પાર્શ્વે’ ભવામિ તરસા દરલાઙ્ગલામે ॥ ૮૯ ॥

—વસન્ત૦

વિવરણમ્

પાર્શ્વે—વામેયદેવે અહં રાગમનાઃ—પ્રેમમના ભવામિ તરસા—જવેન । પાર્શ્વે કિં૦ ? શ્રીપાર્શ્વ-નામ્ના યક્ષપતિના—યક્ષેણેન પરિસેવ્યમાનં પાર્શ્વે—સમીપં યસ્ય તસ્મિન્ । પુનઃ કિં૦ ? ભવ એવ અમિતરસા—દુઃસ્વપ્નઃ તસ્યા દરે—વિદારણે લાઙ્ગલામે—હલનિમે । ઇવ—યથા હન્દીવરે—નીલોત્પલે અલિઃ—શૃંગ્ગે રાગમના ભવતિ । પાર્શ્વે કિં૦ ? વિનીલે—નીલવર્ણે । પુનઃ કિં૦ ? દરં—મયં છુનાતીતિ દરલં, एतादृशं यदङ्गं—વપુઃ તસ્ય લાભો યસ્ય તસ્મિન્ ॥ ૮૯ ॥

અન્વયઃ

શ્રી—‘પાર્શ્વ’—યક્ષ—પતિના પરિસેવ્યમાન—પાર્શ્વે ભવ—અમિત—રસા—દર—લાઙ્ગલ—આમે વિ-નીલે દર—લ—અઙ્ગ—લામે ‘પાર્શ્વે’ હન્દીવરે અલિઃ ઇવ રાગ—મનાઃ ભવામિ ।

શીખરાર્થ

પાર્શ્વ=પાર્શ્વ (નામના યક્ષરાજ) .

યક્ષ=યક્ષ .

શ્રીપાર્શ્વયક્ષપતિના=શ્રીપાર્શ્વ યક્ષરાજ વડે .

પરિસેવ્યમાન (પા૦ સેવ)=સેવાતું .

પાર્શ્વ=પાર્શ્વ, શરીરતું પડપુ .

પરિસેવ્યમાનપાર્શ્વે=સેવાયેલ છે પાર્શ્વ જેનું એવા .

દર=વિદારણ .

લાઙ્ગલ=હળ .

ભવામિતરસાદરલાઙ્ગલામે=સંસારરૂપ વિશાળ પૃથ્વીતું વિદારણ કરવામાં હળસમાન .

હન્દીવરે (મૂ૦ હન્દીવર)=કૃષ્ણ કમળને વિષે .

અલિઃ (મૂ૦ અલિ)=અમર, લમરો .

મનસુ=ચિત્ત .

રાગમના=રાગયુક્ત છે ચિત્ત જેનું એવો .

વિનીલે (મૂ૦ વિનીલ)=અતિશય નીલ .

પાર્શ્વે (મૂ૦ પાર્શ્વ)=પાર્શ્વ (નાથ)ને વિષે .

ભવામિ (પા૦ મુ)=હું થાઉં છું .

તરસા=વેગપૂર્વક .

લ=છેદવું .

દરલાઙ્ગલામે=ભયને લેદનારા એવા શરીરની પ્રાપ્તિ છે જેને એવા

શ્લોકાર્થ

શ્રીપાર્શ્વનાથની સ્તુતિ—

“જેનું પાર્શ્વ શ્રીપાર્શ્વ યક્ષરાજ વડે સેવાયેલું છે એવા, તથા (માયાના સ્તંભ-સમાન) સંસારરૂપી વિશાળ બૂમિનું વિદ્યારણ કરવામાં હજસમાન, તથા વળી અતિશય નીલ(વર્ણ) તેમજ વાયને ભેદનારા એવા શરીરની જેને પ્રાપ્તિ છે એવા (અર્થાત્ જેનું શરીર કાય-પ્રાતક છે એવા) પાર્શ્વ(નાથ)ને વિષે, જેમ પ્રમર કૃષ્ણ કમળને વિષે આસક્ત ચિત્તવાળો બને છે તેમ હું રાગયુક્ત મનવાળો યાદું છું.” ૮૯

સ્પષ્ટીકરણ

શ્રીપાર્શ્વનાથનાં ચરિત્રો—

આ ત્રેવીસમા તીર્થંકર શ્રીપાર્શ્વનાથનાં ઘણાં ચરિત્રો લખાયેલાં છે. તેમાં પ્રાકૃત ભાષામાં દેવભદ્રે ૬૦૦૦ ગાથાનું એક ચરિત્ર લખ્યું છે. આ ઉપરાંત ૨૫૪૮ ગાથાનું એક બીજું પણ પ્રાકૃત ચરિત્ર છે. શ્રીભાવદેવસૂરિએ ૬૪૦૦ શ્લોકપ્રમાણક પાર્શ્વનાથ-ચરિત્ર રચ્યું છે.^૧ આ ઉપરાંત આશ્વિક્યચન્દ્રે ૫૨૭૮ શ્લોકનું એક કાવ્ય રચ્યું છે. સર્વાર્નાદે ૫૮૫ સંસ્કૃત ભાષામાં એક કાવ્ય રચી શ્રીપાર્શ્વનાથનાં યરોગાન ગાયાં છે. ઉદયવીરે ગદ્યાત્મક ચરિત્ર લખ્યું છે આ તીર્થંકરનાં બીજાં પણ ચરિત્રો લખાયેલાં છે અને તેમાં વિનયચન્દ્ર, હેમવિજય અને પદ્મમુંદર એ ત્રણનાં નામ પ્રખ્યાત છે. ‘જૈન ધર્મ પ્રસારક સભા’ તરફથી શ્રીપાર્શ્વનાથ-ચરિત્ર ગદ્યમાં પ્રસિદ્ધ થયેલું છે.

શ્રીપાર્શ્વયક્ષનું સ્વરૂપ—

પાર્શ્વ એ ત્રેવીસમા તીર્થંકર પાર્શ્વનાથના યક્ષનું નામ છે. આ યક્ષને ‘વામન’ના નામથી પણ ઓળખવામાં આવે છે. એનું મુખ હાથી જેવું છે તેમજ એનું મંત્રતક સર્પની દેણી મેડિત છે. વિશેષમાં એને કાચબાનું વાહન છે. વળી આ શ્યામવર્ણી યક્ષને ચાર હાથ છે. એના જમણા બે હાથ બીજપૂરક અને સર્પથી શોભે છે, બ્યારે એના ડાબા બે હાથ નકુલ અને સર્પથી અલંકૃત છે. આચાર-દિનકર પ્રમાણે તો એના જમણા હાથમાં માતુલિંગ અને ગદા છે, એ વાતની નીચેના શ્લોક સાક્ષી પૂરે છે:—

“સ્વયઃ શીર્ષફળઃ શિતિઃ કમઠગો વૃન્ત્યાનન. પાર્શ્વકઃ

સ્વામોદ્માસિચતુર્થજઃ સુગદયા સન્માતુલિદ્વેન ચ ।

સ્ફુર્જદક્ષિણદસ્તકોડદિનકુલઞ્જાજિષ્ણુવામસ્ફુરત્—

પાણિચ્છત્તુ વિઘ્નકારિ ભવિના વિચ્છિન્નિમુક્તેકયુક્ત ॥”

—પૃષ્ઠાંક ૧૭૫

૧ સરખાવે ‘સંસારતાવાનલ’ ના પ્રથમ શ્લોકનું તૃતીય ચરણ

૨ આ પાર્શ્વનાથ-ચરિત્ર ૪ સ ૧૯૧૨ માં છપાઈ બહાર પડેલું છે વિશેષમાં આ કાવ્યને આધારે પાર્શ્વનાથના જીવન-ચરિત્રની રૂપરેખા અંગ્રેજ ભાષામાં મી બ્લુમફીલ્ડ (Bloomfield) ‘The life and stories of the Jain saviour Parshvanath’ નામના પુસ્તકમાં આલેખી છે અને ત ૪ સ ૧૯૧૮ માં પ્રસિદ્ધ થયેલું છે.

જિનપદ્મતયાઃ પ્રાર્થના—

શ્યામાસુધાકરસુવર્ણવરેન્દ્રનીલ—

રાજીવરાજિતતરાઙ્ગધરાતિધીરા ।

શ્રેયઃશ્રિયં સૃજતુ વો જિનકુઙ્ગરાણાં

રાજી વરાઙ્ગિતતરાઙ્ગ ધરાતિધીરા ॥ ૯૦ ॥

—વસન્ત૦

વિવરણમ્

જિનકુઙ્ગરાણાં રાજી—જિનેન્દ્રમાલા વો—યુષ્માકં શ્રેયઃશ્રિયં—શિવલક્ષ્મીં સૃજતુ—
દિશતુ । રાજી કિં૦ ? શ્યામા—રાત્રિઃ સુધાકરઃ—ચન્દ્રઃ સુવર્ણ—સ્વર્ણ વરેન્દ્રનીલ—કાન્તમરકતં
રાજીવ—કમલં તદ્વદ્ રાજિતતરં—અતિશોભિતં યદઙ્ગ—તનુઃ તદ્ધારકા । પુનઃ કિં૦ ?
અતિધિયં—અતિશાયિયુદ્ધિં રાતીતિ સા તથા । પુનઃ કિં૦ ? વરા—સત્તમા । પુનઃ કિં૦ ? અજિ-
તતરા—વૈરિભિરજિતા । અઙ્ગા इति सम्बोधने । પુનઃ કિં૦ ? ધરવદ્—ગિરિવદ્ અતિધીરા—
અતિધૈર્યવતી ॥ ૯૦ ॥

અન્વયઃ

અઙ્ગ ! શ્યામા—સુધાકર—સુવર્ણ—વર—હન્દ્રનીલ—રાજીવ—રાજિત—તર—અઙ્ગ—ધરા અતિ—ધી-
રા વરા અ—જિત—તરા ધર—અતિ—ધીરા જિન—કુઙ્ગરાણાં રાજી વઃ શ્રેયસ્—શ્રિયં સૃજતુ ।

શબ્દાર્થ

સુવર્ણ=સોનું, કાંચન.

હન્દ્રનીલ=મરકત (મહિ).

રાજીવ=કમળ.

રાજિતતર=અતિશય સુશોભિત.

ધરા (મૂં ધર)=ધારણ કરનારી.

શ્યામાસુધાકરસુવર્ણવરેન્દ્રનીલરાજીવરાજિત-

તરાઙ્ગધરા=રાત્રિ, ચન્દ્ર, કાંચન, ઉત્તમ મરકત

અને કમળના જેવા અતિશય સુશોભિત

દેહને ધારણ કરનારી.

અતિધીરા=ઉત્તમ યુદ્ધિને અર્પણ કરનારી.

શ્રેયસ્=મોક્ષ, નિવૃત્તિ.

શ્રેયઃશ્રિયં=મુક્તિરૂપી લક્ષ્મીને.

સૃજતુ (ધાં સૃજ)=કરે.

કુઙ્ગર=(ઉત્તર પદમાં) શ્રેષ્ઠતાસૂચક શબ્દ.

જિનકુઙ્ગરાણાં=જિનેશ્વરોની.

વરા (મૂં વર)=ઉત્તમ.

અજિતતરા=સર્વથા નહિ હતાયેલા.

અઙ્ગ=સંબોધનાર્થક શબ્દ.

ધર=પર્યવત.

ધીર=ધૈર્યશુક્ત.

ધરાતિધીરા=પર્યવતના સમાન અતિશય

ધૈર્યવાળી.

શ્લોકાર્થ

જિન-પંકિતને પ્રાર્થના—

“ નિશા, નિશાપતિ, કાંચન, ઉત્તમ મરકત (મણિ) તથા કમળના જેવા અત્યંત સુશોભિત શરીરને ધારણ કરનારી એવી, વળી અત્યુત્તમ બુદ્ધિને અર્પણકારી એવી, તેમજ સર્વોત્તમ, તથા વળી (બાહ્ય તેમજ આશ્વન્તર શત્રુઓ વડે) સર્વથા નહિ હતાયેલી એવી તેમજ વળી પર્વતના જેવા ધૈર્યવાળી એવી જિનેશ્વરાની પંકિત હે (સ્વયં-જનો !) તમને સિદ્ધિરૂપી સંપત્તિ સમર્પો. ”—૯૦

* * * * *

જિનવાણ્યાઃ સ્મરણમ્—

યા સ્તૂયતે સ્મ જિનવાગ્ ગહનાર્થસાર્યે
રાજ્યાઽઽયતા મઘવતાં સમયા તમોહામ્ ।
દૂરસ્થિતાં સ્મૃતિપથં કુરુ મુક્તિપુર્યા
રાજ્યાય તામઘવતાં સમયાતમોહામ્ ॥ ૧૧ ॥

—વસન્ત૦

વિવરણમ્

તાં જિનવાચં હે જન ! ત્વં સ્મૃતિપથં કુરુ-સ્મર । કસ્મૈ ? મુક્તિપુર્યાઃ-સિદ્ધિનગર્યા રાજ્યાય-રાજ્યાર્થમ્ । તાં કિં૦ ? દૂરસ્થિતાં-વિપ્રકૃષ્ટામ્ । કેપાં ? અઘવતાં-પાપિનામ્ । પુનઃ કિં૦ ? સમઃ-સર્વો યાતો-નષ્ટો મોહો-મૌઢ્યં યસ્યાસ્તામ્ । પુનઃ કિં૦ ? તમોહાં-પાપહન્ત્રીમ્ । તા કાં ? યા જિનવાગ્ મઘવતાં રાજ્યા-સુરેન્દ્રશ્રેણ્યા સ્તૂયતે સ્મ-સ્તુતિગોચરીક્રિયતે સ્મ । યા કિં૦ ? આયતા-વિશાલા । કૈઃ ? ગહનૈઃ-ગમ્ભીરૈઃ અર્થસાર્યૈઃ-અર્થસમૂહૈઃ । રાજ્યા કિં૦ ? સમયા-સમસ્તયા ॥ ૧૧ ॥

અન્વયઃ

યા ગહન-અર્થ-સાર્યૈઃ આયતા જિન-વાગ્ મઘવતાં સમયા રાજ્યા સ્તૂયતે સ્મ, તાં તમસ્-હાં અઘવતાં દૂર-સ્થિતાં સમ-યાત-મોહાં (જિન-વાચં) મુક્તિ-પુર્યાઃ રાજ્યાય સ્મૃતિ-પથં કુરુ ।

पाश्चात्य गणमुल उरादणामण्डितशिरस श्यामगणं नृमयाहन चतुर्भुज
मीनपूकोरायुपुदक्षिणप णिं नकुल-कण्ठियुतवामपाणिं चेति । All rights reserved

पद्म-पत्नीं देवीं वन-कन्याणां दुःख-माहना चतुर्भुजा वसुधाज्ञान-यत
दक्षिणपरा पराङ्मुखा विप्रितया कस्य चेति ।

શબ્દાર્થ

સ્તુયતે સ્મ (ધા૦ સ્તુ)=સ્તુતિ કરવામાં આવી.
 જિનવાણુ=જિનની વાણી.
 ગંભીર=ગંભીર.
 અર્થ=અર્થ.
 સાર્થ=સમૂહ.
 ગદ્યાર્થસાર્થ=ગંભીર અર્થોના સમૂહો વડે.
 રાજ્યા (મૂ૦ રાજિ અથવા રાજી)=શ્રેષ્ઠિ વડે.
 આયતા (મૂ૦ આયત)=વિશાળ.
 મઘવતાં (મૂ૦ મઘવત)=સુરેન્દ્રોની.
 સમયા (મૂ૦ સમ)=સમસ્ત.
 તમોર્હાં=પાપનો નાશ કરનારી.
 દૂર=દૂર.

સ્થિત (ધા૦ સ્થા)=રહેલ.
 દૂરસ્થિતાં=દૂર રહેલી.
 સ્મૃતિ=સ્મરણ.
 પથ=માર્ગ.
 સ્મૃતિપથ=સ્મરણ-માર્ગને.
 કુરુ (ધા૦ કુ)=કર.
 મુક્તિપુર્યા=નિર્વાણુ-નગરીના.
 રાજ્યાય (મૂ૦ રાજ્ય)=રાજ્યને માટે.
 અઘવતાં (મૂ૦ અઘવત)=પાપીઓથી.
 સમયાત્તમોર્હાં=તદ્દ થયો છે સંપૂર્ણ મોહ જેથી
 એવી.

શ્લોકાર્થ

જિન-વાણીનું સ્મરણ—

“ ગંભીર અર્થોના સમૂહો વડે વિસ્તીર્ણુ એવી જે જિન-વાણીની સમસ્ત સુરેન્દ્રોની શ્રેષ્ઠિએ સ્તુતિ કરી, તે પાપનો નાશ કરનારી [અથવા અજ્ઞાનનો અંત આણનારી] તથા પાપીઓનાથી દૂર રહેલી [અર્થાત્ કુષ્ટ જનોને અગમ્ય] એવી (જિન-વાણી)ને (હે ભગ્ય-જન) તું નિર્વાણુ-નગરીના રાજ્ય માટે સ્મરણ-માર્ગમાં લાવ (અર્થાત્ તેનું સ્મરણ કર). ”—૬૧

* * * * *

પદ્માવતીદેવ્યાઃ સ્તુતિઃ—

છાયેવ પૂરુષમસેવત 'પાર્શ્વ'પાદ—

પદ્માવતીહિતરસાજવનોપમાના ।

સા મે રજાંસિ હરતાદિવ ગન્ધવાહઃ

‘ પદ્માવતી ’ હિ તરસા જવનોપમાના ॥ ૧૨ ॥ ૨૩ ॥

—વસન્ત૦

વિવરણમ્

સા પદ્માવતી દેવી મે રજાંસિ-પાપાનિ હરતાત્-હરતુ । હિ-નિશ્ચિત્તમ્ । તરસા-વેગેન । ઇવ-યથા ગન્ધવાહઃ-પવનો રજાંસિ-ધૂલીઃ હરતિ । ગન્ધવાહઃ કિં૦ ? જવનો-વેગવાન । સા કિં૦ ? અપગતો માનો-દર્ષો યસ્યાઃ સા । સા કા ? યા પદ્માવતી પાર્શ્વપાદપદ્મ-પાર્શ્વાદિકમલે

અસેવત-મજતિ સ્મ । ઇવ-યથા છાયા-શરીરચ્છાયા પૂરુષં સેવતે । યા કિં૦ ? અતીહિત-
અતિવાઙ્છિતં તદેવ રસાજઃ-શાસ્ત્રી તત્ર વનસ્ય-નીરસ્ય ડપમાનં-ડપમા યસ્યાઃ સા ॥ ૧૨ ॥

અન્વયઃ

(યા) અતિ-રૂઢિત-રસાજ-વન-ડપમાના 'પાર્શ્વ'-પાદ-પદ્મો છાયા પૂરુષં ઇવ અસેવત, સા
અપ-માના 'પદ્માવતી' મે રજાંસિ જવનઃ ગન્ધવાહઃ (રજાંસિ) ઇવ તરસા દિ હરતાત્ ।

શબ્દાર્થ

છાયા=પડછાયો.

પૂરુષં (મૂં પૂરુષ)=મનુષ્યને.

અસેવત (ધા૦ સેવ)=સેવતી હુવી.

પાર્શ્વ=પાર્શ્વ (નાથ).

પાર્શ્વપાદપદ્મો=પાર્શ્વ (નાથ)નાં ચરણકમલોને.

વન=જળી.

અતીહિતરસાજવનોપમાના=અતિશય વાંછિત-
રૂપી વૃક્ષ પ્રતિ જળની ઉપમા (ઘટે) છે
જેને ઐવી.

રજાંસિ (મૂં રજસ)=(૧) પાપોને; (૨)ધૂળોને.

હરતાત્ (ધા૦ હ)=હરે.

ગન્ધવાહ. (મૂં ગન્ધવાહ)=વાયુ, પવન.

પદ્માવતી=પદ્માવતી (દેવી).

જવનઃ (મૂં જવન)=વેગવાન.

અપમાના=તથા દીધો છે ગર્વ જેણે ઐવી.

શ્લોકાર્થ

પદ્માવતી દેવીની સ્તુતિ—

“જેમ છાયા મનુષ્યની સેવા કરે છે—તેને અનુસરે છે, તેમ અતિશય વાંછિતરૂપી
વૃક્ષને (પશ્ચિવિત કરવામાં) જલસમાન ઐવી જે દેવીએ પાર્શ્વ (પ્રભુ)નાં ચરણ-કમલોની
સેવા કરી, તે નિરખિમાની પદ્માવતી, જેમ વેગવાન વાયુ ધૂળને હરે છે, તેમ મારાં પાપોને
વેગપૂર્વક નફી હરી લો.”—૯૨

સ્પષ્ટીકરણ

પદ્માવતી દેવીનું સ્વરૂપ—

પદ્માવતી એ ત્રેવીસમા તીર્થંકર શ્રીપાર્શ્વનાથની શાસન-દેવી છે. આ દેવીનો વર્ણ કનક-
સમાન છે. કુર્કુટ-સર્પ એ એનું વાહન છે. વિશેષમાં આ દેવીને ચાર હાથ છે. તેના જમણા બે
હાથે પદ્મ અને પાશ વડે શોભે છે, જ્યારે તેના ડાબા બે હાથે ક્ષણ અને અંકુશથી શોભે છે. આ
વાત આચાર-દિનકરના નીચેના શ્લોક ઉપરથી પણ ખોઈ શકાય છે—

“સ્વર્ણમોત્તમકુર્કુટાદિગમના સૌમ્યા ચતુર્બાહુમુદ
વામે હસ્તયુગેડ્ઢુશ દધિફલં તત્રાપિ વૈ દક્ષિણે ।
પદ્મં પાદમુદચ્ચન્દ્યવિરતં પદ્માવતી દેવતા
ક્ષિપ્યંચિતનિત્યપાદયુગલા સહસ્ય વિગ્નં દિયાત્ ॥”

—પત્રાંક ૧૭૭

૨૪ શ્રીવીરજિનસ્તુતયઃ

અથ શ્રીવીરનાથસ્ય સ્તુતિઃ—

‘સિદ્ધાર્થ’વંશભવનેઽસ્તુત ચં સુરાલી

હદ્યા તમોહમકર ! ધ્વજમાનતારે !

ત્વાં નૌમિ ‘વીર’ ! વિનયેન સુમેઘધીરં

હદ્યાતમોહમકરધ્વજમાન ! તારે ॥ ૧૩ ॥

—વસન્ત૦

વિવરણમ્

હે વીર !—વીરજિન ! ત્વાં અહં નૌમિ—સ્તૌમિ । કેન ? વિનયેન । ત્વાં કિં૦ ? સુમેઘવદ્—મેઘવદ્ ધીરં—ધૈર્યવન્તમ્ । હૃદો—હૃદયાત્ યાતા—નણ મોહો—મોહનીયકર્મ મકરધ્વજઃ—કામઃ માનઃ—સ્પયો यस્ય તત્સં૦ । યં ત્વાં સુરાલી—દેવથેણિઃ અસ્તુત—સ્તૌતિ સ્મ । સુરાલી કિં૦ ? હદ્યા—મનોહ્રા । યં કિં૦ ? તમોહં—પાપહમ્ । નાસ્તિ કરો—દણ્ઠો यस્ય તત્સં૦ । યં કિં૦ ? ધ્વજં—પતાકાસમમ્ । ક્વ ? સિદ્ધાર્થવંશભવને—ઘાતકુલગૃહે । આનતાઃ—પ્રણતા અરયો—વૈરિણો यस્ય તત્સં૦ । ભવને કિં૦ ? તારે—મનોઘ્ને ॥ ૧૩ ॥

અન્વયઃ

(હે) અ—કર ! આનત—અરે ! હૃદ—યાત—મોહ—મકરધ્વજ—માન ! ‘વીર’ ! તારે ‘સિદ્ધાર્થ’—વંશ—ભવને ધ્વજં તમસ્—હં ચં હદ્યા સુર—આલી અસ્તુત, (તં) સુમેઘ—ધીરં ત્વાં વિનયેન નૌમિ ।

શીખૃદાર્થ

સિદ્ધાર્થ=સિદ્ધાર્થ (રાજા), મહાવીર સ્વા-
મીના પિતા.

વંશ=કુળ.

સિદ્ધાર્થવંશભવને=સિદ્ધાર્થ કુળવિષયક ગૃહને
વિષે.

અસ્તુત (ધાં સ્તુ)=સ્તુતિ કરવી હવી.

સુરાલી=દેવોની પંક્તિ, સુર—શ્રેણિ.

હદ્યા (મૂં હય)=મનોહર, ચિત્તરંજન.

તમોહં=પાપનો નાશ કરનારા.

કર=હૃદ.

અકર !=અવિદ્યમાન છે હૃદ જેને વિષે જોવા !
(સં૦).

ધ્વજં (મૂં ધ્વજ)=પતાકાને, વાવટાને.

આનતારે !=પ્રણામ કર્યો છે હૃશ્મનોએ જેને
જોવા ! (સં૦)

વીર ! (મૂં વીર)=હે વીર, હે મહાવીર !

વિનયેન (મૂં વિનય)=વિનયપૂર્વક,

સુનેરુધીરં=મેરૂ પર્વતના જેવા ધૈર્યવાળા.
 ધ્વજ=ધ્વાવટો.
 મકર=મગર.
 મકરધ્વજ=મહન.

દ્વયાતમોહમકરધ્વજમાન ! =દુઃક્રમમાંથી જતાં
 રહ્યાં છે અજ્ઞાન, મહન અને અભિમાન
 જેનાં એવા ! (સં.)
 તારે (મૂં તાર) =મનોહર.

શ્લોકાર્થ

વીર પ્રભુની સ્તુતિ—

“ (માનસિક, વાચિક અને કાયિક) દુષ્ટ જેને વિષે અવિદ્યમાન છે એવા (અર્થાત્ પાપ-નાશક ચોવીસમા તીર્થંકર) । શત્રુઓએ (પશુ) જેને પ્રણામ કર્યો છે એવા હે (વર્ધમાન સ્વામી) । જેનાં દુઃક્રમમાંથી મોહ, મદન તેમજ માન નષ્ટ થયાં છે એવા હે (મહાવીર પ્રભુ) । હે વીર (ભગવાન) । સિદ્ધાર્થના કુલમાં (અર્થાત્ જ્ઞાત કુલમાં તે રાજ) ના મહેલને વિષે પતાકાના સમાન તેમજ પાપનો વિનાશ કરનારા એવા જેની ચિત્તરંજન સુર-શ્રેણિએ (પશુ) સ્તુતિ કરી, તે મેરૂ પર્વતના જેવા (અર્થે એથી પણ વધારે) ધૈર્યવાળા તને હું વિનયપૂર્વક સ્તવું છું.”—૯૩

સ્પષ્ટીકરણ

વીર-ચરિત્ર—

આ અવસર્પિણી કાલમાં ઘઈ ગયેલા ચોવીસમા અર્થાત્ છેલા તીર્થંકર કે જેમનું શાસન અત્યારે પ્રવર્તે છે તે વીર પરમાત્માનાં ઘણાં ચરિત્રો લખાયેલાં છે. તેમાં ગુણુચન્દ્રગણિકૃત ૧૨૦૨૫ શ્લોક જેવડું ચરિત્ર મનન કરવા જેલું છે. વિશેષમાં નેમિચન્દ્રે ૩૦૦૦ શ્લોકનું એક ચરિત્ર પ્રાકૃત ભાષામાં રચ્યું છે. આ પુસ્તક ‘જૈન આત્માનંદ સલા’ તરફથી બહાર પડેલું છે. જિનેશ્વરસૂરિના શિષ્યે અપભ્રંશ ભાષામાં પણ એક ચરિત્ર રચ્યાનો ઉલ્લેખ છે.

આ ઉપરાંત શ્રીહિમચન્દ્રસૂરિકૃત ત્રિપઠિશલાકાપુરૂપચરિત્ર (૬૧મું પર્વ), ત્રિપઠિ (ગદ્ય), ઉપાધ્યાય શ્રીમેઘવિજયકૃત હલુત્રિપઠિ, શ્રીશીલાંકાચાર્યકૃત ચઉપત્તમહાપુરિસ-ચરિત્ર, શ્રીગુણભદ્રાચાર્યકૃત ત્રિપઠિલક્ષણમહાપુરાણસંગ્રહ, શ્રીપુષ્પદંતકૃત ત્રિપઠિ-મહાપુરૂપગુણાલંકાર, શ્રીઅમરચન્દ્રકૃત પદ્માનન્દમહાકાવ્ય (શ્રીજિનેન્દ્રચરિત્ર), શ્રીપદ્મ-મસુન્દરકવિકૃત રાયમલ્લાણ્યુદય મહાકાવ્ય, શ્રીમેરૂતંગસૂરિકૃત ઉપદેશશતવિવરણ (ચતુર્થ સર્ગ), શ્રીવિજયચન્દ્રસૂરિકૃત હીયોત્સવ-કટપ, શ્રીજિનભદ્રગણિક્ષમાશ્રમણકૃત વિશેષાવરયક (ગણધર-વાદ), શ્રીસર્વવિજય પ્રમુખની વર્ધમાન-દેશના, શ્રીભદ્રેશ્વરકૃત કથાવહી, શ્રીહિમચન્દ્રસૂરિકૃત યોગશાસ્ત્રની વૃત્તિ, શ્રીસોમતિલકકૃત સત્તરિસયકાણ, શ્રીજિનવલ્લભસૂરિકૃત વીરચરિત્ર (ઉપાધ્યાય શ્રીસમયસુન્દરકૃત વૃત્તિ સહિત), શ્રીસકલકીર્તિકૃત વર્ધમાનજિનચરિત્ર, મહાવીરવિવાહલલિ તથા શ્રીજિનપ્રભસૂરિકૃત તીર્થ-કટપ મહાવીરસ્વામીના ચરિત્ર ઉપર પ્રકાશ પાડે છે.

શ્રીયુત લીમજી હરજીવન પરીખ (મુશીલ) કૃત મહાવીરજીવનવિસ્તાર (શુભ-રાત્રીમાં), શ્રીયુત શીતલપ્રસાદકૃત મહાવીર-ચરિત્ર તથા શ્રીયુત માણિકચંદ્ર જૈનીકૃત

મહાવીર-જીવન (અંગ્રેજીમાં) તથા અનર્ટ લાયોમેનકૃત 'બુદ્ધ અને મહાવીર' (ક્રેન્ચ લાયામાં), શ્રીયુત મહારાજાકૃત બુદ્ધ અને મહાવીર નામનું પુસ્તક, શ્રીયુત બાબુ કામતાપ્રસાદજી જૈનકૃત લગવાન મહાવીર, શ્રીયુત નંદલાલ વડીલે રચેલ મહાવીર-ચરિત્ર, ડૉ. યાકોબીની આચારાંગાદિક ઉપરની અંગ્રેજી પ્રસ્તાવના તેમજ ડૉ હોર્નહાની ઉપાસકદર્શાંગ ઉપરની અંગ્રેજી પ્રસ્તાવના, જૈન શ્વેતાંબર કોન્ફરન્સ હેરેલ્ડના ઈ. સ. ૧૯૧૪ ના બે ખાસ અંકો વિગેરેમાંથી પણ મહાવીર સ્વામીને લગતી કેટલીક હકીકત મળી આવે છે. આ પુસ્તકો પૈકી કેટલાંકમાં શ્વેતાંબર માન્યતાથી વિરુદ્ધ પણ લખાણ છે, એ ધ્યાનમાં રાખવા જેવી વાત છે.

ઉપર્યુક્ત સાધનો ઉપરાંત મહાવીર જિનેશ્વરના ચરિત્ર ઉપર આગમો પણ પ્રકાશ પાડે છે. જેમકે આચારાંગના પ્રથમ શ્રુતસ્કંધનું ઉપધાન-શ્રવ નામનું નવમું ^૧અધ્યયન તથા દ્વિતીય શ્રુતસ્કંધની તૃતીય ચૂલિકાનું ૨૪ મું ^૨અધ્યયન, સ્થાનાંગના ૬૩મા સ્થાનકમાં આપેલાં ૬૩ સ્વપ્નો, સૂત્રકૃતાંગમાંથી વીર-સ્તુતિ-અધ્યયન તેમજ આર્દ્રક-અધ્યયન, લગવતીમાંથી ગર્ભ-સંક્રમણ, ગોશાલકનેા અધિકાર, સોમિલ વિપ્રનો વૃત્તાન્ત, દેવાનંદા અને નૃપલદત્ત, જયન્તી-મૃગાવતી, ગાંગેય, કાલોદારથી શ્રાવક, જમાલિ, હલ્લ અને વિહલલ વિગેરેને લગતા પ્રસંગો, રાયપસેણીમાંથી દેવાગમન અને નાટ્ય, મહાનિશીથનું તૃતીય અધ્યયન, દશાશ્રુતસ્કંધ-માંથી શ્રેણિક અને ચેલકણ્ણનું આગમન, વિપાકસૂત્રમાંથી મૃગપુત્રાદિકનેા અને અંતગઢ અને અનુત્તરમાંથી ધન્નાજી વિગેરેના અધિકાર, નિરયાવલીમાંથી કોણિકના બુદ્ધ વિગેરેની હકીકત, ઉવવાધમાંથી વિહાર, પર્યદા, દેશના વિગેરે, જ્ઞાતાધર્મકથાંગમાંથી મેઘ, દુર્હર અને કાલ્યાદિ સંબંધી વિવેચન, સ્તમવાયાંગમાંથી વનન્દન-પર્યાય, સમવસરણ વિગેરે, ઉપાસક-દર્શાંગના દ્વિતીય અધ્યયનમાંની કામદેવ-પ્રશંસા, સદાકપુત્ર સંબંધી સાતમું અધ્યયન, તથા અષ્ટમ અધ્યયનમાંથી મિથ્યા-હુકૃત, ઉત્તરાધ્યયનસૂત્રમાંના કેશી-ગૌતમ-સંવાદ, શ્રીભદ્રબાહુસ્વામીકૃત કલ્પસૂત્ર તેમજ તેમની આવશ્યક ઉપર રચેલી ^૩નિર્ણયિત, તથા તેના ઉપરનું 'શ્રીજિનભદ્રકભાગ્રમણનું' લાખ્ય તેમજ તેના ઉપરની શ્રીહારભદ્રસૂત્રવિકૃત ટીકા.

* * * * *

૧ આ અધ્યયનમાં મહાવીર પ્રજ્ઞાનાં પરીણદો તેમજ તેમની તપશ્ચર્યા સંબંધી ઉલ્લેખ કરવામાં આવ્યો છે.

૨ પાંચ મહાવ્રતોની ભાવના ઉપર પણ આ અધ્યયન પ્રકાશ પાડે છે.

૩ જુઓ સમવાયાંગનું ૬૩ લાખમું સ્થાનક

૪ આ નિર્ણયિતની ૧૪૫ થી ૧૪૯ સુધીની ગાથામાં મહાવીરસ્વામીને સમ્પૂર્ણની પ્રાપ્તિ તેમજ તેનો મરીચિ તરીકેના ભવનો ઉલ્લેખ છે. ૧૮૨ થી અને ૧૮૩ થી ગાથામાં વિંશતિ-રચાનક-તાપની તેમજે સર્વથા આરાધના કરી છે એ વાત જ્ઞેષ્ઠ શકાય છે. ૨૦૯ થી ૩૧૩ સુધીની ગાથામાંથી તેમને લખતી બીજી ચોડીક લખીકત મળી આવે છે. ૩૨૪ થી ૩૩૦ સુધીની ગાથા પારણાના સંબંધમાં પ્રકાશ પાડે છે. ૩૪૭ થી ૩૭૧ સુધીની ગાથામાં મરીચિના ભવનો વિશેષતઃ વિચાર કરવામાં આવ્યો છે. ૩૭૬ થી ૩૯૦ સુધીની ગાથા ઉપરથી તીર્થ-કરોનાં નામ તથા વર્ણ સંબંધી મર્યાદા મળે છે. ૫૦૨ થી ૫૧૧ થી ગાથામાં સંજયે વીર પ્રજ્ઞને દુઃખ દેવાતે યોજેલા ઉપાયોનું વર્ણન કરવામાં આવ્યું છે.

જિનશ્રેણ્યા નુતિઃ—

યત્પાદપદ્મમભવત્ પતતાં ભવાબ્ધા—

વાલમ્બનં શમધરી કૃતકામચક્રા ।

ત્વં જૈનરાજિ ! સૃજ મઙ્ગુશિવદુમાળાં

બાલં વનં શમધરીકૃતકામચક્રા ॥ ૧૪ ॥

—વસન્ત૦

વિવરણમ્

હે જૈનરાજિ !—જિનસંવન્ધિશ્રેણે ! સા ત્વં શં—સુખં સૃજ—દિશ્વ । શં કિં૦ ? બાલં—નવીનમ્ । પુનઃ કિં૦ ? વનં—વિપિનમ્ । કેપાં ? મઙ્ગુશિવદુમાળાં—કાન્તકુશલદૃષ્ટાણામ્ । ત્વં કિં૦ ? અધરીકૃતં—અપમાનિતં કામચક્રં—કન્દર્પચમૂઃ યયા સા । પુનઃ કિં૦ ? શમધરી—દમધારિકા । પુનઃ કિં૦ ? કૃતં—વિહિતં કામચક્રં—અભીષ્ટદ્વન્દં યયા સા । સા કા ? યત્પાદપદ્મં આલમ્બનં—આધારોઽમભવત્—આસીત્ । કેપાં ? ભવાબ્ધૌ—સંસારસાગરે પતતાં પુંસામ્ ॥ ૧૪ ॥

અન્વયઃ

યદ્—પાદ—પદ્મં મય—અબ્ધૌ પતતાં આલમ્બનં અમભવત્, (સા) શમ—ધરી કૃત—કામ—ચક્રા અધરીકૃત—કામ—ચક્રા ત્વં (હે) જૈન—રાજિ ! મઙ્ગુ—શિવ—દુમાળાં વનં બાલં શં સૃજ ।

શીખદાર્ય

યત્પાદપદ્મં=જેતું ચરણ-કમલ.
પતતાં (ધા૦ પત)=પડતા.
મવાબ્ધૌ=સંસારરૂપી સમુદ્રમાં.
આલમ્બનં (મૂ૦ આલમ્બન)=આધાર.
શમધરી=ઉપશમને ધારણ કરનારી.
કૃતકામચક્રા=(પૂર્ણ) કયાં છે મનોવાંછિતનાં
મંડળોને જેણે એવી.
જૈનરાજિ ! =હે જિન-વિષયક શ્રેણિ !
સૃજ (ધા૦ સૃજ)=તું ઉત્પન્ન કર.

મઙ્ગુ=મનોહર.
કુમ્ભ=વૃક્ષ.
મઙ્ગુશિવદુમાળાં=મનોહર તેમજ કલ્યાણકારી
વૃક્ષોના.
બાલં (મૂ૦ બાલ)=નવીન.
વનં (મૂ૦ વન)=વન.
અધરીકૃત (ધા૦ કૃ)=તિરસ્કાર કરેલ.
અધરીકૃતકામચક્રા=ધિકારી કાઢી છે કામ-
દેવના મંડળને જેણે એવી.

શ્લોકાર્થ

જિન-શ્રેણિની સ્તુતિ—

“ જેતું ચરણ-કમલ સંસાર-સમુદ્રમાં રૂળી મરતા (મનુષ્યો) ને આધારભૂત થયું (અને થાય છે), તે ઉપશમને ધારણ કરનારી તથા (મનો—) વાંછિતનાં મંડળોને જેણે પૂર્ણ કર્યાં છે એવી તેમજ જેણે કંદર્પની સેનાને ધિકારી કાઢી છે એવી તું, હે જિનેશ્વરની શ્રેણિ ! મનોહર તેમજ કલ્યાણકારી એવાં વૃક્ષોના વનરૂપ નવીન સુખને તું ઉત્પન્ન કર. ”—૯૪

*

*

*

*

*

જિનાગમસ્ય સ્તુતિઃ—

કાદમ્બિનીવ શિખિનામતનોદપાસ્તા—

રામારમા મતિમતાં તનુતામરીણામ્ ।

જૈની નૃણામિયમમર્ત્યમળીવ વાળી

રામા રમામતિમતાં તનુતામરીણામ્ ॥ ૧૫ ॥

—વસન્તઃ

વિવરણમ્

इयं जैनी वाणी—जिनवाग् नृणां—नराणां रमां—लक्ष्मीं तनुतां—कुरुताम् । इव—यथा
अमर्त्यमणी—चिन्तामणी रमां तनोति । वाणी किं० ? रामा—रम्या । रमां किं० अतिमतां—
अतिमान्याम् । पुनः किं० ? अरीणां—अक्षीणाम् । इयं क्व ? या वाणी मतिमतां—विदुषां
अरीणां—रिपूणां तनुतां—कुरुता अतनोत्—करोति स्म । इव—यथा कादम्बिनी—मेघमाळा
शिखिनां—अग्नीनां तनोति । या किं० ? अपास्ता—ध्वस्ता अराया—अशुभा अरमा—अलक्ष्मीः
यया सा ॥ १५ ॥

अन्वयः

(या) अपास्त-अ-राम-अ-रमा (वाणी) मतिमतां अरीणां तनुतां कादम्बिनी शिखिनां इव
अतनोत्, (सा) इयं रामा जैनी वाणी नृणां अति-मतां अ-रीणां रमां अमर्त्य-मणी इव तनुताम् ।

શાબ્દાર્થ

કાદમ્બિની=મેઘ-માલા, વાદળાંની લાંબી હાથ.
શિખિનાં (મૂં શિખિ) = અગ્નિએની.
અપાસ્તારામારમા=૬૨ દ્રેષ્ટી લીધી છે અરમ-
ણીય નિર્ધનતાને જેણે એવી.
અરીણાં (મૂં અરિ) = દુરમનોની.
નૃણાં (મૂં નૃ) = મનુષ્યોની.
અમર્ત્ય=દિવ્ય.

મળી=મણિ, રત્ન.
અમર્ત્યમળી=દિવ્ય મણિ, ચિન્તામણિ.
વાળી=વાણી.
રમાં (મૂં રમા) = લક્ષ્મીને.
અતિમતાં (મૂં અતિમતા) = અતિશય માન્ય.
તનુતાં (ધાં તન્) = વિસ્તાપિ.
અરીણાં (મૂં અ-રીણા) = અક્ષય.

શ્લોકાર્થ

જિન-વાણીની સ્તુતિ—

“ જલે અરમણીય દારિદ્ર્યનો નાશ કર્યો છે એવી જે (વાણીએ) મેઘમાળા અગ્નિઓને કૃશ કરે છે તેવી રીતે બુદ્ધિશાળીઓના દુઃખનોની કૃશતાને કરી (અર્થાત્ દુઃખનોની સંખ્યાને ઘટાડી), તે આ મનોહર જિન-વિષયક વાણી, ચિન્તામણિની જેમ, મનુષ્યોની અતિશય માન્ય તેમજ અક્ષીણ સક્ષમીનો વિસ્તાર કરે. ”—૯૫

* * * * *

અમ્બિકાદેવ્યા નુતિ:—

સમ્યગ્દૃશાં સુલ્લકરી મદમત્તનીલ—

કળ્પીરવાઽસિ તત્તનોદિતસાક્ષમાલા ।

દેવ્યમ્બિકે ! શિવમિયં દિશ પળ્હિતાનાં

કળ્પીરવાસિતતનો ! ડિતસા ક્ષમાલા ॥ ૧૬ ॥ ૨૪ ॥

—વસન્ત ૦

વિવરણમ્

હે અમ્બિકાદેવિ ! इयं त्वं पण्डितानां-विज्ञानां शिवं-कुशलं दिश-सृज । कण्ठीरवे-सिंहे आसिता-स्थिता तनुः-मूर्तिः यस्याः तरसं ० । त्वं किं ० ? अदिता-अखण्डिता सा-रमा यस्याः सा । पुनः किं ० ? क्षमां लातीति-गृह्णातीति क्षमाला । इयं का ? या त्वं सम्यग्दृशां-सम्यग्दृष्टीनां सुल्लकरी-शर्मकारिका असि-वर्चसे । त्वं किं ० ? मदेन मत्ता-उत्कटा या नीलकण्ठी-मयूरी तद्वद् रवः-शब्दो यस्याः सा । पुनः किं ० ? तत्वं-विशालं नोदितं-सुखं साक्षयं-सक्रोधं आलं-अनर्थो यया सा ॥ ૧૬ ॥

इति श्री‘तपा’गञ्जधिपतिश्रीविजयसेनसूरीश्वरराज्ये सकलपण्डितोत्तमपण्डितश्रीआनन्द-
विजयगणिचरणैकमलचञ्चरीकायमाणेन पण्डितमेरुविजयगणिना विरचिता
स्वोपप्लवचतुर्विंशतिजिनानन्दनामस्तुत्यवचूरिका सम्पूर्णा ॥

પ્રત્યક્ષરં ગણનયા, ગ્રંથમાનાય સૂચકમ્ ।

અનુપ્રુમાં સમાલ્ખ્યાતં, પોઢશ્ચોત્તરપદશતમ્ ॥ ૧ ॥

અન્વયઃ

(હે) કળ્પીરવ-આસિત-તનો ! દેવિ ! 'અમ્બિકે' ! (યા ત્વં) મવ-મત્ત-નીલકળ્પી રવા તત-નોદિત-સ-અક્ષમ-આલા સમ્યક્-દશાં સુસ-કરી અસિ, દ્યં (ત્વં) અ-દિત-સા ક્ષમા-લા પળિહતાનાં શિવં વિશ ।

શબ્દાર્થ

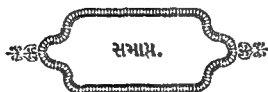
સુસ=સુખ.
કરી=કરનારી.
સુસકરી=સુખકારી.
મત્ત (ધાં મવ)=અકી અયેલ.
નીલકળ્પી=મયૂરી, ઢેલ.
રવ=રવનિ.
મદમત્તનીલકળ્પીરવા=મદોન્મત્ત મયૂરીના
જેવો ધ્વનિ છે જેનો એવી.
અસિ (ધાં અસ)=તું છે.
નોદિત=નાશ કરેલ.
અક્ષમા=ક્રોધ.
તતનોવિતસાક્ષમાલા=નાશ કર્યો છે ક્રોધસહિત
વિશાળ અનર્થનો જેણે એવી.

દેવિ ! (મૂં દેવી)=હે દેવી !
અમ્બિકે ! (મૂં અમ્બિકા)=હે અંબિકા (દેવી) !
શિવં (મૂં શિવ)=કલ્યાણને.
વિશ (ધાં વિશ્)=તું કર.
પળિહતાનાં (મૂં પળિહત)=પણિહતોતું.
કળ્પીરવ=સિંહ, વનરાજ.
આસિત (ધાં આસ)=સ્થિત, રહેલ
કળ્પીરવાસિતતનો ! =સિંહ ઉપર રહેલ છે
શરીર જેતું એવી ! (સં.)
અવિતસા=અપણિહત છે લક્ષ્મી જેની એવી.
ક્ષમા=ક્ષમા, ક્રોધનો અભાવ.
લા=અહણ કરતું.
ક્ષમાલા=ક્ષમાને અહણ કરનારી

શ્લોકાર્થ

અંબિકા દેવીની સ્તુતિ—

“જેતું શરીર વનરાજ ઉપર રહેલું છે એવી (અર્થાત્ સિંહ ઉપર સ્વારી કરનારી એવી) હે અંબિકા દેવી ! મદોન્મત્ત મયૂરીના જેવા ધ્વનિવાળી તેમજ ક્રોધપૂર્વક વિશાળ અનર્થને જેણે મારી હઠાવેલ છે એવી જે તુ સમ્યક્વધારીઓને સુખકારી છે, તે અપણિહત લક્ષ્મીવાળી તથા ક્ષમાને ધારણ કરનારી આ તું પણિહતોતું કલ્યાણ કર.”—૯૬

શબ્દ-કોષ:

અ

અંહિ (પું) = ચરણ.
 અકાષ (પું) = કામદેવ.
 અકિચ્ચન (વિ) = નિર્ધન.
 અક્ષમાલા (સ્ત્રી) = જાપમાળા.
 અક્ષ (નં) = ઇન્દ્રિય.
 અક્ષણમ્ (જં) = લાંબા કાળ સુધી.
 અક્ષમા (સ્ત્રી) = કોષ.
 અલ્પાવિત (વિ) = સંપૂર્ણ.
 અલિલ (વિ) = સર્વ.
 અગ (પું) = વૃક્ષ.
 અગમ (પું) = વૃક્ષ.
 અમ (વિ) = પ્રધાન.
 અઘ (નં) = પાપ.
 અઘયત્ (વિ) = પાપી.
 અઘ્ન (પું, નં) = ચિહ્ન.
 અઘ્નશ (પું) = હાથીને ઠીક ચલાવવાની આંકડ.
 અઘ્નશી (સ્ત્રી) = અંકુશી, ચોદમા તીર્થંકરની શાસન-દેવી.
 અઘ્ન (નં) = (૧) જૈન શાસ્ત્રનો એક વિભાગ, (૨) દેહ; (૩) હેતુ.
 અઘ્ન (જં) = સંયોધનવાચક અવ્યય.
 અઘ્નજ (પું) = (૧) કામદેવ, મહન; (૨) પુત્ર.
 અઘ્નિન્ (વિ) = દેહવાળું.
 અઘ્ન (વિ) = નિર્મળ.
 અજ (પું) = કૃષ્ણ.
 અજઘ્ન (જં) = નિરંતર.
 અજિત (વિ) = નહિ હતાયેલ.

અજિતચલા (સ્ત્રી) = અજિતખલા, ખીબ તીર્થંકરની શાસન-દેવી.
 અજ્ઞ (વિ) = મૂર્ખ.
 અજ્ઞાન (જં) = અજ્ઞાન.
 અણિમન્ (પું) = અણિમા, એક ભાતની સિદ્ધિ.
 અતનુ (વિ) = ખડુ.
 અતિ (અં) = (૧) ખડુતાવાચક અવ્યય, (૨) ઉલ્લેખનાર્થક અવ્યય.
 અતિશય (પું) = અતિશય, અધિકતા.
 અતિશાયિન્ (વિ) = અતિશયથી યુક્ત.
 અતુલ (વિ) = અસાધારણ.
 અદસ્ (સં) = એ.
 અધિપ (પું) = સ્વામી, નાથ.
 અધિપતિ (પું) = નાથ.
 અન (નં ?) = અજ્ઞાન.
 અનન્ત (પું) = અનન્ત (નાથ), જૈનોના ચોદમા તીર્થંકર.
 અનન્ત (વિ) = અનન્ત-રહિત.
 અનન્ય (વિ) = અસાધારણ.
 અનન્યજ (પું) = કામદેવ.
 અનલ્પ (વિ) = ઘણું.
 અનર્થ (પું) = અનિષ્ટ.
 અનર્થ (વિ) = નિર્મ-થ.
 અનિશમ્ (જં) = સર્વદા.
 અનિલ (પું) = પવન.
 અનેક (વિ) = અનેક.
 અનેકપ (પું) = હાથી.
 અન્ત (પું) = (૧) મૃત્યુ; (૨) છેડા.
 અન્તર્ (જં) = મધ્યે.

અન્તર (નં) = મધ્ય.
 અન્તિક (નં) = સમીપતા.
 અન્ય (વિં) = અપર.
 અન્યમૂત (પું) = કૌપલ.
 અપ (અં) = વિયોગવાચક અન્યથા.
 અપવર્ગ (પું) = મોક્ષ.
 અપકાર (પું) = અપકાર.
 અપાય (પું) = કષ્ટ.
 અવાસ્ત (મૂં) = દૂર કરેલ.
 અપિ (અં) = પણ.
 અભિષાત (પું) = વિનાશ.
 અહજ (નં) = કમળ.
 અઘિ (પું) = સમુદ્ર.
 અમિમૂત (મૂં) = પરાભવ પમાડેલ.
 અમિધાન (નં) = નામ.
 અમિરામ (વિં) = મનોહર.
 અમ્ર (નં) = અમરપ.
 અમ (પું) = રોગ.
 અમન્દ (વિં) = ગંભીર.
 અમર (પું) = દેવ.
 અમરવદ્ધા (સ્ત્રીં) = દેવી.
 અમરી (સ્ત્રીં) = દેવી.
 અમલ (વિં) = નિર્મળ.
 અમાન (વિં) = માપ-રહિત.
 અમિત (વિં) = માપ-રહિત.
 અમૃત (નં) = અમૃત.
 અમૃતમોજન (પું) = દેવ.
 અમૃતાદાન (પું) = દેવ.
 અમ્બર (નં) = આકાશ.
 અમ્બિકા (સ્ત્રીં) = અંબિકા, બાવીસમા તીર્થ-
 કરની શાસન-દેવી.
 અમ્બુ (નં) = જળ.
 અમ્બુધિ (પું) = સમુદ્ર.
 અમ્બુનાય (પું) = વરુણ.
 અયગચ્ (નં) = અપકીર્તિ.

અર (પું) = અર (નાથ), જૈનોના અઠારમા
 તીર્થંકર.

અરમ્ (અં) = (૧) જલદી; (૨) અત્યંત.
 અરાલ (વિં) = વક્ર.
 અરિ (પું) = દુશ્મન.
 અર્ષિત (મૂં) = પૂજેલ.
 અર્જિત (મૂં) = મેળવેલ.
 અર્તિ (સ્ત્રીં) = પીડા.
 અર્થ (પું) = (૧) પદાર્થ, વસ્તુ; (૨) મતલબ.
 અર્થિન્ (વિં) = ધનિક.
 અર્હત (પું) = તીર્થંકર.
 અર્હ (૧, ૫૦) = ઉદયમ કરવો.
 અલક (પું) = પાળ.
 અલમ્ (અં) = અત્યંત.
 અલિ (પું) = ભમરો.
 અલીક (નં) = અસત્ય.
 અલ્ (૧, ૫૦) = રક્ષણ કરવું.
 અવનિ (સ્ત્રીં) = પૃથ્વી.
 અવની (સ્ત્રીં) = પૃથ્વી.
 અવવોષક (વિં) = પ્રકાશક.
 અસવર્ણ (વિં) = અનુપમ.
 અવશ્યમ્ (અં) = અવશ્ય.
 અશોકા (સ્ત્રીં) = અશોકા, ૬૨મા તીર્થંકરની
 શાસન-દેવી.
 અશન (નં) = ઘોળન.
 અશિવ (નં) = અમંગલ.
 અરોપ (વિં) = સમસ્ત.
 અચ્ (૨, ૫૦) = હોવું, થવું.
 અચાર (વિં) = સાર વિનાનું.
 અચ્ (૪, ૫૦) = ફેંકવું.
 અસુમત્ (પું) = ગ્રાણી.
 અસ્ત (નં) = મરણ.
 અસ્ત (મૂં) = દૂર કરેલ.
 અસ્મદ્ (સં) = પ્રથમપુરૂષવાચક સર્વનામ.

असत्य (न०)=भूटुं.

अहि (पुं०)=साप.

अहित (पुं०)=थनु.

अहित (वि०)=अनर्थकारी.

अस्ताद्य (वि०)=अत्यन्त गंभीर.

असमान (वि०)=(१) असाधारण; (२) गर्व
रहित.

आ

आकर (पुं०)=पाषु.

आख्या (स्त्री०)=नाम.

आगम (पुं०)=(१) आवयुं ते; (२) शास्त्र.

आचिरेय (पुं०)=अचिराना पुत्र,
शान्तिनाथ, सोणभा तीर्थंकर.

आगच्छ (न०)=अपराध.

आजि (स्त्री०)=युद्ध.

आस (वि०)=भक्षु करेत्.

आवर (पुं०)=(१) भान; (२) उद्यम.

आदि (वि०)=शुरुआतनुं.

आदृत (भू०)=अंगीकार करेत्.

आधि (पुं०)=भानसिद्ध पीडा.

आन्तर (वि०)=आन्तरिक, आन्तरिक.

आनन (न०)=भुभ.

आनन्द (पुं०)=आनन्द, हर्ष.

आप् (५, ५०)=भेजवयुं, अयाप्=भेजवयुं;
सम्प्राप्=भेजवयुं.

आत (वि०)=विश्रान्त-पान.

आत (मू०)=भेजवेत्.

आपद् (स्त्री०)=आपत्ति, कष्ट.

आभ (वि०)=समान.

आमा (स्त्री०)=कान्ति, शोभा.

आम (पुं०)=रोग.

आय (पुं०)=लाभ.

आयत (वि०)=विशाल.

आयति (स्त्री०)=विस्तार.

आयाम (पुं०)=विस्तार.

आयास (पुं०)=प्रयत्न.

आर (न०)=वैदि-मण्डल.

आरम्भ (पुं०)=पापभय आचरण.

आरव (पुं०)=ध्वनि, अवाज.

आर्ति (स्त्री०)=पीडा.

आल (न०)=अनर्थ.

आलम्बन (न०)=आधार.

आलय (पुं०)=आवास, घर.

आलि (स्त्री०)=श्रेष्ठि.

आली (स्त्री०)=श्रेष्ठि.

आवसथ (पुं०)=स्थान, स्थल.

आविल (वि०)=व्याप्त.

आशु (अ०)=जल्दी.

आस् (२, आ०)=भेजवयुं; अध्यास=भेजवयुं.

आसित (वा० आस्)=भेजवयुं.

आस्था (स्त्री०)=सत्ता.

आस्य (न०)=भुभ, वदन.

इ

इ (२, ५०)=भुभ; उपे=पामयुं; समुपे=भुभ.

इत (भू०)=(१) गयेत्; (२) पामेत्.

इन (पुं०)=(१) सूर्य, (२) स्वामी.

इन्दीवर (न०)=कमल.

इन्दु (पुं०)=चन्द्र.

इन्दुकान्त (पुं०)=चन्द्रकान्त.

इन्द्र (पुं०)=सुरपति.

इन्द्र (वि०)=भुभ.

इन्द्रनील (पुं०)=भरकत (भयि)

हरम्भ (पुं०)=(१) मेधाभि; (२) वदवानल.

इय (अ०)=भ.

इयु (पुं०)=भाषु.

इय (अ०)=आ दुनियां.

ई

ईक्षण (न०) = नेत्र.
 ईति (स्त्री०) = उपद्रव.
 ईर् (२, आ०) = गुरु; मेर = मेरुषु करवी.
 ईश (पुं०) = नाथ.
 ईश (वि०) = समर्थ.
 ईश्वर (पुं०) = स्वामी.
 ईश्वरी (स्त्री०) = स्वामिनी.
 ईहा (स्त्री०) = भ्रष्टा.
 ईहित (वि०) = वांछित.

उ

उक्ति (स्त्री०) = वाणी.
 उग्र (वि०) = उत्कट.
 उचित (वि०) = योग्य.
 उच्च (वि०) = श्रेष्ठ.
 उत्तम (वि०) = उत्तम, श्रेष्ठ.
 उव् (अ०) = भयलतावायक अन्वय.
 उदर (न०) = मध्य भाग.
 उदार (वि०) = असाधारण.
 उदित (मू०) = उदयभा आवेष्ट.
 उद्दाम (वि०) = अत्यंत तीव्र.
 उद्भव (पुं०) = उत्पत्ति.
 उद्यत (मू०) = तैयार.
 उपकार (पुं०) = उपकार, पाठ.
 उपप्लव (पुं०) = (१) उपद्रव, (२) विघ्न; (३) आपत्ति; (४) भय.
 उपमा (स्त्री०) = उपमा.
 उपमान (न०) = उपमा.
 उपान्त (वि०) = समीपस्थ.
 उरु (वि०) = विशाल.
 उर्वी (स्त्री०) = पृथ्वी.

ऊ

ऊन (वि०) = अपूर्ण.
 ऊर्जित (न०) = पराक्रम.
 ऊर्ध्व (पुं०) = तक्ष.

ऋ

ऋत (मू०) = गयेष्ट, नष्ट थयेष्ट.
 ऋत (वि०) = सायुं.
 ऋद्धि (स्त्री०) = संपत्ति.
 ऋक्षु (पुं०) = (१) कष्टवृक्ष, (२) देव.

ए

एनस (न०) = पाप.
 ऐ
 ऐम (वि०) = हाथी संबंधी.

ओ

ओच (पुं०) = समूह.

क

क (न०) = मृग.
 कजिनी (स्त्री०) = पक्ष-लता.
 कज्जल (न०) = क्षाब्ध.
 कण्ठीरव (पुं०) = सिंह.
 कय (१०, उ०) = कडेपुं.
 कमल (न०) = (१) लज्जा, (२) कमल.
 कमला (स्त्री०) = लक्ष्मी.
 कर (पुं०) = (१) किरण, (२) हाथ; (३) कान्ति;
 (४) दण्ड.
 करण (न०) = (१) साधन, (२) देह; (३) धर्मद्रव्य.
 करी (स्त्री०) = करनारी.
 करुणा (स्त्री०) = करुणा.
 कर्मन् (न०) = कृत्य, कार्य.
 कक्ष (१०, उ०) = धारण करपुं.
 कक्षा (स्त्री०) = कक्षा.
 कलि (पुं०) = कलह, कलत्र.
 कलाप (पुं०) = समूह.
 कलित (वि०) = युक्त.
 कलेवर (न०) = शरीर.
 कल्पवल्ली (स्त्री०) = कल्प-लता.
 कल्याण (न०) = कल्याण, क्षित.

कवि (पुं०)=(१) काव्य रचयिता; (२) पण्डित.
 कादम्बिनी (स्त्री०)=मेघमाता.
 कान्त (पुं०)=देवाभी.
 कान्त (वि०)=(१) मनोहर; (२) वाञ्छित.
 कान्ता (स्त्री०)=रमणी, प्रिया.
 कान्ति (स्त्री०)=प्रभा.
 काम (पुं०)=(१) अलिखित; (२) महन.
 कामम् (अ०)=अत्यंत.
 कामित (वि०)=थाडेल.
 काम्य (वि०)=छन्देल.
 काय (पुं०) शरीर.
 कारिन् (वि०)=करनार.
 काली (स्त्री०)=काली (विद्या-देवी).
 काली (वि०)=काली.
 किम् (स०)=प्रश्नार्थक सर्वनाम.
 कीर्ति (स्त्री०)=आभय.
 कु (अ०)=अनिष्टतावाचक अन्वय.
 कुजर (पुं०)=व्रेषतावाचक शण्ड.
 कुन्धु (पुं०)=कुन्धु(नाथ), जैनोन्मा सत्तरभा
 तीर्थकर.
 कुपक्ष (पुं०)=भरत पक्ष.
 कुमत (न०)=दुष्ट सिद्धान्त.
 कुमति (स्त्री०)=दुष्टि.
 कुल (न०)=(१) वंश; (२) समूह.
 कुवाल (न०)=कव्यालु.
 कृ (८, उ०)=करतु; अधरीकृ=तिरस्कार करवो.
 कृत् (वि०)=करनार.
 कृत (६, प०)=कृतपुत्र.
 कृत (मू०)=(१) संपादन करेव; (२) करेव.
 कृतान्त (पुं०)=(१) अभ; (२) सिद्धान्त.
 कृपा (स्त्री०)=भंडेरभाभी.
 केकिन् (पुं०)=मोद.
 कोटि (स्त्री०)=करोड.
 कोप (पुं०)=अस्त्रे.
 कोमल (वि०)=कुमल.
 कत (पुं०)=भरत.

क्षण (पुं०)=(१) पण; (२) उत्सव.
 क्षमा (स्त्री०)=क्षमा, क्रोधनो अलाप.
 क्षय (पुं०)=नाश.
 क्षिप् (६, उ०)=देकतुं.

ख

ख (न०)=अन्वय.
 खचित (वि०)=व्याप्त.
 खण्ड (पुं०, न०)=टुकडा.

ग

गज (पुं०)=हाथी.
 गण (पुं०)=समूह.
 गणना (स्त्री०)=गणनी.
 गति (स्त्री०)=याव.
 गद (पुं०)=शेग.
 गदा (स्त्री०)=गदा.
 गन्धवाह (पुं०)=पवन.
 गम (पुं०)=(१) गान; (२) समान पाठ.
 गम् (१, प०)=अनु; अधिगम्=मेगवतु; संगम्=
 संगीकार करतु.
 गम्भीर (वि०)=अंशीर.
 गर्वित (वि०)=अभिमाननी.
 गहन (वि०)=अंशीर.
 गिरि (पुं०)=पर्वत.
 गुण (पुं०)=(१) गुण; (२) दोरी.
 गुणवत् (वि०)=गुणवान्, गुणी.
 गुरु (न०)=गुरु.
 गै (१, प०)=गातुं.
 गृह (न०)=घर.
 गो (स्त्री०)=पृथ्वी.
 गोस्तनी (स्त्री०)=गोक्ष, दराभ.
 गौरी (स्त्री०)=गौरी (विद्या-देवी).
 गह (९, उ०)=अक्षु करतु.

घ

घट (१, आ०) = अनावर्तु.
घन (पुं०) = (१) मेघ; (२) दैक.
घन (वि०) = अतिशय.
घनाघन (पुं०) = वृद्धि करनार्थं वाढ्युं.
घर्म (पुं०) = ताप.
घस्मर (वि०) = भक्षक.
घृक (पुं०) = घुवक.

च

चक्रोर (पुं०) = चक्रोर (पक्षी).
चक्र (न०) = चक्र.
चक्रधरा (स्त्री०) = चक्रधरा (विधा-देवी).
चक्रवाल (न०) = समूह.
चक्रेश्वरी (स्त्री०) = चक्रेश्वरी, प्रथम तीर्थकरणी
शासन-देवी.
चक्रवत् (व०) = प्रकाशयुं.
चक्रु (स्त्री०) = चक्रि.
चण्ड (वि०) = प्रभर.
चण्डा (स्त्री०) = चण्डिका, नारमा तीर्थकरणी
शासन-देवी.
चतुर (वि०) = निपुण, कुशल.
चन्द्र (पुं०) = चन्द्र.
चन्द्रमम (पुं०) = चन्द्रमम, जैनोना आठमा
तीर्थकर.
चमू (स्त्री०) = सैन्य.
चय (पुं०) = समूह.
चरण (पुं०) = पग.
चरण (न०) = चारित्र, आचरण.
चल (वि०) = चलय.
चलचक्रु (पुं०) = चक्रोर.
चि (५, उ०) = ओकडुं करुं; प्रचि = विस्तार करे.
चिप्त (न०) = मन.
चिन्तित (मू०) = चिन्तित.
चिर (वि०) = दांभा कणजुं.
चिरम् (अ०) = चक्रा कण मुधी.

छ

छाया (स्त्री०) = (१) वक्षी, (२) कान्ति; (३)
पडछाये.
छिद्र (७, उ०) = छापुं.
छिन्न (मू०) = छापि नायेत.
छो (४, प०) = छापुं.

ज

जगत् (न०) = दुनिया.
जन् (४, आ०) = उत्पन्न करनार.
जन (पुं०) = बौक.
जनक (पुं०) = (१) पिता; (२) उत्पन्न करनार.
जननी (स्त्री०) = माता.
जनि (स्त्री०) = जन्म.
जप् (१, प०) = जप जपये.
जरस् (न०) = धडपणु.
जल (न०) = पाणी.
जलधि (पुं०) = समुद्र.
जय (पुं०) = वेग.
जयन (वि०) = वेगयुक्त.
जात (पुं०) = पुत्र.
जात (न०) = समूह.
जातरूप (न०) = स्त्री.
जाहु (अ०) = कक्षापि.
जाल (न०) = समूह.
जि (१, प०) = छतयुं, पराजि = हरायुं;
विजि = विजय भेजये.
जितशत्रु (पुं०) = जितशत्रु (राज), द्वितीय
तीर्थकरना पिता.
जितारि (पुं०) = जितारि (राज), तृतीय
तीर्थकरना पिता.
जिन (पुं०) = (१) तीर्थकर; (२) सामान्यदेवी.
जिनप (पुं०) = तीर्थकर.
जिनपति (पुं०) = तीर्थकर.
जिनराज (पुं०) = तीर्थकर.
जिनवर (पुं०) = तीर्थकर.

जिष्णु (वि०)=अधनशील.

जुष्ट (६, आ०)=सेवयु.

जैन (वि०)=जिन-विषयक.

जैनी (स्त्री०)=जिन-विषयक.

ज्ञान (न०)=भोध.

त

तप्त (भू०)=विस्तीर्ण.

तति (स्त्री०)=श्रेष्ठि.

तत्त्व (न०)=तत्त्व, पदार्थ.

तद् (स०)=तृतीयपुरुषवाचक सर्वनाम.

तदीय (स०)=तेतु.

तद् (८, उ०)=विस्तार करवे; प्रतन्=
विस्तार करवे.

तनु (स्त्री०)=ढेङ्.

तनु (वि०)=घोडुं.

तनुता (स्त्री०)=कृथता, पातलापल्लु.

तप् (१, प०)=तपयुं.

तपस् (न०)=तपश्चर्या.

तमस् (न०)=(१) अज्ञान; (२) अंधकार; (३)
पाप.

तमा (स्त्री०)=रात्रि.

तमोविपक्ष (पुं०)=सूर्य.

तमस् (न०)=अज्ञ.

तमसा (न०)=अज्ञेय.

तमूणी (स्त्री०)=युवति.

ता (स्त्री०)=लक्ष्मी.

तानय (न०)=पातलापल्लु.

तान्त (न०)=क्षय.

ताप (पुं०)=संताप.

ताम्ररस (न०)=कमल.

तार (वि०)=(१) मनोहरी; (२) विभवान्तर.

तारक (न०)=तार.

तारकेश (पुं०)=तार.

तारा (स्त्री०)=नक्षत्र.

तिमिर (न०)=अंधकार.

तिरोहित (भू०)=अच्छादित.

तीर्थ (पुं०)=(१) यत्र विंध संघ; (२) द्वादशांगी,
(३) प्रथम गच्छधर.

तीर्थकर (पुं०)=तीर्थकर.

तीर्थकृत (पुं०)= "

तीर्थद्वार (पुं०)= "

तीर्थप (पुं०)= "

तीर्थराज (पुं०)= "

तीर्थेश (पुं०)= "

तुष्ट (६, उ०)=नष्ट करवे.

तुलना (स्त्री०)=समानता.

तुल्य (वि०)=समान.

तुष्ट (४, प०)=संतोष प्राप्तवे.

तृ (१, प०)=तृपुं.

तेजस् (न०)=तेज.

तोद (पुं०)=पीडा.

तोष (पुं०)=संतोष.

त्यजन (न०)=त्याग

त्याग (पुं०)=दान.

त्रिपुर (पुं०)=त्रिपुर (दैत्य).

त्रियामा (स्त्री०)=रात्रि.

त्रै (१, आ०)=रक्षय करयुं.

वृ

वृत्त (भू०)=अर्थयु करैल.

वृत्तुज (पुं०)=दानव.

वृन्त (पुं०)=दांत.

वृम (पुं०)=विषयम.

वृम्भ (पुं०)=कपट.

वृथा (स्त्री०)=कष्टयु, कृपा.

वृत्त (न०)=(१) लय; (२) विचारयु.

वृत्तान (न०)=मेतुं ले.

वृत्त (पुं०)=दावान्तर, अक्षयमेव अग्नि.

वृत्त (१, प०)=व्यापयुं.

વા (૩, ૩૦) = આપવું.
 વા (૨, ૫૦) = કાપવું.
 વાન (નં) = (૧) આપવું તે; (૨) મદ.
 વાનવ (પું) = અસુર.
 વાર (પું) = (૧) વિનાશ; (૨) ઓ.
 વારિદા (નં) = દરિદ્રતા.
 વિન (મૂં) = કાપી નાખેલ.
 વિદ્ય (૬, ૩૦) = આપવું, કરવું.
 વીક્ષા (સ્ત્રી) = વીક્ષા, યુનિ-મત.
 વીન (વિં) = દરિદ્ર.
 હ (૫, ૫૦) = હુઃખ દેવું.
 હુઃખ (નં) = પીડા.
 હુતિ (નં) = પાપ.
 હુરિતારિ (સ્ત્રી) = હુરિતારિ, ત્રીજી તીર્થકરની
 શાસન-દેવી.
 હુર્વાન્ત (વિં) = જેનું હુ. એથી કમન અર્થ થઈ
 તેવું.
 હુર્ધી (વિં) = હુષ્ટ પુદ્ધિવાળું.
 હુર્લભ (વિં) = હુલ્લભ, સહેલાઈથી ન મેળવી
 શકાય તેવું.
 હુષ્ટ (વિં) = ખરાબ.
 હુઃકૃત (નં) = પાપ.
 હુઃ (વિં) = આધેતું.
 હુઃ (સ્ત્રી) = દંડિ.
 હેવ (પું) = (૧) સુર; (૨) રાજા.
 હેવતા (સ્ત્રી) = દેવી.
 હેવી (સ્ત્રી) = દેવી.
 હેવેન્દ્ર (પું) = સુર-પતિ.
 હેહ (પું, નં) = શરીર.
 હેહનુષ (વિં) = પ્રાણી.
 હૈત્ય (પું) = કાનવ.
 હો (૪, ૫૦) = કાપવું.
 હોપ (પું) = હોપ, અવગુણ.
 છત્ (સ્ત્રી) = (૧) પ્રકાશ; (૨) કિરણ.
 છુતિ (સ્ત્રી) = પ્રકાશ, તેજ.

હ્રન્દ્ર (નં) = (૧) ભેડકું; (૨) કસેશ.
 દ્વિષ (વિં) = તિરસ્કાર કરનાર.
 દુમ (પું) = તરૂં, ઝાડ.

ધ

ધર (પું) = પર્વત.
 ધર (વિં) = ધારણ કરનાર.
 ધરણ (પું) = ધરણ.
 ધન (નં) = પૈસા.
 ધરણી (સ્ત્રી) = પૃથ્વી.
 ધરા (સ્ત્રી) = (૧) પૃથ્વી; (૨) ધારણ કરનારી.
 ધરી (સ્ત્રી) = ધારણ કરનારી.
 ધરેશ (પું) = (૧) પૃથ્વીપતિ; (૨) ભેડ (પર્વત).
 ધર્મ (પું) = ધર્મ (નામ), જેનોના પંદરમા
 તીર્થકર.
 ધર્મ (પું) = (૧) ધર્મ; (૨) પુણ્ય.
 ધવલિમગ્ (પું) = ધોળાસ.
 ધા (૩, ૩૦) = ધારણ કરવું; નિધા = મૂકવું;
 વિધા = કરવું.
 ધામન્ (નં) = મૂક.
 ધી (સ્ત્રી) = પુદ્ધિ.
 ધીર (વિં) = (૧) સમર્થ; (૨) ધૈર્યયુક્ત.
 ધુ (૫, ૩૦) = હલાવવું. પ્રવિષ્ટ = વિશેષ કરીને
 હલાવવું.
 ધુનાન (વં) = હલાવવું.
 ધુર (સ્ત્રી) = ધુરા, ધોસરી.
 ધુ (૧, ૩૦) = ધરવું.
 ધોરણી (સ્ત્રી) = પરંપરા.
 ધ્યાન (નં) = ધ્યાન.
 ધ્યંસ (૧, ૩૦) = નાશ કરવો.
 ધ્વજ (પું) = પતાકા, વાવટો.

ન

ન (અં) = નહિ.
 નત (મૂં) = પ્રણામ કરેલ.
 નાતે (સ્ત્રી) = પ્રણામ.

નદી (સ્ત્રી) = નદી.
 નન્દા (સ્ત્રી) = નન્દા, શીતલક્ષ્મીનાથની માતા.
 નન્દિત (મૂં) = ખુશી કરેલ.
 નન્દિત્ (વિં) = આનંદી.
 નમ્ (૧, ૫૦) = નમસ્કૃત.
 નમિ (મૂં) = નમિ(નાથ), જૈનોના ઐકવીસમા તીર્થંકર.
 નમ્ન (વિં) = નમનશીલ.
 નય (પું) = (૧) ન્યાય, (૨) યથાર્થ અભિપ્રાય.
 નર (પું) = મનુષ્ય.
 નરક (પું) = નરક.
 નલિની (સ્ત્રી) = પદ્મિની.
 નય (વિં) = નવીન.
 નવીન (વિં) = નૂતન.
 નશ્ (૪, ૫૦) = નાશ થવો; વિનશ્=વિનાશ થવો.
 નાકિન્ (પું) = દેવ.
 નાગ (પું) = કુંજર, હાથી.
 નાથ (પું) = સ્વામી.
 નામિ (સ્ત્રી) = હંદી.
 નામેય (પું) = (૧) ધ્રુવ; (૨) નાભિ (રાજા)ના પુત્ર, ઋષભદેવ.
 નામન્ (નં) = નામ.
 નાલીક (પું) = કમળ.
 નાલીક (નં) = કમળનો સમૂહ.
 નાશિત (મૂં) = નાશ કરેલ.
 નિશિલ (વિં) = સમસ્ત.
 નાશ (પું) = ક્ષય.
 નિકર (પું) = સમુદાય, સમૂહ.
 નિચય (પું) = સમુદાય.
 નિતમાય (અં) = અત્યંત.
 નિતમ્બ (પું) = પ્રતિષ્ઠાદશામ.
 નિતાન્તમ્ (અં) = અત્યંત, સર્વથા.
 નિત્યમ્ (અં) = સદા.
 નિખન (પું, નં) = મરણ.

નિધિ (પું) = ભંડાર.
 નિયોગ (પું) = આરા.
 નિર્ (અં) = અત્યંતતાવાચક અવ્યય.
 નિરસ્ત (મૂં) = નિરાસ કરેલ.
 નિર્મયન (નં) = નાશ.
 નિર્માય (વિં) = કપટ રહિત.
 નિર્ગળ (નં) = (૧) મોક્ષ; (૨) સુખ.
 નિર્વાણિની (સ્ત્રી) = સુખી.
 નિર્વાણી (સ્ત્રી) = નિર્વાણી, સોળમા તીર્થંકરની શાસન-દેવી.
 નિર્વૃત્તિ (સ્ત્રી) = નિર્વાણ, મોક્ષ.
 નિવાસ (પું) = રહેઠાણ.
 નિશા (સ્ત્રી) = શત્રિ.
 નિશાત (વિં) = સતેજ કરેલ.
 નિશાપતિ (પું) = ચન્દ્ર.
 નિઃશેષ (વિં) = સમસ્ત.
 નિષેધ (પું) = મનાઈ.
 નિષ્ક (પું, નં) = સુવર્ણ.
 ની (૧, ૩૦) = લઈ જવું, દોરવવું; આની=લઈ જવું.
 નીર (નં) = જળ.
 નીરજ (નં) = કમળ.
 નીરવ (પું) = મેઘ.
 નીરસ (વિં) = રસ વિનાનું, ધન વિનાનું.
 નીલકણ્ઠી (સ્ત્રી) = મયૂરી, ઢેલ.
 નુ (૨, ૫૦) = સ્તુતિ કરવી.
 નુદ્ (૬, ૫૦) = પોષ કરવી.
 નુષ્ઠ (મૂં) = પરાસ્ત.
 નુ (પું) = માનવ.
 નુ (૬, ૫૦) = સ્તુતિ કરવી.
 નેત્ર (નં) = આંખ.
 નોમિ (પું) = નોમિ(નાથ), જૈનોના ઐકવીસમા તીર્થંકર.
 નો (સ્ત્રી) = નૌક, વહાણ.

પ

પક્ષ (પું) = ખાલુ.
 પક્ષ (પું) = કાલવ.
 પક્ષજિની (સ્ત્રી) = કમલિની, કમળોની લતા.
 પદ્મિ (સ્ત્રી) = શ્રેણિ.
 પઠન (નં) = ભણવું તે.
 પઠઢા (સ્ત્રી) = ખુદિ.
 પઠિત (પુ) = પઠિત, વિદ્વાન.
 પત્ત (૧, પં) = પડવું.
 પતિ (પું) = નાથ.
 પથ (પુ) = માર્ગ.
 પદ (પું) = પગ.
 પદ્મ (નં) = (૧) પદ્મી; (૨) સ્થાન; (૩) ચરણ.
 પદ્મ (નં) = સૂર્ય-કમળ.
 પદ્મવન્દુ (પું) = સૂર્ય.
 પદ્મા (સ્ત્રી) = (૧) લક્ષ્મી; (૨) શોભા.
 પદ્માવતી (સ્ત્રી) = પદ્માવતી, ત્રેવીસમા તોર્થ-કરની શાસન-દેવી.
 પર (પું) = શત્રુ.
 પર (વિ) = (૧) ઉત્કૃષ્ટ; (૨) અન્ય, (૩) તત્પર.
 પરમ (વિ) = શ્રેષ્ઠ.
 પરમેષ્ઠિ (પું) = પરમેષ્ઠી.
 પરાગ (પું) = પુષ્પની ખારીક રજ.
 પરામય (પું) = પરાભવ, અપમાન.
 પરિચય (પું) = (૧) ઓળખાણ; (૨) અભ્યાસ.
 પરિજેતુ (વિ) = વિજય મેળવનાર.
 પરિપાલન (નં) = રક્ષણ.
 પર્યંત (પું) = (૧) ઇન્દ્ર; (૨) મેઘ.
 પવિત્ર (વિ) = પવિત્ર.
 પા (૨, પં) = રક્ષણ કરવું.
 પાણિ (પું) = હાથ.
 પાણિજ (પું) = હાથનો નખ.
 પાથસ (નં) = માર્ગ.

પાવ (પું) = (૧) કિરણ; (૨) ચરણ.
 પાન (નં) = પીવું તે.
 પાપ (નં) = પાપ, દુઃકૃત્ય.
 પાર (પું, નં) = છેડા.
 પારગત (પું) = તીર્થંકર.
 પાર્શ્વ (પું) = (૧) પાર્શ્વ (નાથ), જૈનોના ત્રેવીસમા તીર્થંકર; (૨) પાર્શ્વ (યજ્ઞ).
 પાર્શ્વ (પું, નં) = પડવું.
 પાત્ત (૧, ડં) = રક્ષણ કરવું.
 પીઠ (પું) = આસન.
 પીઠા (સ્ત્રી) = દુઃખ.
 પીયૂષ (નં) = અમૃત.
 પુંસ (પું) = માનવ.
 પુણ્ય (નં) = પુણ્ય.
 પુર (નં) = નગર.
 પુર (નં) = શરીર.
 પુરી (સ્ત્રી) = નગરી.
 પુરુષ (પું) = પુરુષ.
 પૂજ (૧, ડં) = પૂજવું.
 પૂજ્ય (વિ) = પૂજવા લાયક.
 પૂરુષ (પું) = નર.
 પૃથુ (વિ) = વિશાળ.
 પૃથુલ (વિ) = વિશાળ.
 પ્ર (અ) = પ્રકૃતિવાચક અભ્યય.
 પ્રકટ (વિ) = સ્પષ્ટ, ખુલ્લું.
 પ્રકર (પું) = સમુદાય.
 પ્રકાશ (પું) = (૧) પ્રકાશ; (૨) જ્ઞાન.
 પ્રકૃષ્ટ (વિ) = ઉત્તમ, સુખ્ય.
 પ્રચુર (વિ) = મહત્.
 પ્રહાસિ (સ્ત્રી) = પ્રહાસ જ્ઞાન.
 પ્રહાસિકા (સ્ત્રી) = પ્રહાસિ (વિદ્યા-દેવી).
 પ્રહાસત (વિ) = ખુદિમાન.
 પ્રણતિ (સ્ત્રી) = પ્રણામ.
 પ્રતાપ (પું) = પ્રતાપ, પ્રભાવ.
 પ્રતિ (અ) = ને.

प्रतिविम्ब (न०)=प्रतिबिम्ब.
 प्रत्यर्थिन् (पुं०)=दुश्मन.
 प्रथ (१०, उ०)=प्रसिद्ध करवुं.
 प्रथित (मू०)=प्रसिद्ध.
 प्रवान (न०)=अर्पण.
 प्रमय (पुं०)=उत्पत्ति.
 प्रमा (स्त्री०)=(१) सूर्यनी चल्नी, (२) कान्ति.
 प्रभाव (पुं०)=भक्तिभा.
 प्रमद (पुं०)=आनन्द.
 प्रमदा (स्त्री०)=स्त्री.
 प्रमाद (पुं०)=भक्षित.
 प्रमोद (पुं०)=हर्ष.
 प्रवचन (न०)=सिद्धान्त.
 प्रवर (वि०)=उत्तम.
 प्रवृत्ति (स्त्री०)=आचरण.
 प्रशस्त (न०)=(१) भंगण; (२) प्रशंसा-पान.
 प्रसाद (पुं०)=कृपा.
 प्रसिद्ध (मू०)=प्रसिद्ध, प्रख्यात.
 प्राज्य (वि०)=श्री.
 प्राणिन् (पुं०)=श्व.
 प्रिय (पुं०)=पति.
 प्रिय (वि०)=हृष्ट, पदवश.
 प्रिया (स्त्री०)=पत्नी.
 प्रियङ्गु (पुं०, स्त्री०)=प्रियंशु.
 प्रेरित (मू०)=प्रेरायेव.

ब

बन्ध (पुं०)=(१) जन्धन, (२) देह.
 बन्धु (पुं०)=मित्र.
 बल (न०)=(१) जल, पराक्रम, (२) आणु.
 बला (स्त्री०)=जला, सत्तरभा तीर्थकरनी
 शासन-देवी.
 बलु (वि०)=घलु.
 बाल (पुं०)=जाल.
 बाल (वि०)=नीपीन.

बाला (स्त्री०)=स्त्री.
 विम्ब (न०)=भङ्गण.
 बुद्ध (मू०)=मृगत धयेत.
 बोध (पु०)=ज्ञान, समञ्जस.

भ

भक्त (वि०)=सेवामां तत्पर.
 भक्ति (स्त्री०)=सेवा.
 भक्तिमत् (वि०)=भक्त, सेवक.
 भगवत् (पुं०)=भगवान्.
 भङ्ग (१, उ०)=भङ्गवुं.
 भक्षण (न०)=विनाश.
 भङ्ग (न०)=कट्याणु.
 भय (न०)=भीक.
 भर (पुं०)=समुदाय.
 भव (पुं०)=(१) संसार; (२) कल्याण;
 (३) उत्पत्ति.
 भवत् (स०)=आप.
 भयन (न०)=शुद्ध.
 भयभृत् (वि०)=प्राणी.
 भविन् (वि०)=संसारि.
 भव्य (वि०)=बड़ेबड़े भोडा भोडे जनार.
 भा (२, प०)=शोभयुं; विभा=शोभयुं.
 भा (स्त्री०)=तेज.
 भानु (पुं०)=(१) त्भानु (राज), (२) तेज.
 भाल (न०)=ललाट, कपाज.
 भार (पुं०)=समूह.
 भाव (पुं०)=(१) पदार्थ; (२) सत्ता.
 भारती (स्त्री०)=प्राणी.
 भास्त्र (स्त्री०)=प्रकाश.
 भासमाना (व०)=प्रकाशित.
 भासित (मू०)=प्रकाशित.
 भासुर (वि०)=प्रकाशित.
 भास्वत् (पुं०)=सूर्य.
 भास्वत् (वि०)=तेजस्वी.

મિદ્ (૭, ૩૦) = ભેદપું.
 મિવા (સ્ત્રી) = ભેદન.
 મિલ્લ (મૂં) = ભેદી નાખેલ.
 મી (સ્ત્રી) = મય.
 મુજ (૭, ૩૦) = ભક્ષણ કરવું, ખાવું.
 મુવન (નં) = મગત.
 મૂ (સ્ત્રી) = મૃદવી.
 મૂ (૧, ૫૦) = મધવું.
 મૂપ (પું) = મૃપતિ.
 મૂપાલ (પું) = મશા.
 મૂસ્વણ (પુ) = મનુષ્ય.
 મૂ (૩, ૩૦) = મારણ કરવું.
 મૂત (વિં) = મારણ કરનાર.
 મેજુલી (સ્ત્રી) = ભજેલી, આશ્રય લીધેલી.
 મોગ (પું) = વિષય.
 મોજન (નં) = આહાર, જમણ.
 મોક્ષ (અં) = સંયોધનવાચક અન્યથા.
 મ્રમણ (નં) = રખડપટ્ટી.
 મ્રાજિણ (વિં) = શેાભનશીલ, પ્રકાશનાર.

મ

મકર (પું) = મગર.
 મયવત્ (પુ) = મર્દ.
 મદ્ગલ (નં) = મંગલ, કલ્યાણ.
 મજરિ (સ્ત્રી) = માંજર.
 મજુ (વિં) = મનોહર.
 મણિ (પુ, સ્ત્રી) = રત્ન.
 મળી (સ્ત્રી) = રત્ન.
 મળલ (નં) = (૧) કોલ, (૨) સમુદાય.
 મત (નં) = મર્શન.
 મત (મૂં) = માનેલ.
 મતિ (સ્ત્રી) = મુદ્ધિ.
 મતિમત્ (વિં) = મુદ્ધિશાળી.
 મત્ત (મૂં) = છાકી ગયેલ.

મથ (પુ) = (૧) અભિમાન; (૨) હર્ષ, (૩) આશ્ચર્ય; (૪) હાથીના કુમ્ભ-સ્થળમાથી ઝરતું જળ.
 મવન (પું) = કામદેવ.
 મવીય (સં) = માફ.
 મધુ (પુ) = મધુ (દેવ).
 મધુત્ત (નં) = મીઠાશ.
 મધુર (વિં) = મધુર.
 મધુરતા (સ્ત્રી) = મીઠાશ.
 મધ્યે (અં) = મધ્યમાં.
 મન્ (૪, આં, ઇ, ઊં) = મધાન ધરવું.
 મનસ્ (નં) = ચિત્ત.
 મન્થ (૧, ૫૦) = મથવું.
 મન્દાર (પું) = કંદપવૃક્ષ.
 મન્દિર (નં) = ગૃહ, ઘર.
 મમતા (સ્ત્રી) = મમત્વ, માસપણું.
 મર (પું) = મરણ.
 મરણ (નં) = મરણ.
 મરાલ (પુ) = કુંસ.
 મરીચિ (પુ, સ્ત્રી) = કિરણ.
 મરુત્ (પુ) = પવન.
 મર્ય (પું) = માનવ.
 મર્મન્ (નં) = મર્મ.
 મલ (પુ, નં) = પાપ.
 મલ્હિ (પું) = મલિહિ (નાથ), જૈનોના યોગદાથી-સમાવીરકર.
 મલિન (વિં) = મેલુ.
 મસ્તક (નં) = માથું.
 મહ (૧, ૫૦, ૧૦, ૩૦) = પૂજવું.
 મહત્ (વં) = પૂજ્યતા.
 મહત્ (વિં) = મોટું.
 મહસ્ત (નં) = (૧) તેજ, (૨) ઉત્સવ.
 મહિમન્ (પં) = મહિમા, ગૌરવ.
 મહિત્ (મૂં) = પૂજાયેલ.
 મા (સ્ત્રી) = (૧) લક્ષ્મી, (૨) શોભા.

माकन्द (न०)=आम्र, आंजो.

माधुर्य (न०)=मधुरता.

मान (पुं०)=(१) अलिमान; (२) पूज.

मान (न०)=भाष.

मानय (पुं०)=मनुष्य.

मानवी (स्त्री०)=मानवी (विद्या-देवी).

मानस (न०)=(१) अित्त; (२) भावस
(अशेषर).

माया (स्त्री०)=कपट.

मार (पुं०)=मदन, कामदेव, (२) भरथु.

मारण (न०)=हिसा.

माला (स्त्री०)=श्रेष्ठि.

मालित (वि०)=युक्त.

मितत्रु (पुं०)=समुद्र.

मुकुर (पुं०)=आदर्श, दर्पण.

मुक्त (मू०)=छोड़ी दीपेक्ष.

मुक्ता (स्त्री०)=मोती.

मुक्ति (स्त्री०)=मोक्ष.

मुच्च (६, प०)=छोड़ुं; परिमुच्च=छोड़ुं,
विमुच्च=छोड़ुं.

मुद् (स्त्री०)=दर्प.

मुदित (न०)=दर्प.

मुनिसुवत (पुं०)=मुनिमुनित(नाथ), जैनोना
वीसभा तीर्थंकर.

मुनि (पु०)=साधु.

मुष्ट (१, प०)=थोड़ी करवी.

मूर्धन (पुं०)=भस्त्रक.

मृग (प०)=करण.

मृगमव (पुं०)=कस्तूरी.

मेघ (पुं०)=वाहन.

मेघाविन् (वि०)=मुद्विशाणी.

मोद (पु०)=दर्प.

मोदित (मू०)=दर्प भावेक्षु

मोह (पु०)=अज्ञान.

मोहन (न०)=विषय-सेवन.

मोहन (वि०)=मुहुर, मोहुरक.

य

यक्ष (पु०)=यक्ष.

यति (पु०)=मुनि, साधु.

यति (स्त्री०)=(१) विरति, संयम, (२) विराम.

यद् (स०)=ये.

यम (पुं०)=(१) भरथु, (२) मृत.

यमिन् (वि०)=मृतयुक्त, यति.

यशस् (न०)=कीर्ति.

या (स्त्री०)=लक्ष्मी.

या (२, प०)=यद्.

यात (मू०)=गयेक्ष.

याम (पुं०)=मृत.

युक्ति (स्त्री०)=(१) न्याय; (२) अनुमान.

युग्मद् (स०)=द्वितीयपुत्रप्राथक सर्वनाम

यूय (न०)=समूह

योध (पुं०)=लड़वैथो.

र

रत्न (पुं०)=(१) वर्ण; (२) राज.

रच्च (१०, उ०)=रच्यु.

रजनी (स्त्री०)=रात्रि.

रजस् (न०)=(१) पाप; (२) धूण.

रण (पुं०, न०)=युद्ध.

रत (न०)=विषय-सेवन.

रति (स्त्री०)=(१) कामदेवनी पत्नी, (२) प्रीति.

रतीश (पुं०)=कामदेव.

रव (पुं०)=दांत.

रम् (१, आ०)=रभुं.

रम (वि०)=रम्य.

रमा (स्त्री०)=लक्ष्मी.

रम्मा (स्त्री०)=अप्सरा.

रव (पुं०)=देवनि, अवाव.

रवि (पुं०)=सूर्य.

रस (पुं०)=(१) रस; (२) जण; (३) आहार,

(४) जण, (५) राज, प्रेम.

રસ્ત (નં) = રાટિ-મેખળા, કંદોરો.
 રસા (સ્ત્રી) = પૃથ્વી, ભૂમિ.
 રસાજ (પું) = ગ્રાહ.
 રહિત (વિં) = વિનાનું.
 રા (૨, ૫૦) = આપવું.
 રાફા (સ્ત્રી) = પૂર્વિમા, પૂનેમ.
 રામ (પું) = સ્નેહ.
 રાજ (૧, ૩૦) = પ્રકાશવું.
 રાજત (નં) = રૂપું.
 રાજવન્ત (પું) = ઉપલા દાંતની હાથમાંના
 વચલા બે દાંત પૈકી એક.
 રાજન્ (પું) = (૧) રાજા; (૨) પ્રભુ; (૩) ચન્દ્ર.
 રાજમાન (વં) = ચોભતું.
 રાજિત (મૂં) = મુચોભિત.
 રાજહંસ (પું) = રાજહંસ.
 રાજિ (સ્ત્રી) = શ્રેણિ.
 રાજિવ (વિં) = ચોભનશીલ.
 રાજી (સ્ત્રી) = શ્રેણિ.
 રાજીમતી (સ્ત્રી) = રાજમતી.
 રાજીવ (નં) = કમળ.
 રાજ્ય (નં) = રાજ્ય.
 રામ (વિં) = રમણીય, મનોહર.
 રામા (સ્ત્રી) = (૧) નારી; (૨) રામા (રાણી).
 રાશિ (પું) = સમૂહ.
 રીતિ (સ્ત્રી) = મર્યાદા.
 રાહુ (પું) = રાહુ.
 રીળ (મૂં) = ક્ષય પામેલ.
 રુચ (સ્ત્રી) = કાન્તિ.
 રુચિ (સ્ત્રી) = (૧) કિરણ; (૨) પ્રભા.
 રુચિર (વિં) = મનોહર.
 રુજ (સ્ત્રી) = રોગ.
 રુજા (સ્ત્રી) = રોગ.
 રૂપ (નં) = સ્વરૂપ.
 રે (પું) = ધન.
 રેવત (પું) = ગિરિનાર (પર્વત).

રોગ (પું) = વ્યાધિ, રોગ.
 રોચિત (મૂં) = મુચોભિત.
 રોહિણી (સ્ત્રી) = રોહિણી (વિદ્યા-દેવી).
 રોહિત (મં) = ઉત્પન્ન થયેલ.

લ

લક્ષ (નં) = કપટ, દગો.
 લક્ષણ (નં) = ચિહ્ન.
 લક્ષ્મી (સ્ત્રી) = લક્ષ્મી, ધન.
 લમ્ (૧, ૩૦) = મેળવવું.
 લય (પું) = એકતાનપણ.
 લચ્ (૧, ૫૦) = પ્રકાશવું.
 લા (૨, ૫૦) = મહત્વ કરવું.
 લાગ્નલ (પું) = દળ.
 લાઙ્ગિત (વિં) = અંકિત.
 લામ (પું) = લાભ, પ્રાપ્તિ.
 લુદ (૬, ૫૦) = આળોટવું.
 લ્હ (૧, ૫૦) = છેદવું, કાપવું.
 લોમ (પું) = લોભ.

વ

વંસ (પું) = વંશ, કુળ.
 વક્ત્ર (નં) = મુખ.
 વચન (નં) = વચન.
 વચસ્ (નં) = વચન.
 વચ્ચાશી (સ્ત્રી) = વચ્ચાશી (વિદ્યા-દેવી).
 વત (અં) = સરવું, જાણર.
 વદન (નં) = મુખ.
 વન (નં) = (૧) જંગલ; (૨) જળ.
 વની (સ્ત્રી) = જંગલ.
 વપુસ્ (નં) = દેહ.
 વર (પું) = (૧) વરદાન; (૨) નાથ.
 વર (વિં) = ઉત્તમ.
 વરદ (વિં) = વરદાન આપનાર.
 વર્જિત (વિં) = રહિત.
 વર્ણ (પું) = (૧) રંગ; (૨) અક્ષર.

વલક્ષ (વિં) = ઔર વર્ણવાળું
 વલ્લરી (સ્ત્રીં) = વેલ.
 વશ (વિં) = તાબેદાર.
 વશા (સ્ત્રીં) = સ્ત્રી.
 વસુ (સ્ત્રીં) = તેજ.
 વસુધા (સ્ત્રીં) = પૃથ્વી.
 વસુપૂજ્ય (પું) = વસુપૂજ્ય, વાસુપૂજ્યના
 પિતા.
 વહ (૧, ૩૦) = ધારણ કરવું.
 વાહ્ (સ્ત્રીં) = વાણી.
 વાચંયમ (પું) = મુનિ.
 વાળી (સ્ત્રીં) = વાણી.
 વાત (પું) = વાણુ, પવન.
 વાવિન્ (વિં) = વાહી, નાહ-વિવાહ કરનાર.
 વામ (વિં) = (૧) પ્રતિકૂળ; (૨) મનોહર.
 વામા (સ્ત્રીં) = નારી.
 વાર્ (નં) = જળ.
 વાર (પું) = સમૂહ.
 વારિ (નં) = જળ.
 વારિજ (નં) = કમળ.
 વાલ (પું) = કેશ.
 વિ (અં) = (૧) વિશેષસૂચક અવ્યય; (૨)
 વિશેષતાવાચક અવ્યય.
 વિગત (મૂં) = (૧) વિશેષ કરીને ગયેલું;
 (૨) વિશેષ કરીને ગ્રાહ્ય થયેલું.
 વિદ્ધ (પું) = સંકટ.
 વિજયા (સ્ત્રીં) = વજયા, અજિતનાથની
 જનની.
 વિહા (નં) = નિપુણ, ચતુર.
 વિજ્ઞાન (નં) = વિજ્ઞાન.
 વિતમ્સ (૧૦, ૩૦) = વિઠળના પમાડવી.
 વિત્તિ (સ્ત્રીં) = જ્ઞાન.
 વિદ્ (૨, ૫૦) = નિપુણ.
 વિવિત (મૂં) = પ્રસિદ્ધ.
 વિવિતા (સ્ત્રીં) = વિદિતા, તેરમા તીર્થકરની

શાસન-દેવી.
 વિદ્યા (સ્ત્રીં) = જ્ઞાન.
 વિદ્વક્ષ (વિં) = પદ્ધત.
 વિધિ (પું) = કાર્ય, કામ.
 વિષુ (પું) = ચન્દ્ર.
 વિસમ્ (વિં) = અત્યંત નમનશીલ.
 વિનય (પું) = વિનય.
 વિના (અં) = વગર.
 વિનીલ (વિં) = અતિશય સ્થામ.
 વિપક્ષ (પું) = શત્રુ.
 વિવોધ (પું) = વિકાસ.
 વિમવ (પું) = સંપત્તિ.
 વિમા (સ્ત્રીં) = (૧) તેજ; (૨) લક્ષ્મી.
 વિમાકર (પું) = સૂર્ય.
 વિમાવહુ (પું) = અગ્નિ.
 વિમાસિન્ (વિં) = તેજસ્વી.
 વિષુ (પું) = ગાય.
 વિમલ (પું) = વિમલ(નાથ), જૈનોના તેરમા
 તીર્થકર.
 વિમલ (વિં) = નિર્મળ.
 વિમુક્ત (મૂં) = વિશેષ કરીને ત્યજી દીધેલ.
 વિલમ્ (પું) = વિલંબ, વાર.
 વિલસત્ (વં) = પ્રકાશતું.
 વિલોચન (નં) = આંખ.
 વિવર્તિન્ (વિં) = વર્તનાર.
 વિવિધ (વિં) = અત અતના.
 વિશ્ (પું) = માનવ, મનુષ્ય.
 વિશ્ (૬, ૫૦) = પ્રવેશ કરવો.
 વિશદ્ (વિં) = નિર્મળ.
 વિશસન (નં) = ભારી નાખવું તે.
 વિશાલ (વિં) = મોટું.
 વિશ્વ (નં) = દુનિયા.
 વિશ્વ (વિં) = સમસ્ત, સર્વજનું.
 વિશ્વા (સ્ત્રીં) = દુનિયા.

વિસ્મિત (મૂં)=(૧) અચંચો પામેલ;

(૨) ખીલેલ.

વીચી (છીં)=(૧) માર્ગ; (૨) હાર, શ્રેણી.

વીર (પું)=વીર, ચોવીસમા તીર્થંકર.

વૃજિન (નં)=પાપ.

વૃત્ (૨, આં)=હોપું; નિવૃત્=વિરામ પામવું.

વૃત્તિ (છીં)=વળણ.

વૃદ્ધિ (છીં)=આબાદી.

વૃન્દ (નં)=સમૃદ્ધાય.

વૃષ્ટિ (છીં)=વરસાદ.

વૈર (નં)=દુશ્મતાવટ.

વ્યથ (૧, આં)=દુઃખી થવું.

વ્રજ (પું)=સમૃદ્ધાય.

શ

શ (નં)=સુખ.

શમ્ન (પું)=દુશ્મન

શબ્દ (પું)=શબ્દ.

શમ્ (૪, પં)=શાન્ત થવું.

શમ (પું)=ઉપશમ

શમય (પું)=શાન્તિ.

શમન (નં)=શાન્તિ.

શમવત્ (વિં)=ઉપશમધારી.

શમિન્ (વિં)=ઉપશમધારી.

શય (પું)=હાથ.

શર્મન્ (નં)=સુખ.

શસ્ત્ર (નં)=કલ્યાણ.

શાત (પું)=ક્ષય.

શાન્તા (છીં)=શાન્તી, શાતમા તીર્થંકરની
શાસન-દેવી.

શાન્તિ (પું)=શાન્તિ(નાથ), જૈનોના સોળમા
તીર્થંકર.

શાન્તિ (છીં)=(૧) કલ્યાણ; (૨) નાથ.

શાપ (પું)=શાપ દેવો તે.

શાસન (નં)=આશા.

શાસ્ત્ર (નં)=આશ્ર, ધાર્મિક પુસ્તક.

શિશિન્ (પું)=અગ્નિ.

શિવ ((પું)=મોક્ષ.

શિવ (નં)=કલ્યાણ.

શિવ (વિં)=કલ્યાણકારી.

શીતરુચિ (પું)=ચન્દ્ર.

શુચ્ (૧, પં)=શોક કરવો.

શુચિ (પું)=અગ્નિ

શુદ્ધ (વિં)=નિર્મળ.

શૈલ (પું)=પર્વત.

શોક (પું)=દિલગીરી.

શોમન (વિં)=સુન્દર.

શોમા (છીં)=શોભા.

શ્યામા (છીં)=(૧) રાત્રિ, (૨) શ્યામ, છઠ્ઠા
તીર્થંકરની શાસન-દેવી.

શ્યામ (વિં)=કૃષ્ણ, કાળું.

શ્રી (છીં)=(૧) માનવાચક શબ્દ, (૨)
લક્ષ્મી; (૩) શોભા.

શ્રીજાત (પું)=કામદેવ.

શ્રેણી (છીં)=પંક્તિ, હાર.

શ્રેયસ્ (નં)=(૧) કલ્યાણ; (૨) નિર્વાણ, મોક્ષ.

શ્રેયાલ (પું)=શ્રેયાસ(નાથ), જૈનોના અગ્યા-
રમા તીર્થંકર.

શ્રોત્ર (નં)=કાન.

સ

સરમ્મ (પું)=કોપ.

સંવર (પું)=(૧) સંવર; (૨) સંયમ.

સંસાર (પું)=સંસાર, જન્મ.

સંસ્તવ (પું)=પરિચય.

સંહતિ (છીં)=સમૂહ.

સકલ (વિં)=સમસ્ત, સર્વ.

સક્ત (મૂં)=આસક્ત, લીન.

સદ્ગોચ (પું)=ખીકાઈ જવું તે.

સદ્ધ (પું)=પ્રસંગ, સોળત.

સદ્ગતિ (છીં)=સોળત.

સદ્ગમન (નં)=(૧) એકલા મળવું તે, (૨) ગમન.

સહુ (પું) = સાધુ, સાધ્વી, શ્રાવક અને
શ્રાવિકાનો સમુદાય.
સત્ (વિ) = (૧) ઉત્તમ; (૨) વિદ્યમાન.
સત્ત્વ (પું, ન) = જીવ, પ્રાણી.
સત્ય (વિ) = સાચું.
સદન (ન) = ગૃહ, ઘર.
સદસ (સ્ત્રી) = સભા.
સદા (અ) = હરરોજ.
સન્તમસ (ન) = ગાઠ અજાન.
સન્દોહ (પું) = સમુદાય.
સન્ધ્યા (સ્ત્રી) = પ્રતિશા.
સમા (સ્ત્રી) = સભા.
સપાતન (પું) = શત્રુ.
સપદિ (અ) = એકક્રમ.
સમ (વિ) = (૧) સમગ્ર; (૨) સાધારણ.
સમતા (સ્ત્રી) = સમભાવ.
સમન્ (અ) = સાથે.
સમસ્ત (વિ) = સંપૂર્ણ.
સમાન (વિ) = તુલ્ય.
સમુક્તિ (મૂ) = રૂઢી રીતે ઉદયમાં આવેલ.
સમૂહ (પું) = સમુદાય.
સમૃદ્ધિ (સ્ત્રી) = સંપત્તિ.
સમેત (મૂ) = એકત્રિત થયેલ.
સમ્પદ્ (સ્ત્રી) = સંપત્તિ, વૈભવ.
સમ્પન્ન (મૂ) = ઉત્પન્ન થયેલ.
સમ્મવ (પું) = સંભવ (નાય), જોનાના ત્રીજા
તીર્થકર.
સમ્મિદ્ (સ્ત્રી) = લેદનારી.
સમ્મિસ્ર (મૂ) = ખીલેલ.
સમ્યચ્ (વિ) = યથાર્થ.
સવિધ (વિ) = સમીપ, પાસેનું.
સરાગ (વિ) = સગી.
સરૂપ (વિ) = સમાન રૂપવાળું.
સર્વ (સ) = બધું.
સર્વજ્ઞ (વિ) = બધું જાણનાર.

સહ (અ) = સાથે.
સહસ્ર (ન) = હજાર.
સહસ્રપત્ર (ન) = હજાર પાંખડીવાળું કમળ.
સા (સ્ત્રી) = લક્ષ્મી.
સાગર (પું) = દરિયો.
સામજ (પું) = કુંજર, હાથી.
સાર (વિ) = (૧) શ્રેષ્ઠ; (૨) વિચિત્ર વર્ણવાળું.
સારક્ષ (પું) = હરણ.
સારસ (ન) = કમળ.
સાર્થ (પું) = સમુદાય.
સાર્ધમ્ (અ) = સાથે.
સાર્ય (પું) = તીર્થકર.
સિત (મૂ) = ખાંધેલ.
સિતા (સ્ત્રી) = સાકર.
સિદ્ધ (પું) = (૧) મોક્ષે ગયેલ; (૨) તીર્થકર.
સિદ્ધ (મૂ) = નિવેધ કરેલ.
સિદ્ધાન્ત (પું) = આગમ, શાસ્ત્ર.
સિદ્ધિ (સ્ત્રી) = (૧) મુક્તિ; (૨) લાભ, શક્તિ-
વિશેષ.
સિદ્ધાર્થ (પું) = સિદ્ધાર્થ (રાજા).
સિંહાસન (ન) = સિંહાસન.
સીમન્તિની (સ્ત્રી) = નારી.
સુ (અ) = શ્રેષ્ઠતાવાચક શબ્દ; (૨) અત્યંતતા-
સુચક અન્યથા.
સુકૃતિવ (વિ) = સારાં કાર્યો કરનાર.
સુલ (ન) = મુખ.
સુવિરમ્ (અ) = ઘણા કાળ સુધી.
સુજન (પું) = સજ્જન.
સુત (પું) = પુત્ર.
સુતારકા (સ્ત્રી) = સુતારકા, નવમા તીર્થકર-
ની શાસન-દેવી.
સુદર્શન (પું) = સુદર્શન (રાજા).
સુધા (સ્ત્રી) = અમૃત.
સુધાકર (પું) = ચન્દ્ર.
સુધામ (પું) = ચન્દ્ર.

સુધાશ્વિ (પું) = સુ-શ્વ.
 સુપર્ણ (પું) = મૃગશ્રિ.
 સુપાર્શ્વ (પું) = સુપાર્શ્વ (નાથ), જૈનોના સાતમા તીર્થંકર.
 સુમાતિ (પું) = સુમતિ (નાથ), જૈનોના પાંચમા તીર્થંકર.
 સુમનસ્ (પું) = દેવ.
 સુમનસ્ (ન) = પુષ્ય.
 સુવર્ણ (ન) = સોતું.
 સુવ્રતત્વ (ન) = સુંદર વ્રતપણું.
 સૃજ (૬, ૫૦) = કરવું.
 સુવિધિ (પું) = સુવિધિ (નાથ), જૈનોના નવમા તીર્થંકર.
 સેક (પું) = સિંચન.
 સુમેઘ (પું) = મેઘ (પર્વત).
 સુર (પું) = દેવ.
 સુરમિ (સ્ત્રી) = ગાય.
 સુરી (સ્ત્રી) = દેવી.
 સેના (સ્ત્રી) = સૈન્ય, ફોજ.
 સેવ (૧, આ) = સેવનું; પરિસેવ = સેવનું
 સેવ્ય (વિ) = સેવા લાયક.
 સેવાયિ (પું) = નિધિ, ભંડાર
 સેવા (સ્ત્રી) = સેવા, ભક્તિ
 સૌહર્ય (ન) = મુખ.
 સો (૪, ૫૦) = નાશ કરવો
 સૌષ (પું, ન) = મહેલ
 સ્તય (પું) = સ્તુતિ.
 સ્તુ (૨, ૩૦) = સ્તુતિ કરવી.
 સ્તુ (૧, ૩૦) = ફેલાવવું.
 સ્થાન (ન) = ધામ, સ્થળ.
 સ્પિત (મુ) = રહેલું.
 સ્પૃશ (૬, ૫૦) = અડકવું.
 સ્ફટ (પું) = આપની ફેણ.
 સ્ફટા (સ્ત્રી) = આપની ફેણ.

સ્ફટિક (પું) = સ્ફટિક (રત્ન).
 સ્ફટિન્ (પું) = સાપ.
 સ્મર (પું) = કામદેવ.
 સ્મૃ (૧, ૫૦) = યાદ કરવું.
 સ્મૃતિ (સ્ત્રી) = સ્મરણ.
 સ્મેર (વિ) = હસમુખું, હાસ્યથી યુક્ત.
 સ્યાદ્વાદિન્ (વિ) = સ્યાદ્વાદી.
 સ્વ (પું, ન) = ધન.
 સ્વ (વિ) = નિજ, પેતાનું.
 સ્વરૂપ (ન) = સ્વરૂપ.

હ

હન્ (૨, ૫૦) = હણવું.
 હર (વિ) = હરનાર.
 હરિ (પું) = (૧) સિંહ; (૨) યમ; (૩) નાશ;
 (૪) સૂર્ય, (૫) પવન.
 હસ્ (૧, ૫૦) = હસવું.
 હવ્ય (ન) = હોમવા લાયક પદાર્થ.
 હવ્યમુજ (પું) = અગ્નિ.
 હાનિ (સ્ત્રી) = નાશ.
 હારિન્ (વિ) = મનોહર.
 હિન્ (૭, ૫૦) = નાશ કરવો.
 હિ (અ) = નિશ્ચયવાચક અવ્યય.
 હિત (વિ) = કલ્યાણકારી.
 હિમ (ન) = બરફ.
 હિમ (વિ) = પીતલ.
 દ (૧, ૫૦) = કરવું; નિદ્ધ = નિરાકાર કરવો.
 દ્વ (ન) = અંતઃકરણ.
 દ્ય (વિ) = મનોહર.
 દવ્ય (ન) = અંતઃકરણ.
 દે (અ) = હે, સંબોધનવાચક શબ્દ.
 દેત (પું) = હેતુ, યુક્તિ.
 દેલા (સ્ત્રી) = સ્ત્રીલા.
 દેહિ (પું) = સૂર્ય.
 દેહિત (વિ) = તિરસ્કાર કરેલ.

श्रीचतुर्विंशतिजिनानन्दस्तुतिपद्यानामनुक्रमणी

पद्याङ्कः पद्यप्रतीकम्

अ (१)

३९ अध्यासिता नयस्तुधाकरविम्बवन्तं

आ (१)

१ आनन्दमन्विरसुपैमि तसृष्टिधिम्ब-

उ (१)

१० उद्यद्गदा मृगमवाविलकज्जलाङ्क-

ए (१)

४५ एनांसि यानि जगति भ्रमणार्जितानि

क (२)

९५ कावम्बिनीय शिंखिनामतनोदपास्ता-

१५ कामं मते जिनमते रमतां मनो मे

ग (२)

२१ गम्भीरशब्दभर । गवितवादिद्युक्त-

१९ गायन्ति सार्धमनरेण यशस्तदीयं

च (३)

५४ चक्रे भराल इव यो जगतां निवासं

७९ चञ्चल्लिलोचनमरीचिचम्बामिभूत-

३ चित्ते जिनप्रयचनं चतुराः । कुर्वन्

छ (१)

९९ छायेव पूरुषमसेवत पार्श्वपाद-

त (४)

९ तं तीर्थराजनिकरं स्मर मर्त्य । सुकं

३० तीर्थेक्षसार्धं । नतिरेस्तु भवत्युदारा-

५० ते मे हरन्तु वृजिनं भवतां नियोगा-

३६ त्वं देयते । विशादवाग्रविमयामिभूत-

द (५)

५८ दन्दहते स्म दमहन्मधुजा जिनाली

७८ दीक्षां जयेन जगृह्णजिनपा विमुच्य

पद्याङ्कः पद्यप्रतीकम्

७९ दुर्दान्तवादिकुमतत्रिपुराभिधाते

५१ दूरीभवम् भवभृतां पृथु सिद्धिसौधं

८१ देवेन्द्रवृन्दपरिसेवित । सत्त्वदत्त-

ध (२)

१६ धर्मद्विषां क्षयमधर्मजुषां करोतु

४६ ध्यानान्तरे धरत धीराणिमीश्वराणां

न (७)

१० नाशं नयन्तु जिनपङ्कजिनीहृदीशा

६६ नित्यं वहेम हृदये जिनचक्रवाल-

८७ निर्मापयन्त्यलिलदेहजुषां निषेधं

४३ निर्वाणनिर्वृतिपुषां प्रभुरप्रमाद-

३३ निर्वाणमिन्दुयशसां वपुषा निरस्त-

२६ निःशेषदोषरजनीकजिनीशमाप्त-

१३ निःशेषसत्त्वपरिपालनसत्यसन्धो

प (७)

८९ पापप्रवृत्तिषु पराणि निवर्तयन्त्य-

६९ पीठे पदोलुङ्घति यस्य सुरालिरम-

३७ पीढागमो न परिजेतरि वृत्तमर्स्या-

७ पीयूषपानमिष सोपमशेषपुंसां,

२९ पूज्यार्चितश्चतुरचित्तचक्रोरचक्र-

५३ प्रज्ञावतां तनु तमस्तनुतामनन्त-

८८ प्राप्ता प्रकाशमसमश्रुतिभिर्निरस्त-

भ (४)

२८ भक्तिं बभार हृदये जिनसामजानां

१७ भक्तिर्ब्रजेन विहिता तव पादपद्म-

४८ भक्त्या यया यतिगणः समपूजि मित्त-

११ भव्याङ्गिवारिजविवोधरविर्नयान-

म (२)

११ माकन्दमग्नरिखान्यभृतां भौर्यां

६५ मां कुन्त्युनाय । शमयावसयः प्रकृष्ट-

पद्याङ्कः पद्यप्रतीकम्

य (२१)

- ३८ याञ्चित्तवृत्तिरवधीत् तमसां प्रशस्ता-
 ८६ यज्ज्ञानसारमुकुरे प्रतिविम्बमीयु-
 १४ यत्पाणिजत्रजमभाद् धृतबुद्धनीर-
 ९४ यत्पादपद्ममभवत् पततां भवाब्धा-
 २५ ये प्रास्तवीदतिशयानमृताशनानां
 ६१ य स्तौति शान्तिजिनमिन्द्रनतिर्नितान्तं
 ४४ यस्याः प्रसन्नमधिगम्य वभूव भूरुक्
 ८४ या कात्यकिञ्चनजनानन्दनोक्ताऽज्ज
 ६८ या जातु नान्यमभजजिनराजपाद-
 ८० या बुधियामकृतं दुष्कृतकर्ममुक्ता-
 ९ या दुर्लभा भयभृतामृभुयल्लरीव
 ४० या भेजुपी जिनपद्मं न्यवधद् विशाला-
 ५६ या यजितं व्रजमुदारगुणैर्मुनीना-
 २४ या सेव्यते स्म वनुजैर्वरायिवर-
 ९१ या स्तूयते स्म जिनवाय गहनार्थसाधे
 १९ या हेलया हतवती कुमतिं कुपसे-
 ८३ यूथं ममन्य हरिरेभमिवाधिमस्त-
 ३५ ये प्रेरिताः प्रचुरगुण्यभरैर्दिनम्ना-
 १८ येषां स्तुत्यन्त्यापि ततिश्चरणानि नृणा-
 ६१ यो गोस्तनीमधुरतां निजहार हानि-
 ८५ यो रैवताख्यगिरिमुध्नि तपांसि भोग-

र (१)

६१ राजीभिरर्चितपदाऽमृतभोजनानां

ल (१)

४१ लक्ष्मीमितानमजतर्मुसदोऽह्निद्वि-
 व (३)

- ५९ वाचंयमेधुतवती घरणीव शुर्वी
 ६७ वाचां ततिजिनपतेः प्रचिनोतु मद्रं
 ६ विश्वेश्वरा विशासनीकृताविश्वविश्व-

पद्याङ्कः पद्यप्रतीकम्

श (७)

- ९० श्यामासुधाकरसुवर्णवरेन्द्रनील-
 ६४ श्रीआचिरेयचरणान्तिकसकचित्ता
 ७६ श्रीजेनशासनहिता निखिलाहिताली-
 ८९ श्रीपार्श्वयक्षपतिना परिसेव्यमान-
 ७३ श्रीमहिनाथ ! शमथदुमसेकपाथः
 ८ श्रेयःपरागनलिनी नयतां नवाङ्गी
 ४१ श्रेयांससर्षविवदमद्भिगण ! त्रियामा-

स (१९)

- ७५ सहोद्यमानयति या गृहमस्तमोहा-
 ५५ स त्वं सतस्व ! कुरु भक्तिमतामनन्या
 ५७ सद्धर्म ! धर्म ! भवतु प्रणतिर्विमुक्त-
 ५ सद्युक्तिमुक्तिरुणीनिरत निरस्त-
 ६० सम्प्रापयत्यसुमतः कविकोटिकाभ्यां
 ३४ सम्प्रापयन्नतिमतोऽसुमतोऽतिचण्ड-
 ९६ सम्यग्दशां सुखकरी मद्मत्तनील-
 ३१ सम्यग्दशामसुमतां निचये चकार
 ७० सर्वज्ञसंहतिरवाप शिवस्य औत्स्यं
 २७ सर्वार्थसार्यसचितं रचितं यतीन्द्र-
 ५१ सा कल्पबालिरिव वोऽस्तु सुरी सुखाय
 ४ सा मे चिनोतु सुचिरं चलचञ्चुनेत्रा
 ४९ सिंहासने गतमुपान्तसमेतदेव-
 ११ सिद्धान्त ! सिद्धयुक्पोत्तम संप्रणीतो
 ९३ सिद्धार्थवशमवनेऽस्तुत य सुराली
 २१ सिद्धिं सतां वितर हृदयगते ! गजस्य
 ७७ सीमन्तिनीमिव पतिः समगंस्त सिद्धिं
 ४७ सोऽयं हिनस्ति सुकृती समवाप्य शास्त्र-
 ७४ श्याद्वाविनां ततिरमन्यजमिन्दुकान्ता-

ह (१)

७१ हन्ति स्म या मुष्मणान् परिमोचयन्ती

स्पष्टीकरणसाधनीभूतग्रन्थसूची

(स्पष्टीकरणभां साधनरूप ग्रन्थानी सूची)

जैनग्रन्थाः

कल्याणमन्दिरस्तोत्रम्
भक्तामरस्तोत्रम्
अभिधानचिन्तामणिः
योगशास्त्रम्
त्रिपट्टिशालाकापुरुषचरित्रम्
स्तुतिचतुर्विंशतिका
निर्याणकलिका
प्रवचनसारोद्धारवृत्तिः
आचारविनकरः
तत्त्वार्थाधिगमसूत्रभाष्यम्
तत्त्वार्थाधिगमसूत्रटीका
शृङ्गारवैराग्यतरङ्गिणी
उपमितिभयप्रपञ्चा कथा
वैराग्यकल्पलता

माहृपराजयनाटकम्
कुमारपालचरित्रम्
अमरकोशः
चउकसाय
बृहत्-टिप्पणिका
न्यायकुसुमाञ्जलिः

सिद्धाणं बुद्धाणं
देवागमस्तोत्रम् (आत्ममीमांसा)
देवागमस्तोत्रभाष्यम्
देवागमस्तोत्रटीका
अष्टसहस्री
आत्मपरीक्षा

कर्तारः

श्री' सिद्धसेनद्विवाकरः'
श्री' मानतुङ्ग 'सूरिः
कालिकालसर्वज्ञश्री' हेमचन्द्र 'सूरिः

”

”

श्री' शोभन 'मुनीश्वरः
श्री' वादलित 'सूरिः
श्री' सिद्धसेन 'सूरिः
श्री' वर्धमान 'सूरिः
वाचकवर्यश्री' उमास्वातिः'
श्री' सिद्धसेन 'गणिः
श्री' सोमप्रभ 'सूरिः
मुनिवर्यश्री' सिद्धार्थः'
न्यायाचार्य-न्यायविशारद-
महामहोपाध्यायश्री' यशोविजयः'
श्री' यशःपालः'
श्री' जयसिंह 'सूरिः
श्री' अमरसिंह 'सूरिः
पूर्वाचार्यः

न्यायतीर्थ-न्यायविशारद-
मुनिश्री' न्यायविजयः'
पूर्वमुनिवर्यः
श्री' समन्तभद्रः'
श्री' अकलङ्कवेद्यः'
श्री' वसुनन्दिः'
श्री' विद्यानन्द 'स्वामी

જૈન ગ્રન્થ

વિષયવાસનાત્યાગ

ભક્તામરસમર્યારૂપ કાવ્યસંગ્રહનો

પ્રથમ વિભાગ (પરીશિષ્ટ)

જૈનગ્રન્થાવલી

અજૈનગ્રન્થાઃ

હાન્વોગ્યોપનિષદ્

યામનપુરાણમ્

ગીતગોવિન્દમ્

શ્રુતબોધઃ

કાવ્યમકાશઃ

સારસ્વતવ્યાકરણમ્

ઘૈરાગ્યશતકમ્

શબ્દ ચિંતામણિ

કર્તા

ચિદાનન્દજી

પ્રકાશક-શ્રીઆગમોદય સમિતિ

પ્રસિદ્ધકર્તા-શ્રી જૈનેશ્વેતાંબર કોન્ફરન્સ

કર્તારઃ

કવિરાજશ્રી 'જયદેવઃ'

કવીશ્વરશ્રી 'કાલિદાસઃ'

શ્રી 'મમ્મટઃ'

શ્રી 'અનુમતિસ્વરૂપા'ચાર્યઃ

મહર્ષિશ્રી 'ભર્તૃહરિઃ'

થોબક-સવાઇલાલ વિ. છોટાલાલ.

समास-विग्रहः

१—आनन्दस्य मन्दिरं आन० 'तत्पुरुषः', तत् आन० । ऋद्धिरेव विश्वं ऋद्धि० 'कर्मधारयः', ऋद्धिर्विश्वे नाभेयः ऋद्धि० 'तत्पुरुषः' तत्संबोधनं ऋद्धि० । देवैः महितः देव० 'तत्पुरुषः', तं देव० । केन सहितः सकः 'बहुव्रीहिः', सकश्चासौ लाभश्च सक० 'कर्मधारयः', तद्वन्त सक० । भव एव योषः भव० 'कर्मधारयः', तं भव० । नाभेरपत्यं पुमान् नाभेयः, नाभेयश्चासौ देवश्च नाभेय० 'कर्मधारयः', तं नाभेय० । न हितं अहितं 'नञ्+तत्पुरुषः', तं अहितम् ॥

२—तीर्थस्य राजानः तीर्थ० 'तत्पुरुषः', तेषां निकरः तीर्थ० 'तत्पुरुषः', तं तीर्थ० । पञ्चवद् ईक्षणे यस्य स पञ्चे० 'बहुव्रीहिः', तं पञ्चे० । विविधाश्च ते वर्णाश्च विविध० 'कर्मधारयः', विविधवर्णान् जुषन्तीति विविधवर्णजुंषि 'उपपद' समासः, तेषां विविध० । अङ्घ्रिः एव पद्मं अङ्घ्रि० 'कर्मधारयः', यस्य अङ्घ्रिपद्मं यद० 'तत्पुरुषः', तस्मिन् यद० । प्रमदश्च आदरश्च प्रमदा० 'समाहारद्वन्द्वः', तेन प्रमदा० ॥

३—रागादीन् जयन्तीति जिनाः, जिनानां प्रवचनं जिन० 'तत्पुरुषः', तत् जिन० । सन्तश्च ते हेतवश्च सद्देतवः 'कर्मधारयः', सद्देतुभिः लाञ्छितं सद्दे० 'तत्पुरुषः', तत् सद्दे० । अङ्गजेन सहितं साङ्गजं 'बहुव्रीहिः', साङ्गजं च तद् आलं च साङ्ग० 'कर्मधारयः', दितं साङ्गजालं येन तद् दित० 'बहुव्रीहिः' तद् दित० । वरा चासौ वित्तश्च वर० 'कर्मधारयः', वरगित्तिरेव लक्ष्मीः वर० 'कर्मधारयः', तां वर० । न विद्यते तुला यस्याः सा अतुला 'बहुव्रीहिः', तां अतुलाम् । छितो मदो यैस्ते छित० 'बहुव्रीहिः', उदिता सा यस्मात् तत् उदित० 'बहुव्रीहिः', छितमदानां उदितसं छित० 'तत्पुरुषः', अङ्गानां जालं अङ्ग० 'तत्पुरुषः', छितमदोतिसं अङ्गजालं यस्मिन् तत् छित० 'बहुव्रीहिः', तत् छित० ॥

४—चला चञ्चुर्यस्य ॥ चल०, चलचञ्चुवत् नेत्रे यस्याः सा चल० 'बहुव्रीहिः' । चक्रस्य ईश्वरी चक्रे० । न विद्यते तान्तिर्यस्यां सा अता० 'बहुव्रीहिः', तां अतान्तिम् । इरम्मदवत् आभा

यस्याः सा इरम्भ० 'बहुव्रीहिः' । हेळे रुचिः हेळि० 'तत्पुरुषः', तद्वत् हेळि० नितम्बस्य चक्रं नितम्ब० 'तत्पुरुषः', विलसत् नितम्बचक्रं यस्याः सा विलसन्नि० 'बहुव्रीहिः' । मदेन आभा यस्याः सा मदाभा 'बहुव्रीहिः' ॥

५—सती युक्तिर्यस्यां सा सद्युक्तिः 'बहुव्रीहिः', सद्युक्तिश्चासौ युक्तिश्च सद्यु० 'कर्मधारयः', सद्युक्तियुक्तिरेव तरुणी सद्यु० 'कर्मधारयः', सद्युक्तियुक्तितरुण्यां निरतः सद्यु० 'तत्पुरुषः', तं सद्यु० । नवश्चासौ स्मरश्च नव० 'कर्मधारयः', रामाश्च नवस्मरश्च परे च रामा० 'इतरेतरद्वन्द्वः', निरस्ता रामानवस्मरपरा येन स निरस्त० 'बहुव्रीहिः', तं निरस्त० । शत्रूणां जातं शत्रु० 'तत्पुरुषः', जितं शत्रुजातं येन स जित० 'बहुव्रीहिः', तं जित० । अन्तरः जवः अन्त० 'तत्पुरुषः', तेन अन्त० । विजयायाः अङ्गजः विजया० 'तत्पुरुषः', तं विजया० । धर्म एव राः धर्मराः 'कर्मधारयः', आचः धर्मराः येन स आच० बहुव्रीहिः । जिताः शत्रवो येन स जित०, जितशत्रोः जातः जित० 'तत्पुरुषः', तं जित० ॥

६—विश्वस्य ईश्वरा विश्वे० 'तत्पुरुषः' । मकृष्टः तापः प्रतापः 'प्रादि' समासः, वामः प्रतापो येभ्यस्ते वाम० 'बहुव्रीहिः', मरुश्च अस्तं च तमश्च विपक्षाश्च मला० 'इतरेतरद्वन्द्वः', वाम-प्रतापकाश्च ते मलास्ततमोविपक्षाः वाम० 'कर्मधारयः', विश्वायाः वामप्रतापकमलास्ततमोविपक्षाः विश्वा० 'तत्पुरुषः', विश्वे च ते विश्वावामप्रतापकमलास्ततमोविपक्षाश्च विश्व० 'कर्मधारयः' विशसनीकृताः विश्वविश्वामप्रतापकमलास्ततमोविपक्षाः यैस्ते विश्व० 'बहुव्रीहिः' । न विद्यते अन्तो यस्य सः अनन्तः 'बहुव्रीहिः', तं अनन्तम् । वामश्चासौ प्रतापश्च वाम० 'कर्मधारयः', वामप्रतापस्य कमला वाम० 'तत्पुरुषः', तमसो विपक्षः तमो०, वामप्रतापकमलया अस्तः तमो-विपक्षः यैस्ते वाम० 'बहुव्रीहिः' ॥

७—पीयूषस्य पानं पीयूष० 'तत्पुरुषः' । न विद्यते शेषो येषां ते अशेषाः 'बहुव्रीहिः', अशेषाश्च ते पुंसश्च अशेष० 'कर्मधारयः', तेषां अशेष० । निर्गता माया येभ्यस्ते निर्मायाः 'बहुव्रीहिः', घृत् च चरणं च घृच्छरणे 'इतरेतरद्वन्द्वः', घृच्छरणे करोतीति घृच्च० 'उपपद-समासः', निर्मायाणां घृच्छरणकृत् निर्माय० 'तत्पुरुषः' । न अल्पं अनल्पं 'न्यूतत्पुरुषः', तद् अन० । निर्गता माया यस्मात् तत् निर्मायं 'बहुव्रीहिः' । उच्चं च रणं च उच्च० 'कर्मधारयः', उच्चरणं कृन्तीति उच्च० 'उपपद-समासः' । भवस्य तोदो भव० 'तत्पुरुषः', भवतोदस्य दानं यस्य तत् भव० 'बहुव्रीहिः' ॥

८—श्रेय एव परागः श्रेयःप० 'कर्मधारयः', श्रेयःपरागस्य नलिनी श्रेयःपराग० 'तत्पुरुषः' । नवं अङ्गं यस्याः सा नवा० 'बहुव्रीहिः' । अजितं बलं यस्याः सा अजित० । कल्याणानां कोटिः कल्याण० 'तत्पुरुषः', तां कल्याण० । अमेन आमेन वा सहितः सामः

‘बहुव्रीहिः’, तस्मिन् सामे । परैः अजितं पराजितं ‘तत्पुरुषः’, पराजितं वलं यस्याः सा परा०
‘बहुव्रीहिः’ । न विद्यते दुरितानि यस्यां सा अदुरिता ‘बहुव्रीहिः’ ॥

९—दुःखेन लभ्यते इति दुर्लभा । भवं विधत्तीति भव० ‘उपपद’ समासः, तेषां
भव० । ऋषूणां वल्लरी ऋषु० ‘तत्पुरुषः’ । न मितः अमितः ‘नवृतत्पुरुषः’, अमितश्चासौ
द्रुपश्च अमित० ‘कर्मधारयः’, मान एव अमितद्रुमः मानामित० ‘कर्मधारयः’, हिमं इव
आभा यस्य स हिमाभः ‘बहुव्रीहिः’, मानामितद्रुमे हिमाभः माना० ‘तत्पुरुषः’, तत्सं०
माना० । अरीणां जातं अरि० ‘तत्पुरुषः’, जितं अरिजातं येन स जितारि० ‘बहुव्रीहिः’,
तत्सं० जितारि० । श्रिया युक्तः सम्भवः श्री० ‘मध्यमपदलोपी’ समासः, श्रीसम्भवश्चासौ
ईशश्च श्री० कर्मधारयः, तत्सं० श्री० । भवं भिनत्तीति भव० ‘उपपद’ समासः । न विद्यते
मानं यस्याः सा अमाना ‘बहुव्रीहिः’ । महिम्नः आभा महिमाभा ‘तत्पुरुषः’, मितद्रुवत्
महिमाभा यस्य स मितद्रु० ‘बहुव्रीहिः’, तत्सं० मितद्रु० । जिता अरयो येन स जिता०,
जितारेः जातः जितारि० ‘तत्पुरुषः’, तत्सं० जितारि० ॥

१०—पङ्कजिन्याः हृद् पङ्कः ‘तत्पुरुषः’, पङ्कनजनीहृदः ईशाः पङ्कः ‘तत्पुरुषः’,
जिना एव पङ्कजिनीहृदीशाः जिन० ‘कर्मधारयः’ । कोपश्च मानश्च कोप० ‘इतरेतरद्वन्द्वः’,
नितरां कोपमानौ निष्कोप० ‘आदि’ समासः, निष्कोपमानयोः करणं येभ्यस्तानि निष्कोप०
‘बहुव्रीहिः’, तानि निष्कोप० । ज्ञानं एव द्युत् ज्ञान० ‘कर्मधारयः’, तथा ज्ञान० । बह्वश्च ते
भवाश्च बहु० ‘कर्मधारयः’, बहुभवानां भ्रमणं बहु० ‘तत्पुरुषः’, तेन बहु० । तप्तं च निष्कं च
तप्त० ‘कर्मधारयः’, तप्तनिष्कस्य उपमानं येषां तानि तप्त० ‘बहुव्रीहिः’, तप्तनिष्कोपमानानि
करणानि येषां ते तप्त० ‘बहुव्रीहिः’ ॥

११—पुरुषेषु उत्तमाः पुरुषो० ‘तत्पुरुषः’, सिद्धाश्च ते पुरुषोत्तमाश्च सिद्ध० ‘कर्म-
धारयः’, सिद्धपुरुषोत्तमैः संप्रणीतः सिद्ध० ‘तत्पुरुषः’ । विश्वस्य अवबोधकः विश्वा०
‘तत्पुरुषः’, तत्सं० विश्वा० । रणस्य अदरं रणो० ‘तत्पुरुषः’, रणोदरस्य दारः रणो०
‘तत्पुरुषः’, रणोदरदारे धीरः रणो० ‘तत्पुरुषः’ । अपाय एव जलाधिः अपाय० ‘कर्म-
धारयः’, तस्य अपाय० । प्रकटं स्वरूपं यस्याः सा प्रकट० ‘बहुव्रीहिः’, प्रकटस्वरूपा विश्वा
यस्मिन् स प्रकट० ‘बहुव्रीहिः’, तत्सं० प्रकट० । बोधस्य करणं यस्य स बोध० ‘बहुव्रीहिः’ ।
दरश्च दाराश्च दर० ‘इतरेतरद्वन्द्वः’, न विद्यन्ते दरदारा यस्यां सा अदर० ‘बहुव्रीहिः’,
अदरदारा चासौ धीश्च अदर० ‘कर्मधारयः’, अदरदारधियं रातीति अदर० ‘उपपद’ समासः ॥

१२—माकन्दस्य मज्जारिः माकन्द० ‘तत्पुरुषः’ । अन्यैः भ्रियन्ते इति अन्यभृतः,
तेषां अन्य० । दुरितानां अरिरिव अरिः दुरि० । न विद्यते लक्षं यस्यां सा अलक्षता ‘बहुव्रीहिः’ ॥

दारिद्र्यं करोतीति दारिद्र्यं । 'उपपद'समासः । सह पततीति सपत्नः, सपत्नश्चासौ जनश्च सपत्नः । 'कर्मधारयः', तस्मिन् सपत्नः । अतिशायिनं दुःखं अतिः । 'प्रादि'समासः, अति-दुःखं ददातीति अतिः । 'उपपद'समासः, तस्मिन् अतिः । वैरस्य सा यस्य स वैरसः । 'बहु-व्रीहिः', तस्मिन् वैरसे । दुरितं एव अरिः दुरिताः । 'कर्मधारयः', दुरितारे रसः दुरिताः । 'तत्पुरुषः', विगतो दुरितारिरसो यस्याः सा विदुरिताः । 'बहुव्रीहिः' ॥

१३—निर्गतः शेषो येभ्यस्तानि निःशेषाणि 'बहुव्रीहिः', निःशेषाणि च तानि सत्त्वानि च निःशेषः । 'कर्मधारयः', निःशेषमत्त्वानां परिपालनं निःशेषः । 'तत्पुरुषः', सत्या सन्धा यस्य स सत्यः । 'बहुव्रीहिः', निःशेषसत्त्वपरिपालनाय सत्यसन्धः निःशेषः । 'तत्पुरुषः' । भुवं पालयतीति भूपालः, भूपालश्चासौ संवरश्च भूपालः । 'कर्मधारयः', कुलं एव अम्बरं कुलाः । 'कर्म-धारयः', भूपालसंवरस्य कुलाम्बरं भूपालः । 'तत्पुरुषः', पद्मस्य वन्धुरिव वन्धुः पद्मः । 'तत्पुरुषः', भूपालसंवाकुलाम्बरस्य पद्मवन्धुः भूपालः । 'तत्पुरुषः', तत्सं भूपालः । भवानां भिद् भवः । 'तत्पुरुषः', तस्यै भवः । विशेषेण नम्राः विनम्राः । 'प्रादि'समासः, भुवं पान्तीति भूपाः, विनम्रा भूपा यस्य स विनम्रः । 'बहुव्रीहिः', तत्सं विनम्रः । संवरस्य कुलं यस्यां सा संवरः । 'बहुव्रीहिः', तां संवरः । वरा पद्मा यस्य स वरः । 'बहुव्रीहिः', तत्सं वरः ॥

१४—पाणौ जायन्ते इति पाणिजाः, यस्य पाणिजाः यत्पाणिः । 'तत्पुरुषः', यत्पाणि-जानां व्रजं यत्पाणिः । 'तत्पुरुषः' । नीरे जायते इति नीरजं । 'उपपद'समासः, बुद्धं च तत् नीरजं च बुद्धः । 'कर्मधारयः', धृतं बुद्धनीरजं येन तद् धृतः । 'बहुव्रीहिः' । धर्मं करोतीति धर्मः, बालश्चासौ धर्मकरश्च बालः । 'कर्मधारयः', बालधर्मकरस्य पादा बालः । 'तत्पुरुषः', समस्ता चासौ पद्मा च समस्तः । 'कर्मधारयः', बालधर्मकरपादवत् समस्तपद्मा यस्य तद् बालः । 'बहुव्रीहिः' । तीर्थं कुर्वन्तीति तीर्थकराः, तीर्थकराणां सार्थः तीर्थः । 'तत्पुरुषः' तत्सं तीर्थः । एन एव जम्बालं एनोजः । 'कर्मधारयः', एनोजम्बाले धर्मः एनोजः । 'तत्पुरुषः', तत्सं एनोजः । करौ च पादौ च करपादं 'समाहारद्वन्द्वः', करपादेन समस्तं करः । 'तत्पुरुषः', कर-पादसमस्तं पद्मं येन तत् करः । 'बहुव्रीहिः' ॥

१५—जिनानां मतं जिनः । 'तत्पुरुषः', तस्मिन् जिनः । न मुद् अमुद् 'नञ्'तत्पुरुषः, अमुद् ददत इति अमुद् । 'उपपद'समासः, आमश्च यामश्च आमः । 'इतरेतरद्वन्द्वः', अमुदौ च तौ आमकामौ च अमुः । 'कर्मधारयः', अमुद्वामकामयोः भिदा यस्मात् सः अमुद् । 'बहुव्रीहिः', अमुद्वामकामभिदयासौ संवरश्च अमुद् । 'कर्मधारयः', अमुद्वामकामभिदसंवरस्य हेतवः अमुद् । 'तत्पुरुषः', अमुद्वामकामभिदसंवरहेतूनां लाभो यस्माद् यस्मिन् वा तद् अमुद् । 'बहुव्रीहिः', तस्मिन् अमुद् । चण्डा धुतिर्यस्य स चण्डः । 'बहुव्रीहिः', तस्मिन्

चण्ड० । सन् चासौ प्रकाशश्च सत्य० 'कर्मधारयः', तं सत्य० । उद्दामश्चासौ कामश्च उद्दाम० 'कर्मधारयः', उद्दामकामस्य भिद् उद्दाम० 'तत्पुरुषः', न संवरः असं० 'नञ्त्तत्पुरुषः', उद्दामकामभिद् चासौ असंवरश्च उद्दाम० 'कर्मधारयः', उद्दामकामभिदसंवरं हन्तीति उद्दाम० 'उपपद'समासः, तस्मिन् उद्दाम० । अतुला आभा यस्य सः अतु० 'बहुव्रीहिः', तस्मिन् अतु० ॥

१६—धर्मस्य द्विपः धर्म० 'तत्पुरुषः', तेषां धर्म० । न धर्मः अधर्मः 'नञ्त्तत्पुरुषः', अधर्मं जुषन्तीति अधर्म० 'उपपद'समासः, तेषां अधर्म० । सुरभौ यातं सुरभि० 'तत्पुरुषः', सुरभियातं वपुः यस्याः सा सुरभि० 'बहुव्रीहिः' । रमः आयो यस्याः सा रमा० 'बहुव्रीहिः' । हृदयस्य वृत्तिः हृदय० 'तत्पुरुषः' । सारः ऊहो यस्याः सा सारो० 'बहुव्रीहिः' । सुराणां भीः सुर० 'तत्पुरुषः', तथा सुर० ॥

१७—पादौ एव पद्मे पाद० 'कर्मधारयः', पादपद्मयोः सत्का पाद० 'तत्पुरुषः' । न मिता अमिता 'नञ्त्तत्पुरुषः' । शोभनं मनो येषां ते सुम० 'बहुव्रीहिः' तेषां सुम० । शोभना मोतिर्यस्य स सुमतिः, तत्सं० सुमते । सिद्धेः समृद्धिः सिद्धि० 'तत्पुरुषः', सिद्धि-समृद्धेः वृद्धिः सिद्धि० 'तत्पुरुषः' । सद्भिः कामिता सत्का० 'तत्पुरुषः' । सुष्ठु मतं सुमतं 'प्रादि'समासः, तेन सुमतेन ॥

१८—अज्ञानं एव घस्मरः अज्ञान० 'कर्मधारयः', अज्ञानघस्मरस्य पराभवः अज्ञान० 'तत्पुरुषः', अज्ञानघस्मरपराभवस्य भा अज्ञान० 'तत्पुरुषः', तां अज्ञान० । दुःखं एव अन्वुधिः दुःखा० 'कर्मधारयः', तस्मिन् दुःखा० । अघं च स्माश्च परे च अघ० 'इतरेतर-द्वन्द्वः', न विद्यन्ते अघस्मरपरे यस्याः सा अनघ० 'बहुव्रीहिः' । भवं भजन्तीति भव० 'उपपद'समासः, तानि भव० ॥

१९—कुत्सिता चासौ मतिश्च कुमतिः 'कर्मधारयः', तां कु० । कुत्सिताश्च ते पक्षाश्च कुपक्षाः 'कर्मधारयः', तैः कु० । न जितानि अजितानि 'नञ्त्तत्पुरुषः', अजितानि पदानि यस्याः सा अजित० 'बहुव्रीहिः' । शिवं रातीति शिव० 'उपपद'समासः । शैल एव विज्ञानं शैल० 'कर्मधारयः', शैलविज्ञानेन राजितौ शैल० 'तत्पुरुषः', शैलविज्ञानराजितौ पदौ यस्य स शैल० 'बहुव्रीहिः' तेन शैल० । शिवेन राजते इति शिव० 'उपपद'समासः, तेन शिव० ॥

२०—उद्यन्ती गदा यस्याः सा उद्य० 'बहुव्रीहिः' । मृगमदेन आविलं मृग० 'तत्पुरुषः', कज्जलस्य अङ्कं कज्ज० 'तत्पुरुषः', मृगमदाविलं च कज्जलाङ्कं च मृग० 'कर्मधारयः', मृगमदाविलकज्जलाङ्कवत् काली मृग० 'कर्मधारयः' । शोभना रीतिर्यस्यां सा सु० 'बहुव्रीहिः',

सुरीतिश्चासौ मतिश्च सुरीति० 'कर्मधारयः', सुरीतिमतिं रातीति सुरीति० 'उपपद' समासः। राजतां
अन्तः राज० 'तत्पुरुषः', जितः राजदन्तो यया सा जित० 'बहुव्रीहिः'। मर्मणो जननी मर्म०
'तत्पुरुषः', तां मर्म०। अतिराजितौ राजदन्तौ यस्याः सा अति० 'बहुव्रीहिः' ॥

२१—भव्याश्च ते अङ्गिनश्च भव्या० 'कर्मधारयः', भव्याङ्गिन एव वारिजानि भव्या०
'कर्मधारयः', भव्याङ्गिवारिजानां विबोधः भव्या० 'तत्पुरुषः', भव्याङ्गिवारिजविबोधे रविः
भव्या० 'तत्पुरुषः'। पद्मं च प्रभेश्च पद्मप्रभेशौ 'इतरेतरद्वन्द्वः', नवीनौ च तौ पद्मप्रभेशौ च
नवीन० 'कर्मधारयः', नवीनपद्मप्रभेशवत् करणं यस्य स नवीन० 'बहुव्रीहिः'। मुक्तिरेव
कान्ता मुक्ति० 'कर्मधारयः', अर्जिता मुक्तिकान्ता येन सः अर्जित० 'बहुव्रीहिः'। निर्वृतेः सुखं
निर्वृति० 'तत्पुरुषः', तत् निर्वृति०। पद्मस्येव प्रभा यस्य स पद्म०, पद्मप्रभश्चासौ ईशश्च पद्म०
'कर्मधारयः', तत्सं० पद्म०। करणानां अर्जितं करणो० 'तत्पुरुषः', तत् करणो०। उत्तया
कान्तः उत्ति० 'तत्पुरुषः' ॥

२२—तुल्या गतिर्यस्य स तुल्य० 'बहुव्रीहिः', तत्सं० तुल्य०। मोहनं च तमश्च मोहन०
'इतरेतरद्वन्द्वः', विध्वस्ते मोहनतमसौ येन स विध्वस्त० बहुव्रीहिः'। दानस्य वारि दान०
'तत्पुरुषः', नवं दानवारि यस्य स नव० 'बहुव्रीहिः', तस्य नव०। तीर्थं कुर्वन्तीति तीर्थङ्कराः
'उपपद' समासः, तीर्थङ्कराणां व्रजं तीर्थ० 'तत्पुरुषः', तत्सं० तीर्थ०। विभया अस्तः विभा०
'तत्पुरुषः', विभासः विधुर्येन तद् विभा० 'बहुव्रीहिः', तद् विभा०। अस्तः मोहो येन स
अस्त० 'बहुव्रीहिः', तत्सं० अस्त०। दानवानां अरयो दानवा० 'तत्पुरुषः', मानवाश्च दान-
वारयश्च मानव० 'इतरेतरद्वन्द्वः', नताः मानवदानवारयः यस्य स नत० 'बहुव्रीहिः', तत्सं० नत०॥

२३—शब्दानां भरः शब्द० 'तत्पुरुषः', गम्भीरः शब्दभरो यस्मिन् स गम्भीर०
'बहुव्रीहिः', तत्सं० गम्भीर०। बादिन एव घूका यादि० 'कर्मधारयः', बादिघूकानां बीधी
यादि० 'तत्पुरुषः', गर्विता चासौ बादिघूकबीधी च गर्वित० 'कर्मधारयः', कृतान्तस्य जनकः
कृतान्त० 'तत्पुरुषः', गर्वितवादिघूकबीधीयां कृतान्तजनकः गर्वित० 'तत्पुरुषः', गर्वितवादि-
घूकबीधीकृतान्तजनकस्य उपमा यस्य स गर्वित० 'बहुव्रीहिः', तत्सं० गर्वित०। हारिणी
शान्तिर्यस्मात् स हारि० 'बहुव्रीहिः'। जिनानां पतिः जिन० 'तत्पुरुषः', तस्य जिन०।
अपवर्गस्य बीधी अपवर्ग० 'तत्पुरुषः', प्रवरा चासौ अपवर्गबीधी च प्रवर० 'कर्मधारयः'।
महान् चासौ अरिश्च महा० 'कर्मधारयः', कोप एव महारिः कोप० 'कर्मधारयः', जनानां
कोपमहारिः जन० 'तत्पुरुषः', जनकोपमहारेः शान्तिर्यस्मिन् स जन० 'बहुव्रीहिः' ॥

२४—वरस्य दायी वरदायी 'तत्पुरुषः', वक्त्रं एव श्यामावरः वक्त्र०
'कर्मधारयः', वरदायी वक्त्रश्यामावरो यस्याः सा वर० 'बहुव्रीहिः'। शोभनाथ ते रवाश्च

सुरवाः 'कर्मधारयः', सुरवैः शोचिताः सुरव० 'तत्पुरुषः', दैत्यानां रामाः दैत्य० 'तत्पुरुषः', सुरवशोचिताः दैत्यरामाः यया सा सुरव० 'बहुव्रीहिः' । न विद्यते अन्तो यस्य सः अनन्तः 'बहुव्रीहिः', अनन्तश्चासौ शोकश्च अनन्त० 'कर्मधारयः', तं अनन्त० । सुरस्य वशां सुर० 'तत्पुरुषः' । उचितं ददातीति 'उचि०' उपपद 'समासः ॥

२५—अमृतं अशनं येषां ते अमृता० 'बहुव्रीहिः', तेषां अमृता० । रसायां रसाः रसा० 'तत्पुरुषः', रसारसानां पदं रसा० 'तत्पुरुषः' । शोभनौ पार्श्वौ यस्य स सुपार्श्वः, तं सु० । तारं च सारसं च तार० 'कर्मधारयः', तारसारसवत् पदौ यस्य स तार० 'बहुव्रीहिः', तं तार० । परं च तद् मानं च परमानं 'कर्मधारयः', तद्वन्तं पर० ॥

२६—निर्मिताः शेषा येभ्यस्ते निःशेषाः 'बहुव्रीहिः', निःशेषाश्च ते दोषाश्च निःशेष० 'कर्मधारयः', निःशेषदोषा एव रजन्यः निःशेष० 'कर्मधारयः', कजिनीनां ईशः कजि० 'तत्पुरुषः', निःशेषदोषरजनीषु कजिनीशः निःशेष० 'तत्पुरुषः', तं निःशेष० । संसारस्य पारः संसार० 'तत्पुरुषः', आप्तः संसारपारो येन तत् आप्त० 'बहुव्रीहिः', मण्डलश्च मानश्च पारश्च मण्डल० 'इतरेतरद्वन्द्वः', गताः मण्डलमानमारा यस्मात् तद् गत० 'बहुव्रीहिः', आप्तसंसारपारं च तद् गतमण्डलमानमारं च आप्त० 'कर्मधारयः', तद् आप्त० । प्राज्यश्चासौ प्रभावश्च प्राज्य० 'कर्मधारयः', प्राज्यप्रभावस्य भवनं प्राज्य० 'तत्पुरुषः', तत् प्राज्य० । भुवने अतिशायिनी भुवना० 'तत्पुरुषः', भुवनातिशायिनी सा यस्य तद् भुवना० 'बहुव्रीहिः', तद् भुवना० । साराश्च ते पारगताश्च सार० 'कर्मधारयः', सारपारगतानां मण्डलं सार० 'तत्पुरुषः', तत् सार० ॥

२७—सर्वे च ते अर्थाश्च सर्वा० 'कर्मधारयः', सर्वार्थानां सार्थः सर्वा० 'तत्पुरुषः', सर्वार्थसायनेन खचितं सर्वा० 'तत्पुरुषः', तत् सर्वा० । यतिषु इन्द्राः यती० 'तत्पुरुषः', यतीन्द्राणां भाराः यती० 'तत्पुरुषः', तत्सं० यती० । मानवानां इनाः मान० 'तत्पुरुषः', आनता मानवेना यस्य तद् आनत० 'बहुव्रीहिः', तद् आनत० । हेलया अबहेलितं हेला० 'तत्पुरुषः', कुतिसतं च तत् कर्म कु० 'कर्मधारयः', हेलाञ्चहेलितं कुकर्म येन तत् हेला० 'बहुव्रीहिः', तत् हेला० । शर्मणः भा शर्म० 'तत्पुरुषः', शर्मभया राजि शर्म० 'तत्पुरुषः', तस्मै शर्म० । मान एव तस्मात् मान० 'कर्मधारयः', नवश्चासौ इन्श्च नवेनः 'कर्मधारयः', मानतमायां नवेनः मान० 'तत्पुरुषः', तं मान० ॥

२८—जिनेषु सामजाः जिन० 'तत्पुरुषः' तेषां जिन० । न शिवं अशिवं 'नञ्-तत्पुरुषः', शान्तं अशिवं येन तत् शान्ता० 'बहुव्रीहिः', तत् शान्ता० । वसुधाया आमाः

वसु० 'तत्पुरुषः', वसुधामान् द्यतीति वसु० 'उपपद' समासः, वसुधाऽऽपदा ईशा यस्याः सा वसु० 'बहुव्रीहिः' ॥

२९—पूज्यैः अर्चितः पूज्या० 'तत्पुरुषः' । चतुराणां चित्तानि चतुर० 'तत्पुरुषः', चतुरचित्तानि एव चकोराः चतुर० 'कर्मधारयः', चतुरचित्तचकोराणां चक्रं चतुर० 'तत्पुरुषः', चतुरचित्तचकोरचक्रे चन्द्रः चतुर० 'तत्पुरुषः', तत्सं० चतुर० । प्रभावस्य भवनं प्रभाव० 'तत्पुरुषः' । मोहस्य सारं मोह० 'तत्पुरुषः', दितं मोहसारं येन स दित० 'बहुव्रीहिः' । संसार एव सागरः संसार० 'कर्मधारयः', संसारसागरस्य जलं संसार० 'तत्पुरुषः', तस्मिन् संसार० । चन्द्रस्येव प्रभा यस्य स चन्द्र०, तत्सं० चन्द्र० । भवैः नन्दि भव० 'तत्पुरुषः', भवनन्दि च तत् तमः भव० 'कर्मधारयः', भवनन्दि तमः हन्तीति भव० 'उपपद' समासः, भवनन्दि तमोहं सारं यस्य स भव० 'बहुव्रीहिः' ॥

३०—तीर्थानां ईशाः तीर्थे० 'तत्पुरुषः', तीर्थेशानां सार्थः तीर्थे० 'तत्पुरुषः', तत्सं० तीर्थे० । आरम्भ एव अगः आर० 'कर्मधारयः', आरम्भागे सामजः आर० 'तत्पुरुषः', तत्सं० आर० । तारा चासौ कान्तिश्च तार० 'कर्मधारयः', आननस्य तारकान्तिः आनन० 'तत्पुरुषः', समा आननतारकान्तिर्यस्य स समा० 'बहुव्रीहिः', तत्सं० समा० । सन्दोह एव राहुः सन्दोह० 'कर्मधारयः' सन्दोहराहोः बलं सन्दोह० 'तत्पुरुषः', सन्दोहराहुबलस्य निमयनं सन्दोह० 'तत्पुरुषः', तस्मिन् सन्दोह० । तमश्च संरम्भश्च आगश्च तमःसं० 'इतरेतर-द्वन्द्वः', तेषां तमःसं० । अजेन समानः अज० 'तत्पुरुषः', तत्सं० अज० । नतानां आरं नता० 'तत्पुरुषः', नतारस्य कं नता० 'तत्पुरुषः', नतारकस्य अन्तो यस्मात् स नता० 'बहुव्रीहिः', तस्मिन् नता० ॥

३१—सम्यग् दृष्टिर्थां ते सम्य० 'बहुव्रीहिः', तेषां सम्य० । सती मा यस्याः सा सद्मा 'बहुव्रीहिः' । अतिशयेन वरा अति० 'मादि' समासः । मरस्य राजिः मर० 'तत्पुरुषः', मरराजिं गच्छतीति मर० 'उपपद' समासः, तस्मिन् मर० । सती चासौ भारती च सद्मा० 'कर्मधारयः' । रत्ना वरा रति० 'तत्पुरुषः', अमराणां राजिः अपर० 'तत्पुरुषः', रतिवरा चासौ अमरराजिश्च रति० 'कर्मधारयः', रतिवरा मरराज्या गेया रति० 'तत्पुरुषः' ॥

३२—सुधाकरस्य बिम्बं सुधा० 'तत्पुरुषः', नवं च तत् सुधाकरबिम्बं च नव० 'कर्मधारयः', नवसुधाकरबिम्बवद् दन्ती यस्य स नव० 'बहुव्रीहिः', तं नव० । स्वधासौ अनेकपथ स्थाने० 'कर्मधारयः', तं स्थाने० । कमलेन मुक्तः कमल० 'तत्पुरुषः', कमलमुक्त-श्चासौ घनाघनश्च कमल० 'कर्मधारयः', कमलमुक्तप्रगोधनवद् आभा यस्य स कमल० 'बहुव्रीहिः', तं कमल० । पुण्यमेव स्वं पुण्य० 'कर्मधारयः', समुपात्तं पुण्यस्त्वं यया सा

सगु० 'बहुव्रीहिः' । पङ्क्तस्य मलः पङ्क्त० 'तत्पुरुषः', अनेकश्चासौ पङ्क्तमलश्च अनेक० 'कर्मधारयः', अनेकपङ्क्तमलेन गुक्तः अनेक० 'तत्पुरुषः', अनेकपङ्क्तमलगुक्तो घनो यस्याः सा अनेक० 'बहुव्रीहिः' । घना आभा यस्य स घनामः 'बहुव्रीहिः', तं घनामम् ॥

३३—इन्दुरिव यशांसि इन्दु० 'कर्मधारयः', तेषां इन्दु० । रामश्चासौ अङ्गजश्च रामा० 'कर्मधारयः', निरस्तो रामाङ्गजो येन स निरस्त० 'बहुव्रीहिः' । न विद्यते रुजा यस्य सः अरुजः 'बहुव्रीहिः', तत्सं० अरु० । शोभनो विधिर्यस्य स सु० 'बहुव्रीहिः', तत्सं० सु० । रामायाः अङ्गजः रामा० 'तत्पुरुषः', तत्सं० रामा० ॥

३४—अतिशयेन गतः अति० 'प्रादि' समासः । अतिशयेन चण्डः अति० 'प्रादि' समासः, अतिचण्डश्चासौ भास्वाश्च अति० 'कर्मधारयः', अतिचण्डभास्वद्वत् महो यस्य सः अति० 'बहुव्रीहिः' । शिवमेव पूः शिव० 'तत्पुरुषः', तस्य शिव० । न यशः अयशः 'नञ्त्तत्पुरुषः', तस्मात् अयशस्तः । अपायेन रहितः अपाय० 'तत्पुरुषः' । जिनानां ओघः जिनौ० 'तत्पुरुषः' । भास्वत् महो यस्य स भास्व० 'बहुव्रीहिः' । शिवं पुरं यस्य स शिव० 'बहुव्रीहिः' । विधेयेन सहितं सविधेयं 'बहुव्रीहिः', सविधेयं श्वस्तं यस्य स सविधेय० 'बहुव्रीहिः' ॥

३५—प्रचुराणि च तानि पुण्यानि च प्रचुर० 'कर्मधारयः', प्रचुरपुण्यानां भराः प्रचुर० 'तत्पुरुषः', तैः प्रचुर० । विशेषेण नम्राः विनम्राः 'प्रादि' समासः, अपगता अपाया येभ्यस्ते अपा० 'बहुव्रीहिः', विनम्राश्च ते अपापायाश्च विनम्रा० 'कर्मधारयः', विनम्रापापाया मानया यस्य स विनम्रा० 'बहुव्रीहिः', तं विनम्रा० । सुधारुचेः रङ्गः सुधा० 'तत्पुरुषः', सुधारुचिरङ्ग इव तारं सुधा० 'कर्मधारयः', तत् सुधा० । भवतः वचनं भव० 'तत्पुरुषः', तद् भव० । पापस्य आयो यस्मात् स पापा० 'बहुव्रीहिः', पापायश्चासौ मानश्च पापा० 'कर्मधारयः', व्यपास्तः पापायमानो येन स व्यपा० 'बहुव्रीहिः' तत्सं० व्यापा० । वसुधायां रुचिरं वसुधा० 'तत्पुरुषः', तद् वसुधा० । गतम् आरं यस्मात् तद् गता० 'बहुव्रीहिः', तद् गता० ॥

३६ वाचो विभवः वाग्वि० 'तत्पुरुषः', विशदश्चासौ वाग्विभवश्च विशद० 'कर्मधारयः', सारं च तद् अमृतं च सारा० 'कर्मधारयः', विशदवाग्विभवेन अभिभूतं सारामृतं यया सा विशद० 'बहुव्रीहिः' । तारकाणां ईशः तार० 'तत्पुरुषः', शोभनश्चासौ तारकेशश्च सुतार० 'कर्मधारयः' आस्यमेव सुतारकेशः आस्य० 'कर्मधारयः', समुदित आस्यसुतारकेशो यस्याः सा समुदिता० 'बहुव्रीहिः' । उपप्लवानां चमूः उप० 'तत्पुरुषः', तां उप० । उचितस्य प्रदानं उचित० 'तत्पुरुषः', तस्मिन् उचित० । न विद्यते सारो यस्यां सा असारा 'बहुव्रीहिः', तां असाराम् ॥

३७—यीदानीं आगमः पीडा० 'तत्पुरुषः' । मर्त्यानां आनन्दः मर्त्या० 'तत्पुरुषः', 'दत्तो मर्त्यानन्दो येन स दत्त०' 'बहुव्रीहिः', तं दत्त० । न तनूनि अतनूनि 'नञ्त्तत्पुरुषः', उद्भवश्च भयं च यशश्च उद्भव० 'इतरेतरद्वन्द्वः', अतनूनि च तानि उद्भवभययशांसि च अतनू० 'कर्मधारयः', तेषां अतनू० । प्रकृष्टा सिद्धिर्यस्य स प्रसिद्धिः 'बहुव्रीहिः', तत्सं० प्रसिद्धे । नन्दायाः तनुः नन्दा० 'तत्पुरुषः', नन्दातन्वोः उद्भवो यस्य स नन्दा० 'बहुव्रीहिः', तत्सं० नन्दा० ॥

३८—चित्तस्य वृत्तिः चित्त० 'तत्पुरुषः', यस्याः चित्तवृत्तिः यच्चित्त० 'तत्पुरुषः' । प्रशस्त आयो यया सा प्रश० 'बहुव्रीहिः' । तापं ददातीति ताप० 'उपपद' समासः, तत् ताप० । मानवानां प्रकरः मानव० 'तत्पुरुषः', तत्सं० मानव० । याता आपद् यस्य यस्माद् या स याता० 'बहुव्रीहिः', तं याता० । आरं च तमश्च रुजा च आलं च आर० 'इतरे-तरद्वन्द्वः', सितानि आरतमोरुजालानि येन स सिता० 'बहुव्रीहिः', तं सिता० ॥

३९—जिनानां आगमः जिना० 'तत्पुरुषः', तत्सं० जिना० । दव इव अरयः दवा० 'कर्मधारयः', दवावीणां हरः दवा० 'तत्पुरुषः', तस्मिन् दवा० । वर्णैः सहितं सवर्णं 'बहु-व्रीहिः', तस्मिन् सवर्णे । आरम्भेण सहिता सारम्भा 'बहुव्रीहिः', सारम्भा चासौ आजिश्च सार० 'कर्मधारयः', सारम्भाजिरेव नागः सार० 'कर्मधारयः', सारम्भाजिनागम्य मदः सार० 'तत्पुरुषः', सारम्भाजिनागमदस्य धारि सार० 'तत्पुरुषः', सारम्भाजिनागमदधारिणि हरिः सार० 'तत्पुरुषः', तत्सं० सार० । न सवर्ण अस० 'नञ्त्तत्पुरुषः', तस्मिन् अस० ॥

४०—जिनस्य पदं जिन० 'तत्पुरुषः', तत् जिन० । विशाला चासौ आपश्च विशाला० 'कर्मधारयः', विशालापत्तेः त्रायते इति विशाला० 'उपपद' समासः, तद् विशाला० । परश्चासौ आगमश्च परा० 'कर्मधारयः', परागमस्य धूः परा० 'तत्पुरुषः', तां परा० । आमश्च शोरश्च आम० 'इतरेतरद्वन्द्वः', विगतौ आमशोको यस्याः सा विगता० 'बहुव्रीहिः', तां विगता० । स्मेरं आननं यस्याः सा स्मेरा० 'बहुव्रीहिः', तां स्मेरा० । शोभनश्चासौ जनश्च सुजनः 'कर्मधारयः', तत्सं० सुजनः । परागेण मधुरं पराग० 'तत्पुरुषः', तत् पराग० ॥

४१—सर्वं वेत्तीति सर्व० 'उपपद' समासः, श्रेयासश्चासौ सर्वविच्च श्रेयांस० 'कर्म-धारयः', तं श्रेयांस० । अङ्गिनां गणः अङ्गि० 'तत्पुरुषः', तत्सं० अङ्गि० । त्रियामायाः फान्तः त्रियामा० 'तत्पुरुषः', त्रियामाकान्तवद् आननं यस्य स त्रियामा० 'बहुव्रीहिः', तं त्रियामा० । मान एव वातः मान० 'कर्मधारयः', तस्मिन् मान० । न विद्यते अन्तो यस्य सः अनन्त० 'बहुव्रीहिः', अनन्तो महिमा यस्य सः अनन्त० 'बहुव्रीहिः', तं अनन्त० । न मा अमा 'नञ्त्तत्पुरुषः' ॥

४२—ऋभूणां सदः ऋभू० 'तत्पुरुषः' । शैलानां राजानः शैल० 'तत्पुरुषः', अंशौ एव शैलराजाः अंशौ० 'कर्मधारयः', तान् अंशौ० । अनन्तश्चासौ महिमा च अनन्त० 'कर्मधारयः' अनन्तमहिम्नः प्रभवो यस्याः सा अनन्त० 'बहुव्रीहिः', तां अनन्त० । आप्तानां निरुरः आप्त० 'तत्पुरुषः', तं आप्त० । राकायाः राजा राका० 'तत्पुरुषः', राकाराज-वद् आननं यस्य स राका० 'बहुव्रीहिः', तं राका० । न हिमा अहिमा 'नञ्त्तत्पुरुषः', अहिमा प्रभा यस्य सः अहिम० 'बहुव्रीहिः', अहिमप्रभवद् वापः कायो यस्य सः अहिम० 'बहुव्रीहिः', तं अहिम० ॥

४३—निर्वाणस्य निर्घृतिः निर्वाण० 'तत्पुरुषः', निर्वाणनिर्घृतिं पुष्पन्तीति निर्वाण० 'उपपद' समासः, तेषां निर्वाण० । प्रचुरश्चासौ प्रमादश्च प्रचुर० 'कर्मधारयः', प्रचुरप्रमादस्य मारो यस्मिन् स प्रचुर० 'बहुव्रीहिः', तं प्रचुर० । भव एव अरिः भवा० 'कर्मधारयः', भवारेः हरिर्यस्मात् स भवा० 'बहुव्रीहिः', तेन भवा० । समा चासौ मा च सम० 'कर्मधारयः', सममायाः आगमो यस्मिन् स सम० 'बहुव्रीहिः', तेन सम० । विद्वांश्चासौ जनश्च विद्वा० 'कर्मधारयः' । आरम्भ एव वारि आर० 'कर्मधारयः' आरम्भवारिणि हरिः आर० 'तत्पुरुषः', तेन आर० ॥

४४—सारा चासौ अतुला च सारा० 'कर्मधारयः', सारातुला आभा यस्य स सारा० 'बहुव्रीहिः', तं सारा० । न विद्यते मलो यस्यां सा अमला 'बहुव्रीहिः' । यतिरेव मा यति० 'कर्मधारयः', यतिमया नवीनः यति० 'तत्पुरुषः' । अमला आपतिर्यस्य तद् अमला० 'बहुव्रीहिः', तद् अमला० ॥

४५—भ्रमणेन अर्जितानि भ्रम० 'तत्पुरुषः' । पर्जन्याश्च दानवाश्च पर्जन्य० 'इतरेतरद्वन्द्वः', सुष्ठु पूज्यः सुपूज्यः 'मादि' समासः, पर्जन्यदानवानां सुपूज्यः पर्जन्य० 'तत्पुरुषः', तत्सं० पर्जन्य० । सुष्ठु तानवानि सुता० 'मादि' समासः, तानि सुता० । तव नाम त्वन्नाम 'तत्पुरुषः' । पर्जन्यवद् दानं यस्य स पर्जन्य० 'बहुव्रीहिः', तत्सं० पर्जन्य० । वसुपूज्यस्य सुतः वसु० 'तत्पुरुषः', तत्सं० वसु० । न नवानि अनवानि 'नञ्त्तत्पुरुषः' ॥

४६—ध्यानस्य अन्तरं ध्याना० 'तत्पुरुषः', तस्मिन् ध्याना० । मरणं ददातीति मरणदः 'उपपद' समासः, मरणदश्चासौ अमितश्च मरण० 'कर्मधारयः' मरणदामितश्चासौ मोहश्च मरण० 'कर्मधारयः', मरणदामितमोहस्य नाशो यस्याः सा मरण० 'बहुव्रीहिः', तां मरण० । दत्तं ईहितं यया सा दत्ते० 'बहुव्रीहिः', तां दत्ते० । उपकारस्य कारिणी उप० 'तत्पुरुषः', उपकारकारिणी वाग् यस्याः सा उप० 'बहुव्रीहिः', तां उप० । यमश्च आमश्च रणश्च यम० 'इतरेतरद्वन्द्वः', यमामरणान् दतीति यमा० 'उपपद' समासः, तां यमा० । मोहनस्य आशा मोह० 'तत्पुरुषः', इवा मोहनाशा यया सा इव० 'बहुव्रीहिः', तां इव० ॥

४७—शास्त्राणां विद्या शास्त्रं 'तत्पुरुषः', शास्त्रविद्यायाः तरः शास्त्रं 'तत्पुरुषः', तत् शास्त्रं । भवं तुदतीति भव० 'उपपद'समासः, तद् भव० । सर्वे च ते भावाश्च सर्व० 'कर्मधारयः', सर्वभावान् विभे इति सर्व० 'उपपद'समासः, तत्सं० सर्व० । रोग एव विभवः रोग० 'कर्मधारयः', यातो रोगविभवो यस्मात् तद् यात० 'बहुव्रीहिः', तद् यात० । दिवं आरं येन तद् दिता० 'बहुव्रीहिः', तद् दिता० ॥

४८—यतीनां गणः यति० 'तत्पुरुषः' । चण्डा चासौ ईतिश्च चण्डेतिः 'कर्मधारयः', भिन्ना चण्डेतिर्येन स भिन्न० 'बहुव्रीहिः' । अमला कला यस्याः सा अमल० 'बहुव्रीहिः', तत्सं० अमल० । वरा शोभा यस्याः सा वर० 'बहुव्रीहिः', वरशोभा नाभिर्यस्याः सा वर० 'बहुव्रीहिः', तत्सं० वर० । अतिशयेन कोमलं अति० 'मादि'समासः, अतिकोमलं च तत् फलेवरं च अति० 'कर्मधारयः', अतिकोमलकलेवरस्य शोभना आभा यस्याः सा अति० 'बहुव्रीहिः', तत्सं० अति० ॥

४९—उपान्ते समेताः उपा० 'तत्पुरुषः', देवानां देवाः देव० 'तत्पुरुषः', उपान्तसमेता देवदेवा यस्मिन् तद् उपा० 'बहुव्रीहिः', तस्मिन् उपा० । कमलेन कमलया वा सहितः सकमलः 'बहुव्रीहिः', तं सकमलम् । विशिष्टा भा यस्य तद् वि० 'उपपद'समासः, तस्मिन् वि० । जिनेषु वरः जिन० 'तत्पुरुषः', तं जिन० । जनानां ओघः जनौघः 'तत्पुरुषः' । देवैः ईहितः देवे० 'तत्पुरुषः', तं देवे० । विगतो मलो यस्मात् तद् विमलं 'बहुव्रीहिः', तद् विमलम् । विशेषेण भासि विभासि 'मादि'समासः, तद् विभासि ॥

५०—नियोगस्य आयः नियो० 'तत्पुरुषः', तस्मिन् नियो० । अनर्थं ददातीति अन० 'उपपद'समासः, तद् अन० । रतिश्च प्रियं च रति० 'इतरेतरद्वन्द्वः' रतिप्रिये ददतीति रति० 'उपपद'समासः, भविना रतिप्रियदाः भवि० 'तत्पुरुषः' । तीर्थस्य अधिपाः तीर्थ्या० 'तत्पुरुषः' । वरश्चासौ दम्भश्च वर० 'कर्मधारयः', तं वर० । न विद्यतेऽर्थां येषां तेऽनर्थाः 'बहुव्रीहिः' । रतेः प्रियः रति० 'तत्पुरुषः', विशिष्टः रतिप्रियः विरति० 'मादि'समासः, दम्भश्च विरतिप्रियश्च दम्भ० 'इतरेतरद्वन्द्वः', अनर्थानां दम्भविरतिप्रियौ अनर्थ० 'तत्पुरुषः', अनर्थदम्भविरतिप्रियौ धन्तीति अनर्थ० 'उपपद'समासः । नदीनां इनाः नदीनाः 'तत्पुरुषः' ॥

५१—भवं विध्नतीति भव० 'उपपद'समासः, तेषां भव० । सिद्धिरेव सौधं सिद्धि० 'कर्मधारयः', तत् सिद्धि० । अन्तरथ आमश्च अन्त० 'कर्मधारयः', सिद्धः अन्तरामो येन स सिद्ध० 'बहुव्रीहिः', तत्सं० सिद्धा० । नय एव मा नयमा 'कर्मधारयः', नयमायां न विद्यते लपो येषां ते नय० 'बहुव्रीहिः', तेषां नय० । नयाथ मानं च यमाश्च नय० 'इतरे-

तरद्वन्द्वः', रामाश्च ते नयमानयमाश्च राम० 'कर्मधारयः', रामनयमानयमानां आलयाः राम० 'तत्पुरुषः', तेषां राम० ॥

५२—रामेण सहिता सरामा 'बहुव्रीहिः' । सुष्ठु प्रभा यस्याः सा सु० 'बहुव्रीहिः' ॥

५३—तमसः तनुता तमस्त० 'तत्पुरुषः', तां तमस्त० । अन्तस्य मा अन्तमा 'तत्पुरुषः', अन्तमायाः आयः अन्त० 'तत्पुरुषः', न विद्यते अन्तमाऽऽयो यस्य सः अनन्त० 'बहुव्रीहिः' । परे च मोदश्च मलश्च पर० 'इतरेतरद्वन्द्वः', न समाः असमाः 'नञ्त्तत्पुरुषः', असमा इताः परमोदमला यस्मात् सः असमे० 'बहुव्रीहिः' । न समेतः अस० 'नञ्त्तत्पुरुषः', मायया असमेतः मायाऽस० 'तत्पुरुषः', तत्सं० मायाऽस० । परम ऊहो यस्य स पर० 'बहुव्रीहिः', तं पर० । न लोभवान् अलोभवान् 'नञ्त्तत्पुरुषः', तं अलोभ० ॥

५४—केन आमोदिताः कामो० 'तत्पुरुषः', अवनिः धनं येषां ते अवनि० 'बहुव्रीहिः' कामोदिताश्च ते अवनिधनाश्च कामो० 'कर्मधारयः', कामोदितावनिधनैः आहतः कामो० 'तत्पुरुषः', तत्सं० कामो० । अवन्यां वरः अवनि० 'तत्पुरुषः' । तीर्थं पान्तीति तीर्थ० 'उपपद' समासः, तेषां तीर्थ० । कामं उदितः कामो० 'तत्पुरुषः', तत्सं० कामो० । मानस्य सेना मान० 'तत्पुरुषः', कृता मानसेना यस्मात् स ऋत० 'बहुव्रीहिः' ॥

५५—तत्त्वेन सहितः सत० 'बहुव्रीहिः', तत्सं० सत० । न विद्यते अन्या यस्याः सा अन० 'बहुव्रीहिः', तां अन० । ऊहानां सदनं ऊह० 'तत्पुरुषः' । ततश्चासौ मोदश्च तत० 'कर्मधारयः', ततमोदस्य मारो यस्मात् तत् तत० 'बहुव्रीहिः' । चिन्तितश्चासौ अर्थश्च चिन्ति० 'कर्मधारयः', चिन्तितार्थस्य जनकः चिन्ति० 'तत्पुरुषः' । यामानां आगमनं यस्मात् स यामा० 'बहुव्रीहिः' । हसच्च अनन्तं च हसद० 'कर्मधारयः', हसदनन्तं च तमश्च हसद० 'कर्मधारयः', हसदनन्तमो ददातीति हसद० 'उपपद' समासः, तत् हसद० ॥

५६—उदाराश्च ते गुणाश्च उदार० 'कर्मधारयः', तैः उदार० । रङ्गे मनो यस्याः सा रङ्ग० 'बहुव्रीहिः' । अघं च मानश्च अघ० 'इतरेतरद्वन्द्वः' अघमानयोः मतिः अघ० 'तत्पुरुषः', अस्ता अघमानमतिर्यया सा अस्ता० 'बहुव्रीहिः' । न विद्यते आदरो यस्मिन् सः अना० 'बहुव्रीहिः', तेन अना० ॥

५७—सन् धर्मो यस्य स सद्धर्मः 'बहुव्रीहिः', तत्सं० सद्धर्मः । विमुक्ता माया येन स विमुक्त० 'बहुव्रीहिः', तस्मै विमुक्त० । तनोः भवतीति तनु० 'उपपद' समासः, तस्मै तनु० । धराया ईशः धरेशः 'तत्पुरुषः', धरेशश्चासौ मानुश्च धरेश० 'कर्मधारयः', तस्य धरेश० । पवित्रा चासौ मा च पवित्र० 'कर्मधारयः', पवित्रमाया आयो यस्या सा पवित्र०

‘बहुव्रीहिः’, पवित्रमाऽऽया आयतिर्यस्य स पवित्र० ‘बहुव्रीहिः’, तत्सं० पवित्र० । न तनुः अतनुः ‘नञ्त्तत्पुरुषः’, अतनुश्चासौ भवश्च अतनु० ‘कर्मधारयः’, तस्मै अतनु० । धरेशवद् भानुर्यस्य स धरेश० ‘बहुव्रीहिः’, तस्य धरेश० ॥

५८—दम एव हव्यभृग् दम० ‘बहुव्रीहिः’, तेन दम० । जिनानां आली जिना० ‘तत्पुरुषः’ । रागश्च मरश्च राग० ‘इतरेतरद्वन्द्वः’, सम्पन्नौ रागमरौ यस्मात् स सम्पन्न० ‘बहुव्रीहिः’, सम्पन्नरागमरश्चासौ मानश्च सम्पन्न० ‘कर्मधारयः’, सम्पन्नरागमरमान एव वन्यः सम्पन्न० ‘कर्मधारयः’, ताः सम्पन्न० । रदानां इव आभा यासां ताः रदा० ‘बहुव्रीहिः’, ताः रदा० । सती सम्पद् यस्याः सा सत्स० ‘बहुव्रीहिः’ । नरा एव अगमाः नरा० ‘कर्मधारयः’, नरागमानां रमा नरा० ‘तत्पुरुषः’, नीरं ददातीति नीरदः, नवश्चासौ नीरदश्च नव० ‘कर्मधारयः’, नवनीरद इव आभा यस्याः सा नव० ‘बहुव्रीहिः’, नरागमरमायां नवनीरदाभा नरा० ‘तत्पुरुषः’ ॥

५९—सन्तश्च ते कामाश्च सत्का० ‘कर्मधारयः’, सत्कामानां सङ्गमः सत्का० ‘तत्पुरुषः’, रसायां जायते इति रसाजः ‘उपपद’समासः, सत्कामसङ्गम एव रसाजः सत्का० ‘कर्मधारयः’, रसस्य उपमानं रसो० ‘तत्पुरुषः’, सत्कामसङ्गमरसाजे रसोपमानं यस्याः सा सत्का० । जिनानां इन्द्रः जिने० ‘तत्पुरुषः’, जिनेन्द्रस्य सत्का जिनेन्द्र० ‘तत्पुरुषः’ । आमस्य सङ्गः आम० ‘तत्पुरुषः’, त आम० । न विद्यते रसो यस्याः सा अरसा ‘बहुव्रीहिः’ । अपगतो मानो यस्याः सा अप० ‘बहुव्रीहिः’ ॥

६०—कवीनां क्रोधिः कवि० ‘तत्पुरुषः’, कविक्रोदया काम्या कवि० ‘तत्पुरुषः’ तां कवि० । प्रकृष्टा इप्तिः प्रज्ञप्तिः, कामिता चासौ रसा च कामित० ‘कर्मधारयः’, प्रज्ञप्तेः कामितरसा प्रज्ञप्ति० ‘तत्पुरुषः’, तां प्रज्ञप्ति० । अमरेषु उचिता अपरो० ‘तत्पुरुषः’ । दुष्टाश्च ते दोषाश्च दुष्ट० ‘कर्मधारयः’, तान् दुष्ट० । न पितः अपितः ‘नञ्त्तत्पुरुषः’, अपितो रसो यस्याः सा अमित० ‘बहुव्रीहिः’ । रोचित आयो यस्याः सा रोचि० ‘बहुव्रीहिः’ ॥

६१—शान्तिश्चासौ जिनश्च शान्ति० ‘कर्मधारयः’, तं शान्ति० । इन्द्राणां ततिः इन्द्र० ‘तत्पुरुषः’ । श्रिया युक्तं जातरूपं श्रीजात० ‘मध्यमपदलोपी’ समासः, श्रीजातरूपमिव तनुः श्रीजात० ‘कर्मधारयः’, कान्तश्चासौ रसश्च कान्त० ‘कर्मधारयः’, श्रीजातरूपतनौ कान्तरसः श्रीजात० ‘तत्पुरुषः’, श्रीजातरूपतनुकान्तरसेन अभिरामः श्रीजात० ‘तत्पुरुषः’, तं श्रीजात० । श्रीजातस्य रूपं श्रीजात० ‘तत्पुरुषः’, नुचं श्रीजातरूपं येन स नुच० ‘बहुव्रीहिः’, तत्सं० नुच० । कान्ता रसा यासां ताः कान्त० ‘बहुव्रीहिः’, ताभिः कान्त० ॥

६२—अर्चितौ पदौ यस्याः सा अर्चित० ‘बहुव्रीहिः’ । मन्दाराणां वारः मन्दार० ‘तत्पुरुषः’ । मन्दारवारश्च मणयश्च मन्दार० ‘इतरेतरद्वन्द्वः’ । मन्दारवारमणिभिः मालितं मन्दार० ‘तत्पुरुषः’ । मन्दारवारमणिमालितं मस्तकं येषां ते मन्दार० ‘बहुव्रीहिः’ । तेषां मन्दार० । जिनेषु राजानः जिन० ‘तत्पुरुषः’ । जिनराजानां माला जिन० ‘तत्पुरुषः’ । न मन्दः अम० ‘नञ्चतत्पुरुषः’ । अमन्द आरवो यस्याः सा अमन्दा० ‘बहुव्रीहिः’ । अणिम्नां आलिः अणि० ‘तत्पुरुषः’ । अणिमाल्याः ता यस्मिन् तद् अणि० ‘बहुव्रीहिः’ । तद् अणि० । अस्तं कं येषां ते अस्त० ‘बहुव्रीहिः’ । तेषां अस्त० ॥

६३—गोस्तन्याः मधुरता गोस्तनी० ‘तत्पुरुषः’ । तां गोस्तनी० । हानिं छिन्ते इति हानिच्छिद् ‘उपपद’ समासः । नवश्चासौ रागश्च नव० ‘कर्मधारयः’ । महान्तश्च ते अरयश्च महा० ‘कर्मधारयः’ । आजिश्च नवरागश्च महारागश्च आजि० ‘इतरेतरद्वन्द्वः’ । आजिनवरागमहा-रीणां वारः आजि० ‘तत्पुरुषः’ । नाशित आजिनवरागमहारिवारो येन स नाशित० ‘बहु-व्रीहिः’ । तत्सं० नाशिता० । आधिरेव शुचिः आधि० ‘कर्मधारयः’ । तस्यां आधि० । मधु-र्येन छिन्ना मधु० ‘तत्पुरुषः’ । जिनेषु वरा जिन० ‘तत्पुरुषः’ । जिनवराणां आगमः जिन० ‘तत्पुरुषः’ । तत्सं० जिन० । हारि च तद् वाः हारि० ‘कर्मधारयः’ । तस्य हारि० ॥

६४—अचिरायाः अष्टयं पुमान् आचिरेयः, श्रिया युक्तः आचिरेयः श्रीआचि० ‘मध्यमपदलोपी’ समासः, श्रीआचिरेयस्य चरणौ श्रीआ० ‘तत्पुरुषः’ । श्रीआचिरेयचरणयोः अन्तिकं श्रीआ० ‘तत्पुरुषः’ । श्रीआचिरेयचरणान्तिके सक्तं श्रीआ० ‘तत्पुरुषः’ । श्रीआ-चिरेयचरणान्तिकसक्तं चित्तं यस्याः सा श्रीआ० ‘बहुव्रीहिः’ । रसनेन रोचितं रसन० ‘तत्पुरुषः’ । रसनरोचितं च तद् देहं च रसन० ‘कर्मधारयः’ । रसनरोचितदेहेन कान्ता रसन० ‘तत्पुरुषः’ । निर्गतो रसो येभ्यस्ते नीरसाः ‘बहुव्रीहिः’ । नीरसाश्च ते नराश्च नीरस० ‘कर्मधारयः’ । उचितं ददातीति उचितदा ‘उपपद’ समासः, नीरसनराणां उचितदा नीरस० ‘तत्पुरुषः’ ॥

६५—कुन्पुश्चासौ नायश्च कुन्पु० ‘कर्मधारयः’ । तत्सं० कुन्पु० । शमथस्य अवसथः शमथा० ‘तत्पुरुषः’ । प्रकृष्टं च तत् स्थानं च प्रकृष्ट० ‘कर्मधारयः’ । तत् प्रकृष्ट० । अरीणां राशिः अरि० ‘तत्पुरुषः’ । नवश्चासौ अरिराशिश्च नवारि० ‘कर्मधारयः’ । मोह एव नवा-रिराशिः मोह० ‘कर्मधारयः’ । तस्य मोह० । अम्बुनायस्य तुलना अम्बु० ‘तत्पुरुषः’ । तां अम्बु० । न अल्पा अन० ‘नञ्चतत्पुरुषः’ । अनल्पा चासौ आस्था च अन० ‘कर्मधारयः’ । आनन्द एव मा आन० ‘कर्मधारयः’ । अनल्पास्थायाः आनन्दमा अन० ‘तत्पुरुषः’ । अन-ल्पास्थाऽऽनन्दमायाः आयो यस्मात् सः अन० ‘बहुव्रीहिः’ । तत्सं० अन० । वारीणां राशिः

वारि० 'तत्पुरुषः', मोहनश्चासौ वारिराशिश्च मोहन० 'कर्मधारयः', नव एव मोहनवारिराशिः
नव० 'कर्मधारयः', तस्य नव० ॥

६६—जिनानां चक्रवालं जिन० 'तत्पुरुषः', तत् जिन० । आनन्दस्य दानं येषां ते
आनन्द० 'बहुव्रीहिः', आनन्ददानैः महितं आनन्द० 'तत्पुरुषः', तद् आनन्द० । नरकस्य
अन्तः नरका० 'तत्पुरुषः', नरकान्तं करोतीति नरका० 'उपपद' समासः, तत् नरका० ।
हारिणो गुणा यस्य तत् हारि० 'बहुव्रीहिः', तत् हारि० । नराणां कान्तं नर० 'तत्पुरुषः',
नरकान्तं करोतीति नर० 'उपपद' समासः, तत् नर० ॥

६७—जिनानां पतिः जिन० 'तत्पुरुषः', तस्य जिन० । आजिष्णुर्मा यस्याः सा
आजि० 'बहुव्रीहिः' । नराणां हिता नर० 'तत्पुरुषः' । न कलिता अक० 'नञ्' तत्पुरुषः ।
सुधा च सुधामश्च अन्नाणि च सुधा० 'इतरेतरद्वन्द्वः', धवलिम्ना अस्तानि सुधासुधाभाभ्राणि
यया सा धवलिमा० 'बहुव्रीहिः' । न जिष्णुः अजि० 'नञ्' तत्पुरुषः, अजिष्णुश्चासौ मानश्च
अजिष्णु० 'कर्मधारयः', अजिष्णुमानेन रहिता अजिष्णु० 'तत्पुरुषः' । कलिश्च तापश्च कलि-
तापौ 'इतरेतरद्वन्द्वः', कलितापौ करोतीति कलि० 'उपपद' समासः, तैः कलि० ॥

६८—जिनानां राजा जिन० 'तत्पुरुषः', पादयोः द्वन्द्वं पाद० 'तत्पुरुषः', जिन-
राजस्य पादद्वन्द्वं जिन० 'तत्पुरुषः', तत् जिन० । विभायाः आकरः विभा० 'तत्पुरुषः',
शययोः विभाऽऽकरः शय० 'तत्पुरुषः', शयविभाऽऽकरेण राजमाना शय० 'तत्पुरुषः' । श्रिया
युक्ता बला श्री० 'मध्यमपदलोपी' समासः, तत्सं० श्री० । वरं घलं यस्याः सा वर०
'बहुव्रीहिः', तत्सं० वर० । समश्चासौ सङ्कश्च सम० 'कर्मधारयः', तस्य सम० ।
विमाकरश्च राजा च विभा० 'इतरेतरद्वन्द्वः', विभाकरराजयोरिव मानं यस्याः सा
विभा० 'बहुव्रीहिः' ॥

६९—सुराणां आलिः सुरा० 'तत्पुरुषः' । अग्रा सेवा यस्य तत् 'बहुव्रीहिः' तस्मिन्
अग्र० । शोभनं च तद् दर्शनं च सुद० 'कर्मधारयः', सुदर्शनं धरतीति सुद० 'उपपद'-
समासः, तस्मिन् सुद० । न विद्यते शमनं यस्य सः अश० 'बहुव्रीहिः', तं अश० । शोभनं
दर्शनं यस्य स सुद०, धराया ईशः धरेशः, सुदर्शनश्चासौ धरेशश्च सुद० 'कर्मधारयः', तं
सुद० । अन्तश्च वामा च अन्त० 'इतरेतरद्वन्द्वः', न विद्येते अन्तवामे यस्य सः अनन्त०
'बहुव्रीहिः', तं अनन्त० ॥

७०—सर्वज्ञानां संहतिः सर्वज्ञ० 'तत्पुरुषः' । भवश्च अरयश्च जनिश्च ज्ञापश्च भवारि०
'इतरेतरद्वन्द्वः', भवारिजनिज्ञापैः तिरोहिता भवारि० 'तत्पुरुषः', भवारिजनिज्ञापतिरोहिता
श्रीर्यस्याः सा भवा० 'बहुव्रीहिः' । कृता धीर्यः ते कृत० 'बहुव्रीहिः', तेषां कृत० । आरम्भ

एव वारिजं आर० 'कर्मधारयः', निशायाः पतिः निशा० 'तत्पुरुषः', आरम्भवारिजे निशापतिः आरम्भ० 'तत्पुरुषः', आरम्भवारिजनिशापतिवद् रोहिता आरम्भ० 'कर्मधारयः' आरम्भवारिजनिशापतिरोहिता श्रीर्यस्याः सा आरम्भ० 'बहुव्रीहिः' ॥

७१—गुणानां गणाः गुण० 'तत्पुरुषः', तान् गुण० । आभया सहिता साभा 'बहुव्रीहिः' । रतेः ईशः रतीशः 'तत्पुरुषः', तं रती० । भवश्च तोदश्च माया च भव० 'इतरेतरद्वन्द्वः', ताः भव० । ज्ञानमेव श्रीः ज्ञान० 'कर्मधारयः', तस्यै ज्ञान० । तस्य पठनं तत्प० 'तत्पुरुषः', तत्पठने उद्यताः तत्प० 'तत्पुरुषः' तेषां तत्प० । दमस्य आपो यस्याः सा दमाया 'बहुव्रीहिः' ॥

७२—चञ्चती च ते विलोचने च चञ्च० 'कर्मधारयः', मरीचीनां चयः मरीचि० 'तत्पुरुषः', चञ्चद्विलोचनयोः मरीचिचयः चञ्च० 'तत्पुरुषः', चञ्चद्विलोचनमरीचिचयेन अभिभूता चञ्च० 'तत्पुरुषः', सारङ्गस्य ता सार० 'तत्पुरुषः', चञ्चद्विलोचनमरीचिचयाभिभूता सारङ्गता यया सा चञ्च० 'बहुव्रीहिः' । स्फटिकवद् रोचितं स्फटिक० 'कर्मधारयः' स्फटिकरोचितं च तद् भाळं च स्फटिक० 'कर्मधारयः', स्फटिकरोचितभालेन कान्तो स्फटिक० 'तत्पुरुषः' । स्फटिनः कराः स्फटि० 'तत्पुरुषः', स्फटिकरवद् उचिता स्फटि० 'कर्मधारयः' स्फटिकरोचिता भा येषां ते स्फटि० 'बहुव्रीहिः', अलकान्तां अन्ताः अलका० 'तत्पुरुषः', स्फटिकरोचितभा अलकान्ता यस्याः सा स्फटि० 'बहुव्रीहिः' ॥

७३—मल्लिञ्चासौ नाथश्च मल्लि० 'कर्मधारयः', श्रिया युक्तः मल्लिनाथः श्रीमल्लि० 'मध्यमपदलोपी' समासः, तत्सं० श्रीमल्लि० । शमथ एव द्रुमः शमथ० 'कर्मधारयः', शमथद्रुमस्य सेकः शमथ० 'तत्पुरुषः', शमथद्रुमसेके पाथः ज्ञमथ० 'तत्पुरुषः' । कान्तश्चासौ प्रियङ्गुश्च कान्त० 'कर्मधारयः', कान्तप्रियङ्गोः रुचिः कान्त० 'तत्पुरुषः', कान्तप्रियङ्गरुचि-वद् रोचितं कान्त० 'मध्यमपदलोपी' समासः, कायस्य तेजः काय० 'तत्पुरुषः', कान्तप्रियङ्गरुचिरोचितं कायतेजो यस्य स कान्त० 'बहुव्रीहिः', तत्सं० कान्त० । पाद एव अञ्जं पादा० 'कर्मधारयः' । मदनस्य अतिः मद० 'तत्पुरुषः', मदनार्तो मधुः मद० 'तत्पुरुषः', तस्मिन् मद० । विमुक्तं अप्रियं येन स विमुक्ता० 'बहुव्रीहिः', तत्सं० विमुक्ता० । चिरं च तद् उचितं च चिरो० 'कर्मधारयः', चिरोचितं च तत् कं च चिरो० 'कर्मधारयः', तस्मै चिरो० । न जायते इति अजः, तत्सं० अजः ॥

७४—इन्दुकान्तवद् अच्छा इन्दु० 'कर्मधारयः' । न विद्यते सङ्गमो येषां ते अस० 'बहुव्रीहिः', तेषां अस० । प्रकाश एव च्छाया प्रकाश० 'कर्मधारयः', प्रकाशच्छायाया

विलम्बः प्रकाशः 'तत्पुरुषः', कृता प्रकाशच्छायाविलम्बेन यतिः येन तत् कृतं 'बहु-
व्रीहिः', तत् कृतं ॥

७५—मोहश्च अनश्च मोहानौ 'इतरेतरद्वन्द्वः', मोहानयोः आयः मोहा० 'तत्पुरुषः',
अस्तः मोहानायो यस्याः सा अस्त० 'बहुव्रीहिः' । अम एव तामरसं अम० 'कर्मधारयः',
तद् अम० । वाग् एव चन्द्रः वाक्च० 'कर्मधारयः', वाक्चन्द्रस्य रूक् वाक्च० 'तत्पुरुषः' ।
तमसो भरः तमो० 'तत्पुरुषः', तं तमो० । आयासश्च मानश्च ममता च मरश्च आयास० 'इत-
रेतरद्वन्द्वः', आयासमानममतामराणां संस्तवः आयास० 'तत्पुरुषः', न विद्यते आयासमात-
ममतामरसंस्तवो येषां ते अनायास० 'बहुव्रीहिः', तेषां अनायास० ॥

७६—जैनं च तत् शासनं च जैन० 'कर्मधारयः', श्रिया युक्तं जैनशासनं श्रीजैन०
'मध्यमपदलोपी' समासः, श्रीजैनशासनस्य हिता श्रीजैन० 'तत्पुरुषः' । अहितानां आली
अहिताली 'तत्पुरुषः', निखिला चासौ अहिताली च निखिला० 'कर्मधारयः', निखिला-
हितास्याः संभिद् निखिला० 'तत्पुरुषः' । अमराणां सभा अमर० 'तत्पुरुषः', नता अमर-
समा यस्याः सा नता० 'बहुव्रीहिः' । सुरैः भासमाना सुर० 'तत्पुरुषः' । धरणस्य म्रिया
धरण० 'तत्पुरुषः' । संभिन्नं च तत् तामरसं च संभिन्न० 'कर्मधारयः', संभिन्नतामरसवद्
भासुरा संभिन्न० 'कर्मधारयः', संभिन्नतामरसभासुरा भा यस्याः सा संभिन्न० 'बहुव्रीहिः' ॥

७७—महान्तश्च ते मुनयश्च महा० 'कर्मधारयः', विस्मिता महामुनयो येन तद् विस्मित०
'बहुव्रीहिः', तद् विस्मित० । निर्गता माया यस्मात् स निर्मायः 'बहुव्रीहिः', तत्सं निर्मायः ।
विस्मितं महो यस्य स विस्मित० 'बहुव्रीहिः' ॥

७८—जिनान् पान्तीति जिनपाः 'उपपद' समासः । कान्तायाः रसः कान्ता० 'तत्पु-
रुषः', तं कान्ता० । गत्या पराजिताः गति० 'तत्पुरुषः', गतिपराजिता राजहंसा यैस्ते गति०
'बहुव्रीहिः' । कीर्तिश्च कं च कीर्तिके 'इतरेतरद्वन्द्वः', शोभने कीर्तिके यस्याः सा सुकी०
'बहुव्रीहिः', तां सुकी० । तारा चासौ सङ्गतिश्च तार० 'कर्मधारयः', तारसङ्गत्या पराः
तार० 'तत्पुरुषः' । राजा च हंसश्च राज० 'इतरेतरद्वन्द्वः', जितौ राजहंसौ यैस्ते जित० 'बहुव्रीहिः' ॥

७९—दुःखेन दान्ताः दुर्दा०, दुर्दान्ताश्च ते वादिनश्च दुर्दा० 'कर्मधारयः', दुर्दान्त-
वादिना कुमतं दुर्दा० 'तत्पुरुषः', दुर्दान्तवादिकुमतमेव त्रिपुरा दुर्दा० 'कर्मधारयः', दुर्दान्त-
वादिकुमतत्रिपुरस्य अभिघातः दुर्दा० 'तत्पुरुषः', तस्मिन् दुर्दा० । कामस्य अरिः कामारिः
'तत्पुरुषः', तं कामा० । सर्वज्ञ एव शीतरुचिः सर्वज्ञ० 'कर्मधारयः', तेन सर्वज्ञ० । कामश्च
अरयश्च मानश्च ममता च कामा० 'इतरेतरद्वन्द्वः', निरस्ताः कामारिमानममताः येन तत् निरस्त०
'बहुव्रीहिः', तत् निरस्त० । पृथुलः क्षणो येन तद् पृथुल० 'बहुव्रीहिः', तेन पृथुल० ॥

८०—दुष्कृतस्य कर्माणि दुष्कृत० 'तत्पुरुषः', दुष्कृतकर्माभिः युक्ता दुष्कृत० 'तत्पुरुषः' । अनश्च अलीकं च अना० 'इतरेतरद्वन्द्वः', अनालीकयोः भञ्जनं अना० 'तत्पुरुषः', अनालीकभञ्जने परा अना० 'तत्पुरुषः' । अराला वाला यस्याः सा अराल० 'बहुव्रीहिः' । नालीकवद् भा यस्य तद् नालीक० 'बहुव्रीहिः', तद् नालीक० । मरालस्य वाला मराल० 'तत्पुरुषः', परास्ता मरालवाला यया सा परास्त० 'बहुव्रीहिः' ॥

८१—देवानां इन्द्रः देवे० 'तत्पुरुषः', देवेन्द्राणां इन्द्रं देवे० 'तत्पुरुषः', देवेन्द्रइन्द्रैः परिसेवितः देवे० 'तत्पुरुषः', तत्सं० देवे० । त्यागेन सहिता सत्यागा 'बहुव्रीहिः', सत्यागा चासौ मा च सत्या० 'कर्मधारयः', सत्त्वेभ्यो दत्ता सत्य० 'तत्पुरुषः', सत्त्वदत्ता सत्पागमा येन स सत्त्व० 'बहुव्रीहिः' । मदन एव मेघः मदन० 'कर्मधारयः', महाश्चासौ अनिलश्च महा० 'कर्मधारयः', महानिलस्येव आभा यस्य स महा० 'बहुव्रीहिः', मदनमेघे महानिलाभः मदन० 'तत्पुरुषः' । रतेः नायः रति० 'तत्पुरुषः', रतिनाथस्य सरूपं रति० 'तत्पुरुषः', रतिनाथसरूपं रूपं यस्य स रति० 'बहुव्रीहिः' । सत्य आगमो यस्य स सत्या० 'बहुव्रीहिः' । न विद्यते मदी यस्य सः अमदः 'बहुव्रीहिः', तत्सं० अमदः । हानेर्लाभः हानि० 'तत्पुरुषः', न विद्यते हानेर्लाभो यस्य सा अहानि० 'बहुव्रीहिः' ॥

८२—पापानां मृत्तयः पाप० 'तत्पुरुषः', तासु पाप० । न सत्याः अस० 'नवृत्त-तत्पुरुषः', तासु अस० । शिवस्य सङ्गमनं शिव० 'तत्पुरुषः', तस्मात् शिव० । न विद्यते दानं यस्याः सा अदाना 'बहुव्रीहिः' । जिनेषु इन्द्राः जिने० 'तत्पुरुषः', जिनेन्द्राणां ईर्यं जैने०, जैनेन्द्रा चासौ पङ्क्तिश्च जैने० 'कर्मधारयः' । मदीयं च तत् चित्तं च मदीय० 'कर्मधारयः', तस्मिन् मदीय० । शिवस्य सङ्गः शिव० 'तत्पुरुषः', शिवसङ्गे मनो यस्याः सा शिव० 'बहुव्रीहिः' ॥

८३—महान्तश्च ते अरयश्च महा० 'कर्मधारयः', माया च महारयश्च मदनश्च माया० 'इतरेतरद्वन्द्वः', अस्ता मायामहारिमदना येन तद् अस्त० 'बहुव्रीहिः' । दानस्य धारि दान० 'तत्पुरुषः', दितं दानवारि यस्य तद् दित० 'बहुव्रीहिः', तद् दित० आयामेन हारि आयाम० 'तत्पुरुषः' । दानवानां अरयः दानवा० 'तत्पुरुषः', मदेन नन्दिता मद० 'तत्पुरुषः', मदनन्दिता दानवारयो येन तद् मद० 'बहुव्रीहिः' ॥

८४—अकिञ्चनाश्च ते जनाश्च अकिञ्चन० 'कर्मधारयः', तान् अकिञ्चन० । विशदं मानं ययोः ते विशदमाने 'कर्मधारयः', गदा च असमाला च गदा० 'इतरेतरद्वन्द्वः', विशदमाने गदाऽसमाले यस्याः सा विशद० 'बहुव्रीहिः' । प्रथितः प्रभावो अस्याः सा प्रथित० 'बहुव्रीहिः' । विशन्ती अथा येषु ते विश० 'बहुव्रीहिः' तान् विश० । न विद्यते गदो यस्याः

सा अगदा 'बहुव्रीहिः', अक्षणां माला अस० 'तत्पुरुषः', अगदा अक्षमाला यस्याः सा अगदा० 'बहुव्रीहिः' ॥

८५—रैवत आख्या यस्य स रैवत० 'बहुव्रीहिः', रैवताख्यश्चासौ गिरिश्च रैवता० 'कर्मधारयः', रैवताख्यगिरेः मूर्धा रैवता० 'तत्पुरुषः', तस्मिन् रैवता० । भोगानां राजी भोग० 'तत्पुरुषः', तां भोग० । मारस्य चयः मार० 'तत्पुरुषः', जनानां मारचयो यस्यां सा जन० 'बहुव्रीहिः', तां जन० । आन्तराश्च ते अरयश्च आन्तरा० 'कर्मधारयः', विगता आन्तरारयो यस्य स विगता० 'बहुव्रीहिः' । राजीमत्याः त्यजनं राजी० 'कर्मधारयः', तद् राजी० ॥

८६—ज्ञानस्य सारं ज्ञान० 'तत्पुरुषः', यस्य ज्ञानसारं यज्ज्ञान० 'तत्पुरुषः', यज्ज्ञानसारं एव मुकुरः यज्ज्ञान० 'कर्मधारयः', तस्मिन् यज्ज्ञान० । भावानां आलयः भावा० 'तत्पुरुषः' । श्रियां भावः श्री० 'तत्पुरुषः', श्रीभावस्य आलयः श्री० 'तत्पुरुषः' । आरस्य हितानि आर० 'तत्पुरुषः', तानि आर० ॥

८७—देहं जुषन्तीति देह० 'उपपद' समासः, अखिलाश्च ते देहजुषश्च अखिल० 'कर्मधारयः', तेषां अखिल० । समतया परः समता० 'तत्पुरुषः', तत्सं० समता० । सिद्धैः रचितः सिद्ध० 'तत्पुरुषः', तस्य सिद्ध० । उग्रं च तत् तत्त्वं च उग्र० 'कर्मधारयः', उग्र-तत्त्वमेव सारो यस्याः सा उग्र० 'बहुव्रीहिः' । तापस्य रमा ताप० 'तत्पुरुषः' समा चासौ तापरमा च सम० 'कर्मधारयः', समतापरमा च रणं च सम० 'इतरेतरद्वन्द्वः', अतिक्रान्ते समतापरमारणे येन सः अति० 'बहुव्रीहिः', तस्य अति० ॥

८८—न समाः असमाः 'नञ्-तत्पुरुषः', असमाश्च ता द्युतयश्च असम० 'कर्मधारयः', ताभिः असम० । तारा च विभावसुश्च तारा० 'इतरेतरद्वन्द्वः', निरस्तौ ताराविभावसू येन स निरस्त० 'बहुव्रीहिः', तं निरस्त० । महान्तश्च अरयश्च महा० 'कर्मधारयः', तोदश्च महारयश्च बन्धश्च तोद० 'इतरेतरद्वन्द्वः', न विद्यन्ते तोदमहारिवन्धाः यस्याः सा अतोद० 'बहुव्रीहिः' । अमरस्य वशा अमर० 'तत्पुरुषः' । ताराणां विभुः तारा० 'तत्पुरुषः', सार्वेषु ताराविभुः सार्व० 'तत्पुरुषः', नेमिश्चासौ सार्वताराविभुश्च नेमि० 'कर्मधारयः', तस्मिन् नेमि० । दमेन हारी दम० 'तत्पुरुषः', दमहारी बन्धो यस्याः सा दम० 'बहुव्रीहिः' ॥

८९—श्रिया युक्तः पार्श्वः श्री० 'मध्यमपदलोपी' समासः, यज्ञाणां पतिः यज्ञ० 'तत्पुरुषः', श्रीपार्श्वश्चासौ यज्ञपतिश्च श्रीपार्श्व० 'कर्मधारयः', तेन श्रीपार्श्व० । परिसेव्यमानं पार्श्व यस्य स परि० 'बहुव्रीहिः', तस्मिन् परि० । अमिता चासौ रसा च अमित० 'कर्मधारयः', भव एव अमितरसा भवा० 'कर्मधारयः', भवामितरसायाः दरं भवा० 'तत्पुरुषः', लाङ्ग-

लस्येव आभा यस्य स लाङ्गलाभः 'बहुव्रीहिः', भवामितरसादरे लाङ्गलाभः भवा० 'तत्पुरुषः', तस्मिन् भवा० । रागयुक्तं मनो यस्य स राग० 'बहुव्रीहिः' । दरं लुनातीति दरलं 'उपपद' समासः, दरलं च तद् अङ्गं च दर० 'कर्मधारयः', दरलाङ्गस्य लाभो यस्य स दर० 'बहुव्रीहिः', तस्मिन् दर० ॥

९०—वरं च तद् इन्द्रनीलं च वरे० 'कर्मधारयः', श्यामा च सुधाकरश्च सुवर्णं च वरेन्द्रनीलं च राजीवं च श्यामा० 'इतरेतरद्वन्द्वः', श्यामासुधाकरसुवर्णवरेन्द्रनीलराजीववद् राजिततरं श्यामा० 'कर्मधारयः' श्यामासुधाकरसुवर्णवरेन्द्रनीलराजिततरं च तद् अङ्गं च श्यामा० 'कर्मधारयः', श्यामासुधाकरसुवर्णवरेन्द्रनीलराजीवराजिततराङ्गं धरतीति श्यामा० 'उपपद' समासः । अतिशायिनी धीः अति० 'प्रादि' समासः, तां श्रे० । जिनेषु कुञ्जराः जिन० 'तत्पुरुषः', तेषां जिन० । अतिशयेन धीरा अति० 'प्रादि' समासः, धरवद् अतिधीरा धरा० 'मध्यमपदलोपी' समासः ॥

९१—जिनस्य वाग् जिन० 'तत्पुरुषः' । गहनाश्च ते अर्थाश्च गहना० 'कर्मधारयः', गहनार्थानां सार्थाः गहना० 'तत्पुरुषः', तैः गहना० । तमो हन्तीति तमोहा 'उपपद' समासः, तां तमो० । दूरे स्थिता दूर० 'तत्पुरुषः', तां दूर० । स्मृतेः पथः स्मृति० 'तत्पुरुषः', तं स्मृति० । श्रुक्तिरेव पुरी श्रुक्ति० 'कर्मधारयः', तस्याः श्रुक्ति० । समश्वासौ यातश्च सम० 'कर्मधारयः', समयातो मोहो यस्याः सा सम० 'बहुव्रीहिः', तां सम० ॥

९२—पादौ एव पद्मौ पाद० 'कर्मधारयः', पार्श्वस्य पादपद्मौ पार्श्व० 'तत्पुरुषः', तौ पार्श्व० । अतिशायि ईहितं अती० 'प्रादि' समासः, अतीहितं एव रसाजः अती० 'कर्मधारयः', वनस्य उपमानं यस्याः सा वनो० 'बहुव्रीहिः', अतीहितरसाजे वनोपमाना अती० 'तत्पुरुषः' । अपगतो मानो यस्याः सा अप० 'बहुव्रीहिः' ॥

९३—सिद्धार्थस्य वंशः सिद्धार्थ० 'तत्पुरुषः', सिद्धार्थवंशस्य भवनं सिद्धार्थ० 'तत्पुरुषः', तस्मिन् सिद्धार्थ० । सुराणां आली सुरा० 'तत्पुरुषः' । तमो हन्तीति तमो० 'उपपद' समासः, तं तमो० । न विद्यते करो यस्य सः अकरः 'बहुव्रीहिः', तत्सं० अकरः । आनता अरयो यस्य स आन० 'बहुव्रीहिः', तत्सं० आन० । सुमेरुवद् धीरः सुमेरु० 'मध्यमपदलोपी' समासः, तं सुमेरु० । हृद्ः याताः हृद्याताः 'तत्पुरुषः', मोहश्च मकरध्वजश्च मानश्च मोह० 'इतरेतरद्वन्द्वः', हृद्याताः मोहमकरध्वजमाना यस्य स हृद्यात० 'बहुव्रीहिः', तत्सं० हृद्योत० ॥

९४—पाद एव पदं पाद० 'कर्मधारयः', यस्य पादपदं यत्पाद० 'तत्पुरुषः' । भव एव अधिः भवा० 'कर्मधारयः', तस्मिन् भवा० । शमस्य घरी शम० 'तत्पुरुषः' । कामस्य चक्रं काम० 'तत्पुरुषः', कृतं कामचक्रं यया सा कृत० 'बहुव्रीहिः' । जिनस्य इयं जैना, जैना चासौ राजी च जैन० 'कर्मधारयः', तत्सं० जैन० । मञ्जवश्च ते शिवाश्च मञ्जु० 'कर्मधारयः', मञ्जुशिवाश्च ते द्रुमाश्च मञ्जु० 'कर्मधारयः', तेषां मञ्जु० । कामस्य चक्रं काम० 'तत्पुरुषः', अधरीकृतं कामचक्रं यया सा अधरी० 'बहुव्रीहिः' ॥

९५—न रामा अरामा 'नञ्त्तत्पुरुषः', न रमा अरमा 'नञ्त्तत्पुरुषः', अरामा चासौ अरमा च अरामा० 'कर्मधारयः', अपास्ता अरामारमा यया सा अपास्ता० । अमर्त्या चासौ मणी च अमर्त्य० 'कर्मधारयः' । अतिक्षयेन मता अति० 'मादि'समासः, अतिधियं रातीति अति० 'उपपद'समासः । श्रेयसः श्रीः श्रेयःश्रीः 'तत्पुरुषः', तां अति० । न रीणा अरीणा 'नञ्त्तत्पुरुषः', तां अरीणाम् ॥

९६—सम्यग् दृग् येषां ते सम्य० 'बहुव्रीहिः' तेषां सम्य० । सुखस्य करी सुख० 'तत्पुरुषः' । मदेन मत्ता मद० 'तत्पुरुषः', मदमत्ता चासौ नीलकण्ठी च मद० 'कर्मधारयः', मदमत्तनीलकण्ठीवद् रको यस्याः सा मद० 'बहुव्रीहिः' । तत् च तद् नोदितं च तत्त० 'कर्मधारयः', अक्षमया सहितं साक्षमं 'बहुव्रीहिः', साक्षमं च तद् आलं च साक्षमालं 'कर्मधारयः', तत्तनोदितं साक्षमालं यया सा तत्त० 'बहुव्रीहिः' । कण्ठीरवे आसिता कण्ठी० 'तत्पुरुषः', कण्ठीरवासिता तनुर्यस्याः सा कण्ठी० 'बहुव्रीहिः', तत्सं० कण्ठी० । न दिता अदिता 'नञ्त्तत्पुरुषः', अदिता सा यस्याः सा अदितसा 'बहुव्रीहिः' । क्षमां क्तातीति क्षमाक्ता 'उपपद'समासः ॥

क-परिशिष्टम् ।

श्रीसोमतिलकसूरीश्वरकृता

॥ साधारणजिनस्तुतिः ॥

(सावचूरिः)

तावद मूलनायकस्तुतिः—

श्रीतीर्थराजः पदपद्मसेवा-हेवाकिदेवासुरकिन्नरेशः ।

गम्भीरगीस्तारतरा वरेण्य-प्रभावदाता ददतां शिवं वः ॥ १ ॥

—उपमातिः

अवचूरिः

‘श्रीतीर्थराजः’ श्रिया-चतुर्विंशतिशयरूपया उपलक्षितः, तीर्थस्य-चतुर्वर्णश्रीश्रमणसङ्घाद्विरूपस्य राजा-ह्यामी, श्रिया-ज्ञानादिरत्नत्रयरूपया उपलक्षितस्य वा तीर्थस्य राजा (श्री)तीर्थराजः । अत्र ‘राजन्सत्तेः’ (सिद्धहेम० अ० ७, पा० ३, सू० १०६) इति अदसमासान्तः, अन्यस्वरादिलोपे च सिद्धिः । किम्भूतः स इत्याह-पदपदानि अर्थात् भगवत एव पदकमलानि तेषां वा सेवा-परिचर्या तस्याः हेवाकि-तच्छीलत्वात् स्वमाधो येषां ते पदपद्मसेवाहेवाकिनः, देवासुरकिन्नरेशः-ऊर्ध्वोद्यस्तिर्यग्-लोकनिवासिजनाधिपाः, उपलक्षणत्वात् ज्योतिष्कशेषभवनपतिव्यन्तरखचरप्रभवोऽपि गृह्यन्ते, ततः पदपद्मसेवाहेवाकिनो देवासुरकिन्नरेशा यस्य स तथा । पुनः किम्भूतः ! गम्भीर्यादिगुणयुतत्वात् अनुत्ताना गीर्यस्य स तथा । तारं- (उत्कृष्टं) अपरिमितत्वात् तरो-बलं धीर्यं वा यस्य स तथा । वरेण्याः-प्रशस्यतमाः ये प्रभावाः-माहात्म्याद्यतिशयास्तान्, यद्वा वरेण्यः प्रकृष्टो यो भावः-भावनात्मक-भित्ताभिप्रायो विभूतिरूपो वा तं ददातीत्येवंशीलस्तथा । अत एव उक्तमनेकार्थं (श्लो० ५३८-५३९) —

“भावोऽभिप्रायवस्तुनोः । स्वभावजन्मसत्तात्मकियालीलाविभूतिषु ”

इति ॥ अत्र शीलार्थे तुल्य, ईदृग्विशेषणविशिष्टः सन् तीर्थराजः किं कुरुतामित्याह-शिवं-सुखं कल्याणं मोक्षं च तस्मिन्बन्धनसन्मार्गोपदेशनाद् वः-युष्माकं (ददताम्) । इह कथं ददतां इत्येकवचनम् । उच्यते-‘वदि दाने’ (सिद्ध० धातुपाठे) इति धातोः आत्मनेपदत्वात् पञ्चमी शिवि च सिद्धम्, तृतीयस्तुताव-प्येवमेवेति ॥ १ ॥ एषा मूलनायकापेक्षयोक्ता ॥

अन्वयः

पद-पद्म-सेवा-हेवाकिन्-देव-असुर-किन्नर-ईशः गम्भीर-गी-तार-तराः वरेण्य-प्रभाव-दाता श्री-तीर्थ-राजः खः दिवं ददताम् ।

શીખદાર્થ

શ્રી=લક્ષ્મી.

તીર્થ=ચતુર્વિધ સંધ.

રાજન્=રાજા, સ્વામી.

શ્રીતીર્થરાજ=લક્ષ્મીયુક્ત તીર્થરાજ.

પદ=ચરણ, પગ.

પદ્મ=કમળ.

સેવા=સેવા, લક્ષિત.

હેવાકિન્=આતુર.

હેવ=હેવ, મુર.

અસુર=અસુર.

કિન્નર=કિન્નર.

દૃશ=સ્વામી.

પવપદ્મસેવાહેવાકિહેવાસુરકિન્નરેશ=એના ચર-

ણ-કમળની સેવા કરવાને આતુર છે મુર,

અસુર અને કિન્નરના સ્વામીઓ એવા.

ગમ્મીર=ગંભીર.

ગિર=વાણી.

ગમ્મીરગી=ગંભીર છે વાણી જેની એવા.

તાર=ઉત્તમ.

તરસ્=મળ.

તારતરા=ઉત્તમ છે બળ જેનું એવા.

વરેણ્ય=પ્રશંસા કરવા લાયક.

પ્રમાવ=(૧) પ્રભાવ, મહિમા; (૨) પ્રકૃષ્ટ ભાવ.

વાતુ=આપનાર.

વરેણ્યપ્રમાવવાતા=પ્રશંસા કરવા લાયક પ્રમા-
વના દાતા.

વદતાં (ધાં વદ)=આપો.

શિવં (મૂં શિવ)=ભોક્ષને

વઃ (મૂં યુષ્મદ્)=તમને.

પદાર્થ

મૂળ નાયકની સ્તુતિ—

“ એના ચરણ-કમળની સેવા કરવાને ‘મુર, ‘અસુર અને ‘કિન્નરના સ્વામીઓ આતુર છે એવા, વળી ગંભીર વાણીવાળા તેમજ અતિશય બળવાળા તેમજ વળી પ્રશંસા-પાત્ર પ્રભાવ [અથવા પ્રકૃષ્ટ ચિત્તના અભિપ્રાયને આપનારા એવા તથા (‘ઓનીસ અતિશયરૂપી અથવા જ્ઞાન, દર્શન અને આરિતરૂપી) લક્ષ્મી વડે યુક્ત એવા તીર્થરાજ (હે બળ્યો!) તમને ભોક્ષ આપો. ”-૧

* * * * *

અથ તર્થતીર્થદ્વારાનાશ્રિત્ય (પૂર્વમેવ પદ્યમ) ।

અવચૂરિ:

શ્રીતીર્થરાજ-શ્રીતીર્થાધિપતયઃ, અન્ન રાદ્શબ્દો વ્યજ્ઞનાન્તઃ, પ્રયમાન્તશ્ચ । અર્થસ્તુ પૂર્વવદ્
કિન્તુ શબ્દાન્તરવચનાન્તરાભ્યાં શબ્દવચનયોરન્ન શ્લેષો દ્રષ્ટવ્યઃ । કિંચિશિષ્ટાસ્તે ! ‘પદ્મપદ્મસેવાહેવા-
કિહેવાસુરકિન્નરેશઃ’ હહ હદશબ્દો રાદ્શબ્દવદ્ વ્યજ્ઞનાન્તઃ પ્રતીતઃ, તતઃ પવપદ્મસેવાહેવાકિનો હેવા-
સુરકિન્નરેશા યેપાં તે તથા ક્તીહ ધદુઘ્રીર્હિર્વિધેયઃ । તથા ગમ્મીરા ગીર્થેષાં તે તથા । સમસ્તત્રિગુવનાદ્ય-
તનિષ્પતિમરૂપયુક્તવાદ્ અતિશેયન તારાઃ તારતરા-મનોહ્રા હત્યર્થઃ, તતો ગમ્મીરગિરશ્ચ તે તારતરાશ્ચેતિ
કર્મધારયઃ, યદ્વા ગમ્મીરશબ્દોઽન્ન હવ્યદ્ધમનાડતિશ્ચિધમધુરસ્વાદિવચનગુણસમ્પ્રદાદી તતો ગમ્મીરગિરા
તારતરા ગમ્મીરગીસ્તારતરાઃ । તથા વરેણ્ય-પ્રશસ્યતમાઃ પ્રમા-માસ્વરૂપેદદ્યુતિસ્તથા તત્સ્યાં વા અવ-
દાતાઃ (વિમતમલકલદ્વાઃ), ન તુ ધવલવેહકીધિતયઃ, તેપાં પશ્ચયર્ણત્વાત્ । તથા ચોક્ષતત્-“મિયદ્ધુસ્ફટિક-
સ્વર્ણં” । શ્વા ‘હુવાંયક્ દાને’ (સિદ્ધં ધાતુપાઠે) હતિ ઉમયપદ્મત્વાત્ પશ્ચમ્યાં અન્તાં દિવ્તે સિદ્ધમ્ ॥૧॥

૧-૨-૩ મુર ભીર્થ-લોકમા, અસુર અધોલોકમા અને કિન્નર તર્થ-લોકમા વસે છે.

૪ ઓનીસ અતિશયોની માહિતી માટે જુઓ અભિપ્રાય-ચિન્તામણિના પ્રથમ પ્રાકાશના ૫૭-૬૪ શ્લોકો.

અન્વયઃ

પદ૦ ગમ્મીર-ગિર્-તારતરાઃ વરેણ્ય-પ્રમા-અવદાતાઃ શ્રી-તીર્થ-રાજઃ વઃ શિવં દદતામ્ ।

શબ્દાર્થ

રાજ=રાજા.

શ્રીતીર્થરાજઃ=લક્ષ્મીથી યુક્ત તીર્થકરો.

ઈશ્વર=સ્વામી.

પદપદ્ય૦=જેમના અરણ્ય-કમળની....

તાર=મનોહર.

ગમ્મીરંગીસ્તારતરાઃ=(૧) ગંભીર છે વાણી

જેમની એવા તથા અત્યંત મનોહર; (૨) ગંભીર વાણી વડે અતિશય મનોહર.

પ્રમા=તેજ.

અવદાત=નિર્ભળ.

વરેણ્યપ્રમાવદાતાઃ=પ્રશંસા-પાત્ર પ્રભા વડે નિર્ભળ.

દદતાં (ધા૦ દા)=આપો.

પદ્યાર્થ

સર્વ તીર્થકરોની રતુતિ—

“ જેમના અરણ્ય-કમળની આતુર છે એવા, વળી ગંભીર વાણીવાળા તેમજ મનોહર [અથવા ગંભીર વાણીએ કરીને મનોહર] તથા વળી પ્રશંસા-પાત્ર પ્રભા વડે નિર્ભળ એવા શ્રીતીર્થકરો તમને સિદ્ધિ સમર્પો. ”—૨

* * * * *

(શ્રુતહાનસ્તુતિઃ પ્રથમપદ્યાત્મિકા)—

અવચૂરિઃ

શ્રીતીર્થરાજઃ—શ્રીતીર્થોધિનાયકસ્ય-પાદારવિન્દ્યનિરન્તરપરિચર્યાચતુરસુરાધધીશ્વરસ્ય, અત્ર ઉમય-આપિ પ્રથમાસ્થાને પટ્ટીવાનાદ્ વિમક્તિશ્લેષઃ । પદવચનં તુ વિવક્ષિતૈકજિનાપેક્ષં સમાનગુણત્વાત્ જાત્ય-પેક્ષં વા, પદવચનસ્ય તીર્થનાયકસ્ય સમ્વન્ધિની ગમ્મીરા ચાડસૌ ગીચોતિ વિશેષ્યમૃતા દદતાં શિવં વઃ इति સમ્બન્ધઃ । ગમ્મીરત્વં ચ ત્રિપદીરૂપયાડપિ સપસ્ત્રિયુવનયત્તિયથાવસ્થિતધર્માસ્તિકાયાદિદ્રવ્યપદ્મક-પ્રરૂપણાપરત્વાત્ તારતરા-ઉદાત્તગુણયોગાદાયોજનવિસ્તારિત્વાચ્ચ અતિશયેન તારતરા । યદ્વા સ્વત્વમાપા-ત્વેન પરિણામિત્વાત્ હૃદયસંશયચ્છેદાદ્ચ અતિમનોહ્રા । નનુ જિનવચનસ્ય દ્વાદશાઙ્કીરૂપસ્ય પૂર્વોક્તગુણા-ભાવાત્ અસમ્ભવિ વિશેષણમિદમ્, નૈવમ્, યતો દ્વાદશાઙ્કી દિ ત્રિપદીપ્રપદ્મરૂપૈષ, સા ચ ભગવતાં ધર્મ-દેશનારૂપા, અથવા અદ્ભુતપ્રમાવત્વાત્ મનોહ્રતરા, તથા વરેણ્યપ્રમાયા-વિશેષાદિભયા અવદાતા-શુભ્રા । इह लिङ्ગ-શ્લેષઃ, શબ્દાર્થ-શ્લેષાવપિ વિચાર્યો ॥ ૩ ॥

અન્વયઃ

પદ૦ શ્રી-તીર્થ-રાજા તારતરા વરેણ્ય-પ્રમા-અવદાતા ગમ્મીરંગીઃ વઃ શિવં દદતામ્ ।

શબ્દાર્થ

શ્રીતીર્થરાજઃ=શ્રીતીર્થરાજાની.

ગમ્મીરંગીઃ=ગંભીર વાણી.

તારતરા=અત્યંત મનોહર.

અવદાત=શુદ્ધ.

વરેણ્યપ્રમાવદાતા=પ્રશંસા-પાત્ર વિશિષ્ટ પ્રભા

વડે શુદ્ધ.

પદાર્થ

શ્રુતજ્ઞાનની સ્તુતિ—

“જેના ચરણ-કમળની એવા શ્રીતીર્થરાજની અતિશય મનોહર તેમજ પ્રશંસાપાત્ર વિશિષ્ટ વિદ્યા વડે શુદ્ધ એવી ગંભીર વાણી તમને ભોક્ષ આપે.”—૩

* * * *

વૈયાવૃત્યસુરસ્તુતિ: (અન્ન આદ્યચરણદ્વયં પૂર્વવત્, તૃતીયતરુણે તુ યથા)—

ગમ્भीરગીસ્તારતરા વરેણ્ય-પ્રમાવદાતા દદતાં શિવં વઃ ॥ ૪ ॥

અવચૂરિ:

શ્રીતીર્થનાથસ્ય પદપદ્મસેવાહેવાકિનઃ દેવાસુરકિન્નરેશાઞ્ચ વૃદ્ધાં શિવં વઃ इति सम्बन्धः । इहापि शिवशब्देन मोक्षव्याख्यानं न अनुपपन्नम् । यतः सम्यग्दृष्टिसुरा हि व्यामृढानां मोक्षप्रतिहेतुं सर्वज्ञोप-
ज्ञातत्त्वप्रकाशनेन मोक्षं प्रयच्छन्त्येव “सम्मदिद्धी देवा, दिंतु समाहिं च वोहिं च” (धंवित्तुसंज्ञके सूत्रे
गायाङ्क. ૪૭) इति वचनात्, “अथगिरहवरं देहि मे वेवि। सारं” (संसारदावानलस्तुतौ श्लो० ૪) इत्यादि
वचनात्, भेत्तार्यादिचरित्रेषु तथा श्रूयमाणत्वात् चेत्यलं विस्तरेण । तथा गम्भीरगिर-अतुच्छवचनाः,
इदं माधुर्यादिगुणवर्णनं वा इदं विशेषणं स्वरे सामुद्रिकवचनात् अप्रतिहतशासनम् । तारतरा-
स्वस्यसामानिकादिबुन्दारकेभ्यः सातिशयदेहद्युतिकत्याद् अतिप्रदीप्तम् । तथा अघरेण्या-अनिष्टा अप्र-
कृष्टाश्च मायाः-क्षुद्रव्यन्तरादिसमुत्पादितमहमारिप्रभृत्युपसर्गवर्गरूपाः तेषां दानं ‘दायक् लयने’ (सिद्ध०
धातुपाठे) इति वचनात् ततः के सति दानम् । तत्र पदत्रयकर्मधारयः । अत्र प्रकृतिप्रत्ययाविलेपः । इह
च श्रीतीर्थराजः पदपद्मसेवाहेवाकित्यात् सम्यग्दृष्टित्वम्, गम्भीरगिरस्थाद् अप्रतिहतशासनम्,
तारतरात्वात् स्वस्थानिकायेषु वैशिष्ट्यम्, अघरेण्यप्रभावदातृत्वाद् धार्मिकाणां विघ्नसङ्घातविघातत्वादिकं
च देवासुरकिन्नरेश्वराणां प्रकाशितम् । इति चतुर्थस्तुत्यर्थः ॥ ॥

॥ इतिશ્રીસોમાતિલકમુરોષ્ઠરકૃતસકલજિનસાધારણસ્તુત્યર્થ સમાપ્ત ॥

લિખિતઃ પં. હસવિમલગણિના ધોનવીનગ્રીવવીનનગે ॥

અન્વયઃ

શ્રી-તીર્થ-રાજઃ પદ્મ-ગમ્भीર-ગિર-તારતર-અ-વરેણ્ય-પ્રમાવ-દાતાઃ (સ્તુતઃ) વઃ શિવં વૃદ્ધતામ્ ।

સાધાર્થ

પદપદ્મ=ચરણ-કમળની.....કિન્નરના સ્વામીઓ.

તાર=તેજસ્વી

અવરેણ્ય=અનિષ્ટ

વો=કાપડું.

ગમ્भीરગીસ્તારતરાવરેણ્યપ્રમાવદાતા=ગંભીર

વાણી જેમની એવા તથા અતિશય

તેજસ્વી તેમજ અનિષ્ટ પ્રભાવનો નાશ

કરનાર એવા.

પદાર્થ

શાસનાનુરાગી મુરની સ્તુતિ—

“શ્રીતીર્થરાજના ચરણ-કમળની સેવા કરવાના સ્વભાવવાળા એવા મુર, અમુર અને કિન્નરના સ્વામીઓ કે જેઓ ગંભીર વાણીવાળા, અતિશય તેજસ્વી તેમજ (કુષ્ટ વ્યન્તરાદિ કૃત ઉપસર્ગરૂપ) અનિષ્ટ પ્રભાવનો નાશ કરવાવાળા છે તેઓ તમને ભોક્ષ આપે.”—૪

* * * *

भी गौतम आदि गणधरे

स्व-परिशिष्टम् ।

श्रीरविसागरमुनीशसूत्रिता

द्रुतविलम्बितच्छन्दोबद्धा

॥ श्रीगौतमस्तुतिः ॥

(मुनिराजश्रीचतुरविजयकृताऽवचुरिसमलङ्कृता)

श्रीगौतमस्वामिने विश्वसिः—

यैर्दगमत् परशैलभृगौ तैमस्तदैपि यैद् भवता मुंवि गौतम ।।

नेनु "निरस्तमैस्तैर्वै सेवकं प्रति भवान्बुधितः पर्व सेवकम् ॥ १ ॥

अवचुरिः

यद् इत्यादि । यद्-यस्मात् कारणात्, यद् तम्-अन्वकारं पापं वा "तमो राहौ शुणे पापे ध्यान्ते" (श्लो० ५८५) इति हेम्यनेकार्थवचनात् । ' परशैलभृगौ ' पर-प्रकृष्टः य. शैली-भेरुपर्वतः, तस्य भृगुः-शिखराद्यं "भृगुः सानौ जमवन्निप्रपातयोः । शुके रुद्रे च" (श्लो० ५५) इत्यनेकार्थः तस्मिन् अगमत्-अययौ तदपि हे गौतम ।-हे इन्द्रभूते ! भुवि-पृथिव्याम् । ननु-निश्चयेन भवता निरस्त-परिक्षिप्तम्, व्यस्तमित्यर्थः । अत-अस्माद् हेतोः तव सेव्यं करोतीति सेवकस्तम्, सेवकं-भृत्यं प्रति भवान्बुधितः-संसारसमुद्रात् पव-रक्ष ।

अन्वयः

(हे) गौतम ! यद् यद् तम् पर-शैल-भृगौ अगमत् तद् अपि भवता ननु भुवि निरस्तम्, अतः तवः सेवकं सेवकं प्रति भवः-अम्बुधितः पव ।

श्लो०-६११

यद् (मू० यद्)=७.
अगमत् (पा० गम्)=अधुं.
पर=उत्तम.
शैल=पर्वत, गिरि.

भृगु=शिखर.
परशैलभृगौ=उत्तम पर्वतना शिखर उपर.
तमः (तमत्)=(१) अधः (२) पाप.
तद् (मू० तद्)=ते.

અપિ=પણ.

યદ્=જે માટે.

મયતા (મૂં મયત્)=આપથી.

શુચિ (મૂં મૂ)=પૃથ્વી ઉપર.

ગૌતમ ! (મૂં ગૌતમ)=હે ગૌતમ !

નનુ=ખરેખર,

નિરસ્તં (મૂં નિસ્ત)=ફર કરેલ, નાશ કરેલ.

અતઃ=એથી કરીને.

તય (મૂં યુગ્મદ)=તારી.

સેવકં (મૂં સેવક)=સેવા કરનારાને.

પ્રતિ=ને.

મવ=સંસાર.

અમ્બુધિ=સમુદ્ર.

મવામ્બુધિતઃ=સંસાર-સમુદ્રમાંથી.

પવ (ધાં પવ્)=તું રક્ષણ કર (?)

સેવકં (મૂં સેવક)=સેવકને, દાસને.

પદાર્થ

શ્રીગૌતમસ્વામીને વિનતિ—

“ હે ગૌતમ (પ્રભુ) ! જે (અજ્ઞાનરૂપી) અંધકાર (મેરૂ નામના) ઉત્તમ પર્વતના શિખર ઉપર ગયો હતો તેનો પણ આપે ખરેખર પૃથ્વી ઉપર જેથી કરીને નાશ કર્યો તેથી કરીને તમારી સેવા કરનારા દાસને તમે સંસાર-સમુદ્રમાંથી બચાવો. ”—૧

* * * * *

સકલજિનબહુમાનસૂચનમ્—

તનુવિમાસ્તવિકર્ત્તનમણ્ડલં કૃતકૃપં ચૈક્રિવર્જિનમણ્ડલમ્ ।

હૃદિ વહે પ્રતિમાનસમાસુરં પ્રણતનવ્યકદિવ્યસમાસુરમ્ ॥ ૨ ॥

અવચૂરિઃ

તનુ૦ इत्यादि । तनो-शरीरस्य विभया-कान्त्या अस्तं-पराभूतं विकर्त्तनमण्डलम्—एविविम्बं येन स तम्, चक्रियत्-सार्वभौमश्च इव कृतकृपं, प्रतिनां-संयमिनां मानसे-चेतसि मासुरं-क्षीप्तमिव । नव्या-नूतना दिव्या-देवसम्बन्धिनी मनोहरा वा सभा-संसद्-येषां ते नव्यकदिव्यसभाश्च ते सुराश्च नव्यकदिव्यसभासुराः, प्रणता नव्यकदिव्यसभासुराः यत् तत् प्रणतनव्यकदिव्यसभासुरम्, तत् प्रणत-नव्य० । जिनमण्डलं-अर्हत्समूहं हृदि-चेतसि वहे-धारयामि ॥ २ ॥

અન્વયઃ

તનુ-વિમા-અસ્ત-વિકર્ત્તન-મણ્ડલં ચક્રિ-ચત્ કૃત-કૃપં પ્રતિ-માનસ-માસુરં પ્રણત-નવ્યક-દિવ્ય-સમા-સુર જિન-મણ્ડલં હૃદિ વહે ।

૧ આ ગૌતમસ્વામીના જ્ઞાનની સ્પૃશ્વ રૂપરેખા માટે જુઓ શ્રીશક્ત્યામર-સ્તોત્રની પાદપૂર્તિરૂપ કાવ્યસંગ્રહનો પ્રથમ વિભાગ (પૃ. ૨૨-૨૫).

શબ્દાર્થ

તનુ=શરીર, દેહ.

વિમા=કાન્તિ, પ્રભા.

અસ્ત (ધાં અસ)=ફર કદેલ.

વિકર્તન=સૂર્ય.

મણ્ડલ=મણ્ડળ, બિગ્ગ.

તનુવિમાડસ્તવિકર્તનમણ્ડલં=દેહની કાન્તિ વડે
પરાસ્ત કર્યું છે સૂર્યના મણ્ડળને જેણે
એવાન.

કૃત (ધાં કૃ)=કદેલ.

કૃપા=કૃપા, મહેરબાની.

કૃતકૃપં=કરી છે કૃપા જેણે એવાને.

અકિન્=અકર્ત્વી.

અકિન્વત=અકર્ત્વીની આક્રં.

જિન=તીર્થંકર.

મણ્ડલ=સમૂહ.

જિનમણ્ડલં=તીર્થંકરોના સમૂહને.

દવિ (મૂં દવ)=દૃઢ્યમાં, અંતઃકરણમાં.

વહે (ધાં વહ)=હું વહન કરું છું.

વ્રતિન્=મતી, સંયમી.

માનસ=મન, ચિત્ત.

માસુર=દીપતું.

વ્રતિમાનસમાસુરં=સંયમીઓના ચિત્તને વિષે
દીપતા.

પ્રણત (ધાં નવ)=પ્રણામ કરેલ, વંદન કરેલ.

નવ્ય=નવીન.

દિવ્ય=દિવ્ય, સ્વર્ગીય, સ્વર્ગ સંબધી.

સમા=સભા.

સુર=દેવ.

પ્રણતનવ્યકવિવ્યસમાસુરં=પ્રણામ કર્યો છે નવી
તેમજ દિવ્ય સભાવાળા સુરોએ જેને
એવાને.

પદાર્થ

સકલ જિનેશ્વરોનું બહુમાન—

“ પોતાના દેહની ઘુતિ વડે જેણે સૂર્યના મણ્ડળને પરાસ્ત કર્યું છે એવા, વળી અક-
ર્ત્વી આક્રં કૃપાળુ, તથા સંયમીઓના મનને વિષે દીપતા તેમજ જેને નવીન તેમજ દિવ્ય
સભાવાળા સુરોએ નમન કર્યું છે એવા તીર્થંકરોના સમૂહને દૃઢ્યમાં વહન કરું છું. ”—૨

* * * * *

જિનવાણ્યાઃ સ્તવનમ્—

રૂકુરિતવિભ્રમશુભ્રસરસ્વતીભ્રમિતભઙ્ગિવિભૈર્કસરસ્વતી ।

ભૈગવતો મધુરાઽઽર્શુ શૈભેતૈરાંહસિ રિપ્રપ્રતિમા શૈશુમેતરામ્ ॥ ૩ ॥

અર્થચૂરિ:

રૂકુરિતં હયાદિ. રૂકુરિતા - સોમમાનાઃ વિભ્રમાઃ રૂકુરિતવિભ્રમાઃ સૈઃ છુદ્ધા-અવજાતા સરસ્વતી-સર-
જિની તત્ત્વા ધ્રમિતા-દ્રમસ્તત્ત્વધ્રમન્યઃ મદ્ધવ-તરજ્ઞાઃ તામિઃ મલજ્ઞા વિમા-જાન્નિર્દય્યાઃ શા રૂકુરિત-
વિભ્રમશુભ્રમરસ્વતીભ્રમિતમદ્ધિવિમા, અતિગયેન નિર્મલ્યા વિવિધમદ્ધવતી શેત્વય્યં, મલ્લત-તીર્થંકૃતઃ
'વૃક્ષસરસ્વતી' વૃક્ષ-અદિર્તીયા સરસ્વતી-વામી છુદ્ધેતૈર્-અતિગયેનાંસોમ-વ્દરાજન જનિ

સમ્યન્ધઃ । કથમ્મૂતા ઇકઃ ? इतरांहसि-अन्यजनानां पातके आशु-शीघ्रं रिपुप्रतिमा-शत्रुतुल्या,
तत्ताशनशीलत्वात् । पुनः कथम्मूता ? मधुरा-प्रिया रसवती वा “मधुरस्तु मिये स्वादौ रसे च रसव-
त्यपि (श्लो० ११८८) इति हेम्यनेकार्थवचनात् । शुभा-शोभना निष्कलङ्का, अधिसंवादित्वात् ॥ ३ ॥

अन्वयः

મધુરા શુભા इतर-अंहसि आशु रिपु-प्रतिमा स्फुरित-विभ्रम-शुभ्र-सरस्वती-अमित-मङ्गि-
विभा भगवतः एक-सरस्वती शुशुमेतराम् ।

શબ્દાર્થ

સ્ફુરિત(ધા० સ્ફુર)=ચેભતો.

વિભ્રમ=વિભ્રમ.

શુભ્ર=નિર્ભય.

સરસ્વતી=નદી.

અમિત (ધા० અમ)=અમતા.

મઙ્ગિ=તરંગ, મેઘ.

વિમા=કાન્તિ, તેજ.

સ્ફુરિતવિભ્રમશુભ્રસરસ્વતીઅમિતમઙ્ગિવિમા=

શૌભતા વિભ્રમ વડે શુભ્ર નદીના આમથી

તેમ અથડાતા તરંગોના જેવી કાન્તિ છે

જેવી એવી.

ઇક=અદ્વિતીય.

સરસ્વતી=વાણી.

ઇકસરસ્વતી=અદ્વિતીય વાણી.

ભગવતઃ (મૂ० ભગવત)=પ્રભુની.

મધુરા (મૂ० મધુર)=મધુર.

આશુ=અલદી.

શુભા (મૂ० શુભ)=ઉત્તમવળ.

इतर=અન્ય.

अंहस्=પાપ.

इतरांहसि=અન્યના પાપને વિષે.

रिपु=શત્રુ.

प्रतिमा=સરખાપણું

रिपुप्रतिमा=શત્રુની પ્રતિમા.

शुशुमेतरां (ધા० શુભ)=અત્યંત શૌભી રહી.

પદાર્થ

જિન-વાણીની પ્રશંસા—

“મધુર, ઉત્તમવળ, અન્યનાં પાપને (નષ્ટ કરવામાં) સત્વર શત્રુસમાન તેમજ
શૌભાયમાન વિભ્રમ વડે શુભ્ર એવી નદીના આમથી તેમ અથડાતા તરંગોની જેમ શૌભતી
એવી પ્રભુની અદ્વિતીય વાણી અત્યંત શૌભી રહી.”—૩

*

*

*

*

*

શ્રુતદેવતાયૈ પ્રાર્થના—

કાંઠેનવિઘ્નશતાત્ શ્રુતદેવતે ! જિનપમક્તિમતઃ શ્રુતદેવૈર્જેતે !

‘વિશદશાસનગં વૈરમાનવં પ્રૌતિદિનં મૈદિનં નૈરમાનવમ્ ॥ ૪ ॥

निर्वाणकलिकायाम्—

“श्रुतदेवतां शुद्धवर्णां हंसवाहनां चतुर्भुजां वरद्वमलान्वित-
दक्षिणकरां पुस्तकाक्षमालान्वितवामकरां चेति ।”

અવતૂરિ:

કઠિન૦ इत्यादि । हे श्रुतदेवते ।- ज्ञानाधिष्ठात्रि ! देवि ! । हे श्रुतदे ।- ज्ञानदायिनि ! । कस्य । जिनपमक्तिमतः-तीर्थकृतपरिचर्याकारिणः । ते-तव विशदशासनगं-सदादेशवर्त्तिनं आह्वाकारिणमित्यर्थः । प्रतिदिनम्-अनुवासरं, मदः-अहद्वारोऽस्यास्तीति मदी तं मदिनम्, न मदिनं-निरभिमानम्, रमया-लक्ष्म्या नवं-भासुरं वरमानवं-भव्यजनम् 'कठिनविघ्नशतात्' विघ्नानां-प्रत्यूहानां शतं विघ्नशतम्, कठिनं-दुःसहं विघ्नशतं कठिनविघ्नशतं तस्मात् कठि० अव-रक्ष, त्रायस्व इत्यर्थः ॥ ४ ॥

અન્વય:

(હે) શ્રુત-દેવતે । જિન-પ-મક્તિમત. શ્રુત-દે ! તે પ્રતિ-દિનં વિશદ-શાસન-ગં મદિનં ન રમા-નવં વર-માનવં કઠિન-વિઘ્ન-શતાત્ અવ ।

શબ્દાર્થ

કઠિન=કઠિન, સખત.

વિઘ્ન=વિઘ્ન, સંકટ.

શત=સેા.

કઠિનવિઘ્નશતાત્=સેંકડો સખત સંકટોમાંથી.

શ્રુતદેવતે ! (મૂં શ્રુતદેવતા)=હે શ્રુતની અધિ-
ષ્ઠાધિકા દેવી !

જિનપ=તીર્થંકર.

મક્તિમત્=ભક્તિશાળી, ભક્ત.

જિનપમક્તિમતઃ=તીર્થંકરના ભક્તને.

શ્રુત=શ્રુત (જ્ઞાન).

દા=આપવું.

શ્રુતદે ! =શ્રુતને આપનારી.

અવ (ધાં અવ)=તું રક્ષણ કર.

તે (મૂં સુખદ)=તારા.

વિશદ=નિર્મળ.

શાસન=આજ્ઞા.

ગમ્=જવું.

વિશદશાસનગં=નિર્મળ આજ્ઞાને પામેલ.

વર=ઉત્તમ.

માનવ=માનવ, મનુષ્ય.

વરમાનવં=ઉત્તમ માનવને.

પ્રતિદિનં=અહોનિશ, દરરોજ.

મદિનં (મૂં મદિન)=અહંકારી, ગર્વિષ્ઠ.

ન=નહિ.

રમા=લક્ષ્મી.

નવ=નૂતન, તરૂણ.

રમાનવં=લક્ષ્મી વડે નૂતન.

પ્રવાર્થ

શ્રુત-દેવતાને પ્રાર્થના—

“હે શ્રુતદેવતા ! હે તીર્થંકરના ભક્તને શ્રુત (જ્ઞાન) દેનારી (દેવી) ! પ્રતિદિન તારી નિર્મળ આજ્ઞાને પાળનારા, નિરભિમાની અને એથી કરીને લક્ષ્મી વડે નૂતન એવા ઉત્તમ માનવને તું સેંકડો સખત સંકટોમાંથી બચાવ.”—૪

સ્વપ્તીકરણ

શ્રુત-દેવતાનું સ્વરૂપ—

શ્રુત-દેવતાનાં વિવિધ સ્વરૂપો અન્યાન્ય અન્યોમાં નજરે પડે છે. તેમાં નિર્વાણ-કલિકામ નીચે મુજબનો ઉલ્લેખ છે.

“તથા શ્રુતદેવતાં શુક્રવર્ણાં દેવવાહનાં ચતુર્ભુજાં વરદકમલાન્વિતદક્ષિણકરાં પુસ્તકાક્ષમાલાન્વિતવામકરાં ચેતિ”

અર્થાત—શ્રુત-દેવતાનો શુદ્ધ વર્ણ છે અને હંસ એ એનું વાહન છે. વળી એને ચાર હાથ છે. એના જમણા બે હાથ વરદ અને કમળથી શોભે છે, જ્યારે એના ડાબા બે હાથ પુસ્તક અને જપમાળાથી વિરાજે છે.

શ્રીશોભન-સ્તુતિ (૫૦૨૫)માં તેમજ ‘‘કલ્લાલુકંઠ’’ની સ્તુતિમાં તો શ્રુત-દેવતાનું આસન કમળ હોવાનો ઉલ્લેખ છે. શ્રીપાલ-સસના ‘જ્ઞાવાવબોધના પ્રારંભિક ભાગમાં શ્રુત-દેવતાના ચાર હાથ પૈકી એક હાથમાં વેણુનો ઉલ્લેખ દિષ્ટિ-ગોચર થાય છે, એ વાતની નિમ્ન-લિખિત પદ્ય સાક્ષી પૂરે છે:—

“પ્રકટપાણિતલે જપમાલિકા, કમલપુસ્તકવેણુવરાધરા ।

ધવલહંસસમા શ્રુતવાદિની, દ્વરત મે દુરિતં શુધિ મારતી ॥”

૧ આ રહ્યું તે પદ્ય—

“કુંદિદુગોક્ષીરતુસારવચ્ચા, સરોજહસ્તા કમલે નિપજ્ઞા ।

વાપસિરી પુત્ર્યયવગહસ્તા, સુહાય સા અમ્હ સયા પસત્યા ॥”

[કુન્દેન્દુગોક્ષીરતુપારવર્ણા સરોજહસ્તા કમલે નિપજ્ઞા ।

વામીશ્વરી પુસ્તકવર્ગ(વ્યગ્ર)હસ્તા સુહાય સા નઃ સદા પ્રશસ્તા ॥]

૨ આ જ્ઞાવાવબોધ ઇ. સ. ૧૮૯૪ માં આવક ખીમણ લીમસિદ્ધ માધુકે પ્રસિદ્ધ કર્યો હતો.

ग-परिशिष्टम् ।

श्रीजिनपद्ममुनिवर्यविरचितः

॥ श्रीपार्श्वनाथस्तवः ॥

(मुनिराज'कल्याणविजय'विरचितयाऽवचर्या सफलकृतः)

तमालनीलच्छविपिच्छलद्भः, सिद्धान्तमुद्रासहितो मनोज्ञः ।

जीयाज्जिनेन्द्रप्रभु'पार्श्वनाथः', सिद्धान्तमुद्रासहितो मनोज्ञः ॥ १ ॥

—उपजातिः

अवचूरिः

तमालेति । तमालस्तापिच्छापरपर्यायो वृक्षविशेषः तद्वशीलया-हरितया लब्ध्या-धुत्या पिच्छल-सजेहमङ्ग-वेहो यस्य सः । " पिच्छलो विजिलेऽन्यवद् " इति मेदिनिः (श्लो० ११५) । तस्या सिद्धान्त-प्रतिपादिता मुद्रा सिद्धान्तमुद्रा, मैत्रीप्रमोदादिस्त्रिचिका आममोक्ता जिनमुद्रा इति यावत्, तथा सहितः । अथवा सिद्धानां-योगसिद्धिभाजा महायोगिनाम् अन्तमुद्रया-समाध्यवस्थानलक्षणया अन्तिमावस्थया सहितः-अविनाकृत् । मनांसि-अन्त-करणानि जानाति इति मनोज्ञः-प्राणिगणमनोमाधविज्ञायकः । जीयात्-सर्वोत्कर्षेण वर्तिषीष्ट । जिनानां-सामान्यकेवलिनानामिन्द्रो जिनेन्द्रः, प्रभुः-सामर्थ्यवान्, जिनेन्द्रासौ प्रभुश्चेति विशेषणसमासः, पार्श्वनाथः-एतदभिधानस्त्रयोविंशस्तीर्थकरः । जिनेन्द्र-प्रभुधासौ पार्श्वनाथश्चेति कर्मधारयः । सिद्धान्तस्य-जिनागमस्य मुद्रां-विधानम् अस्यन्ति-क्षिपन्ति ते सिद्धान्तमुद्रासाः-आगमरहस्योद्घाटकाः सूरयः, तेषां हितो-हितावहः । अथवा सिद्धान्तमुद्रायास्-आगममर्यादायामासते-उपविशन्ति ते सिद्धान्तमुद्रासाः, यद्वा सिद्धान्तमुद्राय असन्ते-आध्वते, या सिद्धान्तमुद्रया असन्ति-वीप्यन्ते ते सिद्धान्तमुद्रासाः, यद्वा सिद्धान्ते मुद्र-प्रीतिर्येषां ते, रायाः-लक्ष्म्याः आसः-क्षेपो येषां ते इन्द्रे कृते सिद्धान्तमुद्रासा-मुनयः तेषां हितः सिद्धान्तमुद्रासहितः । मनोज्ञः-अभिरामः ॥ १ ॥

अन्वयः

तमाल-नील-छवि-पिच्छल-अद्भः सिद्धान्त [सिद्ध-अन्त]-मुद्रा-सहितः मनस्-ज्ञः सिद्धान्त-मुद्रा-अस [आस]-हितः मनोज्ञः जिन-इन्द्र-प्रभु-पार्श्वनाथः जीयात् ।

शब्दार्थ

तमाल=तमाल, ओष्ठ मालुं अक्ष.
नील=श्याम.
छवि=धुति, प्रका.
पिच्छल=स्नेहाण.

अद्भ=देह, शरीर.

तमालनीलच्छविपिच्छलद्भः=तमालना जेवी
नील कान्तिथी पिच्छल छ देह जेना जेवा,
सिद्धान्त=सिद्धान्त, आज्ञ.

સિદ્ધ=યોગ-સિદ્ધ, મહાયોગી.

અન્ત=અન્તિમ.

મુદ્રા=(૧) મુદ્રા; (૨) અવસ્થા.

સહિત=યુક્ત, સાથે.

સિદ્ધાન્તમુદ્રાસહિત=(૧) સિદ્ધાન્તમાં (પ્રવે-
લી) મુદ્રાથી યુક્ત; (૨) સિદ્ધની અંતિમ
અવસ્થાથી યુક્ત.

મત્સ=ચિત્ત.

જ્ઞાનજાનુનાર,

મનોજ્ઞાન=ચિત્તને જાણનાર.

જીયાત્ (ધાં નિ)=જયવંતા વર્તો.

જિન=સામાન્ય દેવલી.

શન્દ્ર=સ્વામી.

મધુ=સમર્થ.

પાર્શ્વનાથ=પાર્શ્વનાથ, ત્રેવીસમા તીર્થંકર.

જિનેન્દ્રમધુપાર્શ્વનાથ=સામાન્યદેવલીના સ્વામી
તથા સમર્થ પાર્શ્વનાથ.

મુદ્રા=(૧) ઠાંકણ, (૨) મર્યાદા.

અસ્=દે'કર્ણ.

અસ્=(૧) શ્રદ્ધા કરણ, (૨) દીપણ.

આસ્=એસણ.

મુવ=પ્રીતિ, હર્ષ.

રે=લક્ષ્મી.

આસ્=દે'કર્ણ તે, ત્યાગ.

રિત=હિતકારી, કલ્યાણકારી.

સિદ્ધાન્તમુદ્રાસરિત=(૧) આગમના રહસ્યને
ઉદ્ઘાટનારાઓને હિતકારી; (૨) આગમની
મર્યાદાને વિષે રહેલાઓને કલ્યાણકારી;
(૩) આગમની મુદ્રાને શ્રદ્ધા કરનારા-
ઓને હિતકારી, (૪) આગમની મુદ્રા
વડે દીપતાઓને કલ્યાણકારી; (૫) સિદ્ધા-
ન્તને વિષે પ્રીતિવાળા તેમજ લક્ષ્મીના
ત્યાગી એવાઓને હિતકારી.

મનોજ્ઞ: (મુઃ મનોજ)=મનોહર.

પદાર્થ

" તમાલ (વૃક્ષ)ના જેવી નીલ પ્રભા વડે વત્સલ શરીરવાળા તથા સિદ્ધાન્ત (માં સૂચ-
વેલી જૈત્રી, પ્રમોદાદિ) મુદ્રાથી (કે છેક જિન-મુદ્રા)થી યુક્ત [અથવા (યોગ-) સિદ્ધની
સમાધિ-અવસ્થારૂપ અંતિમ અવસ્થાથી યુક્ત], (પ્રાણીઓના) મન(ના બાવો)ને જાણનારા,
આગમના રહસ્યનું ઉદ્ઘાટન કરનારા (સૂરિવરો)ને હિતકારી [અથવા આગમ(પ્રણીત)
મર્યાદામાં રહેનારા, આગમની મુદ્રાને શ્રદ્ધા કરનારા, સિદ્ધાન્તની મુદ્રાથી દીપતા કે આગ-
મને વિષે પ્રીતિવાળા તેમજ લક્ષ્મીના ત્યાગી એવા (યોગિજનો)ને કલ્યાણકારી], સામાન્ય
દેવલીઓના નાથ તથા સમર્થ એવા પાર્શ્વનાથ જયવંતા વર્તો. "—૧

સ્પષ્ટાકરણ

અલંકાર-વિચાર—

આ. પદ તેમજ ત્યાર પછીનાં ધાંચ પદો પણ તેમજ ચતુર્થ પરિશિષ્ટગત છટ્ટું પદ
સમપાદસમાનતારૂપ ચમકથી અલંકૃત છે. વળી અહીં આપેલું ૬૬ પદનું મૂળ કાવ્ય પણ આ

૧ આને પાદજ્વાલ યમકના અગિય સમપાદ તરીકે પણ ઓળખાવવામાં આવે છે. જુઓ શિશુપાલ-
વધ (સં ૧૯, શ્લો ૫)ની શ્રીમદ્દિગ્દાનાથકૃત ટીકા આવા યમકના ઉદાહરણો આ મહાકાવ્યના અનેક પ્રકારના
યમક અને ચિત્રથી અલંકૃત ૧૯ માં સર્ગમાં ૫, ૭, ૯, ૧૫, ૧૭, ૧૯, ૨૧, ૨૫, ૩૧, ૩૮, ૪૨, ૪૮, ૫૦, ૫૨, ૫૪, ૫૬,
૬૪, ૭૪, ૭૬, ૮૦ અને ૮૨ પદો પૂરા પાડે છે

યમકથી શોભે છે, એથી કરીને યમકનો લક્ષણ અને વિધાનની દૃષ્ટિએ વિચાર કરવો અસ્થાને નહિ ગણાય. આ સંબંધમાં દહુડીનું કથન એ છે કે—

“અવ્યપેત-વ્યપેતાત્મા, વ્યાવૃત્તિર્વર્ણસંહતેઃ ।

યમકં તદ્વ પાદાના—માદિમધ્યાન્તગોચરમ્ ॥ ૧ ॥

एक-द्वि-त्रि-चतुष्पादै—यमकानां विकल्पना ।

આદિ-મધ્યા-અન્ત-મધ્યા-અન્ત-મધ્યા-અન્ત-અન્ત-સર્વતઃ ॥ ૨ ॥”

આ પરત્વે વ્યાખ્યાનકાર (પરિં ૪, શ્લોક ૨૨)ની સ્વોપજ્ઞ વૃત્તિ તરફ નજર કરતાં સમજાય છે કે ‘લિપ્ત અર્થવાળાં ચરણો કે તેના એક વિભાગરૂપ પદોની આવૃત્તિ તે ‘યમક’ છે. આ આવૃત્તિ સંયુત તેમજ અસંયુત એમ ઉભય પ્રકારની છે. વચમાં કોઈ અન્ય પદ ન આવ્યું હોય તો તે આવૃત્તિ સંયુત (જોડાયેલી) કહેવાય છે; એથી વિપરીત તે અસંયુત છે, ચરણોની સંયુત આવૃત્તિના (પ્રથમ અને દ્વિતીય ચરણની સમાનતારૂપ) ‘આદિપાદ યમક’, (ણીળ અને ત્રીજીની સદૃશતારૂપ) ‘મધ્યપાદ યમક’ અને (ત્રીજા અને ચોથાની એકતારૂપ) ‘અન્તપાદ યમક’ (પાદાન્ત યમક) એમ ત્રણ પ્રકાર છે. અસંયુત આવૃત્તિના ‘આદિ-મધ્ય’ (પ્રથમ અને તૃતીયની સમાનતા), ‘મધ્ય-અન્ત’ (ણીળ અને ચોથાની સમાનતા) અને ‘આદિ-અન્ત’ (પ્રથમ અને ચતુર્થની સમાનતા) એમ ત્રણ પ્રકાર છે.

આ ઉપરથી જેટલી માહિતી મળે છે તે કરતાં વિશેષ હકીકત કલિકાલસર્વજ્ઞ શ્રીહિમચન્દ્ર-સચ્ચિદ્ર કાવ્યાનુશાસનની સ્વોપજ્ઞ વૃત્તિ (પૃ. ૨૧૦-૨૧૧) પૂરી પાડે છે. ત્યાં જે પાઠ્યમકના પંદર પ્રકારો સૂચવ્યા છે તેમાં ઉપર સૂચવેલ છએ પ્રકારોનો સમાવેશ થઈ જાય છે, પરંતુ ણીળ નવ રહી જાય છે. આ નવ પ્રકારો જે કરતાં વધારે ચરણોની સમાનતાને આભારી છે જેમકે ‘પ્રથમનાં ત્રણ ચરણોની, પ્રથમ, દ્વિતીય અને ચતુર્થની, પ્રથમ, તૃતીય અને ચતુર્થની, અને દ્વિતીય, તૃતીય અને ચતુર્થની સમાનતા, ‘પ્રથમ અને દ્વિતીયની તથા તૃતીય અને ચતુર્થની, ‘પ્રથમ અને તૃતીયની અને ણીળનાં બેની, ‘પ્રથમ અને ચતુર્થની અને મધ્યના બેની; ‘આદિ ચરણોની સમાનતા અને ‘સમગ્ર શ્લોકની આવૃત્તિ.

૧ કાઠાનુપ્રાસમાં અતિબાષ્પિ ન થાય તે માટે આ પદ ચોળવામાં આવ્યું છે

૨-૭ શ્રીગોવિન્દ કંકરે રચેલા કાવ્ય-પ્રદીપ (પૃ. ૨૦૪)માં તેમજ શ્રીરુદ્રકૃત કાવ્યાર્ણકાર- (પૃ. ૨૨-૨૩)માં આને મુખ, ગર્ભ, પુરુષ, સદંશ, સંદંશ અને આવૃત્તિ તરીકે ઓળખાવેલ છે.

૮ એનું ઉદાહરણ શ્રીહિમચન્દ્રીય કાવ્યાનુશાસન (પૃ. ૨૧૧)માંથી નીચે મુજબ મળે છે —

“પ્રમાવતોડનામ ન વાસવરય, પ્રમાવતો નામ નવાસવસ્ય ।

પ્રમાવતો નામ નવા સવસ્ય, વિચ્છિન્નિરાસીત્વ ત્વયિ વિવ્રપસ્ય ॥”

૯-૧૧ આને અનુક્રમે યુગ્મક, સમુદયક અથવા અર્ધાવૃત્તિ અને પરિવૃત્તિ કહેવામાં આવે છે. જુઓ કાવ્ય-પ્રદીપ (પૃ. ૨૦૫) તથા કાવ્યાલકાર (પૃ. ૨૪-૨૫)

૧૨ આ પકિત કહેવાય છે. કાવ્યપ્રદીપ (પૃ. ૨૦૫)માં સૂચવ્યા મુજબ કેટલાક આને ‘મદાયમક’ પણ કહે છે.

૧૩ આ મદાયમક કહેવાય છે આના ઉદાહરણોએ નિમ્ન-લિખિત શ્લોક કાવ્યાનુશાસન (પૃ. ૨૧૨)માં તેમજ કાવ્યાલકાર (પૃ. ૨૬)માં દૃષ્ટગોચર થાય છે —

“સ ત્વારં મરતો વદ્ય-મન્દલં ચિત્તારવમ્ ।

સર્વદા રણમાનેષી-વ્યાનલસમસ્થિતઃ ॥

સર્વારમ્મરતોડચર્ય-મયલચ્ચિત્તારવમ્ ।

સર્વદારણમાનેષી, વ્યાનલસમસ્થિત ॥”

આ પ્રમાણે જેમ પાદ-ચમકના પંદર પ્રકારો પડે છે, તેમ પદ-ચમકના પણ અનેક પ્રકારો પડે છે; કેમકે પ્રત્યેક ચરણના બે બે ભાગો પાડતાં તેના પ્રથમના પ્રારંભમાં ચમક હોય એવા પદ-ચમકના ૧૪ પ્રકારો પડે છે, કેમકે ઉપરુક્ત પંદર પ્રકારો પૈકી પ્રલોકાવૃત્તિરૂપ મહા-ચમક માટે અત્ર સ્થાન નથી. એવી રીતે પ્રત્યેક ચરણના અન્તિમ ભાગમાં ચમક હોય તેવા પ્રકારોની સંખ્યા પણ ચૌદની જ છે. એટલે બધા મળીને આમ ૨૮ લોકો પડે છે. એવી રીતે ત્રણ ત્રણ ભાગમાં વિભક્ત થતા ચરણના પ્રારંભમાં ચમક હોય એવા ૪૨, જ્યારે ચાર ચાર ભાગોમાં વહેંચાતા ચરણ સંખ્યા પદ પ્રકારો છે. આ તે સ્થાનની નિયતતાને લક્ષીને લોકોનો વિચાર થયો. જેમકે પ્રથમાદિ પાદોના અન્ત ભાગની દ્વિતીયાદિ પાદોના પ્રારંભમાં આવૃત્તિ ઇત્યાદિ. એવી રીતે સ્થાનમાં પરિવર્તન થતાં જે લોકો પડે છે તેનો પણ વિચાર થઈ શકે છે.

વરેણ્યલાવણ્યનિધે ! વ(વિ)ધેહિ, સદા મહાનન્દમહાસુખાનિ ।

પ્રભાવમહ્નિરભિતસ્ત્રિલોક-સદામહાનં દમહાસુખાનિ ॥ ૨ ॥

—ઉપેન્દ્રવજ્રા

અવચૂરિ:

વરેણ્યેતિ । વરેણ્ય-પ્રકૃષ્ટ લાવણ્ય-લવણિમા વરેણ્યલાવણ્ય, તસ્ય નિધિઃ-નિધાનં, તદામન્નજ્ઞે । વિધેહિ-કુચ । સદા-નિત્યમ્ । મહાઃ-ઉત્તવામ, આનન્દઃ-પ્રમોદઃ, મહાસુખાનિ-વિશાલસૌંદર્યાનિ, યદ્વા મહાનન્દસ્ય-મોક્ષસ્ય મહાસુખાનિ “મહાનન્દોઽવૃત્તં સિદ્ધિઃ” इति हैमः (કાં ૧, શ્લો ૭૪), તાનિ । “વિધેહિ” इति क्रियया सह यो धनम् । प्रभावस्य-प्रतापस्य मङ्गलो-रचनाः प्रभावमङ्गलं, ता । अभितः-आभिसुरूपेण । त्रिलोके सिद्धान्ति इति त्रिलोकसदः—भुवनत्रयवर्तिप्रणिमः तेषाम् आमार्ग-रोगार्ण “आमो ककूतज्जिह्वो-पुंसि” इति मेदिनिः, (શ્લો ૧) હાનં-હાનિઃ તત્ । હાઃ—હાનં, જિહ્વિતેઃ ક્ષિપિ હાશ્વસ્ય નિવ્વસિઃ, દમસ્ય-પાપરૂપસ્ય ઘ્નસ્ય હાઃ-દમહાઃ, “વ્ઘ્ન-સ્યાત્ સાહસં દમઃ” इति हैमः । (અમિ ૦ કાં ૧, શ્લો ૪૦૦) સુપુ જ્ઞાનિ-સંવેદનાનિ દેવલોકાનિ વા સુખાનિ । “સ્વમિન્નિયે ઘ્નૈ ક્ષેત્રે જ્ઞાન્યે વિન્દૌ વિહારાસિ । સંવેદને દેવલોકે શર્મણ્યપિ નર્પસકમ ” इति मेदिनिः (શ્લો ૧) । દમહાશ્ચ સુખાનિ ચ દમહાસુખાનિ તાનિ । દમમપિ કર્મપદં વિધેહિ “ક્રિયયા યોજ્યમ્ ॥ ૨ ॥

અન્વયઃ

(હે) વરેણ્ય-લાવણ્ય-નિધે ! મહ-આનન્દ-મહત્-સુખાનિ પ્રભાવ-મહ્નિઃ ત્રિ-લોક-સદ્-આમ-હાનં દમ-હા-સુ-સાનિ અભિતઃ સદા વિધેહિ ।

૧ દ્વિપાણી પ્રથમ પાદના દ્વિતીય પાણના દ્વિતીય પાદના પ્રથમ પાણના પુનરાવૃત્તિ એટલે અન્ત-આદિ ચમક, એવી રીતે પ્રથમ પાદના પ્રથમ પાણની દ્વિતીય પાદના દ્વિતીય પાણના આવૃત્તિ યાને આદિ-અન્ત ચમક, તથા આ બે પ્રકારના ચમકનો સમુચ્ચય, ત્રિપાણી પાદ આશ્રીને પ્રથમ પાદનો પ્રથમ પાણ અને દ્વિતીય પાદનો મધ્ય, આ બેની ઉલટા સુલટી તેમજ સમુચ્ચય, તથા પ્રથમ પાદનો મધ્ય ભાગ અને દ્વિતીય પાદનો અન્તિમ ભાગ, એની ઉલટા સુલટી તથા બેનો સમુચ્ચય આ પણ નિયમ પદ છે.

શબ્દાર્થ

વરેણ્ય=(૧) ઉત્તમ; (૨) ઇચ્છવા યોગ્ય.
લાવણ્ય=લાવણ્ય, લવણિમા.
નિધિ=નિધિ, ભંડાર.
વરેણ્યલાવણ્યનિધે !=(૧) હે ઉત્તમ લાવણ્યના
ભંડાર !; (૨) હે ઇચ્છવા યોગ્ય સૌન્દ-
ર્યના ભંધાન !
વિધેહિ (ધાં ધા)=તું કર.
સદા=સર્વદા, હંમેશાં.
મહ=ઉત્સવ.
આનન્દ=આનન્દ, પ્રમોદ.
મહાનન્દ=મોક્ષ.
મહત્ત્વ=મોટું.
સુખ=સુખ.
મહાનન્દમહાસુખાનિ=(૧) ઉત્સવ, આનન્દ અને
મહાસુખને; (૨) મોક્ષના મોટા સુખને.
પ્રમાય=પ્રભાવ, પ્રતાપ.

મઢ્ઠી=ચરના, પ્રકાર.
પ્રમાયમઢ્ઠી=પ્રતાપના પ્રકારોને.
અસિત=અસિસુખ.
ત્રિલોક=ત્રૈલોક્ય.
સદ્=રહેતું.
આમ=રોગ.
હાન=હાનિ, નાશ.
ત્રિલોકસદામહાનન્દ=ત્રૈલોક્યમાં વસતા (પ્રાણી-
ઓ)ના રોગના નાશને.
દમ=દણડ.
હા=હાનિ.
સુ=શ્રેષ્ઠતાવાચક અવ્યય.
સ્વ=(૧) જ્ઞાન; (૨) દેવલોક.
દમહાસુખાનિ=(૧) દણડની હાનિને તેમજ શ્રેષ્ઠ
જ્ઞાનને; (૨) દણડના નાશને તેમજ
સુન્દર દેવલોકને.

પદાર્થ

“ હે ઉત્તમ [અથવા અષીષ] લાવણ્યના ભંડાર ! ઉત્સવ, આનન્દ અને મહાસુખને,
પ્રભાવના પ્રકારોને, ત્રૈલોક્ય-વાસી (પ્રાણીઓ)ના રોગના નાશને, (પાપરૂપ) દણડના વિના-
શને તેમજ શ્રેષ્ઠ સંવેદનને [અથવા સ્વર્ગને] તું કર. ”—૨

સદર્ધમુક્તોપમ ! તારકાયા—સુવન્ધુરાઽઽરામજયાદ્ગસાર ! !

સદર્ધ ! મુક્તોપમ ! તારકાયા, સુવન્ધુરામ ! જયાદ્ગ ! સાર ! ! ૩ ! !

—સુવે

અવત્તર:

સર્વેતિ । સદર્ધામિઃ—સન્મૂલ્યામિર્મુક્તામિરુપમા—સાદૃશ્યં ચસ્ય સ; તદામન્ત્રણે । તારકાયા
ભવસમુદાદિતિ તારકા; તદામન્ત્રણે । યા—સંસારપરિભ્રમણરૂપા યાત્રા, “ યા યાત્રાતિષ્ઠમિતત્યાગેપુ ”
इति मेदिनि: (શ્લો ૧) । યાયાઃ સુ—પ્રસવો યાસુઃ, “ સુસ્તુ પ્રસવે ગર્ભમોચને ” इति मेदिनि:
(શ્લો ૧) । ન વિધતે યાસુર્ઽસ્યઃ યઃ અયાસુઃ, નિવૃત્તમયભ્રમણ इति मावः । અથવા અયૈઃ—અગ-
ત્તરૈરસુભિઃ—જ્ઞાનાદિમાવગર્ભસ્વરો-નમ્, યદ્વા અયઃ—શુભાવહો વિધિઃ, અસવશ્ચ—જ્ઞાનાદિમાવગર્ભાઃ
તૈર્ઽનુરો-નમ્, તેષાં યા વન્ધુરો—સુકુટઃ, શોમાકારિત્વેન મૂપળરૂપ इत्यर्थः । “ વન્ધુરં મુકુટે પુંસિ
સ્ત્રીચિદ્દતૈલફલકયોઃ । વન્ધુરે વધિરે દંસે ત્રિપુ સ્વાદ રમ્યગમ્યોઃ ॥ ” इति मेदिनि: (શ્લો ૧૮૧) ।

आरामाणि-समन्ताद्यारूणि "रामा योषा हिङ्गुनयोः क्लीवं यास्तृकपुष्टयोः । ना रापये च वरुणे
 र्णिणुकेये हलायुधे । हवे च पशुमेवे च त्रिषु चारी सितेऽसिते" इति मेदिनिः (श्लो० १६-१७) ।
 जयस्य अङ्गानि-उपायाः, "अङ्गं गात्रे प्रतीकोपाययोः पुंमृष्टि नीवृत्ति" इति मेदिनिः (श्लो० ४) ।
 "अर्घः पूजाविधी मूल्ये" इति मेदिनिः (श्लो० १), तद्वामन्त्रणे । सत्-समीचीनः अर्घः-पूजाविधिर्यस्य सः,
 तथोक्तः, अनुपम इति यावत्, यद्वा मुक्तः-कर्मभित्तयवतः । तथा उप-समीपे मा-लक्ष्मीर्यस्य स
 उपमा, तद्वामन्त्रणे । तारकायाः-कनीनिकाया हृष्टेया । "तारको धैत्यभित्कर्णधारयोर्न द्वयोर्दृष्टिः ॥
 अतिरम्योपपन्नं, तद्वामन्त्रणे । जय-सर्वोत्कर्षेण वर्तस्य । 'अङ्ग' इति सम्बोधनार्थेऽन्यथा । "अङ्ग
 अत्र पद्ये शृतीयपादस्य सयिसर्जनीयत्वेऽपि "नकार-णकारयोरस्वरमकार-नकारयोर्धिसर्जनीयस्य
 भाषानामयोऽपि न विरोध इति केचित्" इति यचनात् न यमकमङ्ग ॥ ३ ॥

अन्वयः

अङ्गं सत्-अर्घ-गुणा-उपम ! तारक ! ज-या-सु [अय-असु]-वन्दुर ! आ-राम-जय-अङ्ग-
 रार ! सत्-अर्घ ! मुक्त-उपम ! [मुक्त ! उप-न !] तारकायाः सु-वन्दुर-आराम ! सार ! जय ।

शब्दार्थ

सत्=श्रेष्ठ.
 अर्घ=भूषण.
 गुणा=गोती.
 उपमा=उपमा, समानता.
 तद्वर्गमुक्तोपम ! =डे श्रेष्ठ भूषणवाणां गोती-
 कोना समान !
 तारक=डे तारनार !
 या=यात्रा.
 सु=भरति, जन्म.
 अयासु=(संसार-परिभ्रमणश्च) यात्रानो
 जन्म जेभां नशी कोवा.
 अय=(१) नहि जन्म, स्थायी, (२) बाल,
 (३) शुभा कार्य.
 असु=भाषु.
 वन्दुर=(१) मनोह, (२) सुगढ.
 अवारुवन्दुर !=(१) डे (संसारपरिभ्रमण-
 ष्च) यात्रानी प्रसूतिथी रक्षित तेभ्य
 मनोह । (२) (संसार-यात्राना

जन्मथी रक्षितना सुगढ !; (३) डे स्थायी
 प्राप्ति वडे मनोह !; (४) डे शुभा विधि
 अने प्राप्तिथी चित्तरंजक !

आ=समस्त रीते.

राम=मनोह.

जय=विजय.

अङ्ग=उपाय.

सार=(१) भण, (२) संपत्ति.

आरामजयाङ्गसार !=(१) समस्त रीते मनोह
 कोवा विजयना उपायोऽप्य भण छे जेनु
 कोवा ! (२) डे नशी रीते मनोह कोवा
 विजयनी सामग्रीनी संपत्तिश्च !

सत्=समुचित.

अर्घ=अर्घ, पूजविधि.

सदर्थ ! =डे समुचित अर्घवाणा !

मुक्त (धा० मुच्) =त्यज दीधित.

मुक्तोपम ! =डे उपमा रक्षित !

મુક્ત ! (મૂં મુક્ત) = હે ત્યજયેલ !

ઉપ = સમીપ.

મા = લક્ષ્મી.

ઉપમ ! = સમીપ છે લક્ષ્મી જેની એવા !

તારકાયા : (મૂં તારકા) = (૧) આંખની કીકીનું;

(૨) દૃષ્ટિનું.

સુ = અતિશયતાવાચક અન્યથા.

આરામ = ઉદ્યાન, બગીચો.

સુવન્દુરારામ ! = હે અતિશય મનોહર ઉદ્યાન !

જય (વાં નિ) = તું જય પામ.

અદ્વ = સંબોધનવાચક અન્યથા.

સાર ! (મૂં સાર) = હે ઉત્તમ !

પદાર્થ

“ હે શ્રેષ્ઠ મૂલ્યવાળાં મોતીઓની ઉપમાવાળા (નાથ) ! હે (ભવ-સમુદ્રમાંથી પ્રાણી-
ઓને) તારનાર ! હે (સંસાર-પરિશ્રમણરૂપ) યાત્રાની પ્રસૂતિથી રહિત તેમજ મનોહર !
[અથવા સંસાર-યાત્રાથી રહિત જનોના મુગટ], હે સ્થાયી (જ્ઞાનાદિક ભાવ) પ્રાણીથી મનોહર !
હે હેલાલ અને (ભાવ-) પ્રાણીથી ચિત્તરંજક !], હે સમસ્ત રીતે મનોહર એવા વિજયના ઉપાય-
રૂપ બળવાળા ! [અથવા હે બધી રીતે મનોહર એવા વિજયની સામગ્રીની સંપાત્ત !], હે સમુચિત
અર્થવાળા ! હે નિરૂપમ ! [અથવા હે (કર્મોથી) રહિત ! હે સમીપ લક્ષ્મીવાળા !], હે આંખની
કીકીને [અથવા દૃષ્ટિને] અતિશય મનોહર ઉદ્યાન (સમાન) ! હે ઉત્તમ (યોગીશ્વર) ! તું
જય પામ. ” — ૩

સ્પષ્ટીકરણ

યમક-વિચાર—

આ પદ્ય અર્ધાબ્યાસ લક્ષણથી લક્ષિત સમુદ્ર યમકથી ચોલે છે. એનું લક્ષણ દષ્ટીના
શબ્દોમાં એ છે કે—

“ અર્ધાબ્યાસઃ સમુદ્રઃ સ્વાદસ્ય મેદાન્તયો મતાઃ ”

અર્થાત્ અર્ધાબ્યાસ તે સમુદ્રમ કહેવાય છે અને તેના ત્રણ પ્રકારો સ્વીકારવામાં આવ્યા છે. (૧)
પ્રથમ અને દ્વિતીય ચરણોની સમાનતા અને એવી રીતે તૃતીય અને ચતુર્થ ચરણોની અભિન્નતા,
(૨) પ્રથમ અને તૃતીય ચરણોની એકતા અને દ્વિતીય અને ચતુર્થ ચરણોની સમતા; અને (૩)
પ્રથમ અને ચતુર્થ ચરણોની એકરૂપતા અને દ્વિતીય અને તૃતીય ચરણોની તુલ્યતા. આ ત્રણ
પ્રકારો પૈકી અત્ર તેમજ આ પછીના પદ્યમાં દ્વિતીય પ્રકાર નજરે પડે છે, જ્યારે બાકીના પ્રકારો
ચતુર્થ પરિશિષ્ટગત કાવ્ય પૂરા પાડે છે, કેમકે એના ચોથા અને નવમા પદ્યમાં તૃતીય પ્રકાર જોવાય
છે, ત્યાર પછીના દશમા પદ્યમાં પ્રથમ પ્રકાર કે જેના ઉદાહરણ તરીકે શિશુપાલના ૧૮ મા
સર્ગના ૧૧૮ મા પદ્યના ઉલ્લેખ કરી શકાય તેમ જ અને અગ્યારમા પદ્યમાં દ્વિતીય પ્રકાર દૃષ્ટિગોચર
થાય છે જેના ઉદાહરણની ગરજ આ સર્ગનું ૫૮ મું પદ્ય પણ સારે છે.

સત્યાગમાસારધરાડ્ઢગનાના-દરાધિકન્તોડલસમાનનન્દ ।

સત્યાગમાસારધરાડ્ઢગ । નાના-ડડરાધિકં તોલ સમાન । નન્દ ॥૪॥ —૩૫૦

અવચૂરિ:

સત્યાગમેતિ । સત્ય-પ્રમાણપ્રતિષ્ઠિતઃ, આગમ-સિદ્ધાન્તો જ્ઞાનં વા યસ્ય સઃ, તદામન્ત્રણે । સાર-ધનં, “સારો વહે સ્થિરાંશે ચ મજ્જિ પુષિ જલે ધને” इति મેદિનિઃ (શ્લો ૧૫) । ધરા-પૃથ્વી, અદ્વના-સ્ત્રી, અનાદર-તિરસ્કારઃ, આધિ-ચિત્તપીડા, કન્તુઃ-કામઃ “કન્તુઃ કન્વર્પે” इति ‘જિનદેવઃ’ । પતેપાં દુન્નં વિધાય, ન વિધન્તે સારધરાજ્ઞાનાદરાધિકન્તવો યસ્ય સઃ, તયોક્તઃ, તદામન્ત્રણે । લસો-વિલાસઃ, માનઃ-અદ્વદ્વારઃ તામ્યાં નન્દતીતિ લસમાનગન્ધઃ, ન લસમાનગન્ધોડલસમાનનન્દઃ, ક્રીડાદ્વદ્વારરહિત इति યાવત્, તદામન્ત્રણે । ત્યાગેન-દાનેન સહિતી મા-લક્ષ્મીઃ સત્યાગમા “મા માતરિ તથા લક્ષ્મ્યામ્” इति સુધા-કલશઃ (શ્લો ૧૪) । તસ્યાઃ સાર-સર્વસ્વં ધરતીતિ તયોક્તઃ, તદામન્ત્રણે । ‘અદ્વ’ इति આમન્ત્રણે । નાનાડડરેણ-વિવિધસમ્માનેન અધિકં-નાનાડડરાધિકં યથા સ્યાત્ તથા, ક્રિયાવિશેષણમિવ્ત્વં । તોલ-યતિ इति તોલ-ચસ્તુત્વરૂપનિર્ણાયકઃ, તદામન્ત્રણે । માનેન-જ્ઞાનેન પ્રતિપ્રયા વા સહ વર્તેતે इति સમાનઃ તદામન્ત્રણે । યદ્વા તસ્ય-પુણ્યસ્ય “તથોરામૃતપુચ્છેષુ કોઢે મ્લેચ્છે ચ કુત્રચિત્ । અપુર્માસ્તરણે પુણ્યે કથિતઃ શબ્દવેદિભિઃ” इति મેદિનિઃ (શ્લો ૧) । ઝ-રક્ષણં “પુંલિઙ્ગ કસ્તુ રક્ષણે” इति સુધાકલશઃ (શ્લો ૫), તત્ર લસમાન-શકતુત્વં, “લઃ શકે લા તુ દાને સ્પાદ્ મહણેડપિ નિમગ્નતે” इति મેદિનિઃ (શ્લો ૧), તદામન્ત્રણે । નન્વ-સમૃદ્ધિં પ્રાપ્નુણિ ॥ ૪ ॥

અન્વયઃ

અદ્વ સત્ય-આગમ ! અ-સાર-ધરા-અદ્વના-અનાદર-આધિ-કન્તો ! અ-લસ-માન-નન્દ ! સ-ત્યાગ-મા-સાર ધર ! તોલ ! [ત-ઝ-લ] સ-માન ! નાના-આદર-અધિકં [નાના અ-વર ! અધિ-કં] નન્દ ।

શબ્દાર્થ

સત્ય=સાચો.

આગમ=(૧) આગમ, સિદ્ધાન્ત; (૨) જ્ઞાન.

સત્યાગમ !=(૧)સાચો છે સિદ્ધાન્ત જેને એવા !;

(૨) સાચુ છે જ્ઞાન જેનું એવા !

સાર=લક્ષ્મી, દ્રવ્ય.

ધરા=પૃથ્વી.

અદ્વના=નારી.

અનાદર=તિરસ્કાર.

આધિ=માનસિક પીડા.

કન્તુ=મદન, કામદેવ

અસારધરાડ્ઢગનાદરાધિકન્તો ! =અવધમાન

છે લક્ષ્મી, પૃથ્વી, નારી, તિરસ્કાર, માન-

સિક પીડા અને મદન જેને વિષે એવા !

લસ=વિલાસ, મોજશોખ.

માન=અહંકાર.

નન્વ=પુશી થવું.

અલસમાનનન્દ ! =હે વિલાસ અને અહંકારથી

આનન્દિત નહિ થનાર !

સર=સહિત.

ત્યાગ=દાન.

મા=લક્ષ્મી.

સાર=સાર, સર્વસ્વ.

ધર=ધરનાર, ધારણ કરનાર.

સત્યાગમાસારધર !=હે દાન સહિત લક્ષ્મીના
સારને ધરનાર !

અન્ન=એંબાધનવાચક શબ્દ.

નાના=વિવિધ.

આદર=આદર, સત્કાર, સન્માન.

અધિક=અધિક, વધારે.

નાનાઽઽદરાધિકં=વિવિધ આદરથી અધિક એવી
રીતે.

દર=લય.

અવર !=હે નિર્ભય !

અધિકં (મૂં અધિક) =અધિક.

તોલ ! (મૂં તોલ) =હે તુલના કરનાર !

ત=પુણ્ય.

ઝ=રક્ષણ.

લ=ધન્દ્ર.

તોલ !=હે પુણ્યનું રક્ષણ કરવામાં ધન્દ્ર !

માન=(૧) જ્ઞાન, (૨) પ્રતિષ્ઠા.

સમાન !=(૧) હે જ્ઞાની !; (૨) હે પ્રતિષ્ઠાશાળી !

નન્દ (ધાં નન્દ) =તું સમૃદ્ધિ પામ.

પદ્યાર્થ

“ હે સાથા (પ્રામાણિક) સિદ્ધાન્તવાળા ! [અથવા હે સત્યજ્ઞાની !] હે લક્ષ્મી, પૃથ્વી, લક્ષના, અનાદર, માનસિક ખીડા અને મદનથી વિમુખ ! હે (વિષયજન્ય) વિલાસ અને ગર્વથી નહિ ખુશી થનાર ! હે દાન સહિત લક્ષ્મીના સર્વસ્વને ધારણ કરનાર ! હે (વિવિધ વસ્તુના સ્વરૂપોની) તુલના કરનાર ! [અથવા હે પુણ્યનું રક્ષણ કરવામાં ધન્દ્ર (સમાન) !] હે જ્ઞાની ! [અથવા હે પ્રતિષ્ઠાશાળી !] હે નિર્ભય ! તું વિવિધ અને અધિક સમૃદ્ધિ પામ [અથવા તું વિવિધ આદરથી અધિક એવી રીતે] સમૃદ્ધ થા. ”—૪

—૧૦—

ગુરો ! સદાલોકનબાલમાલ—વિભાવરીનાથવિભાઽસ્તભાવ ! ।

વામેય ! મે કામિતમાતનુ શ્રી—ગુરો ! સદાઽલોકન ! બાલમાલ ! ॥ ૫ ॥

—૩૫૦

અવચૂરિઃ

ગુરો ! इति । हे गुरो !—तत्त्ववादिन् । सद् आलोकनं-दर्शनं यस्य सः, तद्योक्तः मालं-ललाटमेव विभावरीनाथः—चन्द्रः मालविभावरीनाथः, बालश्चासौ मालविभावरीनाथश्च तद्योक्तः, सद्बालोकन-श्चासौ बालमालविभावरीनाथश्चेति कर्मधारयः, तस्य विमया-कान्त्या निरस्तो मायः—कामः कीडा वा येन सः, “ भावः सत्तास्त्वमावाग्निप्रायचेष्टात्मजन्मसु । क्रियालीलापद्मार्थेषु विभूतिबुधजन्तुषु ॥ ” इति मेदिनिः (श्लो० १०-११), तदामन्त्रणे । वामायाः पुमानपत्यं वामेयः, तदामन्त्रणे । मे-मम । बाहुलकावामन्त्रितपदादपि ‘ मे ’ अविशः, अव्ययं बाह्ममेवेकवचनप्रतिरूपकमिदम् । कामितम्-इष्टम् । आतनु-समन्ताद् विस्तारय । धिया-लक्ष्म्या शोभया वा गुरु-महान् श्रीगुरुः, तदामन्त्रणे । आलो-कनमालोकः, ज्ञानरूपः प्रकाश इत्यर्थः, सद्वा-निरन्तरमालोकनं यस्य सः, तदामन्त्रणे । बालाम्-अज्ञानं मालयति-निरूपयति इति बालमालः, उद्धारकबुद्ध्या मूर्खनिरीक्षक इत्यर्थः, तदामन्त्रणे ॥ ५ ॥

અન્વય:

(દે) ગુરો! સત્-આલોકન-વાલ-માલ-વિભાવરી-નાથ-વિમા-અસ્ત-ભાવ !! શ્રી-ગુરો!
સત્-આલોકન! વાલ-માલ! વામેય! મે કામિતં આતનુ ।

શબ્દાર્થ

ગુરો! (મૂં ગુરુ)=હે ગુરુ!, હે તત્ત્વ-વિવેચક!

સત્=સુન્દર.

આલોકન=અવલોકન, દૃષ્ટિ.

વાલ=આળસ,

માલ=લલાટ.

વિભાવરી=નિશા, રાત્રિ.

નાથ=સ્વામી.

વિમા=તેજ.

અસ્ત (ધાં અસ્)=દૂર કરેલ.

ભાવ=(૧) મદન, (૨) ક્રીડા

સવાલોકનવાલમાલવિભાવરીનાથવિમાસ્તભાવ!

=સુન્દર દૃષ્ટિ અને લલાટરૂપ બાલ-ચન્દ્રની

પ્રભા વડે પરાસ્ત કર્યો છે ભાવને જેણે એવો!

વામેય! (મૂં વામેય)=હે વામા (રાણી)ના નન્દન!, હે પાર્શ્વનાથ!

મે (મૂં અમદ્)=મારા,

કામિતં (મૂં કામિત)=મને વાંછિતને.

આતનુ (ધાં તન્)=તું અત્યંત વિસ્તાર.

શ્રી=લક્ષ્મી..

ગુરુ=મહાન, મોટા.

શ્રીગુરો!=હે લક્ષ્મી વડે મોટા!

સવા=સર્વદા.

આલોકન=જ્ઞાન.

સવાલોકન!=સર્વદા છે જ્ઞાન જેને એવા!

વાલ=મૂર્ખ.

માલ=ભોનાર.

વાલમાલ!=હે મૂર્ખને ભોનાર!

પદાર્થ

હે તત્ત્વ-વિવેચક (વિશ્વ) ! હે સુંદર દૃષ્ટિ અને લલાટરૂપ બાલ (અદ્વતીના) ચન્દ્રની પ્રભા વડે મદનને [અથવા (વિલાસમય) ક્રીડાએને] જેણે પરાસ્ત કરેલ છે એવા હે (યોગિ નાથ) ! હે (જ્ઞાનાદિ અંતરંગ) લક્ષ્મી વડે મોટા (મહેશ) ! હે નિસ્તર જ્ઞાનવાળા (પ્રભુ) ! હે (અગત્યનો) ઉદ્ધાર કરવાની યુક્તિથી) મૂર્ખના નિરીક્ષક ! હે વામા-નન્દન ! તું મારા વાંછિતનો ચારે બાજુ વિસ્તાર કર. ”—૫

—૨૦—

કલ્યાણ ! માલાકરણાઽધિહારી-કલ્યાણમાલાકરણાઽધિહારી ।

કલ્યાણમાલાકરણાધિહારી, કલ્યાણમાલાઃ કર ણાધિહારી ॥ ૬ ॥

—ઇન્દ્રવજ્રા

અવચૂરિ:

કલ્યાણોત્તિ । કલ્યાણ-શુભાં ધાર્ણી અણતિ-વ્યવર્તીતિ કલ્યાણઃ, સવામન્ત્રણે । માલાઃ-કિરાતવિશેષાઃ “માલં ક્ષેત્રે સ્ત્રિયાં વૃક્ષાસ્ત્રજોર્જાત્યન્તરે પુમાન્” હતિ મેદિનિઃ (શ્લોઽ ૪૫) । ન વિચયતે ક-સુલં યત્ સ અક, “સુતરાર્પણલેપ કમ્” હતિ મેદિનિઃ (શ્લોઽ ૧૬) । રણો-યુદ્ધં શબ્દો વા “રણઃ કોણે ક્ષણે પુસ્તિ સમરે પુન-

पुंसकम् " इति मेदिनिः (श्लो० १८) । अकश्चासौ रणश्च अकरणः, मालानामकरणो मालाकरणः-
चौरजनितं दुःखप्रचुरं युद्धं तेषां शब्दो वा त्रासवायकः । आधिः-व्यसनम् " आधिः पुमांश्चित्तपीडा-
प्रत्याशाबन्धकेषु च । व्यसने चाप्यधिष्ठाने " इति मेदिनिः (श्लो० ३) । हारिः-घृतादिमङ्ग । " हारिः
पथिकसन्तानघृतादिमङ्गयोः स्त्रियाश्च " इति मेदिनिः (श्लो० १०१) । इः-कामः " इः कामे पुल्लिङ्ग इ
च " इति सुधाकलशः (श्लो० ३) । कल्यं-मघं इरेव कल्यम् इकल्यं-काममदिरा । णस्य-ज्ञानस्य अभा-
वोऽणम्-अज्ञानम् " णः प्रकटे निष्कले च प्रस्तुते ज्ञानबन्धयोः " इति सुधाकलशः (श्लो० २१) । मालं-
ग्रामयोरन्तरालादव्युत् । करणानि-इन्द्रियाणि तेषामभावोऽल्पता वा अकरणम् । मालाकरणश्च आधिश्च
हारिश्च इकल्यं च अणं च मालं च अकरणं च मालाकरणाधिहारीकल्याणमालाकरणानि एतेषां सम्ब-
न्धिनः एतज्जनितस्य वा आधेः-चित्तपीडाया हारी-हरणशीलः, तथोक्तः । कल्याणस्य मां-मोक्षस्य
लक्ष्मी, " कल्याणमक्षये स्वर्गे मङ्गलेऽपि नपुंसकम् " इति मेदिनिः (श्लो० ४०), लाति-ददाति इति
कल्याणमालः, तवामन्त्रणे । न विद्यते करणं-देहो यस्य सः अकरणः, तदामन्त्रणे, देहरहित इत्यर्थः ।
अधिकं हारी-मनोहरः-अधिहारी । कल्याणस्य मालाः-मलङ्कस्य श्रेणीः कर-कुच । भौवाविपाठात्
करोतिः पाक्षिके शयि सप्तम्यां मध्यमपुरुषैकवचनान्तक्रियापदमिवम् । णस्य-यन्त्रस्य अधिहाः-हानं,
जिह्वीतेर्भावे क्तिपि अधिहाः, कर्मबन्धहानिरित्यर्थः, तत्र अरि इय-चक्रमिव णाधिहारी । एतादृशस्त्वं
कल्याणमालाः कुरु इत्यर्थः ॥ ६ ॥

अन्वयः

कल्या-अण ! कल्याण-मा ल ! अ-करण ! माल-अ-क-रण-आधि-हारि-इ-कल्या-अण-
माल-अ-करण-आधि-हारी अधि-हारी ण-अधि-हा-अरि कल्याण-मालाः कर ।

शब्दार्थ

कल्या=शुभ वाष्णी, साभाशी.

अण=भोक्षु, वदतु.

कल्याण !=डे शुभवाष्णी वदना १

माल=माल, जगदीश्यानी अेक जात.

अक=इ.भ.

रण=(१) युद्ध; (२) शपथ.

आधि=अक्षय.

हारि=घृत वगैरेना ल'ग

इ=कामदेव, मदन.

कल्य=मध, क्षत्र.

अण=अज्ञान.

माल=गे गाभनी वन्नेनु ज'गल, जेत २.

अ=(१) नियधवायक शपथ; (२) अल्पता-
वायक शपथ.

करण=धन्द्रिय.

आधि=भानसिक पीडा.

हारि=हरण करवाना स्वभाववाणे.

मालाकरण=अधिहारीकल्याणमालाकरण=

विहारी=(१) माल (जनित) दुःखरूप

युद्ध, व्यसन, घृतादिना ल'ग, मदनरूप

मध, अज्ञानरूप जेत २, अने धन्द्रियेना

अभाव ल'ग'धी आधिने (हरना २) ;

माल (जनित) दुःख अने अवाज,

व्यसन, घृतादिना ल'ग, मदनरूप मध,

अज्ञानरूप जेत २ अने धन्द्रियेनी अल्प-

ताधी उद्दलवती आधिने हरना २.

कल्याण=भोक्ष.

मा=लक्ष्मी.

ला=आपतु.

कल्याणमाल !=डे भोक्षनी लक्ष्मीने आपतना १

करण=देह.

अकरण !=डे देह रहित १

आधि=अधिकतावायक शपथ.

हारि=मनोहर.

અન્વય:

(હે) ગુરો! સત્-આલોકન-બાલ-માલ-વિમાવરી-નાથ-વિમા-અસ્ત-માવ!! શ્રી-ગુરો!
સદા-આલોકન! બાલ-માલ! વામેય! મે કામિતં આતનુ।

શબ્દાર્થ

ગુરો! (મૂં ગુરુ)=હે ગુરુ!, હે તત્ત્વ-વિવેચક!

સત્=સુન્દર.

આલોકન=અવલોકન, દૃષ્ટિ.

બાલ=બાળક.

માલ=લલાટ.

વિમાવરી=નિશા, શત્રિ.

નાથ=સ્વામી.

વિમા=તેજ.

અસ્ત (ધાં અહ્)=દૂર કરેલ.

માવ=(૧) મદન; (૨) ક્રીડા

સદાલોકનબાલમાલવિમાવરીનાથવિમાસ્તમાવ!

=સુન્દર દૃષ્ટિ અને લલાટરૂપ બાલ-ચન્દ્રની

મહા વડે પરાસ્ત કર્યો છે બાવને જેણે એવો!

વામેય! (મૂં વામેય)=હે વામા (રાણી)ના નન્દન!, હે પાર્થનાથ!

મે (મૂં અસ્મદ્)=મારા.

કામિતં (મૂં કામિત)=મનોવાંછિતને.

આતનુ (ધાં તત્ત્વ)=તું અત્યંત વિસ્તાર.

શ્રી=લક્ષ્મી..

ગુરુ=મહાન, મોટા.

શ્રીગુરો!=હે લક્ષ્મી વડે મોટા!

સદા=સર્વદા.

આલોકન=જ્ઞાન.

સદાલોકન!=સર્વદા છે જ્ઞાન જેને એવો!

બાલ=મૂર્ખ.

માલ=જોનાર.

બાલમાલ!=હે મૂર્ખને જોનાર!

પદાર્થ

હે તત્ત્વ-વિવેચક (વિશ્વ)। હે સુંદર દૃષ્ટિ અને લલાટરૂપ બાલ (અદ્વિતીયા) ચન્દ્રની
મહા વડે મદનને [અથવા (વિલાસમય) ક્રીડાઓને] જેણે પરાસ્ત કરેલ છે એવો હે (યોગિ-
નાથ)। હે (જ્ઞાનાદિ અંતર્ગત) લક્ષ્મી વડે મોટા (મહેશ)। હે નિરતર જ્ઞાનવાળા (પ્રભુ)। હે
(જગત્નો ઉદ્ધાર કરવાની યુક્તિથી) મૂર્ખના નિરીક્ષક। હે વામા-નન્દન। તું મારા વાંછિતનો
આરે બાળુ વિસ્તાર કર. "—પ

—૨૦૧—

કલ્યાણ! માલાકરણાધિહારી—કલ્યાણમાલાકરણાધિહારી।

કલ્યાણમાલાકરણાધિહારી, કલ્યાણમાલા: કર ણાધિહારી ॥ ૬ ॥

—ચન્દ્રવંશ

અવચૂરિ:

કલ્યાણેતિ। કલ્યાણ-શુભં યાણી અણતિ-યદ્ગતીતિ કલ્યાણ; સદામન્ત્રણે। માલા-કિરાતવિશેષા:
"માલં દોષે ત્રિયાં ષટ્કાસ્યજોર્જાત્યન્તરે પુમાન્" इति मेदिनि: (શ્લોક ૪૫)। ન વિધતે કં-સુલં યદ્રસ અક",
"સુલસીર્ષજલેપુ કમ્" इति मेदिनि: (શ્લોક ૧૬)। રણો-યુદ્ધં રાજ્યો વા "રણઃ કોએ ક્રણે પુલિ સમરે પુન-

પુંસકમ્ " હિત મેદિનિઃ (શ્લો ૧૮) । અકશાસૌ રણશ્ચ અકરણઃ, માલાનામકરણો માલાકરણઃ-
 પૌરજનિતં દુઃસ્વપ્રચુરં યુદ્ધં તેષાં શવ્દો વા ત્રાસવાચકઃ । આધિઃ-વ્યસનમ્ " આધિઃ પુમાંશ્ચિત્તપીઢા-
 પ્રત્યાશાવન્ધકેષુ ચ । વ્યસને વાપ્યધિપ્રાને " હિત મેદિનિઃ (શ્લો ૩) । હારિઃ-દ્યૂતાદિમદ્ધ " હારિઃ
 પથિકસન્તાનદ્યૂતાદિમદ્ધયોઃ સ્ત્રિયામ્ " હિત મેદિનિઃ (શ્લો ૧૦૧) । ઇઃ-કામઃ " ઇઃ કામે પુંલિદ્ધ ઇ
 ચ " હિત સુધાકલશઃ (શ્લો ૩) । કલ્ય-મઘ્યં દેવેવ કલ્યમ્ ઇકલ્ય-કામમદિરા । નસ્ય-જ્ઞાનસ્ય અમા-
 યોડનમ્-અજ્ઞાનમ્ " જઃ પ્રકટે નિવ્વકલે ચ પ્રસ્તુતે જ્ઞાનવન્ધયોઃ " હિત સુધાકલશઃ (શ્લો ૨૧) । માલ-
 મામયોરન્તરાલાટવી । કરણાનિ-શન્દ્રિયાણિ તેષામમાયોડપતા વા અકરણમ્ । માલાકરણશ્ચ આધિશ્ચ
 હારિશ્ચ ઇકલ્યં ચ અણં ચ માલં ચ અકરણં ચ માલાકરણાધિહારીકલ્યાણમાલાકરણાનિ પતેષાં સમ્વ-
 ન્ધિનઃ પતજનિતસ્ય ઘા આધેઃ-ચિત્તપીઢાયા હારી-હરણશીલઃ, તથોક્તઃ । કલ્યાણસ્ય મા-મોક્ષસ્ય
 લક્ષ્મી, " કલ્યાણમક્ષયે સ્વર્ગે મદ્ધલેડપિ નપુંસકમ્ " હિત મેદિનિઃ (શ્લો ૪૦), લાતિ-દ્વાતિ હિતિ
 કલ્યાણમાલઃ, તવામન્ત્રણે । ન વિદ્યતે કરણં-દેહો યસ્ય સઃ અકરણઃ, તવામન્ત્રણે, વેદરહિત ઇત્યર્થઃ ।
 અધિકં હારી-મનોહરઃ-અધિહારી । કલ્યાણસ્ય માલાઃ-મલદ્ધસ્ય ઐણીઃ કર-ક્રુચ । મૌઘાવિપાઢાત્
 કરોતેઃ પાક્ષિકે શયિ સતમ્યાં મધ્યમપુરુષૈકવચનાન્તક્રિયાપવમિદમ્ । નસ્ય-વન્ધસ્ય અધિહાઃ-હાનં,
 જિહીતેર્માયે ક્રિપિ અધિહાઃ, કર્મવન્ધહાનિરિત્યર્થઃ, તત્ર અરિ ઇવ-ચક્રમિવ ણાધિહારી । પતાહશસ્ત્રં
 કલ્યાણમાલાઃ ક્રુચ ઇત્યર્થઃ ॥ ૬ ॥

અન્વયઃ

કલ્યા-અણ ! કલ્યાણ-મા લ ! અ-કરણ ! માલ-અ-ક-રણ-આધિ-હારિ-ઇ-કલ્યા-અણ-
 માલ-અ-કરણા-આધિ-હારી અધિ-હારી જ-અધિ-હા-અરિ કલ્યાણ-માલાઃ કર ।

શબ્દાર્થ

કલ્યા=શુભ વાણી, સાખાશી.

અણ=બેલણું, વદણું.

કલ્યાણ ! =હે શુભવાણી વદનાર !

માલ=માલ, જંગલીઓની એક ભાત.

અક=દુઃખ.

રણ=(૧) યુદ્ધ; (૨) શબ્દ.

આધિ=અસન.

હારિ=દ્યૂત વગેરેના ભંગ

ઇ=કામદેવ, મદન.

કલ્ય=મધ, દારૂ.

અણ=અજ્ઞાન.

માલ=મે ગામની વચ્ચેનું જંગલ, ખેતર.

અ=(૧) નિવેધવાચક શબ્દ; (૨) અલ્પતા-
 વાચક શબ્દ.

કરણ=ઇન્દ્રિય.

આધિ=માનસિક પીડા.

હારિ=હેરણુ કરવાના સ્વભાવવાળો.

માલાકરણાડધિહારીકલ્યાણમાલાકરણાડ-

ધિહારી=(૧) માલ(જનિત) દુઃખરૂપ

યુદ્ધ, વ્યસન, દ્યૂતાદિના ભંગ, મદનરૂપ

મધ, અજ્ઞાનરૂપ ખેતર, અને ઇન્દ્રિયોના

અભાવ સંબંધી આધિને (હરનારો);

માલ(જનિત) દુઃખ અને અવાજ,

વ્યસન, દ્યૂતાદિના ભંગ, મદનરૂપ મધ,

અજ્ઞાનરૂપ ખેતર અને ઇન્દ્રિયોની અલ્પ-

તાથી ઉદ્દેશવતી આધિને હરનાર.

કલ્યાણ=મોક્ષ.

મા=લક્ષ્મી.

લા=આપણું.

કલ્યાણમાલ ! =હે મોક્ષની લક્ષ્મીને આપનાર !

કરણ=દેહ.

અકરણ ! =હે દેહ રહિત !

અધિ=અધિકતાવાચક શબ્દ.

હારિ=મનોહર.

અધિહારી=અધિક મનોહર.

કલ્યાણ=કલ્યાણ, મંગળ.

માલા=માળા, શ્રેણિ.

કલ્યાણમાલા:=મંગલ-માલાઓ.

કર (વાં કૃ)=તું કર.

ળ=મન્ધન.

અધિહા=હાનિ, નાશ.

અરિ=ચક્ર.

ળાધિહારી=મન્ધનનો નાશ કરવામાં ચક્ર (સમાન).

પદાર્થ

“હે શુભ વાણી વદનાર ! હે મુક્તિ-લક્ષ્મીને આપનાર ! હે દેહ રહિત ! ‘માલ’ (જનિત) દુઃખરૂપ યુદ્ધ [અથવા દુઃખ અને અવાજ], વ્યસન, ઘૂતાદિના ભંગ, મદનરૂપ મદ, અજ્ઞાનરૂપ ખેતર અને ઇન્દ્રિયોના અભાવ સંબંધી [અથવા ઇન્દ્રિયોની અદ્યતાથી ઉદ્ભવતી] આધિને હરનાર, અધિક મનોહર, તેમજ (કર્મ)મન્ધનનો નાશ કરવામાં ચક્ર (સમાન) એવો તું મંગલ-માલા કર.”—૬

સ્પષ્ટીકરણ

આ પદ પંક્તિ નામના યમકથી અલંકૃત છે, કેમકે એનાં ચારે અરણો સમાન છે. આવાં અન્ય ઉદાહરણો તરીકે અતુર્ય પરિશિષ્ટગત કાવ્યના આઠમા પદનો ઉલ્લેખ થઈ શકે તેમ છે. વિશેષમાં આવું એક ઉદાહરણ વાગ્ભટાલંકારની સ્વોપસૃત્તિ (પૃ ૩૫) પથ્ય પૂર્વ પાઠે છે, તે નીચે મુજબ છે:—

“રમ્મારામા કુરવકકમલા-ડં મારામા કુરવકકમલા—

રમ્મા રામાડકુરવક ! કમલા-રમ્મારામાડકુરવકકમલા ॥”

આ ભરવિલસિત છંદમાં રચાયેલા પદના દ્વિતીય અરણુના અન્તિમ પદનો અને તૃતીયન પ્રારંભિક પદનો સમાસ છે એટલે કે દ્વિતીય અને તૃતીય અરણુની વચ્ચે યતિ નથી. આવો પ્રયોગ કવિસમ્રાટાયથી સિદ્ધ હોય એ શંકાસ્પદ છે (જોકે આવું એક પદ ‘શ્રીભક્તામર સ્તોત્ર’ની પાદ-પૂર્તિરૂપ કાવ્યસંગ્રહ’ના દ્વિતીય વિભાગના ૧૬૦ માં પૃષ્ઠમાં છે) અને એથી આ પદગન્ધી ગદ્ય તો ન હોય એવો તર્ક સ્પષ્ટ છે.

—:૦:—

इत्थं स्तुतं सुयमकैर्यमकैरेन्दुं, चारूपभूमिरमणीरमणीयहारम् ।

શ્રીપાર્શ્વનાથજિનપં જિનપદ્મયાડ્ઢ્યં, ધ્યાયામિ ભાવસહિતં સહિતં સમન્તાત્ ॥૭॥

—વસન્તતિલકા

અવચૂરિ:

इत्थमिति । इत्थम्-एवंप्रकारेण स्तुतं-स्तुतम्, सुयमकै-महायमकैः । यमाः-नियमा महाव्रतानि वा ते एव कैरवाणि-कुचलयानि तेषु इन्द्र-चन्द्रः, तम् । चारूपम्-अण्डिलपट्टनतः उत्तरस्यां दिशि चतुःशोडशवर्ती घामविशेषः, तस्य भूमिरेव रमणी-सुन्दरी तस्या भूषाकृते रमणीयो-अनोदरो

हारो-मुकावली, तम् । श्रीपार्श्वनाथजिनपतिम् । जिनस्य-अर्हतः पद्मा-प्रातिहार्यादिलक्ष्मीः, तया आढ्यं-समृद्धम् । ' जिनपद्म ' इति वचनेन कविना स्वनामापि सूचितं सम्भवति । ध्यायामि-चिन्तयामि । भावन-मानसोल्लासेन सहितम् । हितेन सह वर्तमानः सहितः, तम् । समन्ताद्-सर्वतः ॥ ७ ॥

‘ पार्श्व ’ स्तवनकरण्डं, महायमकमुद्रया निगूढतरम् ।

‘ कल्याणविजय ’ मुनिना, मित्रत्वा प्रकटीकृतोऽर्थभरः ॥ १ ॥

इति मुनिराजकल्याणविजयचिरचिता श्रीपार्श्वनाथजिनस्तवाऽवचूरिः समाप्ता ॥

अन्वयः

इत्थं सु-यमकैः स्तुतं यम-कैरव-इन्द्रं चारुप-भूमि-रमणी-रमणीय हारं जिन-पद्मया आढ्यं स-हितं श्री-पार्श्वनाथ-जिन-वं भाव-सहितं समन्ताद् ध्यायामि ।

शब्दार्थ

इत्थं=अथा प्रभाषे.

स्तुतं (मू० स्तुत)=स्तुति कश्चेत्.

सु=श्रेष्ठतावाचक अन्वय.

यमक=शब्दादकारनो व्योमक प्रकाश, अमक.

सुयमकैः=सुन्दर यमकैः पदे.

यम=(१) नियम; (२) प्रत.

कैरव=यद्भुषी कभण.

इन्द्र=यद्भु.

यमकैरवेन्द्रं=यमभूय ईश्वर प्रति यद्भु.

चारुप=आश्चर्य.

भूमि=स्थल.

रमणी=सुखी, भङ्गिता, आभिनी.

रमणीय=भनोदर, अन्वय,

हार=हारा.

पार्श्वपद्मिरमणीरमणीयहारं=आश्चर्य भूमिभूय

आभिनीना अन्वय हारा.

श्री=मानवाचक शब्द.

पार्श्वनाथ=पार्श्वनाथ.

जिनप=जिनपति, तीर्थकर.

श्रीपार्श्वनाथजिनपं=श्रीपार्श्वनाथ तीर्थकरने.

जिन=अरिहंत, तीर्थकर.

पद्मा=लक्ष्मी.

जिनपद्मया=अरिहंतनी लक्ष्मीया.

आढ्यं (मू० आढ्य)=समृद्ध.

ध्यायामि (पा० ध्ये)=दुः ध्यान धरं धुं.

भाव=मानसिक उद्भास.

सहितं=युक्त, भावे.

भावसहितं=मानसिक उद्भास सहित.

सह=साधे.

सितं=उद्भाष.

सहितं=उद्भाषणी युक्त.

समन्ताद्=सर्व आशुधी.

घ-परिशिष्टम् ।

श्रीजिनप्रभसूरिसूत्रितं

॥ श्रीअजितजिनस्तोत्रम् ॥

(सटिप्पणरुम्)

विश्वेश्वरं मथितमन्मथभूपमानं

देवं क्षमाऽतिशयसंश्रितभूपमानम् ।

तीर्थाधिराजमजितं^१ जितशत्रु^२जातं

प्रीत्या स्तवीमि यमकैर्जितशत्रुजातम् ॥ १ ॥

ટિપ્પણ—૧ દક્ષિતકામરૂપતિમદમ્ । ૨ ક્ષમાઽતિશયેન—જ્ઞાનત્યતિરેફેણ સંશ્રિત—ફલિતં શ્રુતઃ—
પૃથિવ્યાઃ ઉપમાનં—સામ્યં ચેન (તમ્) । ૩ શ્રીજિતશત્રુરૂપતિતનયમ્ । ૪ પરાભૂતશત્રુસમૂહમ્ ॥૧॥

અન્યથા:

વિશ્વ-ઈશ્વરં મથિત-મન્મથ-ભૂપ-માનં દેવં ક્ષમા-અતિશય-સંશ્રિત-મૂ-ઉપમાનં તીર્થ-અધિરાજં
જિત-શત્રુ-જાતં ' જિતશત્રુ ' -જાતં ' અજિત ' યમકૈઃ પ્રીત્યા સ્તવીમિ ।

શબ્દાર્થ

વિશ્વ=જગત્, દુનિયા.

ઈશ્વર=ઈશ્વર, સ્વામી, નાથ.

વિશ્વેશ્વરં=દુનિયાના સ્વામીને, જગન્નાથને.

મથિત (ધા૦ મન્)=મથેલ, દળી નાંખેલ.

મન્મથ=કામદેવ, મદન.

ભૂપ=રાજા.

માન=અહંકાર, ગર્વ, મદ.

મથિતમન્મથભૂપમાનં=દળી નાંખેલ છે મદન

રાજાના અહંકારને જેણે એવા.

દેવં (મુ૦ દેવ)=દેવને, પરમેશ્વરને.

ક્ષમા=ક્ષમા, માફી.

અતિશય=અતિરેક, અધિકપણું.

સંશ્રિત (ધા૦ શ્રિ)=પ્રાપ્ત કરેલ.

મૂ=પૃથ્વી.

ઉપમાન=ઉપમા.

ક્ષમાઽતિશયસંશ્રિતભૂપમાનં=ક્ષમાની અધિકતા-

થી પ્રાપ્ત કરી છે પૃથ્વીની ઉપમા

જેણે એવા.

તીર્થ=તીર્થ.

અધિરાજ=નાથ, ઈશ્વર.

તીર્થાધિરાજં=તીર્થના નાથને.

અજિતં (મુ૦ અજિત)=અજિત(નાશ)ને.

જિતશત્રુ=જિતશત્રુ, અજિતનાથના પિતા.

જાત=પુત્ર.

* આ ૧૫૪ માટે બુદ્ધિ (પૃ૦ ૨૧) તેમજ આ સ્તોત્રના ૧૪ મા તથા ૧૯ મા પદો. શિશુપા-
લવધ (સ. ૧૯) પૃ ૯૨ મુ ૫૪ થોડે અંશે આ સાથે મળતું આવે છે.

જિતશત્રુજાતં=જિતશત્રુના પુત્રને,
પ્રીત્યા (મૂં પ્રીતિ)=પ્રેમથી.
સ્તવીમિ (ધાં સ્તુ)=હું સ્તુતું છું, હું સ્તુતિ કરું છું.
યમકૈઃ (મૂં યમક)=યમકે વડે, એક બાતના
શબ્દાલંકારથી.

જિત (ધાં જિ)=જીતેલ.

શત્રુ=દુશ્મન.

જાત=સમુદાય.

જિતશત્રુજાતં=જીતેલા છે દુશ્મનોના સમુદાયને
જેણે એવા.

પદાર્થ

“જગત્ના નાથ એવા, વળી જેણે મદન મહીપતિના મદનું મર્દન કર્યું છે એવા,
પરમેશ્વર, ક્ષમાની અધિકતાથી જેણે પૃથ્વીની ઉપમા પ્રાપ્ત કરી છે એવા (અર્થાત્ પૃથ્વીની
જેમ સહનશીલ), તીર્થના સ્વામી તથા જિતશત્રુ (નૃપતિ)ના નન્દન એવા (દ્વિતીય તીર્થંકર)
અજિત (નાથ)ની હું પ્રેમથી યમકમય સ્તુતિ કરું છું.”—૧

‘વિજ્ઞા નરા ગેવિ કૈલઙ્કદશાં તૈમોહ !

‘વિજ્ઞાનરાગવિકલં કૈવ ! શાન્તમોહ ! !

ત્વામુલ્લસત્પલકપક્ષ્મલદેહદેશાઃ

સમ્યક્ પ્રણમ્ય ન લંભન્તિ કદાચનાપિ ॥ ૨ ॥

ટિં—૧ વિજ્ઞાઃ—વિચક્ષણાઃ । ૨ ગવિ—પૃથિવ્યામ્ । ૩ કલઙ્કદશાં—કલઙ્કાવસ્થામ્ ।
૪ હે તમોહ ! ! ૫ વિશિષ્ટજ્ઞાનં રાગરહિતમ્ । ૬ કં—સુખં દદાતીતિ કવઃ । ૭ ઉપશાન્તમોહ ! !
૮ ઉલ્લસદ્રોમાશ્ચકન્ચુકિતદેહાવયવાઃ । ૯ ન પ્રાપ્નુવન્તિ ॥ ૨ ॥

અન્વયઃ

(હે) તમસ્—હ ! વિ—જ્ઞાન—રાગ—વિકલં કવઃ । શાન્ત—મોહ ! ત્વાં સમ્યક્ પ્રણમ્ય ઉલ્લસદ્—
પલક—પક્ષ્મલ—દેહ—દેશાઃ વિજ્ઞાઃ નરાઃ ગવિ કલઙ્ક—દશાં ન કદાચન અપિ લંભન્તિ ।

શબ્દાર્થ

વિજ્ઞાઃ (મૂં વિજ્ઞ) = વિચક્ષણ, ચતુર.
નરાઃ (મૂં નર) = મનુષ્યો.
ગવિ (મૂં ગો) = પૃથ્વી ઉપર.
કલઙ્ક = કલંક, લાંછન.
દશાં = દશા, અવસ્થા.
કલઙ્કદશાં = કલંકની દશાને.
તમસ્ = અજાન.
દેહ = હણવું, અન્ત આણુવો.

તમોહ ! = હે અજાનનો અન્ત આણુનાર !

વિજ્ઞાન = વિશિષ્ટ જ્ઞાન, કેવલજ્ઞાન.

રાગ = રાગ, રસેહ

વિકલ = રહિત.

વિજ્ઞાનરાગવિકલં = વિશિષ્ટ જ્ઞાન સહિત અને
રાગ રહિત.

કં = સુખ.

દા = આપવું.

કદ ! = હે સુખ આપનાર !

જ્ઞાન્ત (ધા૦ જ્ઞ) = પ્રમાવી દીધેલ, નાશ કરેલ.

મોહ = મોહ, મમત્વ.

જ્ઞાન્તમોહ ! = નાશ કર્યો છે મોહનો જેણે એવા !

ત્વાં (મૂ૦ યુક્તવદ્) = તને.

જહ્નસત્ (ધા૦ જહ્) = ઉદ્ધાસ પામતો.

પુલક = રોમાંચ.

પદ્મલ = પાંખવાળો.

વેદ = શરીર.

વેદ = અવયવ.

વહસત્પુલકપદ્મલવેદવેગા = ઉદ્ધાસ પામતા

રોમાંચ વડે પાંખવાળા છે શરીરના

અવયવો જેમના એવા.

સમ્યક્ = રૂડી રીતે.

પ્રજામ્ય (ધા૦ નમ્) = પ્રણામ કરીને.

ન = નહિ.

હમન્તિ (ધા૦ હમ્) = મેળવે છે, પામે છે.

કદાચન = કોઈ વાર.

અપિ = પણ.

પદાર્થ

“ હે અજાનનો અન્ત આણનાર (અજિતનાથ) ! હે વિશિષ્ટ જ્ઞાનથી યુક્ત અને રાગથી મુક્ત એવા સુખના દાતા ! હે નિર્મોહ ! રૂડી રીતે પ્રણામ કરીને જેમના શરીરના અવયવો (ક્ષરિતથી) ઉદ્ધાસ પામતા રોમાંચ વડે પદ્મલ બન્યા છે એવા વિચક્ષણ મનુષ્યો (આ) પૃથ્વી ઉપર કલંકિત અવસ્થાને કદાપિ પ્રાપ્ત થતા નથી. ” — ૨

સ્પષ્ટીકરણ

પ્રયોગ-૧ વચાર —

આ પદ્યમાં હમન્તિ એવો જે પ્રયોગ છે, તે ચિન્ત્ય છે, કેમકે હમ્ ધાતુ આત્મનેપદી છે. આથી આને બહલે હમન્તે એવો પ્રયોગ હોવો સમુચિત છે, પરંતુ તેમ થતાં હંદનો ભંગ થાય છે. ત્યારે શું “ અપિ માયં મયં કુર્યાચ્છન્દોમદ્વે સ્વજેદ્ ગિરમ્ ” એ નિયમ અનુસાર છંદોભંગ ન કરવાના ઉદ્દેશથી કવિરાજે આવો પ્રયોગ કર્યો હશે કે તેમણે હમન્તિના સ્થાને મજન્તિ એવો કાંઈ અન્ય પ્રયોગજ કર્યો હશે અને લેખકને હાથે આવો દોષ ઉપસ્થિત થયો હશે ?

— ૦ —

આનન્દકન્દલિતમાનસદૈવતેન —

સ્તોતવ્ય ! યૈઃ સુરપુરન્ધ્રિકટાક્ષપાશઃ ।

આનન્દ કં દૈલિતમાન ! સદૈવ તેનૈ

ત્વામેકવીરમપહાય ન મન્મથોઽન્યમ્ ॥ ૩ ॥

ટિં—૧ પ્રમોદાદ્ભુરિતહૃદયસુરપવિસ્તવનીય ! ૨ યઃ સુરાઙ્ગનાકટાક્ષપાશો વિદ્યતે ।
૩ આનન્દ-વ્રવન્ધ । ૪ કમ્ ? જનમ્ । ૫ દલિતમદ્ ! ૬ તેન-દેવાઙ્ગનાકટાક્ષપાશેન । ૭ ભવન્તં
અદ્વિતીયવીરં ત્યક્ત્વા ॥ ૩ ॥

અન્વયઃ

આનન્દ-કન્દલિત-માનસ-દૈવત-ઇન-સ્તોતવ્ય ! ફલિત-માન । યઃ સુર-પુરન્ધિ-કટાક્ષ-
પાશઃ મન્મથઃ (વિદ્યતે), તેન ત્વાં એક-વીરં અપહાય સર્વૈવ અન્યં કં ન આનન્દ ! ।

શબ્દાર્થ

આનન્દ=આનન્દ, હર્ષ.
કન્દલિત (મૂં કન્દલ) =અંકુરિત, અંકુર
પામેલ.
માનસ=મન, ચિત્ત.
દૈવત=દેવોનો સમુદાય.
ઇન=સ્વામી, પતિ.
સ્તોતવ્ય (ધાં સ્તુ) =સ્તુતિ કરવા યોગ્ય.
આનન્દકન્દલિતમાનસદૈવતેનસ્તોતવ્ય ! =હે
આનન્દથી અંકુરિત ચિત્ત વડે સુરપતિને
સ્તુતિ કરવા યોગ્ય ।
યઃ (મૂં યદ્) =જે.
સુર=દેવ.
પુરન્ધિ=બી, દયિતા.
કટાક્ષ=કટાક્ષ, આંખના કાણથી જોવું તે.
પાશ=પાશ, બાળ.
સુરપુરન્ધિકટાક્ષપાશઃ=દેવની દયિતાના કટા-
ક્ષરૂપ બાળ છે જેની પાસે એવો.

આનન્દ (ધાં અન્) =ખાંધ્યો.
કં (મૂં કિમ્) =કોને.
ફલિત (ધાં વલ્) =હળી નાંખેલ, નાશ કરેલ.
માન=મદ.
ફલિતમાન ! =નાશ કર્યો છે મદનો જેણે એવા !
સર્વૈવ=હુમેશાંજ.
તેન (મૂં તદ્) =તેનાથી.
ત્વાં (મૂં તુમ્) =તને.
એક=અસાધારણ, અદ્વિતીય.
વીર=વીર.
એકવીરં=અસાધારણ વીરને.
અપહાય (ધાં હા) =છોડીને.
ન=નહિ.
મન્મથઃ (મૂં મન્મથ) =મદન, કામદેવ.
અન્યં (મૂં અન્ય) =અપર, બીજો.

પદ્યાર્થ

“ હે આનન્દથી અંકુરિત ચિત્ત વડે (ચોસઠ) સુરપતિઓને (ચણુ) સ્તુતિ કરવા
લાયક (જિનેશ્વર) ! હે નિરહંકારી પ્રભુ ! જેની પાસે દિવ્યાંગનાના કટાક્ષરૂપ પાશ છે
એવો જે મદન છે, તેણે અદ્વિતીય વીરરૂપ તને છોડીને અન્ય કોને (આ પાશથી)
ખાંધ્યો નહિ ? ”—૩

રાજન્મદે વરમણીરુચિરાજિતારં
 નાનાવિધં વપુષિ ભૂષણમુદ્ગહન્તી ।
 નાચુક્ષુભજ્જિન ! ભવન્તમુદારકાન્તિ—
 રાજન્મ દેવરમણી રુચિરાઽજિતાગમ્ ॥ ૪ ॥

અન્વયઃ

(હે) અજિત ! જિન ! રુચિરા ઉદાર-કાન્તિઃ વર-મણી-રુચિ-રાજિ-તારં નાનાવિધં મૂષણરૈ-
 જન્મ-દે વપુષિ અરં ઉદ્ગહન્તી, આ-જન્મ દેવ-રમણી ભવન્તં ન અચુક્ષુમત્

શબ્દાર્થ

રૈ=લક્ષ્મી.
 જન્મત્=જન્મ, ઉત્પત્તિ.
 વા=આપણું.
 રાજન્મદે=લક્ષ્મી-નન્દનને આપનાર, મદનદાયક.
 વર=ઉત્તમ.
 મણી=મણિ, રત્ન.
 રુચિ=પ્રશા, તેજ.
 રાજિ=પ્રેષ્ટિ, રેખા.
 તાર=મનોહર.
 વરમણીરુચિરાજિતારં=ઉત્તમ મણિની પ્રશાની
 રેખા વડે મનોહર.
 નાના=વિવિધ.
 વિધ=પ્રકાર, ભત.
 નાનાવિધં=બૂદી બૂદી ભતતું.
 વપુષિ (મૂં વપુષ) =દેહ ઉપર.
 ભૂષણં (મૂં મૂષણ) =અલંકારને, ઘરેણાને.

ઉદ્ગહન્તી (વાં વહ) =ધારણ કરતી.
 ન=નહિ.
 અચુક્ષુમત્ (વાં ક્ષુમ) =ચારવાર ક્ષોભ પમાડ્યો.
 જિન ! (મૂં જિન) =હે જિન !, હે વીતરાગ !
 ભવન્તં (મૂં ભવત્) =આપને.
 ઉદાર=ધર્મ.
 કાન્તિ=કાન્તિ, તેજ.
 ઉદારકાન્તિઃ=ધર્મ તેજ છે જેનું એવી.
 આ=મર્યાદાસૂચક અન્યથ.
 આજન્મ=જન્મ-મથી.
 દેવ=દેવ, સુર.
 રમણી=શ્રી.
 દેવરમણી=દેવની શ્રી, દિવ્યાંગના.
 રુચિરા (મૂં રુચિર) =મનોહર.
 અજિત ! (મૂં અજિત) =હે અજિત(નાથ) !
 અરં=જલદી.

પદાર્થ

“હે અજિત જિન ! મનોહર, અતિશય કાન્તિવાળી, તથા ઉત્તમ મણિઓની પ્રશાની
 રેખા વડે રચિત તેમજ વિવિધ ભતના ભૂષણોને મદનદાયક શરીરે અત્યંત ધારણ કરનારી
 એવી જન્મથી સુરાંગના આપને એક વાર પણ ક્ષોભ પમાડી શકી નહિ.”—૪

મીમે ભવેઽત્ર 'જિતશત્રુ'નરેન્દ્રવંશ—

કાસારતામરસ ! ભાજિતહેમદીતે ! !

કા સારતાઽમરસભાજિત ! હેઽમદીતે

સ્વામિન્ ! વિમુચ્ય તવ દર્શનમેકમન્યા ॥ ૫ ॥

ટિ૦—૧ કા સારતા ?—કિં સારત્વમ્ ? ન કિમપિ । ૨ અમરસેવિત ! ! ૩ અમાઃ—
રોગાસ્તૈર્દોષ—હ્યો યો ભવસ્તસ્મિન્ ॥ ૫ ॥

અન્વયઃ

હે જિતશત્રુ-નર-ન્દ્ર-વંશ-કાસાર-તામરસ ! મા-જિત-હેમન્ વીતે ! અમર-સભાજિત !
સ્વામિન્ ! અત્ર અમ-વીતે મીમે ભવે તવ એકં દર્શનં વિમુચ્ય અન્યા કા સારતા ? !

શીખદાર્થ

મીમે (મૂ૦ મીમ)=અયંકર, ભયાનક.

મયે (મૂ૦ મવ)=અવમાં.

અત્ર=આમાં.

જિતશત્રુ=જિતશત્રુ.

નરેન્દ્ર=રાજા, નરપતિ.

વંશ=વંશ, કુળ.

કાસાર=તપાવ, સરોવર.

તામરસ=કમળ.

જિતશત્રુનરેન્દ્રવંશકાસારતામરસ ! =હે જિત-

શત્રુ નૃપતિના વંશરૂપ સરોવરને વિષે
કમળ (સમાન) !

મા=પ્રભા, કાંતિ.

જિત (ધા૦ જિ)=જીતેલ.

હેમન્=સુવર્ણ, સોનું.

હેમ=

વીતિ=ધૃતિ, તેજ.

ભાજિતહેમદીતે ! =પ્રભા વડે જીત્યું છે સોનાના
તેજને જેણે એવા !

કા (મૂ૦ કિમ)=શી.

સારતા=સારતા, સારપણું.

અમર=હેવ.

સભાજિત=સેવિત, સેવાથેલ.

અમરસભાજિત ! =હે હેવા વડે સેવિત !

હે=હે, સંબોધનસૂચક અન્વય.

અમ=રોગ

વીતિ=ઉત્તેજિત.

વીતિ=સિંહ

અમવીતિ=(૧) રોગ વડે ઉત્તેજિત; (૨) રોગરૂપ

સિંહ છે જેને વિષે એવા.

સ્વામિન્ ! (મૂ૦ સ્વામિન્)=હે નાથ !

વિમુચ્ય (ધા૦ મુચ)=છેડીને.

તવ (મૂ૦ યુષ્મદ)=તારા.

દર્શન (મૂ૦ દર્શન)=દર્શનને.

એક (મૂ૦ એક)=અદ્વિતીય, અસાધારણ

અન્યા (મૂ૦ અન્ય)=બીજી.

પદાર્થ

“ હે જિતશત્રુ નૃપતિના વંશરૂપ કમળવાકરને વિષે કમળ (સમાન) ! (દેહની)
ધૃતિ વડે જેણે સુવર્ણની પ્રભાને પરાસ્ત કરી છે એવા હે (જિનેશ્વર) ! હે સુરો વડે સેવિત

એવા (દેવાધિદેવ) । હે (ત્રૈલોક્યના) નાથ ! રોગરૂપ સિંહથી યુક્ત [અથવા રોગો વડે પળતા] આ ભયંકર ભવમાં તારા અદ્વિતીય દર્શન સિવાય અન્ય શી સારતા છે ? ”—૫

—:o:—

ત્વય્યાત્મવૃત્તિમકરોજ્જનતા जनानां

या बल्लभे तैतरसामहितासदक्षे ।

किं कौतुकं दिवि शिवेऽपि सुखश्रियं सा

याबल्लभेत तैरसा महिता सैदक्षे ॥ ૬ ॥

ટિ૦—૧ વિસ્તીર્ણાનુરાગા ॥ ૨ અહિતાનાં—આન્તરારીણાં આસઃ—સેવઃ તસ્મિન્ નિપુણે । ૩ વેગેન । ૪ પૂજિતા । ૫ અવિદ્યમાનેન્દ્રિયે, તત્કાયાજા(મા)વાત્ ॥ ૬ ॥

અન્વયઃ

जनानां बल्लभे अहित-आस-वक्षे अ-सद-अक्षे त्वयि या जगता तत-रसां आत्मन्-वृत्तिं अकरोत्, सा तरसा दिवि महिता यावत् शिवे अपि सुख-श्रियं लभेत (तत्र) किं कौतुकम् ?

શીખર્દાર્થ

त्वयि (मू० युष्मद्)=ताરે વિધે.

आत्मन्=આત્મા.

वृत्ति=વૃત્તિ.

आत्मवृत्ति=આત્માની વૃત્તિને.

अकरोत् (घा० कृ)=કરી.

जनता=મનુષ્યનો સમૂહ.

जनानां (मू० जन)=માનવોના.

या (मू० यद्)=જે,

बल्लभे (मू० बल्लभ)=પ્રિય, ઇષ્ટ.

तत (घा० तत्)=વિસ્તારેલ.

रस=રસ, પ્રેમ.

ततरसां=વિસ્તારેલો છે પ્રેમ જેને વિધે એવા.

अहित=અત્યુ.

आस=દે'કયું તે.

वक्ष=નિપુણ, આલોક.

अहितासदक्षे=અત્યુએને પરાસ્ત કરવામાં નિપુણ.

किं (मू० किम्)=શું.

कौतुकं (मू० कौतुक)=કૌતુક, આશ્ચર્ય.

दिवि (मू० दिव्)=સ્વર્ગમાં.

शिवे (मू० शिव)=યુક્તિમાં, શેઠમાં.

अपि=પણ.

सुख=સુખ.

श्री=લક્ષ્મી.

सुखश्रियं=સુખરૂપ લક્ષ્મીને.

सा (मू० तद्)=તે.

यावत्=સુધી.

लभेत (घा० लप्)=પામે.

तरसा=વેગપૂવક, જલદી.

महिता (मू० महित)=પ્રજેલ.

सत् (घा० अस्)=વિદ્યમાન, હેવાતી ધરાવતું.

अक्ष=અન્દ્રિય.

असदक्षे=અવિદ્યમાન છે અન્દ્રિયો જેને વિધે એવા.

પદ્યાર્થ

“લોક-પ્રિય તથા વળી (કામાદિ આશ્યન્તર) શત્રુઓને પરસ્ત કરવામાં નિપુણ તેમજ (અશરીરી હોવાને લીધે) ઇન્દ્રિયોથી રહિત એવા તારે વિષે જે જનતાએ વિસ્તૃત પ્રેમવાળી આત્મવૃત્તિ કરી (અર્થાત્ જે જનોની સમિતિએ તારે વિષે એકધારી પ્રેમ કર્યો), તે સત્વર સ્વર્ગમાં પૂજિત બની મુક્તિમાં પણ સુખની સંપત્તિ પામે, તો તેમાં શી નવાઈ?”—૬

— ૦ —

વ્યાપારિતા સ્તુતિવિધૌ તવ કોવિદૈઃ સ્વા

કાં કાં કરોતિ કમલાં વિગલત્કલક્ષ્મ્ ।

નાગેન ધીરંતરલાં છિત્તવિગ્રહસ્ય

નાજેન ધીરંતર ! લાઙ્છિતવિગ્રહસ્ય ॥ ૭ ॥

ટિં—૧ હસ્તિના । ૨ રિયરામ્ । ૩ વિધ્વંસિતકલહસ્ય ॥ ૭ ॥

અન્વયઃ

હે અગેન ધીરંતર ! નાગેન લાઙ્છિત-વિગ્રહસ્ય છિત્ત-વિગ્રહસ્ય તવ સ્તુતિ-વિધૌ કોવિદૈઃ વ્યાપારિતા સ્વા ધીઃ વિગલત્-કલહ્વાં અ-તરલાં કાં કાં કમલાં ન કરોતિ ? ।

શબ્દાર્થ

વ્યાપારિતા (મૂં વ્યાપારિત) = કામે લગાડાયેલી,
વપસાયેલી.

સ્તુતિ = સ્તુતિ, શુભોત્તુ અપ્રમેહન.

વિધિ = કાર્ય.

સ્તુતિવિધૌ = સ્તુતિરૂપ કાર્યને વિષે.

તવ (મૂં તુમ્હ) = તારી.

કોવિદૈઃ (મૂં કોવિદ) = વિચક્ષણોથી, પારિડતોથી.

સ્વા (મૂં સ્વ) = પોતાની.

કાં (મૂં કિમ્) = કંઈ.

કરોતિ (ધાં કૃ) = કરે છે.

કમલાં (મૂં કમલા) = વક્ત્રીને.

વિગલત્ (ધાં ગલ) = ગળી જતું.

કલહ્વાં = કલંક, લાંછન.

વિગલત્કલહ્વાં = વિનાશ પામે છે કલંકો જેને
વિષે એવી.

નાગેન (મૂં નાગ) = હાથી વડે.

ધીઃ (મૂં ધી) = મતિ, બુદ્ધિ.

અતરલાં (મૂં અ-તરલ) = અંચળ નહિ એવી,
સ્થિર.

છિત્ત (ધાં છો) = કાપેલ, નાશ કરેલ.

વિગ્રહ = (૧) કલહ, કંઠસ; (૨) લડાઈ, યુદ્ધ.

છિત્તવિગ્રહસ્ય = વિનાશ કર્યો છે વિગ્રહનો જેણે
એવા.

ન = નહિ.

અગેન (મૂં અગ) = પર્વતથી.

ધીરંતર ! (મૂં ધીરંતર) = હે વધારે ધૈર્યવાળા !

લાઙ્છિત = લાંછનવાળા.

વિગ્રહ = શરીર.

લાઙ્છિતવિગ્રહસ્ય = લાંછનવાળા દેહધારી.

પદાર્થ

“ હે (મુનેઝ જેવા) પર્વતથી પણ અધિક ધૈર્યવાળા (નાથ) ! હાથીના લાંછનયુક્ત દેહધારી તેમજ વિગ્રહના વિનાશક એવા તારી સ્તુતિરૂપ કાર્યને વિષે વિચક્ષણુએ કામે લગાડેલી પોતાની મતિ કલંકથી વિમુક્ત તેમજ સ્થિર એવી કંઈ કંઈ લક્ષ્મીને (હિપત) કરતી નથી ?”-૭

—:02:—

સત્પાદરાજિત ! સમાનવ કામદારોઃ-

સત્પાદરાજિતસમોઽનવકામદારો ! ।

સત્પાદરાજિત ! સમાનવકામદારો

સત્પાદરોજિતસ ! માનવકામદારો ॥ ૮ ॥

ટિં—૧ સદ્ભ્યાં પાદાભ્યાં રાજિતઃ તસ્યામન્ત્રણમ્ । ૨ કામં-દર્પ યતિ (દારયતિ ?)-
 સ્વપ્નયતિ હતિ કામદાર । ૩ અસન્તી-દોષ્યમાના પાદાનાં રા-લક્ષ્મીઃ તયા જિતં સમં-સર્વં યેન ।
 ૪ જીર્ણરોગવિધ્વંસકઃ યદિવા દારુ-ઓપધિવિશેષઃ । ૫ સતઃ-સાધૂન્ પાતીતિ હે સત્પ ! ।
 ૬ સમ !-સલક્ષ્મીક ! ૭ આનવં-સ્તુતિં કુર્વન્તીતિ ણિજિ આનવયન્તિ, આનવયન્તીતિ ણકિ
 આનવકાઃ-સ્તોતારઃ તેષાં અમં-જ્ઞાનં દયતે-પાલયતિ આમદઃ । ૮ પાદાનાં સમૂહઃ પાદં સન્તી-
 વિશિષ્ટાં પાદં-પ્રતિષ્ઠાં રાતિ-દદાતિ સત્પાદરઃ તસ્ય સમ્બોઃ । ૯ અજિ-સદ્ગ્રામં તસ્યતિ-
 સ્થિપતિ આજિતઃ । ૧૦ કામં દદાતીતિ કામદા [સઃ] માનવાનાં કામદા તસ્ય સં ॥ ૮ ॥

અન્વયઃ

(હે) સત્-પાદ-રાજિત ! અ-સત્-પાદ-રે-જિત-સમ ! અ-નવક-અમ-દારો ! સત્-પ ! અ-
 વર ! સ-મ ! આનવક-અમ-વ ! ૩ આર ! સત્-પાદ-ર ! આજિ-તસ ! માનવ-કામ-વ ! ૩ અ-ર !
 અજિત ! કામ-દારઃ સમાન અવ ।

શબ્દાર્થ

સત્=સુંદર.

પાદ=ચરણ.

રાજિત (પાઠ રાજ)=મુથોભિત.

સત્પાદરાજિત ! =હે સુંદર ચરણો વડે મુથોભિત !

સમાન (મૂઠ ઇમ)=સર્વને.

અવ (પાઠ અવ)=સુંદર ચરણ કર.

કામ=અહંકાર.

દાર=અવડન કરનાર.

કામદાર=અહંકારનું અવડન કરનાર.

અસત્ (પાઠ અસ)=પ્રકાશમાન, સીપતી.

પાદ=ચરણ.

રે=લક્ષ્મી.

જિત (પાઠ જિ)=જીતેલ.

સમ=સર્વ, બધું.

અસત્પાદરાજિતસમ ! =પારની પ્રકાશમાન લક્ષ્મી

વડે જીત્યાં છે સર્વને જેણે એવા !

નવક=નવો.

અમ=રોગ.

આમ=રોગ.

દારુ=એક જાતની ઔષધિ.

અનવકામદારો !=જીર્ણ વ્યાધિ ને વિષે ઔષધિવિશેષ.

અનવકામદાર !=હે જૂના રોગના વિનાશક !

ઉ=સંયોધનવાચક અન્યથ.

સત્=સાધુ.

પા=રક્ષણ કરવું.

સત્પ !=હે સાધુઓનું રક્ષણ કરનાર !

વર=ભય.

અવર !=હે નિર્ભય !

અજિત !=(૧) હે અજિત(નાથ) !; (૨) હે નહિ જીતાયેલ !

મા=લક્ષ્મી.

સમ !=હે લક્ષ્મી યુક્ત !

આનવક=સ્તુતિ કરનાર.

અમ=જ્ઞાન.

દય=પાળવું.

આનવકામદ !=હે સ્તુતિ કરનારના જ્ઞાનને પાળનારા !

આર ! (મૂં આર)=હે મુનિ !

સત્=વિશિષ્ટ.

પાદ=પ્રતિષ્ઠા.

રા=આપવું.

સત્પાદ !=હે વિશિષ્ટ પ્રતિષ્ઠાને આપનાર !

આજિ=લગાઇ.

તસ=દૂર ફેંકનાર.

આજિતસ !=હે લગાઇનો વિનાશ કરનારી લક્ષ્મીવાળા !

માનવ=મનુષ્ય.

કામ=મનોવાંછિત.

દા=આપવું.

માનવકામદ !=હે મનુષ્યના મનોવાંછિતને આપનાર !

ર=અભિલાષા.

અર !=અવિધમાન છે અભિલાષા જેને વિષે એવા !

પદ્યાર્થ

“હે સુંદર ચરણો વડે સુશોભિત (સ્વામી) ! જેણે પાદની પ્રકાશમાન લક્ષ્મી વડે સર્વને જીત્યા છે એવા (જગદીશ) ! હે જૂના રોગના વિનાશક (પ્રજ્ઞ) ! હે સાધુઓનું રક્ષણ કરનાર (ઈશ્વર) ! હે નિર્ભય (નાથ) ! હે (જ્ઞાનાદિ અંતરંગ) લક્ષ્મીથી યુક્ત (યોગીશ્વર) ! હે સ્તુતિ કરનારાને જ્ઞાન આપનાર ! હે મુનિ ! હે વિશિષ્ટ પ્રતિષ્ઠાને આપનાર ! હે સંજ્ઞામનો સંહાર કરનારી સંપત્તિવાળા ! હે માનવોના મનોરથને પૂરનાર ! હે અનભિલાષી અજિત (નાથ) ! માનને મોડનાર એવો [તથા પુરાણ વ્યાધિને વિષે ઔષધિ સમાન] તું સમસ્ત (પ્રાણીઓ)નું રક્ષણ કર. ”—૮

—:o:—

નત્વાઽભવન્નિહ તમોહરણં મવેઽરં

કલ્યાણગૌરવપુષં યતયો ગતેતે ! !

કલ્યાણગૌરવપુષં યતયોગ ! તે તે

ન ત્વાઽમવં નિહતમોહરણં મવેરમ્ ॥ ૧ ॥

૩૬તિ.

૨.

જ્ઞાનન્દજ્ઞાનનયસજ્જ ! =હે બુદ્ધિશાળીઓને
આનન્દ આપવાની નીતિમાં તત્પર !
જ્ઞતાં (મૂં નતા) =નમેલી.
પ્રકાશમાને (મૂં પ્રકાશમાન) =પ્રકાશતું.
દિત (ઘાં વો) =કાપી નાંખેલ, મારી નાંખેલ.
અજ્ઞજ =મદન, કંદર્પ.

વિતાઙ્ગજ ! =માથો છે મદનને જેણે એવા !
ગત (ઘાં ગમ) =ગયેલ.
ઈંદા =ધૃમ્ધા.
ગતેહ ! =નદ થઈ છે ધૃમ્ધા જેની એવા !
તમસ્ =અજ્ઞાન.
હર =હરનાર.
તમોહર ! =હે અજ્ઞાનને હરનાર !
અજ ! (મૂં અજ) =હે જન્મ-રહિત !

પદાર્થ.

“હે પ્રકાશ પાડતા જ્ઞાનને આપનાર ! હે હાથીના જેવી ચાલવાળા ! હે મોહરાજના વિનાશક ! હે જ્ઞાનીઓને આનન્દ આપવાની નીતિને વિષે તૈયાર ! હે મદનના ધાતક ! હે ધૃમ્ધા રહિત ! હે અજ્ઞાનને હરનાર ! હે જન્મ રહિત (નાથ) ! તને પ્રણામ કરેલી આનન્દિત સજ્જનતાને તું પ્રકાશમાં લાવ.”—૧૧

—:—

સમ્પન્નકામ ! લસદાગમ ! નાભિભૂત—
ભાવારિતાપચિતિકારસભાડરતીતે ! ।

ભવ્યાય દેહિ તૈરસા તરસા પ્રાસિદ્ધ—
ભૂમાનમત્ર મૈવતીઃ કમલા યૈતાક્ષ ! ॥ ૧૨ ॥

સમ્પન્ન કાઠ્ઠમલસદાગમનાઈભિભૂત—
ભાવારિતાપચિતિકાડરસ ! મૈરતી તે ! ।

મૈવ્યાયદેહિતર ! સાતરસા પ્રાસિદ્ધ—

ભૂમા નમત્ત્ર ! મૈવતીઃ કમલાયતાક્ષ ! ॥ ૧૩ ॥ —યુગ્મમ્

ટિં—૧. નાભિં—મૂળભૂતા મા—કાન્તિઃ તયા ચારિતા ‘અપચિતિં’ પૂજાકારાણાં સમાયાઃ—સમૂહસ્ય અરતિરેવ—ઈતિરૂપ સ્પષ્ટલવો યેન । ૨ તરસા—વલેન । ૩ પ્રાસિદ્ધં ભૂમાનં—વહુત્વમ્ । ૪ મૈવતીઃ । ૫ યતાક્ષ !—યતેન્દ્રિય । ૬ તે—તવ મારતી કાન ન સમ્પત્ ? સર્વાર્ણીત્યર્થઃ । ૭ અગલં સત્—પદ્યસ્તં આગમનં યસ્યાઃ સા । ૮ અભિભૂતા ભાવારીણાં તાપસ્ય ચિત્તિકા યયા । ૯ ભવ્યાનાં આયદં પદીદિતં—ચેષ્ટિતં રાતિ—દદાતિ । ૧૦ પ્રસિદ્ધા શુભિ ઉમા—શ્રીત્તિઃ યસ્યાઃ । ૧૧ મૈવં—સંસારં તરતીતિ મૈવતીઃ ॥ ૧૨—૧૩ ॥

દ્વિતર=અ.ય.
અમ=રોગ.
મલ=મેલ.
તોય=પાણી.

મન્દેતરામમલતોયં=મન્દથી ઇતર રોગરૂપ મેલ
પ્રતિ જળ.
વમ્મ=કેપટ.
અવમ્મવન્તં=નિષ્કપટીને.

પદ્યાર્થ

“ હે સુન્દરીઓના સત્કારને નહિ સ્વીકારનાર ! હે વીતરાગ ! સુખની વૃદ્ધિ કરનારા,
પાપના ધાતક, સુખયુક્ત સંપત્તિથી સમૃદ્ધ, સંયમને આપનારા, નિષ્કપટી તેમજ તીવ્ર રોગરૂપ
મલને (દૂર કરવામાં) જળ (સમાન) એવા આપની હું (શ્રીબિનપ્રભસૂરિ) નિર્મળ
આનન્દપૂર્વક અત્યંત સ્તુતિ કરું છું. ”—૧૦

—૩૦૨—

જ્ઞાનં દદાન ! નય સજ્જનતાં પ્રેકાશ—

માનન્દિતાં ગજગતે ! હતમોહરાજ ! ।

જ્ઞાનન્દદાનનયસજ્જ ! નતાં પ્રેકાશ—

માનં દિતાઙ્ગજ ! ગતેહ ! તમોહરાજ ! ॥ ૧૧ ॥

ટિપ્—૧ નય-પ્રાપય । ૨ કં કર્મતાપક્ષમ્ ? પ્રકાશમ્ । ૩ હે દદાન ! । ૪ કિમ્ ?
જ્ઞાનમ્ । ૫ કિંવિશિષ્ટમ્ ? પ્રકાશમાનમ્ । ૬ જ્ઞા-બુધાઃ ।

અન્વયઃ

હે પ્રકાશમાર્ણ જ્ઞાને દદાન ! ગજ-ગતે ! હત-મોહ-રાજ ! જ્ઞા-આનન્દ-દાન-નય-સજ્જ ! વિત-
અઙ્ગજ ! ગત-હત ! તમસ્-હર ! અજ ! નતાં આનન્દિતાં સજ્જનતાં પ્રકાશં નય ।

શબ્દાર્થ

જ્ઞાનં (મૂં જ્ઞાન)=જ્ઞાનને, બોધને.
દદાન ! (મૂં દદાન)=હે આપનાર !
નય (ધાં ની)=લઇ જા.
સજ્જનતાં (મૂં સજ્જનતા)=સજ્જનપણાને.
પ્રકાશ (મૂં પ્રકાશ)=પ્રકાશને.
આનન્દિતાં (મૂં આનન્દિત)=હર્ષિત.
ગજ=હાથી.
ગતિ=ચાલ.

ગજગતે ! =હાથીના જેવી ચાલ છે જેની એવા !
હત (ધાં હત)=હથેલ, નાશ કરેલ.
મોહ=મોહ, અજ્ઞાન.
રાજન્=રાજ, નૃપતિ.
હતમોહરાજ ! =નાશ કર્યો છે મોહરૂપ નૃપતિને
જેણે એવા !
જ્ઞ=જ્ઞાની.
આનન્દ=આનન્દ.
દાન=દાન, આપવું તે.

નય=નીતિ.

સજ્જ=તૈયાર.

જ્ઞાનન્દવાનનયસજ્જ ! =હે બુદ્ધિશાળીઓને

આનન્દ આપવાની નીતિમાં તૃપ્તર !

નતાં (મૂં નતા) =નમેલી.

પ્રકાશમાને (મૂં પ્રકાશમાન) =પ્રકાશતું.

વિત (ધાં વો) =કાંથી નાંખેલ, મારી નાંખેલ.

અજ્ઞજ=મદન, કંઈપણ.

વિતાઙ્ગજ ! =માથે છે મદનને જેણે એવા !

ગત (ધાં ગય) =ગયેલ.

ઈહા=ઈંચા.

ગતેહ ! =નહ થઈ છે ઇંચા જેની એવા !

તમસ્=અજ્ઞાન.

હર=હરનાર.

તમોદર ! =હે અજ્ઞાનને હરનાર !

અજ ! (મૂં અજ) =હે જન્મ-રહિત !

પ્રધાર્થ

“હે પ્રકાશ પાડતા જ્ઞાનને આપનાર ! હે હાથીના જેવી ચાલવાળા ! હે મોહરાજના વિનાશક ! હે જ્ઞાનીઓને આનન્દ આપવાની નીતિને વિષે તૈયાર ! હે મદનના ધાતક ! હે ઇંચા રહિત ! હે અજ્ઞાનને હરનાર ! હે જન્મ રહિત (નાથ) ! તને પ્રણામ કરેલી આનન્દિત સજ્જનતાને તું પ્રકાશમાં લાવ.”—૧૧

સમ્પન્નકામ ! લસદાગમ ! નાભિભૂત—

માવારિતાપચિતિકારસમાડતીતે ! !

ભવ્યાય દેહિ તૈરસા તરસા પ્રૈસિદ્ધ—

ભૂમાનમત્ર મૈવતીઃ કમલા ચૈતાક્ષ ! ॥ ૧૨ ॥

સમ્પન્ન કાડંમલસદાગમનાઈભિભૂત—

માવારિતાપચિતિકાડરસ ! મૈરતી તે ! !

મૈવ્યાયદેહિતર ! સાતરસા પ્રૈસિદ્ધ—

ભૂમા નમત્ત્ર ! મૈવતીઃ કમલાયતાક્ષ ! ॥ ૧૩ ॥ —યુગ્મય

ટિં—૧ નાભિં—મૂળભૂતા મા—કાન્તિઃ તયા વારિતા ‘અપચિતિં’ પૂજાકારાણાં સમાયાઃ—સમૂહસ્ય અરતિરેવ—ઈતિરૂપ ઉપપ્લવો યેન । ૨ તરસા—વલેન । ૩ પ્રસિદ્ધં ભૂમાનં—વદુત્વમ્ । ૪ મૈવતીઃ । ૫ ચતાક્ષ !—યતેન્દ્રિય । ૬ તે—તવ ભારતીકા ન સમ્પત્ ? સર્વાર્પીત્યર્થઃ । ૭ અગલં સત્—મશ્વસ્તં આગમનં યસ્યાઃ સા । ૮ અભિભૂતા માવારીણાં તાપસ્ય ચિત્તિકા યયા । ૯ મૈવ્યાનાં આયદં યદીદિતં—ચેષ્ટિતં રાતિ—દદાતિ । ૧૦ પ્રસિદ્ધા મુવિ ઉમા—કીર્તિઃ યસ્યાઃ । ૧૧ મૈવ—સંસારં તરતીતિ મવતીઃ ॥ ૧૨—૧૩ ॥

અન્વય:

સમ્પન્ન-કામ ! લસદ્-આગમ ! નામિ-ભૂત-મા-વારિત-અપચિતિ-કાર-સમા-અરતિ-ફતે " યત-અક્ષ ! અ-રસ ! કમલ-આયત-અક્ષ ! મમત્-ત્ર ! મલ્ય-આય-વં ! હંહિત-ર ! અમલ-સત્-આગમના અભિમૂલ-માવ-અરિ-તાપ-ચિતિકા સાત-રસા મલ્ય-સીર પ્રસિદ્ધ-મૂ-ઉમા તે ભારતી કા ન સમ્પત્ ૧ તરસા તરસા અત્ર પ્રસિદ્ધ-મૂમાનં મવતી: કમલા: મલ્યાય દેહિ !

શબ્દાર્થ

સમ્પન્ન (ધા૦ પદ) = પરિપૂર્ણ થયેલ.
કામ = ઇચ્છા.
સમ્પન્નકામ ! = પૂર્ણ થઈ છે ઇચ્છા જેની એવા !
લસત્ (ધા૦ લક્ષ) = થોભતો.
આગમ = સિદ્ધાન્ત.
લસદાગમ ! = થોભતો છે સિદ્ધાન્ત જેનો એવા !
નામિ = નામિ, હુ'ં.
ભૂત (ધા૦ મૂ) = થયેલ.
મા = તેજ.
વારિત (ધા૦ વાર) = રોકેલ.
અપચિતિ = પૂર્ણ.
કાર = કારનાર.
સમા = સહા, પરિવહ.
અરતિ = અપ્રીતિ, દ્વેષ.
હંતિ = ઇતિ, ઉપદ્રવ.
નામિભૂતમાવારિતાપચિતિકારસમારતીતિ ! = મુ-ખ્ય કાન્તિ વડે નિવારણ કર્યું છે પૂર્ણ કરનારાની સહાની અપ્રીતિરૂપ ઇતિનું જેણે એવા !
મલ્યાય (મૂ૦ મલ્ય) = બંધને.
વેદિ (ધા૦ વા) = આપ.
તરસા = બળથી.
તરસા = જલદી.
પ્રસિદ્ધ = પ્રસિદ્ધ.
મૂમન્ = મહુપણું.
પ્રસિદ્ધમૂમાનં = પ્રસિદ્ધ છે મહુપણું જેનું એવા.
અત્ર = આ દુનિયામાં.

મવતી: (મૂ૦ મવતી) = માનવાચક શબ્દ.
કમલા: (મૂ૦ કમલા) = સંપત્તિઓ, શ્રદ્ધિઓ.
યત (ધા૦ યમ) = વશ કરેલ.
અક્ષ = ઇન્દ્રિય.
યતાક્ષ ! = વશ કરી છે ઇન્દ્રિયોને જેણે એવા !, જિતેન્દ્રિય !
સમ્પત્ (મૂ૦ સમ્પદ) = સંપત્તિ, વૈભવ
ન = નહિ.
કા (કિમ) = શી.
અમલ = નિર્મળ.
સત્ = શાસ્ત્ર, પ્રશસ્ત.
આગમન = આવવું તે.
અમલસદાગમના = નિર્મળ તેમજ પ્રશસ્ત છે આગમન જેનું એવી.
અભિમૂલ (ધા૦ મૂ) = પરાભવ પમાડેલ
માવ = માવ.
અરિ = દુરમન, શત્રુ.
તાપ = સંતાપ.
ચિતિકા = ચિતા.
અભિમૂલમાવારિતાપચિતિકા = પરાભવ પમાડ્યો છે ભાવ-શત્રુના સંતાપની ચિતાને જેણે એવી.
રસ = રસ.
અરસ ! = રસ રહિત !
મારતી = વાણી.
તે (મૂ૦ મુમત્) = તારી.
મલ્ય = વહેલો કે મોટો મોઢો જનાર.

આય=લાભ.

દ=દાયક.

ઈહિત=વાંછિત.

રા=આપણું.

મવ્યાયદેહિતર ! =હે ભગ્યોને લાભદાયક વાંછિત આપનાર !

સાત=સુખ.

રસા=ભૂમિ.

સાતરસા=સુખની ભૂમિ.

પ્રસિદ્ધ=પ્રસિદ્ધ.

મૃ=પૃથ્વી.

ઉમા=કીર્તિ.

પ્રસિદ્ધમુમા=પ્રસિદ્ધ છે પૃથ્વીને વિષે કીર્તિ જેની એવી.

નમત્ (ધા૦ નમ)=નમન કરનાર, વન્દન કરનાર.

ત્રા=રક્ષણ કરવું.

નમત્ત્ર ! =હે નમન કરનારાનું રક્ષણ કરનારા !

ભવ=સંસાર.

તીર્=તરનાર.

ભવતી=સંસારને તરનાર.

કમલ=કમળ.

આયત=દીર્ઘ, વિશાળ.

અક્ષિ=નેત્ર, લોચન.

કમલાયતાક્ષ ! =હે કમળનાં જેવાં દીર્ઘ નેત્રવાળા !

પદાર્થ

“ જેની ઇચ્છાઓ તૃપ્ત થઈ છે એવા હે (નાથ) ! જેનો સિદ્ધાન્ત (વિશ્વમાં) શેષી રહ્યો છે એવાં હે (સર્વજ્ઞ) ! જેણે પ્રધાન પ્રભા વડે પૂજાદાની સલામી અપ્રીતિરૂપ ઈતિને દૂર કરી છે એવા હે (દેવાધિદેવ) ! હે જિતેન્દ્રિય ! હે કમળનાં જેવાં દીર્ઘ લોચનવાળા (લેહિશ્વર) ! હે (તને) પ્રણામ કરનારાના રક્ષક ! હે ભગ્યોને લાભદાયક મનોવાંછિતના અર્પક ! હે સંસારને વિષે રસરહિત (અર્થાત્ વીતરાગ) ! નિર્ભળ તેમજ પ્રશસ્ત આગમનવાળી, લાવ-શત્રુના સંતાપની ચિતાને શાન્ત કરનારી, સંસારથી તારનારી તથા પૃથ્વીને વિષે પ્રસિદ્ધ કીર્તિવાળી એવી તારી વાણી કઈ સંપત્તિરૂપ નથી ? (તેથી) બળથી જેની બહુલતા પ્રખ્યાત છે એવી માનપાત્ર સમૃદ્ધિઓ લભ્ય (બન) ને તું આપ. ”-૧૨-૧૩

— ૦ —

અસ્મારિ યેન નહિ સર્વસ્માનિવાસઃ

પ્રીત્યા ભવાન્ પ્રથિતકીર્તિરમાનિવાસઃ ।

સમ્પદતાં કથમિવાત્ર નરો ગતાપત્

સ્વામિન્ ! વિઘૂતવિનમજ્જનરોગતાપ ! ॥ ૧૪ ॥

ટિ૦—૧ ન વિઘટે માનો યેષાં તે અમાનાઃ તેષુ વાસો (યસ્ય) ॥ ૧૪ ॥

અન્વયઃ

(હે) વિઘૂત-વિનમત-જન-રોગ-તોષ ! સ્વામિન્ ! યેન પ્રથિત-કીર્તિ. અ-માનિન્-વાસઃ સર્વ-રમા-નિવાસઃ ભવાન્ પ્રીત્યા ગતિ અસ્મારિ, (સ) નર અત્ર કથં હવ ગત-આપત્ સમ્પદતાપ્ ! ।

શબ્દાર્થ

અરમારિ (ધા૦ સ્મૃ)=યાદ કરાવાયો.
 યેન (મૂ૦ યદ્)=જેનાથી.
 નહિ=નહિ.
 સર્વ=સમગ્ર.
 રમા=લક્ષ્મી, સંપત્તિ.
 નિવાસ=વાસ, રહેઠાણ.
 સર્વરમાનિવાસઃ=સમગ્ર સંપત્તિના નિવાસ.
 પ્રીત્યા (મૂ૦ પ્રીતિ)=પ્રીતિથી, પ્રેમથી, સ્નેહથી.
 ભવાન્ (મૂ૦ ભવત્)=આપ.
 પ્રથિત (ધા૦ પ્રથ્)=પ્રસિદ્ધ.
 કીર્તિ=યશ, આખરૂ.
 પ્રથિતકીર્તિઃ=પ્રસિદ્ધ છે કીર્તિ જેની એવા.
 માનિન્=અહંકારી, અભિમાની.
 વાસ=નિવાસ.
 અમાનિવાસઃ=નિરભિમાનીઓને વિષે વાસ છે
 જેનો એવા.

સમ્પદાતાં (ધા૦ પદ્)=ગને.
 કયમિવ=કેવી રીતે.
 અત્ર=આ દુનિયામાં.
 નર (મૂ૦ નર)=માનવ.
 ગત (ધા૦ ગમ્)=મરેલ.
 આપદ્=આપત્તિ, વિપત્તિ, કષ્ટ.
 ગતાપદ્=ગઇ છે આપત્તિ જેની એવો.
 ત્વામિન્ ! (મૂ૦ ત્વામિન્)=હે તાય !
 વિષૂત (ધા૦ ધૂ)=નહત કરેલ.
 વિનમત્ (ધા૦ નમ્)=પ્રણામ કરતો.
 જન=માનવ, મનુષ્ય.
 રોગ=રોગ.
 તાપ=સંતાપ.
 વિષૂતવિનમજ્જનરોગતાપ ! =નહત કર્યાં છે પ્રણામ
 કરતા માનવોના રોગોના તાપોને (અ-
 થવા રોગો અને તાપોને) જેણે એવા !

પદ્યાર્થ

“પ્રણામ કરતા માનવોના રોગોના સંતાપો (અથવા રોગો અને સંતાપો)નો જેણે
 વિનાશ કર્યો છે એવા હે તાય ! પ્રસિદ્ધ કીર્તિવાળા, નિરભિમાની(ના દૃઢ્ય)ને વિષે વાસ
 કરનારા તેમજ સમગ્ર સંપત્તિના નિવાસરૂપ એવા આપને જે માનવે પ્રેમપૂર્વક યાદ કર્યા
 નહિ, તે આ જગત્માં કેવી રીતે વિપત્તિ વિનાનો અને ? ”—૧૪

—201—

મારાજિતં મુવનરક્ષણવદ્ધર્કેક્ષ—

મારાજિતં જિનપતિં પ્રતિ નમ્રતાં યઃ ।

મારાજિતં પ્રવિતતં લભતે સ રાજ્ય—

મારાજિતન્નિતજયશ્ચુપયામદીક્ષઃ ॥ ૧૫ ॥

ટિ૦—૧ કસા—પ્રતિજ્ઞા રાક્ષમા (?) ॥ ૧૫ ॥

અન્વયઃ

માર-અજિતં ભુવન-રક્ષણ-વદ્ધ-કક્ષં અજિતં જિનપતિં પ્રતિ યઃ નમ્રતાં આર, સઃ આર-આજિ-
તન્નિવ્રત-જય-શ્રી-ઉપયામ-દીક્ષઃ મા-રાજિતં પ્રવિતતં રાજ્યં લભતે ।

શીલ્પદાર્થ

માર=મદન.
અજિત=નહિ છતાથેલ.
મારાજિતં=મદનથી નહિ છતાથેલા.
ભુવન=જગત, વિશ્વ.
રક્ષણ=અભ્યાસ.
વદ્ધ (ઘાં વન્ધુ)=ખાધેલ.
કક્ષા=(૧) કમર, (૨) પ્રતિષ્ઠા (૧)
ભુવનરક્ષણવદ્ધકક્ષં=વિશ્વના અભ્યાસ માટે ખાંધી
છે કક્ષા જેણે એવા.
આર (ઘાં ઝ)=પ્રાપ્ત થયો.
અજિતં (મૂં અજિત)=અનિજિત(નાથ)ને.
જિન=સામાન્યકેવલી.
પતિ=નાથ.
જિનપતિં=તીર્થંકરને.
પ્રતિ=ને.
નમ્રતાં (મૂં નમ્રતા)=નમનશીલતાને.
યઃ (મૂં યદ્ધ)=જે.
મા=લક્ષ્મી.

રાજિત (ઘાં રાજુ)=ચોક્ષિત.
મારાજિતં=લક્ષ્મી વડે સુચોક્ષિત.
પ્રવિતતં (મૂં પ્રવિતત)=અત્યંત વિશાળ.
લભતે (ઘાં લભ)=પામે.
સઃ (મૂં તદ્)=તે.
રાજ્યં (મૂં રાજ્ય)=રાજ્યને.
આર=શત્રુનો સમૂહ.
આજિ=લગ્ન.
તન્નિવ્રત=પ્રાપ્ત કરેલા.
જય=જય, કર્ત્વે.
શ્રી=લક્ષ્મી.
ઉપયામ=લગ્ન.
દીક્ષા=દીક્ષા.
આરાજિતન્નિવ્રતજયશ્રુપયામદીક્ષા=શત્રુના સમૂહ
સાથે લગ્ન (કરવા)થી પ્રાપ્ત કરી છે
જયશ્રી સાથે લગ્ન કરાવનારી દીક્ષા
જેણે એવા.

પદાર્થ

“ મદનથી અનિજિત તથા વળી વિશ્વના રક્ષણ માટે જેણે કક્ષા ખાંધી છે એવા અનિજિત
તીર્થંકર પ્રતિ જેણે નમ્રતા રાખી (અર્થાત્ જેણે પ્રણામ કર્યો), તે કે જેણે જયશ્રી સાથે
લગ્ન કરાવનાર દીક્ષાને શત્રુઓના સમૂહને યુદ્ધમાં (હરાવી) પ્રાપ્ત કરી છે (એવો માનવ)
લક્ષ્મી વડે સુચોક્ષિત તેમજ વિશાળ એવા રાજ્યને પામે છે. ”—૧૫

સ્પષ્ટીકરણ

યમક-વિચાર—

આ પદ્યના દરેક પાદનો પ્રારંભ યમકથી અલકૃત છે. એટલે કે પ્રત્યેક પાદની શરૂઆત
‘મારાજિતં’ થી શોભે છે, જ્યારે આ પછીનું પદ પાદાન્તયમકથી વિલુપિત છે અર્થાત્ તેના પ્રત્યેક

ચરણનો અન્ત 'સારસેન' થી ળળકી ઉઠે છે.^૧ વિષમ ચરણોના પ્રારંભમાં અને સમચરણોના અંતમાં એકના એક અક્ષરો હોય એવાં શિશુપાલવધ(સં ૧૯)માં ૨૩ મા અને ૬૨ મા એમ બે પદો છે.

— ૦ —

યા નિર્મલેન જનતા મનસા રસેન !

દેવાર્ચિતાંહિયુગ ! સજ્જનસારસેન ! ।

આજ્ઞાવિધૌ ભવતિ તેઽનલસા રસેન

યમ્ભ્રમ્યતે ભવસૈરસ્વતિ સાઽસે ન ॥ ૧૬ ॥

ટિ૦—૧ દનઃ—સૂર્યઃ । ૨ રસેન—અનુરાગેન । ૩ સ૦—સમુદ્રે ॥ ૧૬ ॥

અન્યયઃ

(દે) રસા—દન । વેવ—અર્ચિત—અંહિ—યુગ । સત્—જન—સારસ—દન । (સાર—સેન । સાર—સા—દન ।
વા) યા અન્—અલસા જનતા નિર્મલેન મનસા રસેન તે આજ્ઞા—વિધૌ ભવતિ, સા અ—રસે ભવ—
સરસ્વતિ ન યમ્ભ્રમ્યતે ।

શબ્દાર્થ

યા (મૂં યદ્)=એ.

નિર્મલેન (મૂં નિર્મલ)=નિર્ભળ, ચોખ્ખા.

જનતા=લોક.

મનસા (મૂં મનસ્)=ચિત્તથી.

રસા=પૃથ્વી.

દન=સ્વામી, પતિ.

રસેન !=હે પૃથ્વીપતિ !

વેવ=ચુર.

અર્ચિત (ઘાં અર્ચ)=પૂજેલ.

અંહિ=ચરણ, પગ.

યુગ=યુગલ, બે.

દેવાર્ચિતાંહિયુગ !=ચુરોએ પૂજ્ય છે ચરણ—

યુગલ જેનું એવા !

સત્=સાધુ.

જન=લોક.

સારસ=કમળ.

દન=સૂર્ય.

સાર=સાર, તત્ત્વ.

સેના=લશ્કર.

સા=લક્ષ્મી.

સજ્જનસારસેન !=(૧) હે સજ્જનરૂપી કમળ

પ્રતિ સૂર્ય !, (૨) સજ્જનના સારરૂપી

સેના ઉ જેની પાસે એવા !, (૩) હે

સજ્જનના સારરૂપ લક્ષ્મીવાળા નાથ !

આજ્ઞા=શાસન, હુકમ.

વિધિ=ધર્મ.

આજ્ઞાવિધૌ=શાસનના ધર્મમાં.

ભવતિ (ઘાં મૂ)=થાય છે.

તે (મૂં યુષ્મદ્)=તારી.

અનલસા=આળસુ નહિ એવી, ઉઘમી.
રસેન (મૂં રસ)=રસપૂર્વક, લાવથી.
વમ્પ્રમ્યતે (ધાં બ્રમ્)=વારંવાર લખાય છે.
મવ=સંસાર.
સરસ્વત્=સમુદ્ર.

મવસરસ્વતિ=સંસારરૂપ સમુદ્રમાં.
સા (મૂં તદ)=તે.
રસ=રસ, સાર.
અરસે=સારરહિત, નિઃસાર.
ન=નહિ.

પદાર્થ

"હે પૃથ્વીપતિ ! હે સુરે વડે પૂજિત ચરણ-યુગલવાળા (નાથ) ! હે સન્નનરૂપ કમળને (વિકસિત કરવામાં) સૂર્ય (સમાન) (અથવા સન્નનના સારરૂપી સેવાથી યુક્ત ! અથવા સન્નનના સારરૂપ સંપત્તિના પતિ !) જે ઉઘમી લોક ચોખ્ખા ચિત્તે લાવપૂર્વક તારા શાસનનું કાર્ય કરે છે, તે નિઃસાર સંસાર-સમુદ્રમાં વારંવાર ભ્રમણ કરતા નથી. "—૧૬

આલ્યાતમીશ ! મવતા મવતાપતસ—

મવ્યાક્ષિચન્દનરસં નરસક્તમુલ્યાઃ ।

કેચિત્ કૃપારસમયં સમયં શરણં

ધન્યા વ્રજન્તિ શરણં શરણં ગુણાનામ્ ॥ ૧૭ ॥

ટિં—શરણં—મુદ્દમ્ ॥ ૧૭ ॥

અન્વયઃ

(હે) ર્શ ! કેચિત્ નર-સક્ત-મુલ્યાઃ ધન્યાઃ મવતા આલ્યાતં મવ-તાપ-તસ-મવ્ય-અક્ષિ-ચન્દન-રસં કૃપા-રસ-મયં ગુણાનાં શરણં સમયં શરણં વ્રજન્તિ ॥

શબ્દાર્થ

આલ્યાતં (મૂં આલ્યાત)=કહેલું, પ્રકાશેલ.
ર્શ ! (મૂં ર્શ)=હે નાથ !
મવતા (મૂં મવત)=આપથી.
મવ=સંસાર.
તાપ=સંતાપ.
તસ (ધાં તપ્)=તપેલ.
મવ્ય=ભય, વહેલો કે મોઝો મોઝો જનાર.
અક્ષિ=પ્રાણી.

ચન્દન=ચંદન.
રસ=રસ.
મવતાપતસમવ્યાક્ષિચન્દનરસં=સંસારના સંતા-
પથી તમ થયેલા ભય પ્રાણીઓ પ્રતિ
ચંદનના રસ જેવા.
નર=માનવ.
સદૃષ=સમુદ્ર.

મુખ્ય=મુખ્ય, પ્રધાન.

નરતલ્લુપ્તયાઃ=માનવોના સમૂહમાં મુખ્ય.

કેચિત્ (મૂં ક્ષિપ્+ત્તિ)=કોઈક.

કૃપા=કૃપા, મહેરબાની.

રત્ન=રસ.

મય=પૂર્ણતાવાચક શબ્દ.

કૃપારસમયં=કૃપાના રસથી પરિપૂર્ણ.

સમયં (મૂં સમય)=સિદ્ધાન્તને.

શરણ્યં (મૂં શરણ્ય)=શરણ કરવા લાયક.

ધન્યાઃ (મૂં ધન્ય)=ધન્ય, આગમશાળી.

વ્રજન્તિ (ઘાં વ્રજ)=જાય છે.

શરણં (મૂં શરણ)=ખયાવ.

શરણં (મૂં શરણ)=ગૃહ, ઘર.

ગુણનાં (મૂં ગુણ)=ગુણોના.

પદાર્થ

“હે નાથ ! માનવોના સમૂહમાં મુખ્ય એવા કોઈક ધન્ય (જનો) આપે કથેલા, સંસારના સંતાપથી તપ્ત એવા લબ્ધ પ્રાણીઓને (શીતલતા અર્પવામાં) ચંદનના રસ જેવા, કૃપા-રસથી પરિપૂર્ણ, શરણ કરવા લાયક અને ગુણોના ગૃહરૂપ સિદ્ધાન્તને શરણે લય છે.”—૧૭

સ્પષ્ટીકરણ

આ પદ્યનું પ્રત્યેક ચરણ જે યમકથી શોભે છે, તેનાથી ૨૦ મું પદ્ય પણ હીપી રહ્યું છે. આવાં અન્ય ઉદાહરણોનો શ્રીશોભન સુગ્રીવચરિત સ્તુતિ-અનુવિંશતિકા (અ-ધ્યાંક ૫૧)ની સંસ્કૃત ભૂમિકા (પૃં ૬-૮)માં મેં નિર્દેશ કર્યો છે.

—૧૦૧—

દૃષ્ટ્વા તવાસ્યકમલં કમલાનિશાન્તં

શાન્તં દશોરમૃતમૌત્સગતં મહર્પે ! ।

હર્પેરિતાશ્ચુસલિલપ્રવહૈઃ કદાઽહં

વાહં ભવામિજનિતં પ્રશમં નયામિ ॥ ૧૮ ॥

ટિં—૧ નિર્વિકારમ્ । ૨ આં—સ્વવિપર્યં દશોરમૃતમ્ ॥ ૧૮ ॥

અન્વયઃ

(હે) મહત્-કપે ! તવ કમલા-નિશાન્તં શાન્તં દશોઃ અમૃતં આત્મન્-ગતં આસ્ય-કમલં દૃષ્ટ્વા કદા અહં મય-અમિ-જનિતં વાહં હર્પ-હરિત-અશ્ચ-સલિલ-પ્રવહૈઃ પ્રશમં નયામિ ।

શબ્દાર્થ

દૃષ્ટ્વા (ઘાં દૃશ)=મેંદેખે.

તવ (મૂં ચુષ્મત્)=તારા.

આસ્ય=મુખ્ય.

કમલ=કમળી.

આસ્યકમલં=મુખ્ય-કમલને.

કમલા=લક્ષ્મી.

નિશાન્ત=મંદિર.

કમલાનિશાન્તં=લક્ષ્મીના મંદિરરૂપ.

શાન્તં (મૂં શાન્તં)=નિર્વિકાર, રાગ-દ્વેષથી રહિત.

દશોઃ (મૂં દશ) = નેત્રોના.

અમૃતં (મૂં અમૃત) = અમૃતરૂપ.

આત્મન=આત્મા.

ગત (વાં ગમ) = ગયેલ.

આત્મગતં=આત્માને વિષે ગયેલ, સ્વવિષયી.

મહત્=મોટા.

ઋપિ=યોગી, મુનિ.

મહર્ષે ! = હે મહાયોગી !

હર્ષ=હર્ષ, આનન્દ.

ઈરિત (વાં ઈર) = પ્રેરાયેલ.

અશ્નુ=આંસુ.

સલિલ=જળ, પાણી.

પ્રવહ=પ્રવાહ, વહેવું તે.

હર્ષેરિતાશ્ચસલિલપ્રવાહૈઃ=હર્ષથી પ્રેરિત અશ્નુના જળના પ્રવાહોથી.

કદા=કયારે.

અહં (મૂં અસ્મદ્) = હું.

દાહં (મૂં દાહ) = સંતાપને, તાપને.

મવ=સંસાર.

અગ્નિ=અગ્નિ, આગ.

જનિત (વાં જન્) = ઉત્પન્ન કરાયેલ.

મવાગ્નિજનિતં=સંસારરૂપ અગ્નિથી ઉત્પન્ન કરાયેલ.

પ્રશમં (મૂં પ્રશમ) = શાન્તિને, નાશને.

નયમિ (વાં ની) = લઈ જાઉં છું.

પ્રવાર્થ

“હે મહાયોગી ! (સમગ્ર) લક્ષ્મીના મંદિરરૂપ, નિર્વિકાર, (દર્શન કરનારાના) નેત્રોને અમૃતરૂપ તથા સ્વવિષયક (આત્મ-રમણના સ્વરૂપવાળા) એવા તારા મુખ-કમલને જોઈને, હું ક્યારે હર્ષથી પ્રેરિત અશ્નુના જળના પ્રવાહોથી સંસારરૂપ અગ્નિથી ઉત્પન્ન કરાયેલા તાપને શાન્ત કરીશ ? ”—૧૮

રૂપબ્દીકરણ

આ પદ ‘કાંચી-યમકથી’ શોભી રહ્યું છે, કેમકે એના પાદાન્ત અક્ષરોથી અન્ય પાદને પ્રારંભ થાય છે. આ યમક સાથે થોડે અંશે હરીશ્વરમાં ઉતરી શકે એવું નિમ્ન-સિખિત પદ છે કે જેના યમકને ‘સંદંશ’ તરીકે જોળખાવવામાં આવે છે:—

૧ આ શબ્દાર્થકાર ‘સાઘાનુપ્રાસ’ના નામથી પણ જોળખાય છે એમ લલિતાલકારશર્વજ શ્રીહરમયન્દ્રસૂરિકૃત કાંપ્યાનુશાસનની સ્તોત્રપત્ર ટીકા (પૃ. ૨૦૮) જોતાં જણાય છે, કેમકે ત્યાં એના દૃષ્ટાન્ત તરીકે નિમ્ન-સિખિત પદ આપવામાં આવ્યું છે:—

“વચ્ચાયન્તે નદીનાં સિતકુસુમધરાઃ શકસઙ્કાશકાશાઃ
કાશામા માન્તિ તાસાં નવપુલ્નિગતાઃ સ્ત્રીનદીહંસર્હંસાઃ ।
હંસામામ્મોદયુક્તસ્ફુરદમત્વપુર્મેવિનીચન્દ્રચન્દ્ર-
ચન્દ્રાક્ષઃ શારદસ્તે જયક્રુદ્ધપનતો વિદ્વિષાં કાલકાલઃ ॥

આનાં પ્રાકૃત ઉદાહરણના અભિલાષીને શીધનેન્ધર મુનીશ્વરે રચેલ સુરસુદરી-ચરિત્ર (પરિ. ૯, મે. ૧૦ ૨૦૩-૨૭૬; પં. ૧૦, શ્લો. ૩-૫ તથા પં. ૧૧, શ્લો. ૧૭૧-૧૭૬) એવા મલામણુ છે.

प्राप्य भीममसौ जन्यं, सौजन्यं दधवानते ।

विध्यन्मुमोच न रिपू-नरि पूगान्तकः शरैः ॥ १३ ॥

—शिशुपाल स. १६

આવાં વિશેષ ઉદાહરણો માટે જુઓ ૨૫૭ મા પૃથમાં નિર્દિષ્ટ ભૂમિકા (પૃં ૧૧-૧૨) તેમજ 'શ્રીભક્તામરસ્તોત્રની પાદપત્તિરૂપ કાવ્યસંગ્રહ'ના દ્વિતીય વિભાગમત ક-પરિશિષ્ટ.

101

पञ्चाशदध्वितचतुःशतचापमानं

हेम्नः सृजन्तमभिरामरुचाऽपमानम् ।

विश्वाधिपङ्कपरिशोषणधर्मसिद्धिम्

विश्वाधिपं शरणमेव जनो गतस्त्वाम् ॥ १९ ॥

टि०—१ घर्म०—सूर्यम् ॥१९॥

अन्वयः

एषः जनः पञ्चाशत्-अश्वि-चतुर-शत-वाप-मानं अभिराम-इवा हेमः अपमानं तुजन्तं
विश्व-आधि-पद्-परिशोषण-घर्मन्-रक्षि विश्व-अधिपं त्वां शरणं गतः ।

શિખરાર્થ

पञ्चाशत्=५०।सं.

अक्षित (घा० अङ्च्) = प्राप्त थयेत.

चतुर्=२।२.

ज्ञात=ये।

चापमधुसूय.

मान = ५५।५५,

पद्माशद्वितचतुःशतवापमानं=४५० धनुष्यन्त

પ્રમાદુવળી.

हेमन्तः (म० हेमन्त) = सोनाना.

सजन्तं (म० सृजत्) = उत्पन्न करता.

अभिराम=भने।६२,

रुचु=धृति, प्रज्ञा, तेज.

અભિરામરુચા=મને હર પ્રણા વડે.

अपमानं (प्र० अपमान) = अवशेषानाने,

તિરસ્કારને,

विश्व=सभरत.

આધિ=માનસિક પીડા.

पङ्क=३।६५.

परिशोषण=सुकावी नांणुवं ते.

धर्मराशि=सूर्य.

विश्वाधिपद्मपरिशोषणघर्मरश्मि=समग्रमानसिद्ध

પીઠારૂપ ઠાકવને સુકાવી નાંખવામાં સૂર્ય.

विश्व=विश्व, अक्षाण्ड, जगत्

अधिप=स्वाभी, नाथ.

विश्वधाधिपं=विश्वना स्यामी.

शरणं (मू० शरण)=शरणे, आश्रये.

एष. (मू० एतद्)=241.

जन. (मू० जन) = भानव.

गतः (गू० गत) = गयेले।

त्यां (मू० युष्मद्)=तने.

પદ્યાર્થ

“ ૪૫૦ ધતુબ્યના માપ (જટલા ઊંચા દેહ)વાળા, (શરીરની) મનોહર પ્રભા વડે મુવર્ણનો તિરસ્કાર કરનારા (અર્થાત્ મુવર્ણ કરતાં પણ મુન્દર ધૃતિવાળા), સમગ્ર માનસિક પીડારૂપ કાદવને સૂકાવી નાંખવામાં સૂચ (સમાન) તેમજ વિશ્વના સ્વામી એવા તારે શરણે આ જન (શ્રીજિનપ્રભસૂરિ) આવ્યો છે. ”—૧૯

—10—

સ્તોત્રે તવાત્ર યમકૈર્યમકૈરવેન્દો !

પુણ્યં યદાર્જિ સુરસે સુરસેવ્ય ! હ્રબ્ધે ।

તેનૈધિ મે કૃતભવાન્ત ! મવાન્તરેઽપિ

સ્વામી ત્વમેવ શમિતાશમિતાન્તરારે ! ॥ ૨૦ ॥

ટિ૦—૧ શમ(મિ)તયા શમિતાઃ આજવંતીતા (અમાવં નીતા) અન્તરારયો યેન સ તથા ।

અન્યથા :

(હે) યમ-કૈરવ-વેન્દો ! સુર-સેવ્ય ! કૃત-ભવ-અન્ત ! શમિત-તા-શમિત-આન્તર-અરે ! યમકૈઃ સુ-રસે અત્ર તવ હ્રબ્ધે સ્તોત્રે યત્ પુણ્યં આર્જિ તેન મે ભવ-અન્તરે અપિ ત્વં एव સ્વામી પધિ ।

શબ્દાર્થ

સ્તોત્રે (મૂ૦ સ્તોત્ર) = સ્તોત્ર, સ્તુતિ.

તવ (મૂ૦ યુગ્મદ્) = તારા.

અત્ર = આ.

યમકૈઃ (મૂ૦ યમક) = યમકો વડે.

યમ = મહાપત.

કૈરવ = ચન્દ્રમુખી કમળ.

વેન્દુ = ચન્દ્ર.

યમકૈરવેન્દો ! = હે મહાપતોરૂપ કમળ પ્રતિ

ચન્દ્ર !

પુણ્યં (મૂ૦ પુણ્ય) = પુણ્ય, શુભ કર્મ.

યદ (મૂ૦ યદ્) = જે.

આર્જિ (ષા૦ અર્જ) = પ્રાપ્ત થયું.

સુરસે (મૂ૦ સુરસ) = મુન્દર રસવાળા.

સુર = દેવ.

સેવ્ય = સેવા કરવા લાયક.

સુરસેવ્ય ! = હે સુરેને સેવા કરવા યોગ્ય !

તેન (મૂ૦ તન્) = તેથી.

પધિ (ષા૦ અપ્) = થા.

મે (મૂ૦ અસ્મદ્) = મારા.

કૃત (ષા૦ કૃ) = કરેલ.

ભવ = સંસાર.

અન્ત = નાશ.

કૃતમવાન્ત ! = કર્યો છે સંસારને નાશ જેણે એવા !

મવાન્તરે (મૂ૦ મવાન્તર) = અન્ય ભવમાં.

અપિ = પણ.

સ્વામી (મૂ૦ સ્વામિન્) = નાથ, ધણી.

ત્વં (મૂ૦ યુગ્મદ્) = તું.

एव = એ.

શમિત્=શમથી યુક્ત.

તા=લક્ષ્મી.

શમિતા=શાન્તિ.

શમિત (ધાં હમ્)=શાન્ત કરેલ, નાશ કરેલ.

આન્તર=આન્તરિક.

અરિ=દુશ્મન.

શમિતાશમિતાન્તરારે !=શમથી યુક્ત (જનો)ની લક્ષ્મી (શાન્તિ) વડે શાંત કર્યા છે આન્તરિક શત્રુઓને જેણે એવા !

પદાથ

“ હે (પાંચ) મહાવ્રતરૂપ કૈરવને (વિકસિત કરવામાં) ચન્દ્ર (સમાન) ! હે સુરોને (પશુ) સેવવા યોગ્ય ! જેણે સંસારનો નાશ કર્યો છે એવા હે (નાથ) ! શમતા વડે જેણે (કામાદિ છ) આન્તરિક શત્રુઓને શાન્ત કર્યા છે એવા હે (દેવાધિદેવ) ! યમકથી મુરસ એકું આ તારૂં સ્તોત્ર રચવાથી જે પુણ્ય મેં ઉપાર્જન કર્યું, તે(ના પ્રભાવ)થી બવાન્તરમાં પશુ તુંજ મારે નાથ થજ (એટલી મારી તને વિનાંત છે). ”—૨૦

—:૦૧:—

યં ત્રૈલોક્યપિતસ્તવ સ્તવમિમં સન્દ્વધવાન્ મુગ્ધધી—

રપ્યાચાર્ય‘જિનપ્રભઃ’ શ્રવણયોરાનન્દનિસ્યન્દિનમ્ ।

મક્તિવ્યક્તિતરદ્વગ્ઙ્ગિમનસાં પુંસામમું સાદરં

પાપઃ પાપઠતાં પ્રયાતિ વિલયં સંસારનામા રિપુઃ ॥ ૨૧ ॥

અન્વયઃ

(હિ) ત્રૈલોક્ય પિતઃ ! યં હમં શ્રવણયો આનન્દ-નિસ્યન્દિનં તવ સ્તવં મુગ્ધ-ધીઃ અપિ આચાર્ય-જિનપ્રભઃ સન્દ્વધવાન્, અમું સહ-આદરં પાપઠતાં મક્તિ-વ્યક્તિ-તરદ્વ-ગ્ઙ્ગિ-મનસાં પુંસાં સંસાર-નામા પાપઃ રિપુઃ વિલયં પ્રયાતિ ।

શબ્દાર્થ

યં (મૂં યદ્)=જેને.

ત્રૈલોક્ય=ત્રણ લોકોને સમૂહ.

પિતૃ=પિતા, જનક.

ત્રૈલોક્યપિતઃ !=હે ત્રણ લોકના જનક !

તવ (મૂં યુગ્મદ્)=તારા.

સ્તવ (મૂં સ્તવ)=સ્તોત્રને.

હમં (મૂં હદમ્)=આ.

સન્દ્વધવાન્ (મૂં સન્દ્વધવત્)=શુશ્રું, રચ્યું.

મુગ્ધ=મન્દ.

ધી=મતિ.

મુગ્ધધી=મન્દ છે મતિ જેની એવા.

અપિ=પણ.

આચાર્ય=આચાર્ય, પંચપરમેષ્ઠી પૈકી ત્રીજા.

જિનપ્રભઃ=જિનપ્રભ, સ્તોત્રના કર્તા.

આચાર્યજિનપ્રભઃ =જિનપ્રભસૂરિ.

શ્રવણયોઃ (મૂં શ્રવણ)=કણે, કાનોને.

આનન્દ=આનન્દ, હર્ષ.
 નિસ્યન્દિન્=પ્રવાહવાળું.
 આનન્દનિસ્યન્દિનં=આનન્દના પ્રવાહવાળા.
 મક્તિ=ભક્તિ, સેવા.
 વ્યક્તિ=પ્રકાશ, ખુદ્દું કર્યું તે.
 તરન્ન=તરંગ, મોલું.
 રદ્ધિન્=રંગાયેલ.
 મનસ્=મન, ચિત્ત.
 મક્તિવ્યક્તિતરન્નરદ્ધિમનસાં=ભક્તિના પ્રકાશરૂપ
 તરંગથી રંગાયેલું છે ચિત્ત જેમનું એવા.
 પુંસાં (મૂં પુંસ)=પુરુષોના.
 અમું (મૂં અદસ)=એ.

સહ=સહિત.
 આદર=માન, સન્માન.
 સાદરં=સન્માન પૂર્વક.
 પાપ: (મૂં પાપ)=પાપી.
 પાપટતાં (મૂં પાપટ્)=વારંવાર પઠન કરનારાના.
 પ્રયાતિ (ધાં યા)=પામે છે,
 વિલયં (મૂં વિલય)=નાશ.
 સંસાર=સંસાર.
 નામન્=નામ.
 સંસારનામા=સંસાર છે નામ જેનું એવો.
 ત્પિ: (મૂં ત્પિ)=શત્રુ.

પદ્યાર્થ

“હે (સ્વર્ગ, મર્ત્ય અને પાતાલરૂપ) ત્રણ લોકના નાથ ! કાનોને આનન્દના રસથી
 તાર્યોલ કરનારું એવું જે આ સ્તોત્ર મન્દમતિ (હાથ કરીને) પણ (મેં શ્રી) જિનપ્રભસુરિએ
 રચ્યું, તેનું સન્માનપૂર્વક વારંવાર પઠન કરનારા એવા તથા ભક્તિને વ્યક્ત કરવા રૂપ
 તરંગોથી રંગિત ચિત્તવાળા પુરુષોનો સંસાર નામનો શત્રુ નાશ પામે છે.”—૨૧

શમિન્=શમથી મુક્ત.

તા=લક્ષ્મી.

શમિતા=શાન્તિ.

શમિત (ઘાં શમ)=શાન્ત કરેલ, નાશ કરેલ.

આન્તર=આન્તરિક.

અરિ=દુશ્મન.

શમિતાશમિતાન્તરારે ! =શમથી મુક્ત (જનો)ની લક્ષ્મી (શાન્તિ) વડે શાંત કર્યા છે આંતરિક શત્રુઓને જેણે એવા !

પદાથ

"હે (પાંચ) મહાપ્રતિષ્ઠા કૈરવને (વિકસિત કરવામાં) ચન્દ્ર (સમાન) ! હે સુરોને (પણ) સેવવા યોગ્ય ! જેણે સંસારનો નાશ કર્યો છે એવા હે (નાથ) ! શમતા વડે જેણે (કામાદિ છ) આન્તરિક શત્રુઓને શાન્ત કર્યા છે એવા હે (દેવાધિદેવ) ! યમકથી સુરસ એવું આ તારું સ્તોત્ર રચવાથી જે પુણ્ય મેં ઉપાર્જન કર્યું, તે (ના પ્રભાવ)થી સવાન્તરમ' પણ તુંજ મારે નાથ થજે (એટલી મારી તને વિનતિ છે)."—૨૦

—103—

યં ત્રૈલોક્યપિતસ્તવ સ્તવમિમં સન્દુઘવાન્ મુગ્ધધી—
રપ્યાચાર્ય'જિનપ્રભઃ' શ્રવણયોરાનન્દનિરચન્દિનમ્ ।

મક્તિવ્યક્તિતરદ્ગદ્ગિમનસાં પુંસામમું સાદરં

પાપઃ પાપઠતાં પ્રયાતિ વિલયં સંસારનામા રિપુઃ ॥ ૨૧ ॥

અન્વયઃ

(હે) ત્રૈલોક્ય પિતઃ ! યં મમં શ્રવણયો. આનન્દ-નિસ્વન્દિનં તવ સ્તવં મુગ્ધ-ધીઃ ઇ જિનપ્રભઃ સન્દુઘવાન્, અમું સદ્-આદરં પાપઠતાં મક્તિ-વશક્તિ-તરદ્ગ-રદ્ગિન-મનસાં નામા પાપઃ રિપુઃ વિલયં પ્રયાતિ ।

શબ્દાર્થ

યં (મૂં યદ્) =જેને.

ત્રૈલોક્ય=ત્રણ લોકોનો સમૂહ.

પિતૃ=પિતા, જનક.

ત્રૈલોક્યપિતઃ ! =હે ત્રણ લોકના જનક !

તવ (મૂં ત્વામહ) =તારા.

સ્તવ (મૂં સ્તવ) =સ્તોત્રને.

મમં (મૂં મદમ્) =આ.

સન્દુઘવાન્ (મૂં સન્દુઘવત્) =શુદ્ધ, રચ્યું.

મુગ્ધ=મન્દ.

ધી=મતિ.

મુગ્ધધી=મન્દ છે મતિ જે

અપિ=પણ.

આચાર્ય=આચાર્ય, પંડા

જિનપ્રભ=જિનપ્રભા,

આચાર્યજિનપ્રભ =જિન

શ્રવણયોઃ (મૂં શ્રવણ

पृष्ठ	पङ्क्ति	पाठ	पाठान्तर
२१६	३०	मनोह्रा	अतिमनोह्रा
"	३१	कर्मधारयः	कर्मधारये गम्भीर०
"	३१-३२	गुणसदृमाही ततो गम्भीर- गिरा तारतरा गम्भीर० तथा	गुणसदृगृहीतवो (!) गम्भीरगिरा विश्वत्रयस्पृहणीय त्वात् तारतरा-मनोहृतमाः । तथा
"	३२	प्रभा-भास्वर०	प्रभा-प्रकृष्टा या भास्वर०
"	३३	(विगत०)	विगत०
"	"	स्तेषां पञ्च । तथा चोक्तम्-	स्तेषां हि समुच्चयेनाभिधानात् पञ्चवर्णता समीची- नतामञ्चाति । यदूचे-
"	३४	स्वर्ण० " । इह	स्वर्णपद्मरागाञ्जनप्रमः ॥ प्रमो ! तदाद्वैतशुचिः कायः कर्मिव नाक्षिपेत " ॥ इति विमलत्वं च पञ्चस्वपि वर्णप्यस्त्येवेति । ददतां शिवं यः-युष्माकं शिवं पूर्वोक्तशब्दार्थं ददतु, प्रयच्छन्तु इत्यर्थः ॥ इह च
"	"	उभयपक्षत्वात् पञ्चभ्यां अन्तां द्वित्ये सिद्धम् ॥६॥	धातोः उभयपक्षत्वात् पञ्चभ्यां अन्तां (?) मिदतो एवः शित्तीति वाप्रकृतोर्द्वित्ये ह्रस्व इति पूर्वस्य ह्रस्वावे कृते पञ्चात् इत्यकारलोपे अन्तो नो लुक् इति नकार- लोपे संहितायां च सत्यां ददतामिति सिद्धम् । इत्यत्र धात्वन्तरवचनान्तराभ्यां प्रकृति-वचनयोः श्लेषः । इति चतुर्थस्तुतायपि । इति द्वितीयः स्तुत्यर्थः ॥ २ ॥ अथैषेव श्रुतज्ञानानिदानभूतां श्रीतीर्थनाथगिरमुद्दिश्य तृतीयवारमपि भजनीया । तत्रैवमर्थः कथ्यते । तद्यथा— नाथस्य । कथम्भूतस्य ? ' पद० ' पादार० ०पेक्षं सर्वतीर्थकृतां समान० गीश्वरं स गम्भीरगीः विशेष्य० च गिरः प्राक् त्रिपदी० समस्तत्रिभुवनोदरविबरवर्तिर्यथास्थितधर्मास्तिकाया- द्विपदद्रव्यप्रभृतिभावस्वरूपमरूपणाद्भुतप्रभुत्वयुक्त- त्वाद् द्वादशाङ्गीरूपमवचनप्रपञ्चनचार्तुर्यवयत्वात् । कीदृशीत्याह--'तारतरा' औदात्यगुण० तारा-अत्युच्चैर्ध्वनिरूपा यद्वा धर्मदेशनासमयसमाया- तसमप्रजगज्जन्तुसन्तानभाषास्तु रवभाषा० हृदयसंशयच्छेदात् हृदयास्पदविधमानसंशयशतयुगपत्तिरासलालसत्त्वाच्च
२१७	१७	(श्रुतज्ञान०)	
"	१८	नाथस्य-पादार०	
"	२०	०पेक्षं समान०	
"	२१	गीश्वरं विशेष्य०	
"	२२	च त्रिपदी०	
"	"	समस्तत्रिभुवनपरत्वात्	
"	२३	तारतरा उदात्तगुण०	
"	"	तारतरा । यद्वा स्वस्वभाषा०	
"	२४	हृदयसंशयच्छेदात्	

३-परिशिष्टनां पाठांतरौ.

पृष्ठ	पंक्ति	पाठ	पाठांतर
२१५	११	०	श्रीमत्तीर्थपतीन् सर्वा-जनार्चीनचिन्मयान् । अद्वैतसंविदे वन्दे, सानन्देन स्वचेतसा ॥ १ ॥ —अनु० अधिकृत्य श्लेषमहं, प्रकृति-प्रत्यय विभक्ति-वचनाद्यम् । एकामपि हि चतुर्धा, विवृणोमि स्तुतिमिमां स्वकृताम् १ सा चेत्यम्
"	१२	०शयस्वरूपाया	०शयसमृद्धिरूपाया
"	"	चतुर्वर्णश्रीः	चतुर्विधस्य श्रीः
"	"	तीर्थराजः	श्रीतीर्थराज
"	१४	किम्भूतः स इत्याह-पद०	किंविशिष्ट इत्याह-पद० पदौ एव पदे तयोः सेवायां ह्येवाकिनो देवा सुरनरेशा यस्य सः, पद०
"	"	प्रथ पदकमलानि	[पद] क्रमकमलानि
"	१६	खचरप्रमयोऽपि	खचरनरप्रमयोऽपि
"	१७	किम्भूतः ? गम्भीर्यादि०	किंविशिष्टः ? ' गम्भीरगीः ' गम्भीरमहार्थतादि०
"	१८	गीर्णस्य	गीः-देशनावाय यस्य
"	१९	धरेण्यः	धरेण्यः-शोभनतमः
"	२०	अत एव उक्तमने०	उक्तं चाने०
"	२१	तुन्	तुन् प्रत्ययः
"	"	०मित्याह-शिर्वं	०मित्याह—'ददतां' वदात् । किं तदित्याह—शिर्वं
"	२३	या	केषाम् ? यः
"	२४	०पदत्वात् पञ्चमी शिवि	०पदित्वात् पञ्चम्यास्तावि शिवि च प्रत्यये क्ते (?)
"	"	च सिद्धम्	इति सिद्धम्
"	२५	वेति ॥ एषा मूल०क्षयोक्ता	वेति प्रथमस्तुत्यर्थः ॥ १ ॥ इयं च मूलनायकत्वाद्यपे- क्षया विवक्षया प्राधान्यादेकं काञ्चिद् तीर्थकरमभि- कृत्य प्रथमं भणनीया ।
२१६	२४	(पूर्वमेव पद्यम्)	द्वितीयवारमप्येषा वक्तव्या । तत्र चेत्यमर्थः प्रथ- नीयः । तथाहि—
"	२६	प्रथमान्तश्च	प्रथमावहुवचनान्तश्च
"	२७	किंविशिष्टास्ते ?	किंविशिष्टास्त इत्याह
"	२८	तथा गम्भीरा गीर्ण्यां	तथा गम्भीरगीस्तातरताः गम्भीरा गीर्ण्यां ते गम्भीर- गिरः तथा

સ્તુતિ—ચતુર્વિંશતિકા અને ચતુર્વિંશતિકા સંબંધી અભિપ્રાય.

સ્તુતિચતુર્વિંશતિકા પ્રકાશક ઉપર પ્રભાણેજ (પ્રકાશક શ્રીમતી આગમોદય સમિતિ, સંશોધક પ્રો. હીરાલાલ રસિકદાસ કાપડિયા એમ એ).

આના બે ગ્રન્થો છે. એક સ્તુતિ શ્રી. શોભન મુનિકૃત અને બીજી શ્રી. ધર્મપદ્મસ્ટિકૃત છે. દરેક ભાગમાં છુટા શબ્દોના અર્થ, શ્લોકમાં વપરાયેલા યમક નામના અલંકારની સમજ, અને તે દરેકના રાગોનું સ્પષ્ટીકરણ કર્યું છે. ગ્રન્થમાં સોળ વિદ્યાદેવીઓનાં ચિત્રપટો પણ છે. શ્રી. શોભન મુનિકૃત સ્તુતિમાં તો દરેક તીર્થંકરનું સંક્ષિપ્ત જીવનચરિત્ર, અને દરેક શ્લોકના અર્થ ઉપરાંત તેમાં આવતા શબ્દો ઉપર કેટલુંક વિવરણ પણ કર્યું છે. તત્ત્વજ્ઞાનનું વિવરણ અને સ્પષ્ટીકરણ ઉમેરી સંશોધનકતાઓ તેની ઉપયોગિતામાં વધારો કર્યો છે, અને વિશેષમાં ન્યાયવિશારદ શ્રીમદ્ યશોવિજયજી ઉપાધ્યાયકૃત ઐન્દ્રસ્તુતિ પણ આવી છે. શ્રી. ધર્મપદ્મસ્ટિકૃત સ્તુતિમાં આચાર્યવર્ધનું જીવનવૃત્ત છે. જે અનેક પ્રશ્નોની ચર્ચા ઉપસ્થિત કરે તેનું છે. આ બન્ને ગ્રન્થો શુજરાતી અનુવાદ સરળ ભાષામાંજ છે; અને તત્ત્વજ્ઞાનનું વિવરણ પણ તેટલીજ સ્પષ્ટ અને સરળ ભાષામાંજ છે, તેથી તે બન્ને ગ્રન્થો સામાન્ય જનતાને પણ ઉપયોગમાં આવે તેવા છે. ઉપર્યુક્ત ત્રણે ગ્રન્થોમાંના દરેકની કીમત છ રૂપિયા છે; શ્રમ, વિવેક અને બુદ્ધિપટુતાના પ્રમાણમાં તે વાસ્તવિક છે. પરંતુ શુજરાતી ગ્રન્થો જેનો લાભ સામાન્ય વાચકો લઈ શકે તેમને સાડે આઠ સાહિત્યની સસ્તી આવૃત્તિ ન કાઢી શકાય? સામાન્ય સારા કાગળ ઉપર તે છપાવી, કાચું બાઇન્ડીંગ રાખવામાં આવે તો તેવી આવૃત્તિ સાહિત્યપ્રચારમાં પોતાનો ફાળો ન આપે? કાર્યકતાઓ આ સૂચના પ્રતિ લક્ષ્ય આપશે?

મુદ્રોપા પુ. ૨, અં. ૧૧, પૃ. ૬-૭ તા. ૧૫-૮-૨૮

पृष्ठ	पंक्ति	पाठ	पाठान्तर
२१७	२६	०रूपा, अथवा अद्भुतप्रभाव- त्वात् मनोज्ञ०	रूपा । तस्यास्तु प्राग् व्यावर्णितगुणयुक्तत्वाद् युक्तमे- वेदं विशेषणम् । अथवा अचननयाद्भुतसमस्तप्रभावक- मित्या (?) मनोज्ञ० ।
"	"	शुभ्रा ।	शुभ्रा, तस्यास्तद्वर्णत्वेन प्रतीतत्वात् ।
"	२७	विचार्या ॥ ३ ॥	विचार्या, शेषं प्राग्वत् । इति तृतीयः स्तुत्यर्थः ॥ ३ ॥
२१८	७	वेद्यावृत्त्यसुरस्तुतिः	अथ इयमेव वेद्यावृत्त्यकरसुरानाश्रित्य चतुर्थवारमप्यु- द्धार्या । तत्र च व्याख्यानविधिरयम् । तथाहि—
"	१०	श्रीतीर्थनाथस्य	श्रीतीर्थराजः—श्रीतीर्थनाथस्य
"	"	०किन्नरेशाश्च	किन्नरेशाश्च—वैमानिकाद्यधीश्वरास्ते
"	१४	चेत्यलं विस्तरेण । तथा	चेति कृतं विस्तरेण । प्रकृतमुच्यते ।
"	"	गम्भीर०	किंविशिष्टाः ? 'गम्भीर०' गम्भीर०
"	१५	स्वरे	स्वरे चाहोति
"	"	शासनम्	शासनत्वं तेषां ख्यापयति ।
"	१६	अनिष्टा	अप्रसत्त्वादनिष्टाः प्रकृष्टाश्च
"	१७	दातं दाप्य लवने	दातं 'दापू लवने'
"	१८	ततः के सति० श्लेष० । इह ।	ह्रींवे के दातं-लवणं समूलोच्छेदनं योग्यः ते अवरेण्य० । अत्र प्रकृतिप्रत्ययाद्विश्लेषः । ततो गम्भीरागिरश्च ते तारतराश्च गम्भीरगीस्तारतराः ते च तेऽवरेण्यप्रभा- वदाता इति पदत्रयस्य कर्मधारयः । शेषं योजितमेव । इह श्रीसोमतिलकसूरिः स्तुतिमित्येकामपि समारचिताम् । विवृणोति स्म चतुर्धा श्लेषवशात् स्वपरहितकृतये ॥१॥ इत्येकरूपस्तुतिचतुष्टयवृत्तिः समर्थितेति भद्रम्
"	२२	इति श्रीसोम०	

સ્તુતિ-ચતુર્વિંશતિકા અને ચતુર્વિંશતિકા સંબંધી અભિપ્રાય.

સ્તુતિચતુર્વિંશતિકા પ્રકાશક ઉપર પ્રભાણેજ (પ્રકાશક શ્રીમતી આગમોદય સમિતિ, સંશોધક પ્રો. હીરાલાલ રસિકદાસ કાપડિયા એમ એ).

આના બે અન્યો છે. એક સ્તુતિ શ્રી. શેાભન મુનિકૃત અને બીજી શ્રી. બાપ્પભટ્ટસૂરિકૃત છે. દરેક ભાગમાં છુટા શબ્દોના અર્થ, પ્રલોકમાં વપરાયેલા યમક નામના અલંકારની સમજ, અને તે દરેકના રાગોનું સ્પષ્ટીકરણ કર્યું છે. અન્યમાં સોળ વિદ્યાદેવીઓનાં ચિત્રપટો પણ છે. શ્રી. શેાભન મુનિકૃત સ્તુતિમાં તો દરેક તીર્થંકરનું સંક્ષિપ્ત જીવનચરિત્ર, અને દરેક પ્રલોકના અર્થ ઉપરાંત તેમાં આવતા શબ્દો ઉપર કેટલુંક વિવરણ પણ કર્યું છે. તત્ત્વજ્ઞાનનું વિવરણ અને સ્પષ્ટીકરણ ઉમેરી સંશોધનકર્તાએ તેની ઉપયોગિતામાં વધારો કર્યો છે, અને વિશેષમાં ન્યાયવિશારદ શ્રીમદ્ યશોવિજયજી ઉપાધ્યાયકૃત ઐન્દ્રસ્તુતિ પણ આવી છે. શ્રી બાપ્પભટ્ટસૂરિકૃત સ્તુતિમાં આચાર્યવર્ચનું જીવનવૃત્ત છે. જે અનેક પ્રપ્તિની ચર્ચા ઉપસ્થિત કરે તેવું છે. આ બન્ને અન્યને જીજ્ઞાસી અનુવાદ સરળ ભાષામાંજ છે; અને તત્ત્વજ્ઞાનનું વિવરણ પણ તેટલીજ સ્પષ્ટ અને સરલ ભાષામાંજ છે, તેથી તે બન્ને અન્યો સામાન્ય જનતાને પણ ઉપયોગમાં આવે તેવા છે. ઉપર્યુક્ત ત્રણે અન્યોમાંના દરેકની કીમત છ રૂપીયા છે; શ્રમ, વિવેક અને બુદ્ધિપટુતાના પ્રમાણમાં તે વાસ્તવિક છે. પરંતુ જીજ્ઞાસી અન્યો જેનો લાભ સામાન્ય વાચકો લઈ શકે તેમને સારૂ આવા સાહિત્યની સસ્તી આવૃત્તિ ન કાઢી શકાય? સામાન્ય સારા કાગળ ઉપર તે છપાવી, કાચું બાઇન્ડીંગ રાખવામાં આવે તો તેવી આવૃત્તિ સાહિત્યપ્રચારમાં પોતાનો ફાળો ન આપે? કાર્યકર્તાઓ આ સૂચના પ્રતિ લક્ષ્ય આપશે?

મુદ્રાપા પુ. ૨, અં. ૧૧, પૃ. ૬-૭ તા. ૧૫-૮-૨૮

૧ ત્રીજો અન્ય તે વાચકર્થ શ્રી ઉમાસ્વાતિકૃત તત્ત્વાર્થાધિગમસૂત્ર સ્વોપન બાબ અને શ્રીસિદ્ધસેન-ગણિવરકૃત ટીકા (પ્રથમ વિભાગ) છે.

ટુંક સમયમાં બહાર પડનાર ગ્રન્થો.

- (૧) શ્રીશોભન મુનિશ્વરકૃત સ્તુતિ-ચતુર્વિંશતિકા શ્રીજયવિજયગણિ પ્રમુખ ચાર મુનિવરોએ રચેલી દીકા યુક્ત તેમજ ન્યાયાચાર્ય શ્રીચરોવિજયગણિકૃત ઝૈન્દ્ર-સ્તુતિ અન્વયાંક અને અવચૂરિથી અલંકૃત; જૈન સાહિત્ય, સ્તુતિકારો અને દીકાકારો સંબંધી વિસ્તૃત માહિતી પૂર્વકની પ્રસ્તાવના તેમજ ત્રિરંગી રજ મુંઠર ચિત્રો સહિત. ઉચ્ચ કોટિના કાગળ અને મનોહર છપાઈ હોવા છતાં મૂલ્ય રૂ. ૮-૦-૦
- (૨) શ્રીલક્ષ્મીભર-સ્તોત્ર, શ્રીકલ્યાણમંદિર-સ્તોત્ર અને શ્રીનમિભાગ્યુ-સ્તોત્ર, તેમજ પૂર્વાચાર્યોએ રચેલી દીકાઓ, ભક્તિજ્વલર-સ્તોત્ર, શકરતવ વગેરે; પ્રો. યદુભીકૃત આમુખથી અલંકૃત, સચિત્ર
- (૩) કવીશ્વર શ્રીધનપાલકૃત ઋષભ-પંચાશિકા, શ્રીવીર-સ્તુતિ વગેરે, પૂર્વ મુનિવર્યકૃત વૃત્તિઓ તેમજ પ્રો હીરાદાસકૃત શબ્દાર્થ, પદ્યાર્થ અને સ્પષ્ટીકરણ તથા શ્રીજિનપાતકૃત વિશેષાલકારથી મહિત શ્રીઋષભસ્તુતિ સહિત, સચિત્ર.
- (૪) હાંબડીઆદિ ભંડારની પ્રતિઓનું સૂચીપત્ર.
- (૫) શ્રીભાવપ્રભશ્રિકૃત જૈનધર્મવરસ્તોત્ર (કલ્યાણમંદિરના ચતુર્થ ચરણની પૂર્તિકૃપ) સ્વોપન્ન દીકા સમેત.
- (૬) લોકપ્રકાશનું ગુજરાતી ભાષાંતર ભા. ૧-૨.
- (૭) શ્રીમહાવીર ચરિત્ર.
- (૮) શ્રીજિનશ્રુતિ મુનિશ્વરકૃત ત્રિયંકરનૃપકથા અને શ્રીભદ્રપ્રાહુસ્વામિકૃત ઉપસર્ગહર-સ્તોત્ર દ્વિજ શ્રીપાર્થદેવગણિકૃત વૃત્તિ સહિત.

